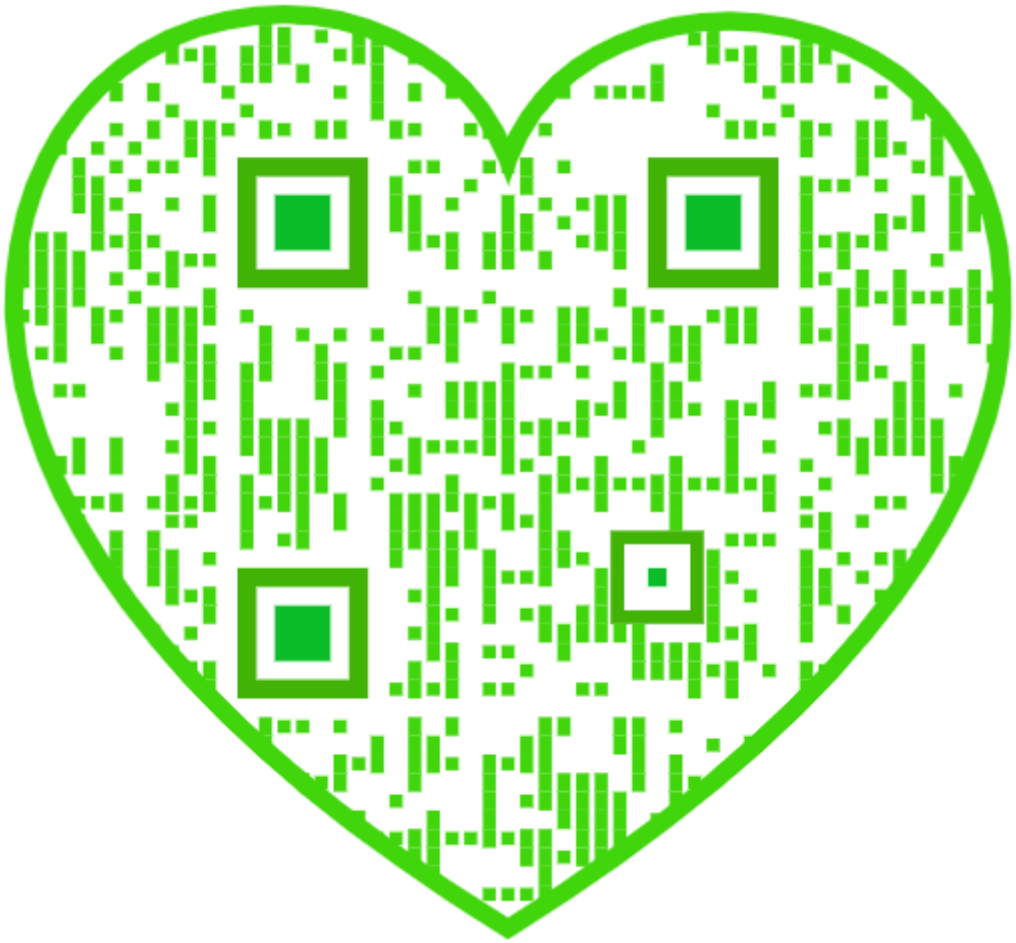

De Katholiek.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG MAANDSCHRIFT.

VIJF-EN-TACHTIGSTE DEEL.

NIEUWE REEKS. — NEGENTIENDE DEEL.

1884.

Vindicamus hereditatum patrum nostrorum. 1 Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergëus die Pauwes benediede
En hine Aertsche Bisscop wiede.
Melis Stoke.

TE LEIDEN, BIJ J. W. VAN LEEUWEN.

De Katholiek.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG
MAANDSCHRIFT.

GEDRUKT BIJ J. J. GROEN, TE LEIDEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

De vooroordeelen tegen de Katholieke Kerk 1

De zoon van Vondel.
P. M. Bots, R. K. Pr. . . 15

Eenige meditaties uit den Windesheimer kring.
V. Becker. 29

Ierland.
A. Rijk 73

Alban Stolz.
L. A. Laurey 91

Eenige meditaties uit den Windesheimer kring, (*Vervolg* van bldz. 29 vv.)
V. Becker. 101

De openbaring des Heeren als Messias.
P. L. Dessens 129

Proeve van een program door Dr. H. J. A. M. Schaepman.
Dr. W. J. F. Nuyens . . . 185

Het „Système de M. Loth" en de schrijver der Navolging.
V. Becker. 230

De Zondvloed.
J. Keuller 267

Vindiciae Kempenses.
J. J. v. d. Horst, Pr. . . 295

Encycliek van onzen Heiligen Vader Paus Leo XIII. Over het genootschap der Vrijmetselaren 325

Bladz.

Gedichten van Z. H. Paus Leo XIII.
Dr. A. H. L. HENSEN. . . 345

De Heilige Servatius, eerste bisschop van ons vaderland. Eene lezing.
R. CORTEN . . . . . 352.

VERSCHEIDENHEDEN.

Inwijding van een Katholieke Grieksche school te Constantinopel.
Z. 48

Christelijke begraafplaatsen uit de eerste eeuwen.
C. 53

De abdij van Premonstreit sedert de opheffing in 1790 tot 1884.
TH. IGN. WELVAARTS . . . 56

Caecilia. Katholiek gezangboekje voor kerk en huisgezin.
C. 63

Het hedendaagsche journalisme.
H. 69

Jerusalem gelijk het was ten tijde van Christus.
K. 71

Eene vertaling der Navolging in Italiaansche verzen.
H. 72

De Vincentius-almanak en de St. Michaels-kalender.
D. 117

Middelbaar onderwijs in Italië.
Dr. A. H. L. HENSEN. . . 120

De waanzin van het jonge Italië.
E. M. 161

Het gouden jubilé van Zijne Eminentie den kardinaal Mc. Closkey 172

Manna quotidianum sacerdotum.
C. 179

Bladz.
Het Shapira-handschrift van Deuteronomium 181

Société Evangélique Belge.
H. 184
Onderrigt over het H. Sacrament des Vormsels door J. H. Ruscheblatt.
O. 303
Liturgische zang.
J. J. v. d. Horst, Pr. . . 304
De zang in de Katholieke Kerk door L. A. Laurey.
M. 306
De Wetenschappelijke Nederlander onder redactie van J. W. Brouwers 307

Het Menschdom verlost. Heldendicht in twaalf zangen door L. de Koninck.
A. M. C. van Cooth. . . 312
Waarom Protestant en niet Katholiek geworden?
H. R. 324
Beslissingen van de H. Congregatie der Riten 392

De vooruitgang van het Katholicisme in Engeland.
E. M. 394
Buitengewone verdraagzaamheid bij de Schismatieke Grieken.
H. 403

De vooroordeelen tegen de Katholieke Kerk.

„Het bezielde en krachtige geloof der middeleeuwen — „zegt Dr. H. Rody — zag in den aanleg van bruggen „en wegen een vroom en aan God welbehagelijk werk. „Het nut van een goeden weg voor voetgangers, pel- „grims, kruisvaarders, kooplieden, krijgers en anderen, „het gevaar, dat van koopwaren en menschenlevens werd „afgewend door een goede brug, gaf aan den brug- „genbouw de wijding van een godsdienstige daad, evenals „aan de stichting van een gasthuis voor de verpleging „des lichaams of van een hoogeschool voor de ontwik- „keling des geestes. Zoo bestond er gedurende eenigen „tijd een broederschap, *fratres pontifices*, die uit gods- „dienstige beweegredenen het moeilijkste gedeelte van de „wegbouwkunst beoefende en zich beijverde den weg „over water en lucht heen te voeren door bruggen aan „te leggen, hier over stroomen, ginds over diepten en „afgronden. In onze dagen mocht men wenschen, dat „bruggenbouwers van een nieuwe soort zich om diezelfde „beweegredenen aan het werk stelden, om de kloof te „overbruggen, die door onverstand en kwaadwilligheid „tusschen Protestantisme en Katholicisme ontstaan is en „zoo diep en wijd gaapt, dat wij bijna zeggen kunnen: *Wij „verstaan elkander niet meer*. De geweldigste stroomen

„zijn overbrugd, over de steilste afgronden heeft de „nieuwere techniek stoute hangbruggen geworpen, maar „de kunstenaar, die over deze kloof een weg kan banen, „moet nog gevonden worden. Met eenige beperking zou„den wij bijna het woord van de H. Schriftuur toepas„selijk achten: *En bij dit alles, tusschen ons en u is „een groote kloof gesteld, opdat zij, die van hier tot u „willen overgaan, het niet kunnen, noch die van daar „herwaarts kunnen overkomen.*"

Wanneer dit van Duitschland geldt, niet minder toepasselijk is het op ons vaderland. Vooroordeelen, dat wil zeggen, verkeerde opvattingen en valsche voorstellingen omtrent de Katholieke leer en omtrent het wezen der Katholieke Kerk, zijn bij de Protestanten van ons vaderland een verouderde en erfelijke kwaal. Hoe ook verdeeld onder elkander, onverschillig of zij zich beroemen, uit Calvijn gesproten te zijn, dan wel er groot op gaan, in hunne godsdienstige overtuiging van niemand of niets af te hangen, dan alleen van het vrije onderzoek — in vooroordeelen tegen de Katholieke Kerk komen allen overeen: daar vindt zelfs het meest vrije onderzoek een onoverkomelijke grens. Dezelfde vooroordeelen, duizendmaal weerlegd, ziet men duizendmaal, bijna in denzelfden vorm, terugkeeren, en in zoo groot aantal en zoo jammerlijk scheef, dat ten slotte elke terechtwijzing hopeloos schijnt. Een driehonderdjarig woud rijst voor ons op, *late dumis atque ilice nigra horrida, quam densi complerant undique sentes* [1]), een woud, stijf bezet met kreupelhout en hooge, donkere stammen, en daartusschen overal nog dicht samengegroeid

1) *Aen.* IX, 381.

struikgewas; paden zijn er niet te vinden, en het banen van een weg is een nimmer eindigende arbeid, omdat het weggekapte weder even spoedig uit den bodem opschiet als het afgehouwen is. Bij de misvatting en verdraaiing van de leer der Kerk, bij de overdrijving en onwaarheid der beschuldigingen tegen hare instellingen en leden, bij de verguizing en erfelijken afkeer van hare zinrijke plechtigheden, zouden wij welhaast „alle hoop laten varen", indien wij niet wisten en zagen, dat het licht des hemels ook in het donkerste woud dengenen te gemoet komt, die met een oprecht hart zoekt, en dat de kracht der genade ook langs ongebaande wegen naar het vaderhuis kan terugvoeren.

Een merkwaardig voorbeeld van beide, zoowel van het vermogen der vooroordeelen als van het nog grootere vermogen der genade zien wij in het werkje: *Errinnerungen eines alten Lutheraners* van L. v. Hammerstein, den bekenden Duitschen bekeerling, die zijne vooroordeelen zoo geheel overwonnen heeft, dat hij thans priester is en lid van de zoo gelasterde en gevreesde Sociëteit. Zijne bekentenissen verdienen ten volle onze aandacht, ook omdat zij op den toestand in ons vaderland een helder licht werpen: „Ik zag, dat men mij van jongs af „ten opzichte van de Katholieke leer in een der wezen„lijkste punten [namelijk in de leer omtrent de *justificatio*] „misleid had en mij een spookgestalte had getoond in „plaats van het werkelijke Katholicisme, wel niet uit „boos opzet, maar omdat men het zelf evenzoo geleerd „had. — Protestanten vormen zich eerst in hun verbeel„ding uit Protestantsche boeken, en dikwerf uit romans, „een spookachtig schrikbeeld, en tegen dat schrikbeeld

„strijden zij, in de meening, dat zij de Katholieke Kerk „bestrijden. De werkelijk bestaande Katholieke Kerk „kennen zij niet." — Van de geschiedenis getuigt de schrijver, dat hem door „Protestantsche geschiedenis-fabelen een geheel mismaakte en verwrongene beeltenis" voor den geest was gesteld, wat niet te verwonderen is, omdat Protestantsche kringen „voor Katholieke literatuur hermetisch plegen gesloten te zijn". — Welk een omkeer er noodig was, eer hij tot betere en juistere gedachten kwam, blijkt uit de medeeling: „Een bevriend „Protestant, met wien ik vele jaren later toevallig in „gesprek geraakte over dergelijke geschiedkundige onder-„werpen, zeide mij met de hoogste verbazing: Maar gij „keert alles ten onderste boven, wat wij van jongs af „gehoord hebben! Ongetwijfeld, antwoordde ik, want „van jongs af heeft men ons met historische fabelen ge-„voed". — Kenmerkend vooral is zijne verklaring, dat lang *na* zijne bekeering „de naam van Katholiek nog altoos onwillekeurig, ik weet niet welk een vreemden en bijna hatelijken klank" voor hem hield.

Om zulke vooroordeelen door een onpartijdig onderzoek te overwinnen, is meer dan enkel menschelijke kracht noodig, maar in den regel zorgen onwetendheid, eenzijdige opvoeding en hartstocht, dat er zelfs geen onderzoek ingesteld wordt en dat de pogingen, om elkander te naderen, ijdel blijven. „Het *vooroordeel* is helaas! altoos machtiger „geweest dan het *oordeel* — zegt Dr. Busz — maar het „was ook altoos tot groote schade der menschen. Gave „God, dat het oordeel sterker mocht worden dan het „vooroordeel, vooral bij de zoogenaamde *esprits forts*." Filangieri beweert met recht, dat de grootste kwalen

der maatschappij niet voortkomen uit *onwetendheid* maar uit *verkeerd* weten en *half* weten, en daarmede is juist de vinger gelegd op een der meest wonde plekken van onzen zoogenaamd *verlichten* tijd. Overal en door iedereen wordt geschermd met verlichting; de duistere middeleeuwen zijn den jongsten hulponderwijzer en den domsten *penny-a-liner* een gruwel; en intusschen is de geheele richting van ons onderwijs en de geheele richting van onze haastige en onrustige levenswijze met degelijke wetenschap in strijd. De onverteerbare hoeveelheid van onsamenhangende kennis, waarmede de jeugd overladen en voor goed van streek gebracht wordt, de menigte van dagbladen, weekbladen en tijdschriften, die nu eenmaal gelezen moeten worden, maar even haastig als ze opgesteld zijn, de populaire werkjes over allerlei wetenschappen, waarvan een enkel onderdeel dikwerf een geheel leven van studie vereischt, en daarbij de bespottelijk overdreven *wetenschappelijke grootheidswaan* van onze eeuw zijn oorzaak, dat *half* weten, en bijgevolg *verkeerd* weten, en bovenal *verwaand* en *halstarrig* verkeerd weten een der eigenaardigste kenmerken is van degenen, die het luidst roemen op de verlichting en op den vooruitgang van onze negentiende eeuw. Maar zulk een weten is erger dan de grofste onwetendheid, die men aan vroegere eeuwen kan toedichten.

Vandaar dat met die zoogenaamde verlichting de macht der vooroordeelen niet afneemt, maar voortdurend grooter wordt op allerlei gebied. Sommige van die vooroordeelen mogen vrij onschadelijk blijven, omdat zij geen rechtstreekschen invloed op het leven hebben, andere hebben des te nadeeliger gevolgen, omdat zij de allerhoogste

belangen der menschheid betreffen. Juist over godsdienstige vragen heerschen ontelbare vooroordeelen, niet alleen bij onbeschaafden en weinig ontwikkelden, maar bepaaldelijk en voornamelijk bij degenen, die zich tot de meest ontwikkelden rekenen. Want wijsbegeerte en staatkunde, geschiedenis en natuurwetenschap hebben, omdat zij te oppervlakkig en eenzijdig bestudeerd zijn, hunne vooroordeelen slechts versterkt en met een wetenschappelijke tint gekleurd. Hoeveel er zelfs in de zoogenaamde wetenschappen *der ervaring* op goed geloof wordt aangenomen en nagepraat, kan ieder getuigen, die op dat gebied geen volslagen vreemdeling is.

Geen wonder daarom, dat vele vooroordeelen tegen de leer en de instellingen van de Katholieke Kerk als wetenschappelijk bewezen waarheden gelden. Mgr. de Ségur onderscheidt de lasteringen, die eenigen schijn van waarheid hebben, maar inderdaad valsche gevolgtrekkingen zijn, in drie soorten, naarmate zij voortkomen uit *goddeloosheid*, of gevolgen zijn van *onwetendheid*, of uit *traagheid* ontstaan. In ons vaderland echter hebben wij met eene erfenis van drie eeuwen te doen. Lasteringen, oorspronkelijk uit boosaardigen haat verzonnen, zijn zoo dikwerf herhaald, dat zij bij velen langzamerhand het karakter van ontoerekenbare dwalingen en misvattingen hebben gekregen. En dit is inderdaad nog bemoedigend, dat men in de ergste verdachtmakingen en lasteringen ten slotte meestal meer onwetendheid en dikwerf verklaarbare en zelfs verschoonbare onwetendheid ontdekt dan kwaadwilligheid.

„Hoever het gekomen is met de onwetendheid op „godsdienstig gebied — zegt Dr. Rody — kan o. a.

„daaruit blijken, dat de Christelijke voortijd door zoo „weinigen meer begrepen wordt. Van de klassieke oud- „heid heeft de tegenwoordige wereld veel juister begrip- „pen en voorstellingen dan van de Christelijke. Of is het „geen feit, dat de kluizenaars en woestijnbewoners uit „den Christelijken voortijd haast waanzinnige grijzen „geacht worden, wier levenswijze de hulp van de psych- „iatrie zou gevorderd hebben? Het begrip van ver- „loochening der wereld, van vrijwillige armoede, van „maagdelijke reinheid is aan de wijsheid van onzen tijd „zoo vreemd geworden, dat men nauwelijks meer in „staat is te begrijpen, hoe iemand de helft van zijn man- „tel kon weggeven, om de naaktheid van zijn evenmensch „te dekken, hoe een ander zijn geld en goed aan de „armen verdeelen kon, om zelf zijn levensonderhoud als „arme te gaan afbedelen, hoe een derde den luister van „een koningstroon in de verborgenheid van een klooster „ontvluchtte, om daar God in afzondering te dienen en een „vorstenkroon te ruilen tegen den doornenkrans, waar- „mede de heiligen het voetspoor van hun Meester op „aarde volgen. Berouw en boetvaardigheid worden pa- „thologische verschijnselen geacht. Onze eeuw heeft geen „verklaring meer, laat staan een maatstaf, voor de zelf- „verloochening en de kruisiging des vleesches, die van „Golgotha uitgingen." Inderdaad het kruis is voor het nieuwe heidendom een *ergernis* en een *dwaasheid* te- vens geworden.

Wanneer iemand de stelling uitspreekt: „Buiten de Kerk „geen zaligheid", valt aanstonds een koor van veront- waardigde stemmen in, om zulk een leer als een gruwel van onverdraagzaamheid uit te krijten. „Het Protestantsche

„beginsel, dat ieder voor zich zelf zijn eigen godsdienstige „meeningen vormt, buiten alle kerkelijk gezag om, en die „meeningen door tijd en omstandigheden laat wijzigen, „heeft zoo diep wortel geschoten, dat velen zelfs geen „begrip meer hebben van een geloofsovertuiging." Elke overtuiging is krachtens haren aard uitsluitend, anders is zij geen overtuiging, maar een weifelend gevoelen, een waarschijnlijkheidsberekening. Alwie een geloofsovertuiging heeft, hij zij Turk of Jood of geloovig Protestant of wat ook, moet noodzakelijkerwijze die overtuiging voor de eenige ware houden en alwat daarmede in strijd is voor dwaling. Maar honderdmalen is gezegd en betoogd, dat wij door de Kerk de alleenzaligmakende te noemen daarom niet alle andersdenkenden zonder onderscheid van de zaligheid uitsluiten. „Die bewering is niets „dan een vooroordeel, dat van de valsche voorstelling „uitgaat, alsof er geen onderscheid gemaakt werd tus„schen *dwaling* en *schuld*." Alwie niet gelooft, wat de Katholieke Kerk leert, dwaalt; dit verkondigen wij van de daken, dit is onze heilige overtuiging; een leer *kan* niet waar zijn, zonder dat iedere tegenovergestelde valsch is, zonder dat allen, die eene tegenovergestelde leer aanhangen, in dwaling verkeeren. Maar de Kerk leert ons, dat iemand niet om *dwaling*, maar om *schuld* van God zal gestraft worden. Een geheel onvrijwillige dwaling, die te goeder trouw als waarheid wordt beleden, kan geen grond van straf zijn voor de oneindige goedheid van God. Daarom leert de Kerk ons de dwaling te veroordeelen en te bestrijden, maar het oordeel over de dwalenden aan God over te la-

ten: „Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordet".

Dan heet het weder: „De Katholieke Kerk belemmert „door den dwang harer onveranderlijke leerstukken den „vooruitgang der menschheid en heft het vrije denken „op." Voor vele Protestanten is het een ondragelijk schrikbeeld, dat de Katholiek door zijn geloof gedwongen wordt, zijn oordeel en zijn denken aan de leer en aan de beslissing van de Kerk te onderwerpen. Maar deze dwang is een schrikbeeld, omdat men er zich een geheel valsche voorstelling van maakt: dat schrikbeeld is een vooroordeel. Hoe gemakkelijk iemand op het gebied des geestes en der gedachte doolwegen kan inslaan, is voor ieder duidelijk, die zich ooit met denken heeft afgegeven, en de geschiedenis der wijsbegeerte is er een welsprekend getuige van. Maar de Kerk wijst ons den rechten weg, zij geeft ons op het steile en gevaarlijke bergpad eene borstwering, die tegelijkertijd én het rechte spoor wijst én behoedt tegen het gevaar van in den afgrond te storten. Hare leiding kunnen wij veilig volgen, omdat de Geest der Waarheid met haar is en blijft in eeuwigheid. Is dit een vervaarlijke dwang of veeleer een weldaad? Een weldaad ongetwijfeld, alleen naar waarde te schatten door hem, die werkelijk met volle overtuiging gelooft. Heeft een bergbeklimmer ooit in het hoofd gekregen tegen de borstwering uit te varen, omdat deze zijne willekeurige bewegingen bij het opstijgen belemmert en hem belet vrijelijk den afgrond in te stappen? Is een wegwijzer op den driesprong een snoode en verfoeielijke aanslag tegen de vrijheid van den wandelaar, om te gaan werwaarts hij verkiest? En dan, wat is eigenlijk *vrij*

denken en *vrije* gedachte. Niets is aan onverbiddelijker wetten van noodzakelijkheid gebonden dan denken, althans redelijk denken. De grondslag van alle zekerheid is de onverbiddelijke drang, waarmede de eerste, onbewijsbare beginselen onze instemming eischen, en verder wordt alleen datgene door onze rede gewaarborgd, wat met noodzakelijkheid uit die noodzakelijk aangenomen beginselen wordt afgeleid. Wat is dwingender dan de beginselen en wetten der logica. Om vrij te denken moest men beginnen met deze op zij te zetten. Maar wat blijft er dan over? Een vrije gedachte, dwazer naarmate zij vrijer is. Juist de onverbiddelijke drang van het gezonde verstand is de grootste weldaad, die wij in de natuurlijke orde van God ontvangen hebben, en menschelijkerwijze het eenige, wat maakt, dat de wereld bij al den onzin, die er eeuw aan eeuw door vechtende stelsels over uitgestort is, niet tot volslagen zinneloosheid vervalt. Die drang van onze rede is een licht, ontstoken aan het „ware Licht, dat iederen mensch verlicht, die in de wereld komt". Maar wanneer dat ware Licht zelf over ons opgaat, en „vol van genade en waarheid" over ons opgaat, dan zullen wij zeker de oogen moeten sluiten, uit vrees van onze vrijheid om te deraisonneeren te belemmeren. Op denzelfden grond kan men zijn rede zelve verloochenen: het eene is even verstandig als het andere. Maar de eigenlijke laatste grond, waar dat vooroordeel op steunt, is de groote kwaal van onzen tijd, de zelfvergoding, de ijdele poging, om de onvermijdelijke grenzen der eindigheid te buiten te gaan. Dan eerst zou vrij denken een redelijke beteekenis krijgen, wanneer wij door te denken waarheid konden voort-

brengen, wanneer niet onze rede afhankelijk was van de Waarheid, die zich op verschillende wijze aan haar mededeelen kan, maar wanneer omgekeerd alle waarheid afhankelijk was van onze rede, met andere woorden, wanneer onze rede een scheppende kracht was. Wie de werkelijke verhouding aldus omkeert moet elk gezag, dat waarheid leeren wil, een gruwel en eene slavernij achten. Maar juist in afhankelijkheid van de waarheid bestaat de redelijkheid van onzen eindigen geest: dat is geen slavernij, maar het beginsel der vrijheid. Wie daarom de vermogens zijner eindige rede niet overschat, wie door levenservaring geleerd heeft hoeveel, wat in jeugdige voortvarendheid volkomen zeker werd geacht, zich in raadsels oplost, wie uit de geschiedenis van de wijsbegeerte en hare stelsels eenig voordeel getrokken heeft, zal een gezag, dat waarheid leert, een onschatbare weldaad achten, mits het geldige titels van betrouwbaarheid en onfeilbaarheid aanvoere. Ook de waarheid, door dat gezag geleerd, moet even als elke andere dringende kracht hebben; natuurlijk; haar aan te nemen of te verwerpen *kan* geen onverschillige zaak zijn, maar te beweren, dat eenige waarheid, op welke wijze dan ook als zeker erkend, den vooruitgang kan belemmeren of de *redelijke*, niet de *vrije*, gedachte in den weg kan staan, is louter onzin.

Intusschen deze en honderd andere vooroordeelen bestaan en sommige gelden als sedert lang uitgemaakte waarheden, die geen verder onderzoek meer vereischen. Behartigenswaardig · ongetwijfeld zijn de woorden van F. L. Graf zu Stolberg, die wij in de voortreffelijke monographie van J. Janssen aangehaald vinden, woorden,

waaruit zoowel de ondervinding als de verzoenende geest van den grooten bekeerling spreken: „Bij vele Protes-„tanten — schrijft hij — bestaan hinderpalen tegen het „Katholieke geloof, die menschelijkerwijze inderdaad on-„overkomelijk zijn. De macht der gewoonte, de indruk-„ken der jeugd, de overtuiging, dat bij ons het domste „bijgeloof heerscht, dat alles, wat hen van ons scheidt, „menschenwerk en priesterbedrog is, laat hen niet eens „tot onderzoek komen, of heeft hun Christendom, wan-„neer zij godsdienstig zijn, zóó gevormd, dat zij meenen „zouden zich van Christus te scheiden en Hem te ver-„loochenen, als zij tot de Kerk weder terugkeerden.... „Daarom is bidden dikwerf het eenige, wat wij doen „kunnen".

Volkomen waar, doch daarmede zijn wij niet ontslagen van de verplichting, die op ons allen rust, om ieder in zijn eigen kring de vooroordeelen tegen de Katholieke Kerk zooveel mogelijk te bestrijden en uit den weg te ruimen. Juist omdat die vooroordeelen dikwerf uit moedeloosheid niet meer terechtgewezen worden, krijgen zij bij de groote menigte het aanzien van uitgemaakte waarheden. Hoeveel geest en hoeveel talent wordt er aan de aanvallen tegen de Kerk ten koste gelegd. Is de verdediging altoos daaraan geëvenredigd? Worden niet velen weerhouden door de moedelooze gedachte: wat baat al dat geschrijf? Maar al gaan van de gevleugelde zaden, die het woud uit zijn kruinen schudt, ook honderdduizende verloren, door de enkele, die wortel schieten, verjeugdigt het zich en breidt het zich uit. Niet, dat wij tot twistgeschrijf wenschen aan te sporen. Van alle manieren, om waarheid te vin-

den en te verspreiden, is twistgeschrijf de allerslechtste: op dat veld groeien en woekeren al de onedele driften der menschelijke ziel, maar de tarwe der waarheid valt daar niet te oogsten; dat iemand door twistredenen of twistgeschrijf innerlijk van meening veranderde, zou waarlijk „iets nieuws" zijn onder de zon. Maar het is meer dan ooit zaak, dat ieder Katholiek rekenschap wete af te leggen van zijn geloof, en dat ieder, die in staat is in het openbaar getuigenis van de Kerk te geven, zich daartoe ook in geweten verplicht achtte. Tegenover het eeuwenoude vooroordeel moet de nog oudere waarheid in het volle licht gesteld worden, opdat zij ten minste tot onderzoek uitnoodige. Waar de belangstelling in godsdienstige vraagstukken het meest levendig wordt gehouden, waar met den meesten ijver onderzocht wordt, in Engeland, daar zien wij ook de meesten tot de vroeger zoo vervolgde en gehoonde Moederkerk terugkeeren. Tegenover de misvormde en afschuwwekkende beeltenis der Katholieke Kerk, welke in zooveler geest van jongs af is ingeprent, moeten wij haar toonen in haar ware gestalte en in haar ware schoonheid. Wij moeten getuigenis van haar afleggen door *woord* en *daad*. Door beide zijn wij sterk. Want twee kenmerken vooral zijn geschikt de Kerk aan degenen, die buiten haar staan, in hare ware gestalte te toonen: zij heeft een leerstelsel dat *eenig* is, en zij heeft daden van liefde die *eenig* zijn. Daarom vooral is zij voor hare verdedigers een rotsbodem van onwrikbaar graniet en voor allen, die buiten haar staan, een licht, dat evenals de ster in het Oosten tot onderzoek uitnoodigt. Zij heeft daden en instellingen van zelfopofferende liefde, die zich tekens weder als *eenig* kenmerken, en

zij heeft een leerstelsel, dat door de eenheid en innerlijke samenhang der waarheid als een *eenige* veste omhoog rijst te midden van bouwvallen. Met geweldige mokerslagen kan men dat leerstelsel aanvallen; daaraan heeft het nooit ontbroken, het allerminst in onzen tijd; wetenschap en stoffelijk geweld beijveren zich om strijd den stormram aan te drijven; maar de wig, die tusschen de voegen kan gewrongen worden, om alles uiteen te rukken, is nooit nog gevonden. En wanneer het opbouwen geldt, stelsel tegenover stelsel, dan is alles, wat voor den dag wordt gebracht, in naam van welken godsdienst, in naam van welke wetenschap of ervaring ook, zoo onbeduidend klein, zoo vol van innerlijke tegenspraak, zoo uiterst zwak als geheel, dat wij kinderen meenen te zien, die op het zeestrand aan den voet van een nooit bewogen rots zandhoopen opwerpen, om ze door de eerste vloedgolf te zien wegspoelen.

Daarom zegt de H. Franciscus van Sales, dat het *woord* der waarheid, eerder opheldérend dan aanvallend, en de *daad* der liefde de beste polemiek zijn in het godsdienstige. En gaarne openen wij dezen nieuwen jaargang met den wensch van dien beminnenswaardigen heilige: „Moge God, de eenig almachtige, aan ons, Katholieken, „vast geloof geven, oprechte vroomheid, barmhartige „liefde, een onverstoorbaar Katholieke en juist daarom „vriendelijke en verzoenende gezindheid jegens alle ver„doolden, en aan de dwalenden zelven den geest der „waarheid, den dorst naar waarheid en ernstig onderzoek „onder ootmoedig gebed".

De zoon van Vondel.

I.

Het stadje Goes mag zich in de glorie verheugen van een dichter voortgebracht te hebben, die met reden als de zoon van onzen grooten Vondel in de kunst begroet wordt en zeker de belangstelling aller Nederlanders verdient. Joannes Antonides van der Goes, die zijn naam aan zijne geboorteplaats ontleende, is, zooals onze lezers reeds bemerkt zullen hebben, de dichter, dien wij bedoelen. Een korte levensgeschiedenis zal, dunkt mij, eene geschikte inleiding zijn, om den aard zijner werken beknoptelijk te bespreken. Welk een heerlijk deel onze Agrippijnsche zwaan toekomt in de glorie van Van der Goes, zal ons daardoor van zelf blijken.

Onze dichter, gewoonlijk Jan Antonisz of Antonides geheeten, aanschouwde het levenslicht op den 3den Mei 1647 [1]). Zijne ouders, die tot de doopsgezinde gemeente behoorden, waren Antoni Janssens of Jansz. en Magdalena Steenaarts. Zij waren van geringen stand en zooals Hoogstraten zegt „eerlijk en geschikt", terwijl zijn vader,

[1]) De volgende levensbijzonderheden vindt men o. a. in het jaarboekje uitgegeven door Van Oosterzee: *Zeeland*, 1852, in het werk van D. de Groot, L. Leopold en R. R. Rijkens: *Nederlandsche Letterkunde. De voornaamste schrijvers der vier laatste eeuwen*, en in Dr. W. J. A. Jonckbloet's *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde.*

bij meerdere ontwikkeling dan in zijn stand kon vermoed worden, een betamelijke zucht scheen te hebben, om door uitbreiding van werkkring, zijn stand te verbeteren. Het eerste is te bewijzen uit de dichtproeven van den ouden Janssen, het tweede uit zijne verhuizing naar Amsterdam met het doel, om aldaar zijne inkomsten te vermeerderen. Deze verhuizing nu, welke onze Antonides als vierjarig kind medemaakte naar de „fiere, heerlijke Amstelstad", het Athene der 17de eeuw, is voor hem van allergewichtigsten invloed geweest. Hier toch vond hij onder zijne onderwijzers den beroemden Adrianus Junius, hier heeft de knaap, die te huis „in stilte en zedigheid" werd opgebracht, ook de beste scholen bezocht, hier vervolmaakte zich later wel het beste „die ongemeene vordering", welke men „aan zijnen geest" opmerkte en „waerin een zucht was tot poëzy" [1]). In de eerste jaren echter, na zijne kindsheid, kon Antonides zich niet geheel aan die zucht overgeven, maar veel meer was hem in den meest stoffelijken zin de beoefening opgelegd van Ovidius' distichon:

Crede mihi, bene qui latuit bene vixit et intra
Fortunam debet quisque manere suam

Benevens de harp beoefende alzoo onze dichter, om wille van het *victum et amictum*, ook het minder dichterlijke Apothekers-bedrijf, ja hij deed dit zelfs met ijver. Toen hij echter op 24-jarigen leeftijd gekomen was en eenige zijner gezangen zijn naam reeds gunstig bekend hadden gemaakt, liet hij zich overhalen, om zijn toeleg geheel

---

[1]) Aanhalingen uit bovengenoemde *Nederlandsche Letterkunde.*

en al aan de letteren te wijden. Zeer opmerkelijk was de wijze, waarop hij dit groote werk heeft aangevangen. De les, door Horatius aan de Pisonen gegeven, is *mutatis mutandis* ook het richtsnoer van Antonides geweest:

Vos exemplaria Graeca,
Nocturna versate manu, versate diurna [1]).

Hoe vurig hij ook later de taal van Hooft en Vondel heeft liefgehad, de taal der klassieken is hem bij den aanvang zóó bekend geweest, dat hij menig Latijnsch lied van zijne snaren heeft doen hooren. Hoogstraten verhaalt dan ook van hem, hoe hij begonnen is „met „de vertaling van Ovidius en Horatius, en hoe hij zich „niet op den zangberg waagde, alvorens hij de loffelijke „voorbeelden der oudheid had bestudeerd" [2]).

Hierna zal het vreemd kunnen schijnen, dat Antonides met niets minder dan een treurspel, getiteld: *Trazil of overrompelt Sina*, zijn openbare dichterlijke loopbaan intrad; wie toch, die de Grieksche klassieken maar eenigszins kent, zou als eerstbeginnende niet huiveren voor den verheven, maar daarom ook gevaarlijken tred op den *grandis cothurnus?* Het voorbeeld echter van bijkans alle tijdgenooten schijnt den dichter te hebben aangemoedigd, om zijne krachten aanstonds aan het hooge treurspel te beproeven. En die eerste poging had voor den nieuweling op den zangberg een allerheerlijkst gevolg, want nauwelijks had Vondel met het drama kennis gemaakt, of de „oudste en grootste poëet" kwam vol gene-

[1]) *Ars poetica*, v. 268, 269.
[2]) *Jaarboekje v. Zeeland*, bldz. 226.

genheid tot Van der Goes. En ofschoon zeker aan den grooten meester de wilde sprongen van het onbeteugelde vernuft niet waren ontgaan, toch vond die meester ook „veel fraeis" in het stuk, en hij „de dichter boven allen", moedigde den jeugdigen Antonides aan tot de openbare uitgave van zijn drama, en verwaardigde zich ten teeken zijner goedkeuring eenige gedachten uit het werk over te nemen voor een treurspel, waaraan juist zijne koninklijke hand arbeidde [1]).

Was het wonder, dat er na deze gebeurtenis een blijder trilling langs de harp ging van Antonides, en dat zijn gedicht *Bellone aen bant*, op den vrede tusschen Engeland en Nederland gezongen, reeds aller aandacht op hem vestigde? Ook zijn koninklijke vader in de kunst was in opgetogenheid over dat gewrocht zijns zoons. „Vondel" — zegt Hoogstraten — „was er door als voor het „hoofd geslagen, en zeide tot den vader van Van der „Goes: het is zoo schoon, dat ik er mijnen naam wel „onder zetten wil" [2]). Door duizenden werd dit gedicht dan ook van buiten geleerd, en het maakte een indruk, slechts geëvenaard door dien, welken *De Hollandsche Natie* van Helmers bij hare verschijning veroorzaakte [3]). Toch was ook dit stuk het grootste werk niet van den dichter. Na tal van kleinere gezangen, in velerlei dichtsoort, verscheen zijn beschrijvend dichtstuk, vier boeken groot, en getiteld *De IJstroom*. Veel is er tegen dit werk in te brengen, en zeker hinderen ons de dwaze „mythologische krullen", waarmede het overladen is, meer dan

[1]) Als boven, *Jaarboekje* bldz. 227; *Letterkunde*, bldz. 195.

[2]) Als boven, *Jaarboekje*, bldz. 228.

[3]) De Clercq bij Leopold, bldz. 195.

zijn tijdgenooten. Doch niettegenstaande dit alles blijft het oordeel waar, dat van Kampen in deze woorden over den *IJstroom* uitspreekt: „Het is een der beste „stukken, die wij in den beschrijvenden trant bezitten". Hoogstraten deelt ons alweer mede: „Hoe al de wereld „bij de verschijning van dit stuk in opgetogenheid uit„riep, dat de kunst nu in dezen jongen held haar hoog„sten top bereikt had".

Ook werd dit laatste poëem aanleiding tot een geheele lotsverwisseling van den dichter. *Regis ad exemplum totus componitur orbis:* zoo ging het ook nu. Na Vondel werd Diederik Buisero de Maecenas van Antonides. Niet alsof wij Buisero, de zwakke zanger van eenige weinige liederen, in invloed des geestes op Antonides gelijk willen stellen met Vondel, den koning van den geheelen zangberg: neen, die invloed heeft wellicht niet eens bestaan; maar de rijke dichter Buisero verhief Antonides uit zijn nederigen stand, schonk hem gelegenheid, om zich te Utrecht een doctorstitel in de geneeskunde te verwerven, en verbond hem later geheel aan zijn persoon. Toen Buisero namelijk lid van den zeeraad te Rotterdam was geworden, bewerkte hij, dat Antonides geheimschrijver werd bij de Admiraliteit, en behalve het verzekerde levensonderhoud stelde deze betrekking Antonides ook in de mogelijkheid, om zich in 1678 met Susanna Bormans in den echt te begeven. Nu kon, zou men meenen, de Goessche dichter eerst naar hartelust aan zijne Muze voldoen, wellicht zou nu Vondel's wensch worden vervuld, en het groote gedicht op S. Paulus aangevangen worden, wat uit vrees voor geloofstwisten reeds lang was verschoven. Doch niets van dit alles is geschied,

al schijnt de dichter wel eenig groot plan van dien aard te hebben overdacht. Uitgezonderd eenige kleinere zangen, zooals verjaargedichten op Buisero's huis, zweeg het snarenspel van Antonides in dit laatste tijdperk zijns levens, totdat reeds in 1684 zijn laatste uur sloeg. Op zeven en dertigjarigen leeftijd bezweek de zoon van Vondel, zijne kinderlooze weduwe in groote droefheid achterlatende. De geschiedenis verhaalt, dat dit sterven vergezeld ging van een groot vertrouwen op de zaligheid. Wij hopen van ganscher harte, dat dit vertrouwen niet is teleurgesteld en het Antonides niet ten schuld behoeft gerekend te worden, dat hij de „ware parel" heeft voorbijgezien, welke zijn groote meester eenmaal vond. 't Is immers waar, dat de Eeuwige ook in de duisternissen wil verheerlijkt zijn: *Benedicite lux et tenebrae Dominum.*

II.

Na deze korte levensschets van Antonides te hebben gegeven, verzoek ik nu den lezer, zijn aandacht een wijle te vestigen op den aard van Antonides' gedichten. De groote, doorloopende fout in die stukken is de zonde tegen het gebod van Horatius:

> In verbis etiam tenuis cautusque serendis
> Hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor [1]).

Zoo groot is de omvang van het kwaad, vooral bij het overmatig gebruik van mythologische beelden en gelijkenissen, dat een groot letterkundige [2]) aangaande den

---

[1]) *Ars Poetica*, v. 46, 47.

[2]) *Nederlandsche Letterkunde*, bldz. 195.

IJstroom durfde zeggen: „De mythologie dooft telkens „het vuur uit, dat de dichter door zijnen gloed in den „lezer ontsteekt". De gewone citaten uit Antonides in bloemlezingen geven dan ook zoovele voorbeelden van „IJgoden met brandende paruiken" en dergelijke mismaaktheden, dat men ons gaarne van de moeite zal ontslaan, om hier zulke godheden ten tooneele te voeren.

En wat dit gebrek in onze oogen des te erger maakt, is de omstandigheid, dat Antonides zelf deze fout heeft gevoeld, hetgeen in zulk een dichter trouwens onvermijdelijk is. Heel de voorrede van den *IJstroom* is hiervan het bewijs, want kennelijk is zijn verontschuldiging van dat heidensche apparaat daar ter plaatse niets anders dan eene bevestiging van de waarheid: *Qui s'excuse s'accuse.* Te vergeefs worden dan ook in ons oog de voorbeelden van groote mannen en schilders aangehaald, om in onzen dichter te vergoelijken, dat hij hunne dwaasheden navolgde; hij immers moest beter dan zij den fieren wenk zijns gemoeds gevoelen: *Alterius non sit qui suus esse potest.*

Op dit stuk alzoo staat onze dichter verre achter den fijngevoeligen en keurigen Vondel; doch hoe waar dit zij, wij mogen Antonides toch niet te lastig vallen; immers wij mogen ons verzekerd houden, dat de dichter bij een langer leven zou hebben afgelegd wat hem in zijn jeugd door navolging van de gewoonte zijner dagen ontsierde. Dit blijkt zelfs uit 's mans eigene gevoelens. Zoo verhaalt zijn levensbeschrijver, dat de dichter hem eenmaal zeide: „Gij leest mij te veel, gij zult u bedriegen, lees Vondel „alleen, wanneer gij wel wilt doen; ik weet zelf, waar 't

mij schort" [1]). Evenzoo kwam hij er later rondborstig voor uit, dat hij Vondel tot model had gekozen, zoodat hij gaarne als leerling aan diens voeten nederzat, en eindelijk hoe ingenomen hij met Vondel's taal was, blijkt uit deze verzen, zijn grooten vader toegezongen:

Zoolang men Neerduitsch dicht verstaat en hout in waerde,
Zal meer en meer zijn lof zich spreien over d'aerde.

Het zou overigens Antonides des te gemakkelijker gevallen zijn, deze fout te vermijden, omdat zijn dichterlijk hart vooral een Hollandsch hart is geweest. Dit vaderlandsch gevoel is in hem hoogst ontwikkeld. Wordt zijn hoofdwerk *de IJstroom* met recht „een kaleidoskoop" genoemd „van de meest afwisselende tafereelen ter verheerlijking van het kooprijke Amsterdam" [2]), ook vele zijner andere gedichten en vooral *Bellone aen bant* is niets anders dan een lofbazuin, gestoken ter eere van het vaderland. Ofschoon wij ons ten regel hebben gesteld deze bladzijden zoo weinig mogelijk door citaten uit te breiden, aarzelen wij niet, om ten minste uit Antonides' hoofdwerk, waarvan wij het voornaamste gebrek zoo onbewimpeld bespraken, ook de schoonheden van vaderlandsch gevoel te doen zien. Wij kiezen de beschrijving van den IJstroom in het 4de boek.

Het IJ komt uit de borst der Zuiderzee gevloten,
En valt in 't Wijkermeer; van daer te rug geschoten
Begroet het Sparendam; en, moedig op zijn eer,
Ontfangt de golven van het Haerelemmermeer,

---

[1]) *Jaarboekje*, bldz. 240.

[2]) Dr. W. J. A. Jonckbloedt, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, II, bldz. 254.

Dien strengen waterwolf, die met verwoede tanden
Zijn eigen moeder schent en scheurt haer ingewanden,
En mengt zich met den vorst des Amstels, hant aen hant,
Tot weer de Zuiderzee het welkoomt aen zijn strant.
Maer zulk een lange streek heeft haer vermaeklijkheden.
Eer d' IJgod, uit zijn kil te Beverwijk gereden,
Te rugge keert, draeit hij zijne oogen aen geen' kant,
Of heeft verandring van gezichten. Hier is 't lant
Bezaeit met koren en versiert met boompluimaedjen,
Daer rijzen hofwarande en vruchtbre lustboschaedjen,
Gins straelt de duinbeek met een ader van kristal
Door helm en santorij [1]) in 't boomgaertrijke dal.
Nu weent hij op 't gezicht der afgestormde sloten,
Die hij voorhenen 't hooft zagh aen de wolken stoten:
't Geweldig Meresteyn en Banjaert, wijd ontzien,
Vrijslooten van beroemde Outhollandsche Edellien,
Door vier en zwaert vernielt, met torens en rondeelen,
Te gronde weggerukt, in 't barnen der krakkeelen:
Het stamhuis van Heer Lem, de wijk van Kenmerlant,
Een wonder van die eeu(w) om zijn gebiet en stant,
Nu deerelijk getrapt, gerekt uit al zijn leden,
En 't grof gebeente met het kouter doorgesneden:
't Huis Heemskerk, erfgebiet van 't adelijk geslaght,
En Brederoe, verwoest, toen 't gansche lant, verkracht
Van burgeroorlog, al de maght der Baenderheeren
En Edelen in 't velt elkandre zagh braveren,
Den stamboom snoeien der geslachten, en den zoon
De moeder vliegen in haer graeffelijke kroon.

Overbodig zal het zeker wezen in deze vaderlandsche beschrijving de klassieke schoonheden aan te wijzen. Pharsalus' helden en de *alta moenia Romae* komen ieder voor den geest. Liever vragen wij dus plaats vooreen ander gedeelte uit den *IJstroom* van geheel anderen aard. Ditmaal betreft het ons ijsvermaak en het nationale „schaetsenrijden":

[1]) *Santorij* is duizendguldenkruid (*erythraea littoralis.*

De winter zelf belet den Amsterdammenaeren
Geen vreugt, wanneer het IJ, met toegevrozen baeren,
De rossen op zijn rug laet streeven, zoo gezwint
Als een Tartaersche pijl, geschoten voor den wint.
Zij snuiven vier en rook ten neuze uit, onder 't noopen
Der jeught, en schijnen nu zich zelf voorbij te loopen.
De schoone jofferschap, gedekt met kostlijk bont,
Streelt hen in 't jaegen met het orgel van haer mont.
Men ziet er andre, met de vleugels aen de voeten,
Voortvliegen als een schim, 't godinnendom begroeten
Met duizent zwieren, nu laveren heel in lij
Op d'eene schaets, en voortgezwiert aen d'andre zij,
't Omwerpen, sneller als een arent op zijn pennen,
En sneller als door sneeu de Samojeden rennen [1]).

Wat dunkt u lezer? Is het niet, wanneer wij natuurlijk eerst de godinnen wegzenden, alsof ons de fijne, opwekkende winterlucht uit deze verzen toestroomt? Gist gij verder niet, dat Antonides — wellicht van vader Vondel — reeds vernomen had, hoezeer de heilige poëzie der Schriftuur ons van dienst kan zijn, om de natuur te schilderen, de bezielde zoowel als de onbezielde, gelijk bij voorbeeld het boek Job ons het oorlogspaard voor oogen stelt? Maar vooral, is het opgehangen tafereel niet in aard en beschrijving geheel nationaal?

Heftiger en geeselend zelfs treedt dat vaderlandsch gevoel te voorschijn, als er sprake is om buitenlandschen invloed en de „basterdspraecke" te keeren. Dan heet het in hekeldicht, alsof Vondel zelf sprak:

De Fransche weerhaen kraeide ons lang zijn wetten toe.

---

[1]) Deze verzen vindt men ook in meergenoemde bloemlezing: *Nederlandsche Letterkunde*, bladz. 197.

Eindelijk heeft Antonides ook puntdichten, een Huygens waardig, op de zeehelden van ons vaderland gemaakt, zooals o. a. op de Haze:

De Haze, een fiere leeuw in 't Britsche zeegevecht,
Stont pal in 't woeden der gepreste waterhonden,
Tot hem een kogel heeft vooruit naer God gezonden,
Om wraek te vordren van 't geschonden waterrecht.
Sta vreemdeling; en zeg tot glorie van de Zeeuwen,
Dat hier de Hazen zelfs veranderen in Leeuwen.

Antonides was dus een Hollandsch dichter bij uitnemendheid, zooals zijn vader in de kunst het meer dan iemand is geweest; hij was ook, als die vader, gespierd en vol gloed, getuige de welbekende zeeslagbeschrijving, getuige het lied op „de Britse wolven" genaamd: *De Teems in brant*, getuige *Bellone* en vele andere stukken. Maar toch niet daarin zoeken wij Antonides' grootste gave; niet daarom nog is hij Vondel's zoon bij ons. Wij zullen ons verklaren. Wat maakt Vondel's poëzie, vooral in de latere jaren zijns levens, zoo onuitsprekelijk schoon, wat rijkdom van gedachten betreft? Wat geeft aan één vers soms de waarde van een geheel uur, in philosophische en theologische overpeinzing doorgebracht? Dat was zijn adelaarsvlucht naar een hooger ideaal dan de oudheid gekend had. En dat moet ook zoo zijn. Sedert de Heiland immers den geheelen mensch, ook in zijne kunst kwam vernieuwen, is ook aan den dichter gezegd: *Quae sursum sunt sapite non quae super terram*, en juist omdat de Italiaansche schilders en dichters naar dit hoogere ideaal opstreefden, verwierven zij onder dit opzicht den eerepalm boven die Hollandsche kunstenaars, welke hun blik meer op de aarde gevestigd hielden. Welnu,

als ook wij Antonides thans *Vondel's zoon* noemen, dan willen wij daarmede te kennen geven, dat hij iets van dien Vondelgeest had begrepen. Zeker, door dwaalleer verblind, zag Antonides, het zij in weemoed gezegd, slechts de schemering van het groote daglicht des geloofs, maar reeds de schemering ontlokte hem allerheerlijkste verzen. Als Antonides zingt van hetgeen hierboven is, van het ware ideaal, dan is hij dichter bij uitnemendheid, dan is Vondel gemakkelijk in zijn zoon te herkennen, en hoe noode wij ook nieuwe plaats vragen voor aanhalingen, het juweel zijner werken mag niet achterwege blijven: het is een treurlied: *Aen de edele jonkvrouwe Maghtilde, op de doot van haer zuster Joanna Barbara Zas van den Bossche*:

Wat schreit ge beide uwe oogen uit,
En vult al 't huis met rouwgeluit?
Hoe ziet men op die lieve wangen,
Een zilvren dauw van tranen hangen?
Maghtilde, schoone en wijze maegd,
Die 't alles wikt naer eisch van reden,
Waertoe uw zuster zoo beklaegt,
En hare ziel terug gebeden?
Zij is ontslagen van verdriet,
En hoort voortaen uw zuchten niet.

Toen 't lichaem, smeltende als het wasch,
In arbeit ging, om weer tot asch
En eigen element te keeren,
Kon ze uw medogen niet ontberen;
Uw Barbara, uw halsvriendin,
Zag toen met vreugt, maer stervende oogen,
De zuivre tekens van uw min,
Daer gij, tot in uw hart bewogen,

Geen troosteres meer scheent te zijn,
Maer zelfs te dragen al haer pijn.

Nu, vrij van aerdsche damp en stof,
Ziet ze in triomf het hemelsch hof,
Daer haer de Cherubijnen groeten,
En treet de wolken met haer voeten;
Nu schijnt de gantsche werreltkloot
Haer slegts een enkle stip te wezen,
En ze is uit deze korte doot
Gelijk een Fenix opgerezen,
Om eeuwig, zonder perk of uur,
Te juichen in 't gestarntazuur.

Daer 't al onwrikbaer blijft in stant
Is waerlijk 't rechte vaderlant.
Hier sukkelen we in veel gevaren,
Op 's werrelts ongestuime baren;
Nu sleept de vloet, nu d'ebbe ons meê,
En als in 't pekelschuim begraven,
Is 't overal ontrouwe zee,
En nergens een geruste haven.
Nu denk eens, of hij iets verliest,
Die 't veilig voor 't onveilig kiest.

Herroep dan weder als voorheen
De krachten van uw geest bijeen.
Dien eedlen geest, die zoo verheven
U boven het geslagt doet streven
Der vrouwen, die gij achterlaet,
En komt met lust gedurig nader,
(Het blijk vooral in dezen staet)
Het groot verstant van uw heer vader,
En denk, zoo dikwijls als ge schreit
Zij heeft me maer den weg bereit.

Welnu, lezer, zeiden wij te veel? Is niet, trots het ietwat huiselijke laatste couplet, heel dit gedicht als een

echo van het troostende en welbekende: *Wat treurt gij hooggeleerde Vos?* Ja! vrij van alle aardsche besmetting uit den „korten" dood te herrijzen met den Heiland, Zijn triomf mede te genieten, onder het groeten der Cherubijnen te rusten in dat ware vaderland, door Hem veroverd, dat waren de passende idealen voor Antonides. Waar hij die bezingt, is het hem onmogelijk aan de wanstaltigheden van het heidendom te denken, of zich aan andere gezwollenheden te vergrijpen. En op grond van deze laatste bemerkingen veroorloven wij ons de vraag: wat zou Antonides niet geweest zijn in zijne poëzie, ware hij eens, als zijn vader in de kunst, tot het volle licht der waarheid gekomen in de Katholieke Kerk? 't Is immers zeer opmerkelijk, dat Vondel hem het leven van den H. Paulus met zooveel aandrang, doch helaas! te vergeefs, als dichtstof heeft aangeboden. Wie weet welke diepe beweegredenen de groote bekeerling hiertoe had?

P. M. Bots, R. K. Pr.

Rotterdam, 6 Dec. 1883.

Eenige Meditaties uit den Windesheimer Kring.

Alvorens deze meditaties te bespreken, zal het dienstig zijn eenige inlichtingen te geven over het onder meerdere opzichten merkwaardige handschrift, waarin zij voor ons werden bewaard. Deze bundel bevindt zich thans in het klooster der paters Franciscanen te Reekhem, een Belgisch dorp op twee uren afstands van Maastricht, maar is, gelijk de overige aldaar aanwezige handschriften (een enkel onlangs nieuw verworven uitgezonderd) eigenlijk geschreven in het voormalige klooster des derden regels van Franciscus, in het zoogenaamde Bogaarden-klooster te Maastricht. Deze afkomst is voldoende gewaarborgd, zoowel door de getuigenissen der Eerw. Paters van Reekhem, als door de opschriften van verschillende dier hanschriften, en wordt, wat ons handschrift betreft, ook door deszelfs inhoud bevestigd. Voor eenige jaren heeft de Eerw. Heer Habets, de tegenwoordige archivaris van Limburg, over die handschriften eenige korte mededeelingen gegeven in het oudheidkundig tijdschrift dier provincie: „Ils „ont été en possession de feu Mr. Thomas Hermans, an„cien religieux de l'ordre des Bégards à Maestricht, et „qui est mort curé doyen de Mechelen sur Meuse le 12 „Juin 1841 Mr. Hermans avait sauvé ces épaves de son „couvent, lors de la suppression des ordres religieux en

1797." Het klooster der Bogaarden te Maastricht bestond reeds in 1291, blijkens eene te Reekhem bewaarde bul van Nicolaas IV, waardoor dat huis onder de visitatie werd gesteld der oversten van het Franciscaner klooster dierzelfde stad.

Ons handschrift draagt geen dagteekening, maar is kennelijk van de vijftiende eeuw; de Eerw. Heer Habets, die uit den aard zijner werkzaamheden vooral met de Limburgsche handschriften zeer vertrouwd is, plaatst het in de helft dier eeuw. Zeker kan het toen geschreven zijn, wijl het goed overeenkomt met gedagteekende handschriften uit dien tijd. Voor ons doel meen ik de titels der opeenvolgende tractaten van dit handschrift te moeten mededeelen, waaruit tevens zal blijken, dat het geschreven werd in een tijd, toen de zoogenaamde vier boeken der Navolging nog als afzonderlijke geschriften werden beschouwd, die elk op zichzelven een geheel vormden, en blijkens vele Nederlandsche en Noord-Duitsche handschriften afzonderlijk het eene na het andere zijn verschenen.

Achtereenvolgens zien wij in den codex staan:

Libellus de disciplina claustralium cum duobus sequentibus libellulis.

Libellus spiritualis exercitii.

Incipit libellus tertius de disciplina claustralium. Capit. 1. De recognitione propriae fragilitatis. — Op het einde daarvan: Explicit libellus de disciplina claustralium.

Dan komen de zeven hierachter medegedeelde meditaties.

Vervolgens: De modo confitendi de venialibus peccatis.

Epistola bti thome de aquino.

Incipit tractatulus sci thome de aquino de divinis moribus.

Incipit tractatus bti thome de dei cognitione etc.

Sequitur tractatus bonaventurae de quadruplici instinctu.

Incipiunt humilia verba sacre admonitionis ss patris francisci ad omnes fratres suos.

Sequitur opusculum sive monitorium sancti francisci.

Incipiunt collationes seu aurea verba fratris egidii socii bti francisci patris nostri.

Incipit devotus tractatus ammonicionum ad spiritualem vitam. Et primum de interna conversatione. Capittelum primum. Regnum dei inter vos est. — Op het einde staat: Expliciunt ammoniciones ad interna trahentes.

Na drie onbeschrevene bladzijden: Incipit liber qui dicitur speculum monachorum. — Op het einde: Explicit speculum beati bernardi.

Incipit parvum alphabetum monachi in schola dei.

Incipit liber de vita christiana bti augustini.

Incipit liber bti augustini de dogmatibus christianis.

Nog een tractaat van Augustinus zonder titel: „Sero te amavi pulchritudo tam antiqua."

Incipiunt ammoniciones perutiles fris thome de campen canonici regularis. -- Op het einde: Expliciunt ammoniciones breves utiles edite a fre thoma de campen ordinis sci augustini canonici regularis.

Ten slotte: Incipit quidam libellus de quarundam virtutum exercitiis olim a quodam venerabili viro dno johanne ruisbroeck primo priore monasterii viride vallis ordinis bti augustini editus.

Behalve de twee eerste boeken der Navolging: *Ammoniciones perutiles* en: *De interna conversatione*, bevat deze codex dus nog eenige andere geschriften, van welke Thomas à Kempis de vrij algemeen erkende schrijver is, namelijk: *Parvum alphabetum* en: *Libellus de disciplina claustralium* met de twee kleinere daaraan toegevoegde tractaten.

Merkwaardig dat deze laatste geschriften, die gewoonlijk als onafhankelijke tractaten verschijnen, hier als tweede en derde boek der *Disciplina claustralium* optreden,

welk geschrift men ook aan Thomas heeft willen betwisten; nog merkwaardiger dat dit boek, voor de practische beoefening van het religieus leven geschreven, aanstonds gevolgd wordt door geestelijke oefeningen, afkomstig uit den Deventer-Windesheimer kring, en daar algemeen in gebruik. Het kan zonderling schijnen, hoe deze meditaties in een handschrift uit een Maastrichtsch klooster van den derden regel van Franciscus worden gevonden, maar dit zal minder verwonderen, als men let op de innige verbinding, die reeds vroeg tusschen de broeders van het Gemeene Leven en genoemde orde is ontstaan. Vele broeder- en zusterhuizen, uit de oorspronkelijke Deventer congregaties van Groot en Radewijns voortgesproten, sloten zich spoedig bij die orde aan. Toen Busch in 1464 zijne Kronijk van Windesheim voltooide, vormden deze huizen de groote meerderheid, gelijk hij in de voorrede duidelijk zegt: *Ego ex hoc non modice in Domino sum gavisus, quod moderna devotio et sancta reformatio, quae ante annos octoginta sex a Christi pauperculis, mundo tunc despectis in magno fervore spiritus fuerat inchoata, nec in diversis ordinis nostri monasteriis in primis hujus modernae devotionis congregationibus quinquagenarium numerum excedentibus, et in tertiariis sancti Francisci sexus utriusque centenarium numerum praeferentibus, a praefatis patribus exortum habentibus, eo quod Patres domus Daventriensis congregationis, eas primitus instituerunt et rexerunt, in bona vita, sancta conversatione et regulari observantia usque in praesentem diem jugiter perseverant.* Het fraterhuis te Amersfoort, de eerste kolonie der oorspronkelijke congregatie van Radewijns, nam spoedig den derden regel

aan; de eerste grondlegger van den Agnietenberg, oorspronkelijk een frater-huis, ging, toen de stichting in een kanunniken-klooster werd veranderd, met een gedeelte der broeders te Vollenhove een klooster van den derden regel oprichten. Hierdoor werd echter de oorspronkelijke band met Deventer en Windesheim niet gebroken; sommige dezer huizen namen zelfs den regel der reguliere kanunniken aan en lieten zich in het Kapittel van Windesheim opnemen; dit geschiedde onder anderen in 1417 met het zooeven genoemde Amersfoortsche huis op verzoek des stichters, Hendrik Willems, die nog wel eenigen tijd provinciaal (*provincialis minister*) van vele kloosters der orde van den derden regel geweest was (*Chron. Windes.* p. 177). De opname van zoovele frater- en zusterhuizen in den derden regel veroorzaakte natuurlijk, dat de geschriften uit den Deventer-Windesheimer kring ook spoedig in de Nederlandsche kloosters van de derde orde doordrongen, welke niet uit dezen kring afstamden. Zoo zullen onze meditaties ook in de huizen dezer orde in gebruik zijn gekomen en insgelijks in het Maastrichtsche klooster bekend zijn geworden. Zoo zal men daar ook wel vroeg met zekerheid hebben geweten, wie de schrijver der Navolging was; dat hij daar Thomas *de Campen* heet, moet niemand verwonderen, destijds was men zoo kieschkeurig niet op het schrijven van eigennamen en hij zelf onderteekende zich nu eens *Thomas Kempis*, dan eens *Thomas Campis*, gelijk men zien kan in de twee autographen der Bourgondische bibliotheek.

Toen ik de achter het geschrift *De disciplina claustralium* geplaatste meditaties had gelezen, twijfelde ik niet of zij kwamen uit den Deventer-Wisdesheimer kring:

de zeven stoffen zijn dezelfde, die door den prior van Windesheim Vos van Heusden, aan de zijnen voor de verschillende dagen der week ter overweging zijn aanbevolen en volgens Busch ook bij de Broeders van het Gemeene Leven in gebruik waren (*Chron. Wind.* p. 246). Die stoffen vallen in het Maastrichtsche handschrift en in de Windesheimsche kronijk ook op dezelfde dagen, alleen zijn de meditaties over het laatste oordeel en den dood, die hier respectief op Maandag en Woensdag vallen, ginds met elkander verwisseld. Aan die verwisseling is geen gewicht te hechten; sommigen vonden het wellicht natuurlijker de meditatie over den dood aan die des oordeels te laten voorafgaan, gelijk Thomas à Kempis zelve, die in de Navolging deze zelfde zeven stoffen opzettelijk behandelt; in meerdere oude handschriften, zelfs in gedrukte uitgaven, zijn sommige hoofdstukken van dit boek onderling verplaatst. Ook kwam de inhoud dezer meditaties mij niet geheel onbekend voor, sommige zinsneden herinnerden mij aan een geschrift uit den Windesheimschen kring, dat ik vroeger gelezen had, maar welk dat geschrift was, herinnerde ik mij op het oogenblik niet. Ik zag wel, dat die overwegingen niet van Thomas à Kempis waren: het was zijn stijl en schrijftrant niet; de schrijver was echter klaarblijkelijk een geleerd man, in de werken der kerkvaders zeer ervaren, en daar de meditaties op zichzelven zeer schoon zijn, besloot ik, gebruik makende van de gulle gastvrijheid des kloosters, ze geheel over te schrijven. Te huis gekomen kreeg ik na eenigen tijd den inval de meditaties te vergelijken met het handschrift, voor een jaar door Mgr. Vregt in het Archief van het aartsbisdom Utrecht uitgegeven en onlangs door Mgr. Spitzen erkend als het

eigenhandig geschrevene aanteekenboek *rapiarium* van Thomas à Kempis, waarin hij, volgens de gewoonte van alle jonge religieuzen, vele punten uit de onderrichtingen van zijn leermeester Radewijns heeft opgeteekend. De aanhef van dit handschrift luidt: *Incipit tractatulus devotus de extirpacione viciorum et passionum et acquisicione verarum virtutum et maxime caritatis dei et proximi et vere unionis cum deo et proximo*, en op het einde van het eerste deel lezen wij: *Explicit tractatulus de spiritualibus exercitiis magistri ac domini Florencii primi patris nec non et institutoris congregationis in Daventria. Orate pro scriptore.* In dit eerste deel komen schema's voor van al de in het Maastrichtsche handschrift bevatte meditaties, uitgezonderd de laatste, die over de zonden handelt; aangenaam werd ik verrast, toen de vergelijking van beide geschiften mij het bewijs leverde, dat die schema's niets anders waren dan een korte ontleding dezer meditaties, een aanteekening der verschillende daarin opgegevene punten, zooals tegenwoordig nog door de nieuwelingen gemaakt worden, over de stoffen die hun ter overweging worden ontvouwd; de schema's geven een getrouw overzicht der meditaties, niet alleen zijn de gedachten geheel dezelfde, maar ook meerdere zinsneden komen in beide geschriften letterlijk terug. Om den lezer hievan te overtuigen, zullen wij hier eenige aanhalingen uit het handschrift van Thomas à Kempis opnemen.

Generales modi cogitandi de gaudiis superorum celestibus. — De visione sanctissime et dulcissime trinitatis et humanitatis christi. De jocunda, concordi et dulcissima societate sanctorum, beate virginis, apostolorum, martyrum, confessorum et virginum. — De securitate: non

ejicientur, non infestabit temptacio, non pugnabunt contra vicia. — De loci amenitate: ex auro purissimo et marga ritis. — Quomodo corpus erit immortale, impassibile, agile, pulchrum multum. — Quod anima nostra erit plena omni sciencia, justicia et leticia, et habebimus quidquid volumus, et quidquid nolumus, non habebimus.

In de overweging van het lijden lezen wij onder anderen in het aanteekenboek van Thomas de volgenden zinsneden, die in de meditaties van het Maastrichtsche handschrift grootendeels geheel letterlijk, voor het overige bijna letterlijk, voorkomen: *Considera eciam, quis est qui patitur, et ei subdere per rationis assensum, ut credas firmissime ipsum esse veraciter dei filium, omnium principium, salvatorem omnium, retributorem omnium. — Considera, qualis est qui patitur, et ei configurare, ut compatiaris innocentissimo, mitissimo, amantissimo, nobilissimo. — Considera, quantus est qui patitur, et ad ipsum egredere per admirationis aspectum, quia immensus est potestate, speciositate, felicitate, eternitate. Admirare igitur majestàtem annihilari, speciositatem decolorari, felicitatem tormentari, eternitatem mori. — Passus est injuriam, convicia, ludibria, supplicia, sic et tu passionem christi imitando amplectere pro eo omnem passionem plenam injuriis, conviciis, ludibriis, suppliciis.*

Voor eene volledigere vergelijking moeten wij naar de gedrukte uitgave verwijzen, maar het aangehaalde is voldoende, om te bewijzen, dat die schema's uit onze meditaties zijn genomen. Daar in de Windesheimsche Kronijk bij de opgave der zeven meditatiepunten voor de zeven dagen der week de woorden staan: „Materiam inde habes in *Beatus vir*", die den lezer verwijzen naar het aldus

beginnende werkje van Gerardus Zutphaniae: *De spiritualibus ascensionibus*, lag het vermoeden voor de hand, dat onze meditaties althans in hoofdzaak moesten overeenkomen met diegene, welke in dit boekje zijn aangegeven. Inderdaad, zoodra ik in staat was dit uiterst zeldzame werkje met de meditaties van het Reekhemsche handschrift te vergelijken, zag ik, dat zij ook daarin aanwezig zijn, ofschoon niet volledig; wat er in staat komt letterlijk overeen, maar de uiterst schoone aanhalingen uit de H. Kerkvaders, in den codex van Reekhem achter de meditaties geplaatst, ontbreken in het werkje van Gerardus, ofschoon die citaten blijkens den samenhang daar wel oorspronkelijk bij behooren. Gerardus van Zutphen was tegelijkertijd met Thomas à Kempis broeder van het Gemeene Leven in de congregatie van Radewijns, en in die hoedanigheid heeft hij twee werkjes geschreven, namelijk het reeds genoemde en een tractaat: *De reparatione trium virium animae*, beide uiterlijk voor 1389, in welk jaar hij het tijdelijke met het eeuwige verwisselde. Daar Thomas à Kempis in zijn hierboven vermeld autograaf de schema's dezer meditaties eenvoudig aan Radewijns toeschrijft, zoo is het niet onwaarschijnlijk dat Gerardus in zijn werkje de meditaties zelve, althans in hoofdzaak aan zijn leermeester heeft ontleend. Ofschoon het boekje van Gerardus Zutphaniae reeds vroegtijdig is gedrukt, is het toch zeer moeielijk te verkrijgen; daar nu die meditaties zoowel voor eigen gebruik als ter mededeeling aan anderen zeer nuttig zijn, en zij in dat geschrift slechts onvolledig zijn opgenomen, meenen wij geen nutteloos werk te verrichten, door ze hier volgens het handschrift van Reekhem in hun geheel uit te geven. Nu de Eerw. Heer Spitzen

den Deventer codex, waarin de schema's dezer meditaties staan, als een autograaf van Thomas heeft erkend en dit eerdaags nader zal beschrijven, kan men eene zekere actualiteit aan deze uitgave niet ontzeggen; zij zal in ieder geval dienen, om het innige en degelijke godsdienstige leven der Deventer broeders meer algemeen te doen kennen en waardeeren.

In de meditatie over de hel ontmoeten wij eene zinsnede, die een in de Imitatie-controvers veel besproken punt opheldert. In het hoofdstuk: *De judicio et pœnis peccatorum* (I, 24) zegt de schrijver der Navolging: *In quibus homo magis peccavit, in illis gravius punietur. Ibi acediosi ardentibus stimulis pungentur et gulosi ingenti siti ac fame cruciabuntur. Ibi luxuriosi et voluptatum amatores ardenti pice et fetido sulphure perfundentur et sicut furiosi canes prae dolore invidiosi ululabunt.* De Gersenisten hebben in het algemeen beweerd, dat deze plaats een aanrakingspunt vertoonde tusschen den schrijver der Navolging en Dante; zelfs eenige Kempisten hebben dit toegegeven, waaronder Hirsche, die zegt, dat er tusschen de Navolging en Dante eenige „*anklange*" worden gevonden; wij ontkennen beslist een dergelijke aanraking; Thomas zal dan ook wel nooit den Italiaanschen dichter gekend hebben. In zijne beschrijving der straffen van de hel zegt de groote poeët:

Erano ignudi et stimolati molto.

Quale nell' Arzanà de' Viniziani,
Bolle l'inverno la tenace pece.

Graffia gli spirti, gli scuoia, ed isquatra.
Urlar gli fa la pioggia come cani.

Maar het *Tondalus-visioen*, in de vijftiende eeuw in onze streken sterk verspreid en reeds vroeger in het Dietsch vertaald [1]), bevat van de helsche straffen eene beschrijving, die in haar geheel meer met de Navolging overeenkomt dan die verzen van Dante. Tondalus zag ook de duivelen de verdoemden met gloeiende vorken doorsteken; brandende pek en zwavel komen voor in alle beschrijvingen der hel, en worden dan ook in dat visioen niet gemist; blijft dan nog over de vergelijking der huilende honden. In onze meditatie *De poenis infernalibus* lezen wij: *Cogita quod quis in illis membris ibi plus punietur per quae quis plus deliquit.* Wij zullen hier geen gewicht aan hechten: deze gedachte dringt zich van zelve op. Maar van meer belang is de volgende zinsnede: *Aspice igitur infernum chaos.... civitatem magnam.... ardentem, plenam infiniti populi multitudine, clamantibus universis, et mirabiles sonos dantibus et ejulantibus prae dolore et ardore, et ex invidia se mutuo mordentibus, tamquam si canes rabidi conjuncti essent.* Men ziet, dat deze zinsnede meer op de overeenkomstige woorden der Navolging gelijkt dan het vers van Dante. De vreemde vertalers hebben, zoo ver ik zien kan, zich allen in den zin van het woord *invidiosi* vergist; zij vatten het op in zijne eigenlijke Latijnsche beteekenis van *afgunst*, wat het hier niet beteekent. Ons woord *nijd* beteekent *afgunst*, en wordt juist door het Latijnsche woord *invidia* weergegeven, maar het bijvoegelijk naamwoord *nijdig*, dat op zijne beurt het zelfstandig naamwoord *nijdigheid* voortbracht, wordt schier altijd gebruikt om een soort van verwoedheid

---

[1]) Zie mijn boek: *L'auteur de l'Imitation et les documents Neerlandais*, p. 142.

uit te drukken. Dat *invidia* in onze meditatie beantwoordt aan ons woord *nijdigheid* lijdt geen twijfel: de verdoemden kunnen *nijdig*, verwoed, op elkander zijn, om elkander te *benijden* hebben zij weinig reden; zoo beteekent ook bij den schrijver der Navolging *invidiosi* ons *nijdig* d. i. verwoed, gelijk onze oude Dietsche vertalingen het weêrgeven; want een razende hond is het beeld der woede en geenszins der afgunst; ook in de Dietsche vertaling van het Tondalus-visioen verschijnen „*nijdige* honden", maar het zijn daar werkelijke honden, die met andere verwoede dieren de verdoemden kwellen. Waarlijk deze plaats is geenszins gunstig voor een Italiaanschen schrijver.

Wij laten hier dan de zeven meditaties uit het oude Maastrichtsche handschrift in hun geheel volgen, onder oprechte dankbetuiging aan den eerwaarden pater Guardiaan van het Reekhemsche klooster, die ons goedgunstig verlof gaf ze voor den druk over te schrijven.

V. BECKER.

Incipit generalis modus formandi meditationes de regno celorum ad habendam conpunctionem et desiderium ad ipsum obtinendum.

In dominica. De regno coelorum.

Poteris autem de celesti illa patria similitudines sensibiles assumere a sanctis pro nostra capacitate adinventas. Est igitur civitas illa gloriosissima amplitudine et capacitate permaxima ex auro mundissimo gemmisque praetiosis mirabiliter constructa; singulae ejus portae sunt ex singulis margaritis. Est igitur campus speciosissimus omnium florum pulchritudine decoratus. Ibi semper est estas amenissima, ibi odorum suavitas fragrantissima et omnium delectabilium copia. Cogita et totis viribus te ipsum totum ad cogitandum recollige, ut videas quantum sit gaudium Deum semper per essentiam intueri, summam et indivi-

duam Trinitatem mundo cordis oculo inspicere, in qua relucet omnis pulchitudinis, omnis dulcedinis omnisque bonitatis exemplar essentiale, in qua visione omnia videbis, omnia quae velis scies, ex qua visione omni bonitate, omni gaudio et leticia repleberis; in ea beatus eris et beatissima beatitudine, quae est Deus, perfrueris. C. Cogita, quantum sit gaudium domino Jhesu Christo semper assistere et ejus sanctissimam et gloriosissimam humanitatem semper aspicere, cum Petrus eum videns transfiguratum optabat sic semper permanere. O quantum est gaudium videre illum in regno suo sublimem et gloriosum, qui pro nobis in hoc exilio quondam pauper venerat, exul pariter et peregrinus. Cogita, quantum sit gaudium interesse societati celestis curiae, quanta leticia reginam celi matrem Dei cum ceteris virginibus intueri, quanta leticia et exultacio interesse agminibus angelorum, letari cum patriarchis et prophetis, apostolis et martiribus et confessoribus.

Ad vesperas. Cogita de dotibus corporis tui, quibus ipsum corpus beatificabitur, videlicet de ejus immortalitate, impassibilitate, summa agilitate et gloriosissima speciositate. Cogita de dotibus animae, quibus ipsa anima implebitur jam beata, quae sunt plenitudo scientiae, quantum ad vim rationabilem, repletio justitiae, quantum ad vim concupiscibilem, supereffluentia leticiae, quantum ad vim irascibilem. Cogita, de his dotibus principalibus quam multa alia dona magna et ineffabilia consequeris, videlicet securitatem, ut jam non timeas, etiam non timeas a carne, sathana et mundo vinci, item libertatem ad faciendum quodcumque volueris, item voluptatem mundissimam in corpore et anima, item amicitiam, amorem, honorem, concordiam et perfectissimam caritatem. Et breviter omnia recolligendo habebis quidquid volueris [1]). Et haec notat bene Augustinus de verbis domini de regno celorum dicens: Quae erit justorum gloria, quam grandis sanctorum leticia, cum unaquaeque facies fulgebit ut sol cum ordinibus distinctis, et populum suum dominus in regno patris sui ceperit recensere, et meritis atque operibus singulorum praemia promissa restituet, pro terrenis celestia, pro mo-

[1]) De uitgave van Deventer heeft hier bovendien: „et quidquid nolueris non habebis."

dicis magna, pro temporalibus sempiterna. Revera cumulus felicitatis cum dominus adducet sanctos in visionem paternae gloriae et faciet in celestibus consedere, ut sit Deus omnia in omnibus. O felix jocunditas, o jocunda felicitas sanctos videre et esse cum sanctis et esse sanctum, Deum videre, Deum habere in eternum et ultra. Haec sedula mente cogitemus, haec toto desiderio affectemus, cupiamus, ut ad eos cito pervenire valeamus. O anima mea revertamus ad civitatem celestem in qua scripti sumus et cives decreti. Sicut ergo cives sanctorum et domestici Dei, et sicut haeredes Dei, cohaeredes Christi, consideremus inclitam urbis nostrae felicitatem, quantum considerare possibile est. Dicamus ergo cum propheta: Sicut letantium omnium habitatio est in te, fundatur exultatione universae terrae. Non enim est in te senectus nec senectutis miseria, non est mancus vel claudus vel gibbosus neqeu deformis, dum omnes occurrunt in virum perfectum et mensuram etatis plenitudinis Christi. Quid hac civitate beatius, ubi non est paupertatis metus nec egritudinis imbecillitas, nemo leditur, nemo irascitur, nemo invidet, cupiditate nullum exardescit desiderium, nulla honoris aut potestatis pulsat ambitio, nullus ibi diaboli metus, insidiae daemonum nullae, terror gehennae procul, mors ibi neque corporis neque animae, sed vita immortalitatis munere jocunda. Nulla tunc erit unquam discordia sed cuncta consona, cuncta convenientia, et omnium sanctorum erit una concordia, pax cuncta et leticia continet, tranquilla sunt omnia et quieta. Jugis splendor non iste qui nunc est, sed tanto clarior quanto felicior, quia civitas illa ut creditur non egebit lumine solis, sed dominus omnipotens illuminabit eam et lucerna ejus est agnus, ubi sancti fulgebunt ut stellae in perpetuas eternitates et sicut splendor firmamenti qui erudiunt multos. Quapropter nox nulla, nullae tenebrae, nullus concursus nubium nec frigus algoris, quia asperitas nulla, sed talis erit rerum temperies, quam nec oculus vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascendit. Sed ne jam te o anima mea diutius protraham, audi quid de praedictis omnibus celestibus gaudiis dicit devotus Anselmus in fine prosologion: Excita nunc te, o anima mea, erige totum intel-

lectum tuum et quantum potes cogita; attende quam delectabile sit illud bonum, quod continet jocunditatem omnium bonorum. Si enim jocunda vita creata, quam jocunda creatrix essentia; si jocunda salus facta, quam jocunda salus, quae fecit omnia; si delectat pulchritudo, fulgebunt justi sicut sol; si libertas aut pulchritudo, similes erunt angelis Dei in celo; si longa et salubris vita, ibi sanitas eterna; si satietas et ebrietas, saciabuntur de gloria, inebriabuntur ab ubertate domus Dei; si melodia, ibi canunt angeli; si societas et amicitiae, ibi beatorum societas et omnium una voluntas; si honores et divitiae, gloria et divitiae in domo ejus; si securitas et certitudo, ibi omnium temporum eterna longitudo. C. O cor humanum, cor indigens, cor expertum erumnas, immo obrutum erumnis, quantum gauderes, si iis omnibus abundares, interroga intima tua, si capere possunt tantum gaudium de tanta beatudine sua. Sed si homo de tanta beatitudine sua vix capiet gaudium proprium, quomodo capax erit tot gaudiorum, quantus est numerus electorum? Ubi unusquisque tantum diligit proximum quantum se ipsum, et tantum de suo gaudio gaudet quantum diligit, ita etiam quisque plus absque estimatione de Dei quantum de sua et omnium electorum gaudet felicitate, quia sicut Deum toto corde, tota anima, tota mente diligit, ita ad plenitudinem illius gaudii totum cor, tota anima, tota mens non sufficit, quia tantum gaudebunt quantum amabunt, quantum videbunt; certe oculus non vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascendit quantum amabunt et cognoscent.

Feria secunda. Meditatio utilis de morte.

Meditare igitur o homo et ab oculis tuis nunquam recedat, quod post modicum sis ex hac vita in aliam ignotam regionem transiturus, et omnes res mundi, gloriam et honorem, quaecumque alia, in quibus in hoc mundo delectaris, hic sis relicturus; omni enim hora, omni die, fini et ultimae horae tuae propinquis. Scrutare igitur quantum potes, in te interdum affectum transforma hominis morientis, et forma in te et meditare quasi statim moriturus esses, et jam sit praesens quod sine dubitacione adhuc tibi praesens erit. Vide igitur sic affectatus,

quantus tibi dolor inerit, quantus conscientiae remorsus et internus clamor de malis delectationibus tuis, quantum dolebis, quod te non emendasti et a delectationibus te non avulsisti, quod Dei praecepta transgressus es; nam in illa hora videbis quid meruisti, quid commisisti. Adduc ante oculos tuas singulas delectationes, vide singula vitia et passiones, quibus modo dulciter delectaris. Cogita, quam amarum erit tibi tunc a delectationibus separari et quantum dolebis, quod vivens non fuisti delectationibus mortuus. Deinde cogita et forma in te talem affectum, ut si anima tua statim deberet exire, quam libenter omnem delectationem relinqueres, quam gratanter omnem laborem et omnem penitenciam arriperes, si vitam posses obtinere Cogita deinde, in illa hora quam breve tibi videbitur omne tempus vitae tuae et delectationum tuarum. Tunc videbis totum tempus tuum transisse sicut somnium vel sicut umbram, maxime cum perpendis instare eternitatem, quae nunquam finietur. Deinde cogita, quantus tibi dolor erit, quod pro minima delectatione brevissimi temporis amisisti delicias leticiam et gloriam sempiternam. Cogita etiam, quod omnes istae delectationes nihil tibi amplius conferent quam quod amaram mortem facient amariorem. Tanto enim difficilius separaberis quanto pluribus rebus inordinatis concupscentiis fueris alligatus. Unde Sapiens: O mors! quam amara est memoria tua homini sano et pacem habenti in superbia sua. Cum autem talem affectum in te formatum et cordi tuo impressum senseris, tunc procede ulterius cogitans, quod illa hora certissime veniet et est tibi inevitabilis. Omnes enim homines moriuntur et mille generationes a principio saeculi praeterierunt, ita et tu sequeris. Deinde cogita, quod illam horam determinate praescire non poteris, sed improvise proveniet, forte hoc anno, forte hoc mense, forte hac septimana, quia sicut fur ita in nocte veniet, quando nihil de hoc cogitabis, sed multa te acturum putabis.

Meditatio circa noctem. Nonnumquam etiam, ut eo plus timor concupiscentias tuas excruciet et expurget, revolve ordinem, quo ad mortem devenies, siquidem mortem ut communiter praecedit irfirmitas gravissima. Cogita, quanta erit haec infirmitas, quam gravis, quando cor tuum prae nimio dolore rumpetur. Cogita

quomodo cor tuum tunc erit depressum, ac si totum mundum super se contineret, tum propter infirmitatis magnitudinem, tum propter naturalis inclinationis esse suum desiderantis mirabilem horrorem, tum propter timorem de peccatis et de judicio futuro, et sic tandem sequetur mors. C. Item interdum propone oculis tuis imaginem alicujus hominis morientis et diligenter respice formam, modum et ordinem, quibus ad mortem devenitur. Nigrescit totum corpus, omnia membra rigescunt, oculi versantur et sic de aliis. Deinde cogita, qualiter demones advenient expectantes, sicut leones rugientes praeparati ad escam, si quid de suo in anima potuerint invenire, et qualiter immundi spiritus animae egredienti obviabunt quaerentes in ea opera sua, ut secum eam trahant ad infernum profundum. Deinde cogita, qualiter anima de corpore egressa statim ante tribunal judicis statuitur jam tunc sententiam receptura, quae ex hoc tunc usque in saecula non mutabitur. Deinde sequere funus ad sepulturam et vide, quomodo caro misera, propter quam tanto tempore quaesivit delectationes, terrae traditur et esca vermibus paratur et traditur perpetuae oblivioni. Ex istis et similibus bene considerabis, quod gaudium et delectatio mundi est instar puncti, transit sicut umbra, et quod es hic velut hospes unius noctis. E contrario debes tibi nonnumquam affectum assumere justi viri morientis et ad mortem bene dispositi, cogitando, quam laetus talis exit, qui prius poenituit et se a delectationibus purgavit et nihil hic vitiose dilexit, et sic de aliis. Unde Prosper in suis sententiis sic ait: ubi sunt insuperabiles aratores, ubi equorum splendidi nutritores, Ubi exercituum duces, ubi satrapae et tiranni, nonne omnia pulvis et favillae? Nonne in paucis versibus est eorum memoria vitae? Respice sepulchra et vide, quis servus, quis dominus, quis pauper. Discerne si potes inopem a rege, fortem a debili et pulchrum a deformi. Item dicit Chrisostomus in libello de reparatione lapsi: Quid profuit illis, qui in luxuria corporis et praesentis vitae voluptatibus usque ad diem ultimam permanserunt? Intuere nunc sepulchra eorum, vide si est aliquid jactantiae seu vestigium in illis, si aliquid divitiarum vel luxuriae signum congregatarum, require. Ubi sunt vestes et ornamenta eorum et ubi nunc

spectaculorum voluptas, ubi secutorum turba et opulentia, risus, jocus et immoderata atque infrenata leticia quo abcessit, ubi illa nunc et ipsi? Finem intuere utrorumque diligentius et accede propius singulorum sepulchra, vide cineres solas et fetidas vermium reliquias et recordare hunc corporis esse finem. Item Bernardus in suis meditationibus sic inquit: Dic mihi, ubi sunt amatores hujus mundi, qui ante pauca tempora nobiscum erant, Nihil ex eis remansit nisi cineres et vermes. Attende diligenter quid sunt et quid fuerunt. Homines sicut tu, biberunt et comederunt, riserunt, duxerunt in bonis dies suos et in puncto ad inferna descenderunt. Hic caro eorum vermibus et illic anima eorum ignibus deputatur, donec rursus infelici collegio colligati sempiternis involvantur incendiis, qui socii fuerant in peccatis. Quid profuit illis inanis gloria, brevis laetitia, mundi potentia, carnis voluptas, falsae divitiae, magna familia et mali concupiscencia? Ubi risus, ubi jocus, ubi jactantia, ubi arrogantia? De tanta laetitia quanta tristitia, post tantam voluptatem tam gravis miseria, de illa exaltatione ceciderunt in magnam ruinam et gravia tormenta. Quidquid illis accidit tibi accidere potest, quia homo es de humo, et limus de limo, de terra es, de terra vivis et ad terram reverteris. *Jheronimus:* O miser peccator! cur moraris de die in diem converti ad Dominum? Ecce mors properat, ut te conterat die noctuque currens. Ecce diabolus se jam praeparat, ut te recipiat, ecce divitiae tuae tibi deficient. Ecce vermes corpus tuum, quod tanta enutris diligentia, expectant, ut illud rodant, quousque iterum conjunctum animae cum illa penas habeat infinitas. Et *Gregorius:* O miser et insanus ille, immo plusquam bestia reputandus, qui propter momentaneam carnis delectationem gaudia relinquit eterna et perpetue gehennae flammis se mancipare laborat. *Idem:* Quanto diutius Deus nos expectat, ut emendemur, tanto districtius judicabit, si neglexerimus. *Idem:* Praesentia gaudia sequuntur perpetua lamenta, quam difficile immo impossibile est, ut praesentibus quis et futuris fruatur bonis, et de deliciis ad delicias transeat, ut in terra et in celo appareat gloriosus. *Idem:* Unde caro ad tempus suaviter vivit, inde spiritus in eternum cruciatur. *Augustinus:* Voluntarie nunc pro Christo postponamus

quandoque demittenda, ne, quod absit, pro transitoriis amittamus eterna. Si enim tibi diceretur: sis toto hoc mense dives et potens, et fac quidquid velis, utere carnis voluptatibus sicut placet, ea tamen conditione, ut postea tibi oculi eruantur, omne solatium tollatur, toto tempore vitae tuae in fame et siti, in omni cruciatu vivas et miseria, nunquam tale bonum hoc tenore susciperes. Et quidem tota haec vita nec mensis est nec unius diei vel horae spatium ad illius eternae infelicitatis inferni comparationem, cui neque finis est neque pena similis invenitur. Haec *Augustinus*. Utinam ergo homines saperent tria praeterita, videlicet bonorum omissionem, malorum commissionem, temporis amissionem; intelligerent tria praesentia, scilicet vitae brevitatem, salvandi difficultatem [1]); providerent tria novissima, videlicet mortem, qua nihil miserabilius, futurum judicium, quo nihil horribilius, eternum supplicium, quo nihil intolerabilius. Fuge ergo mundum, quia vanitas est, fuge peccatum, quia iniquitas est, attende carnem, quia fragilis est, depraecare Deum, quia misericors est. (*Wordt vervolgd*).

---

1) Hier zijn klaarblijkelijk eenige woorden uitgevallen.

VERSCHEIDENHEDEN.

INWIJDING VAN EEN KATHOLIEKE GRIEKSCHE SCHOOL TE CONSTANTINOPEL.

De geunieerde Grieken, die zich te Constantinopel, voornamelijk in de voorstad Peran, gevestigd hebben, hadden het lang als eene onmogelijkheid beschouwd, aan hunne kinderen een onderricht te geven gelijk zij wenschten. In de bestaande scholen toch was of het onderwijs in de Grieksche moedertaal zeer gebrekkig, of de gezochte wetenschap kon niet gevonden worden, zonder dat het geloof der kinderen op een harde proef gesteld werd. Eene school, die taalonderricht en godsdienstige opvoeding vereenigde, ontbrak ten eenenmale. Daarom had een katholiek geneesheer, zijn naam zij hier met eere genoemd, Dr. Salachas, reeds lang middelen beraamd om eene nieuwe school te stichten, waar zijne katholieke landgenooten, die moedertaal en godsdienst liefhadden, werkelijk vinden zouden wat zij voor hunne kinderen het meest verlangden. Eene eerste poging daartoe, in overleg en onder medewerking van den vroegeren Vicarius Apostolicus Mgr. Vanutelli ondernomen, mislukte. Later echter, nu eenige maanden geleden, wist de onvermoeibare ijver van Dr. Salachas een comité te vormen, dat zich de stichting der school ten doel stelde en ook niet rustte, voordat het schoolplan verwezenlijkt was. Dank aan de zorgen van dit comité, dat behalve den genoemden dokter ook de heeren Sargologos, Dalesius en Baratsis onder zijn leden telde, dank vooral aan den zedelijken en stoffelijken steun door den nieuwen Vicarius Apostolicus Mgr. Rotelli aan het liefdewerk verleend, kon op den 28en October l. l. de nieuwe school onder het patronaat van den H. Dionysius

den Areopagiet, op plechtige wijze geopend worden. De Atheensche bladen *Αἰών* en *Νεόλογος*, maar vooral het katholieke weekblad *Ἀνατολή*, geven uitvoerige berichten over de feestelijke inauguratie. In den namiddag van bovengenoemden dag was een talrijke schaar van belangstellenden in het nieuwe schoolgebouw saamgekomen, onder welke men den Griekschen consul en den gezant van Griekenland bij de Porte opmerkte, en behalve vele geestelijken van de orde van den H. Franciscus ook den Vicarius Apostolicus, Mgr. Rotelli. De plechtigheid ving aan met den lofzang *Veni Creator*, die door de Eerw. Paters Menducci en de Angelis en een koor van scholieren gezongen werd. Daarna hield de heer Sargologos, bestuurder van de nieuwe school, de feestrede, waarin hij het nut van het nieuwe werk uiteenzette en dank bracht aan allen, die of door vroegere medewerking, of door hunne tegenwoordigheid in dat uur blijk gaven van hunne belangstelling. Een feestdicht aan Leo XIII werd voorgedragen door Pater de Angelis. Nu nam de heer Boutyras, een der redacteuren van den *Νεόλογος*, het woord, om uit naam van de orthodoxe Grieken zijn hulde te brengen niet slechts aan de moedige ondernemers van dit werk, maar bijzonder aan de katholieke Kerk, die de liefde voor Grieksche beschaving steeds opgewekt en ondersteund had. Het katholieke Westen, zoo sprak hij, betuigde altoos het eerst en het levendigst zijne deelneming, wanneer het hart van het Hellenisme verscheurd werd, en vooral aan de Pausen Sixtus, aan Paus Julius II en Leo X was men de herleving der Grieksche letteren verschuldigd. Daarom uitte hij ook den wensch, dat de Grieksche regeering aan deze nieuwe katholieke school noch bescherming, noch geldelijken steun onthouden zou.

De feestelijkheid werd bekroond door Mgr. Rotelli met eene aanspraak, die het bewijs leverde, dat de katholieke Kerk die oude liefde voor het Grieksch nog niet heeft afgelegd, en welke wij belangrijk genoeg vonden, om er een letterlijke vertaling van te geven voor onze lezers. Zij luidde:

„Mijne Heeren! Allen die binnen deze doorluchtige hoofd-
„stad van het Oosten aan klassieke vorming hechten en die

„voorstaan, hebben niet zonder reden een onuitsprekelijke „vreugde ontwaard bij het verblijdend gerucht, dat door het edel „initiatief en de samenwerking van eenige weinigen een katho- „lieke school zou worden gesticht met het doel, om een ge- „regeld onderricht in de Grieksche taal mogelijk te maken. „De Grieken vooral, gelijk mij duidelijk gebleken is, toonden „eene bijzondere ingenomenheid met het bericht, dat er een „volledige leercursus, zooals nooit tevoren, in hunne taal ge- „opend werd, en tallooze begunstigers ijverden voor het tot „stand komen van een werk, dat aan den eersten en billijksten „hunner wenschen vervulling schenken zou. Dit werk was de „stichting eener school, waardoor het verlangde doel zou be- „reikt worden, om namelijk Hellas' fijnbeschaafde taal, die „uit den mond van bijna alle christenen in deze stad weer- „klinkt, van de smetten, waarmede sinds zoovele eeuwen de „onvermijdelijke bijmengsels van andere talen haar glans ver- „duisterden, te reinigen, en zoo aan het volk zelf de niet te „beschrijven welluidendheid van de taal hunner oude voorvade- „ren terug te geven."

„De Latijnen verheugen en verblijden zich bij deze gebeur- „tenis: niet slechts om de eenstemmige liefde voor taalvorsching „en schoone kunsten, welke hen sinds eeuwen met de Grieken „verbindt, maar bijzonder om de gelegenheid, welke hun heden „geschonken is, om aan de Grieken de gevoelens uit te druk- „ken van hun nationale genegenheid, gevoelens, die noch tijd, „noch wereldgebeurtenissen ooit konden veranderen."

„De geheele geschiedenis der Latijnsche taalstudie wordt „saamgevat in het overbekende vers van Horatius: *Graecia „capta ferum victorem cepit, et artes intulit agresti Latio* „(*Ep.* II, 1, 156). Het geboeide Hellas boeide zijn woesten „overheerscher, en leidde de kunsten binnen in het onbe- „schaafde Latium. In waarheid, zoo de „gegorde Cethegen" „er in slaagden, de ruwe spreekwijze van Pacuvius en Ennius „te veredelen, en aldus aan de stervelingen de klankrijke en alles „overstemmende taal van Lucretius en Cicero in den mond „te leggen, dan hebben zij die schitterende uitkomst te dan- „ken aan de Grieken; zoo in vervolg van tijd de van het

„Latijn afstammende talen boven de dialekten der barbaren „werden waardig gekeurd, om als de schoonste en rijkste talen „van heel de beschaafde wereld erkend te worden, dan zijn „zij dit eveneens verschuldigd aan de Grieksche taalgeleerden, „die voor en na den val van het Byzantijnsche keizerrijk in „Italië kwamen, en die, de onschatbare codices met zich „voerend, welke de namen dragen van Homerus, Demosthenes „en Plato, de vonken van den Latijnschen geest weder aan- „bliezen, en aan de onbeholpen leerlingen van Donatus het „eerst de philosophie der grammatica deden kennen. Met welk „gevolg, kan hieruit blijken, dat in het middeleeuwsch Europa „de volkstalen, die slechts verbasteringen waren van het oude „Latijn, zich weder tooiden met het kleed van schoonere klas- „sieke vormen, en weldra zulk eene volmaaktheid bereikten, „dat men, zich slechts bij de Italiaansche letterkunde bepa- „lend, gerust de gulden werken van de dertiende eeuw en de „nieuwere werken van den uitstekenden Hellenist, Giacomo „Leopardi, op eene lijn mag plaatsen met de onopgesmukte „en glasheldere geschriften van Herodotus en Xenophon."

„Daarenboven moeten ook alle katholieken zonder uitzon- „dering zich verheugen over de stichting dezer school. Joannes „Chrysostomus, de vorst der christelijke redenaars, Basilius „de Groote en Joannes Damascenus, evenknieën van Demosthe- „nes en Aristoteles, Gregorius Nazianzenus, die in het metrum „van Homerus, van Pindarus en Sappho de glorie der Kerk „bezong, zijn zoo bekend aan allen, dat ik in het minst niet „behoef op te halen van hun roem en triumfen, die de roem „en triumfen zijn van de Kerk en van Griekenland tevens."

„De Heilige Roomsche Kerk mengt herhaaldelijk in hare „bewonderenswaardige liturgie Grieksche smeekwoorden onder „hare Latijnsche gebeden. Als jaarlijks op den zoo gewichtigen „dag van den dood des goddelijken Verlossers de Kerk alle „christenen aanspoort tot vermorzeling en berouw, dan ont- „leent zij aan de Grieksche taal de levendigste en roerendste „uitdrukkingen. En de Pausen, die nooit de Pontificale Mis „opdragen, zonder dat het Evangelie in het Grieksch zoowel „als in het Latijn gezongen wordt, hebben overal en altijd

„de grootste belangstelling voor het Grieksch getoond, voor „de taal, die de Apostel Paulus, en Lucas de Evangelist „hebben geheiligd. Getuigen voor deze mijne woorden zijn die „talrijke priesterseminariën van het Westen, waar de studie „van de taal en letterkunde der Grieken uitdrukkelijk is voor- „geschreven."

„Welnu dan, de belangstelling, die allen voor de pas be- „staande school aan den dag leggen, zal zeker niet vergeefsch, „maar veeleer vruchtbaar en doeltreffend zijn. Niemand, ik ben „er van overtuigd, zal zijne ondersteuning ontzeggen aan een „werk, dat het edel doel nastreeft, om in den mond des volks „den adel te herstellen van de klassieke taal der geleerden „van heel de wereld, van dien melodischen tongval van goden „en heroën. De vereerde beeltenis van Zijne Keizerlijke Ma- „jesteit den Sultan, den bevorderaar der letteren in zijn uit- „gebreide heerschappij, verzekert ons van zijne keizerlijke „bescherming. De tegenwoordigheid, waarmede Zijne Excellentie „de gezant van Griekenland de nieuw gestichte school ver- „eert, geeft ons rechtmatig vertrouwen, dat de Grieksche re- „geering rijkelijk en onbekrompen hare hulp en ondersteuning „zal verleenen aan deze nieuwe stichting voor het onderwijs."

„En wat mij zelven aangaat, gelukkig reken ik mij, heden „hier openlijk te kunnen verkondigen, welk een groot belang „ik stel in deze nieuwe katholieke school, en ten bewijze daar- „van den wensch uitsprekend, dat op een zoo heerlijk begin „een altijd bloeiende en benijdenswaardige toekomst volgen „moge, geef ik heden van ganscher harte aan de uitstekende „onderwijzers, aan de jeugdige leerlingen, aan allen, die „medewerkten en bijdroegen tot het welslagen van dit schoone „werk, mijn herderlijken zegen."

Eenige dagen later kon men door de goede zorgen van den heer Sargologos de werkzaamheden beginnen; met elken dag neemt het getal leerlingen toe, en alles doet hopen, dat de school van den H. Dionysius krachtig zal bijdragen, om ook te Constantinopel den beschavenden invloed der Kerk beter te doen kennen en waardeeren."

Z.

CHRISTELIJKE BEGRAAFPLAATSEN UIT DE EERSTE EEUWEN.

Behalve de algemeen bekende catacomben bestaan er uit de eerste eeuwen nog eenige overblijfselen van Christelijke grafsteden, waarvan sommige in zoover een merkwaardige en treffende overeenkomst hebben met de catacomben, dat zij ook symbolische fresco-schilderingen bevatten, maar binnen in de graven en met de lijken in den grond verborgen.

Natuurlijk was het op de meeste plaatsen niet mogelijk onderaardsche gangen uit te graven, maar werden de lijken op geringe diepte, even als thans, in den grond nedergelegd. Overblijfselen van zulke begraafplaatsen uit de eerste eeuwen van het Christendom heeft men gevonden in Italië, te Milaan, te Brescia en te Verona; in Frankrijk te Arles, te Vienne en te Reims; in Duitschland, te Keulen en te Trier.

Deze begraafplaatsen, die *areae* genoemd werden, bevonden zich allen buiten de ommuring der steden, evenals de catacomben, omdat de Romeinsche wet het begraven binnen de stadsmuren niet gedoogde; doch overigens genoten zij, zelfs in tijden van vervolging, de bescherming der wetten; want ofschoon de Romeinsche wet de Christenen bij hun leven vogelvrij verklaarde en vervolgde, eerbiedigde zij toch hun graven na den dood en deed ze eerbiedigen.

Dikwerf zullen de lijken wel eenvoudig in grafkuilen neergelegd zijn, maar somtijds werden die grafkuilen van binnen met tegels of platte steenen belegd, somtijds gebruikte men doodkisten van uitgeholden massieven steen, somtijds ook werden de lijken in gemetselde kisten geplaatst, en ziet! op die smalle wanden vond de ontluikende Christelijke kunst een armelijk plekje, waar zij de geliefkoosde symbolen kon plaatsen van haar onwrikbaar geloof, van haar onsterfelijke hoop, van haar allesverwinnende liefde, die eenmaal zegevierend als luisterrijke kunstwerken zouden oprijzen, maar thans nog met het stoffelijk overschot van dierbare gestorvenen en gemartelden aan den schoot der aarde moesten toevertrouwd worden.

De Rossi zegt daaromtrent in zijn welbekend werk, *Roma sotterranea*: „Gedurende de eerste eeuwen werd de Christelijke „kunst alom met denzelfden ijver en dezelfde liefde aange„kweekt, maar niet altoos met dezelfde vrijheid; welsprekende „getuigen hiervan zijn: de graven, te Milaan door Biraghi ont„dekt bij de kerk van den H. Nazarius onder den vloer der „basiliek van Fausta: een andere grafstede nog, in 1850 te Verona „gevonden en door Brunati beschreven: een derde, te Brescia „in 1855 opgedolven en door Odirici openbaar gemaakt. Al „deze graven bestonden uit gemetselde kisten, wier enge wan„den versierd waren met afbeeldingen en symbolen in fresco „met kleuren geschilderd. Noch te Rome, noch op eenige „andere plaats, waar de grafnissen in de wanden van onder„aardsche gangen uitgegraven zijn, heeft men ooit schilderin„gen aldus in het binnenste der graven verborgen gevonden. „Bij gebrek aan onderaardsche gangen, waar de symbolen op „zichtbare wijze konden geschilderd worden, moesten de ge„loovigen van Milaan, van Brescia, van Verona, en wie weet „van hoeveel andere plaatsen nog, zich tevreden stellen, ze „binnen in de graftomben te verbergen en te zamen met de lijken „te begraven. De symbolische schilderingen, op de bovenver„melde grafwanden geplaatst, worden door de geleerden, die „ze beschreven en afgebeeld hebben, allen tot het tijdperk „der vervolgingen teruggebracht. Maar, vooronderstelt zelfs, „dat zij niet allen tot dat tijdperk behooren, zouden zij toch „de sporen en, om zoo te zeggen, de voortzetting zijn van „een gebruik, dat niet kan ontstaan zijn in tijden van vrede, „toen de opschriften en symbolen van het Christelijk geloof „zegevierend in het volle licht traden."

Een graf, dat tot bovengenoemde schijnt te behooren, is in 1881 op twee meters diepte onder de tegenwoordige oppervlakte ontdekt in een oude Romeinsche begraafplaats bij de stad Tongeren. Het wordt uitvoerig beschreven en afgebeeld in de *Revue Catholique* van Leuven [1]). Deze beschrij-

---

1) *Revue Catholique* publiée par des professeurs de l'Université de Louvain. Tom. LIV, Liv. XI, p. 776 suiv.

ving zal tevens een nieuw hoofdstuk uitmaken in de tweede uitgave van Professor Reusens' voortreffelijk werk: *Eléments d'Archéologie*, welke op dit oogenblik reeds gedeeltelijk verschenen is.

De fresco-wanden van dit dubbele graf zijn door middel van zwarte omlijstingen in kleinere vakken verdeeld, welke op een witten grond symbolische schilderingen in zwart en bruin dragen: festoenen, slingers, kransen en eene duif, zesmaal met of zonder olijftak afgebeeld. Onder de festoenen vertoonen zich eenige sporen van letters, die nog niet ontcijferd zijn, alsmede een teeken, waarin men de overblijfsels meent te zien van het monogram des Heeren in zijn oudsten vorm.

In de graven vond men twee geraamten, waarschijnlijk van echtgenooten; want het eene graf bevatte bovendien: 1°. een zilveren geldstuk, dat aan de eene zijde de beeltenis van Salonina draagt, echtgenoote van keizer Gallienus, die tot 268 regeerde, met het randschrift SALONINA AUG.; aan de andere is eene vrouwelijke gestalte afgebeeld met het randschrift PUDICITIA; 2°. vier nagelen, dicht bij de voeten gelegd; 3°. een glazen fleschje, aan de linkerzijde van het hoofd geplaatst, dat een bruinrood aanhangsel of bezinksel bevat, waarvan de bestanddeelen nog niet met voldoende zekerheid konden bepaald worden. Het andere graf behelst nevens het geraamte: 1°. een spang; 2°. een snoer van kralen, die gedeeltelijk van goud, gedeeltelijk van groen, blauw en violet glas zijn; 3°. vier bronzen armbanden; 4°. een ivoren kam met twee rijen tanden.

Voor verdere bijzonderheden moeten wij naar de uitvoerige behandeling van Professor Reusens verwijzen. De geleerde schrijver vindt groote gelijkenis tusschen deze schilderingen en die van de Romeinsche catacomben, en bewijst uitvoerig, dat hier slechts aan een Christelijk echtpaar kan gedacht worden, maar meent voor het oogenblik noch in bevestigenden, noch in ontkennenden zin te mogen beslissen, of het glazen fleschje en de vier nagels een afdoend bewijs zijn voor het martelaarschap.

Zeker zal het voortreffelijke werk van Professor Reusens door dit hoofdstuk nog in belangrijkheid winnen. Dr. Hettner, con-

servator van het Triersche museum, de archaeoloog, die het meest ervaren is in de Romeinsche oudheden der Rijnstreken, zegt in het *Korrespondenzblatt* (1882, S. 391): „Die fresco-„schilderingen maken het graf van Tongeren tot een gedenk-„teeken, dat éénig in zijne soort is aan deze zijde der „Alpen". C.

DE ABDIJ VAN PREMONSTREIT SEDERT DE OPHEFFING IN 1790 TOT 1884.

Wie heeft niet dikwerf hooren gewagen van de Premonstratenser Orde? En toch zijn zeer velen niet of althans weinig bekend met de stamabdij Premonstreit, vooral wat de lotgevallen betreft, welke aan die stichting overkomen zijn, sedert de kloosterlingen in 1790 verjaagd werden. Een kleine aanteekening daaromtrent zal, hopen wij, niet onwelkom zijn.

Men weet, dat de H. Norbertus, die te Xanten, in het aartsbisdom Keulen, uit Herebertus, graaf van Gennep, en Hadewiges, eene afstammelinge uit het hertogelijk huis van Lotharingen, geboren werd, te Premonstreit de kloostergeloften uitsprak in het jaar 1121. Hij is als aartsbisschop van Maagdenburg den 6en Juni 1134 ten grave gedaald. Naar hem wordt de Orde, welke hij stichtte, de Orde der Norbertijnen genoemd of ook wel de Orde van Premonstreit, naar den naam der plaats, waar de H. Norbertus zich aan God toewijdde en het eerste klooster, de stamabdij zijner Orde, bouwde. Dit Premonstreit (Prémontré) ligt 128 kilometers ten Noord-Oosten van Parijs en 17 kilometers ten Westen van Laon in het departement Aisne.

Het is ons doel niet in breede trekken de geschiedenis van deze Orde te schetsen: hoe zij, als het mostaardzaadje van het Evangelie, tot een boom is opgewassen, die zijn takken wijd en zijd over de aarde heeft uitgebreid. Wij stippen alleen aan, dat de Orde, na twee eeuwen onder Gods zegen bestaan te hebben, reeds in 50 provinciën gevestigd was, en 1000 abdijen voor mannen, alsmede 500 voor vrouwen, benevens 300

proostdijen telde; niet alleen door geheel Europa waren de kloosterlingen verspreid, maar zij waren ook den Oceaan overgestoken, om in die verre gewesten het licht des geloofs te ontsteken en te verspreiden. Doch bepalen wij ons tot de abdij van Premonstreit, en wel sedert de ontbinding der kloostersamenleving tot op onze dagen.

In de 18e eeuw brak ook over de Orde van Premonstreit de storm los. De eigenlijke oorzaak van de vervolging, waaraan zij blootstond, mag veilig gezocht worden in den haat, welke Satan en zijn handlangers bezielt tegen de Christelijke liefdadigheid. De H. Norbertus beschouwde uitgereikte aalmoezen als gestrooide zaadkorrels, die onder Gods zegen tot een duizendvoudigen oogst opbloeien, en de verbazende menigte van abdijen zijner Orde, welke hierboven gedeeltelijk zijn opgeteld, en in later eeuwen nog in aantal toenamen, getuigt, hoezeer dat gevoelen van den heiligen stichter door de uitkomst bevestigd is, en hoe overvloedig Gods zegen de edel moedige mildheid van Norbertus en zijne zonen vruchtbaar heeft gemaakt. Ook te Premonstreit beoefende men naar vermogen de Christelijke liefdadigheid. Bij de stoffelijke aalmoes werd tevens, waar het noodig was, een geestelijke gevoegd. Menig noodlijdende, wiens geestelijke hulpbehoevendheid veel luider riep dan zijn lichamelijke nooddruft, ontving tegelijk met een geldelijke ondersteuning ook een woord van opwekking, dat hem terugriep op den goeden weg, waarvan hij reeds lang afgedoold was. Daardoor had het uitreiken van aalmoezen dikwerf bekeeringen ten gevolg. Deze zegenrijke vruchten wekten de vernielzucht van de machten des kwaads: als de toeloop des volks kon verhinderd worden, zou ook de gelegenheid, om de noodlijdenden tot godvruchtige gevoelens op te wekken, benomen worden. Tegen het eind van de vorige eeuw gelukten de aanslagen maar al te wel. Het lot, dat zoo menige godsdienstige instelling overkwam, trof ook de stamabdij. Reeds waren vele kloosters door het revolutionaire gespuis, dat zich van alle macht meester had gemaakt, vernield, toen in 1790 ook de bakermat onzer Orde opgeheven werd in naam der Fransche revolutie.

Een bende woestelingen, die reeds op vele plaatsen schrik en dood verspreid had, ontweldigde aan de Norbertijnen het rechtmatig bezit hunner abdij. Met beklemd gemoed moesten de kloosterlingen op den 2den November 1790 met hun Generaal, Joannes Baptista L'Ecuy, het stamhuis vaarwel zeggen. Ofschoon zij niets onbeproefd hadden gelaten, om in het bezit van hun bijna zevenhonderdjarig erf te blijven, waren al hunne pogingen vruchteloos gebleven. En geen wonder. De revolutie wuifde als een vreeselijke rookpluim boven den gloeienden krater van Frankrijks bodem. Wat kon aan de vernieling ontsnappen?

Onvermogend, om zich tegen dat geweld te verzetten, hebben de kloosterlingen dien heiligschendenden roof ten eeuwigen dage gebrandmerkt, door een krachtvol protest tegen hunne verdrijving uit Premonstreit in te dienen. Dit was het eenigste, wat hun was overgelaten. De godsdiensthaters, op roof en plundering belust, meenden hun doel bereikt te hebben, toen de Norbertijnen weerloos uitgedreven waren, doch hun buidel werd door deze overweldiging niet gevuld. De geheele huizing met toebehooren werd tot nationaal eigendom verklaard, maar gedurende vier volle jaren bleven de gebouwen geheel onbewoond en doelloos: geen kooper verscheen, om in het bezit van het aangeslagen staatseigendom te treden.

Eerst op den 4en Nivôse van het jaar III, of op den 24en December 1794, volgens de Christelijke tijdrekening, werd de abdij met al haar toebehooren aan den Heer Cagnon toegewezen voor de som van 233.497 livres of franken, doch onder voorwaarde, dat hij aldaar een glasblazerij en een fabriek van potasch-bereiding zou oprichten. De glasblazerij kwam werkelijk tot stand; of er ook een fabriek aan toegevoegd werd, hebben de laatste nasporingen te Premonstreit en omstreken niet uitgewezen.

Slechts weinige jaren echter bleef deze kooper in het bezit der kloostergoederen. Vond de man er geen stoffelijk voordeel, of liet zijn geweten hem niet met rust? Wij moeten het antwoord hierop schuldig blijven; zeker is het, dat Cagnon in 1802 het geheele gesticht verkocht aan Deviolaire.

Deze nieuwe eigenaar was den Norbertijnen geenszins vijandig, en stelde zelfs de schoonste vertrekken der oude abdij ter beschikking van den Generaal der Orde. Doch L'Ecuy wilde van dit vriendelijk aanbod geen gebruik maken, en ook onder dezen bezitter werd de glasblazerij in het grootste gedeelte der gebouwen voortgezet. Eerst in 1846 werden de werkzaamheden gestaakt, toen de geheele inrichting was overgegaan in handen van de eigenaars der uitgestrekte en niet veraf gelegene glasblazerij te St. Gobain. Waarschijnlijk hadden deze fabrikanten den koop gedaan, om geen verdere mededinging in hun onmiddelijke nabijheid te ontmoeten.

Dikwerf reeds had men gepoogd de gebouwen weder tot een godvruchtig doel te bestemmen. Eindelijk mocht het aan Monseigneur de Garsignies, bisschop van Laon en Soissons, gelukken van eene gunstige gelegenheid gebruik te maken. Deze kerkvoogd kocht omstreeks 1854 de huizing met het doel, om er een weeshuis te stichten. Aanvankelijk werd dit plan met goeden uitslag bekroond. De oproeping van Zijne Hoogwaardigheid om onderstand vond zoo gunstigen weerklank, dat niet alleen uit zijn eigen diocees maar uit geheel Frankrijk milde bijdragen toevloeiden. Verblijdend was deze gebeurtenis voor het Christelijk gemoed. Premonstreit was geen fabriek meer, liep geen gevaar meer tot nog lager doeleinden ontheiligd te worden, zooals aan menig klooster na de uitdrijving der kloosterlingen overkwam, maar weeskinderen zouden er de stem van hun Zaligmaker vernemen: „Laat de kleinen tot mij komen", en er naar ziel en lichaam verzorgd en opgevoed worden; weer zouden heilige liederen en lofzangen onder de hooge gewelven weergalmen. Doch deze vreugd was van korten duur. Het weeshuis werd na weinige jaren, om welke redenen en tengevolge van welke moeilijkheden weten wij niet, opgeheven.

Nu scheen zich voor de Norbertijnen de gelegenheid aan te bieden, om de stamabdij hunner Orde terug te verkrijgen. Werkelijk vertrokken eenige Belgische kloosterlingen dezer Orde naar Premonstreit, en gaven zich alle moeite, om in het bezit van de abdij te komen en zich daar te vestigen. Meer-

malen hoorden wij bejammeren, dat de Norbertijnen bij die gelegenheid hun stamabdij niet teruggekocht hebben voor de betrekkelijk geringe som van 120.000 franken. Maar die zoo spreken kennen de gestelde voorwaarden niet. Waren deze voor de kloosterlingen niet geheel onaannemelijk geweest, zij zouden niet geaarzeld hebben het klooster, dat voor hen zoo rijk was aan heilige herinneringen en een geheel eenige waarde had, terug te verkrijgen. Doch in weerwil van hun pogen, in weerwil van hunne bereidvaardigheid tot velerlei opofferingen, gelukte het aan de zonen van Norbertus niet hun vurigen wensch vervuld te zien, en zich in het huis van hun heiligen stichter te Premonstreit te vestigen.

De Algemeene Raad, *le Conseil Général*, kwam door aankoop in het bezit van het aloude erf der Norbertijnen, dat thans bestemd werd ter verpleging van krankzinnigen. Aanvankelijk werden alleen de ongelukkige lijders uit het departement van Aisne opgenomen, maar later vonden zinneloozen van beider geslacht uit alle departementen van Frankrijk daar een toevlucht, en zoo bleef de bestemming der abdij tot op den huidigen dag.

Den tegenwoordigen toestand der aloude bezitting kan men opmaken uit het verslag van eenige Norbertijnen, die voor eenige jaren uit België naar Premonstreit, als ter bedevaart, vertrokken. Hun verslag vatten wij in korte woorden samen.

Met diepe ontroering gingen zij de heilige plaatsen hunner voorvaderen te gemoet. Weinige uren slechts ten Westen van Laon zagen zij in de diepte eener liefelijke vallei de uitgestrekte bouwvallen van een overoud klooster. Hoe dichter zij de plek naderden, waar Premonstreit ligt, des te sterker werden zij aangegrepen door de gedachte, dat hun heilige stichter denzelfden weg, dien zij betraden, eenmaal bewandeld had. Een talrijke schaar van witgekleede kloosterlingen, zijne volgelingen, scheen hun voor den geest te zweven, en met sprakelooze aandoening verhieven zij hun hart tot God. Maar welke gewaarwordingen rezen bij hen op, toen zij de puinhoopen der aloude kapel bereikten, en zich herinnerden, dat die kapel voor zoovele eeuwen den H. Norbertus binnen hare mu-

ren had ontvangen, dat de heilige aartsbisschop en ordestichter daar geknield, daar zoo dikwerf vertoefd, daar zoo vurig gebeden had! Slechts weinige schreden bezijden die vervallen St. Jan's kapel zagen zij een armoedig huis: dit was eenmaal de woning van den heiligen stichter, daar zonderde hij zich af, om met Gód te verkeeren, wanneer zijn apostolisch ambt en zijne andere bezigheden hem eenige oogenblikken vrij lieten; dit later herbouwde huis wordt thans door een werkman bewoond. Een weinig verder ziet men een fontein opborrelen: het water van die fontein staat door wonderdadige genezingen in hoog aanzien en is heinde en verre bekend; nog heet deze plaats de St. Norbertus' fontein. Beklimt men den top van den berg, waar deze bron te halverwege opwelt, dan ontrolt zich voor het oog een der schoonste natuurtafereelen, waaraan het oog zich verzadigen kan. Het oog hangt, om zoo te zeggen, aan de vroegere abdij van Premonstreit, ofschoon er slechts bouwvallen van overgebleven zijn. Het eenigste, wat thans nog bestaat, is een gedeelte van het linker koor der bovengenoemde St. Jan's kapel; verder niets dan ruïnen van muren, grachten en eenige overblijfselen, wier vroegere bestemming onbekend is. Ook de eeuwenoude eikenlaan, vóór den ingang tot de abdij, is grootendeels door de hedendaagsche sloopzucht omvergehaald. Wat thans tot verpleging der krankzinnigen wordt gebruikt, is het klooster, dat omstreeks 1746 in den stijl van Lodewijk XV herbouwd is: men kan het eerder bij een prachtig paleis dan bij eene abdij vergelijken. Drie poorten, vroeger vier, geven toegang tot de wijd uitgestrekte gebouwen. Bij het binnentreden van de voornaamste poort, treft men eerst een vierkant plein aan, dat *Cour d'honneur* genoemd wordt. Aan den linkerkant daarvan bevond zich vroeger het verblijf of de *prelatuur* van den Generaal der Orde; thans worden daar de krankzinnige mannen, die hun onderhoud kunnen betalen, verpleegd. Deze vleugel is een waar paleis, in drie verdiepingen opgetrokken, met dertien groote vensters in elke verdieping en een aanzienlijk getal vertrekken en zalen. Ook ziet men hier nog een rijkversierde trap, een meesterstuk van bouwkunst, met het jaartal 1746 en het wapenschild van een

Overste. Aan den rechterkant van voornoemd plein verheft zich een gebouw, dat met den linkervleugel overeenstemt, doch minder ruimte bevat. Deze rechterzijde werd vroeger bewoond door den Provisor der Orde, en diende tevens tot gastverblijf voor de talrijke abten, die naar het Algemeene Kapittel van Premonstreit kwamen; thans worden er de krankzinnige vrouwen verpleegd, die in haar eigen onderhoud kunnen voorzien.

Midden tusschen deze rijzige vleugels verheft zich het hoofdgebouw of de eigenlijke abdij met haar prachtigen toren. De abdij bestaat uit twee verdiepingen, elk met negentien vensters, en een heerlijk rondgebouw, dat thans beneden voor parochiekerk en boven voor lijnwaadzaal gebruikt wordt. De kamers en de toren van dit hoofdgebouw, waarin men nog de kapiteelen der oude kerk ziet, worden door den bestuurder en de bedienden bewoond. Hier vindt men in lange rijen de kamers der Norbertijnen met de belendende galerijen, thans in breede gangen herschapen en tot slaapvertrekken der verpleegden ingericht.

Zoo is de tegenwoordige toestand van een erf, dat achtereenvolgens door meer dan zestig Generaals der Orde van Premonstreit bewoond en bestuurd is, en waaruit de talrijke Norbertijnen vertrokken zijn, die op zoovele plaatsen niet alleen in Europa, maar ook in andere werelddeelen huizen der Orde gesticht hebben. Thans worden er meer dan 800 ongelukkigen verpleegd, in wie het licht der rede is uitgedoofd.

Doch al is het moederhuis nog niet aan zijn oorspronkelijke bestemming hergeven, sedert jaren bloeien verscheidene abdijen der Norbertijnen in België, Nederland, Oostenrijk enz. Op den 2den October 1883 is de Prelaat der abdij te Strahow, nabij Praag in Bohemen, Sigismundus Antonius Stary, tot Generaal der geheele Premonstratenser Orde gekozen [1]).

TH. IGN. WELVAARTS,
Archivaris der Norbertijner abdij van Postel.

---

1) Een overzicht der Orde in *De Katholiek*, dl. LXXXIII, blz. 287.

CAECILIA. KATHOLIEK GEZANGBOEKJE VOOR KERK EN HUISGEZIN [1]).

Een welgevulde bundel van godvruchtige liederen, uitgegeven om zoowel den inwendigen als den uitwendigen luister van Gods huis te verhoogen, opgedragen aan Onze Lieve Vrouw, toegewijd aan een hoogvereerd en bemind kerkvoogd, biedt vele en hooge titels aan, om met ingenomenheid ontvangen en verwelkomd te worden. En na eene doorbladering mogen wij tot ons genoegen bevestigen, dat ook de inhoud zich zelf aanbeveelt. Velerlei en veel wordt ons in dezen bundel aangeboden. De inhoud is rijk en, over het algemeen, heeft de dichter zijne taak niet te licht geacht en zijne godvruchtige gevoelens in passenden vorm weten te kleeden. Onder dit opzicht is deze bundel weder een nieuwe aanwinst. Immers het valt moeilijk te ontkennen, dat sommige oudere godvruchtige gezangen in onze moedertaal afkomstig moeten geacht worden van menschen, die blijkbaar van de meening uitgingen, dat zij ook moesten woekeren met de talenten, welke zij *niet* ontvangen hadden, wat zeker van veel ijver en goeden wil getuigt, maar minder van overleg; want wat het hemelsche gevolg van zulk een toeleg zal wezen, staat in de parabel van het Evangelie niet vermeld, maar het aardsche gevolg is, dat bij dergelijke liederen aan poëzie in de verte niet kan gedacht worden, dat er op de wonderlijkste wijze met taal en stijl wordt gehaspeld, dat somtijds zelfs de leer der Kerk gevaar loopt te moeten zwichten voor maat en rijm, hoe gebrekkig ze ook wezen mogen.

Zeker, wij erkennen, dat het bij uitingen van godsvrucht vooral op het hart aankomt. En voor bijzondere oefeningen van godsvrucht laten wij dit beginsel zonder beperking gelden. Zelfs vinden wij iets treffends in onbeholpen uitdrukkingen van diepgevoelde, kinderlijke godsvrucht: zoo hebben wij

---

1) Utrecht, Sint Gregorius-huis. 1883.

een oude juffrouw gekend — de goede ziel is thans jaar en dag ter welverdiende ruste — die van eene oudtante een paar door den tijd erg ontkleurde bouquetten onder stolpjes geërfd had, en het was waarlijk treffend te zien, met welk een trouwe zorg die kostbaarheden gedurende de Meimaand bij haar Mariabeeldje geplaatst werden, als eene zwijgende hulde aan de beminde Moedermaagd. Nooit is het in ons opgekomen, dit af te keuren of er den spot mede te drijven; integendeel. Maar daârom willen wij zulke prullen nog niet op het hoogaltaar geplaatst zien. Wij vinden het, tusschen ons gezegd en gebleven, al erg genoeg, daar somtijds gemaakte bloemen in zulke dichte en schreeuwkleurige poffen opeengeplakt te zien, als zij in de natuur, de hemel zij gedankt, nooit aangetroffen worden. Evenzoo is het met uitingen van godsvrucht in de menschelijke taal, welke er de treffendste en volste uitdrukking aan geven kan.

Hoe iemand voor zich zelf en in het bijzonder zijne godsvrucht aan den hemelschen Vader blootlegt, is eene zaak des harten, een verkeer van de ziel met God, waarmede geen ander zich te moeien heeft. Elke uitdrukking daarvan, hoe gebrekkig ook, is ons eerbiedwaardig en heilig. Maar wanneer iemand in het openbaar optreedt, om de godsvrucht van anderen te leiden, dan moet hij zich veel hooger eischen stellen, dan moet hij het „ware woord" weten aan te geven, waarin anderen de bezielde en volle uitdrukking vinden van hun eigene godvruchtige gevoelens, die zij uit zich zelven slechts op gebrekkige wijze zouden weergegeven hebben, dan moet hij zich de lofzangen der Kerk bij den openbaren eeredienst ten toonbeeld stellen, dan moet hij in staat zijn te aanbidden als de *Adoro te*, de verslagenheid van een rouwmoedig hart uit te drukken als de *Dies irae*, met den lijdenden Zaligmaker en Zijne bedroefde moeder mede te lijden als de *Stabat mater*, te jubelen als de *Exultet jam angelica turba*, den bloem der martelaren te verheerlijken als de *Salvete flores martyrum*, de ziel op vleugelslagen naar de *beata pacis visio* op te voeren als de *Coelestis urbs Jerusalem*. Dit zijn en blijven de toonbeelden, door de Kerk zelve gegeven. Wanneer men geen

onderscheid maakt tusschen hetgeen goed en passend is als uiting van bijzondere godsvrucht en datgene, wat geschikt is, om voor den gezamenlijken en openbaren eeredienst aangeboden te worden, acht men de taak van den gewijden zanger veel te licht. Ongetwijfeld zijn eenvoud en ongekunsteldheid de eerste vereischten van het geestelijke lied. Maar die eenvoud mag geen erbarmelijkheid worden. De eenvoud in lompen is in den regel de ware niet, en door de scheuren van een mantel heen ziet men gewoonlijk iets anders dan eenvoud. Wij voor ons hebben ons vroeger bij de voordracht van sommige godvruchtige liederen — waarvan ook de melodie voornamelijk in het *luidkeelsche* scheen te bestaan — wel eens afgevraagd, of zulk een lofgezang niet een anderen naam verdiende dan hulde van eeredienst.

Doch gelukkig is dit reeds lang geleden, want wij zijn onder dit opzicht aanmerkelijk vooruitgegaan. En ofschoon wij de verdiensten van anderen volstrekt niet willen verkleinen, meenen wij toch zonder schijn van partijdigheid voor een hooggeacht leermeester te mogen beweren, dat die vooruitgang voor een groot deel aan één man te danken is, aan de werkzame godsvrucht en het eigenaardig talent van Prof. P. van der Ploeg, wiens aandenken ook daarom bij velen in zegening zal blijven. Door het verbeteren van onmogelijkheden in vroegere liederen, door vele eigengemaakte geestelijke gezangen, die niet altoos even groote dichterlijke waarde mogen hebben, maar altoos zuiver en keurig van vorm zijn, door de vertaling van vele gewijde hymnen der liturgie op eene wijze, die nog niet overtroffen of geëvenaard is en onze taal inderdaad met meesterstukjes heeft verrijkt, is van Prof. v. d. Ploeg een krachtige aanstoot in de goede richting uitgegaan, en zijne nagedachtenis heeft recht op de blijvende dankbaarheid van ieder, die er prijs op stelt, dat bij den gezamenlijken eeredienst godsdienstige gevoelens in beschaafden en passenden vorm worden uitgedrukt, en dat godvruchtige liederen nog iets meer behelzen dan hetgeen te onbeduidend en te plat is, om in proza gezegd de worden.

Met veel genoegen mogen wij getuigen, dat ook de dichter

van *Caecilia*, *Katholiek gezangboekje voor kerk en huisgezin*, zich in die goede richting beweegt en hetzelfde voetspoor volgt. De toon dezer liederen is eenvoudig en ongekunsteld, maar niet wanluidend; aan taal en stijl is veel goede zorg besteed; de woorden zijn meestal met juistheid gekozen en de wending is in den regel zuiver; vele dezer gezangen mogen inderdaad schoon genoemd worden, en alle zullen, geloof ik, tot opwekking der godsvrucht dienstig worden bevonden.

Wel hebben wij hier en daar iets opgemerkt, dat ons minder goed gekozen voorkwam, bij voorbeeld: op blz. 45 lezen wij in plaats van de gewone uitdrukking *bruid* van den H. Geest, *gade*, wat ons inderdaad zou ergeren, als wij *genade* niet zagen voorafgaan; op blz. 68 wordt de Zaligmaker aan het kruis aangeduid als *de Bloeder*, een leelijke uitdrukking, naar onze opvatting — dat is een kwestie van bijzonderen smaak, zal iemand zeggen — gaarne toegegeven, maar ons hindert het woord als een scherpe kras; op bldz. 96 en 97 zien wij twee malen achtereen *nijg* uwe ooren, waar wij *neig* zouden verwachten, omdat de beweging van nijgen moeilijk met de ooren uit te voeren is; op bldz. 115 lezen wij *mijner ten verderve* voor ten verderf van mij, wat misschien taalkundig kan verdedigd worden, maar aan de schoonheid der dichterlijke uitdrukking afbreuk doet.

Zoo is er allicht nog het een en ander te vinden, maar omdat over het algemeen naar zuiverheid van taal en wending en beeldspraak gestreefd is, hebben wij van zulke kleinigheden geen lijstje willen maken. Een beoordeeling van de gekozen melodieën, in verband met de woorden, moeten wij aan meer bevoegden overlaten, en de gewijde toonkunst wordt in ons vaderland door een eigen orgaan zoo voortreffelijk vertegenwoordigd, dat die beoordeeling ongetwijfeld in goede handen is. Uit de streepjes, die hier en daar tusschen de woorden geplaatst zijn, is intusschen voor ieder klaarblijkelijk, dat de melodie bij de verzen in het oog gehouden is.

Thans zouden wij met genoegen eenige gedeelten, die ons welgeslaagd voorkomen, aanhalen, want inderdaad eene

bloemlezing uit dezen bundel zou ons een gemakkelijke en aangename taak zijn, maar ééne bedenking wederhoudt ons, en deze is tevens de eenige grief, die wij tegen dit gezangboekje hebben: het valt namelijk hier en daar moeilijk te onderscheiden, wat oorspronkelijk is en wat niet. Dat Vondel's reizang: *Wie is het, die zoo hoog gezeten* [1]) en Pater Poirters' diepgevoeld lierdicht: *De zoete naam Jesu* [2]) omgewerkt zijn, is waarschijnlijk als eene poging op te vatten, om het verhevene van den eenen zang en het liefelijke van den anderen door eene gemakkelijke melodie meer populair te maken. Aan Vondel's arendswieken te plukken moge altoos min of meer bedenkelijk zijn, de poging laat zich hier toch verklaren en wettigen. Maar waarom meerdere gewijde liederen van Prof. van der Ploeg grootendeels overgenomen, maar hier en daar vrij willekeurig omgewerkt zijn, kunnen wij ons niet verklaren, en wij meenen daartegen te moeten opkomen: immers, de geachte verzamelaar van dezen bundel heeft van die handelwijze geen reden gegeven, en uit de veranderingen zelven is de reden niet op te maken, want al zouden enkele als verbeteringen kunnen gelden, andere zijn, dunkt ons, het tegenovergestelde daarvan. Omgekeerd is van den klaagzang *Stabat mater* niet de vertaling van Prof. van der Ploeg overgenomen, maar er wordt ons een nieuwe overzetting aangeboden, die alleen recht van bestaan had, als zij eene verbetering was; maar dat is zij, naar onze bescheiden meening, ongetwijfeld niet. In geen der bestaande Nederlandsche vertalingen is, dunkt ons, de geest en de toon van dien roerendsten aller klaagzangen beter gevoeld en weergegeven dan in de vertaling van Prof. van der Ploeg. Om zoo te vertalen moet iemand meer dan dichter zijn. Neem b. v. de vertaling van Bilderdijk, die als dichter zonder eenigen twijfel ver de meerdere is:

---

1) *H. Drievuldigheid*, bldz. 26.

2) *De zoete naam Jezus*, bldz. 14.

Met de tranen op de wangen,
In het knellendst boezemprangen
Bij het kruis dat Jezus droeg,
Stond de Moeder neergebogen
Met in rouw verstarrende oogen
Die zij nokkend op Hem sloeg [1]).

Dat *boezemprangen*, die *in rouw verstarrende oogen*, dat *nokkend* opwaarts zien, bederven voor ons den toon geheel en al: die uitdrukkingen zijn ongetwijfeld voortreffelijk Nederlandsch en dichterlijk ook, maar onvereenigbaar met de stemming der ziel, waaruit de klaagzang *Stabat mater* voortvloeide. Hoeveel beter en dieper wordt het gemoed door den weerklank van het oorspronkelijke getroffen, als wij hooren:

Naast het kruis, met schreijende oogen,
Stond de Moeder diep bewogen
Daar de Zoon te sterven hing,
En haar door het zuchtend harte,
Overstelpt van wee en smarte,
't Zevenvoudig slagzwaard ging [2]).

Hierna blijft ons slechts de keus, om of deze vertaling zooveel mogelijk te helpen verspreiden, of een nieuwe te geven, die nog beter is. Gaarne zouden wij dit laatste getuigen van de nieuwe overzetting in *Caecilia*, maar dit kunnen wij niet, omdat wij haar een der minst geslaagde gedeelten van dit verdienstelijk gezangboekje achten.

Deze kleine grief meenden wij niet te mogen verzwijgen, ofschoon wij gereedelijk de mogelijkheid aannemen, dat zij, voor een gedeelte althans, van persoonlijken aard is, om den hoogen eerbied, welken wij altoos gekoesterd hebben voor de eenvoudige godsvrucht en den heiligen ijver, die Prof. van der Ploeg bewogen zoo dikwerf zijn geleerde studiën te onderbreken, om zijn

---

1) *Dichtwerken* V, bldz. 160.

2) *Gezangen voor de Meimaand*, door P. van der Ploeg, Pr. Vierde, vermeerderde druk. J. W. van Leeuwen. 1881. bldz. 17.

eigenaardig talent aan de stichting van allen dienstbaar te maken; de schijnbaar onaanzienlijke boekjes en liedjes, met zijne bekende initialen geteekend, hebben in ons vaderland groot nut gesticht en zijn nog altoos een weldaad: zij zijn een toonbeeld van oprechte, degelijke godsvrucht in een waardigen vorm, eenvoudig, maar zuiver van taal en edel van uitdrukking.

Om dezelfde goede eigenschappen meenen wij ook het gezangboekje *Caecilia* te mogen aanbevelen. De dichter heeft zijn naam op den omslag met alle bescheidenheid verzwegen, maar de onderteekening van de toewijding laat toch geen twijfel over, of wij zijn dezen bundel verschuldigd aan een geacht lid der Maatschappij van Letterkunde, wiens naam aan de lezers van het *Archief*, van de *Bijdragen* en van *De Katholiek* genoegzaam bekend is, den Zeereerwaarden Heer J. H. Hofman, Pastoor te Everdingen.

Wij hopen, dat deze uitgave voor het goede doel, dat zij tracht te bevorderen, een ruime bijdrage moge afwerpen en zijn overtuigd, dat zij dan tevens tot stichting van velen zal strekken en aldus inderdaad den inwendigen en uitwendigen luister van Gods huis zal verhoogen. C.

HET HEDENDAAGSCHE JOURNALISME.

Bewonderenswaardig zijn in mijn oog de ijver en de zelfopoffering van hen, die zich bezighouden met de verdediging der waarheid door middel van de journalistiek, en in onzen tegenwoordigen tijd kan men nooit genoeg doen, om hen bij dezen arbeid te schragen, zoowel door waardeering van hun moeitevolle en dikwerf ondankbare taak, als door den materiëelen steun van inteekeningen en advertentiën. Toch ben ik het met velen eens, dat de goede journalistiek niet meer is dan een noodzakelijk kwaad. Voor de maatschappij, ja zelfs voor den godsdienst is het dringend noodig, dat er goede couranten en zeer vele goede couranten zijn, anders hebben de ongeloovige en slechte alleen het woord. Maar was er geen vergift, dan konden wij ook het tegengift zonder schade ontberen.

De *Civiltà Cattolica* (Q. 804) geeft ons een paar beoordeelingen van zaakkundige mannen te lezen, die dezelfde meening zijn toegedaan. Laten wij ze hier aan het oordeel onzer lezers onderwerpen.

De historieschrijver Cantu aarzelde niet te zeggen: „Omdat „wij nu eenmaal het ongeluk hebben van te kunnen lezen, zou „het beste zijn, niets te lezen, behalve een goed uitgegeven „Bijbel en de werken van Bellarminus"; en de onvermoeide schrijver van artikels voor allerlei periodieke geschriften, de liberale en in Italië zeer bekende medewerker van het dagblad *Perseveranza*, R. Bonghi, schreef 21 Februari 1880: „Ik ben steeds tegen mijn zin journalist geweest. Wilt gij „weten, wat ik over de journalistiek denk? Ik zal het u in eens „zeggen: het is een noodzakelijk kwaad — *un malanno neces-* „*sario* — een kwaad onder alle opzichten, maar ook onder alle „opzichten noodzakelijk."

Vrij wel komt de echt Katholieke theoloog G. Margotti, de redacteur der *Unità Cattolica*, met hem overeen. Zijne woorden laten tevens zien, welke offers de Christen, die zich als schrijver aan de journalistiek heeft toegewijd, soms brengen moet. Op 24 Februari 1880 schreef hij: „Ik ben sedert 32 jaren uit „gehoorzaamheid dagbladschrijver; maar ik heb de journalis- „tiek nooit lief gekregen; en sedert 1856 zette ik een boek „op touw over de nadeelen, die de journalistiek aan de letter- „kunde, aan de politiek en aan de moraal toebrengt. Bij het „voortgaan van den tijd werd ik al meer van deze waarheid „overtuigd. De dagbladschrijver is een improvisator, die ge- „dwongen is, niet om sonnetten en madrigalen, maar om „staathuishoudkunde, openbaar recht, Katholieke apologetiek „te improviseeren. En hij kan tot zijne verontschuldiging niet „zeggen: er wordt geïmproviseerd, mijne heeren, het komt „niet in druk; want zijne improvisatie moet al gedrukt zijn, „voordat zij af is. Het is iederen dag noodig te improvi- „seeren, en altijd op verplichte rijmen, èn op hetgeen gij „weet èn op hetgeen gij niet weet. Hierdoor staat de dagblad- „schrijver in dezelfde betrekking tot de letterkunde, tot de „politiek en de moraal, als de improvisator tot de poëzie en

„de preek. Naar mijne meening, zouden de dagbladen, als „zij niet meer uitgegeven werden, het grootste nut voort- „brengen, dat uit de journalistiek kan voortkomen."

Oordeele nu de lezer, wat er waar en wat er overdreven is in deze ontboezeming van een met roem bedekten veteraan der goede journalistiek. H.

JERUSALEM GELIJK HET WAS TEN TIJDE VAN CHRISTUS.

Alles, wat nader in kennis brengt met het H. Land en zijne toestanden, vindt onder ons gewoonlijk een gunstig onthaal, want terwijl slechts betrekkelijk weinigen het geluk hebben, dat land, waaraan voor den Christen zoovele dierbare herinneringen verbonden zijn, persoonlijk te bezoeken, wenscht toch bijna iedereen zich, zoo goed hij kan, eene voorstelling te vormen van de plaatsen, waar zijn Verlosser geboren werd, leefde en stierf, en alles, wat aan dat verlangen voldoening geeft, is hem hoogst welkom. Een nieuwe bijdrage daartoe vinden wij in een geschrift van Fr. L. M. Woernhart van de orde der Franciscanen, dat in 1882 te Freiburg verschenen is onder den titel: *Figura Jerosolymae tempore Jesu Christi Dni nostri existentis illustrata et in carta speciali aajecta delineata.* Met bewijzen, aan de H. Schriftuur, aan de overlevering, aan Flavius Josephus e. a. ontleend, staaft de schrijver eerst zijne meening omtrent den omtrek der stad en de geographische ligging der verschillende heuvelen, en wij meenen, dat die bewijsvoering degelijk is te noemen. In een uitvoerig, duidelijk bewerkt plan zien wij vervolgens Jerusalem met zijne gebouwen en naaste omstreken geteekend, terwijl flink uitkomende cijfers en letters telkens verwijzen naar eene bijgevoegde opgave, waar wij nadere verklaring of beschrijving vinden. Op één punt echter bleven wij onvoldaan, hoewel de schuld hiervan waarschijnlijk niet aan den schrijver te wijten is: wij hadden namelijk gehoopt een *volledige* aanwijzing te vinden van den lijdensweg des Heeren, te beginnen met den hof van Olijven

en vervolgens de stad in, door en uit naar Calvarië; wel is die weg eenigszins te gissen, maar aangegeven wordt hij niet. Dit belet evenwel niet, dat het geschrift zeer verdienstelijk is en ten volle aanbeveling verdient. K.

EENE VERTALING DER NAVOLGING IN ITALIAANSCHE VERZEN.

De *Civiltà Cattolica*, van 5 Januari 1884 (Q. 805) bespreekt een belangrijk werk van den prelaat, wiens redevoering wij hierboven (bldz. 49) hebben aangehaald, Mgr. Rotelli. De titel luidt: *Luigi Rotelli, Arcivescovo di Farsaglia, delegato apostolico di Costantinopoli, già Vescovo di Montefiascone. Della Imitazione di Cristo. Libri quattro tradotti in terza rima col testo al fronte. Roma, tipografia Poliglotta della S. C. di Prop. Fide.* 1883. *pagg.* 648.

De bijna vermetele poging, om de Navolging van Thomas a Kempis in Italiaansche terzinen, de versmaat van Dante, te vertalen, wordt door de *Civiltà*, als uitmuntend geslaagd beschreven, en werkelijk, de aldaar aangehaalde proeven der vertaling toonen ons, met welk een diepte van opvatting en getrouwheid aan het oorspronkelijke, in welke vloeiende en edele taal de geleerde aartsbisschop de onsterfelijke *Navolging* in verzen heeft overgebracht. Zijne Heiligheid de Paus heeft de opdracht van deze vertaling en het boek zelf welwillend aangenomen en daarmede een nieuw bewijs gegeven, hoe hoog wetenschap en kunst bij de Kerk in eere zijn. H.

IERLAND.

Wanneer gij, waarde lezer, verlangend zijt u aangenaam te verpoozen, dan moet ik u verzoeken deze bladzijden eenvoudig over te slaan; want zij behelzen veel, dat u grieven zal, weinig, wat u aangenaam kan zijn. Wie luistert met genoegen naar het verhaal van eene lange, slepende ziekte, van een sedert jaren verduurd lijden, van een onafgebroken verdriet? En van lijden en verdriet is hier vooral sprake: van een lijden, door geheel een volk gedragen, van een lijden, eeuwenlang verduurd.

Cinderella of Nations, Asschepoetster onder de volken, was de naam, die een van Ierland's eigen zonen aan zijn vaderland gaf, en de naam is niet zonder reden gekozen. Gij kent de geschiedenis van Asschepoetster. Gij herinnert u wel, hoe de arme verdrukte, in weerwil van al hare vriendelijkheid en dienstvaardigheid, tijden lang, nooit een blijk van waardeering, nooit eenigen dank, nooit een vriendelijk woord van hare zusters ontving. Gij weet, hoe eindelijk eene vriendelijke fee zich harer aantrok en haar de belooning kwam brengen voor verduldig lijden, hoe de prins haar opmerkte en haar verhief tot zijne bruid.

Welnu, alleen met uitzondering van het slot der vertelling, is dit de rol geweest, die Ierland sedert zeven eeuwen heeft moeten vervullen. Of mogen wij ook dat slot toepasselijk achten als eene voorspelling van toekomstige verheffing? Tot nog toe ongetwijfeld heeft Ier-

land met Cinderella alleen het lijden gemeen. Eeuwenlang is het door Engeland's volk bejegend geworden met eene wreedheid en onmenschelijkheid, die alle beschrijving te boven gaat. Maar in de verdrukking bleef toch ook over deze Cinderella iemand waken: geen vreemde, maar haar eigene moeder, de onvergankelijke, de onwankelbare, de heilige Kerk van Christus. Terwijl de last en het juk eener vreemde gedragen werden, bleef het beeld dier moeder haar steeds voor oogen, de liefde voor die moeder steeds in haar hart. En deze — door alle stormen en nooden bleef zij leiden, troosten, zorgen, tot verduldig lijden aansporen. Dat Ierland met het verlies van de onafhankelijkheid niet tevens zijn eigen nationaliteit heeft verloren, dat de geslachten van heden zich nog één gevoelen met die van voor eeuwen, dat het Iersche volk niet in volslagen verwildering is ondergegaan — dat alles is voornamelijk te danken aan den heilzamen invloed en de zegenrijke werking der Katholieke Kerk; het is een gevolg van Ierland's onwrikbare eenheid met den plaatsbekleeder van Christus op Petrus' Stoel, en met allen, die spraken in zijnen naam; het is de vrucht der innige toewijding aan het aloude geloof van den H. Patricius.

I.

Nog had zich aan de Tiberboorden, volgens de sagen der oude Romeinen zelven, geene kolonie gevestigd, die door de krachtigste verbeelding, als de kiem eener wereldstad kon beschouwd worden, toen reeds — als wij de oude Iersche Annalisten gelooven mogen — het groene eiland ten westen van Europa onder de heer-

schappij stond van vorstelijke geslachten, die hunne afstamming van eenzelfde oorspronkelijk geslacht vele eeuwen hooger opvoerden.

Vele eeuwen voor den aanvang der Christelijke tijdrekening had Eochy (in de uitspraak Echy), monarch over heel Ierland, bijgenaamd Ollav Fodhla d. i. de wijze van Ierland, op den koningsheuvel van Tara al de stamhoofden, de barden, de geschiedschrijvers, de krijgsoversten van heel het land bijeengeroepen, tot de eerste dier groote nationale vergaderingen, de Fêis van Tara geheeten, die om de drie jaren gehouden werden [1]).

---

[1]) Tot de Fêis van Tara moesten alle genoodigden komen op straffe van als vijanden des konings te worden behandeld. Welke de macht dier vergaderingen was, of zij b. v. wetten konden uitvaardigen en opleggen, is niet uit te maken. Men wil, dat hare voornaamste bezigheid was, het onderzoeken der nationale gedenkschriften, wier schrijvers onder de zwaarste straffen tot de striktste nauwkeurigheid verplicht waren. Indien deze bewering juist is, dan moet men erkennen, dat bijna onmogelijk eenige dwaling in die jaarboeken kon insluipen. Is er grond voor die bewering? Ons bedunkens, ja, en wel om maatschappelijke redenen. Heel het maatschappelijk systeem der Ieren, iedere kwestie over de rechten van bezit of eigendom, hing samen met de afstamming van de familie, met het beginsel van den *clan*, zoodat het niet te veronderstellen is, dat loutere verzinselen zonder tegenspraak zouden zijn opgenomen in plaats van echte feiten, terwijl immers op het gezag alleen van deze laatsten iedere maatschappelijke eisch zich grondde Vandaar ook, dat in die annalen zeldzaam de naam van eenig man genoemd wordt zonder vermelding tevens van zijne voorvaderen in verscheidene geslachten.

Dit alleen reeds, zou men zeggen, is reden genoeg, om niet maar zoo voetstoots alle gezag aan de voorchristelijke geschiedenis van Ierland te ontzeggen Toegegeven, dat de *data* van dit tijdvak onzeker zijn — en werkelijk verschillen de gissingen der geleerden, die hiervan hunne studie gemaakt hebben, meerdere eeuwen — de voornaamste *feiten* eenvoudig te loochenen is meer gemakkelijk dan wetenschappelijk. Wat de feiten *en* de data betreft uit den tijd omiddelijk na de bekeering van Ierland tot het Christendom, men vindt o. a. zoneklipsen in de annalen vermeld, op dag en uur bevestigd door *l'Art de vérifier les dates.*

Wanneer wij dit in het oog houden, kan het ons niet verwonderen, dat de bevolking van Erin reeds eene zekere mate van beschaving genoot, toen heel het overige, althans van noordelijk Europa, nog in barbaarschheid leefde. Wel heeft die beschaving nooit een vlucht genomen, als b. v. die der kustbewoners van de Middellandsche Zee, een zeer verklaarbaar gevolg van den geïsoleerden toestand dier verafgelegen eilandbewoners; maar dat zij in den loop der eeuwen toch aanmerkelijk gestegen is, laat zich uit verschillende bijzonderheden zeer wel nawijzen. Zoo is het, om slechts iets te noemen, een feit van niet geringe beteekenis, dat reeds omtrent het midden der derde eeuw onzer jaartelling, koning Cormac drie hooge collegiën stichtte, voor krijgskunst, voor geschiedenis en voor rechtsgeleerdheid.

Dezelfde vorst regelde al de bestaande wetten en verzamelde ze in een codex, en de wetten van dien codex zijn onderhouden eeuwenlang, zelfs nog nadat een deel van Ierland door de Engelschen was veroverd. Hij liet in zijne vorstelijke woning te Tara de kronijkschrijvers en barden samenkomen, en de jaarboeken en gedenkschriften van het land verzamelen en rangschikken, om ze synchronistisch overeen te brengen met de gewichtigste gebeurtenissen bij de vreemde volken [1]). Bovendien schreef hij zelf een werk, getiteld: *De voorschriften van een koning*, een werk, dat nog bestaat, en zeer te waardeeren grondstellingen bevat over zeden, gewoonten en staatsbestuur.

---

[1]) Deze annalenverzameling, bekend onder den naam van *Psalter of Tara*, is ongelukkigerwijs verloren geraakt. De oude Iersche wetten — *brehon laws* genoemd — zijn het voorwerp der gezette studie van eene oudheidkundige commissie.

Op het einde dierzelfde derde eeuw na Christus bloeide de vermaarde heldenzanger — hij zelf een held — Oisin, meer bekend onder den naam Ossian [1]).

Wij geven gaarne toe, dat het eene dwaasheid zou zijn, uit het aangevoerde de gevolgtrekking te maken, alsof het Iersche volk, in zijn geheel genomen, toen reeds op een hoogen trap van beschaving stond; bovendien de feiten zouden het tegenspreken. Maar evenmin kunnen wij het gevoelen deelen der meeste Engelsche geschiedschrijvers, die de Ieren gaarne voorstellen als in de grootste barbaarschheid gedompeld. In zulk een geval ware een koning Cormac, een dichter Ossian, om niet eene reeks anderen te noemen, onmogelijk geweest. Dat een man van fijne vormen als de Romein Agricola, die hen slechts van hooren zeggen kent, schrijven kan: *Ingenia cultusque hominum non multum a Britannia differunt nec in melius* (*Tac. Agr.* 24), en dat de heilige kloosterling van Benchor zegt: *Dominus illum elegit, ut doceret barbaras gentes* (*Hym. S. Patric.*), *de H. Patricius kwam prediken onder barbaarsche volksstammen*, is waarlijk zulk een wonder niet en voor bovengenoemde voorstelling geen zoo bijzonder sterk bewijs.

Een anderen grond voor onze bewering meenen wij

---

[1]) Gelijk men weet, verzamelde Macpherson eenige oude zangen, door het Gaëlisch landvolk der Schotsche Hooglanden bij overlevering bewaard, evenals dit door hunne stamgenooten in Ierland was gedaan. Gedeeltelijk vertaalde hij deze, gedeeltelijk maakte hij er navolgingen van, zonder op chronologische orde of historische juistheid te letten, en gaf het geheel als vertalingen van Ossian's gedichten uit. Nog voor het letterkundig bedrog ontdekt werd, hadden deze „vertalingen" een grooten opgang gemaakt in de geletterde wereld.

te vinden in de wijze, waarop Ierland zich bekeerde tot het Christelijk geloof.

Dit geloof was, naar de *meening* van enkelen, reeds ten tijde van koning Cormac niet onbekend, en deze vorst zelf zou het geluk gehad hebben vóór zijn sterven den waren God te aanbidden [1]). Met zekerheid weet men alleen, dat er op het einde der vierde eeuw Christen-missionarissen waren. Doch hun arbeid was van korten duur, of droeg althans weinig vrucht. Immers slechts enkele Christenen waren het, tot wie de H. Paus Celestinus in het jaar 431 den H. Palladius als bisschop zond. Het kortstondig verblijf van dezen heiligen bisschop had evenmin noemenswaardige gevolgen. Was het vruchtelooze dezer pogingen toe te schrijven aan den ingeschapen karaktertrek des volks, waarmede het zich ten allen tijde bleef hechten aan de instellingen der vaderen? Of was het, omdat ook hier moest vervuld worden: *Alius est qui seminat, alius qui metit?* Of was het, omdat het werk van Ierland's bekeering voornamelijk was voorbehouden aan den apostel, dien God daartoe op zoo bijzondere wijze wilde roepen en voorbereiden [2])?

Wij weten alleen, dat de H. Palladius nog geen jaar,

---

[1]) Deze meening schijnt ontstaan te zijn wegens de hooge eer, die de nagedachtenis van dezen vorst genoot, en de edele eigenschappen, die hem werden toegekend, maar overigens op geen strikt historische gronden te steunen.

[2]) De H. Patricius, op 16-jarigen leeftijd door den Ierschen koning *Niall of the Nine Hostages* gevangen genomen, bracht zes jaar in het noorden van Ierland als slaaf door. In een visioen vernam hij, dat de tijd was gekomen, om te vertrekken, en dat een schip in zekere haven gereed lag, om hem naar zijn land mede te nemen. In Frankrijk geland, begaf hij zich naar de vermaarde klooster- of kapittelschool van den H. Martinus te Tours en plaatste zich vervolgens onder de leiding van den

misschien geen half jaar gepredikt had, toen hij zich genoodzaakt zag het land te verlaten, en op zijne terugreis naar Rome door een storm op de kust van Schotland geslagen werd, waar hij weldra overleed. Maar reeds het volgend jaar, in 432, komt de H. Patricius aan, gaat al predikend het gansche eiland door, en als hij drieendertig jaren later door God tot zich wordt genomen, dan is *heel* Ierland Christen, dan zijn allerwege kerken gebouwd, bisschoppen aangesteld, kloosters gesticht, waar aanzienlijke jongelieden zich aan den dienst des Allerhoogsten hebben toegewijd, en dochters van koningen den sluier hebben aangenomen.

Behalve den spoed, waarmede deze omkeer geschiedde, maakt nog een andere omstandigheid de bekeering van Ierland schier eenig in de geschiedenis. „Terwijl in alle „andere landen" — zegt Moore — „de invoering van het „Christendom zelden zonder bloedvergieten plaats had" [immers hoevele missionarissen hebben hunne prediking met hun bloed bezegeld] „is daarentegen in Ierland door den „invloed van één nederigen, maar ijvervollen missionaris.... „bij den eersten straal als 't ware van het apostolisch „licht, het Christendom plotseling tot volle rijpheid geko„men, en heeft het op eens heel het land overdekt. Ko„ningen en vorsten schaarden zich onder de bekeerlingen,

H. Germanus, bisschop van Auxerre, om zich voor den geestelijken stand voor te bereiden. Daar verscheen den heilige in een visioen een man met een bundel brieven, op één waarvan geschreven stond: „De stemmen der Ieren". Terwijl Patricius dit las, hoorde hij geroep, als van eene menigte volks: „Wij smeeken u, heilige jongeling, naar ons te komen en nogmaals met ons om te gaan". Zijn bisschopsstaf zou hij ontvangen hebben op geheimzinnige wijze, tijdens eene afzondering op een eiland van de Middel. Zee en zou van den Zaligmaker zelf afkomstig zijn, waarom die staf dan ook later *Staf van Jesus* genoemd werd.

„of zagen althans zonder morren, dat hunne zonen en „dochters zich in die rangen plaatsten; stamhoofden, die „in alle andere zaken met elkaar oneenig waren, maakten „geen bezwaar samen te komen onder de banier van het „Christendom, èn de trotsche druïde èn de bard legden „gedwee hun bijgeloof af aan den voet van het kruis; „en ziet! door een bijzonderen zegen der Voorzienig- „heid..... werd er geen druppel bloed om wille van „den godsdienst gestort tijdens heel het verloop dier „kalme omwenteling, door welke binnen een bestek van „weinig jaren heel Ierland op rustige wijze gebracht „werd onder de heerschappij des Evangelies."

Deze bereidvaardigheid, waarmede het heilig geloof werd aangenomen, laat ons niet toe ongunstig over de beschaving, het karakter en de zedelijkheid der Ieren te oordeelen, tenzij een maatstaf, die bij alle andere volken wordt aangelegd, hier juist werd gewraakt.

Dat tengevolge hunner bekeering de beschaving in hooge mate toenam, hebt gij reeds begrepen. De Kerk van Christus bevordert deze niet slechts, maar zij is er de draagster van. „Gaat en onderwijst alle volken" is tot haar gezegd, en trouw aan dien last, heeft zij in alle tijden de kleinen, die haar goddelijke Stichter gezegend had, om haren leerstoel vergaderd, en met smettelooze reinheid aan allen de waarheid geleerd, die eenmaal op hare maagdelijke lippen was gelegd, de waarheid, die het licht der wereld is. Zoo had dan ook de H. Patricius niet slechts kerken, maar vooral ook scholen gebouwd; zijne opvolgers deden als hij, en geen honderd jaren later waren in Ierland niet slechts talrijke en aanzienlijke kloosterscholen gebouwd, maar deze scholen hadden toen

reeds zulk eene vermaardheid verworven, dat van heinde en ver, uit Brittanië, uit Gallië en uit verscheidene andere Europeesche landen, scharen van leerlingen naar Erin stroomden, zoo zelfs, dat enkele scholen vaak niet minder dan twee- tot drieduizend leerlingen hadden. Het onderwijs omvatte alle takken der toenmaals bekende wetenschap en meer bepaaldelijk de studie der H. Schriftuur. Wijl de studenten niet slechts om niet onderwezen, maar ook om niet onderhouden werden, nam hun aantal zoozeer toe, dat zij een overlast werden voor het land, en de bisschoppen op eene synode in het jaar 575 hiertegen maatregelen moesten nemen.

Men vreeze niet uit het groot aantal van die scholen en van de kloosters, die ze in stand hielden, de gevolgtrekking te maken, dat een buitengewone godsdienstijver die eerste eeuwen na de bekeering moet hebben gekenmerkt. De geschiedenis toch leert ons, dat Ierland als vervuld was van heilige asceten, die òf in gemeenschap òf in volstrekte eenzaamheid leefden, zoodat er nauwelijks eene rots was langs de kust of in de binnenwateren, nauwelijks eene vallei of eenzame plaats, die niet evenals de woestijnen van Palestina en Egypte bewoond werd door celbewoners of kluizenaars. Het was de gouden eeuw, door den H. Patricius voorzien in een visioen, dat hem heel Ierland in vlammen vertoonde, de gouden eeuw, die, terwijl zwermen van barbaren heel het overige Europa overstroomden en tot een tooneel der grootste verwoesting en verwildering maakten, aan dit eiland den eernaam schonk: *Eiland van Heiligen.*

Nu gingen dan ook van dat eiland de heilige mannen uit, die in de landen van Midden-Europa: Frankrijk, de

Nederlanden, Zuid-Duitschland en Noord-Italië de verwoeste beschaving uit hare asch deden herrijzen, terwijl zij tegelijk de woeste barbaren daar in den vreemde, evenals de Saksers en Angelen in Engeland en Schotland, door hunne prediking tot de vrijheid der kinderen Gods riepen onder het zachte juk van Christus' wet.

Ik zal niet trachten in breede trekken den godsdienstzin en de beschaving van de Ieren der volgende tijden te schetsen. Tot enkele aanstippingen zal ik mij bepalen uit de geschiedenis der vele eeuwen, die nog verloopen moeten, voor dat die beschaving in bloed en tranen wordt gesmoord. Op de eerste plaats dan beroepen wij ons op de getuigenis van den Northumbrischen koningszoon Aldfrid, die omstreeks het jaar 684 uit lust voor de studiën in Ierland verwijlend [1]), gelijk de eerwaardige Beda getuigt, in een lied, door hem zelf in het Iersch geschreven, zijne bevindingen over dit land mededeelt:

„Ierland's vruchtbare provinciën trok ik rond — zegt hij — „en in elk van de vijf vond ik in kerk en in paleis „voedsel en kleeding voor ieder in overvloed."

„Goud en zilver vond ik en geld, een rijken voorraad „van koren en honig, maar vooral het volk Gods rijk „in godsvrucht."

„In iedere eenigszins voorname kerk bovendien, op „eiland en vasteland, vond ik geleerdheid en vriendelijk„heid, een hartelijken welkomstgroet en vriendelijke „bescherming."

---

[1]) Alfred lived in spontaneous exile among the Scots (Irish) through his desire of knowledge and was called to the throne of Northumbria after the decease of his brother Egfrid in 685. Lingard, I, c. 3.

„Nauwgezette zedelijkheid vond ik in oud en jong." Beda zelf ook getuigt van de vriendelijke gezindheid der Ieren, van den roem hunner scholen, van hunne buitengewone gastvrijheid. Als hij verhaalt, hoe de Saksers in het noorden van Engeland in menigte naar Ierland plachten te gaan, om daar onderwijs te ontvangen, voegt hij er bij: *Quos omnes Scoti* [1]) *libentissime suscipientes victum quotidianum sine pretio, libros quoque ad legendum ac magisterium gratuitum praebere curabant.* (Beda, *Hist.* III, 27.)

Eene eeuw later, als Karel de Groote nog slechts weinige maanden op den troon der Franken heeft gezeteld, komen te Parijs, in gezelschap van Britsche kooplieden, die allerlei handelsartikelen te koop bieden, twee Iersche mannen, Clemens en Albinus, die uitroepen, dat zij *wetenschap* te koop hebben. Voor Karel gebracht, verklaren zij den zin hunner woorden, hoe zij bereid zijn alle leergierigen te onderrichten in elke godsdienstige en wereldsche kennis. Het loon, dat zij vorderen, is hetzelfde, wat men in hun vaderland aan geleerden toekent. Zij vragen alleen des konings bescherming, voedsel en kleeding, evenals in hun land, waar ieder dal een menigte van dichters, iedere stad een overvloed van geleerden heeft, waar de mannen der boeken overal een vrij onderkomen vinden. En Karel behield hen een tijd lang bij zich in zijn paleis en stichtte vervolgens de twee scholen van Parijs en Pavia, die hij aan Clemens en Albinus toevertrouwde. Hebben zij Karel het eerst op

[1]) Deze naam, het eerst bij Porphyrius (3e eeuw n. C.) te vinden (S. Hier. *Ep. ad Ctesiph. contr. Pelagium*) werd vele eeuwen lang alleen gegeven aan de bewoners van Ierland.

het denkbeeld gebracht het onderwijs te bevorderen? — Ontegensprekelijk is het, dat de vorst voor de volvoering zijner plannen in hen een buitengewonen steun vond. Wederom eene eeuw ongeveer later [1]) aarzelt de zoogenaamde monnik van St. Gallen niet tegenover Karel's kleinzoon den toenmaligen bloei der wetenschap aan die twee mannen toe te schrijven.

Weinig jaren later kwam over Ierland de plaag, die reeds te voren Engeland geteisterd had, en waarvan eeuwen lang al de volken langs de kusten van den Atlantischen Oceaan, ja zelfs verder nog, zouden te lijden hebben. De Noormannen [2]) deden hun eersten inval. Alles plunderden en vernielden zij, wat hun in den weg kwam. Gedurende meer dan twee eeuwen werden die invallen telkens herhaald, en werd telkens opnieuw verwoest wat zoo even weder was opgebouwd [3]). Doch zoodra de heldenmoed der Ieren hunne vijanden had teruggedrongen, richtte hun heilige geloofsijver op de nog rookende puinhoopen der kerken en scholen weder nieuwe scholen en kerken op. Lang voordat Engeland zich aan de overheersching der Noren kon onttrekken, had Ierland hun juk met geweld afgeschud. De Iersche monarch had in het belang zijns volks de landskroon afgestaan aan zijn mededinger Brian Borumha, en deze, niet ten onrechte de Charlemagne der Ieren genoemd, dwong meest alle stamhoofden met

---

[1]) Tusschen de jaren 884 en 888. De geschiedschrijver Usher meent in dezen *monachus Sangallensis* den beroemden Notker Balbulus te herkennen.

[2]) Men weet, welke volken met dezen algemeenen naam in de geschiedenis worden aangeduid. De Ieren spreken steeds van Denen.

[3]) Het groote en beroemde klooster van Benchor of Banger werd door hen verwoest, en daarbij kwamen volgens de overlevering 900 monniken om: S. Bernardus in *Vita S. Malachiae.*

elkaar vrede te sluiten en zich onder zijn opperbevel tegen den gemeenschappelijken vijand te vereenigen. Op Goeden Vrijdag van het jaar 1014 kwam het in de vlakte van Clontarf tot een slag. Met het zwaard in de eene, het kruis in de andere hand, had Brian zijn volk tot den krijg voor altaren en haardsteden, voor God en vaderland aangespoord. En toen de avond over het slagveld nederdaalde, was wel de grijze vorst met zijn zoon en zijn kleinzoon en velen zijner dapperen gesneuveld, maar Ierland was voor goed van den overlast der barbaren bevrijd, en de Noordsche Skalden vereeuwigden in hunne klaagzangen den *Veldslag van Brian.*

Dat intusschen de roem der Iersche geleerdheid en beschaving was verminderd of verloren, dat de toevloed van scholieren had opgehouden, wie zal het vreemd vinden? De herhaalde verwoestingen, meer dan twee eeuwen lang door de barbaren gepleegd, waren niet slechts stoffelijk, maar ook zedelijk geweest, en de zedelijke gevolgen, hoogst betreurenswaardig als ze waren, bleven het langst nawerken. Ook spanden de bisschoppen der elfde en twaalfde eeuw — hoeveel heiligen onder hen! — alle krachten in, om een geregelden toestand te verkrijgen, alle misbruiken uit te roeien en, niet het minst, een einde te maken aan de eindelooze twisten, die tusschen de verschillende stamhoofden bestonden.

Geen wonder. Zoolang die bloedige twisten en binnenlandsche oorlogen bleven aanhouden, kon onmogelijk het herstel der zedelijke orde worden verkregen; integendeel, zij deden de wanorde, de verwildering der zeden toenemen.

Die twisten dan ook, sedert eeuwen gevoerd, en slechts gedurende anderhalve eeuw door de invoering van

het Christendom onderbroken, zijn de zwarte schaduw van het beeld, dat de geschiedenis ons van het Iersche volk te aanschouwen geeft. Meer dan dat, zij zijn de verteerende kanker geweest van zijn onafhankelijk volksbestaan. Een levendig geloof, echte godsdienstigheid, milddadigheid, gastvrijheid, eenvoud, minzaamheid, trouwhartigheid en heldenmoed, zoowel als eerbied en liefde voor wetenschap en kunst, men kan zeggen, dat zij te voren tot het volkskarakter der Christen geworden Ieren behoorden, en zelfs in de tijden van verwarring en zedelijk verval, met de invallen der Noren aanvangende en daarop volgende, vinden wij er blijken van in menigte. Maar is er een waar of vermeend onrecht geleden, maar meent men van den voorzaat een smaad te hebben geerfd, dan moet dat onrecht gewroken, dan moet die smaad uitgewischt worden. Nauwelijks ziet de man, al te fier in zijn trots en al te rasch van daden, de gelegenheid aangeboden, of hij roept de mannen van zijn stam ten krijg en valt met wilden wapenkreet roovend en plunderend het aangrenzend gebied binnen [1]). Dat gebied is zonder verdedigers: zijne mannen zijn elders gewikkeld in heeten strijd met een indringenden vreemdeling! — Wat nood? — Hadden zij zelf niet te voren den vreemdeling te hulp geroepen, om den landgenoot te kunnen overvallen?.... Zoo werd de wraak genomen, zoo de weerwraak. Herhaaldelijk vindt eerst de Deen, later de Engelschman of liever de Normandiër rechtstreeks of zijdelings een steun,

---

[1]) „In temper the natives are described as *irascible* and inconstant, warmly attached to their friends, *faithless and vindictive* towards their enemies." Lingard, met verwijzing naar Girald. Cambr. en naar den H. Bernardus in *Vita S. Mal.*

een bondgenoot in een stamhoofd, of zelfs in een der koningen, die deze gelegenheid meent te moeten waarnemen, om eene persoonlijke grief uit te vechten of een verloren recht te herwinnen. Dit was nu wel geen blijk van hooge vaderlandsliefde, maar mag toch ook nimmer gehouden worden voor een bewijs van verbroedering met den vreemdeling. Tusschenkomst van vreemden was nooit meer dan een tijdelijk werktuig, dat men trachtte te vernietigen, zoodra het had uitgediend. Toch moest deze wijze van doen op den ondergang van het volksbestaan uitloopen. De bisschoppen, die, waar het de liefde voor het vaderland gold, nooit voor iemand onderdeden, voorzagen het lang te voren. Toen dan ook de H. Laurentius O'Toole, aartsbisschop van Dublin, tijdens den inval der Engelschen op zijn sterfbed lag, slaakte hij den smartkreet: „Ach, dwaas en onzinnig volk, wat zult gij „nu doen? Wie zal uwe geschillen beslechten? Wie zal „zich over u ontfermen?"

Inderdaad, met het oog op deze feiten zouden wij bijna geneigd zijn ons medelijden aan dit land van smarten, gelijk Ierland door een zijner zonen genoemd wordt, te ontzeggen. Wanneer wij niet tevens een open oog hadden voor het vele goede, waardoor de Ieren zich altoos hebben onderscheiden, wij zouden hunne klachten misschien met een: „verdiend, verdiend!" afwijzen.

Verdiend? — Wachten wij ons zoo strenge rechters te zijn. Als ieder volk naar de mate zijner misdaden door den Goddelijken Rechter moest gestraft worden zonder barmhartigheid, welk volk zou zich vleien mogen zoo weinig plichtig te zijn, dat het den eersten steen mocht werpen.

Dat volk mocht zich dan wel tot de wereldheerschappij gerechtigd houden [1]).

Verdiend? — Maar wie zal zich vermeten den schuldige dat verwijt voor de voeten te werpen, als deze zelf zijne schuld erkent en daarvoor heeft geboet. En geboet, ja, dat hebben zij, de Ieren. Geboet hebben op de eerste plaats die twistende en strijdlustige vorsten in eigen persoon. Als latere jaren dat al te heete bloed eenigermate hadden bekoeld, als een rijper leeftijd tot kalmer nadenken bracht, dan zag men hen afstand doen van hunne heerschappij, dan schonken zij van hunne bezittingen een aanzienlijk deel voor vrome doeleinden, om zooveel mogelijk het gepleegde kwaad te herstellen, dan brachten zij binnen de stille kloostermuren in boete en gebed hunne dagen ten einde.

---

[1]) Men zal mij wel veroorloven op deze plaats te verwijzen naar eene beoordeeling van de Nederlanders der middeleeuwen:

„De middeneeuwsche Nederlanders .... Vlamingen, Brabanders, Hol„landers, Gelderschen, Friezen, zijn een geslacht van onderlinge plun„deraars, brandstichters, doodslagers geweest, en hunne geschiedenis „heeft slechts (?) eene aaneenschakeling van even bloedige als nietige „burgeroorlogen te vertoonen. Er wordt niet gestreden voor haardsteden „of altaren; niet om het veroveren van een beteren regeeringsvorm op een „minder goeden; niet voor het stichten of handhaven eener nationaliteit. „Allen spreken één taal. Allen zijn goede Roomschen, ook wanneer zij „van een bisschop in hooger beroep komen bij een paus, of van een paus „bij een rijksdag (sic). Allen zijn legitimisten en monarchalen, ook wanneer „edelen of staten het gezag van den vorst zoeken te beperken, of er onder „de burgers gevonden worden, die een aandeel in het gemeenebest eischen. „Zij vechten alleen, omdat zij van stad tot stad en van provincie tot pro„vincie elkander de gevoelens van dolle stieren toedragen; omdat des „eenen tongval den andere razend maakt; omdat zij gescheiden worden „door de Maas of de Zuiderzee; omdat aan beide zijden een te groot ge„deelte der bevolking nog geen vaste middelen van bestaan heeft, en de „vorsten door het voorspiegelen van de hoop op buit, wanneer zij matrozen

Ja, ik weet wel, dat het beter geweest ware, zoo zij gezorgd hadden, dat geen plicht van boete en herstelling op hen rustte. Maar toch durf ik gerust, tegenover de mannen van onzen tijd aan deze boetelingen den lauwer toekennen, als ik getuige moet zijn van het feit, dat een man, die van de rampen zijns vaderlands partij trekt, om zichzelf te verheffen en te verrijken, dat een man, die nog aan een vroolijk leven en exquise cigaren denkt [1]), terwijl zijn land uit duizend wonden bloedt en de bloem zijns volks op het slagveld ligt afgemaaid — wanneer ik zien moet, zeg ik, dat men zulk een man na zijn dood als den grootsten burger vereert, al is daar geene enkele weduwe, die zijne gedachtenis zegent, geen arme of wees voor wie hij een penning bestemd heeft.

Geboet hebben die vorsten van Erin ook in hunne nakomelingschap. Uit hun voorvaderlijk erfgoed verdreven, als schadelijk wild opgejaagd, mochten hun nakomelingen het dikwerf een geluk rekenen, indien zij het leven behielden. Waarlijk bitter moet het lot zijn geweest van dien man in schamele kleeding, die onder begunstiging van het nachtelijk duister het waagde aan de hut van den Ierschen pachter om een schuilplaats en een nachtverblijf aan te kloppen en straks, aan het haardvuur gezeten, uit een ouden, versleten doek eene doos wikkelde, en daaruit

---

„voor hunne koggen of soldaten voor hunne legers of legertjes behoeven, „altijd gewillige ooren vinden." C. Busken Huet: *Het land van Rembrandt*, blz. 308.

Ik wil niets meer doen dan naar deze beoordeeling verwijzen en volstrekt niet geacht worden haar in alle deelen te onderschrijven, of de hier geschetste toestanden als een volmaakt tegenhanger voor te stellen van de Ierssche binnenlandsche oorlogen

[1]) „Cigares exquis! Soyez toujours gais et de bonne composition!" Gambetta.

de papieren en perkamenten nam, die hem kennen deden als den rechtmatigen opvolger van het stamhoofd der streek, als den rechtmatigen erfgenaam en heer van al de wijd en zijd omliggende goederen [1]).

Wat meer is, geboet heeft dat geheele volk. Zeven eeuwen lang is het bestreden, beroofd, misleid met ondenkbare sluwheid en trouweloosheid, vermoord met barbaarsche wreedheid, niet anders behandeld dan in onze eeuw de roodhuiden van Amerika door het Angelsaksisch ras bejegend worden. Ziedaar het lot, dat Ierland uit de handen der Engelschen ontving, een lot nog pijnlijker en wreeder, sedert het Iersche volk ook in zijn eenigen troost, in zijn godsdienst vervolgd werd, sedert priesters en bisschoppen gruwzaam ter dood gebracht, altaren omgeworpen, kerken geplunderd en gesloten werden.

(*Wordt vervolgd.*) A. RIJK.

---

[1]) Au dix-huitième siècle le souvenir de la confiscation et des violences qui l'ont accompagnée vit toujours dans la mémoire du peuple, d'autant plus que quelques-uns des anciens propriétaires habitent encore au millieu des paysans sur les terres qui formaient le domaine de leurs pères, gardant l'espérance invincible d'une réparation et transmettant à leurs enfants, comme un précieux héritage, leurs titres méconnus par les Anglais. „Les grands-„pères des hommes de la génération présente ont pu voir encore l'héritier „des anciens propiétaires errant à travers le pays, ses titres enveloppés „dans un vieux mouchoir, et le respect que lui portaient les paysans étaient „les seules marques auxquelles on pût reconnaître qu'il était gentilhomme. „Sil était proscrit, les abris ne lui manquaient pas. Les pauvres Irlandais, „avec la générosité caractéristique de leur race et de leur pays, ne refusèrent „jamais l'hospitalité à leurs anciens seigneurs, mais leur permirent de vivre „à leurs dépens, comme jadis ils donnaient l'hopitalité à leurs chefs pendant „un certain nombre de jours . . . ." (Prendergast: *The Cromwellian Settlement*, p. 350). Les prêtres catholiques vivaient de la même manière. Ainsi le pauvre peuple, fidèle a sa foi et aux souvenirs de l'indépendance, assurait la subsistance du seigneur et du prêtre, que les Anglais chassaient comme des bêtes malfaisantes. Fournier: *La question agraire en Irland* . 45 et 46.

ALBAN STOLZ.

Den 16den October van het vorige jaar, des morgens te 5 uur, sloot een man zijne oogen ter eeuwige rust, wiens leven, rijk aan liefde voor God en de menschen, voor duizenden ten zegen strekte, wiens dood ver over de grenzen van zijn vaderland, ja over de grenzen van Europa, innige deelneming en diepe smart veroorzaakte, Dr. Alban Stolz. Hij behoorde niet tot de machtigen der aarde, die over legers gebieden kunnen, zijn leven bood, naar den uiterlijken schijn, niets buitengewoons aan, en toch heeft hij door de kracht zijns geestes zoowel als door zijn heilig priesterleven grooten invloed uitgeoefend. Wij stellen ons voor, als eene hulde aan zijne nagedachtenis, in de volgende bladzijden eene korte beschouwing van zijn leven en van zijne geschriften te geven, geput uit zijne werken en uit hetgeen wij hier en daar van hem vonden opgeteekend.

Alban Stolz werd den 3den Februari 1808 in het Badensche stadje Bühl als de jongste van vijftien kinderen eens apothekers geboren; zijne familie was welgesteld en zeer geacht; zijne moeder was door hare voorbeeldige weldadigheid algemeen bemind. Vermits zijn vader wenschte, dat Alban geneesheer zoude worden, kwam de jongeling op het gymnasium te Rastatt, waar hij onder leiding van

den beroemden Loreye zijne humanistische studiën deed. Van nature met groote geestesgaven toegerust, geraakte de ietwat sombere jongeling, daar de studie hem veel vrijen tijd liet, aan het mijmeren. Bange twijfel en troostlooze gemoedsstemmingen vervolgden hem en nog in zijn hoogen ouderdom dacht hij met schrik aan den tijd zijner jeugd. Het ontbrak hem helaas! aan een leidsman, die in zijn leven, dat door bange vrees zoozeer gekweld werd, met bekwame en liefderijke hand kon ingrijpen, die de droeve, veeltijds onjuiste en onrijpe gedachten kon verstrooien, en die in zijne ideeën het ware van het valsche zou weten te scheiden. Zoo kwam hij op de hoogeschool te Heidelberg, zonder nog te weten, aan welk beroep hij zich zou wijden. Van de geneeskunde had hij, in weerwil van 's vaders verlangen, een bepaalden afkeer; hij begon dus allereerst de rechtsgeleerde colleges bij te wonen, later ging hij over tot de philologie, om ten slotte te Freiburg zich aan de studie der theologie te wijden. Al zeer spoedig werd hij in het priesterseminarie opgenomen, en in die haven keerden rust en vrede in zijne ziel terug. Den 16den Augustus van het jaar 1833 werd hij tot priester gewijd en ontving eene benoeming als kapelaan te Rothenfels. Daar beleefde hij, gedragen door de liefde zijner geestelijke kinderen, den schoonsten en gelukkigsten tijd zijns levens, een tijd, die ook zeer rijk was aan inwendigen troost. Hij zelf vatte dien vrede na langen strijd op, alsof God hem had willen sterken voor den tijd der innerlijke troosteloosheid, die later zoude komen. Want in Neusatz, waarheen hij verplaatst werd, had hij een veel minder gelukkige gemoedsstemming. Het was daar een leven van strengen, ernstigen arbeid in den biechtstoel, in de school

en aan het ziekbed. Maar juist dit gewichtige werk te Neusatz heeft zijne morcele krachten gesterkt en hem veel verdiensten verworven. Na een zevenjarigen, zegenrijken arbeid, waarvan de herinnering en de resultaten nog heden voortleven, werd Stolz als leeraar in den godsdienst aan het gymnasium te Bruchsal geplaatst, en hier overvielen hem opnieuw sombere gedachten; maar rijper geworden in het religieuze leven, liet hij zich niet geheel terneder drukken. Na een jaar te Bruchsal werkzaam te zijn geweest, werd hij benoemd tot leeraar in de moraal en in de pastoraal-theologie aan het seminarie te Freiburg. Omstreeks dezen tijd begint zijn letterkundige werkzaamheid, die hem tot zoo groote beroemdheid bracht. Volgens zijne gansche richting, die geheel en al practisch was, wijdde hij zijn letterkundigen arbeid niet aan streng wetenschappelijke onderwerpen, neen, hij wilde voor het volk werken. En daarvoor was hij bij uitnemendheid geschikt. Een scherpe opmerkingsgaaf, diepe zelf- en menschenkennis, streven naar waarheid, moed om haar overal te verkondigen, maakten hem tot een ongeëvenaarden volksschrijver. Stolz streefde er niet naar populair te worden door vleierij, maar hij wilde het volk verbeteren, en daarom verkondigde hij het de zuivere, onvervalschte waarheid. Hij wees het volk op de eeuwige beginselen der waarheid en der zedelijkheid, en zoo trad hij in de quaestiën van den dag steeds gezaghebbend op, en heeft door onderrichting en verklaring in Christelijken zin veel bijgedragen tot den bloei van het Katholieke leven zoowel in als buiten zijn vaderland. Het volk gevoelde, dat het in Stolz een spreker had gevonden, dien het kon vertrouwen, en die de voorschriften, welke hij aan anderen gaf, het eerst

zelf in beoefening bracht. Stolz wist zijne denkbeelden en beschouwingen aan het volk te verkondigen op eene wijze, die het volk begreep. Hij schreef uit het leven en voor het leven, met de grootste kennis van de dwalingen en zwakheden, die het menschelijk hart eigen zijn, en daarom was zijne taal verstaanbaar. Een eenvoudige, onopgesmukte voorstelling, die altijd het rechte woord vond, luim en satire te gelegener plaatse, eene beeldrijke en veelal zeer poëtische taal, geven aan zijne geschriften eene eigenaardige bekoorlijkheid en maken ze tot heerlijke voorbeelden van goeden stijl. Zijne taal is nu en dan scherp, doch zijn ambt van zielen-arts maakte hem dit dikwerf tot plicht. Zoo hij in zijne scherpheid soms te ver is gegaan, dan laat zich dit verklaren uit zijn afkeer van den huichelachtigen schijn, dien hij steeds bestreed. In dezen zin schreef hij zijn eersten *Kalender voor tijd en eeuwigheid*, een werk, dat niet den nieuweling op literarisch gebied, maar den doorkneden meester verraadt, die daarin de vrucht van een langdurigen geestesarbeid en van rijpe ondervinding aan den dag legt. Door dezen kalender verkreeg Stolz zijne beroemdheid; van toen af bleef hij tot zijn dood getrouw aan zijne literarische werkzaamheid naast de academische, die hij kort na de verschijning van zijn eersten kalender aanvaardde, want in 1847 werd hij benoemd tot hoogleeraar der pastoraal-theologie aan de universiteit te Freiburg. Van dien tijd ongeveer dateeren ook zijne werken tegen de Duitsch-Katholieke beweging: *Landwehr gegen den Badischen Landstand: Amulet gegen die jungkatholische Sucht: Der neue Cometstern mit seinem Schweif* of *J. Ronge und seine Briefträger.* Deze vlugschriften werden door vriend en vijand gelezen

en droegen het meest bij tot den ondergang der gansche beweging. Zijne tegenstanders vervolgden hem deswege met hun haat en gingen zelfs zoo ver, dat zij op zijne verwijdering van de universiteit aandrongen, een verlangen, waaraan het anders zeer liberale ministerie gelukkig geen gevolg gaf. Zoo bleef Stolz van 1847 tot 1883, dus gedurende 36 jaren, op den leerstoel der pastoraal-theologie. Hij schildert zijn optreden zelf op zijne pittige wijze: „Ook ten tijde, toen ik niet geheel en al van blooheid „en schroomvalligheid bevrijd was, bewaarde ik door de „vastheid van mijn wil eene besliste, bijna overmoedig „vaste houding tegenover mijne toehoorders, zoodat deze „er hunne verwondering over te kennen gaven, dat een „nieuweling met zulk eene zekerheid en kracht kon op„treden." Stolz hield ook in zijne academische loopbaan steeds de practijk voor oogen. Hij begreep, dat de studenten eenmaal priester zouden worden, en dat zij dus met eene practische leiding beter zouden gediend zijn, dan met onvruchtbare theorieën. Stolz versmaadde alle versierselen der rhetorica; zijn college kenschetste zich door eenvoud en klaarheid. Men kreeg van hem geen geleerde inleidingen, geen wijdloopige beschouwingen, doch slechts een kort dictaat, waarbij hij de noodige opmerkingen maakte. Deze juist waren het meest aantrekkelijk. Hier gaf hij zijne ondervinding, zijne beschouwingen over het doen en drijven der menschen ten beste, een waren schat van heerlijke, bruikbare gedachten. Ook later, toen het licht zijner oogen bijna uitgedoofd was, en hij genoodzaakt was een voorlezer in dienst te nemen, waren zijne colleges door zulke ingelaschte opmerkingen hoogst belangwekkend. Van heinde en verre kwamen er studenten, om den

beroemden man te hooren en zich zijne leerlingen te mogen noemen. En zeker zal geen hunner, die aan de voeten van Alban Stolz gezeten hebben, den beroemden leermeester ooit vergeten.

Bij zijne academische werkzaamheid vergat hij geenszins de literarische. In 1850 voltooide hij na een twaalfjarigen zwaren, doch ook gezegenden arbeid, het laatste vel zijner *Legende*. Zijne reizen naar Spanje en Palestina beschreef hij in zijn: *Spanisches für die gebildete Welt* en: *Reise zu Sem, Cham und Japhet*. In 1851 voerde hij wederom polemiek tegen de Protestantsche proselietenmakerij en verklaarde hij in: *Diamant oder Glas* het dogma van het allerheiligste Sacrament des Altaars. Dit geschrift ontlokte aan den Protestantschen professor in de theologie Dr. Schenkel in Heidelberg een antwoord, dat onder den titel: *Fels oder Sand* het licht zag. Stolz bleef hem niets schuldig, doch beantwoordde zijn tegenstander op Lessingsche manier met voortreffelijke satire in de brochure: *Der papierne Fels des Herrn Schenkel* of, zooals de vroegere titel luidde: *Klinge ohne Heft*. Tegen de beweging der vrijmetselaars schreef hij in 1860 een werkje getiteld: *Schmerzensschrei im Durlacher Rathhaus*, en in 1862: *Mörtel für Freimaurer*: *Akazienzweig für Freimaurer*; tegen de gemengde scholen: *Warnung vor drohender Gefahr*: *Siebzehn nothwendige Fragen und Antworten*. Dergelijke geschriften verschenen ook in 1867: *Die Presse oder katholische Geistliche*; in 1868: *Der Wechselbalg, womit Baden und Oesterreich aufgeholfen werden soll*, tegen de invoering van het burgerlijk huwelijk, en in 1872 over het dogma der onfeilbaarheid: *Wohin sollen wir gehen?* Het laatste zijner vlugschriften

verscheen bij gelegenheid van de vervolging der Jezuïeten: *Die Hexenangst der aufgeklärten Welt.* Van toen af schreef hij wederom zijne *Kalenders voor tijd en eeuwigheid*, die hij tot en met het jaar 1881 voor de pers in orde maakte, en tot slot zijner werkzaamheid dien voor 1884, het jaar, dat hij helaas! niet meer mocht beleven.

Een zijner heerlijkste werken is zijne *Heilige Elisabeth*, waarin hij deze schoone gestalte onder de Heiligen, zoowel in haren luister, als in hare ellende met meesterhand schildert als maagd, echtgenoote en weduwe. Als wij hier nog bijvoegen zijne *Erziehungskunst*, zijne verklaring van den katechismus, de uittreksels uit zijn dagboek, met name: *Witterungen der Seele*: *Wilder Honig*: *Dürre Kräuter* en eenige kleine geschriften voor verschillende standen, dan hebben wij een volledig overzicht van zijne literarische voortbrengselen. De meeste zijner geschriften werden meermalen herdrukt, eenige zelfs vijftien maal.

Twee maanden voor zijn dood had hij het geluk zijn vijftigjarig priesterjubilé te vieren, bij welke gelegenheid de geestelijkheid hare groote vereering voor den zeldzamen man in een welsprekend adres openbaarde. Helaas! het vermoeden, 't welk hij aan de deputatie mededeelde, dat hunne woorden hem eene lijkrede toeschenen, zou weldra bewaarheid worden. Nadat hij reeds in 1874 het licht zijner oogen geheel en al had verloren, werd hij meermalen door eene longziekte aangetast, die echter door de zorgvuldige verpleging in het moederhuis der Liefdezusters, waar hij sinds 1868 verblijf hield, telkens weder genas. Eerst in den zomer van het vorige jaar openbaarden zich verontrustende verschijnselen. Hij bereidde zich nu ernstig voor tot den dood en gaf zich

met groote kalmte en onderwerping over aan den goddelijken wil van zijn Schepper. Vermits zijne zwakheid in October gestadig toenam, ontving hij meermalen de heilige Sacramenten. Den 13den October werd den waardigen man het heilige Oliesel toegediend. Doch eerst 's morgens van den 16den, ongeveer te 4 uur, begon de doodstrijd en onder de aandachtige gebeden der geestelijken, gaf hij met volle bewustheid zijne ziel aan haren Schepper terug. Hij ontsliep zacht; geen stuiptrekkingen verkondigden zijn verscheiden. Zijn laatste woorden waren dankbetuigingen voor de liefderijke verpleging. Zijne vaderstad wilde haren beroemden zoon in haar midden hebben, en zoo werd hij op hoogst plechtige wijze in de schoone kapel op het kerkhof te Bühl begraven, waar hij den dag der algemeene opstanding afwacht.

Alban Stolz was een man van karakter in de edelste en schoonste beteekenis van het woord. Hij gaf het voorbeeld van hetgeen hij in anderen eischte. Zijne weldadigheid is spreekwoordelijk geworden; het gansche honorarium zijner werken schonk hij aan liefdadige inrichtingen, en de missiën hebben aan hem een edelen schenker verloren. God alleen weet, wat hij overigens nog aan de armen persoonlijk heeft gegeven, en hoeveel tranen hij heeft gedroogd. Hij is de stichter der St-Vincentius-Vereeniging voor mannen te Freiburg, welke oneindig veel zegen verspreid heeft en nog verspreidt. Voorts riep hij de Dienstboden-Vereeniging, de Werklieden-Vereeniging in 't leven, en hij heeft daardoor voor de sociale vraag meer gedaan, dan de schoonste liberale theorieën ooit zullen doen. Want op aansporing van Stolz werden ook in geheel Duitschland een aantal dier uitmuntende vereeni-

gingen opgericht. Zoo werkte Stolz aan elk goed doel mede en gaf hij groote sommen daarvoor ten beste. En merkwaardig, deze naastenliefde had hij door strijd tegen zijne „hardvochtige, liefdelooze natuur", gelijk hij zelf zegt, moeten verkrijgen. Hij had een geweldigen, levenslangen strijd, een hevige worsteling, totdat hij met Gods hulp geworden was, wat hij geweest is. Zijne naastenliefde ging hand aan hand met diepen ootmoed. Hij vermeed zorgvuldig alle eerbetoon; evenwel kon hij niet verhinderen, dat hem nu en dan eene onderscheiding ten deel viel. Zijn aartsbisschop benoemde hem tot *Geistlichen Rath*, en in het jaar 1872 werd hij candidaat gesteld voor den Duitschen Rijksdag. Ook werd hij dikwijls geraadpleegd door beroemde mannen, met wie hij dan eene uitgebreide correspondentie voerde. In den omgang scheen hij nu en dan ietwat ruw en bits; 't was echter slechts schijnbaar; hij was een vijand van alle beleefdheidsphrasen en van alle ceremoniëel. Bij nadere kennismaking was hij hartelijk en deelnemend, voor lijdenden ten hoogste bezorgd. Hoogst aandoenlijk was zijne vroomheid, treffend was het hem te zien knielen voor het Allerheiligste, zooals hij regelmatig elken avond gewoon was te doen. Daar zag men de bron zijner deugden, de kracht, die hem in zijn worstelstrijd steunde. Aan het uiterlijke kon men den grooten man niet in hem gewaar worden; ook in het uiterlijke was hij een levend voorbeeld van nederigheid en ootmoed. Zoo staat zijn beeld voor ons als een glansrijk voorbeeld van een heiligen priester, als een toonbeeld van barmhartigheid, als een sieraad der Katholieke literatuur en als een lichtbaken op den weg, die ten hemel leidt. Laten we als het schoonste gedenkteeken

hier de woorden vermelden, die hij voor zijn grafschrift koos, en die zijn gansche wezen het beste kenschetsen:

„Lezer! als gij het geluk hebt een Katholiek Christen „te zijn, bid dan het lieve *Onze Vader* en het *Ave Maria* „tot dank daarvoor en tot troost voor mijne arme ziel."

R. I. P.

Haarlem, 15 Januari 1884.

L. A. LAUREY.

Eenige meditaties uit den Windesheimer Kring

(*Vervolg van blz.* 40 *vv.*)

Feria tertia.

De mane. Verum ut amorem habeas et fiduciam sperandi et futuram gloriam obtinendi, debes nonnunquam signa dilectionis, quae tibi Dominus tuus exhibuit, studiose revolvere, et ejus beneficia diligentius considerare, ac tali consideratione accendi quasi quibusdam stimulis ad redamandum. Cogita in primo, quam magnum sit dilectionis Dei tui, qui te qui toties eum offendisti, toties ad eum terga vertisti, toties ab eo recessisti, toties gravissime peccasti, quoties reverti volebas, ipse te recipiebat, dolenti peccata indulsit, emendantem corrigentemque adjuvit. Dinumera beneficia naturalia, quae tibi contulit, si potes. Creavit te, et esse dedit tibi ex nihilo, sed esse pulchrum et speciosum, sensibile et vivum et quinque sensibus decoratum; dedit tibi prae ceteris creaturis inferioribus intellectum, quo ceteris animantibus praeemineres, et Deum tuum cognoscere posses et veritatem ipsam intelligere, et intellectui tuo lumen vultus sui infudit et magnam claritatem luminis naturalis dedit; dedit tibi memoriam, qua sensibilium rerum simulacra reponeres, donec altius tibi placeret reminisci, similiter dedit intellectum possibilem, ubi intellectibilium species iterum occurrendas occultares; fecit animam tuam tantae dignitatis tantaeque nobilitatis, ut nihil eam replere nihilve possit ipsi illabi nisi sancta Trinitas unus Deus, ad cujus imaginem et similitudinem te creavit. Quid plura? Dedit solem ut tibi luceret per diem, lunam ut tibi luminaret per noctem, omnemque inferiorem creaturam ad tuum fecit obsequium et ad tuum ministerium ordinavit.

De vesperis. Deinde de donis gratiae tibi collatis. Dedit

enim tibi contritionem et dolorem de peccatis, et ab injustitia te revocavit, et justitiam infudit, quod est solius Dei. Dedit et inspiravit tibi voluntatem, qua te velles emendare, tempus et locum ordinavit, ubi et quando te emendare posses, et haec omnia multis et melioribus non dedit. Cogita de donis superexcellentiae, quae tibi dedit, videlicet quod dedit tibi dilectum filium suum, primo in incarnatione, nam propter te natus est, propter te crucifixus est; deinde in altaris sacramentum in cibum et potum; misit tibi spiritum sanctum in signaculum acceptionis, in privilegium amoris, in annulum desponsationis. Ut autem amplius ad amorem devotionem, compunctionem, pietatem te eleves, cogita quam multa propter salutem tuam dominus ille magnus peregit. Siquidem locutus est cum patribus, apparuit in figuris, loquebatur cum prophetis, eduxit de Egypto, in terram promissionis induxit, et infinita mirabilia fecit. Ut quid autem fecit haec omnia, nisi desiderio et amore tui, ut tu celorum regnum et eternam beatitudinem posses promereri, ut in cognitionem celestium intellectum tuum illuminaret, et affectum ab infimis purgaret. Haec omnia spem tuam et affectum sursum debent erigere in amorem Dei tui. Ut autem haec et iis similia de beneficiis Dei amplius te moveant, debes tenere hunc modum et talem affectum formare in meditatione, ut diligenter inquiras magnitudinem et potentiam benefactoris tui, qui tibi haec omnia contulit. Nam est potentissimus, ut potest videri in rerum creatione; est sapientissimus, ut apparet in earum gubernatione et providentissima dispositione, unde pro magno deberes habere, si quid quantulumcunque modicum tibi tribueret. Secundo debes advertere et cogitare, quanta sollicitudine et quanto desiderio haec tibi beneficia tribuit. Ab eterno haec tibi dare disposuit, ab eterno praedisposuit, ab eterno de te aptissime cogitavit sine cessatione et tibi benefacere praeordinavit. Et fuit semper et est circa te sollicitus, sicut erga integram urbem vel totum orbem; sic intendit tibi sollicitus pro te, ac si vacaret a ceteris. Tertio omnia beneficia divina generaliter humano generi collata ita debes tibi assumere et attrahere, ac si tibi soli forent collata, ut videlicet cogites: Ecce propter te totum

mundum creavit et omnia in eis, propter te natus, crucifixus et mortuus, et sic de aliis. Et istud non modicum ad amorem et caritatem et gratitudinem te accendet, et tantis beneficiis amplius obnoxium te reddet. Sed et te ipsum debes attendere et mirari, quod tam vili, tam indigno, tam tepido et tam ingrato tanta beneficia tanto tribuit affectu et amore. Recognoscere anima mea, quam mira et ineffabilis dignitas est esse non solum vestigium creatoris, quod commune est omnibus creaturis, sed esse imaginem, quod proprium est creaturae rationali. Lauda igitur anima mea dominum, lauda Deum tuum Sion. Expergiscere et lauda; exulta et gaude, tam insignita Dei imagine, decorata similitudine, particeps rationis, capax eternae beatitudinis. Sed quia haec modica non immerito forte judicarentur, si morte finirentur, exulta et lauda, quia cum praedictis dedit tibi naturam immortalem, sempiternam, incorruptibilem, durationem interminabilem, vitam perpetuam. Imago enim aeternae Trinitatis non esses, si termino mortis claudi posses. *Bernardus:* Singularis illa majestas mori voluit, ut viveremus, et ad servilissima opera inclinatus est, ut nos constitueret super omnia sua. Venit enim filius hominis quaerere et salvum facere quod perierat, venit inquam, ut te superbum humiliaret. *Gregorius in registro:* Ad hoc unigenitus Dei filius formam nostrae humanitatis suscepit, ad hoc invisibilis non solum visibiliter sed despectabiliter apparuit, ob hoc contumeliarum ludibria, illusionum probra, passionum tormenta toleravit, ut superbum non debere esse hominem doceret humilis Deus. *Augustinus:* O anima! bona terrena contempsit, ut contemnenda monstraret, omnia terrena mala sustinuit, ut sustinenda doceret, ut neque in illis quaereretur felicitas. Venit secundo, ut te patri reconciliaret. *Augustinus* [1]): Cum esses longe, ego veni ut redimerem te, cum intra montes et silvas errares, ego quaesivi te, intra lapides et ligna inveni te, in humeris meis portavi te, patri meo reddidi te, laboravi, sudavi, caput meum spinis exposui, manus meas clavis objeci, lancea latus meum aperui, sanguinem meum fudi pro te, tot quot

[1]) Aldus het handschrift, ofschoon de volgende woorden duidelijk één geheel uitmaken met de onmiddelijk voorafgaande van Augustinus.

non dicam injuriis et asperitatibus laceratus propter te, et heu! per peccatum dividis te a me. Venit tertio, ut te venditum repararet; admiremur, gratulemur, amemus, laudemus, adoremus, quoniam per redemptoris nostri mortem de morte ad vitam, de tenebris ad lucem, de exilio ad patriam, de corruptione ad incorruptionem, de miseria ad gloriam, de luctu ad gaudium vocati sumus. *Gregorius Nazianzenus:* O mira et inaudita permixtio! qui creator est fit creatura, qui immensus est capitur, qui dives est omnibus pauper efficitur, suscepit imaginem carnis meae, ut imaginem quam fecerat repararet, ut carnem mortalem immortalitate dotaret. Dilige igitur, o anima! amore singulari Deum patrem, qui te tam nobiliter ex nihilo formavit, Deum filium, qui te tam inestimabiliter pro te moriendo reformavit, Deum spiritum sanctum, qui te tam misericorditer, tam dulciter sepius consolando, a peccato conservavit et in bono confortavit. Dilige ergo Deum patrem fortiter, ut nullo alieno amore vincaris, dilige Deum filium sapienter, nec ullo alieno amore dolose seducaris, dilige Deum spiritum sanctum dulciter, nec ullo amore dolose insidieris. Vel aliter secundum *Bernardum:* Disce a Christo, anima christiana, quemadmodum debes diligere Christum, dilige dulciter, prudenter et fortiter. Dulciter, ut amore illius omnis tibi amor vilescat, ipse solus tibi sit mel in ore, melos in aure, jubilus in corde. Prudenter, ut amor tuus in eo solo et in nullo alio continue inardescat. Dilige fortiter, ut tua fragilitas omnia dura et aspera propter ipsum gaudenter sustineat, ut dicas, labor meus vix est unius horae, et si amplius est non sentias prae amore. Haec *Iheronymus:* Ita christianus per amorem in Christum jugiter intendat, ut omnia propter ipsum libenter sustineat, donec ad ipsum perveniat.

Feria quarta. De extremo judicio.

De mane. Deinde oculum mentalem verte ad extremum judicium, ut ex ejus memoria amarissima amarescant omnia dulcia. Cogita igitur, quantus timor, quantus clamor, quanta fiet admiratio, cum tuba archangelica sonuerit, cum fulgura terribiliter splendescent, tonitrua mugient, cum ad terrendum

peccatores sol obscurabitur et luna non dabit lumen suum. Cogita quid cordis tunc habebit peccator; cogita tunc qualiter universi mortui resurgent tractantes unusquisque secum quid boni egerit vel mali. Et boni quidem cum ineffabili letitia expectabunt, injusti vero cum indicibili terrore timebunt adventum et faciem judicis dicentes: Montes cadite super nos et colles cooperite nos a facie judicis. Tempus enim abiit et recessit; non est quo eant et emant oleum meritorum. Egredere inde et speculando occurre et vide judicem egredientem cum potestate magna cum senioribus populi, comitantibus universis angelis et sanctis. Deinde revolve amarum illud divortium cum separabuntur oves ab haedis; et nunc quidem sunt duo in domo una, in mola una, sed tunc unus assumetur et unus relinquetur, nunquam amodo conjungendi. Transforma in te affectum eorum, qui a sinistris sunt, quomodo lamentantur dicentes: Ecce hi sunt, quos aliquando habuimus in derisum, ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter electos sors illorum est; nos vitam illorum estimabamus insaniam, et finem illorum sine honore. Ergo erravimus etc. O quantus tunc eis erit dolor et luctus! Deinde assume affectum eorum, qui a dextris sunt, quanto repleti sunt gaudio, quod pro tam modicis laboribus eterna praemia meruerunt.

De vesperis. Cogita quam districte fiet ibi examinatio operum, locutionum et affectionum. Omnia nuda erunt et aperta, quae etiam fuerunt hic palliata; nam Jerusalem scrutabitur in lucernis, et invenientur nonnulli Babylonii, qui cives putabantur fore Jerusalem. Testis erit ibi diabolus, qui ostendet nobis peccatum, quod commisimus, tempus et locum, quando, ubi peccavimus et dicet: Equissime judex, judica hunc esse meum ob culpam, qui tuus esse noluit propter superbiam. Accusabit propria conscientia sed et sancti angeli accusabunt. Ibi Christus insignia passionis suae ostendet, et malis beneficia incarnationis suae improperabit, eo quod ea contempserunt et ingrati fuerunt. Deinde profert judex sententiam definitivam, a qua nullus appellare, nullus contradicere, nullus subterfugere, nullus se defendere valebit. Cogita quid amaritudinis, quid doloris, quid horroris continebit sententia illa: Ite maledicti in ignem

eternum etc. Cogita quid dulcedinis, quid admirationis et gaudii habeat vox illa: Venite benedicti patris mei etc. Interdum etiam cogita de particulari tuo judicio et forma meditationes ex praemissis suo modo etc. *Gregorius* de extremo judicio mentionem faciens sic inquit: O quam angustae erunt tunc viae reprobis: superius erit judex iratus, inferius horrendum chaos, a dextris peccata accusantia, a sinistris infinita demonia ad supplicium trahentia, intus conscientia urens, foris mundus ardens. Miser peccator sic deprehensus quo fugiet? Latere erit impossibile, apparere intolerabile. *Leo papa* sic dicit: Ista est scientia summi judicis, iste tremendus aspectus, cui pervium est omne solidum et apertum omne secretum, cui obscura clarent, muta respondent, silentium confitetur et sine voce mens loquitur. *Augustinus* de accusatore hominis, videlicet diabolo, loquens sic dicit: Presto tunc erit diabolus recitans verba professionis nostrae, et objiciens nobis quaecumque fecimus, et in quo loco, et in qua hora peccavimus, et quid boni tunc temporis facere debuimus. Dicturus est enim ille adversarius: Equissime judex, judica istum esse meum ob culpam, qui tuus esse noluit per gratiam. Tuus est per naturam, meus est per miseriam, tuus est ob passionem, meus est ob suasionem, tibi inobediens, mihi obediens. Accepit a te immortalitatis stolam, a me accepit hanc pannosam, qua indutus est, tunicam; tuam vestem dimisit, cum mea huc venit. Equissime judex, judica illum esse meum et mecum damnandum esse. Heu, heu! poteritne talis aperire os, qui talis invenietur, ut juste cum diabolo deputetur! Haec *Augustinus* item: Propria opera hominis condemnabunt eum. Unde *Bernardus:* Tunc loquentia simul ejus opera dicent: Tu nos egisti, opera tua sumus, non te deseremus, sed semper tecum erimus et tecum ad judicium pergemus, multisque et multiplicibus criminibus eum accusabunt. *Chrisostomus:* In illo die nihil est, quod respondeamus, ubi coelum et terra, aqua, sol et luna, dies et noctes, et totus mundus stabunt adversum nos in testimonium peccatorum nostrorum. Et si omnia tacerent, ipsae tamen cogitationes nostrae et opera nostra stabunt adversus nos fortiter accusantes.

Feria quinta. De penis infernalibus.

De mane. Deinde verte oculum interiorem ad regionem damnatorum et carcerem miserorum, diligenter scrutans quae ibi aguntur, qualis sit illa mansio et quis locus. Quia autem mens nostra ceca, melius per visibilia et sensibilia ducitur ad notitiam invisibilium, ideo ut illas penas melius sentias potes tibi assumere similitudines a sanctis super hoc inspecturis positas. Aspice igitur infernum chaos horribilissimum, locum subterraneum et profundissimum totumque tenebrosum, puteum profundissimum et totaliter ignitum, fornacem totum incensum et terribiliter flammantem, civitatem magnam tenebrosam totam incensam et ardentem plenam infiniti populi multitudine, clamantibus universis et mirabiles sonos dantibus et ejulantibus prae dolore et ardore, et ex invidia se mutuo mordentibus, tamquam si canes rabidi conjuncti essent. Cogita deinde penarnm acerbitatem. Ibi est calor nimius, cui hic noster calor in nullo est comparabilis; ibi frigus intolerabile, cui nullum frigus mundi in aliqua comparatione equari potest. Et ita cogita de singularum penarum intencionibus et cruciatibus. Cogita de penarum multiplicitate. Ibi ignis inextinguibilis abundans ardore, carens tamen luce; ibi intolerabile frigus, fetor pessimus, tenebrae palpabiles, vermes immortales; ibi est pena in omni membro; visus videbit larvales demonum facies mirabiliter suo aspectu afligentes; auditus nil aliud audiet quam fletus et planctus et ululatus et vocem illam: heu, heu! vae, vae! ut quid fuimus nati, ut quid a Deo creati, cur non perimus, maledictus Deus et maledicta Trinitas, quae nos ad hanc creavit penalitatem! Ecce hoc est carmen, quod ibi cantatur continens lamentationes et vae. Cogita de illa miserrima societate demoniorum et crudelitate tortorum, quoniam sunt sine misericordia, in torquendo non fatigantur, ad misericordiam non commoventur, sed penam omnibus modis quibus poterunt adaugebunt. Ipsi insultabunt dicentes: Ubi nunc gloria, ubi voluptas, ubi altus status, quid nunc prosunt omnia, quae fuerunt tam brevia et cito transeuntia. Cogita quod quis in illis membris ibi plus punietur, per quae quis plus deliquit, sive in lin-

gua, sive in corde; et quanto plus se quis exaltavit, et in deliciis fuit, tanto plectetur ibi pena graviori. Cogita etiam de penis interioribus et maxime de privatione visionis divinae, quae excedit omnem aliam penam. Cogita quod sunt eternaliter anathematisati et ejecti ab illa superna et gloriosa civitate Jerusalem nunquam illuc redituri. Cogita de verme conscientiae, qui nunquam moritur, qui non cessat, clamat et affligitur, quia propter tam modicum gaudium ad instar puncti ad illas penas descenderunt. Item cogita de passionibus animae, irae, invidiae, quibus affliguntur. Nam iracundia et invidia in ipsis maxime regnat etc.

De nocte sive de vespere. Item diligenter rumina penarum eternitatem, quae omnibus penis gravius affligit. Penarum nullus est finis, nulla ibi redemptio, post mille millia annorum non appropinquat finis. His et similibus meditationibus timorem diu concipies et compunctionem salutarem conficies, ut sic affectiones tuas a rebus infimis avellas. Oportet autem longo tempore in his exercitiis immorari, et cum hujusmodi meditationibus ac aliis virtuosis operibus, maxime in remediis viciorum, ipsas affectiones expurgare; alias ascendere ulterius non possumus. Nam quantum affectiones carnales et terrenas abjecimus, tanto amplius spiritualia adjiciemus, si parum parum, si multum multum. Ergo a timore Domini secundum prophetam debemus spiritum parturire salutis. Est enim initium sapientiae timor Domini, et in ipso debemus nos studiose exercere, et cor nostrum purgare, ut ad caritatem possimus pervenire. Unde sapiens: Iniciandi sunt a timore, ut ad caritatem perveniant. Vides ergo quam congrue divina scriptura puritatem cordis fidei adscribit juxta illud: Fide purificans corda eorum; eo quod timor, qui est primus effectus fidei, evellit et extrahit cor ab imundis cogitationibus et viciosis inquinamentis. Est igitur primus gradus secundae ascencionis, qua tenditur ad cordis puritatem, fides vel timor, qui est ejus effectus. Quid plura de illa eternitate? Illi miseri et miserabiles tantum affliguntur de illo eterno vae ut qualemcunque terminum excogitarent, dummodo finitum, esset eis solatiosus. Unde posito per impossibile, quod esset aliquis molaris adeo magnus quod ubique circum-

ferentiam coeli attingeret, et parva avicula post centum millia annorum veniens de lapide praedicto solummodo per rostrum suum avelleret quanta est decima pars milii, et iterum post centum millia curricula annorum sicut prius, scilicet unam particulam de decem, et sic per singulas partes, ita in decies centenis millibus annis non plus diminueretur lapis ille nisi quantum habet in magnitudine granum milii. Et proh dolor! illi miserrimi multum grati essent, si post talem longam et plenam consumptionem lapidis totius finem haberet eternae damnationis sententia. Sed heu, heu! eadem consolatio miseris a divina justitia est denegata.

Nota aliqua verba damnatorum diligenter: O quam felix homo, qui post gaudia hujus mundi non abiit, qui non respexit in vanitates et insanias falsas. Quid nobis profuit superbia aut divitiarum jactantia contulit nobis, quid gloria, quid honor, quid altus status, transierunt omnia illa tamquam umbra. Transiit quod temporale fuit, sed proh dolor! hoc est, quod nunc remansit, quod eternum manebit. O eternum, eternum, finem nunquam habiturum, perpetuum mortis supplicium! O finis sine fine, mors gravior omni morte, semper mori et tamen nunquam mori posse! O lachrymae incessanter perfluite, oculi plorate, et omnia viscera nostra ululate super hac infelici separatione, quae est a summo bono, a facie illa jocunda et gloriosa, a consortio angelorum nec non a felicissimo electorum numero! O manuum complosus sonitus, o stridor dentium, o cordium multorum intimi gemitus et fremitus spirituum immensus, o ploratus et ululatus multus, o in eternum permansurus clamor, qui semper durabit et nunquam finem habebit, qui semper renovabitur et nunquam exaudietur! Haec recola bene. Hucusque verba damnatorum, quae revolves diligenter.

Nota diligenter quae sequuntur. Converte gradum contemplationis ad reproborum tormenta, vide quam sint varia, vide quam aspera, vide quam intolerabilia. *Bernardus ad Eugenium.* Ego horreo vermem mordacem et mortem vivacem. O gehennalis regio fugienda, ubi est ignis ardens, frigus rigens, vermis immortalis, fetor intolerabilis, mallei percutientes, umbrae

palpabiles, confusio peccatorum, innodatio vinculorum, horribiles facies demonum. *Augustinus:* Vae illis, quibus praeparatus est dolor vermium, ardor flammarum, sitis sine potu, fletus et stridor dentium, lachrymae oculorum, ubi mors optabitur et non dabitur, ubi nullus ordo sed sempiternus horror inhabitat. Quis putas tunc erit meror, quae tristitia, quis luctus, quando separabuntur a consortio justorum, et tradentur potestati demonum, et ibunt cum eis ad supplicium eternum, ibique semper erunt sine fine in luctu, planctu et gemitu, procul a gaudiis paradisi, nunquam refrigerium sumpturi, sed per multa millia annorum cruciandi, nunquam inde, heu miseri! liberandi. Ibi torquens et puniens non fatigabitur, ibi qui torquetur non moritur; sic enim ignis iste consumit, ut vitam tamen semper servet, sic vetera tormenta patiuntur, ut semper innoventur. Sic sine spe veniae et misericordiae semper vivunt et tamen moriuntur; sic moriuntur, ut tamen nunquam consumantur. *Augustinus:* Tanta erit in inferno vis doloris, ut se non ferat alias intentio cogitantis. Quaere, quare in inferno mors quaeritur et non invenitur, quare punitur eternaliter quod committitur temporaliter? Gregorius respondet: Quia quibus in hoc seculo vita offertur et nolunt accipere, in inferno quaerent mortem nec poterunt invenire. *Idem:* Iniqui libenter voluissent sine fine vivere, ut potuissent sine fine in iniquitatibus permanere; ad districti ergo judicis justitiam pertinet, ut nunquam careant supplicio quorum mens in hac vita nunquam voluit carere peccato. O mors! quam dulcis esses quibus tam amara fuisti, te solum desiderant qui te tam vehementer horrebant. *Chrisostomus super Matthaeum:* Si mille gehennas mihi proponas non tantum reputo sicut ab illius societatis jucunditate expelli et exosum fieri creatori. *Idem:* Excludi a bonis et alienum effici ab his quae praeparavit Deus diligentibus se, tantum generat cruciatum, ut si exterius nulla poena torqueret, haec sola sufficeret, et levius esset mihi mille millia flammarum sustinere quam faciem Christi mansuetissimam iratam cernere et ab ipsa eternaliter recedere. *Gregorius in homiliis:* O si homo intelligere posset quid admirationis habet: ecce sponsus venit; quid dulcedinis: et quae paratae erant intraverunt cum

eo ad nuptias; quid admirationis: et clausa est janua. *Prosper:* Cogita quantum sit malum a facie Christi separari, ab illo gaudio divinae contemplationis excludi, beatissima sanctorum omnium societate privari, mori vitae eternae et vivere morti sempiternae, profundo fluctuantis gehennae immergi, edacissimis vermibus in eternum dilaniari, nec finiri tribulationes incendii fluctuantis, strepitus pati baratri fumantis, amara caligine oculos excecari, non sentire quod illuminat, sed sentire quod cruciat. *Bernardus in epistola:* Vigilias times, manuumque laborem, sed levia sunt haec meditanti flammas perpetuas. Recordatio tenebrarum facit non horrere solitudinem. Si futuram de verbis otiosis cogitas discussionem, non displicebit silentium, fletus ille et stridor dentium ante oculos mentis saepius rediens, pares tibi reddit mattam et culcitram. *Augustinus in sermone:* Mens humana mundi hujus illecebris devicta et concupiscentiis fugit laborem, appetit voluptatem et vix ad hoc ducitur, ut a se consuetudinem vitae prioris excludat. Sed tamen si coeperit cogitare futuri judicii necessitatem, penarum eternarum crudelitatem, voluntarium bellum indicit passionibus, mota vel spe praemii vel timore supplicii, vim facit pristinis desideriis et violenter ipsa se ipsam vincere contendit. Haec *Augustinus:* Separa ergo te modo a mundo, ut tunc possis manere cum Deo, fuge modo mundum, ut sequaris Deum, declina modo pravorum societates et consortia, ut tunc sequi valeas beatorum agmina.

Feria sexta. Meditatio devota de passione.

Igitur celebrata illa solemni et regali coena, Christus Deus et homo surrexit atque cum discipulis cepit ad mortem inimicis obviam properare. Cogita primo cum reverentia et pia dulcedine, qualiter Christus Jesus, Deus simul et homo, eundo discipulos suos de passione sua dulciter instruxit et praemunivit dicens, quod percusso pastore dispergendi essent oves gregis; Petro quod ipsum negaturus esset praedixit. O quam benigne se habuit, quam dulciter verba protulit, quam dulci colloquio admonuit. Considera etiam, quam tuit ab intra dolorosus et

de morte imminenti contristatus. Deinde cogita quod pro tua redemptione jam incipit ire ad mortem et pro te immolari. Deinde assumptis tantummodo tribus principalioribus discipulis, ipsis colloquendo ait: Tristis est anima mea usque ad mortem; sed illis relictis, solus ivit in montem orare, ubi post trinam orationem tantus et tam immensus factus est horror et timor, ut prae magnitudine horroris sanguinem sudaret in terra defluentem, quod de nullo homine unquam legitur quantumcunque afflicto. Et ecce angelus dominum suum confortavit. Precedens autem promptissime, licet mirabiliter penam horreret, inimicis suis obviat, et verbo unico in terra prostravit. A Juda patientissimus dominus osculum suscepit; deinde a Judaeis capitur, vincitur et trahitur. Tunc omnes discipuli relicto eo fugerunt. Ipse autem primo ad domum Annae ducitur, ubi graviter in maxilla a servo nequam percutitur. C. Hic cogita diligenter, quis sit iste, qui ita opprobriose trahitur et ducitur. Et ut prius cogita, quod est homo benignissimus, amantissimus, mitissimus, humillimus etc.; sed secundum divinitatem cogita, ut ei te subdas per rationis assensum. Crede igitur ipsum esse veracem Dei filium, omnium principium, omnium salvatorem et omnium retributorem. Et haec de particula prima.

Nota de secunda particula. Eductus de domo Annae trahitur ad domum Caiphae ubi scribae et sacerdotes eum expectabant. O cogita, si habes piam animam, quomodo Christum trahebant perverse et dure; cogita quanta aviditate pharisaei exspectabant, quanta invidia erant pleni. Cum autem a principe adjuratus veritatem fuisset confessus, tamquam blasphemus percutitur ictibus gravibus, tamquam qui sibi false nomen prophetae usurpasset. Facie velata percutitur, conspuitur et deridetur, et falsum testimonium contra eum quaeritur, sed conveniens non invenitur. A Petro ceteris discipulis fortiore negatur; Christi tamen admonitus respectu amarissime deplorat peccatum. Mane autem facto, tamquam latro judici adducitur adjudicandus morti. Videns autem Judas, quod ad mortem peteretur tantum in se doluit, quod tam dulcem magistrum suum tradidit, ut se ipsum prae amaritudine et dolore laqueo suspenderet; et retulit triginta argenteos. Deinde cum multis

clamoribus, falsis accusationibus, concurrente tota populi multitudine, est coram Pilato accusatus. Missus est etiam et ductus per plateam ad Herodem; ab eo ut fatuus irridetur. Hic diligenter considera, qualis est qui patitur, et ei configurare, ut compatiaris innocentissimo, mitissimo, amantissimo et nobilissimo. Et haec de secunda particula.

De tertia particula. Stante autem Jesu humillime coram Pilato praeside, magnus tumultus et clamor validus invaluit, clamantibus ipsis Judaeis: crucifige crucifige, nos legem habemus et secundum legem nostram debet mori et caetera multa. Tunc Pilatus Jesum durissime fecit per totum corpus flagellari, et in figura regis, tamquam illicite se regem nominasset, multipliciter illuditur ac chlamide induitur, caput spinis coronatur, arundine graviter verberatur, ut rex genibus flexis adoratur. Hic attende modum, quomodo Christus se habuit, quomodo Pilatus, sedens in throno tamquam dominus foret Christi domini et judex ejus: nescis, inquit, quod potestatem habeo dimittendi te. Attende quomodo Judaei clamaverunt. Vide causam, cur Jesus haec omnia sustinuit, non nisi pro te redimendo etc. Iterant et multiplicant clamores Judaei: Si hunc dimittis, non es amicus Cesaris, tolle, tolle maleficum, crucifige, crucifige. Tunc Pilatus amore Cesaris victus tradidit Christum crucifigendum. Exiens, ut crucifigatur, ipse suum portat patibulum. Sequentibus quoque se mulieribus ait: Nolite flere super me etc. Hic considera, quantus et quam gloriosus rex coeli et terrae dominus sabaoth sit iste, qui et illuditur regis diademate; est enim immensus potestate, speciositate, felicitate, eternitate. Admirare igitur majestatem annihilari, speciositatem decolorari, felicitatem tormentari, eternitatem mori.

Sequitur de quarta particula. Ducitur ad montem Calvariae, incipiunt se lictores disponere ad crucifigendum, exuere Christum vestibus. Cogita diligenter modum crucifixionis, quia antea crucem primo erexerunt et sic deinde crucem ascendit, et tunc vide quomodo pendet, primo brachio uno fixo et altero non, et cogita Christi patientiam et modum, quo se habuit. Aut certe crucem ponentes primo affixerunt et deinde erexerunt, et tunc considera Christum jacentem super crucem, manus

proprias extendentem, et ita erigitur. Respice deinde Christum in cruce lacrimantem; sitit in cruce, orat pro crucifixoribus, blasphematur a praetereuntibus a pharisaeis et latrone. Titulus indelebilis scribitur I. N. R. I. Stat virgo benedicta mater Christi gloriosa sub cruce doloribus plena, quae utique tanto ampliorem habuit dolorem quanto ferventiorem amorem; tandem Christus matrem suam Joanni commisit. Fiunt deinde tenebrae per universum mundum. Clamans proinde: Heli, Heli! quanta sua fuit poena, et quod humanitas a divinitate quodammodo fuit deserta, designavit. Igitur accepto aceto, cum nil restaret agendum vel implendum, clamans voce magna, spinolento capite inclinato, emisit spiritum.

Sequitur quinta particula. Ossa latronum confringuntur, Christi autem os non comminuitur propter prophetam. Latus ejus unus militum aperuit, unde sanguis et aqua exivit et sacramentum ecclesiae consecravit. Velum templi scinditur, sepulchra mortuorum aperiuntur, ut inde in die resurrectionis cum Christo resurgerent. Hic considera, quanta pro te passus est Christus, et ex omnibus praemissis montem myrrhae ascende, et totam passionem Christi, amaritudinem et acerbitatem revolve. Passus est Christus injuriam, convicia, ludibria, supplicia, sic et tu passionem Christi imitando amplectere pro eo omnem passionem plenam injuriis, conviciis, ludibriis et suppliciis. C. De Jesu Christi passione *Bernardus* loquitur dicens, qualiter in omnibus sensibus dolorem habuit, sic: Caput angelicis tremendum spiritibus densitate spinarum pungitur, facies pulchra prae filiis hominum sputis Judaeorum deturpatur, oculi lucidiores sole caligantur in morte, aures, quae audiunt angelorum cantus, audiunt peccatorum insultus, os, quod docet angelos, felle et aceto potatur, pedes, quorum scabellum adoratur, quoniam sanctum est, cruci clavo affiguntur, manus enim, quae formaverunt celos, sunt in cruce extensae et clavis affixae, corpus verberatur, latus lancea perforatur, et quid plura, non remansit in eo nisi lingua, ut pro peccatoribus exoraret et matrem discipulo commendaret. Iterum *Bernardus* dicit: Tu homo es et habes sertum de floribus et ego Deus et homo coronam spineam; tu habes chirothecas in manibus et ego

clavos defixos; tu in albis vestibus tripudias et ego pro te derisus ab Herode fui in veste alba; tu tripudias cum pedibus et ego cum pedibus laboravi; tu in choreis brachia extendis in modum crucis in gaudium, ego in cruce dolui et tu in cruce exultaris; tu habes latus apertum et pectus in signum vanae gloriae et latus fossum habui pro te: tamen revertere ad me et ego suscipiam te. Haec *Bernardus.*

Sabbato. De peccatis meditatio devota.

Ut tibi de memoria criminum nascatar compunctio talibus stimulis concute meditando. Cogita et ut sentire valeas diligenter stude, quantum unumquodque peccatum displiceat. Revolve quod superbia Luciferum ejecit e coelo, inobedientia Adam de paradiso, luxuria subvertit Sodomam et Gomorram, et pene totum mundum diluvio submersit. Christus pro peccato sustinuit mortem amarissimam, ne peccatum inultum remaneret et suae justitiae non satisfieret. Cogita secundo quod Deus aliter judicare non poterit quam opera nostra merentur; est enim Deus aequitas quaedam inintelligibilis, inconvertibilis non minus pena malorum quam bonorum gloria; igitur tibi reddet juxta opera tua. Non palliemus vel blandiamur nobis, quasi non sit ita durum et quod Deus sit misericors. Cogita de peccatis tuis praeteritis ante conversionem, cogita quam multa sunt in locutione, opere, consensu et in cogitatione; tot enim sunt ut nequeas numerare; cogita quoque praecipue quantum ad carnalia, in quibus tamen minus immoreris, ne delectatio subrepat. Cogita quam gravia sunt, quibus Deum offendisti, et rursum Christum crucifixisti. Cogita de peccatis tuis post tuam conversionem, quod saepe tam negligenter, tam inanis et vanus et tam tepidus et sine omni profectu fuisti et vide de singulis tuis criminibus et numera ea, si potes, in conspectu domini et pete veniam de praeteritis, adjutorium de praesentibus et cautelam contra futura.

De vesperis cogitatio Deinde cogita in quanto pro istis satisfecisti, certus quod quidquid hic non reddideris in futuro a te exigetur usque ad minimum quadrantem; nullum enim malum

impunitum erit, sic nec aliquid bonum irremuneratum. Deinde cogita, quod judicia Dei sunt inscrutibilia; nescis si in gratia, nescis si vere conversus fueris, nescis quid in te lateat quod Deum non latet sed offendit, nescis si eris perseveraturus. Haec rumina, haec cogita, et si bene senseris ea, non altum sapies de te ipso. Cave tamen desperationem, si hujusmodi meditationibus nimis profunde te immerseris, atque ita hujusmodi meditationem dirige, non ut absorbearis a nimia tristitia et dejectione, sed ut instigeris ad vitae emendationem et tolerantiam omnium tribulationum.

Expliciunt devotae meditationes.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE VINCENTIUS-ALMANAK EN DE ST. MICHAELS-KALENDER.

Toen, eenige jaren geleden, een groot aantal Katholieke geleerden gezamenlijk aan de voeten van Pius IX de hulde van hun geloof en van hunne wetenschap nederlegden, sprak die groote Paus een van die redevoeringen uit, waarin, als immer, zijne geestigheid en zijn vernuft, maar vooral het vuur zijner liefde voor Gods Kerk en hare kinderen uitschitterden. Terwijl zijn machtig woord hunne harten ontvlamde, om met ijver hunne taak, de bestrijding van het ongeloof, te hervatten, wees de Heilige Vader hun tevens het krachtigste wapen aan, dat zij in dien strijd moesten hanteeren: *Écrivez, Messieurs!* voegde hij hun bij herhaling toe, *Écrivez, Messieurs!*

Terwijl de onkatholieke pers in onze dagen de groote draagster is van ongeloof en zedenbederf, heeft tegenover haar de Katholieke pers meer dan ooit eene gewichtige taak te vervullen; en niet alleen de pers, die het vaandel der geloovige wetenschap omhoog houdt, die de ware beginselen of uitkomsten van wijsbegeerte, geschiedenis, staatkunde, of welke wetenschap ook, verklaart en verkondigt, maar ook die pers, welke onder het Katholieke volk van elken stand, en wel bijzonder onder de eenvoudigen en ongeletterden, de goede beginselen van geloof en zedenleer in den vorm van aangename en degelijke volkslectuur verspreidt. In dien geest heeft de H. Vader ook zijn woord gesproken: *Écrivez, Messieurs!*

Met voldoening mogen wij er hier op wijzen, hoe in ons dierbaar vaderland, naar den wensch van den beminden Paus,

met den bloei en de uitbreiding van het Katholicisme, met de herleving der Katholieke kunst, ook de vruchtbaarheid der Katholieke volkspers gelijken tred hield; en, is er bijna geene stad van eenige beteekenis, die niet door een eigen orgaan in den grooten strijd mededoet, ook op het gebied van volkslectuur, van illustratiën, van jaarboekjes en wat er meer in dit genre verschijnen kan, behoeft gelukkig de Katholieke partij in overvloed en degelijkheid van voortbrengselen voor geene andere te wijken.

Zoo werden aan de redactie van dit tijdschrift een paar jaarboekjes of almanakken ter beoordeeling aangeboden, die wij naar den te stellen eisch: degelijkheid, gepaard aan eenvoud en populariteit, onvoorwaardelijk als echte volkslectuur durven aanbevelen; wij bedoelen hier populariteit in den edelen zin van het woord, die haar doel niet tracht te bereiken door af te dalen tot den lageren volkstoon, zooals wij dit somtijds in soortgelijke boekjes aantroffen, maar die ook door vorm en toon het volk tracht op te heffen en te beschaven. Geldt het overgroot aantal exemplaren, dat van die boekjes aangevraagd wordt, reeds als een bewijs voor onze bewering, de nadere kennismaking er mede zal den meer geletterden lezer volkomen doen inzien, dat de redactie hare taak begreep, en dat de waardeering van hun arbeid door het Katholieke volk ten volle gebillijkt is.

De Vincentius-almanak, die nu reeds zijn negen en twintigsten jaargang beleefde, is in waarheid voor elk Katholiek huisgezin een te waardeeren *Nieuwjaarsgeschenk*, want waarlijk niet naar den onaanzienlijken prijs [1]) moet deze gave worden afgemeten, maar naar het gemak, het nut, de stichting, die dit lieve boekske aan zijne Katholieke lezers en lezeressen van elken leeftijd en stand verschaffen kan. Doen wij een enkelen greep uit den inhoud van het exemplaar 1884: eene korte voorrede, waarin den lezer in een Christelijken zegenwensch, even als ieder voorgaand jaar, eene gouden waarheid en kos-

---

1) *De Vincentius-almanak*, uitgave van B Lenfrink, Amsterdam en Rotterdam, kost slechts 10 cents.

telijke levensregel op het hart wordt gedrukt; eene tamelijk uitvoerige levensschets van den H. Vincentius a Paulo (hier zoo wèl op hare plaats) waardoor ons het beeld van den beminnelijken Heilige door eene even vaardige als fijnteekenende hand geschilderd wordt; eenige degelijke verhaaltjes, die geenszins als de meestal laffe novelletjes onzer onkatholieke tijdschriften door onbeduidendheid uitschitteren, maar allen, bij aangenamen vorm, een of andere gewichtige zedenles of Katholieke waarheid tot grond-idee hebben. Voeg daarbij eenige aardige versjes, waaronder wij vooral opmerken een keurig gedichtje: *Aan mijne Moeder* van den vroegeren verzamelaar, den niet genoeg te waardeeren Katholieken volksdichter bij uitnemendheid, Mgr. P. van der Ploeg — wien dit lied, het laatste dat hij, de vrome vereerder van Maria, zijne heilige Moeder toezong, uit het hart vloeide, als hij zich na eene ernstige ongesteldheid tot den dood voorbereidde — en gij zult met ons bekennen, dat dit boekske onder de tegenwoordige redactie volkomen zijn goeden naam als een nuttig, degelijk en in den juisten toon geschreven volksboekje meesterlijk ophoudt.

Wel wat hooger in prijs, maar ook zooveel te sierlijker van vorm is *De St. Michaels-kalender* [1]). Wie dit boekje openslaat, zal aanstonds moeten toegeven, dat er in dit genre van werkjes, moeilijk eene nettere uitgave en eene keuriger verzameling van werkelijk goede gravuren tusschen den tekst voor zulk een prijs aan te bieden is. Wat wij omtrent den inhoud van den *Vincentius-almanak* opmerkten, kan men ook volkomen op dit boekje toepassen. Ook hier vinden wij eene goed geschreven levensschets van een Heilige, en wel van den grooten Carolus Borromaeus; wij lezen er een belangwekkend verslag van een bezoek aan de gestigmatiseerde van Bois d'Haine, de nu overledene Louise Lateau; wij vinden er tal van boeiende grootere en kleinere verhalen, en ook de Christelijke poëzie strooide hier eenige van hare liefelijkste bloemen. Het spreekt

---

1) *De St. Michaels-kalender*, uitgegeven ten voordeele van het Missiehuis te Steyl; prijs 30 cents.

van zelf, dat de *St. Michaels-kalender*, hooger in prijs dan de *Vincentius-almanak*, meer geven kon en meer geven moest, doch eene beschouwing van beide boekjes, naast elkander gelegd, doet, wat den uiterlijken vorm betreft, voor den *Vincentius-almanak* wel wenschen, dat zijn uitgever, om zijn partijgenoot meer waardig ter zijde te streven, de gravuren en vignetten eens hernieuwt, of ten minste wat opfrischt.

Prijzen wij terecht de schrijvers, die hunne pen wilden dienstbaar maken aan den wel nederigen, maar toch zoo nuttigen en gezegenden arbeid der Katholieke volkspers, wij koesteren tevens den wensch, dat hun arbeid overal de gepaste waardeering vinde, en in eene steeds ruimere verspreiding zijn welverdiend loon ontvange. D.

MIDDELBAAR ONDERWIJS IN ITALIË.

In October van het vorige jaar was Rome getuige van een merkwaardigen kampstrijd. Door den Minister van onderwijs, Baccelli, waren de jeugdige studenten der lycea van gansch Italië uitgenoodigd, om op het gebied van Italiaansche taal en letterkunde naar een eereprijs te dingen. Doch niet allen werden tot het krijt toegelaten; alleen zij, die met onderscheiding hun eindexamen volbracht hadden, mochten tot dezen eerewedstrijd toetreden. Van deze keurbende verschenen acht en tachtig kampioenen in het strijdperk. Tot onderwerp was gekozen: *Rome voor de verbeelding en het gevoel van een Italiaansch jongeling*; en naarmate de Eeuwige Stad meer of minder geestdrift zou opwekken in deze jeugdige gemoederen, werd aan de verschillende opstellen een gouden en een zilveren medaille, alsmede eene eervolle vermelding toegezegd.

Wij hebben thans den uitslag van dezen eerewedstrijd onder de oogen. Zoowel het verslag der commissie, die deze stukken moest beoordeelen, als de opstellen zelf, die den hoogsten prijs behaald hebben, zijn in het *Bollettino del Ministero dell' istruzione publica* opgenomen, en het loont wel de moeite van deze officiëele bescheiden nader kennis te nemen. Want

wij mogen daarin een betrouwbaren maatstaf erkennen voor het peil, waarop het middelbaar onderwijs, volgens de eischen eener moderne beschaving, in het jeugdige Italië gebracht is. En uit de bekroonde opstellen kan ons blijken, hoe dat onderwijs werkt op de verbeelding en het ontvankelijk gemoed van begaafde leerlingen, zooals wij ze hier in de uitverkorenen onder de velen voor ons hebben, wanneer zij een onderwerp behandelen zoo overrijk als de heerlijkheden van het eeuwige Rome.

Beginnen wij met het verslag der commissie. Toen deze de opstellen der acht en tachtig mededingers ontvangen had, ging zij het kaf van het koren scheiden. Daartoe las en herlas zij de stukken, vergeleek ze onderling en besprak hunne waarde, eerst in afzonderlijke zittingen, daarna in eene vereenigde. De uitslag dezer schifting leverde het bewijs, dat Rome geen bezieling had weten te brengen in het grootste gedeelte dezer uitgelezen schaar, want acht en veertig van de acht en tachtig opstellen werden als onkruid tusschen de tarwe uitgeworpen en onvoldoende verklaard. Straks zullen wij het gestrenge oordeel der commissie over deze vernemen. Een derde overleg had ten gevolge, dat het overblijvende veertigtal in twee klassen werd gesplitst; aan het eerste gedeelte gaf men het predicaat *voldoende*, aan het tweede kon men slechts eene *bijna voldoende* waarde toekennen. Tot hoofd en hart dezer eersten had Rome dragelijk gesproken; hoe de Eeuwige Stad tot de tweede reeks gesproken heeft, zegt het verslag niet; maar, afgaande op hetgeen de besten onder de voldoenden geleverd hebben, zou men zulk een schatting gelijk kunnen stellen met de ministeriëele verklaring, dat het evenwicht van Italië's financiën *bijna* hersteld is. Een laatste bijeenkomst der commissie had plaats, en negen opstellen van het kleine getal, dat als voldoende overbleef, werden met bijvoeging van het aantal punten, door elk behaald, aan den Minister van onderwijs, Baccelli, voorgelegd, en deze bepaalde, dat aan de drie beste de gouden medaille, aan de drie volgende de zilveren, en aan het laatste drietal een eervolle vermelding zou worden uitgereikt. In het bijzijn van den Minister werden daaarop de briefjes ontzegeld, welke het diep

geheim van de namen der overwinnaars borgen, en — o wonder! — onder de drie gelukkigen, die met goud zouden bekroond worden, waren twee zonen van Ministers: te weten Augusto Ferrero, zoon van den Minister van oorlog, en Guido Baccelli, de telg van den verbaasden Minister van onderwijs zelven. Doch geen geluk op deze wereld zonder benijders, en de gelukkige vader moest weldra ondervinden, dat de Tarpeïsche rots nog steeds niet verre van het Capitool verwijderd ligt. Dat bleek in een openbare zitting van de Kamer op Monte Citorio, waar hij tegen het verwijt van den welbekenden Bonghi moest opkomen, dat slechts één (Ferrero) den prijs waarlijk verdiend had.

Doch keeren wij terug tot het verslag der commissie, waar deze, na vermelding der bekroonden, een terugblik vol weemoed werpt op de *onvoldoende* meerderheid. Zij spreekt daar aldus: „De goede uitslag, waarmede deze negen [bekroonden] „hun proef hebben afgelegd, weegt niet op tegen het treurig „feit, dat acht en veertig een onvoldoend opstel hebben in„geleverd. Wel weten wij, dat het eerelicentiaat kan verleend „worden aan dengene, die niet boven anderen uitmunt in kennis „van de Italiaansche taal; ook nemen wij aan, dat gebrek aan „kalmte en vrees de mededingers heeft kunnen belemmeren, „toen zij voor de gevaarlijke proefneming stonden. Maar vrees „wischt de regels der spraakkunst niet uit het geheugen, en „meerdere bedrevenheid in andere wetenschappen, b. v. in „Meetkunde of Geschiedenis, in Latijn of Grieksch, zou het „bewijs moeten leveren van een goed ontwikkeld denkvermogen, „alsook middel en werktuig voor een hoogere ontwikkeling be„hooren te zijn, en zou daarom den zinsbouw niet storen, noch on„kunde in de geschiedenis en onbekendheid zelfs met de aller„laatste gebeurtenissen in Italië aan het licht brengen..... „Indien wij op dit oogenblik aan Uwe Excellentie de gebreken „onder het oog brengen, welke aan deze opstellen kleven, „gebreken, die het gemis van ontwikkeling, van taalkennis en „van stijl aantoonen; wanneer wij wijzen op de onwetendheid „in vele zaken en bijzonder in de vaderlandsche geschiedenis: „op de groote armoede van taal en het ruim gebruik van nieuwe, „Fransche en niet gangbare woorden: op de schromelijke on-

„kunde, zoowel wat het samenstellen der verhandeling tot één „geheel betreft, als het ordelijk verbinden der gedachten in „één zelfde of in elkander opvolgende volzinnen: op het ver- „waarloozen der schrijvers, die wij klassieken heeten, wijl zij „bij uitstek Italianen zijn geweest: op het falen in de keuze „der juiste, teekenende en krachtige uitdrukking, en eindelijk „op den valschen smaak, welke in deze stukken heerscht — dan „deelen wij geen ongehoorde zaken mede aan Uwe Excellentie „en aan al degenen, die zich om den toestand van het middel- „baar onderwijs in Italië bekommeren, doch herhalen slechts „in de hoofdzaak, wat een dergelijke commissie in het vorig „jaar beweerde, en wat wij in de verslagen der commissiën „tot het afnemen van het eindexamen der lycea sinds meerdere „jaren lezen. Het kwaad is dus reeds van oude dagteekening, „maar verkrijgt ditmaal des te meer bewijskracht, wijl het „volgens een wijze beschikking aan Uwe Excellentie behaagde „niet slechts de leerlingen der koninklijke lycea tot den eere- „wedstrijd toe te laten, maar ook degenen, die hun studiën „volbrachten aan scholen, welke met deze koninklijke lycea „worden gelijk gesteld, ja niet alleen de leerlingen, die het „eerelicentiaat behaald hebben, maar ook alle, die gedurende „den driejarigen cursus dezer lycea in de beoefening der Itali- „aansche taal hebben uitgemunt."

Tot zooverre het verslag der commissie, dat bij monde van Giosue Carducci werd uitgebracht, den goddelooze, die in een zijner oden Satan aan het kloppend dichterhart drukte, maar wien niettemin een leerstoel bij het hooger onderwijs in Italië werd ingeruimd.

Het oordeel, dat hier in zulke strenge bewoordingen wordt geveld, komt zeker van geen clericale zijde en rust niet op losse gronden. Immers wij hebben hier de beste scholieren der lycea van gansch Italië voor ons, en de commissie, bijeen-geroepen door een Minister, die het onderwijs naar de laatste eischen der wetenschap hervormd heeft, moet luide den lande verklaren, dat deze *spes patriae* van het vooruitstrevend Italië voor het meerendeel geen dragelijk opstel in de heerlijke moedertaal kan leveren over een onderwerp, zoo rijk aan ge-

dachten, zoo vol poëzie als ROME voor hoofd en hart van een jeugdig Italiaan.

Tegelijk met het verslag verschenen ook de drie met goud bekroonde opstellen in het licht. Wij zullen ook uit deze stukken eenige aanhalingen ten beste geven, opdat vooral blijke, om welke verdiensten dit drietal werd waardig gekeurd het kostbaar eeremetaal te verwerven.

Augusto Ferrero, de zoon van den Minister van oorlog, heeft in Rome, terwijl hij de geschiedenis met zevenmijlsstappen, van Romulus tot de gebroeders Carioli, doorwandelt, slechts open oog en oor voor het zuivere en onvervalschte heidendom. Christelijke geschiedenis, beschaving en letterkunde bestaan niet voor hem; de grootsche openbaringen op het gebied van kerkelijke kunst zijn niet in staat een enkelen toon van bewondering aan dit jeugdig ontvankelijke gemoed te ontlokken; op zijn rentocht door het veld der geschiedenis van Rome ziet hij geen enkelen der twee honderd drie en zestig Pausen; of neen, ik vergis mij: van Leo X, die zijn naam aan een luisterrijk tijdvak geschonken heeft, verwaardigt hij zich te zeggen, dat „men onder Leo X boertig was". Voor deze kleine onachtzaamheid worden wij ruimschoots schadeloos gesteld door lofhymnen op de laatste Italiaansche „vrijheidshelden en martelaren" o. a. op de gebroeders Carioli „die heden „van den Pincio af in het Italiaansche Rome het ideaal ver„werkelijkt zien, waarvoor zij niet aarzelden hun jeugdig leven „op te offeren."

Voor Alfredo Baccelli is Rome „schoon, om zijne eerebogen, „zuilen en kerken"! Maar wanneer hij de eenzame en kale vlakte overziet, welke de Stad der Zeven Heuvelen omringt, dan vertoont zich Rome voor zijne opgewekte verbeelding als een „schitterend edelgesteente, dat op een *afzichtelijke mest*„*vaalt* ligt". En in dichterlijke verrukking gaat hij voort: „Het „komt mij bijkans voor, alsof de Paus-Koning u met deze „sombere eenzaamheid heeft omringd, opdat de pelgrims, af„gemat door de lange woestenij, dieper voor u zouden neder„buigen, als in zwijmel door de onverwachte schittering der „gouden wierookvaten met hunne welriekende geuren, onder

„de Hosanna's der koorgeestelijken, aan den voet der luister-
„rijke altaren, der zuilen van graniet."

Bonifacius VIII, de eenige Paus, die in dit stuk de aandacht trekt, wordt aldus besproken: „Zie de brug der Engelen bij „het jubilé van 1300 wemelen van onafzienbare scharen pel-„grims, die aan *afgezweepte honden* gelijk, zichzelven ter „aarde als vernietigen, om den voet van Bonifacius VIII te „kussen, terwijl de onrustige geest van dezen in zijn trots de „almacht van den grooten Gregorius naijverig overweegt. Allen „in die dagen, zalig in de zoete overpeinzingen van het pa-„radijs en bevende voor het straffend hellevuur, leidden een „mystiek leven, en stroomen gouds vloeiden derhalve *in den „verslindenden muil van den wolf*." Dat dit geld ook diende om Rome te maken „schoon, om zijn eerebogen, zuilen en kerken" is natuurlijk geen oogenblik in dezen hoogvliegenden geest opgekomen.

Onder de menigte der pelgrims ziet hij ook de ernstige gestalte van „vader" Dante, in diep gepeins verzonken. Wij kennen het levendig en onverzettelijk geloof van den bij uitstek Katholieken dichter, en niets belet ons aan te nemen, dat deze, met terzijdestelling van alle persoonlijke grieven, den stedehouder van Christus zijne hulde heeft gebracht of, gelijk deze met goud bekroonde het gelukkiger zou uitdrukken, zich „als een afgezweepte hond" voor de voeten van Bonifacius heeft nedergebogen. Met den titel van „vader" wordt hij door den jeugdigen schrijver begroet, doch wij meenen, dat de dichter zulke ontaarde zonen verre van zich zou afgestooten hebben, en ware hij getuige geweest van dezen *eerewedstrijd*, hij zou in onsterfelijke verzen den lauwer van het waanwijze hoofd der bekroonden hebben gerukt, om er een krans van distelen of het sieraad van Midas voor in de plaats te stellen, en ongetwijfeld hadden zij een afzonderlijk plaatsje in zijn *Inferno* verkregen.

Bij den Engelenburg rijzen den jongen Baccelli gedachten op „somber als het kerkhof". Zijn vervaarde geest ziet hier het spook waren der „duistere Inquisitie"; en wat niet missen

kan, hij hoort „de marteltuigen knersen en de smartkreten der gefolterden" zooals men ziet: *tout comme chez nous!*

Doch wij zouden onbillijk worden tegenover den derde der bekroonden. Deze ziet in Rome „eenerzijds den Paus en zijn „hof met een ganschen sleep van priesters en monniken, ge„volgd door een talrijke en gemengde schaar van aanhangers, „die door overlevering of om eigenbelang aan de Curie ver„bonden zijn; aan de andere zijde klopt, bruist en stort „zich het nieuwe leven van Italië uit, bemachtigt stap voor „stap het gebied, eertijds door de Kerk ingenomen, om ein„delijk tot de alleenheerschappij te geraken." Een weinig verder lezen wij nog: „Op ons Italianen, die de tijdelijke macht van „den Paus hebben vernietigd, rust thans de plicht, om de „kluisters te slaken, waarin het gezag de rede gevangen houdt, „en dit wel door de rede tot *hoogste wet van alle menschelijke „handelingen* te stellen. De eenheid van Italië is daar, doch „zij zal zich niet veilig kunnen rekenen, tenzij in het geweten „van alle Italianen het bewustzijn van de plichten, die zij te „vervullen hebben, is doorgedrongen; en hierom schijnt het „mij toe, dat het nieuwe Italië zich een louter burgerlijk doel „heeft voor oogen te stellen, door het nieuwe recht der vol„ken op hechte grondslagen te vestigen en aan andere natiën „den weg tot de nieuwe beschaving te banen." Zoo staat het gedrukt in de officiëele actenverzameling van het Ministerie van openbaar onderwijs in Italië!

Eenige woorden moeten ons aan het einde dezer aanhalingen van het hart. Voor ons is het een treurig schouwspel, dat ons met schrik voor de toekomst vervult, drie der begaafdste leerlingen van het middelbaar onderwijs voor de oogen van gansch Italië en onder sanctie van den Minister van onderwijs te zien wedijveren — niet wie het vaardigst aan Rome kloeke, stoute gedachten en vooral blijde geestdrift, frisch als hunne lentejaren, kan ontleenen, maar wie het beste slijk weet te werpen op het kleed zijner vervolgde Moeder, wie de hatelijkste smaadwoorden weet te vinden voor de Pausen, de redders en weldoeners van datzelfde Rome. Doch de Nemesis volgt ook zulk een schendig bedrijf op den voet. Wanneer het

waar is, dat groote talenten hun afval van de Kerk en hun strijd tegen haar opperhoofd ten schade hunner voortreffelijkste gaven van hoofd en hart hebben geboet, dan kan het ons niet verwonderen, wanneer een onderwijs, dat met volle bewustheid de groote beginselen van den godsdienst in een Katholiek volk zoekt te ondermijnen, dat miskenning en afkeer van het Pausschap in de jeugdige harten tracht te kweeken, zoo jammerlijk onder alle opzichten faalt, gelijk wij zoo even van onverdachte zijde hoorden getuigen. Met den godsdienst worden dan tevens de hoofdbeginselen aangetast, waar de maatschappelijke orde, de gezonde begrippen van recht en wet op steunen, en wij hooren stellingen verkondigen, zoo verderfelijk als die, welke de derde bekroonde, wars van alle gezag, ten beste geeft, wanneer hij de rede alleen tot hoogste wet van alle menschelijke handelingen stempelt. Onmogelijk ook kan zulk een onderwijs het jeugdig verstand scherpen en tot onderzoek aanprikkelen: het licht, dat de geopenbaarde waarheid over al de paden der menschelijke wetenschap uitstraalt, wordt duisternis gescholden, en de groote vragen van het leven, de loop der wereldgeschiedenis behooren weder tot de donkere raadselen van het heidendom. Waar men zoo den grondslag van alle hoogere wetenschap ondergraaft, wordt onder de beste leerlingen ten hoogste een onvruchtbare twijfelzucht aangekweekt, en het overgroote deel stelt zich met een oppervlakkigen arbeid van den geest tevreden. Van daar hooren wij het verslag der commissie zoo bitter klagen over gebrek aan samenhang van gedachten, aan eenheid in de meeste verhandelingen, klachten, ook in Nederland dikwerf vernomen, die wijzen op gemis aan klare begrippen en ernstig nadenken.

Doch ééne zaak bovenal stellen deze merkwaardige stukken helder in het licht: de onmacht, waartoe zulk een ongeloovig onderwijs gedoemd is, om edele geestdrift en ware bezieling in jeugdige harten te kweeken. Zelfs in deze bekroonde opstellen geen enkele toon van eerbiedige bewondering, van oprechte liefde voor dat *Roma felix* van den Christen dichter, dat „gepurperd in het bloed der Apostelvorsten, aller steden „glans overstraalt"; nergens een sprankje echte poëzie, welke

ons aan het zonnig vaderland der groote dichters herinnert Hoe hartstochtelijk zij zich pogen op te winden voor het heidensche Rome en voor banale vrijheidshelden, hunne holle, dreunende phrasen toonen maar al te wel gebrek aan ware bezieling. Het is dit drietal gegaan als de meerderheid der mededingers, van welke de commissie moest verklaren dat de groote klassieke schrijvers hun volkomen vreemd zijn gebleven. En kan het ook anders? Wanneer wij, bij voorbeeld, den jeugdigen Baccelli zoo roekeloos hooren spreken over een eeuwige vergelding, dan mist zulk een jongeling de noodige voorbereiding om met vrucht den diepzinnigen dichter der *Divina Commedia* te lezen: de kring, waarin zulke klassieke geesten zich bewogen hebben, is hem vreemd en ontoegankelijk. In plaats van het jeugdig hoofd te kwellen met verouderd geachte stelsels, hoe dichterlijk ook voorgesteld, zal hij zich liever wenden tot eene literatuur, die beantwoordt aan het door hem ontvangen onderwijs. Om den indruk van Rome te schilderen, hebben derhalve deze bekroonden hun kleuren niet ontleend aan de groote Italiaansche meesters, maar zij doopten het penseel in de verwen van een ongeloovige en bandelooze pers en leverden.... een caricatuur van de Eeuwige Stad. Uit ongeloovige nieuwsbladen hebben zij alles geleerd: geschiedenis, letterkunde, philosophie en politiek; hoe zouden zij anders kunnen schrijven dan hunne leermeesters? Ja, men kan zich verzekerd houden, dat meerderen van degenen, wier werk onvoldoende werd verklaard, straks zelf als volksverlichters zullen optreden, om mede lessen uit te deelen in de geschiedenis van Italië en van zijne letteren, in stijl en goeden smaak, in wijsbegeerte en staatsbeleid, ten einde zóó „de overwinning van het nieuwe volkerenrecht aan Italië te verzekeren" en goedgunstig ook „voor andere volken den weg tot de nieuwe beschaving te banen".

Rome, 25 Januari 1884. Dr. A. H. L. Hensen.

De Openbaring des Heeren als Messias.

Aanleiding tot deze studie was het lezen van een strijdschrift, dat al een poos geleden verschenen is en tot titel heeft: *Le Christ rejeté.* De schrijver, Augustin Lémann weerlegt daarin de godslasteringen van een artikel uit de *Revue des deux mondes* en verdedigt er zegevierend met de wapenen der wetenschap den beleedigden Heiland. Inderdaad treffend is die verdediging. Tegenover een afvalligen christen, wien de beste gave ontviel, staat daar in de volle wapenrusting des geloofs een Joodsch bekeerling, naar de natuur zoon van Abraham en door de genade priester van Jesus Christus. Bij eene aandachtige lezing van zijn verweerschrift tegen laster en heiligschennis ontwaakte in ons het verlangen, om de hoofdkwestie, die de schrijver behandelde: *De openbaring des Heeren als Messias* meer nog in bijzonderheden en met raadpleging ook van andere schriftuurverklaarders nader te beschouwen.

Hoe dan maakte de Verlosser Zijn Messiasschap aan de Joden bekend? Dat kon op drie wijzen geschieden en wel:

1. Hij kon zich met klare en duidelijke woorden den

Messias noemen, zooals o. a. gebeurde, toen de vrouw van Samaria Hem hoorde zeggen: „Ik ben het (de Messias) „ik, die met u spreek."

2. Hij kon Zijne waardigheid zijdelings openbaren en, zonder zich zelven rechtstreeks den Messias te noemen, Zijn Messiasschap, meer omschrijvend, als van verre aanduiden. Dat geschiedde b. v. toen Hij predikte: „Het rijk „der hemelen is nabij, het rijk Gods is gekomen." Von Hanеberg zegt [1]): *Das reich Gottes ist nahe! Diese Ankundigung hiess soviel als: die Ankunft des Messias ist nahe.* Bij dergelijke zegswijzen dachten de Joden van zelf aan de komst van den Messias.

3. Hij kon eindelijk Zijn Messiaschap door den luister Zijner wonderen en door de verhevenheid Zijner leer bewijzen. Daarom zeide eenmaal de Heer: „De werken die „ik doe, deze geven getuigenis van mij." En zoo ook gaven de Joodsche gerechtsdienaars aan den Hoogen Raad eens ten antwoord: „Nooit heeft een mensch zóó „gesproken als deze mensch."

De Verlosser nu heeft zich niet aanstonds met klare en duidelijke woorden den Messias genoemd. In den beginne liet Hij alleen Zijne leer en wonderen spreken en gebruikte Hij, om op Zijn Messiasschap de aandacht te vestigen, slechts bedekte zegswijzen. Eerst langzamerhand en geleidelijk kwam de eerstgenoemde wijze van openbaring, werd de terughouding minder, de manier van uitdrukking begrijpelijker, tot Hij zich ten laatste geheel klaar en duidelijk den Messias verklaard heeft. In de volgende regelen zullen wij die handelwijze des Zalig-

---

[1]) *Geschichte der biblischen Offenbarung*, S. 584.

makers nagaan en de redenen, waarom Hij zoo handelde, trachten aan te toonen.

Toen de Christus op aarde verscheen, kenden de Joden den waren zin der Heilige Boeken niet meer, en werden door het volk vooral de Messiaansche voorzeggingen maar half begrepen. De profeten hadden eene dubbele komst van den Messias voorspeld. De eerste zou plaats hebben in het midden der tijden, en in armoede en vernedering moest de Beloofde verschijnen als „de Man, die weet wat lijden is". De tweede komst, eene komst met macht en heerlijkheid zou met het einde der wereld samentreffen en den loop der tijden besluiten. Maar door aardschgezindheid en hoogmoed waren de Joden misleid; zij dachten alleen aan de tweede komst en hadden de eerste vergeten. Vurig verlangden zij naar den Christus, maar Hij moest David in kracht en Salomon in glorie overtreffen. Met het zwaard in de vuist moest Hij komen als een oorlogsheld, om de gehate Romeinen te verpletteren, en hoog boven de andere volkeren Gods volk te verheffen. Die verwachtingen van de Joodsche natie, welke meer staatkundig dan godsdienstig genoemd kunnen worden, zijn gemakkelijk in de Evangeliën na te wijzen. Ook Flavius Josephus vermeldt ze, en met hem getuigen eveneens het boek van Henoch en sommige plaatsen in de Sibyllijnsche boeken, overblijfselen der Hebreeuwsche letterkunde, die uit de eerste eeuw voor en na Christus bewaard zijn gebleven [1]).

---

[1]) Lémann: *Le Christ rejeté*, p. 7.

Tot dat zinnelijke Joodsche volk komt dan eindelijk onze Heer en Heiland Jesus Christus. Niet onder den zegeboog der menschelijke grootheid verschijnt Hij in Israel, niet als een veldheer of koning treedt Hij Judea binnen, maar Hij heet de zoon van den timmerman. Arm wordt Jesus geboren, en arm gaat Hij met de armen leven en sterven. Kon nu de Heer zich terstond als Messias openbaren aan een volk, dat zulk een Christus volstrekt niet verwachtte? Of moest niet veeleer rekening worden gehouden met de tallooze dwalingen en valsche begrippen der menigte, moest niet eerst het groote beletsel van bedriegelijke verwachtingen en nationale vooroordeelen uit den weg worden geruimd? Zeker alles kan God wat Hij wil. Maar strekt Zijne wijsheid krachtdadig zich uit van het eene einde der wereld tot het andere, evenzeer bestuurt zij alles met zachtheid. De Heer, die aan de menschen de vrijheid schonk, eerbiedigt ook die vrijheid en houdt rekening met de gesteltenissen der menschen. Daarenboven wilde de Godmensch niet alleen in goddelijke sterkte, maar ook in menschelijke zwakheid Zijn werk voltrekken.

Wat nu deed Jesus Christus? Met liefderijke voorzichtigheid verborg Hij eerst een wijl, om de menschen niet af te schrikken, Zijne goddelijke grootheid. Als b. v. (Joan. III, 2) de goedgezinde Nicodemus, gedurende het eerste paaschfeest van 's Heeren openbaar leven, Hem in den tempel ziet en hoort, dan erkent hij in den Verlosser wel een godsgezant maar verder reikt nog de wetenschap van dien „leeraar in Israel" niet: „Rabbi", zoo zegt hij, „wij weten, dat Gij van God als leeraar „gekomen zijt, want die wonderteekenen, welke Gij doet

„kan niemand verrichten, tenzij God met hem is." Alzoo door de aankondiging van het rijk Gods en vooral door schitterende mirakelen toonde de Heiland in den beginne Zijne hemelsche zending: blinden zagen, kreupelen gingen, melaatschen werden gezuiverd, dooven hoorden, dooden verrezen, aan de armen werd het Evangelie gepredikt (Matth. XI, 5). Maar terwijl de handen van Jesus zulke groote dingen deden, verkondigden terzelfder tijd Zijne lippen: dat de heilige schriften van Hem getuigden, en over Hem Mozes geschreven had (Joan. V, 39, 46), dat Hij het brood des levens was, het levend brood, wat uit den hemel was neergedaald (Joan. VI, 35, 41), dat Hij het leven gaf aan wien Hij het wilde geven (Joan. V, 21), en dat een ieder, die in Hem geloofde, het eeuwig leven had (Joan. VI, 47).

Bij zulk eene prediking van zulk een wonderdoener geraakte het volk als buiten zichzelven van verbazing, en werd ook Zijn woord maar ten deele verstaan en meer gevoeld dan begrepen: de Heiland trok tot zich aller oogen en harten. Was vroeger al bij de geboorte van Joannes den Dooper en door diens latere prediking de oplettendheid van de menigte opgewekt en aller hoop op eene meer gelukkige toekomst verlevendigd, hadden de gebeurtenissen van den Kerstnacht, de komst der Wijzen te Jerusalem, de slachting der Onnoozele Kinderen, het getuigenis van Simeon en Anna en van Joannes den boetgezant bij velen een diepen en heilzamen indruk achtergelaten: veel meer nog dan al die wonderbare feiten uit een nog niet lang verleden tijd werkten thans de woorden en werken van Jesus. *Es war eine Zeit der Lehre und Wunder; die Menschen wurden wie mit*

Gewalt zum Himmlischen hinangezogen, ohne jedoch Denjenigen, welcher sie so mächtig lehrte, in Seiner ganzen Würde zu erkennen[1]). Wij zien dan ook de volksmenigte den Heiland overal volgen, om Zijne prediking te hooren. Is Hij aan de oevers van het Galileesche meer of op het gebergte of in de woestijn, of wel trekt Hij door dorpen en steden, overal omringt Hem het volk, en men vraagt aan elkander: „Is deze niet de Zoon van „David?" (Matth. XII, 23). — „Is deze niet de Christus?" (Joan. IV, 29). — „Zal de Christus, wanneer Hij komt, „meer teekenen doen, dan deze doet?" (Joan. VII, 31). En weer anderen getuigen: „Hij is waarlijk de Profeet, „die in de wereld komen moet . . . . Nooit heeft een mensch „gesproken als deze mensch" (Joan. VI, 14; VII, 46).

Toen dus begonnen de algemeene dwaalbegrippen en volksvooroordeelen hunne heerschappij te verliezen, want wie zoo spraken, begrepen dan toch, dat de Messias niet juist een strijdbare Machabeër of machtige Salomon behoefde te wezen. En altoos duidelijker gaat nu de Verlosser zich openbaren en aan de Joden van Zijne macht en afkomst en waardigheid spreken. Wanneer Hij, na eenen arbeid van ruim twee jaren, op het loofhuttenfeest te Jerusalem in den tempel komt prediken, noemt Hij zich het licht der wereld (Joan. VIII, 12); Hij is van God uitgegaan (v. 42); Hij wordt verheerlijkt door Zijnen Vader, van wien de Joden zeggen, dat Hij hun God is (v. 54); Abraham, de stamvader van het Joodsche volk heeft verlangd Jesus' dag te aanschouwen; eer Abraham werd, is Hij (v. 56 en 58); Over dezen tijd van 's Hee-

---

[1]) Von Haneberg: *Geschichte der biblischen Offenbarung*, S. 589.

ren openbaar leven (het derde jaar van den herfst tot in den winter) sprekend, zegt von Haneberg [1]): *In diesem Abschnitte.... enthüllt Christus seine Göttliche Würde deutlicher, als früher. Er nennt sich Jenen, dem alles übergeben sei (Luc. X, 22); in ihm sehe man mehr, als in Salomon (XI, 31); mit ihm beginne eine neue Periode des Reiches Gottes, die alte — das Gesetz mit den Propheten — habe bis Johannes gedauert (Luc. XVI, 16). Er nennt Gott seinen Vater: Mein Vater ist's, der mich verherrlichen wird, von welchem ihr saget, er sei euer Gott (Joan. VIII, 54). Ehe denn Abraham war, bin ich. Ich und der Vater sind Eins X, 30). Ich bin die Auferstehung und das Leben (XI, 25).* Dat de pharizeën en schriftgeleerden toch niet in Hem geloofden, maar zelfs over 's Heeren geheimhouding klaagden (Joan. X, 24), zou ons kunnen verwonderen, daar dergelijke verklaringen des Verlossers, in het licht van het heilig geloof, voor ons duidelijke openbaringen van Zijne godheid zijn [2]), maar als wij bedenken, dat zelfs de goede en godvruchtige leerlingen van Joannes den Dooper, ondanks alles, wat zij van hunnen meester over Jesus gehoord hadden, toch aan de goddelijke zending van den Heiland bleven twijfelen en niet aanstonds in Hem den Messias erkenden (Joan. III, 25; Luc. VII, 20), hoeveel meer dan moesten de verklaringen des Heeren raadselachtig en duister blijven voor die

---

[1]) *Geschichte der biblischen Offenbarung*, S. 593.

[2]) Van deze verklaringen geldt wat Perronne zegt: *De D. N. J. C. divinitate* p. 353: „Quamvis Christus Jesus conceptis verbis se minime Deum „appellaverit dicens: ego sum Deus, tamen quadam, ut ita dicam, circum„locutione atque aequivalentibus verbis se Deum esse professus est."

hoogmoedige pharizeën, wier trots in het geloof aan eenen armen Messias geene bevrediging vinden kon.

Maar nog anderen waren er, voor wie de woorden van den Zoon Gods niet ijdel bleven, die met een godvruchtig gemoed Zijne prediking hoorden, Zijne wonderen zagen, en wier hart zoo op de beste wijze werd voorbereid, om de geheimen van het zaligend geloof te ontvangen. Aan dezulken dan ook zien wij den Heer zich openbaren op eene geheel andere wijze dan aan de menigte. Allerduidelijkst en zonder eenige terughouding verklaart Hij hun de Messias te zijn. En niet alleen de Apostelen behooren tot die uitverkorenen. Reeds bij Zijn eerste optreden als godsgezant te Jerusalem, in het eerste jaar Zijner prediking verklaart Jesus aan den godvruchtigen Nicodemus: „Zoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijnen „eeniggeboren Zoon gaf, opdat al wie in Hem gelooft niet „verloren ga, maar het eeuwig leven hebbe" (Joan. III, 16). Eveneens mocht de Samaritaansche vrouw op haar gezegde: „Ik weet, dat de Messias komt" van Hem vernemen: „Ik ben het, ik, die met u spreek" (Joan. IV, 26). Ook de blindgeborene was een van die bevoorrechten, toen Jesus hem op zijne vraag, wie de Zoon Gods was, antwoordde: „En gij hebt Hem gezien, en Hij, die met u „spreekt, Hij is het zelf" (Joan. IX, 37). Noemen wij eindelijk nog Martha, de zuster van Lazarus, die van de lippen des Zaligmakers de troostvolle waarheid opving, dat Hij de Verrijzenis en het Leven is, en wier antwoord op de vraag van den Heiland, of zij geloofde, reeds zoo geheel christelijk was: „Ja, Heer, ik geloof, dat Gij de „Christus zijt, de Zoon van den levenden God, die in „deze wereld zijt gekomen" (Joan. XI, 27).

Wanneer nu de Verlosser bij verschillende gelegenheden zich aan die gelukkigen openbaarde, geschiedde zulks wel is waar in het bijzonder en op eene vertrouwelijke wijze, maar alleen reeds de geschiedenis der Samaritaansche vrouw leert genoeg, dat die openbaringen zonder twijfel ook ten algemeenen nutte strekten. Ook vele anderen werden daardoor voorbereid, om den Messias te erkennen. Ook vele anderen hoorden van die plechtige verklaringen en duidelijke getuigenissen, en indien zij al niet geloofden, zij leerden ten minste twijfelen, en zij moesten wel gaan onderzoeken en zich zelven gaan afvragen, wie dan toch die leeraar en wonderdoener eigenlijk wezen zou. Tot op de open pleinen van Jerusalem zeiden sommigen zijner hoorders: „Deze is waarlijk de Profeet", anderen: „Deze is de Christus" (Joan. VII, 40, 41). Maar weer anderen, die meenden, dat Jesus uit Nazareth geboortig was, spraken het tegen en vroegen: „Komt „dan de Christus uit Galilea? Zegt de Schriftuur niet, dat „de Christus uit het geslacht van David komt en uit het „vlek Bethlehem, waar David was?" (Joan. VII, 42). Dergelijke gesprekken mishaagden aan de leden van het Sanhedrin en zij maakten het besluit, om een ieder, die Jesus voor den Christus erkennen zou, uit de synagoge te bannen (Joan. IX, 22). Uit vrees voor den Hoogen Raad durfde niemand meer te Jerusalem over Jesus openlijk spreken (Joan. VII, 13). Maar des te meer geschiedde zulks nu in het geheim, vooral dewijl de Verlosser niet ophield zich altoos duidelijker te openbaren en Zijne waarachtigheid met de schitterendste wonderen meer en meer bevestigde. Tot in de nabijheid der hoofdstad, te Bethanië, riep Zijn machtwoord den dooden Lazarus

uit het graf en velen, die gezien hadden wat Jesus gedaan had, geloofden in Hem (Joan. XI, 45). Kon te Jerusalem nog de algemeene geestdrift onderdrukt worden door de vreesaanjaging der oversten, buiten de stad werd het gebod der pharizeën en schriftgeleerden minder geteld, en zoo riep zelfs op enkele uren afstands van de hoofdstad, te Jericho, een blinde bedelaar aan den weg luidkeels en ten aanhoore eener groote menigte: „Jesus, Davids „Zoon, ontferm u mijner" (Marc. X, 47).

En nadat Jesus drie jaren aldus geleeraard en wonderen verricht en het volk voorbereid had, kwam ten laatste de groote palmzondag. Op dien plechtigen dag wilde de Zaligmaker ten volle als de Messias-Koning erkend en gehuldigd zijn. Zegepralend reed Jesus Zijne hoofdstad binnen, en voor een oogenblik vergat het volk zijn booze meesters; weg was alle terughouding en alle vrees. In ongeveinsde en overvloedige vreugde begroette de jubelende menigte haren Messias met blijde hosanna's: „Hosanna! „gezegend Hij, die komt in den naam des Heeren, de „Koning van Israel! Gezegend de Koning, die komt in „den naam des Heeren! Hosanna den Zoon van David! „Hosanna in den allerhoogste!" (Matth. XXI, 9; Marc. XI, 10). Zoo dus heeft de Verlosser geleidelijk en langzamerhand, eerst bedektelijk en als langs omwegen, maar vervolgens altoos duidelijker en duidelijker en meer rechtstreeks aan Zijn volk zich geopenbaard als Messias. Waarom? Om de menschen tot zich te trekken, om de zielen te winnen.

Toen Mozes aan Nebo's voet het volk van Israel nog eens voor zijn dood herinnerde aan al de weldaden van den goddelijken Weldoener, toen zong hij, van Gods geest vervuld: „Gelijk een arend, die zijne jongen tot

„vliegen wekt en boven hen opvliegt, zoo breidde de „Heer over Zijn volk de vleugelen uit." Diezelfde handelwijze van Israel's Jehova was de handelwijze van onzen Heiland Jesus Christus. Met waarlijk moederlijke zorgvuldigheid en teederheid poogde Hij Zijn volk tot zich te lokken, dat onder de vleugelen Zijner goddelijke barmhartigheid niet wilde schuilen; met hemelsche goedheid en liefde wekte Hij het op, om tot Hem te komen, drong en smeekte Hij het, om Hem als Messias te erkennen. Zweefde de arend klapwiekend op, de vleugelen bemoedigend boven de jongen uitgespreid houdend: in eene andere nog treffender beeldspraak betuigde de Verlosser ook van zich hetzelfde, als Hij droevig uitriep: „Jerusalem, Jerusalem, hoe dikwijls heb „ik uwe kinderen willen verzamelen, gelijk eene hen hare „kiekens verzamelt onder de vleugelen!" O wie herkent niet in die treurige klacht over het halsstarrige Israel den weergalm van Nebo's lied! Het is een en dezelfde klaagkreet, een en dezelfde liefdeklacht van God over Zijn volk.

Duidelijker nog wordt ons de handelwijze des Heeren, als wij ook onze aandacht meer bijzonder vestigen op het groote werk, dat Hij kwam verrichten, als wij meer op Jesus zelf het oog slaan en ons afvragen, waarom Hij eigenlijk in deze wereld was gekomen. Door Zijn lijden en sterven zou de gesloten hemelpoort geopend, de groote verlossing volbracht worden. Maar ook de weg ten hemel moest worden gebaand en aangewezen. Met woord en daad derhalve en door heel zijn godmenschelijk leven vernietigde de Heiland dwaling en zonde, bracht Hij

ons waarheid en deugd. Ook om dien gezegenden arbeid te voltooien, verborg Hij eerst een wijl Zijne goddelijke grootheid, en naast het belang der zielen kan ook het belang van Jesus' arbeid eene tweede reden genoemd worden, welke ons Zijne *geleidelijke* openbaring als Messias verklaart. Niet alleen Zijne onuitsprekelijke liefde voor een onwetend en verblind volk, ook Zijne hemelsche wijsheid moet worden geprezen: die wijsheid, met welke Hij, volgens de uitdrukking der Schriftuur, alles naar maat, getal en gewicht verordend heeft.

Wel had de Heiland, toen Hij tot de Zijnen kwam, hen veel te zeggen, maar zij konden het nog niet dragen. Zoo de Messias zich zelven terstond en aan allen zonder onderscheid geopenbaard had, dan zou, gelijk wij reeds zagen, heel het volk Hem minstens den rug toegekeerd hebben. Maar de hoofden des volks waren zeker nog verder gegaan; zij zouden Hem in Zijn werk niet alleen gedwarsboomd, maar aanstonds alle krachten ingespannen hebben, om het gewelddadig te stuiten. Wie toch waren die Joodsche oversten. Het Evangelie teekent hen als diep verdorven menschen, of hoe anders moeten wij die moordzieke priesters, die schijnheilige pharizeën en saduceesche vrijdenkers noemen? En niet alleen het Evangelie, ook de Talmud heeft, merkwaardig genoeg, de hoogepriesters uit den tijd des Verlossers als booswichten gebrandmerkt [1]). Wat nu zou er geschied zijn, zoo de Heer zich terstond en met klare woorden den Messias genoemd had? Onmiddelijk ware Hij door de leden van het Sanhedrin, die altoos acht gaven, om Hem in Zijne

1) Vergelijk Lémann: *Le Christ rejeté*, p. 16.

woorden te vangen, des doods schuldig verklaard, en Zijn werk, dat Hij niet alleen in goddelijke kracht, maar ook in menschelijke zwakheid voltrekken wilde, zou aanstonds met vernietiging zijn bedreigd geworden.

Maar de hemelsche voorzichtigheid van den Godmensch maakte Zijne listige vijanden machteloos. Tegen den rotsmuur Zijner wijsheid verbrijzelde al hunne sluwheid. In het openbaar en voor de groote menigte verborg Hij eerst Zijne goddelijke afkomst en waardigheid, sprak Hij slechts bedektelijk en in duistere zegswijzen van Zijn Messiasschap. Wel verkondigde Hij al spoedig luide, dat het rijk Gods gekomen was, en riep Hij door Zijne prediking en vooral door Zijne wonderen allen tot zich, wel ook begrepen de Joodsche priesters en schriftgeleerden weldra en altoos beter, dat Jesus als de Messias optrad, maar toen zij het duidelijk inzagen, was de naam van den nieuwen Profeet al in geheel Galilea bekend (Marc. I, 28), sprak de Heer reeds openlijk als machthebbend (Marc. I, 22), en was op het eerste wonder te Cana al eene reeks van heerlijke mirakelen gevolgd: zelfs eene doode (het dochtertje van Jaïrus) had op het woord van Jesus het leven terug ontvangen. Om nu den gevierden leeraar en wonderdoener in staat van beschuldiging te stellen, om bij het volk geweldige maatregelen tegen Jesus te wettigen en Hem, zonder zelf gevaar te loopen, met eenigen schijn van recht voor de Joodsche of Romeinsche rechtbank te sleuren, moesten zij ten minste uit den mond van hun vijand op een of andere wijze iets opvangen, wat Hem ten verderve kon zijn, b. v. dat Hij zich Koning of Messias genoemd had. Zij hadden dus duidelijke woorden en plechtige verklaringen van Jesus

noodig, maar zulke verklaringen gaf Hij vooreerst alleen in het bijzonder en aan Zijne getrouwen, en de Apostelen, aan wie de Heer zich het duidelijkst verklaarde en wier getuigenis als van vertrouwde vrienden des Zaligmakers grooten indruk kon maken, kregen het uitdrukkelijk gebod, om Hem aan niemand als den Messias aantewijzen (Matth, XVI, 20; Marc. VIII, 30; Luc. IX, 21).

Op die wijze deed de Heer gelijk vroeger Mozes gedaan had. Toen de wetgever der Hebreeuwen van den berg Gods was nedergedaald, straalde zijn gelaat van eene heerlijkheid, die de zonen van Israel niet konden verdragen, en daarom bedekte hij met een sluier zijn lichtend aangezicht. Zoo bedekte en verborg ook de Verlosser een tijd lang de heerlijkheid van Zijn Messiasschap. Maar gelijk de getemperde gloed op het gelaat van Mozes nog min of meer zichtbaar geweest zal zijn, zoo schemerde en lichtte door de woorden en werken van den verborgen Godmensch de glorie Zijner goddelijke waardigheid. Van daar de onrustige angst der pharizeën en hun eisch dat Jesus zich op eene stelllige wijze zal verklaren. „Hoe lang nog", roepen ze Hem toe, „houdt Gij onze zielen in twijfel? Indien Gij de Christus „zijt, zeg het ons vrij uit!" (Joan. X, 24). Ook met boos opzet zeker werd die vraag gedaan [1]), om den Heer als Hij openlijk verklaarde de Messias te zijn, voor het gerecht te kunnen brengen; maar die vraag zelve bewijst toch, dat Jesus zich zelven nog niet zoo duidelijk Messias genoemd had, als wel door Zijne vij-

---

1) Vergelijk J. C. H Muré: *Bijbelsche Geschiedenis, tweede druk*, D. III, bldz. 365.

anden gewenscht werd. En ook nu werden de plannen der ondervragers niet bevorderd door het antwoord des Verlossers. Hij zeide: „Ik spreek tot u, maar gij gelooft „niet. De werken, die Ik doe in den naam mijns Vaders, „deze geven getuigenis van Mij" (Joan. X, 25). Met andere woorden: duidelijker nog dan mijne verklaringen zijn mijne werken; wie ik ben, toonen u mijne wonderen klaar genoeg. „Zij vragen, wie de Christus is", zegt Pascal, „de mirakelen wijzen Hem aan als met „bliksemlicht: *Les miracles le montrent et sont comme „un éclair.*" Maar die flitsen van licht konden onmogelijk tot aanklacht of beschuldiging strekken, en gelijk twee maanden te voren gebeurd was, toen Jesus gezegd had: „Eer Abraham was, ben ik" (Joan. VIII, 58), namen ook nu de teleurgestelde haters steenen op, om Hem te dooden, maar hun oogmerk, Jesus in Zijne woorden te vangen, konden zij niet volvoeren.

Ook de duivelen spanden met de leden van het Sanhedrin samen, om den Heiland tot eene plechtige, maar ontijdige openbaring van zich zelven te noodzaken, den sluier van Zijn goddelijk aanschijn te rukken en het plan der eeuwige Wijsheid te verijdelen. Het Evangelie zegt: „En van velen gingen duivelen uit, die riepen „en zeiden: Gij zijt de Zoon Gods. Maar Hij (Jesus) „bedreigde hen en duldde niet, dat zij spraken: want „zij wisten, dat Hij de Christus was" (Luc. IV, 41). En op een andere plaats: „Hij dreef de duivelen uit en „gedoogde niet, dat zij spraken, omdat zij Hem kenden" (Marc. I, 35). Op de vraag, waarom de Heer die huldiging der booze geesten afwees, wordt onder andere redenen door de schriftverklaarders ook deze reden aan-

gegeven [1]): dat het geheim van Jesus' waardigheid slechts langzamerhand naar Gods wijze beschikking openbaar moest worden. De vijand van het menschelijk geslacht had begrepen of althans vermoed, hoe de Verlosser in het belang der zielen en in het belang van Zijn werk handelde, en van daar die listige en onverwachte hulde des Satans, welke dan ook aanstonds afgewezen en verhinderd werd.

Terwijl de Zaligmaker zoo met de eenvoudigheid der duiven ongetwijfeld, maar tevens met de voorzichtigheid der slangen Zijn weg bewandelde, vorderde intusschen het werk der Evangelieprediking en naarmate het einde naderde, straalde meer en meer en voor de oogen van heel het volk in de nederige knechtsgestalte van den Christus Zijne hooge afkomst en waardigheid uit. Heel Sichem in het land van Samaria had Hem reeds bij de bron van Jacob als Zaligmaker der wereld erkend. In de woestijn van Bethsaïda hadden duizenden menschen na de wonderspijziging Jesus als den Messias gehuldigd en juichend uitgeroepen: „Deze is waarlijk de Profeet, „die in de wereld komen moet." Niet alleen te Cana, Capharnaüm, Naïm, Tiberias, Bethsaïda en door geheel Galilea, maar ook in de provincie Judea, te Jericho en te Jerusalem zelf, deed Jesus Zijne wonderen: de genezene, die acht en dertig jaar ziek was geweest, en de blindgeborene verkondigden er na hunne genezing zwijgend zelfs Zijne hemelsche macht. In verbetene, voor het oogenblik onmachtige woede zagen of hoorden de sanhedristen alles aan. Het kon hun niet verborgen blijven, dat Jesus als

---

1) Vergelijk Allioli's aanteekening op Marc. I, 25.

Messias de hulde van velen ontving, maar behalve dat de vrees voor het volk hen nog besluiteloos maakte, konden ze toch ook onmogelijk de vrienden des Heeren, een jongeling van Naïm of een Lazarus oproepen, om tegen hunnen weldoener te getuigen. Toen laatstgenoemde in het derde en laatste jaar der Evangelieprediking van de dooden was opgewekt, vroegen ze wel in den Hoogen Raad aan elkander: „Wat te doen? want deze mensch „doet vele teekenen", wel ook besloten zij bij monde van Caïphas, den hoogepriester, dat Jesus sterven moest (Joan. XI, 47, 50), maar dezelfde vrees voor het volk belette hen niettemin, om vooreerst de handen aan den ter dood gewezene te slaan (Matth. XXVI, 5; Marc. XI, 18), en in de hoop van toch wel eens uit den mond van den vijand woorden te hooren, die Hem ten verderve zouden voeren, bleven ze nog een gunstiger oogenblik afwachten [1]).

En zoo brak eindelijk de goede week aan, de week, waarin de Heiland wilde sterven, de week ook, toen alle geheimhouding werd opgeheven, en de Messias zich in het volle daglicht zou openbaren. Op plechtige wijze reed Hij, zooals wij gezien hebben, den eersten dag dier week Jerusalem binnen als de voorspelde Koning, als de zachtmoedige Vorst van vrede, en bleek van spijt moesten de Joodsche priesters en schriftgeleerden en pharizeën het aanzien, dat de opgetogene volksmenigte,

---

1) Ook nog eene andere reden, die Schegg aanvoert, om het gedrag der phariseën bij eene andere gelegenheid te verklaren, mag hier hare plaats hebben: *Es (das Verhalten des Hohen Rathes) stand in einem ganz richtigen Verhältnisse zum schlechten Gewissen, das über halbe Massregeln nicht hinauskommt.* Schegg: *Sechs Bücher des Lebens Jesu*, B. IV, S. 28.

zonder zich in het minst om de gramschap harer oversten te bekommeren, Hem als Messias uitriep [1]). Of ze al in verkropte woede vroegen: „Meester, doe Uwe leer„lingen zwijgen", het baatte hun niets; zegevierend klonk het antwoord: „Ik zeg u: indien deze zwijgen, zullen „de steenen roepen!" (Luc. XIX, 40); en dat antwoord zeide hun, dat hetgeen zij zagen gebeuren, volgens het raadsbesluit Gods gebeuren moest. Ja het werk des Verlossers liep ten einde, niet langer behoefde de Heer zich te verbergen, Jesus wilde nu als Messias erkend en uitgeroepen worden, en van den palmzondag tot het uur der duisternissen in den nacht van donderdag zien wij Hem altoos stelliger en duidelijker zich verklaren, tot ten laatste zelfs de minste schaduw verdwenen, de sluier geheel en al gevallen is.

Nog eens drijft Hij in dien tijd de koopers en verkoopers uit den tempel en toont Hij zich de Heerscher, die volgens de profetie van Malachias tot Zijnen tempel komen moest. De kinderen, die in den tempel jubelend Hem Zoon van David noemen (Matth. XXI, 15, 16) verdedigt Hij tegen de grimmige schriftgeleerden. Zijn aanstaand sterven voorspellend roept Hij uit: „Nu is het „oordeel over de wereld daar! Nu zal de vorst dezer „wereld worden buitengeworpen! En ik, wanneer ik van

---

1) Toch is ook hier nog het Evangelieverhaal een bewijs voor de geleidelijke openbaring van den Messias; *„Der huldigende Zuruf: Hosanna! lautete entschieden Messianisch; nicht so die Antwort auf die Frage: Wer ist dieser? Sie war in Beziehung auf seine Person genau: Jesus von Nazareth; in Beziehung auf sein Amt mehr allgemein und unbestimmt: der Prophet; aber immerhin ein freudiges, muthiges, für die Fragenden hinreichend deutliches Bekenntniss"*. Schegg, *Sechs Bücher des Lebens Jesu:* B. v, S. 228.

„de aarde zal omhoog geheven zijn, zal alles tot mij „trekken." En als de menigte dat sterven met haar denkbeeld van het Messiasrijk niet kan overeenbrengen en de opwerping maakt: „Wij hebben uit de Wet gehoord, „dat de Christus in eeuwigheid blijft", dan klinkt Zijne vermaning: „Nog een weinig tijds is het licht bij u. „Wandelt, terwijl gij het licht hebt, opdat u de duis„ternis niet overvalle. Gelooft in het licht, zoolang gij „het licht hebt, opdat gij kinderen des lichts wezen „moogt" (Joan. XII, 31—36). Dringender nog en met luide stem [1]) wijst Hij op Zijne volstrekte geloofwaardigheid en op de strenge verplichting van ieder, die Zijn woord gehoord heeft, om in Hem te gelooven: „Wie in mij gelooft, gelooft niet in mij, maar in den„gene, die mij gezonden heeft. Ik ben als een licht in „de wereld gekomen, opdat ieder die in mij gelooft, „niet in de duisternis blijve... Wie mij versmaadt en „mijne woorden niet aanneemt, heeft iemand, die hem „zal oordeelen; het woord, dat ik gesproken heb, zal „hem oordeelen op den jongsten dag; want ik heb niet „uit mij zelven gesproken, maar de Vader, die mij ge„zonden heeft, Hij heeft mij geboden wat ik zeggen en „wat ik spreken moet. En ik weet, dat Zijn gebod het „eeuwig leven is" (Joan. XII, 44—50). In de parabelen van de *oproerige landbouwers* en van *het koninklijk bruiloftsmaal* worden Zijne vijanden nogmaals gewaarschuwd tegen de schrikkelijke, alle onheil met zich sleepende misdaad, die zij tegen Hem willen plegen. God, de heer van den wijngaard en de koning van het brui-

---

1) *Jesus autem clamavit* Joan. XII, 44.

loftsmaal zal de ellendige moordenaars van Zijnen Zoon ellendig doen omkomen, de genoodigden, die aan het feestmaal van Zijnen Zoon weigerden deel te nemen, verdelgen, en aan anderen zal de wijngaard toevertrouwd, aan anderen de maaltijd van den Koningszoon gegund worden. Schudden ook de blinde leidslieden van Israel het hoofd, en durven ze de welbegrepen gelijkenis als op zich niet toepasselijk verwerpen, Jesus vraagt hun, of ze de voorzegging niet kennen, welke de verwerping van den Messias door de bouwlieden, dat is door de oversten des volks, voorspelt: „Hebt gij „nooit in de Schriften gelezen: De steen, dien de bouw„lieden verworpen hebben, die is tot hoeksteen gewor„den; van wege den Heer is dit geschied, en het is „wonderbaar in onze oogen? Daarom, zeg ik u, zal het „rijk Gods u ontnomen en gegeven worden aan een volk, „dat deszelfs vruchten opbrengt. En [wat den verworpen hoeksteen betreft] „wie op dien steen valt" [zich aan den Messias ergert en Hem versmaadt] „zal verbrijzeld wor„den; en op wien hij valt" [over wien het strafgericht van den Messias komt] „dien zal hij verpletteren" (Matth. XXI, 42—44).

Maar al die waarschuwingen en openbaringen der allerlaatste uren moeten, om goed begrepen en gevoeld te worden, in haren samenhang worden gelezen, zooals ze in de Evangeliën staan opgeteekend. Hoe treffend b.v. is dan die vraag, welke de Heiland tot de schriftgeleerden richt: „Wat dunkt u van den Christus, wiens Zoon „is Hij?" Jesus kent die geveinsden, die nog in diezelfde week Hem zullen kruisigen; Zijne wijsheid heeft hen met al hunne strikvragen zoo beschaamd, dat niemand Hem

meer durft ondervragen (Marc. XII, 34); en toch, wilden ze slechts, Hij zou die boosaardigen de oogen nog openen. Hij bewijst hun, dat de persoon van den Messias vooral *goddelijk* groot en heerlijk wezen moet, dat de beloofde afstammeling van David naar het vleesch, oneindig meer dan David is door Zijne godheid. „Hoe" — vraagt Hij — „hoe zeggen de schriftgeleerden dat de Chris-„tus de Zoon van David is? Immers noemt David zelf, in „den Heiligen Geest, Hem Heer, zeggende: de Heer heeft „gezegd tot mijnen Heer: zit aan mijne rechterhand, „totdat ik uwe vijanden stelle tot voetbank uwer voeten. „Zoo dus David Hem Heer noemt, hoe is Hij zijn „zoon?" (Matth. XXII, 42—45; Marc. XII, 35—37). Wat konden de ervaren schriftgeleerden hierop antwoorden? Niets. Maar meermalen hadden zij Jesus een godslasteraar geheeten, als Hij God Zijnen Vader noemde, en om nu toe te geven, dat de Messias mensch en God te gelijk moest wezen, dat David, die in zijne koninklijke heerschappij geenen Heer dan God boven zich erkende, zijnen Zoon, den Messias, Heer genoemd en dus als God gehuldigd had, dat was voor hunne trotschheid ondragelijk. Treffend ook en verschrikkelijk tevens moet het oogenblik geweest zijn, het laatste, dat Jesus in den tempel doorbracht, toen Hij tot acht malen toe Zijn geweldige vijanden het: „Wee u, schriftgeleerden en pharizeën" in het aangezicht slingerde. Met wat ontsteld en gram gelaat zullen de Joodsche oversten daar gestaan hebben, toen zij ten aanschouwe van heel het volk, door den Heer genoemd werden: huichelaars, blinde leidslieden, witgepleisterde graven; toen de Messias, op hun moordplan doelend, van de profetenmoorders hen de waardige zonen

heette, die de maat hunner vaderen vol maakten; toen Hij hun vroeg: slangen, adderengebroedsel! hoe zult gij het oordeel der hel ontvluchten? Eindelijk hoe onuitsprekelijk treurig moet door de gewelven des tempels Zijn allerlaatste woord geklonken hebben, als Hij, de verworpen en welhaast vermoorde Messias, het Joodsche heiligdom verliet, om er nimmer meer te verschijnen en uitriep: „Jerusalem, Jerusalem, dat de profeten doodt „en hen steenigt, die tot u gezonden zijn! Hoe dikwijls „heb ik uwe kinderen willen vergaderen, gelijk eene hen „hare kiekens vergadert onder hare vleugelen! En gij „hebt niet gewild." O zeker hebben de priesters en schriftgeleerden en pharizeën, hoe verhard ook, in die oogenblikken gesidderd; een vreeselijk licht ging niet slechts voor hen op, maar bliksemde tot in het binnenste hunner ziel en, sloten zij ook de oogen, wel begrepen zij en onmogelijk konden zij het aan zichzelven ontveinzen, dat die Jesus, die door ontelbare en ongehoorde wonderen Zijne waarachtigheid bewees, als Messias voor hen was verschenen, dat de Messias waarlijk tot hen gesproken had.

Schoon is hier de opmerking van Lémann, dat die laatste gesprekken en redevoeringen des Verlossers, ten opzichte van Jesus' persoon, hetzelfde zijn, wat voor eene kerk, na voltooiden bouw, het kruis op den torentop is. Tusschen hemel en aarde wordt het eindelijk, nadat alles voltooid is, omhoog geheven, maar dan ook weten allen, engelen en menschen, dat daar ter plaatse de tempel is.

Na zoovele getuigenissen des Heeren over Zijne zending en waardigheid hebben wij echter van één getuigenis en wel van het voornaamste nog geene melding ge-

maakt. Nog eenmaal zouden Zijne vijanden Hem in hun midden zien, nog eenmaal zou Jesus in hunne tegenwoordigheid den mond openen en rechtstreeks tot hen spreken, en deze Zijne allerlaatste woorden tot Israels oversten, zouden juist van Zijn Messiasschap de treffendste en plechtigste, de allerduidelijkste en volmaakste verklaring en openbaring zijn.

Vijf dagen bijna waren verloopen, sinds heel Jerusalem den Heiland als Messias jubelend had begroet, toen eindelijk in den nacht van donderdag 's Heeren vijanden hunne wenschen vervuld zagen en het moordplan konden volvoeren. Terwijl het volk niets vermoedde, trokken ze met eene gewapende bende de stad uit. De verrader Judas leidde hen naar Gethsemani, waar hij wist dat zijn Meester gewoonlijk ging bidden, en daar werd dan de Zoon des menschen in de handen der boosdoeners overgeleverd. Na nog eens Zijne wonderkracht te hebben getoond, liet Jesus zich binden en gevankelijk wegvoeren, eerst naar Annas, vervolgens naar Caïphas, den hoogepriester der Joden, bij wien de leden van den Hoogen Raad nu in nachtelijke zitting vergaderden.

Met opzet moeten hier enkele omstandigheden van dat gerechtelijk verhoor in herinnering worden gebracht, hoewel het onderwerp dezer regelen zulks wellicht niet schijnt te vorderen. Maar wijl die omstandigheden door onchristelijke schrijvers misbruikt worden, juist om de openbaring des Heeren als Messias te loochenen, mogen wij ze niet stilzwijgend voorbijgaan.

Als dan de Heer voor de vierschaar Zijner doodsvij-

anden stond, ondervroeg Hem de hoogepriester over Zijne leerlingen en leer (Joan. XVIII, 19). De Zaligmaker antwoordde: „Ik heb altoos geleerd in de syna-„goge en in den tempel, waar al de Joden bijeenkomen, „en in het verborgen heb ik niets gesproken. Wat „ondervraagt gij mij? Ondervraag hen, die mij gehoord „hebben; zie, deze weten wat ik gezegd heb" (v. 20, 21). Maar had dan Jesus over Zijne leer nooit in het verborgen gesproken? Mochten b.v. de Apostelen in hunne innige gemeenschap met den goddelijken Leermeester niet veel meer over Zijn Messiasschap vernemen dan de groote menigte? De Ligny antwoordt hierop [1]): „De Verlosser „heeft dikwijls Zijne leerlingen in het geheim onderwezen. „Toch kon Hij evenwel naar waarheid verklaren niets in „het verborgen gesproken te hebben. Want wat door Hem „in het verborgen geleerd en in het openbaar gepredikt „werd, was eene en dezelfde leer. Alleen werd door Jesus „in Zijne vertrouwelijke gesprekken met de Apostelen de „inhoud dier leer meer ontwikkeld en verklaard". Met andere woorden: De Heer had in het verborgen niets anders gesproken dan in het openbaar, niets tegenstrijdigs met hetgeen een ieder van Hem had kunnen hooren. Nadat nu een gerechtsdienaar Jesus een slag in het aangezicht gegeven, en de beleedigde Heiland op die schandelijke mishandeling nog zachtmoedig geantwoord had, zochten de opperpriesters en heel de Raad valsche getuigenis tegen hun gevangene, en zij vonden er geen, hoewel vele valsche getuigen waren opgetreden (Matth. XXVI, 59, 60). Ten laatste kwamen er twee die zeiden: „Deze

---

1) *Vie de N. S. Jésus Christ.* p. 437.

„heeft gezegd: Ik kan den tempel Gods afbreken en in „drie dagen weder opbouwen". Maar ook hun getuigenis stemde niet overeen (Marc. XIV, 59) en kon dus niet tot voorwendsel dienen, om een schijnbaar wettig doodvonnis uit te spreken.

In het artikel van de *Revue des deux mondes*, dat wij hierboven [1]) genoemd hebben, maakt de schrijver uit dit getuigenverhoor deze verrassende en valsche gevolgtrekking: „Dewijl er", zegt hij, „niet eens twee getuigen „gevonden werden, om te verklaren, dat Jesus zich voor „Messias had uitgegeven, schijnt het genoegzaam zeker, „dat Jesus inderdaad zich nooit Messias genoemd heeft: „*Puisqu'il ne se trouvait pas deux témoins qui vinssent „déposer que Jésus s'était donné pour être le Christ, il „me semble qu'il n'en faut pas davantage pour conclure „qu'en effet Jésus n'a jamais dit qu'il le fût*". Het antwoord van Lémann luidt: „Geen enkele valsche getuige „kon den Heiland beschuldigen, dat Hij zich voor Messias „had uitgegeven, omdat de Heer in het belang van Zijn „Evangelischen arbeid, om Zijn werk ten einde toe te „volbrengen, verre van het Sanhedrin en verre van des„zelfs trawanten al Zijne stellige en rechtstreeksche ver„klaringen over Zijn Messiasschap had uitgesproken. En „het stilzwijgen van al de valsche getuigen voor den „Hoogen Raad zal steeds het beste getuigenis blijven van „Jesus' wondervolle voorzichtigheid en het sterkste bewijs „voor de waarheid, dat de Verlosser op de gelukkigste „wijze en geheel en al Zijn doel heeft bereikt" [2]). Zeker

---

1) Bldz. 129.

2) Schegg beantwoordt in zijne *Sechs Bücher des Lebens Jesu:* B. VI,

is dit antwoord voldoende op de vraag, waarom geen enkele aanklager kon aantoonen, dat Jesus zich met klare woorden Messias genoemd had, maar of het als weerlegging van de opwerping der *Revue* een ieder bevredigen zal, valt te betwijfelen. Hadden immers de getuigen niet kunnen verklaren, dat Jesus telkens en telkens gesproken en gehandeld had, alsof Hij de Messias was? Konden ze niet ten voorbeeld en bewijs Zijnen intocht binnen Jerusalem aangehaald hebben, toen Hij, maar weinige dagen geleden, in de hoofdstad zelve zich als Zoon van David had laten huldigen? En zou een dergelijke beschuldiging niet zwaarwichtig genoeg geweest zijn voor zulke rechters, om het doodvonnis te vellen? Waarom dan hebben de getuigen zulk een aanklacht verwaarloosd en zich liever met leugentaal beholpen?

Om deze vragen te beantwoorden, dient eerst het eigenlijke doel van het getuigenverhoor gekend te worden, moeten wij eerst weten, wat de rechters van de getuigen wilden vernemen. Alhoewel dat in de Evangeliën niet uitdrukkelijk vermeld is, wordt het toch uit

---

S 466 deze vraag in denzelfden zin: *Wie kam es doch, dass die schlauen Pharisäer nicht einmal ein rechtkräftiges Zeugniss, eine so einfache Sache, zu Stande brachten? Die Antwort ist: weil es so kommen musste. Jesus durfte nur in Kraft eines ungerechten Urtheils, nicht in Kraft eines falschen Zeugnisses.... hingerichtet werden.* En enkele regels lager. *Unter den verschiedenen Anschuldigungen lautete die eine und schwerste dahin, dass sich Jesus die Messianische Würde anmasse. Sein Einzug in Jerusalem und die Huldigungen.... verriethen deutlich genug solche Ansprüche. Diess war ausgemacht, aber direkte Beweise fehlten. Jesus selbst hatte nicht gelehrt, dass er der Messias sei, von seinen Jüngern war auch nichts derartiges lautbar geworden, für Volksdemonstrationen konnte man ihn nicht verantwortlich machen; es blieb also nur der Indicienbeweis, und wie armselig dieser ausfiel* enz.

den verderen loop der lijdensgeschiedenis genoegzaam verstaan. Onherroepelijk hadden de Joodsche oversten den moord bepaald, maar uit vrees voor het volk wilden zij zooveel mogelijk alle verantwoordelijkheid voor die misdaad van zich afwenden en zich verschuilen achter den machtigen Romeinschen landvoogd. Pilatus moest door een rechterlijk vonnis hun bloeddorst bevredigen en tevens bij de menigte aansprakelijk zijn voor de gevolgen [1]). Ook daarom vroegen zij vrijdag-morgen bij Pilatus niet de bekrachtiging van het reeds gevelde vonnis, maar zij leverden hun gevangene uit, en Jesus van misdaden tegen den staat beschuldigend, eischten zij, dat de landvoogd zelf zou vonnissen. Wat alzoo moet er in het nachtelijk verhoor bij Caïphas zijn geschied? Het Sanhedrin zocht er den Heiland te overtuigen van woorden en daden, welke volgens de Romeinsche wet den dood verdienden. Zoo zeggen ook de volgende schriftuitleggers: Barradius: „*Quaerebant testimonia, quae crimen continerent, quod morte crucis dignum judicaretur* a Pilato, „*at testes falsi nullum hujusmodi crimen objiciebant.*" Tirinus: „*Hoc ergo* [sufficiens criminis testimonium] *quia agebant, ut illum possent reum agere* coram Pilato, „*quaerebant jam omnibus viis.*" Dionysius Carthusianus: „*Non enim poterant veram atque idoneam objectionem invenire, ut eum morti traderent, et non invenerunt quid ei* coram Pilato *opponerent tanquam dignum poena mortis.*" En waarom de Joden naar een staatkundige misdaad

---

1) Vergelijk Jansenius op Matth. XXVII, 2, waar ook de H. Chrysost en de H. August. aangehaald worden; Corn. a Lap op Matth. XXVI, 59, Dionys. Carth. op Luc. XXIII; J. C. H. Muré, *Bijbelsche Geschiedenis, tweede druk*, D. III, bldz. 569 en 575.

zochten, verklaart Calmet: „*Ils savaient que Pilate ne „se mettrait guères en peine de l'accusation du blasphême „prétendu et de ce que J. C. se disait Fils de Dieu. „Pilate n'entrait pas dans ces discussions.*" Voegen we hier nog bij Danko [1]): *Principes sacerdotum quaerebant testes, e quorum testimoniis Jesum criminis accusare possent, quod valeret ad eum* apud procuratorem Caesaris *damnandum*; en een weinig verder [2]): *Haereseos falsaeque doctrinae crimen Jesu non impingunt* [coram Pilato] *Judaei sed seditionis; hoc quippe ad tribunal Pilati pertinebat, illud non magni momenti apud praesidem Romanum fuisset.*

Aanvankelijk zal dus van het Messiasschap, een punt, dat alleen Joodsche rechters aanging, niet zijn gesproken. De gedaagde getuigen moesten den Heer van oproer en hoogverraad tegen den keizer beschuldigen, dan konden de oversten later, althans met schijn van recht voor den heidenschen rechter beweren, dat naar hunne bevinding Jesus een volksverleider was, die de betaling van schatting verbood en zich opwierp tot koning (Luc. XXIII, 2). Wil men, dat er ook bij het getuigenverhoor sprake van het Messiasschap geweest moet zijn, dan kan dat alleen zijdelings en als het ware ter loops gebeurd wezen, als b.v. een aanklager zeide, dat Jesus naar een aardsch koningschap streefde. Eerst toen alle getuigen elkander tegenspraken en alle beschuldigingen ijdel bleken, toen de boosheid tegen zich zelven had gelogen, en het plan om den gevangene als staatsmisdadiger te veroordeelen mislukt was, toen eerst veranderde de toeleg en werd er

1) *Hist. rev. div.* p. 128.

2) l. c p. 135.

een aanklacht van tempellastering tegen den Heer ingebracht. Maar ook nu kon niemand den zwijgenden Jesus van zonde overtuigen, en in die uiterste verlegenheid deed Caïphas de vraag, welke tot dusverre vermeden was, wijl hare beantwoording den heidenschen rechter volmaakt onverschillig moest zijn: Caïphas stond op en sprak tot den beschuldigde: „Ik bezweer u bij den levenden God, „dat gij ons zegt, of gij de Christus, de Zoon Gods zijt." Hoewel het koningschap van den Christus een der hoofdpunten van beschuldiging bij Pilatus zou worden (Luc. XXIII, 2), vroeg de hoogepriester niet of de Heer Christus *de Koning* was. Want nadat waarschijnlijk de valsche getuigen al over dat koningschap gesproken en elkander verward hadden, nadat hunne aantijgingen machteloos waren gebleken tegen Jesus, die immers de menigte weleer ontvlood, toen zij Hem koning wilde maken, was er geen reden meer, om naar een staatsgevaarlijk koningschap te vragen. Alleen derhalve onder voorwendsel van godslastering zocht Caïphas nu den Christus te veroordeelen en zoo nog de waardigheid van het Sanhedrin in schijn te redden: des morgens zou de Joodsche boosheid nog wel gelegenheid vinden, om het antwoord des Heeren bij Pilatus zoo over te brengen, dat de voorgewende godslastering ook een staatkundige misdaad zou schijnen [1]).

Wij komen thans tot het antwoord des Verlossers op de vraag van Caïphas. Wel werd de vraag door een

---

1) Op de woorden: *Mane autem facto consilium inierunt* teekent Dionysius Carthusianus aan: *Nondum enim habuerunt sufficientem accusationem propter quam praeses gentilis cogeretur eum occidere, puta Pilatus, qui ignorantiam Dei habens, de blasphemia Dei Israel non multum curavit.*

onwaardige gedaan, maar die onwaardige was hoogepriester, was de drager van het hoogste door God medegedeelde gezag, en in naam van den levenden God deed hij die vraag, welke voor het Joodsche volk en voor heel de wereld de beslissende levensvraag was. Jesus dan antwoordde: „Gij hebt het gezegd; IK BEN HET; maar „ik zeg u: van nu af aan zult gij den Zoon des menschen „zien, gezeten aan de rechterhand der kracht Gods en „komende op de wolken des hemels" (Matth. XXVI, 64; Marc. XIV, 62). Met alle recht moet dat antwoord de treffendste en plechtigste verklaring en te gelijk de duidelijkste en volmaakste openbaring genoemd worden, welke de Heiland ooit over Zijn Messiasschap gaf. Voor het hoogste gerechtshof van Zijn volk en op den avond vóór Zijn dood legde Hij deze verklaring af, als een plechtigen, gerechtelijken eed bij den levenden God, en bezegelde die eedsaflegging met Zijn bloed, door er voor te sterven. Ook bleef hier geen schijn of schaduw van onduidelijkheid over, om de kracht dezer openbaring te verzwakken. Onmogelijk konden Zijne woorden in een anderen zin, dan Hij ze bedoelde en uitsprak, verstaan worden. En verder nog dan de vraag reikte, ging het antwoord. Hij was wat ze zeiden: de Messias: „Gij hebt het gezegd; ik ben het". Maar meer nog: Hij was de Messias ten volle, de Messias van zwakheid en vernedering, maar ook van kracht en van heerlijkheid; de Messias, door Isaïas aangekondigd als de man van smarte ja, maar ook door David voorzeid als zetelend aan de rechterhand des Heeren, en door Daniël vooruitgezien in Zijne komst op de wolken. Wilden Zijne haters over Hem richten, en voor alle wonderen blind, Hem mishandelen

en vermoorden als eenen verworpene: de laatste verontschuldiging voor hun ongeloof en hunne wreedheid viel thans weg. Want reeds was bijna alles, wat de profeten van den Christus voorzeid hadden, stiptelijk in Jesus vervuld geworden, en de Joodsche schriftgeleerden konden het weten. Alleen de voorspelde heerlijkheid van den Messias hadden ze niet gezien, en nu wijst hun gevangene, die onophoudelijk door de grootste wonderen Zijne waarachtigheid had bevestigd, hen op die Messias-heerlijkheid. Zij kunnen Hem vonnissen, maar Hij zal het eindvonnis houden in het laatste gericht; zij kunnen Hem zoo diep mogelijk vernederen, maar als Zijn eigen profeet verkondigt Hij hun de hoogste, Hem toekomende glorie; en willen ze toch, trots alle teekenen, die Hij gedaan heeft, niet gelooven; zij zullen dan zien; zij zullen Hem *zien*, *den Zoon des menschen*, *gezeten aan de rechterhand der kracht Gods en komende op de wolken des hemels.*

De Verlosser lichtte in dat oogenblik den Mozessluier niet even op, maar waarlijk toen viel die sluier geheel en al. Het Licht scheen in de duisternissen, maar de duisternissen hebben het niet begrepen. En waarom hebben ze het niet begrepen? Waarom verwierp het Sanhedrin toch den geopenbaarden Messias als een godslasteraar, waarom vroeg enkele uren later het volk van Israel het leven voor Barabbas maar den kruisdood voor zijn Messias? De menschen (Joan. III, 19.) hebben de duisternissen meer bemind dan het licht, omdat hunne werken boos waren. Ziedaar het eenvoudige en alles verklarende antwoord. Jesus was het waarachtige Licht; Hij kwam in de wereld, om alle menschen te verlichten, en vóór Hij sterven ging, juist in de laatste uren, openbaarde Hij zich

zoo krachtig mogelijk, schitterde Zijne goddelijke glorie als de zon in het avonduur. Maar eene ontzaglijke gave is de menschelijke vrijheid: aan alles, aan God zelf kan zij weerstand bieden. Wordt ook aarde en hemel iederen dag met een zee van licht overstroomd, toch behoeven wij, om dat licht niet te zien, om het voor ons zelven als het ware uit te blusschen en te vernietigen, slechts de oogen te sluiten. En evenals het lichaam kan ook de geest zich verblinden, zich ongevoelig maken voor den luister der waarheid. Eén enkele daad van den wil is daartoe voldoende.

Nog heden zien wij hetzelfde gebeuren. In Zijne ééne, heilige, algemeene en onvergankelijke Kerk blijft Jesus Christus als Messias en Zoon van God zich openbaren, en gelijk vroeger het Sanhedrin, vindt ook het hedendaagsche ongeloof in Hem slechts leugen en laster en doodschuld. Maar wie ook de oogen sluite, de zon schijnt toch, en waar de haters van den Christus slechts duisternis bespeuren, daar zien de leerlingen van Jesus een groot licht; daar herhalen zij dankbaar allen te samen, millioenen en millioenen, nu achttien eeuwen lang, den blijden jubelkreet des Apostels: En het Woord is vleesch geworden en heeft onder ons gewoond: en wij hebben Zijne glorie gezien, eene glorie als van den eeniggeboren Zoon des Vaders, vol van genade en waarheid.

Warmond. P. L. DESSENS.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE WAANZIN VAN HET JONGE ITALIË.

De ongelukkigen, die aan waanzin lijden, worden door de geleerde wereld gewoonlijk ongeneeselijk verklaard, wanneer zij steeds met ééne gedachte bezig blijven en geen ander denkbeeld kenbaar maken dan juist hun *idée fixe*. Dit denkbeeld verdedigen zij, hoe onzinnig het ook wezen moge, in weerwil van alles. Zoo hooren wij soms van menschen, die zich papier of glas wanen en zich niet durven bewegen, om niet te kreukelen of te breken, van anderen, die vorstelijke eer eischen, omdat zij koningen en vorsten beweren te zijn. Wee dengene, die hen durft tegenspreken. Na duizend dwaze drogredenen tot betoog volgt dan gewoonlijk een persoonlijke aanval.

De *idée fixe* der Italianissimi, d. i. van de revolutiemannen, beweert, dat Rome de hoofdstad is van het koninkrijk Italië. Dat zoekt men der wereld op allerlei wijze diets te maken en alle middelen zijn goed, om dit gevoelen staande te houden. Het gedrag der regeering ware dan ook, gold het niet zulke verheven belangen van recht en godsdienst, inderdaad belachelijk te noemen. Men staat verbaasd over zoo vele strijdige handelingen, die beurtelings conservatief, liberaal en revolutionair moesten heeten, zoo zij tot eene orde van staatkunde terug te brengen waren. Niet dat het ministerie een van deze kleuren bepaald heeft aangenomen, maar de daden van één en hetzelfde bewind vertoonen zich in die wemelende kleurverscheidenheid, omdat het alle middelen aangrijpt, zelfs de tegenstrijdigste, die het voor zijn doel dienstig acht. Italië's staatslieden slaan in den blinde voort, zonder er

een oogenblik aan te denken, dat zij zich met hun eigene wapenen deerlijk kwetsen. Zoolang zij Europa slechts met uiterlijke vormen, met betuigingen van onmacht tegenover den alvermogenden volkswil, des noods met een *fait accompli* van tusschenkomst kunnen afhouden, schrikken zij voor niets terug. De vraag is echter, of de mogendheden niet eindelijk de noodzakelijkheid zullen inzien, om vertoogen in te dienen, vooral daar de toekomst zoo zorgelijk wordt en ieder hunner de handen vol heeft, om het razend monster der anarchie in bedwang te houden. Hunne bij den Paus herstelde gezanten kunnen veel gewicht in de schaal werpen. Een ongunstige stemming althans der diplomaten blijkt Italië gevoeld te hebben; dit was echter geen reden, meenden zij, om den Paus recht te doen wedervaren; liever zouden zij der wereld eenige nieuwe bewijzen leveren, dat Rome wel degelijk de hoofdstad was van het eene Italië.

Daartoe bood het zilveren feest der revolutie eene gunstige gelegenheid aan. Men zou Europa laten zien, hoezeer de Italianen met het het koninkrijk waren ingenomen en daarom een *quasi pelgrimstocht* organiseeren naar het graf van den *re galantuomo*, den *Vader des Vaderlands*. De optocht naar het graf van den koning der revolutie in het Pantheon moest tevens dienen als tegenhanger van de echte bedevaart der Katholieke geestelijken en leeken naar het Vaticaan, om den Paus-Koning te vereeren.

Hoe is het intusschen met dien pelgrimstocht gegaan? Groote ophef was er reeds vooruit van gemaakt. Italië had in een aanval harer chronische kwaal duidelijk voorzien, dat de Romeinsche quaestie voor goed opgelost zou blijken door het optrekken van eenige duizenden mannen door de stad der Pausen op den 25sten verjaardag van Italië's onafhankelijkheid! De Italiaansche dagbladen hadden de wereld voorbereid op dit wonderbaar schouwspel. „De eenheid van Italië" — zeiden zij — „was nu volmaakt; alle goede Italianen waren aan het „Huis van Savoye gehecht; de tijdelijke macht des Pausen „was voor goed verdwenen; er was niets meer noodig dan

„eene plechtige manifestatie der eensgezindheid bij de assche „van den Vader des Vaderlands." Waarheid is het, dat sedert 20 September 1870 een breede en nimmer onderbroken stroom van pelgrims naar Rome is voortgegolfd, doch... naar de audiëntiezalen van het Vaticaan. In 1881 en in 1883 hebben meer dan twintig duizend Italianen, als vertegenwoordigers van de millioenen, die niet gaan konden, een pelgrimstocht naar Rome aanvaard, om den H. Vader, Paus Leo XIII, de hulde van hun eerbied en van hunne gehoorzaamheid te brengen. Doch deze waren, zoo heette het, geen oprechte Italianen: eene verzameling weetnieten, duisterlingen, priesterslaven, Katholieken van den ouden stempel, geen mannen van vooruitgang, maar vijanden van hun land. Thans echter zou het vrijgemaakte Italië zijne legioenen voorwaartsstrevende liberalen naar de Eeuwige Stad zenden en daar het bewijs leveren, dat de natie hare plaats onder de beschaafde volkeren weder had ingenomen.

De vrijmetselaars gingen aan het werk en organiseerden comité's. De regeering bleef borg voor de onkosten. De agenten van de comité's zwierven door stad en land met een register, en stelden den naam te boek van ieder, die zonder veel kosten een reisje naar Rome wilde maken. Zoo kwamen de vurige patriotten bijeen en werden aan alle politiek onschuldigen naar Rome opgezonden. De pelgrims waren uiterlijk fatsoenlijk en goed gekleed; zij trokken in lange rijen van verschillende punten der stad naar het Pantheon, gingen het monument rond en keerden zonder stoornis in dezelfde orde weer terug. De politie had maatregelen genomen, om alle wanordelijkheden te beletten. Hun aantal wordt verschillend geschat, maar het doet weinig af, of er vijf of vijftig duizend geweest zijn: pleizierreizigers op kosten van het gouvernement hebben weinig politiek gewicht; buitendien eene zuivere manifestatie van overmacht en geweld is nooit een bewijs ten gunste van het recht. Maar Italië is jong en de Italianen zijn kinderachtig: overweldigers hebben bezit genomen van Rome en denken, dat zij er recht op krijgen door te verklaren, dat zij voornemens zijn er te blijven. Het comité van uitvoering voor

den zoogenaamden nationalen pelgrimstocht hield eene korte redevoering voor den koning en herinnerde hem de woorden van Victor Emanuel: „Wij zijn in Rome en wij zullen er blijven" alsof daardoor eene wereldquaestie als de Romeinsche ware opgelost!

„Elk Italiaan" — zeiden zij verder — „draagt deze edele „en vaderlandlievende woorden van uw grooten vader in „zijn hart gegrift; hij toch was degene, die na de hoofd„stad der wereld aan Italië teruggeschonken, na de vrijheid „der kerk door de waarborgen-wet bevestigd te hebben, uitriep: „Wij zijn Rome in naam van het nationale recht binnengetrok„ken en wij zullen er blijven". Het was generaal Cadorna, die als hoofd van het comité deze woorden sprak. Veertien jaar geleden lag dezelfde Cadorna buiten de muren van Rome gekampeerd, en richtte de kanonnen op het laatste bolwerk der Pauselijke onafhankelijkheid. Toen droomde hij misschien nog, dat de Romeinsche quaestie door geweld kon opgelost worden. Zou hij het thans nog gelooven? Op den 7den October 1883 kwam in de Basiliek van Sint Pieter eene geestdriftige menigte van 20.000 Italianen uit alle streken van het schiereiland te zamen, om hulde te brengen aan den Paus-Koning in den persoon van Leo XIII. Stellen wij hunne woorden tegenover die van Cadorna: „De Kerk wordt ver„drukt" — zeiden zij — „en de Roomsche Opperpriester is be„roofd van zijn rechten, en dat alles is geschied in den naam „van Italië en voor het welzijn van Italië. Maar zij, die dit „deden, waren slechts een handvol vijanden, die ons een zwaar „juk op de schouderen wierpen. Met luider stemme verklaren „wij, dat Italië, ofschoon ongelukkig gemaakt en overweldigd, „den Paus nooit zal vergeten, nooit de vijand van Christus' „Stedehouder zal worden." Waren deze duizendtallen geen Italianen?

Wat blinde snoeverij ook te zeggen, dat „de hoofdstad der wereld aan Italië is teruggeschonken"! Is er vóór de overweldiging ooit een tijd geweest, dat Rome niet was het hoofd, het hart, de bron van alles, wat groot en roemvol is in de geschiedenis van Italië?

Wat eindelijk de werking der „waarborgen-wet" betreft, wij kennen die genoeg: dertien jaar van rampzalige ondervinding hebben het oordeel van Pius IX gerechtvaardigd: „Het „is moeilijk uit te maken, of zij meer verdacht is om haar „dolzinnigheid, huichelarij of bitteren spot." En meenen de Italiaansche vrijmetselaars het diplomatieke Europa nu nog zand in de oogen te werpen met die waarborgen-wet?

Deze optocht moest dan een tegenhanger zijn van de bedevaart der Katholieken naar het Vaticaan. Geen twijfel echter, of de lieden, die in Januari de straten van Rome doortrokken, om het ontwerp-monument van Victor Emanuel in het Pantheon te bezichtigen, moeten geen pelgrims genoemd worden, maar slechts *pseudo-pelgrims* en *naäpers*. Echte pelgrims toch komen om godsdienstige redenen; deze menschen gehoorzaamden slechts aan de revolutiemannen. Echte pelgrimstochten worden gedaan onder gebed en boetpleging, en deze tocht was een pleizierreis. Geen pelgrims, *pecore matte*, zouden wij met Dante kunnen zeggen was het grootste deel van hen, die naar Rome gingen. Verlokt door de verlaagde prijzen der spoorkaartjes, volgde de een den andere, en te onnoozel, om in dien pseudo-pelgrimstocht eene vijandige handeling tegen den Paus te zien, hadden sommigen zelfs de stoutheid en het verkeerd begrepen plichtbesef zich tegelijkertijd op het Vaticaan te vertoonen en audiëntie te vragen bij den H. Vader!

Verscheidene dagen te voren had Paus Leo XIII bij gelegenheid eener audiëntie van het Romeinsch Patriciaat over dezen pseudo-pelgrimstocht gesproken en verklaard, dat het „eene waarlijk maçonnieke demonstratie was" en er bij gevoegd, dat een ieder, die er deel aan nam „als revolutionair zou afgewezen worden". Het doel van de ontwerpers dezer demonstratie was te klaarblijkelijk en, zeide de H. Vader, „men moet elk besef van moraliteit verloren hebben, om te twijfelen, of men er deel aan mag nemen." Vandaar, dat de pelgrims van het Pantheon, die naar het Vaticaan durfden komen, beklaagd maar toch afgewezen werden: *beklaagd*, omdat hun onnoozelheid door het lokaas der revolutie verleid was, *afgewezen*, omdat zij de revolutie vertegenwoordigden. Hoe konden deze klein-

geestige zielen, die naar Rome waren gekomen, om van de 75 procent rabat gebruik te maken, zich nog bij den grooten Opperpriester aanmelden, die reeds zooveel jaren millioenen weigert, om in het volle bezit te blijven van zijne rechten en zijn beroovers geen hoop te geven op eenige berusting?

De waarheid evenwel, dat sommige der pseudo-pelgrims audiëntie op het Vaticaan gevraagd hebben, kan dienen, om te bewijzen, wat eigenlijk die wonderbaar grootsche pelgrimstocht te beteekenen heeft. De dagbladen spraken van een nieuw *plebiscit*, en inderdaad, de tocht had geheel den aanleg en het karakter van elk te voren gehouden *plebiscit*: op dezelfde wijze tot stand gekomen, met dezelfde kunstgrepen voorbereid, met hetzelfde openbaar bedrog en voor hetzelfde doel doorgezet, heeft hij ook dezelfde waarde, en omtrent die waarde behoeft tegenwoordig niemand meer ingelicht te worden.

Doch al heeft deze „pelgrimstocht" in zooverre het doel gemist, ééne zaak, die de aandacht ook ten volle verdient, is voor de oogen der geheele wereld in het volle licht getreden: deze bewijsvoering in den vorm eener demonstratie getuigt op welsprekende wijze, dat er vooral in Rome en in geheel Italië, naar de meening der liberalen zelven, nog iets te bewijzen valt. De liberalen zelven durven het nog geenszins voldoende gebleken achten, dat het Italiaansche volk aan den Paus-Koning vijandig en de aanhang is van zijn beroovers. Na 14 jaren houden de heeren nog een grooten politieken „pelgrimstocht" voor noodzakelijk. In geen andere hoofdstad van Europa zou iemand ook maar op de gedachte van zulk eene demonstratie komen. Waarom wel te Rome? Eenvoudig, omdat men te Rome gevoelt, dat het hard noodig is. Daaruit volgt natuurlijk, dat volgens de openlijke bekentenis van de liberalen zelven, de Romeinsche quaestie nog altoos op haar eindoplossing wacht. De ongeloovige pers moge al uitroepen, dat de quaestie voor goed beslecht is, de pseudo-pelgrimstocht bewijst feitelijk juist het tegenovergestelde. Een Katholiek, die te Rome openlijk verklaart, dat hij den Paus als koning van Rome erkent, kan men met boete en gevangenisstraf treffen. Wat baat het? Drie honderd millioen Katholieken zeggen het hem in alle

oorden der wereld na. Zal men soms den eisch stellen deze allen aan de gerechtigheid van het roofkoninkrijk uit te leveren?

En hoe hebben het de pelgrims wel gehad, wij bedoelen de lieden, die minder met aardsche goederen bedeeld, afhankelijk waren van de comité's? In die dagen las men op het oude, verminkte beeld nabij het Paleis Orsini, dat de Romeinen Pasquino heeten en waaraan zij hunne spotschriften vasthechten, de volgende *pasquinata:*

Al tempo che vivevan preti e frati
I pellegrini veniano alloggiati.
Or che non v'è piu quella canaglia,
Il pellegrino dorme sulla paglia.

Dit zegt genoeg; de comité's hadden de lieden noodig, hoe zij geherbergd werden, ging hun niet aan: als *pecore matte* waren zij aangeworven, als zoodanig sliepen zij op stroo. De gastvrije kloosters, die zooveel duizenden waarachtige pelgrims alle eeuwen door in de stad van de Apostelvorsten geherbergd hebben, zijn grootendeels opgeheven, en daarenboven voor zulke pelgrims blijft iedere kloosterpoort gesloten; daarom meenden deze pseudo-pelgrims dan ook, dat er geen priesters en monniken meer waren. En wie durft dan nog beweren, dat de Paus zich onder zulke omstandigheden vrij in Rome's straten kan bewegen? Zeker om de speelbal te worden van de als pelgrim vermomde revolutie! Deze pelgrimstocht is een bewijs te meer, dat de Paus-Koning een gevangene is in het nieuwe Rome en rechtvaardigt op nieuw alle klachten van Pius IX en Leo XIII.

Dezelfde *idée fixe*, waarvan de „pelgrimstocht" uitging, vertoonde zich ook in den jammerlijk teleurgestelden ophef, waarmede de regeeringsgezinde bladen in het begin van Januari de komst des keizers van Oostenrijk in het Quirinaal als aanstaande aankondigden. Algemeen werd opgemerkt, zeiden zij, hoe druk de minister Mancini met den Oostenrijkschen gezant confereerde; hetzelfde zag men te Weenen geschieden tusschen den minister, graaf Taaffe, en den gezant Robilant. Het volk werd aan de praat gehouden; dagen en weken verliepen, maar

keizer Frans Joseph is niet bij koning Humbert verschenen, om het lang verbeide tegenbezoek te brengen, en een keizerlijk schrijven aan den H. Vader heeft alle verwachtingen den bodem ingeslagen.

De reden van die drukke conferentiën tusschen gezanten en ministers was waarschijnlijk een geheel andere. De *irredenta*, het Italië, dat nog een paar gewesten van Oostenrijk bij de eenheid wil inlijven, had de regeering een part gespeeld door kinderachtig brutaal te zijn tegenover Oostenrijk. Ieder onzer herinnert zich de geschiedenis van Oberdank. De man heeft den aanslag op het leven van den Oostenrijkschen keizer met den dood geboet, en zijne confraters, de socialisten, vereeren den booswicht als een heilige. De *Fascio della Democrazia* opende eene inschrijving voor bijdragen van vijf *centesimi* en haalde daarmede 1250 *lire* of franken op. Met dat geld zou men Oostenrijk *à faire* nemen. Van het geld en de 35.000 handteekeningen werd een pak gemaakt, een brief vol venijnige en dolzinnige taal er bijgevoegd en alles afgezonden aan het adres van graaf Taaffe. Men verklaarde Oostenrijk te willen vergoeden: den strop, die voor Oberdank gebruikt was, het salaris, door den beul bij die opknooping verdiend, en verder debiteerde men nog eenige insinuatiën in denzelfden stijl: er werd gesproken over de „keten van het Italiaansche martelaarschap in den worstelstrijd dezer eeuw tegen de Oostenrijksche overheersching"; van „touwen", van „ophangen", van „druipend Italiaansch bloed uit de nationale wonde"; ten slotte eindigden zij met zich dankbaar te verklaren voor den *obolo generoso* bij de ramp van Ischia geschonken.

Ziedaar een *farsa irredentista*, onder de oogen der regeering opgevoerd; men wachtte, dat graaf Taaffe zou antwoorden. Inderdaad de clowns vonden zich bedrogen. De Oostenrijksche minister zond pak en brief eenvoudig aan het adres van den bij het hof van Weenen geaccrediteerden Italiaanschen gezant. De post had de *farsa* naar Rome gebracht, doch de post zou het antwoord uit Weenen niet naar Rome brengen. Was het niet, alsof Oostenrijk zeide: Het is uw werk, Italiaansche regeering, dus aan uw adres kan uw gezant het overmaken? Zou de Italiaansche gezant geen verontschuldigingen aangeboden

hebben? De liberale pers beweert, dat graaf Taaffe zeer welwillend bleef tegenover de Italiaansche regeering. De reden echter, waarom gezanten en ministers zoo druk confereerden, mag veeleer hierin gezocht worden, dan in een voorgenomen bezoek van Frans Joseph bij koning Humbert. Hoe uitlokkend moest een bezoek te Rome den keizer van Oostenrijk onder zulke omstandigheden voorkomen, al zouden geen edeler en hooger beweegredenen hem weerhouden hebben. Had de regeering de *farsa* eenvoudig belet, zij had zich vele onaangenaamheden bespaard. Nu smeulen de gevolgen van het Oberdank-vuurtje voort, en er waaien reeds vonken op het koninklijk huis. Te Turijn leest men dagelijks op het muurvlak der beurs, tegenover het paleis van den broeder des konings: „*Vendicate Oberdank!*" Onder een dier wraakschriften stond dezer dagen „*Abbasso Casa Savoia?*" Ziedaar de dank der revolutie en het gewone einde der ongerechtigheid.

Intusschen beijvert zich de regeering zelve haar goed recht op de hoofdstad der wereld te staven door maatregelen, die de *idée fixe* waardig zijn en hun oorsprong duidelijk verraden. De regeering heeft in de laatste drie maanden niet stil gezeten.

De minister van justitie heeft het vuur tegen de kloosters weder wat aangeblazen. Door de verwijzing naar zijne circulaire tegen de kloosters heeft hij de vrijmetselaars op Monte-Citorio tevreden gesteld: „Door deze" -- zeide hij — „is bevolen, „overal bekend te maken en aan de religieuzen in de kloos„ters zelven aan te zeggen, dat zij alleen mogen blijven, in„dien de zusters niet grooter in getal zijn dan zes, en de „paters slechts zoo talrijk als voor den dienst in de kerken „bepaald noodig is; vreemden mogen zij niet aannemen". Dus weer een jachtpartij, scherper toezicht en kwellen van onschuldige menschen. Wanneer twee afgevaardigden op barbaarsche wijze met elkander duelleeren, kunnen zij veilig naar huis terugkeeren, maar het vaderland loopt gevaar, als er één kloosterling boven het bepaalde getal in eenig huis met zijn broeders of zusters samenwoont. Doch de dwazen die in hun hart zeggen: er is geen God, vreezen daar,

waar geen vreeze is [1]). Voor de revolutie, die de regeering zelve eenmaal als werktuig tot verwezenlijking harer plannen gebruikte mag zij vreezen, voor hare vroegere vrienden en die van Felix Orsini, welke in de Romagna thans als anarchisten zoo heftig optreden.

Een andere maatregel van dergelijken aard: om ruimte te erlangen voor een standbeeld van den rooverkoning op het Kapitool, zal men weldra het klooster *Ara coeli*, den hoofdzetel der paters Franciscanen, afbreken. De kostbare bibliotheek is reeds in Juni 1883 naar de *Bibliotheca Vittore Emanuele* overgebracht, ten ministe zoo heet het officieel; bij dergelijke gelegenheid raakt anders te Rome dikwerf het een of ander zoek; zelfs moet voor weinige jaren een tamelijk zeldzaam boek uit de geannexeerde bibliotheek der Minerva in Amsterdam te koop zijn geweest: goed voorgaan doet goed volgen. Met het klooster *Ara coeli* verliest Rome een harer eerwaardigste monumenten, de Franciscanerorde vele kostbare en dierbare reliquieën en het volk een plaats van devotie; want tegelijk met het convent verdwijnt ook de kapel waar de *Sacro Bambino* vereerd wordt. Niets is hun heilig. Het wonderbaar Christusbeeldje, alom bekend als de *Sacro Bambino*, waaraan de Romein zoo innig gehecht is, wordt verjaagd, natuurlijk in naam der vrijheid. Het klooster zelf was eenmaal de residentie van vroegere Pausen, en is nu nog de woning van den Pater Generaal der Franciscanen. Vele herinneringen zijn er aan verbonden: eerst hebben er de zonen van Benedictus en daarna de Minderbroeders vele eeuwen door dag en nacht den lof van God en den triomf der H. Kerk over het heidendom bezongen; in datzelfde huis hadden eenmaal de H. H. Bernardinus van Siëna, Joannes a Capistrano en Diego hunne cellen; en die geheiligde woonstede zal men verwoesten. Waarlijk Depretis c. s. doet voor de vandalen niet onder.

Maar de kroon op alles is gezet door den aanslag op de bezittingen van de congregatie *di propaganda fide*. Deze

---

1) Ps. XIII, 1, 9.

instelling, bij alle volkeren geroemd, dagelijks meer bekend bij hen, die nog *in de duisternissen en schaduw des doods gezeten zijn*, moet van haar uitwendige werkkracht beroofd worden. Schreeuwender onrechtvaardigheid hebben de ministeriëele en rechterlijke maçons in lang niet bedreven. In hoogste instantie is het kapitaal dezer wereldinstelling tot conversie veroordeeld in Italiaansche staatspapieren, d.w. z. tot inschrijving in het grootboek. Door dit vonnis valt het instituut der Propaganda wel niet, maar zijn zelfstandige en milddadige levensader is afgesneden. Mag Europa deze plundering gedoogen? Is het kapitaal behalve een geestelijk ook niet een internationaal fonds, en kan het geduld worden, dat Italië ook deze gelden wegwerpt in den bodemloozen put zijner staatsschulden? Eenmaal geboekt, bestaat het kapitaal immers niet langer dan de staat het vermogen en den wil heeft, om de rente uit te keeren. Doch dit alles daargelaten, vragen wij nog, of zulk een maatregel geen bewijs van verblinding is? De Propaganda is een luister voor Italië: volgens de getuigenis van zijn eigen consuls wordt de Italiaansche taal door de priesters der Propaganda het meest verspreid tot in de verwijderdste streken der aarde. „Bijna alle natiën van Westelijk „Europa" — zegt Mondello [1]) — „hebben den godsdienst „althans in hunne buitenlandsche bezittingen en koloniën be„gunstigd, om daardoor hun nationale kracht te versterken, „hun handel en nijverheid te bevorderen, en de wilde volkeren „en barbaarsche gewesten te beschaven .... Ons Italië evenwel, „ten prooi aan een handvol kladders (*mestatori*) doet zich „voor het aanschijn van alle volkeren kennen, als een volk zon„der God of vaderlandsliefde, als den bittersten vijand van „de Katholieke Kerk." En dan durft de regeering nog in goeden ernst beweren, dat door dezen maatregel aan de geestelijken een dienst wordt bewezen, omdat zij van de administratie dezer goederen worden ontheven! Gelukkig inderdaad wie eene administratie, vooral van geldswaarden, aan de Italiaansche staatslieden mag overdragen!

Hebben wij bij dit alles geen recht van eene waanzinnige

---

1) Mondello: *Italia e sua futura grandezza*. c. IV

verblinding te spreken, die het gewone teeken is, dat iemand aan zijn verderf is prijsgegeven? Zal ook hier het spreekwoord niet bevestigd worden: *De male quaesitis non gaudet tertius haeres*?

E. M.

HET GOUDEN JUBILÉ VAN ZIJNE EMINENTIE DEN KARDINAAL MC. CLOSKEY [1]).

Den 12den Januari 1834 knielde een jongeling, die op schitterende wijze zijne studiën voleindigd had, aan den voet van het altaar in de oude kathedraal van St. Patricius te New-York, om uit de handen van Mgr. Dubois de heilige priesterwijding te ontvangen.

Thans is diezelfde wijdeling kardinaal-priester der H. Roomsche Kerk en metropolitaan van het aartsbisdom New-York. Zwak en bevend, gebogen onder den last van den ouderdom en van eene zware kerkelijke bediening, vijftig jaren gedragen, werd Z. Em. den 12den Januari ll. in zijn trotsche, nieuwgebouwde kathedraal ten troonzetel geleid, om bij zijn gouden jubilé de gelukwenschingen en dankbetuigingen te ontvangen van de bisschoppen, priesters en geloovigen zijner kerkelijke provincie.

Een plechtige Pontificale Mis werd ten half elf gecelebreerd. De eereplaatsen waren door de genoodigde priesters en leeken bezet, en verder was de toevloed der geloovigen zóó groot, dat het zeer ruime kerkgebouw geheel gevuld was.

Vóór de H. Mis hief het koor achter in de kathedraal, uit honderd zangers bestaande, een loflied aan, waarop het altaarkoor antwoordde.

Daar treedt uit de sacristie een drietal koorknapen, gevolgd door een groote priesterschaar, wereldlijke en ordesgeestelijken, de eersten in koorkleed, de laatsten in hun ordesgewaad; deze aaneengesloten rij van geestelijken, welke meer dan tien minuten noodig had, om voorbij te trekken, werd gevolgd

---

1) *New-York-Freeman's Journal* van 19 Januari ll., vrij gevolgd.

door al de bisschoppen der kerkprovincie; deze allen namen plaats op troonzetels aan beide zijden van het altaar; nog drie andere bisschoppen volgden en 't laatst van allen Mgr. Loughlin, bisschop van Brooklyn, welke de Pontificale Mis zou opdragen.

Gedurende de H. Offerande leverde het heiligdom een prachtig schouwspel op. Juist wegens de afwezigheid van versieringen zag men des te meer de kleurenschittering der ramen op de witmarmeren muren der kathedraal, waarbij het purper der Monsignori, de witte kleederen der wereldlijke priesters en Domicanen, en het bruine kleed der Franciscanen zeer schoon uitkwam; daartusschen vonkelde de gouden glans der bisschoppelijke borstkruisen, der mijters en staven, schitterend van juweelen, en het kostbaar gewerkte misgewaad der celebreerende geestelijken.

Het koor der kathedraal voerde, volgens het voortreffelijk program van zijn organist Mr. Pecher, een vijfstemmige Mis uit, een *Ave verum* en een *Ecce sacerdos magnus*, terwijl door een dubbel koor, gedeeltelijk achter in de kathedraal, gedeeltelijk bij het presbyterium geplaatst, een *Te Deum* gregoriaansch werd gezongen.

Voor den lofzang *Te Deum* op het eind der Pontificale Mis trok eenige beweging in de rijen der bisschoppen en priesters de aandacht der menigte, en aller oog rustte op de deur der sacristie. Daar trad Zijne Eminentie Mc. Closkey in rood zijden gewaad, omhangen met de *cappa magna*, ondersteund door Mgs. Quin en Preston de kerk binnen, gevolgd door pages, welke den sleep droegen; het aartsbisschoppelijk kruis werd voorop gedragen. Toen de hooge jubilaris had plaats genomen op zijn troonzetel, beefde hij zichtbaar en kon zijne tranen niet weerhouden; aandoening overmeesterde al de aanwezigen. Met trillende stem las de kardinaal zelf den Pauselijken zegen voor.

Nu richtte het allereerst Mgr. Loughlin in naam van de bisschoppen der kerkprovincie een toespraak tot Zijne Eminentie. Vele andere volgden, en wij nemen daaruit eenige bijzonderheden over, die den tegenwoordigen toestand van het aartsbisdom New-York op eigenaardige wijze kenschetsen.

Het adres der priesters, dat Mgr. Quin voorlas, zegt o. a.:

„In de geheele wereld vindt men misschien geen stad zoo „Katholiek, te rekenen naar het getal paasch-communiën, als „de metropool, waarover Uwe Eminentie als aartsbisschop het „bestuur voert.

„Voor U daarom, wien God vergund heeft veel bij te dragen „tot dezen verwonderlijken vooruitgang, moet dit zeer troostend „wezen, daar Uwe Em. weet, dat een groot aantal Katho- „lieken naar de Vereenigde Staten zijn gekomen, maar dat de „ware grootheid zoowel als de bloei der Kerk in Amerika, „evenals elders, bovenal moet worden toegeschreven aan de „innerlijke kracht van het goddelijk geloof, aan de diepe over- „tuiging, welke het in de harten der menschen inprent, aan „de standvastige en vurige gehechtheid, door dat geloof al- „leen ingestort.

„Daarbij hebben wij een reden van gelukwensching hierin, „dat Uwe bisschoppelijke en aartsbisschoppelijke waardigheid „en uw nog hoogere rang van kardinaal niet is toe te schrij- „ven aan hofinvloed of staatsgunst, maar aan de vrije keus „van den Opperherder van Gods Kerk. Uwe verheffing tot „de laatste waardigheid is met algemeene toejuiching begroet, „niet slechts door de Katholieken, maar door alle burgers der „Vereenigde Staten. Uw arbeid heeft rijkelijk bijgedragen tot „den bloei van Gods Kerk in deze vrije landen, en terwijl „wij mogen verwachten, dat de diensten door Uwe Em. in „het verledene aan Gods Kerk bewezen, nog met andere zullen „bekroond worden, koesteren wij inzonderheid den wensch, „dat evenals Uw wijsheid en voorzichtigheid het onlangs ge- „houden provinciaal concilie — het voornaamste, dat ooit in „Amerika vergaderde — geleid hebben, zij ook de beraad- „slagingen van het *Plenary Council* (*Concilium Plenarium*) „mogen besturen."

Na de voorlezing dezer toespraak plaatste zich Mgr. Quin weder ter rechterzijde van den kardinaal, en in naam der Christelijke Broeders werd door hun *Visitator* de volgende toespraak gelezen:

„Uwe Eminentie knielde te Rome neder op het graf van den „H. Petrus. Dáár gevoeldet Gij den heiligenden invloed van „een nooit verbroken keten van 258 schakels, door welke „Gij voor immer aan de geheimzinnige rots van Petrus ver„bonden zijt.

„Vijftig jaar geleden bedroeg onze bevolking 12 millioen, „heden over de 50 millioen. Dit was het tijdvak van het mos„terdzaad; heden zijn wij getuigen van de majestueuse groot„heid, uit dat zaadje voortgesproten. Toen waren er weinig „scholen, nu zijn zij ontelbaar. Toen werd er openlijk gezegd, „dat de Kerk een overblijfsel uit het verledene was, iets uit„heemsch, dat niet leven kon onder den helderen hemel van „onze gelukkige en veelbelovende republiek, dat zij het licht „niet kon verdragen eener vrije pers, noch de schokken van „een vrijen en openlijken strijd kon weerstaan. O! hoe ge„rige kennis hadden zij, die zoo spraken, van de schoonheid „en beminnelijkheid hunner beste weldoenster de Kerk, wier „verheven onderrichtingen aan hunne vaderen èn vrijheid èn „beschaving geschonken had.

„En binnen het tijdsverloop dezer 50 jaren zijn door den „wonderlijken vooruitgang der wetenschappen de levenstoestan„den veranderd, zijn door strijd en revolutie dynastieën omver„geworpen en nieuwe regeeringssystemen ontstaan, maar de „Kerk aller eeuwen, waarvan Gij priester zijt, staat heden „nog als toen, onveranderd in haar vroegere zuiverheid en „grootheid, onveranderd te midden der veranderingen, als „de beschermster der kunsten, de vriendin der wetenschap, „de steun der regeeringen, in één woord, als de eenige levende, „zichtbare Kerk van den onzichtbaren God.

„Wij, de kinderen dier Kerk, omringen U heden, om God „te danken voor het verlengen Uwer dagen en ons te verblijden „in de glorie, waarmede Hij U heeft gekroond.

„Als Gij het oog slaat op dezen tempel, waarvan Uwe door„luchtige vriend, aartsbisschop Hughes, het eerste denkbeeld „opvatte, hij, die U tot coadjutor en opvolger verkoos, als „Gij het oog slaat op de doorluchtige prelaten, op de ijver„volle priesters, die U als een vader liefhebben, op het volk,

„dat hier zoo waardiglijk vertegenwoordigd is, hoe kunt Gij „dan in de volheid Uwer vreugde den juichkreet weerhouden: „Mijne ziel maakt groot den Heer en mijn geest verheugt zich „in God, mijn Zaligmaker."

De voordracht van het adres der leeken was toevertrouwd aan Mr. John E. Devlin, een uitstekend advocaat te New-York:

„Vijftig jaren, Eminentie, van priesterlijk leven, van toe- „wijding aan de hoogste en heiligste belangen Uwer geloovigen, „vijftig jaren van arbeid, van zelfverloochening, van priesterlijke „bediening, dag en nacht, bij velerlei gevaren van besmetting, „van de hitte des zomers, van de stormen des winters, onder „vermeerdering van verantwoording en drukkende zorgen als „bisschop en aartsbisschop, een halve eeuw van priesterschap „in de Heilige Roomsch Katholieke Kerk, dat is waarlijk een „gouden jubilé.

„De coadjutor-aartsbisschop, uit de H. Stad hierheen gespoed „ter viering van dit feest, de prelaten uit geheel het land, de „breede schaar van geestelijken en geloovigen, die in menigte „dit ruime en heilige kerkgebouw vullen, dat nu geheel vol- „tooid is door Uw beleid en energie — allen zijn bijeen, om „God te prijzen en te danken voor de lange tijdruimte, U in „de heilige bediening geschonken; zij willen Hem bidden, dat „Hij U voor de toekomst moge sparen, zij wenschen U dank „te brengen voor Uwen arbeid ten hunnen behoeve en ge- „tuigenis te geven van hunne genegenheid voor U.

„Vijftig jaar geleden was Uw geboortestad [Brooklyn], nu „de derde stad in grootte van de Vereenigde Staten, een klein „dorp, op een heuvel gelegen. Daartegenover, aan den anderen „oever der rivier, lag de oudere zusterstad, die groot ging „op een getal van 250.000 inwoners. Heden zijn beide juist „door stalen kabels verbonden [de nieuwe ijzeren hangbrug] en „staan aan het hoofd van ons volk door rijkdom en invloed, en „overtreffen in zielental al de andere steden van ons land, die aan „de beide oceanen, aan de machtige rivier en aan de golf gelegen „zijn. Welk een ontwikkeling, welk een groei en uitbreiding „sinds den dag, waarop Gij Uw heilige bediening aanvaardet.

„Tegelijk met dezen stoffelijken vooruitgang is de zaak des

„geloofs en het getal der Katholieken groot geworden. Toen „een priester voor de eerste maal dit eiland van New-York „bezocht, waren er slechts twee geloovigen; vijftig jaar geleden „waren er nog geen tien kerken, slechts weinig geestelijken en „geen enkele weldadige inrichting; colleges of Katholieke scho- „len waren bijna onbekend. Nu telt men kerken en kapellen „bij twintigtallen, priesters bij honderden en geloovigen bij „honderdduizenden; gestichten zoowel als hoogere en lagere „scholen zijn door de geheele stad verrezen.

„Zoo heeft de ontwikkeling van alles, wat macht en invloed „kon verschaffen, wat hulp kon brengen in geestelijke behoeften „en nood, wat troost en opwekking kon geven bij lijden en „gebrek, wat het verstand kon scherpen en ontwikkelen, „meer dan gelijken tred gehouden met den stoffelijken voor- „uitgang van Uwe metropool.

„Deze indrukwekkende feiten ziende, plaatste Z. H. Pius IX, „zaliger gedachtenis, onze kerkprovincie op gelijken voet met „de kerkelijke hiërarchie der meest begunstigde Christelijke „landen en verleende haar een vertegenwoordiger in het H. „College. De keuze viel op Uwe Eminentie en vervulde alle „Katholieken met ware vreugde."

Daarna antwoordde de kardinaal in de volgende bewoordingen:

„De gelukwenschen, welke mij heden gebracht worden „door de bisschoppen dezer provincie, die ik grootendeels „het geluk heb gehad te consacreeren; door de priesters, aan wie „ik bijna zonder uitzondering de heilige wijding heb toegediend en „wier ijver en arbeid zooveel voor den godsdienst heeft tot stand „gebracht; door de ijvervolle arbeiders aan het groote werk der „Christelijke opvoeding; door zoovele geloovige en godvruchti- „ge leeken, doen mijn hart van vreugde trillen op dezen dag, „den vijftigsten verjaardag mijner heilige priesterwijding. Toen „dachten weinigen, dat ik, zoo zwak van lichaam, al mijne „ambtgenooten in de heilige bediening zou overleven, en toen „ik kort na mijne wijding naar Europa vertrok ter voltooiing „mijner studiën, veronderstelden mijn vrienden, dat ik niet

„zou wederkeeren; maar buiten aller verwachting spaarde mij „de goddelijke voorzienigheid.

„De vooruitgang der Kerk, in uwe adressen vermeld, is „waar en wel zóó waar, dat die voorspoed duidelijk het werk „van God en niet van menschen is. Terwijl ik dezen morgen „hier gezeten was, kwam de dag mijner heilige priesterwijding „in levendige kleuren voor mijn geest; ik vergeleek alles, zooals „het zich toen bevond in de oude kathedraal van den H. Pa- „tricius met hetgeen nu rondom mij is en o! hoe groot is „het verschil tusschen dien tijd en den tegenwoordigen. Toen „waren er plechtige ceremoniën, maar niet zooals wij thans „hier aanschouwd hebben; toen was er geen stoet van bis- „schoppen en geestelijken, geen groote vergadering van ge- „loovigen, maar toen celebreerde de hoogwaardige bisschop „Dubois en legde mij de handen op, zalfde en bekleedde mij „met het heilige priesterschap.

„Wat betreft hetgeen gij gezegd hebt over de waardigheden, „welke mij achtereenvolgens zijn opgedragen, ik kan alleen „zeggen, dat geene er van door mij gezocht is; welk goed „gevolg mijn pogingen ook heeft bekroond, ik schrijf het toe „alleen aan den goeden wil, aan den ijver en aan de mede- „werking der geestelijkheid en der geloovigen, want door hen „is het getal kerken, kloosters en gestichten van liefdadigheid „toegenomen boven mijne verwachting.

„Ik houd mij met vreugde overtuigd, dat dezelfde edel- „moedige medewerking ook mijn coadjutor altijd zal onder- „steunen. Ik wensch slechts dit nog te zeggen: laat ik u ver- „manen te zamen in die standvastige eenheid te blijven; mogen „de geloovigen getrouw zijn in de eenheid met hun priesters, „de priesters met hun bisschoppen, de bisschoppen met het „Opperhoofd der Kerk; moge de almachtige God, wiens gunsten „zoo overvloedig over ons zijn uitgestort, u zegenen, u, „geestelijkheid en geloovigen, en schenke Hij u vermeerde- „ring van geloof, hoop en liefde, van ijver en toewijding voor „de zaak Zijner heilige Kerk."

Na deze treffende toespraak zette zich de kardinaal weder op zijn zetel, en de lofzang *Te Deum* weerklonk door de kathedraal;

toen verliet de kardinaal de kerk, de lange stoet van bisschoppen en geestelijken deed Zijne Eminentie uitgeleide, en de kerkelijke plechtigheid was ten einde.

De woning des kardinaals bood nu een grootsch schouwspel aan. Door de zorgen van den secretaris Zijner Eminentie waren de muren der audiëntiekamers behangen met schilderijen en aquarellen, en op de tafels waren talrijke geschenken ten toon gesteld. Onder deze geschenken muntten vooral uit een prachtige keik en pateen en een in *intaglio* gewerkt medaillon van Z. H. den Paus, in goud en kleine edelsteenen gevat. Van alle zijden der wereld kwamen de telegrammen van gelukwensching, zoowel van wege Z. H. den Paus, als van een onnoembaar getal bisschoppen en prelaten.

Drie honderd geestelijken verzamelden zich aan het feestmaal, waar Mgr. Loughlin presideerde. Toen Zijne Eminentie verscheen, stond de bisschop op en dronk de gezondheid des kardinaals. Zijne Em. antwoordde in korte bewoordingen en verzocht ten laatste gezamenlijk een heildronk in te stellen op Z. H. Leo XIII.

Hierna verwijderde zich de kardinaal en na hem verlieten ook de geestelijken de plaats der feestviering.

MANNA QUOTIDIANUM SACERDOTUM [1]).

De inhoud van het godvruchtig boek, dat Dr. J. Schmitt, Repetitor in het aartsbisschoppelijk seminarie te Freiburg in Breisgau, aan zijne medepriesters aanbiedt, blijkt genoegzaam

---

1) *Manna quotidianum sacerdotum sive preces ante et post Missae celebrationem cum brevibus meditationum punctis pro singulis anni diebus.* Preces edidit, meditationum puncta composuit, appendicem adjecit Jacobus Schmitt, ss. theol. doct. et in sem. archiep. Friburg. ad S. Petrum repetitor. Editio altera. Cum approb. reverendissimi archiep. Friburg. Sumtibus Herder. Friburgi Brisgoviae. MDCCCLXXXIII. Ejusdem librariae aedes sunt Argentorati et Monachii atque in urbe S. Ludovici Americana.

uit den volledigen titel, welken wij hierboven afgeschreven hebben: het bevat dagelijksche gebeden vóór en na de H. Mis, overwegingen en een aanhangsel.

De dagelijksche gebeden zijn niet van den schrijver, maar overgenomen uit het *Scutum fidei*, het gewaardeerde, maar sinds lang uitverkochte werk van P. Boppert; omdat echter de daarbijgevoegde overwegingen te uitvoerig schenen en het boek te omvangrijk zouden gemaakt hebben, zijn deze weggelaten en in plaats daarvan voor elken dag alleen eenige punten van overweging kortelijk aangegeven, zooveel mogelijk in overeenstemming met de gebeden. In weerwil van die kortheid vertrouwt de schrijver, dat zij toch stof genoeg ter vruchtbare overweging aanbieden en aan velen welkom zullen zijn, die bij drukke ambtsbezigheden hunne overweging niet in een geestelijke lezing willen zien overgaan. Om onze lezers in staat te stellen daarover te oordeelen, laten wij uit deze tweede uitgave, waarin de punten iets uitvoeriger zijn aangegeven dan in de eerste, eene proeve volgen, die inderdaad stof genoeg aanbiedt. Zij is ontleend aan de eerste Advent-week:

1) Considera Christi erga nos amorem, qui *a*) se nascens dedit socium, *b*) convescens in edulium, *c*) se moriens in pretium, *d*) se regnans dat in praemium. 2) Imitare hunc amorem, dum te exhibes *a*) consacerdotibus fidelem socium, *b*) pauperibus largitorem beneficum, *c*) peccatoribus et animabus purgatorii satisfactorem strenuum, *d*) tibi ipsi aeterni praemii comparatorem studiosum.

Het *Appendix* bevat een *Brevis meditandi methodus*, de *Praeparatio* en *Gratiarum actio* van het Romeinsch missaal, de *Pia exercitia* uit het *Memoriale vitae sacerdotalis* van Arvisenet, en eene verzameling van gebeden, aan welke aflaten zijn verbonden.

Dit alles is vervat in drie handige 12° deelen, waarvan het eerste (*ab adventu usque ad dominicam I quadragesimae*) en het tweede (*a dom. I quadrag. usque ad dom. VIII post pentecosten*) reeds verschenen zijn, en het derde omstreeks Pinksteren van dit jaar wordt toegezegd De welbekende uitgever B. Herder

heeft dit werk, dat rijkdom aan beknoptheid paart, in een zeer goeden druk bij alle Katholieke boekhandelaars van Nederland verkrijgbaar gesteld [1]).

HET SHAPIRA-HANDSCHRIFT VAN DEUTERONOMIUM.

Het hier bedoelde handschrift trok nog niet lang geleden de bijzondere aandacht der oudheidkundigen. Een Engelsch tijdschrift, waaraan wij de volgende bijzonderheden grootendeels ontleenen, zeide in het vorige jaar, dat het wel de archaeologische „lion of the season" genoemd kon worden. Maar alles heeft zijn tijd en Dr. Ginsburg, aan wien het bestuur van het Britsch Museum een onderzoek had opgedragen, heeft het in schijn zoo kostbare document geoordeeld en.... veroordeeld. Dit manuscript is zoowel door zijne geschiedenis als door zijn inhoud eene van die vreemdsoortige verrassingen, welke — jammer genoeg! — volstrekt niet tot de zeldzaamheden behooren in de annalen der Oostersche Oudheidkunde.

Zooals in de wereld der geleerden bekend is, kwam allerwaarschijnlijkst door de aardbeving van 1837 de thans zoo beroemde Moabitische steen van koning Mesa [1]) te voorschijn, en nu zou de archaeologie weder eene belangrijke aanwinst gedaan hebben, zoo beweerde Shapira, door het Moabitisch handschrift van Deuteronomium, dat hij, men zegt voor een millioen pond sterling, aan de Engelsche regeering te koop aanbood. Naar 's mans verhaal werd het voor zestien jaren en in de volgende omstandigheden gevonden. De *vali* van Damascus had, om belastingen te heffen, eene kleine troepen-

---

1) De prijs van ieder deel is 3,75 francs; gebonden 5 francs

[1]) Deze steen werd in 't jaar 1868 in de nabijheid van Dibbon, het oude Dibon der Moabiten, gevonden. Algemeen houdt men, dat hij opgericht werd door koning Mesa zie IV Kon. III, 4); het opschrift van dezen steen is eene schoone bevestiging van het bijbelverhaal in de laatste Boeken der Koningen.

macht uitgezonden, en de doorwaadbare plaatsen, de heuvelen en het bekken van den Mudscheb [1]) werden het tooneel van een oorlog. De Arabieren boden weerstand en bestookten uit de holen en spelonken der landstreek de Turksche soldaten.

In de nabuurschap van Aroër nu, waar de kalksteenen rotsen door hare talrijke grafspelonken eene tijdelijke wijkplaats en woning aan de vluchtenden boden, werd door weg schuilende Arabieren de schat van Shapira ontdekt. Zij zagen in een hol eenige linnen rollen liggen, die zwart van ouderdom waren en sterk naar jodenlijm roken. Die rollen te openen was het werk van een oogenblik — maar wat teleurstelling! — men vond niet het gewenschte geld en goud, maar enkel een aantal smalle reepen leder, die met vreemde krassen en teekens beschreven waren. Van het gevondene werd een gedeelte door sommigen weggeworpen of verbrand, maar anderen behielden de brokstukken, die ze in handen kregen, om de zonderlinge letters. Zij meenden dat het toovermiddelen waren, en als zij later gelukkig waren, schreven zij hun fortuin toe aan hunne tooverrollen.

De slimme Shapira hoorde, naar hij voorgaf, in 1878 eerst van dien vondst, en niet dan na veel moeite gelukte het hem dertig van die reepen, waarbij enkele duplicaten, meester te worden. Zij waren met een meer of minder leesbaar Moabitisch letterschrift beschreven en de gelukkige ontdekker hield zijn licht niet onder de korenmaat. Eerst in de zalen van het fonds voor Palestijnsche navorsching en vervolgens in het Britsch Museum werd het handschrift vertoond en konden de mannen der wetenschap het naar hartelust bezichtigen.

De strooken of reepen waren omtrent twee en veertig duimen lang en drie en een halven duim breed en hadden ieder gemiddeld twaalf regels letterschrift. Hare kleur was donker zwart, ze schenen wel met eene olieachtige of kleverige stof doortrokken te zijn, en eerst door het aanwenden van wijngeest

[1]) Tegenwoordige naam van den Arnon.

kon de tekst opgehaald en gelezen worden. Het manuscript dagteekende, zoo sprak Shapira, uit de negende eeuw vóór Christus en bleek uit gedeelten te bestaan van twee of meer overzettingen uit het boek Deuteronomium, en die overzettingen hadden opmerkelijke afwijkingen van den gewonen Hebreeuwschen tekst. Zoo waren in één gedeelte de twee eerste hoofdstukken van de bekende overzetting bij elkander gevoegd en in een ander brokstuk waren de twee eerste geboden van den decaloog onder één gebracht, terwijl er een nieuw gebod: „Gij zult uwen broeder in uw hart niet haten" was ingelascht. Het gebruikte letterschrift geleek bijkans geheel en al op dat van den Moabitischen steen: „Het was een vreemd „gebruik maken van de lapidaire schrijfwijze in manuscriptenschrift."

Shapira zou ongetwijfeld goede zaken gemaakt hebben, maar helaas! uit het verslag, dat Dr. Ginsburg aan Mr. Bond den eersten bibliothecaris van het Britsch Museum opzond, bleek, dat alles bedrog was, en voor dat onteerende vonnis ontbraken zoo min de uitwendige als de innerlijke bewijzen. Het handschrift werd blijkbaar geschreven op eene reeks van reepen of strooken, welke eens den onderrand vormden van versleten synagoogrollen. Om den ongewonen tekst samen te stellen, waren uit de boeken Leviticus en Deuteronomium enkele stukken door elkander geward, en een schriftkundige had ze in Moabitisch letterschrift uitgeschreven. Maar de schepper dezer nieuwe overzetting was niet genoeg bedreven in het Moabitisch oudschrift, en zoo maakte hij vele misgrepen, die tot de ontdekking van het schandwerk geleid hebben. Dewijl de beschrevene reepen in een chemisch bad bewerkt waren, hadden ze ook dien schijn van eeuwenheugende oudheid, welke voor het omzetten in ponden sterling zoo nuttig en noodig was. Sedert de dagen van Simonides werd zulk een onbeschaamde poging als deze, om de geleerden van Europa te bedriegen, nog niet gewaagd.

SOCIÉTÉ ÉVANGÉLIQUE BELGE.

De Secretaris-Generaal dezer maatschappij bezocht ons vaderland in de verloopen maanden November en December; hem was opgedragen bij onze Protestantsche landgenooten bijdragen voor de *Société* te vragen, en tegelijk over haren toestand en werkzaamheid inlichtingen te geven. Zij werd in het jaar 1837 gesticht met het doel de Katholieke Belgen van hun geloof afvallig te maken, en geeft hun daarvoor een mengsel van Christendom en Heidendom in de plaats. Thans heeft zij 26 *Églises* (kerkelijke gemeenten) en *Stations*; 14 predikanten, 3 evangelisten, 13 voorlezers van den Bijbel en 36 kerkgebouwen; 49 zondagscholen met 1859 leerlingen; zij bezit te Brussel een boekhandel en geeft een maandschrift uit: *Le Chrétien Belge*; in 1882—83 liet zij 110.000 traktaatjes drukken; 136.957 traktaatjes en brochuren heeft zij verspreid, 1305 Bijbels en Nieuwe Testamenten verkocht. Haar ontvangsten, zoo luidt haar verslag, bedroegen in datzelfde jaar 98.918,77 francs, waarvan 48.660 francs in België zijn ingezameld; haar uitgaven stegen tot 98.768,28 francs. Echter was er op 30 Sept. ll. een tekort in de kas van 16.352,73 francs en daarenboven waren er voor de uitgaven van het toen nog overblijvend trimester omstreeks 17.000 francs noodig. Het geheele tekort over 1883—1884 is dus te ramen op 33.352,73 francs; het ontspruit ten deele uit het nog niet gedekte tekort van het jaar 1882—1883 ten bedrage van 9.523,22 francs; hoe dit overeenkomt met den bovenvermelden staat van ontvangsten en inkomsten over 1882—1883 is ons niet duidelijk. Duidelijk echter is het, dat de financiën — hier ook de *nervus rerum* — niet in den bloeiendsten toestand verkeeren, iets waarover wij ons leedwezen niet kunnen uitdrukken.

H.

Proeve van een program door Dr. H. J. A. M. Schaepman.

Ik heb aan de redactie van *De Katholiek* voor dit opstel een plaatsje gevraagd. Zij heeft het volgaarne de eer gegund te worden opgenomen. De reden, waarom ik dit verzocht heb, is tweevoudig.

Ten eerste is *De Katholiek* — het oudste der nog bestaande tijdschriften van onze geloofsgenooten in Nederland — altijd getrouw gebleven aan het doel, waarmede het werd opgericht. Het heeft zich altijd geplaatst op het hoogere terrein, waar de warrelingen en woelingen der politiek in lagere sfeeren geen invloed meer uitoefenen. Immers er is politiek en politiek: die, welke alleen de aandacht gevestigd houdt op de verhoudingen der maatschappij — hetzij in het algemeen, hetzij in bepaald gegevene omstandigheden — tot God, tot de Kerk, tot het geestelijk welzijn der menschen; en die, welke zich bezig houdt met een bepaald geval van wetgeving, van partij- en persoons-belangen. Het is deze laatstgenoemde politiek, die maar al te vaak het tournooiveld is voor hartstochten, soms ook voor kuiperijen en eigenbaat. Van dergelijke politiek is *De Katholiek* altijd vreemd gebleven. Nu wenschte ik het geschrift, waarvan de titel dezelfde is als het opschrift van dit artikel, zoo objectief mogelijk

te bespreken, en kalmte van de omgeving, waarin men zich beweegt, geeft kalmte aan den geest, die zich daarin beweegt.

De tweede reden is: dat ik dit opstel bij voorkeur niet in *Onze Wachter* wenschte te plaatsen. Dat tijdschrift toch staat onder de redactie van Dr. H. J. A. M. Schaepman. Nu kon het geschieden, dat een artikel, geschreven over de *Proeve van een program door Dr. H. J. A. M. Schaepman*, en geplaatst in een tijdschrift, dat onder zijne redactie staat, zou beschouwd worden als geschreven onder zijn toezicht of gewijzigd naar zijne inzichten. Dit echter begeer ik niet; iets, wat geheel en al *motu proprio* uit mijne pen is gevloeid, drage zelfs niet den schijn, alsof het volgens een andere beschouwingswijze dan mijne eigene is geschreven, of gewijzigd naar hetgeen de schrijver van de *Proeve*, tevens redacteur van *Onze Wachter*, begeert of niet begeert, dat omtrent zijn werk worde gezegd. De een moge mijne kieschheid in dit opzicht overmatig noemen, de ander welgeplaatst, men veroorlove mij daaromtrent mijne eigene meening te hebben en daarnaar te handelen.

Wel is waar had ik mij kunnen onthouden van eenige oordeelvelling in het openbaar: dit zou misschien het wenschelijkste, zeker het gemakkelijkste zijn geweest. Maar.... men kan niet altijd zwijgen, als men het begeert. Immers, toen ik in *Onze Wachter* de *Proeve van een program* voor 't eerst onder de oogen kreeg, riep ik uit: wij hebben dan eindelijk een program!

Het zij mij vergund den lezer eene uitlegging van deze exclamatie, van dit enthousiasme te geven.

Jaren lang — reeds vóór 1871, het jaar der *Meeting* in de

Parkzaal te Amsterdam bij gelegenheid der Pius-feesten — was telkens, als ik de werkzaamheid onzer Katholieke kiezers op het terrein der dagelijksche politiek gadesloeg, de wensch bij mij opgekomen, dien ik ook meer dan eens geformuleerd heb, dat wij meer langs een gestelden leiddraad, al ware hij ook fijn als de Ariadne-draad, die aan Theseus eens den weg wees, ons bewegen konden. Wel is waar bleek mij, dat een ons allen vereenigend, ons allen aaneensluitend beginsel in de *necessaria* allen tot richtsnoer diende; maar ik zag hoe wij, als *partij* (of hoe men het noemen wil: ik zal niet redetwisten over den *naam*, zoo men de *zaak* slechts als iets bestaande aanneemt) veel zwakker waren, dan wij inderdaad zijn. Ik weet zeer wel, geleerd door de historie van ons volk, dat het individualisme van provincie, van stad, van persoon schier onuitwischbaar is in ons nationaal karakter; ik zal dit niet veroordeelen; het is eene groote, eerbiedwaardige kracht; maar .... een weinigje meer eenheid, een weinigje meer opoffering van *eigene* inzichten aan *algemeene* belangen kon, dunkt mij, voor den Hollander — hetzij van vroegere, hetzij van huidige dagen — geen kwaad. Ik zag, dat het gevoel van gemeenschappelijk te moeten samenwerken bij ons nog veel te wenschen overliet, en .... *concordia res parvae crescunt.*

Om dan op het terrein der politieke aangelegenheden van Nederland een krachtsvertoon, evenredig aan onze innerlijke krachten, te kunnen openbaren, behoefden wij een band, die ons wat nauwer aan elkander sloot. Welke zou dat zijn? Een centraalbestuur, samengesteld uit afgevaardigden van verschillende vereenigingen, zooals van *Recht voor allen* en andere? Een jaarlijksche algemeene

vergadering? Een program? Gewoon mij op een ander gebied dan dat onzer „politiek" te bewegen, niet invloedrijk genoeg, om de kern te wezen, waarom zich anderen te zamen voegen, moest ik mij bepalen tot *pia vota*. Geen wonder dus, dat ik de *Proeve van een program door Dr. H. J. A. M. Schaepman*, die mij geheel onverwacht in handen kwam, met zeer veel ingenomenheid begroette en uitriep: eindelijk dan hebben wij een program!

Het zij vergund met een enkel woord den geachten vriend te bespreken, die zeker niet zou hebben toegestaan, dat ik zoo iets in *Onze Wachter* schreef. Ik ken Dr. Schaepman sinds 1868 en dat wel van zeer nabij. Herhaaldelijk paste ik op hem toe, wat door anderen op den voormaligen minister Kappeyne werd toegepast: *Al wat in boeken staat, is in dat hoofd gevaren;* doch niet alleen „wat in boeken staat". Bijzondere omstandigheden, waarover ik niet kan uitweiden, hebben hem tot den man gevormd, die hij is geworden. In den zetel van het middelpunt der *eenheid* hier op aarde heeft hij geput uit de bron der levende wateren. Op hem kan men het woord van Göthe toepassen:

> Es bildet ein Talent sich in der Stille,
> Sich ein Character in dem Strom der Welt.

Niet echter in de profane „wereld" waarvan de atmosfeer met miasmata is overvuld, maar in die wereld, waarin de *Mikrokosmos* zich voorbereiden moet tot het leven in den *Makrokosmos*. De veelzijdigheid van het leven in het leven, op het bespiegelend en op het practisch gebied, hebben hem eene ontwikkeling geschonken, die slechts aan zeer weinigen is gegund. Toen de voormalige professor in de

historie aan het groot-seminarie van het aartsbisdom, toen de gevierde dichter, van wien J. Van Lennep eenmaal heeft gezegd: „Vondel is herrezen", het lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal aannam, vreesde ik, dat de politieke man zou ondergaan in den dichter. Nu heb ik geen hoogen dunk van dichters op staatkundig gebied. Evenwel heb ik gemerkt, dat mijne pessimistische opvatting is beschaamd geworden. Ik trek daarom mijne *thesis* niet in, dat dichters veelal eene povere figuur maken op het politiek terrein. In het algemeen genomen, zal ik die *thesis* blijven verdedigen; maar Schaepman is eene uitzondering; waarom hij dit is, zou ik in eene andere *thesis* kunnen formuleeren. Zij is deze: geene studie maakt den mensch geschikter voor het kennen van den mensch, zoowel collectief (den staat) als individueel, dan eene krachtige theologische studie: geene maakt hem meer geschikt voor de kennis van de belangen der staten dan eene krachtige studie der historie. Zeker, mijne lezers zullen begrijpen, dat ik dit bedoel in den zin van het hoogere niet van het lagere.

Uit hetgeen ik hier terneêr heb geschreven is het duidelijk, waarom ik Dr. H. J. A. M. Schaepman beschouw als iemand, die alleszins gerechtigd is aan zijne Katholieke landgenooten de *Proeve van een program* voor hun gedragslijn in het staatkundige aan te bieden. Het bevreemde mij dan ook wel eenigermate, dat zij niet meer de algemeene aandacht onzerzijds heeft getrokken. Misschien is die bevreemding toe te schrijven aan onbekendheid. Ik leef zeer afgezonderd, lees slechts een paar dagbladen, bij uitzondering een of ander vlug- of tijdschrift; mij kan derhalve zeer wel schier alles onbekend

gebleven zijn, wat over de *Proeve van een program* is geschreven. Maar het zij mij vergund van de wellicht ongegronde veronderstelling uit te gaan, dat die *Proeve* niet genoeg naar waarde de aandacht heeft getrokken en niet genoeg wordt gewaardeerd. Men versta mij wel: wanneer ik zeg „niet genoeg naar waarde", beweer ik niet, dat zij is *geïgnoreerd;* ik geloof zelfs, dat zij zeer veel is *gemediteerd* geworden, zij het dan ook, dat zij betrekkelijk weinig is *bediscussiëerd.* Evenwel: iets gelijk de *Proeve* van Dr. H. J. A. M. Schaepman straalt door eigen licht, niet door een licht aan anderen ontleend.

Wanneer over vijftig jaren iemand de *Staatkundige Geschiedenis van Nederland na* 1848 schrijft (gelijk de Bosch Kemper deed voor het tijdvak na 1830), zal hij het historisch gewicht van die *Proeve* niet gering schatten, want de geschiedenis van het tijdvak, dat hij beschrijft, zal hem geleerd hebben, welken invloed de *Proeve* heeft uitgeoefend.

Ik stel mij dan ten doel in 't kort de volgende vragen te beantwoorden:

1. Is een program voor de Katholieke kiezers nuttig?
2. Voldoet het aan eene rechtmatige begeerte?
3. Is de *Proeve van een program*, door Dr. H. J. A. M. Schaepman gesteld, goed geformuleerd?
4. Is de constructie van hetgeen eene Katholieke partij in Nederland wezen moet historisch juist, en is, over het algemeen beschouwd, de lijn, welke de *Proeve* aangeeft, uit ons historisch verleden doorgevoerd tot op onzen tijd?

Is een program voor de Katholieke kiezers nuttig?

Deze vraag kan ik in twee onderdeelen splitsen: wat

den persoon betreft, die voorstelt; wat de zaak betreft, die voorgesteld wordt. De eerste vraag, hoewel de minst belangrijke, zij het eerst besproken.

Eigenlijk heb ik mijne zienswijze daaromtrent reeds geuit. Ik, wat mij belangt, was zeer ingenomen met de *Proeve van een program*, door Dr. Schaepman geformuleerd, wijl hij, mijns inziens, daartoe zeker, zooveel als één onzer ooit kan hebben, de vereischte kundigheden, de noodige autoriteit en het vertrouwen van ongetwijfeld verreweg de meeste R. K. kiezers bezit. Laten wij echter den persoon van Dr. Schaepman voor een oogenblik geheel en al ter zijde stellen, en vragen: wie is tot het aanbieden eener proeve van een program „de rechte man op de rechte plaats"? Ik vlei mij te kunnen zeggen, dat ik niet geheel en al vreemdeling ben op het gebied der historie van ons land en van de Katholieken in Nederland; dat degenen, welke als *representative men* kunnen gelden, niet geheel en al mijner aandacht zijn ontsnapt, hetzij dat ik hen heb leeren kennen door hunne daden, hetzij door hunne geschriften, en ik vraag mij zelven, ik vraag ieder ander af: wie is de bevoegde persoon, zoo Dr. Schaepman het niet is?

Een onzer hooge geestelijken? — Wat onze tegenstanders ook mogen kallen, wij weten al te wel dat de *cura animarum* de eerste en hoogste zorg is van hen, die voor ons de opvolgers der Apostelen zijn; dat zij de alledaagsche, de wereldlijke politiek niet laten binnendringen, om de plaats in te nemen van het hoogere en heilige. Zij staan *boven* de politiek. Zij houden, als wachters op Sions muren, het oog steeds gevestigd op de veiligheid van het heilige Jerusalem, dat aan hunne zorgen is toevertrouwd.

Dan misschien een der hoogleeraren aan onze seminariën? — Deze bewegen zich in den kring der bespiegeling van hetgeen de wetenschap leert. Het licht, dat zij dáár ontvangen, is voor hen genoeg. Zij begeeren het licht niet, dat uitstraalt uit het Binnenhof: het hunne is edeler en reiner, gelijk een waskaarslicht edeler en reiner is dan een gasvlam. Ook trekt de zorg voor de opleiding der toekomstige priesters onzer Katholieke kerk in Nederland hun geheele aandacht: zoodat zij zich om „de politiek" weinig bekommeren.

De vertegenwoordigers derhalve van het Nederlandsche volk, vertegenwoordigers volgens de wet? — Voorzeker zijn deze in de eerste plaats bevoegd, om te beslissen over de wenschelijkheid, om op te treden met een program, waaraan de Katholieke kiezers in Nederland zich kunnen houden; maar tot nog toe heeft niemand hunner zoo iets gedaan, zelfs niet een der voortreffelijksten onder hen: b.v. een Sasse van Ysselt, een Luijben, voor 1848: een Storm, een van Nispen, een Mutsaers, een Dommer, na 1848. Thans doet het een der evenknieën van de besten, zoowel onder hen, die nog leven, als onder hen, die reeds weten, dat ook „de politiek" behoort tot de *vanitas vanitatum*, maar toch het bewustzijn met zich hebben medegenomen, dat zij hier gewoekerd hebben met hun talent en het niet in de aarde hebben begraven. Thans doet Dr. Schaepman het. Misschien zegt thans iemand: „Hij toone, dat hij daartoe „bevoegd is; hij toone zijne geloofsbrieven." Ik keer den eisch om, ik zeg: men toone aan, dat Dr. Schaepman niet bevoegd is tot hetgeen hij heeft ondernomen; men toone, dat zijne geloofsbrieven niet in orde zijn. Dr.

Schaepman is geweest „professor buiten de wet"; een ander, door hem bestreden, is „professor volgens de wet". Is Schaepman daarom minder bevoegd? Thans is Dr. Schaepman „vertegenwoordiger" (*representative man*) van het Nederlandsche volk volgens de wet, omdat 2000 kiezers van het district Breda hem daartoe waardig hebben gekeurd, terwijl zeker 2000 kiezers uit het district Assen hem daartoe niet waardig zouden hebben gekeurd. Als lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal is hij, mijns inziens, ongetwijfeld bevoegd, om eene proeve van een program voor de politieke richting, welke de zijne is, aan de kiezers aan te bieden. Wat meer is, hij doet daardoor eene geloofsbelijdenis voor de kiezers van het district Breda en voor de kiezers van alle andere districten, welke aan die van Breda erkentelijk zijn, dat zij Schaepman hebben afgevaardigd.

Maar men kan nog op eene andere wijze, dan door de aanwijzing der stembus, tot een „vertegenwoordigend man" [1]) verheven worden. Het zij mij veroorloofd dit aanschouwelijk voor te stellen. Hoe vaak werkt een idee, een wensch in den boezem van eene vergaderde menigte, van een gemeenschap, van een volk zelfs: men gevoelt, maar formuleert niet; men zwijgt; men ziet rondom zich heen; men aarzelt; men gevoelt zich zwak; men wordt moedeloos! Zie, op eens verheft zich eene stem: die stem spreekt misschien slechts eene enkele formule uit; die formule wordt eene daad; want de menigte roept uit: „Dat is het"; ieder gevoelt *dat is het*, en de menigte zegt:

---

1) Men veroorlove mij de geijkte Engelsche uitdrukking tot eene Nederlandsche te maken.

Te duce sequar. Dit beeld is genomen naar hetgeen zoo vaak de historie heeft geleerd.

Men zou het ook op andere wijze kunnen verduidelijken: hoevelen zijn in een land, onder een volk, in zaken van wetenschap, kunst, letteren, politiek, mannen geworden, die vertegenwoordigende mannen zijn. Waarom? — Omdat zij bedeeld zijn met de noodige gaven; omdat zij gekomen zijn op den geschikten tijd; omdat zij eene *adspiratie* formuleeren, die de *adspiratie* van duizenden is. Dergelijke mannen hebben niet noodig hunne lastbrieven te toonen. Zij hebben die ontvangen van den geest, die in hen leeft; zij worden geregistreerd door de historie, en de tijd, die slechts later uitspraak doet, verklaart, dat zij in orde zijn bevonden. Misschien dwaal ik, wanneer ik over 't algemeen zulke „vertegenwoordigers buiten de wet" nog hooger stel dan „vertegenwoordigers volgens de wet". Zoolang men mij echter niet overtuigd zal hebben van het tegendeel, blijf ik bij die meening.

Nu ik gevraagd heb, wie bevoegd zijn tot het geven eener proeve van een program, zou ik die vraag nog verder kunnen voortzetten en onderzoek instellen naar de geloofsbrieven van andere personen; doch ik zal het onderzoek niet te lang rekken. Ik zal den knoop doorhakken, niet met te zeggen: niemand is bevoegd, maar met te verklaren: ieder Nederlandsch burger is bevoegd een programma te stellen, evenals ieder hunner bevoegd is het niet of wel zijner aandacht waardig te keuren; doch gelijk er poëzie is en poëzie, zoo ook program en program. Er is poëzie van Lucas Pater en van Joost van den Vondel; er kan een program openbaar gemaakt worden door den president der kie-

zersvereeniging te Stellendijk en door Dr. H. J. A. M. Schaepman; aan ieder blijft de vrijheid, om aan te nemen wat hem goeddunkt, of om in 't geheel geen keus te doen. Voorts zeg ik met Göthe: *Man gleicht dem Geist, den man begreift.*

Doch ik ramei op open deuren. De schrijver van de *Proeve van een program* heeft niet noodig geloofsbrieven te toonen: hij doet niets dan hetgeen een ieder doet, die zijne gedachten door middel van de drukpers mededeelt; hij handelt zelfs bescheidener dan vele anderen: immers hij vraagt beoordeeling, hij onderwerpt zijne zienswijzen aan de critiek van ieder, die daartoe lust gevoelt, zelfs al zou men op zoo iemand met recht kunnen toepassen het: *Impar congressus Achilli.*

Dr. Schaepman toch heeft gezegd:

„Aan mijne Katholieke landgenooten bied ik deze „bladzijden ter vriendelijke overweging.

„Hun beoordeeling roep ik in, niet om hun oordeel uit te „dagen. Maar om in het openbaar ter sprake te brengen, „wat in de gedachtenwisseling der bijzondere kringen „niet geheel tot zijn recht zou komen, of door over- „wegingen van minder zakelijken aard zou worden over- „woekerd.

„Deze *proeve van een program* is inderdaad niet meer „dan een proeve. Het leven alleen, het historische leven „met al zijn worstelingen en ontwikkelingen kan hier „den vollen vorm geven. Het is met deze proeve als „met de oud-Duitsche taal, die Weber zoo keurig heeft „geteekend:

„Schwer und ungelenkig waren
„Noch der Deutschen Zunge Laute,
„Gleich den ersten Schritten eines
„Hünenkinds im Heidekraute."

Wanneer de dichter-volksvertegenwoordiger, die zitting heeft genomen naast de Katholieke leden der rechterzijde, op zijne *Proeve* deze verzen toepast van den dichter van *Dreizehnlinden*, volksvertegenwoordiger in het Duitsche parlement, lid van het Centrum, dan kan men inderdaad niet zeggen, dat hij voor zijne *Proeve van een program* te hooge plaats vordert. Hij vergelijkt zijn poging bij het stamelen van een kind, dat in de Germaansche wouden eene proeve van een taal spreekt, maar van een taal, welke thans die van het Duitsche volk is geworden. Wat in de toekomst een machtige taal zal wezen moet eerst gestameld zijn als eene proeve.

De conclusie is derhalve: zoo het nuttig is, dat een program gesteld worde, dan is Dr. H. J. A. M. Schaepman daarvoor de geschikte persoon.

Maar is het stellen van een program wel *nuttig?*

Wij zullen trachten een bevestigend antwoord op deze vraag te bepleiten.

„De Katholieken [van Nederland] maken eene politieke „persoonlijkheid uit, die vrijheid vordert."

Dit is in 1853 gezegd door den sinds jaren overleden en nog altijd hoog vereerden C. Broere, hoogleeraar aan het seminarie te Warmond. Toen ik dezer dagen weder zijn *Bezadigd woord* las, werd ik nog medegesleept door zijn stijl, zijn betoogtrant, zijne juistheid en zijne bezadigdheid. Ik herinnerde mij wat ik (op dertigjarigen leeftijd) in 1853 heb gehoord en gevoeld: zooals toen

werd ik ook thans weder overtuigd, dat een „program" nuttig is, al behoort de April-beweging tot de geschiedenis. Ik durf nog verder gaan en zeggen: een program voor de Katholieken in Nederland is eene der logische consequentiën, uit een historisch standpunt beschouwd, van de April-beweging in 1853. En bij het formuleeren van dergelijk program kunnen nog de woorden, door Broere bij die gelegenheid terneêr geschreven, tot leiddraad dienen voor hem, die weet na te denken, een leiddraad, wanneer men den dieperen zin van dat *Bezadigd woord* heeft begrepen.

Ik zeg dan met Broere: „De Katholieken maken een „*politieke* persoonlijkheid uit". Ik spreek alléén tot hen, welke waarde aan *die* woorden van *dien* man hechten. Met hen, welke dit niet doen, onthoud ik mij van verdere redeneering: wij worden het toch niet met elkander eens.

Ontleden wij thans de woorden: „politieke persoonlijkheid".

Om eene persoonlijkheid te wezen heeft men noodig: 1°. uitwendige vormen; 2°. innerlijk bewustzijn; 3°. verbintenis van deze uitwendige vormen en dit innerlijk bewustzijn, dat is: levensuiting. Ontbreekt het eerste, dan behoort men niet meer tot deze aarde; ontbreekt het tweede, dan is men een anorganisch lichaam [1]); ontbreekt het derde, dan zijn vorm (lichaam) en geest (gedachte) van elkander gescheiden, men is dan geene menschelijke persoonlijkheid meer.

Figuurlijkerwijze zou men op eene collectieve persoon-

---

1) In den zin, zooals de scheikunde dit begrijpt

lijkheid, evenzeer als op een individu, bij wien het innerlijk bewustzijn niet tot levensuiting komt, omdat hij geen gebruik maakt van datgene, wat tot den uitwendigen vorm behoort, het woord van de Génestet kunnen toepassen:

> Wees u-zelf! zei ik tot iemand;
> Maar hij kon niet: hij was niemand.

Aangezien nu wij, Katholieken, in Nederland bestaan; aangezien wij niet een „niet-volk" zijn, gelijk men ons — ik herinner het mij nog al te wel — in 1853 noemde, zoo volgt daaruit, dat wij eene „persoonlijkheid" zijn, en — dit zal ik er wel aan mogen toevoegen — volstrekt nog niet zoo tot een „niet-volk" in Nederland vernederd, dat wij „niemand" zijn, die „niet kon". Evenmin, dunkt mij, zijn wij op onzen geboortegrond, de „vaderlandloozen", gelijk men in 1872 ons noemde, wij, die niet minder dan zoovele duizenden, misschien veel meer dan zoovele andere duizenden, de nazaten zijn van hen, die reeds voor 1572 de voorvaderlijke erven beploegden. Neêrlands grond behoort evenzeer als aan Protestanten, als aan anti-revolutionairen, als aan liberalen, aan ons! Wij zijn nog niet zoo onbeduidend in getal, nog niet zoo onbeduidend in intelligentie — hetgeen verstandigen in den lande, al zijn zij niet-katholiek, zelfs „anticlericaal", ook niet beweren — dat wij als „niet-volk" of als „vaderlandloozen" slechts zouden dienen, om belastingen te betalen en lotelingen voor de nationale militie aan te voeren. Wij zijn voorzeker ook niet in dien toestand, dat men in Nederland tot ons, Katholieken, zou kun-

nen zeggen: *Nous disposerons de vous, chez vous et sans vous* [1]).

Aangezien wij nu — wat, geloof ik, ieder Katholiek in Nederland mij zal toegeven — niet een „niet-volk", niet eene bent van „vaderlandloozen" willen wezen op onzen geboortegrond, zoo hebben wij zekere begrippen en wenschen, b.v. omtrent wetten, omtrent vrijheden, omtrent rechten enz., welke ons, omdat wij als Katholieken zienswijzen hebben aan ons eigen, met zekeren band omstrengelen. Nog meer, wij hebben onze krachten van intelligentie, van getal, van invloeden, welke wij b.v. aan de stembus kunnen gebruiken; waardoor wij op de schaal der lotsbeschikkingen van Nederland een zeker gewicht kunnen leggen en ook willen leggen. Nu is mijne vraag: zijn wij niet gerechtigd, om aan het zelfstandig naamwoord: „persoonlijkheid" toe te voegen het bijvoegelijk naamwoord: „politieke"? — Ja! — Wij zijn dus eene „politieke persoonlijkheid".

Maar.... iemand treedt op, hij vertoont zijn persoon ook in kringen, waarin men hem liever niet ziet, waar sommigen hem liever zouden willen *ignoreeren* en dit toch niet kunnen; hij zegt, dat hij wil deelnemen aan het gezelschap der anderen, omdat dit zijn recht is; wat meer is: hij beweert, dat hij, krachtens zijne hoedanigheid, naar eigene wenschen en inzichten eischen mag doen. Nu stel ik de vraag: wat dient hij, die aldus optreedt, te doen? — Laat hij duidelijk verklaren, wie hij is, waardoor men zijne identiteit kan nagaan. wat

---

1) Misschien een historische anecdote; doch, naar men beweert, zou de gezant van Lodewijk XIV bij de onderhandelingen over den vrede te Utrecht dit aan de Hollandsche gevolmachtigden toegevoegd hebben.

hij begeert. Is het *nuttig*, dat men hem kenne? — Ja! — Maar waardoor zal hij zich kenbaar maken? — Door zijn persoon, zijne rechten en zijne wenschen te openbaren. Derhalve door het stellen van een program: immers een program is dit en anders niet.

Maar is het — ons recht en de bevoegdheid van den steller der *Proeve* daargelaten — wel raadzaam een eigen program te stellen, met andere woorden, als eene politieke partij in Nederland op te treden? Is het niet raadzaam voor de Katholieken, dat zij in het staatkundige medegaan met de conservatieven, welke sinds lange jaren op staatkundig gebied eene partij vormen, eene partij, welke in hare wenschen het meest overeenkomt met de Katholieken? Zullen wij niet door onze *actie* aanleiding geven tot *reactie*, die zeker van Protestantsche zijde is te verwachten?

Het zij mij veroorloofd op het laatste punt het eerst te antwoorden. Vrees is in den regel een slechte raadgeefster; vooral, wanneer zij iemand aanraadt zich te verschuilen, of wat nog erger is, zich voor te doen als een ander, die men niet is. Ook worde vooral niet vergeten, dat de *Proeve van een program* den Katholiek niet als bestrijder van den Protestant stelt, maar den kiezer, die Katholiek is, eene verklaring van beginselen geeft, waardoor hij zich bij hen, die denken evenals hij, kan aansluiten in den politieken strijd. Men verlieze vooral niet het doel van den schrijver der *Proeve van een program* uit het oog. Hij wil in het allerminst niet eene *kerkelijke* maar eene *politieke* partijvorming. Zal iemand uit vrees een recht, dat hij bezit, niet gebruiken, ziens-

wijzen, welke hij heeft, niet verkondigen, welnu hij moge dan op zijn persoon zien toegepast:

> Wees u-zelf! zei ik tot iemand;
> Maar hij kon niet: hij was niemand.

En toch hij kan niet ontgaan, dat hij beschouwd wordt, als te behooren tot de „clericalen", tot de „ultramontanen", zoolang hij nog niet overgeloopen is naar het liberale kamp. Wij, Katholieken, zijn immers sinds tal van jaren, van het uur af, dat wij niet meer wilden beschouwd worden als een „niet-volk", voor eene politieke partij verklaard, ook zonder program.

Ons laten opnemen in de conservatieve partij? — Het is waar, dat de Katholieken, zoowel in Nederland als in andere landen, op staatkundig gebied aan de *behoudende beginselen* vasthouden, welke wortelen in de woorden: „Alle macht is van God" en in: „Weest onderdanig aan hen, die over u gesteld zijn"; maar ..... zijn de conservatieven op staatkundig gebied inderdaad doordrongen van het beginsel, dat alle macht van God is?

Het is waar, dat de conservatieven, evenals de Katholieken, over 't algemeen wars zijn van pogingen tot omverwerping der bestaande orde van zaken... maar uit welk beginsel komt dit voort?

Is de conservatieve partij in Nederland niet veel meer te beschouwen als een onderdeel der liberale, maar zóó, dat zij omtrent invloed der volksvertegenwoordiging, kiesstelsel, belastingen, vrijhandel of beschermend stelsel, koloniaal beheer, andere inzichten heeft dan de liberalen, welke verder gaan dan zij?

Ik geef gaarne toe, dat de Katholieken, over 't alge-

meen genomen, in politieke quaestiën van stoffelijken aard met de conservatieven medegaan; dat deze zich in bezadigde en fatsoenlijke termen over hen uitlaten; nog meer: dat zij minder onder den invloed van predikanten — moderne of orthodoxe — staan; ik kan, wat mij persoonlijk betreft, mijne sympathieën voor de conservatieven niet loochenen; maar al gaan wij vaak met hen denzelfden weg — gelijk wij bij andere quaestiën met de anti-revolutionairen denzelfden weg bewandelen — wij zijn niet de naneven der conservatieven van voor 1848, evenmin als wij dit zijn der anti-revolutionairen van voor 1853: wij zijn, evenals zij beiden, zonen van hetzelfde vaderland, maar zonen, die hun manlijken leeftijd hebben bereikt; naast de herinneringen, welke wij met hen en ook met de liberalen gemeen hebben, zijn er herinneringen, ons op eigenaardige wijze dierbaar. Waar nu is de kracht van het leven, wanneer men de kracht der herinneringen wegneemt?

> In 't voorleden ligt het *heden;*
> In het *nu*, wat worden zal.

Den lezer van dit opstel zal ongetwijfeld Dr. Schaepman's opmerkenswaardig geschrift niet onbekend wezen; toch neem ik de vrijheid eenige regels daaruit over te schrijven. Zij drukken geheel en al mijne zienswijze uit, eene zienswijze, die bij het schrijven van mijne *Geschiedenis na* 1815 mij steeds voor den geest heeft gestaan en altijd staat. Niet één enkele zinsnede van die volzinnen zou ik willen schrappen; niet één enkele zinsnede had ik in zulk een krachtige en kernachtige taal kunnen formuleeren: „De Katholieken", zegt Dr. Schaepman,

„vormen in het Nederlandsche volk een eigen, onaf-
„hankelijke verschijning, van de overigen niet gescheiden,
„maar wel onderscheiden; als gemeen goed met anderen
„bezittend wat aller gemeen goed is en juist daardoor
„met anderen allerinnigst verbonden; toch ook bedeeld
„met dat zekere iets, wat aan anderen niet kan worden
„gegeven, wat met anderen niet kan worden gedeeld.
„Een persoonlijkheid van echten Nederlandschen stam
„en ten volle Nederlander, de schande en den roem
„der Nederlandsche historie met anderen dragend en
„toch in bezit eener eigene historie, die hen maakt tot
„dat, wat zij zijn. Geen enkelen plicht weigerend door
„recht gevorderd, door liefde verlangd, heeft zij toch
„eigenaardige plichten te vervullen, die uit haar verleden
„voortspruiten en door haar toekomst worden opgelegd.
„In het vol bezit van hare rechten en vrijheden, krach-
„tig en vaardig om die te doen gelden en te handhaven,
„heeft die persoonlijkheid *niet* afzonderlijke rechten te
„veroveren, maar zorg te dragen, dat haar eigenaardig
„bestaan worde geëerbiedigd, hare eigenaardige belangen
„niet worden geschaad. Zij heeft dus te waken, dat het
„gemeen recht inderdaad gemeen recht blijve en niet
„door het vooroordeel, 't moge dan uit onwetendheid of
„uit valsche overleveringen ontstaan, ten haren nadeele
„worde geschonden of verkort."

Mij dunkt, dat tegen deze woorden van Dr. Schaepman niets is in te brengen.

Eene tweede vraag is: *Voldoet een program voor de Katholieke partij aan eene rechtmatige begeerte*? Er is

weinig noodig, om een bevestigend antwoord op deze vraag toe te lichten. Wanneer een program nuttig is, wanneer het een noodzakelijk gevolg is van het bestaan eener „politieke persoonlijkheid", wanneer het niet strijdt tegen de rechten van anderen, wanneer het daarentegen dienstig is, om juister het begrip onzer eigene rechten en plichten te omschrijven — dan dunkt mij, dat de begeerte naar een program eene rechtmatige begeerte is.

Maar er is nog meer: „De Katholieken in Nederland „maken eene politieke persoonlijkheid uit". Nu is het een plicht op ieder gebied des menschelijken levens de waarheid te belijden en niet de waarheid te verloochenen: zelfs niet eens te zeggen, dat zij ons duister of onverschillig is.

Aangezien wij nu belijden, dat de Katholieke waarheid voor ons het „zout der aarde" is: het zout, waarvan alles, naar onze overtuiging, moet doortrokken wezen, zal het niet aan bederf worden blootgesteld, zoo is het eene rechtmatige begeerte, dat — aangezien wij eene „politieke persoonlijkheid" zijn — men ook wete, wat wij op politiek gebied belijden, wenschen en zoeken te verkrijgen. Voorzeker is er verschil in de theologische en philosophische waarde der verschillende artikelen, welke door Dr. Schaepman in zijne *Proeve van een program* zijn gesteld. Sommige kunnen door den geloovigen Katholiek al zeer moeilijk betwist worden; ik waag het evenwel niet te beslissen wat *orthodox*, wat *heterodox* is: daarvoor zijn anderen beter bevoegde beoordeelaars. Andere artikels van de *Proeve van een program* kunnen zeer wel aanleiding geven tot verschil van meening; dit neemt echter niet weg, dat een program, *qua talis* eene *rechtmatige begeerte* is.

Er is bovendien een grondwaarheid, waaruit moet voortspruiten, dat de wensch naar een program voor de „politieke persoonlijkheid" (partij) der Katholieken in Nederland eene rechtmatige begeerte is.

Het is al eene zeer kortzichtige beschouwing der historie, wanneer men denkt, dat het geloof niet heeft uit te staan met de staatkundige ideeën. Mannen van de meest uiteenloopende richting, zooals Proudhon en Guizot, zooals Groen van Prinsterer en Schaepman, zooals Multatuli en Broere hebben het tegenovergestelde gezegd en de geschiedenis van onze eeuw heeft hen niet weêrsproken.

Het is en blijft waar, wat Guizot reeds jaren geleden heeft geschreven: „Quelle est au fonds et religieusement „parlant la grande question, la question suprême, qui „préoccupe adjourd'hui les esprits. C'est la question posée „entre ceux qui reconnaissent et ceux qui ne reconnais- „sent pas un ordre *surnaturel*, *certain et souverain*, „quoique impénétrable à la raison humaine; la question „posée, pour appeler les choses par leur nom, entre „le *supernaturalisme* et le *rationalisme*. D'un côté les „incrédules, les pantheïstes, les sceptiques de toute sorte, „les purs rationalistes; de l'autre les Chrétiens.

„Parmi les premiers, les meilleurs laissent subsister „dans le monde et dans l'âme humaine la statue de „Dieu, s'il est permis de se servir d'une telle expression, „mais la statue seulement, une image, un marbre; Dieu „lui même n'y est plus. Les Chrétiens seuls ont le Dieu „vivant.

„C'est du Dieu vivant que nous avons besoin. Il faut „pour notre salut présent et futur, que la foi dans l'ordre „surnaturel, que le respect et la soumission à l'ordre

„surnaturel rentrent dans le monde et dans l'âme hu-
„maine, dans les grands esprits comme dans les esprits
„simples, dans les régions les plus élévées comme dans
„les plus humbles. L'influence vraiment efficace et régé-
„nératrice des croyances religieuses est à cette condition.
„Hors de là, elles sont superficielles et bien près d'être
„vaincues."

Guizot schijnt hier wel is waar enkel te spreken van het godsdienstig geloof, maar in zijne woorden ligt alreeds de overtuiging opgesloten, dat zoowel het geloof aan eene bovennatuurlijke orde der dingen als het rationalisme den mensch zullen leiden tot eene politieke overtuiging in deze of gene richting.

Vestigt men nu aandachtig het vorschend oog op den grond, waarop de verschillende staatkundige partijen in Nederland staan, dan ziet men:

De liberalen — in verschillende schakeeringen, waarvan de ééne schier nadert tot de anti-revolutionaire ideeën, de andere tot de sociaal-democraten — steunen op de wereldbeschouwing van het rationalisme.

De conservatieven naderen voor een deel tot de liberalen, voor een deel tot de anti-revolutionairen. Zij trachten zooveel mogelijk de bovennatuurlijke orde van zaken gescheiden te houden van de politiek. Zij willen de godsdienstige overtuiging des menschen afgezonderd houden van de staatkundige overtuiging; maar zoo iets is niets anders dan eene *gemitigeerde* verbanning van het geloof naar bovenaardsche sfeeren, opdat het geen invloed uitoefene op het ondermaansche. Dit is dan ook de reden, waarom de conservatieve partij, vroeger zoo machtig, heeft moeten zwichten voor de anti-

revolutionairen, hoewel zij op het gebied der practische politiek nog altijd krachtig is, wijl zij nog steeds de uitdrukking is gebleven van eene der eigenaardigheden van het Hollandsch volkskarakter.

Ten derde zijn er als partij in ons land de anti-revolutionairen. Die partij steunt, en zij erkent dit, op de overtuiging van eene bovennatuurlijke orde van zaken, die voor den mensch, ook op staatkundig terrein, verbindend is. Een talentvol woordvoerder dier partij, A. F. de Savornin Lohman, belijdt dit zonder gevaar, dat hij door zijne geestverwanten zal weêrsproken worden: „Over „de toepassing der goddelijke wet moge vaak verschil „van gevoelen bestaan; wat *recht* is, moge soms twijfel„achtig kunnen zijn, en ter beslissing moeten worden „overgelaten aan eene meerderheid — maar dat er eene „goddelijke wet is, die alle partijen onvoorwaardelijk „bindt, daarover bestaat bij den anti-revolutionair geen „twijfel. Bij zijn tegenstander wel."

Eindelijk zijn er de Katholieken. Men zou, naar het oordeel van sommigen, dezen niet als eene politieke partij mogen rekenen; maar.... zij zijn er; zij kunnen niet meer als een „niet-volk" beschouwd worden, en zij maken eene „politieke persoonlijkheid" uit. Dat de Katholieken eene bovennatuurlijke orde der dingen en den invloed van deze op de natuurlijke orde van zaken erkennen, zal wel door niemand betwijfeld worden; dat hunne politieke zienswijze hiervan den invloed ondervindt, zal door niemand, die hen slechts eenigermate kent, geloochend worden. Wij behoeven voor onze geloofsgenooten de zienswijze, welke uit hunne godsdienstige overtuiging ontspruit, niet uiteen te zetten: zij is het logisch gevolg

van hun geloof omtrent de verhouding van den mensch — collectief en individueel — tot God; omtrent de goddelijke instelling der Kerk. Is het daarom niet eene rechtmatige begeerte van hunne zijde, dat zij op politiek terrein — van een ander spreken wij thans niet — wenschen geformuleerd te zien, wat hun program is? Immers zij naderen in ettelijke punten de anti-revolutionairen; maar in andere punten blijven zij van dezen altijd verwijderd. Zij gevoelen zich voor een gedeelte aangetrokken tot hetgeen men hier te lande de conservatieve staatkunde noemt; maar in het principiëele komen zij nooit met haar overeen. Zij zijn van de liberalen gescheiden door eene klove in den bodem, waarop beiden staan. Zij zijn noch anti-revolutionair (in den zin der anti-revolutionaire partij in Nederland) noch conservatief (in den zin onzer conservatieven) noch liberaal. Zij zijn als niet één van dezen; en zouden zij toch niet de begeerte mogen voeden, dat zij gekend worden, gelijk zij zijn? Zouden zij, terwijl zij er zijn, zich moeten houden, alsof zij er niet zijn?

Tegenover hetgeen ik eene *rechtmatige begeerte* heb genoemd kan de bedenking worden geopperd, dat zeer vele Katholieken geene afzonderlijke partijvorming wenschelijk achten; dat men zeer goed Katholiek kan zijn, zonder zich door dat partijverband te laten binden; dat men zich eenerzijds aan het schier onvermijdelijk gevaar blootstelt van slechts als eene *kerkelijke partij*, als de „clericale" beschouwd te worden; anderzijds, zoo men zich niet in het partijverbond laat *absorbeeren*, aangezien te worden als een „liberaal Katholiek".

Mijns inziens heeft Dr. Schaepman op deze bedenkin-

gen reeds het antwoord gegeven. Hij immers heeft gezegd:

„De vraag rijst op, of het eigene, het persoonlijke dezer „partij [gelijk hij haar schetst] in het Katholieke te zoe„ken is.

„Bij het antwoord dient men te onderscheiden.

„Neen, in zooverre deze partij geacht zou willen of „mogen worden te zijn een kerkelijke, alleen op het be„schermen van kerkgenootschappelijke rechten of het „behartigen van kerkgenootschappelijke belangen ingericht.

„Neen, in zooverre voor deze partij het lidmaatschap „der Kerk voldoende of afdoende zou heeten of haar „program zou opgaan in de Roomsche geloofsbelijdenis.

„Neen, waar men zou besluiten, dat zij, die niet tot „deze partij willen gerekend worden, het recht op den „naam van Katholiek zouden hebben verloren; waar men „zou willen gissen, dat bij de zoodanigen het persoonlijk „geloofsleven minder krachtig moest worden geacht.

„Ja echter, waar deze naam niets anders zou aandui„den, dan dat de leden dezer partij behooren tot de „Katholieke Kerk.

„Ja, waar deze naam zou zeggen, dat de Katholieke „Nederlanders allereerst *niet* een *niet-volk* zijn, maar in „het Nederlandsche volk eene eigenaardige en eigen „plaats bekleeden, die geen ander met hen kan deelen „en die zij aan geen anderen kunnen of mogen afstaan.

„Ja, en uitdrukkelijk ja, waar deze naam beteekent, „dat de grondslag van haar program bestaat uit die „groote beginselen van recht en vrijheid, door wier „mededeeling de Kerk de natiën verloste en tot vollen „wasdom bracht; door wier aanhoudende prediking en „beoefening zij de historie heeft ontwikkeld of gered;

„in wier bezit zij de stormen der Revolutie weerstaat en „de onsterfelijke hoop op de zegepraal onzes Heeren „levend houdt.

„Geen kerkelijke partij, geen leerstellig program.

„Niets meer dan het openbaar optreden der Katholieke „Nederlanders als politieke persoonlijkheid, niets minder „dan de uitspraak der beginselen, die op staatkundig „gebied voor deze persoonlijkheid gelden.

„Of evenwel door dezen naam *een Katholieke partij* „geen verwarring zou kunnen ontstaan?

„Gewilde verwarringen zijn onvermijdelijk. Een kerke- „lijke partij zal iedere aansluiting, iedere vereeniging der „Katholieken rondom een program blijven heeten, zoolang „zij eene zelfstandige vereeniging blijft. Onder welken „naam zij ook optrede, klerikaal is zij en zal zij blijven. „Tegen dit gevaar, tegen deze verwarring is iedere voor- „zorg bijna onnoozelheid. Slechts dan, wanneer de Katho- „lieken de massa willen leveren tot een *pieus allegaartje*, „slechts dan, wanneer zij den braven, lieven God der „brave, lieve menschen willen huldigen, zullen zij, ten „minste van ééne zijde, tegen dit verwijt gevrijwaard „zijn. De niet-conservatieve liberalen zouden evenwel „voortgaan steeds een kerkelijke partij te bestrijden."

Zeer juist! Voor een zeker soort van liberalen, de zoogenaamde *geavanceerden*, blijven wij toch eene „kerkelijke partij", zoolang wij God althans niet uit de maatschappij bannen. Voor ieder, die de teekenen des tijds gadeslaat en begrijpt, stuwt de stroom van anti-clericalisme (in den zin van vijandschap tegen leerstellig geloof) al hooger en hooger op. Die anti-clericalen zullen spoedig een partij vormen, ook hier te lande. Moet men

de verschijnselen, die daarop wijzen, minachten? Moet men „zoet zijn", totdat het te laat is? Vroeger werd iedere levensuiting van het Katholiek bewustzijn „paepsche stoutichheden" genoemd; in onze dagen spreekt men van „staatsgevaarlijk". Moeten wij uit vrees voor dergelijke aantijgingen handelen als struisvogels?

Het derde punt: *Is de Proeve van een program, door Dr. Schaepman geleverd, goed geformuleerd?* Ik zal niet over taal, stijl en compositie van de *Proeve* spreken. Mij dunkt, dit is onnoodig. Ieder, die slechts eenigermate bekend is met onze Nederlandsche letteren, zal met mij erkennen, dat men in die drie punten aan Dr. Schaepman geene lessen behoeft te geven. Tot de rol van een *vitter* acht ik mij bovendien niet geroepen.

Ik zie — altijd naar mijn eigene bescheiden meening, welke zich niet het ambt van rechter *au dernier ressort* toekent — in de *Proeve van een program* niets anders dan eene proeve, welke ter beoordeeling aan bevoegden en ook aan niet-bevoegden, als zij het willen, wordt overgelaten; maar een meesterlijke proeve. Ik zie in de verschillende artikelen: 1°. een, het eerste, dat constateert, wie de Katholieke partij uitmaken; 2°. de verkondiging van een groot, onveranderlijk beginsel, zonder hetwelk wij niet meer zijn, wat wij willen zijn: Katholiek (artikel II); 3°. een kerkrechtelijk beginsel, waarvan de Katholieken nooit afstand kunnen doen (artikel III); 4°. een beginsel van staatsrecht, ten nauwste verbonden met de verplichting, ons door het Evangelie voorgeschreven, van onderdanigheid aan de door God gestelde

machten (artikel IV); 5°. verdere artikelen, waarop geheel en al van toepassing is, wat de opsteller zelf zegt: „Over het geheel wordt een program, waar het „teekent, waar het ophoudt de uitspraak van algemeene „waarheden te zijn, alleen geschreven voor toestanden, „die met den gewonen loop der geschiedenis niet in „botsing komen, of daarvan in snelheid en heftigheid van „beweging niet tot onordelijkheid toe verschillen. Op „zulke buitengewone tijdstippen behouden de grondbe- „ginselen hun volle kracht en toonen haar zelfs, maar „de gewone levensregelen gelden niet langer als levens- „voorwaarden. Tegen een gewone crisis moet een program „bestand zijn; in tijden van beroering is het genoeg, als „de beginselen behouden blijven en het recht wordt „gehandhaafd."

Ik heb alleen dit willen aanstippen. Ettelijke artikelen zouden onder Katholieken aanleiding tot *discussie* kunnen geven, waarbij het echter wenschelijk is, dat zulks met welwillendheid geschiede, en niet geschiede, om af te breken, maar om op te bouwen. In deze woorden ligt niet besloten, dat ik het zelf met den opsteller niet eens ben. Integendeel. Ik vermeet mij echter in 't allerminst niet, als een bevoegd beoordeelaar op te treden en een beslissend *judicium* uit te spreken in quaestiën van staatsrecht enz.; ik heb de geschiedenis des Nederlandschen volks, vooral die van het Katholieke gedeelte des Nederlandschen volks, bestudeerd, maar ik ben geen staatsman. Ik wil slechts op mijzelven toepassen:

Stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor

Maar voor zooverre ik, als Nederlandsch staatsburger, die den Katholieken godsdienst belijd, en als iemand van de „ultramontaansche partij" gerechtigd ben mijne meening daaromtrent te hebben, zou ik niet gaarne één der XVII artikelen zien wegvallen of een ander zien toegevoegd.

Thans blijft nog het beantwoorden over der laatste vraag: *Is de constructie van hetgeen een Katholieke partij in Nederland wezen moet, historisch juist, en is, over het algemeen beschouwd, de lijn, welke de Proeve aangeeft, uit ons historisch verleden doorgevoerd tot op onzen tijd?*

Wilde ik deze vraag eenigermate uitvoerig beantwoorden, dan kon ik niet anders doen, dan mijne *Geschiedenis des Nederlandschen volks van* 1815 *tot op onzen tijd*, waarvan het tweede deel pas is afgedrukt, in dit artikel opnemen; althans voor zooverre in dien arbeid meer bepaaldelijk de toestand, de wenschen en de adspiratiën der Katholieken, sinds 1830 tot aan 1884, worden behandeld.

Ik kan dit niet doen. Maar eene oplettende beoefening der historie onzes vaderlands sinds 1830 heeft mij bewijzen in overvloed gegeven, dat Dr. Schaepman zeer juist is geweest, toèn hij zeide: „De Katholieke Neder„landers hebben altijd, ook zonder partijorganisatie, een „min of meer zelfstandige plaats in de Nederlandsche „staatkunde ingenomen. Zij zijn nooit in eene andere „partij opgegaan. Hoezeer ook met deze of gene ver„bonden, zijn zij nooit, noch in de liberale, noch in de „conservatieve partij verdwenen. Hoe schijnbaar groot

„de vereeniging ook geweest zij, de zelfstandigheid bleef „behouden." Mocht ik in een beeld uitdrukken, wat in deze aangehaalde woorden is gezegd, het zou zijn: het is met de Nederlandsche Katholieken, bij hun optreden op het staatkundig tooneel der laatste vijftig jaren — waarover ik thans alléén spreek — geweest, als met eene muzikale compositie van gevierde meesters: de oplettende toehoorder merkt dat één thema, de uitdrukking der grondgedachte, telkenreize terugkeert, hetzij dan met verschillende *variatiën*, hetzij te midden van bijkomende muzikale gedachten, die echter niet in disharmonie met de hoofdgedachte mogen wezen.

Het thema der wenschen van de Katholieken in Nederland op politiek terrein is altijd geweest: 1°. gehoorzaamheid aan ieder wettig gezag, omdat alle gezag van God komt; 2°. ontkenning der revolutionaire leer, dat het gezag slechts uitgaat van het volk; 3°. vrijheid der Kerk, vrijheid van godsdienstoefening; 4°. gelijkstelling van de leden der verschillende kerkgenootschappen, niet slechts als een geschreven letter, doch naar waarheid en rechtvaardigheid toegepast; 5°. vrijheid van onderwijs. Hoe ook de Katholieken omtrent ondergeschiktere punten in politieke gevoelens van elkander mochten verschillen, in deze niet.

Wij behoeven slechts na te gaan, wat sinds de omwenteling van 1830 door Katholieke kamerleden, door de Katholieke pers is beleden en verdedigd, en men zal bevinden, dat omtrent deze punten altijd allen eenstemmig zijn geweest. Van Sasse van Ysselt, Luijben in de Staten-Generaal, Le Sage ten Broek in de pers hebben die beginselen altijd verdedigd; wel is waar met stemmen,

die niet zoo luide klonken als die hunner geestverwanten in 1884, die niet zoo openlijk werden toegejuicht als thans, maar het verschil tusschen de middelen tot openbaarmaking zijner gevoelens in 1830 en in 1884 is ook zeer groot; de evenredigheden in aanmerking genomen, was de verkondiging dier grondstellingen en de sympathie, waarmede zij werden begroet, niet minder; slechts waren onze vaderen wat bevreesder dan wij voor de beschuldiging van „paepsche stoutichheden" en voor de gevolgen, die daaruit konden voortkomen. Stellen wij ons in onze gedachten b.v. in het jaar 1834, dan zou een Katholiek artikel I van de *Proeve* niet zoo luide hebben verkondigd, maar het toch nooit hebben ontkend. Hij zou verklaard hebben, dat artikel III en IV aan geen twijfel konden onderhevig zijn. Hij zou misschien in artikel III voor *vordert zij*, geplaatst hebben *wenscht zij*. De Katholiek van 1834 was immers nog wel wat huiverig voor het: „paepsche stoutichheden".

Maar de tijden veranderen en met de tijden de menschen en ook de formulen dier menschen, neêrgelegd in een program. In 1840 werden wijzigingen voorgesteld in de grondwet van 1815. De politieke vaders van de antirevolutionairen, van de conservatieven en van de meerderheid der liberalen wilden weder in de bepalingen der grondwet opgenomen zien de verklaring, dat de Koning den Hervormden godsdienst belijdt: dat is, zij wilden eene formeele sanctie van de superioriteit der Protestanten boven de Katholieken. Niet één dezer verhief zijne stem tegen het feit, dat het Huis van Oranje Gereformeerd is; maar niet één der Katholieken zou ooit genoegen genomen hebben met het beginsel, dat de Hervormde gods-

dienst die van den Koning der Nederlanden *moest* zijn. Zij waren in hun recht. Zij volgden een artikel van een niet geschreven noch zelfs geformuleerd program hunner „politieke persoonlijkheid". Zij huldigden de souvereiniteit van het Huis van Oranje, zooals die in de grondwet van 1815 beschreven werd, maar wilden niet de bijvoeging van een artikel, waardoor de souverein gebonden werd in zijn geweten en waardoor de *inferioriteit* der Katholieken werd vastgesteld.

Dat de Katholieken toen reeds eene „politieke persoonlijkheid" uitmaakten, trad nog duidelijker te voorschijn bij gelegenheid van de pogingen, door Willem II in het werk gesteld, om de grieven tegen de wet van 1806 omtrent het lager onderwijs weg te nemen; niet minder, toen die vorst het Concordaat van 1827, gewijzigd naar de omstandigheden, die gevolgen waren der gebeurtenissen van 1830, wilde invoeren. De heftige opgewondenheid van het Protestantsche deel der natie, de beleedigingen, welke de Katholieken toen moesten verdragen, werden een band, die hen nog nauwer aan elkander bond en hen deed ondervinden en gevoelen, dat zij wel degelijk beschouwd werden, gelijk zij zich zelven beschouwden, als eene „persoonlijkheid", die ten gevolge van hetgeen hun als dusdanig eigenaardig was, zekere politieke rechten diende te handhaven. Artikel III en V, gelijk zij in de *Proeve ván een program* geformuleerd zijn, zouden toen voorzeker door hen zijn aangenomen; want zij verdedigden toen reeds de feitelijke toepassing daarvan.

De uitzetting van Mgr. J. de Grooff en twee andere priesters uit Neerlandsch-Indië gaven den Katholieken in Nederland aanleiding, om zich weder aan elkander te sluiten De

ouderen van dagen onder ons herinneren zich nog zeer wel, hoe de houding van het autocratisch bestuur van onze koloniën en meer nog de omstandigheid, dat het priesters der R. K. Kerk slechts als ambtenaren van den staat wilde beschouwd hebben en als zoodanig wilde behandelen, algemeene verontwaardiging opwekte onder de zonen der moederkerk. Artikel XV, tweede alinea, van de *Proeve van een program* werd toen reeds algemeen gevorderd als een onvervreemdbaar recht der Kerk, als een staatkundig recht van de „politieke persoonlijkheid" der Katholieken. Dat de uitzetting van Mgr. de Grooff, invloed uitgeoefend heeft op de meerdere sympathie der Katholieken voor de liberalen, welke alreeds in 1846 strijd voerden tegen het autocratisch beheer onzer koloniën, kan door niemand ontkend worden, die eenigermate bekend is met de parlementaire discussiën van de Noord-Brabantsche leden in de Tweede Kamer der Staten-Generaal en met de opstellen in de Katholieke bladen en tijdschriften van die jaren.

Niet minder vertoonde zich, in scherp geteekende lijnen, de „politieke persoonlijkheid" van Nederlands Katholieken bij gelegenheid van de *Placet-quaestie* in 1847. Van wege de oligarchisch- en de democratisch-Protestantsche partijen in Nederland werd de eisch gesteld, dat geestelijken, die zonder toestemming der regeering (*Placetum regium*) b.v. bullen des Pausen afkondigden, strafrechtelijk zouden vervolgd worden. De ministers van Willem II oordeelden die strafbepalingen onnoodig. Maar de groote meerderheid der Staten-Generaal verwierp om die reden het wetsontwerp, waarin zij niet waren opgenomen. Allen, die de laatste sporen van

een caesaro-papistisch stelsel, allen, die een anti-papistisch karakter der Nederlandsche politiek gehandhaafd wenschten, stonden aan de eene, de Katholieke Neder landers aan de andere zijde. Het bleek toen reeds, dat deze wel degelijk eene „politieke persoonlijkheid" uitmaakten. De onverdraagzame *Dominocratie* (gelijk zij werd genoemd) had gemeene zaak gemaakt met de *partij van behoud*: eene der oorzaken, waarom twee jaren later de Katholieken met de politiek-liberalen voor een tijd lang gemeene zaak maakten.

Daar kwam het jaar 1848, het jaar der staatsberoeringen voor Europa, het jaar der grondwetsherziening voor Nederland!

Verreweg de meerderheid onzer geloofsgenooten heeft dat jaar niet beleefd. Zij waren er nog niet of merkten nog niets van hetgeen rondom hen geschiedde; maar de gevorderden in leeftijd, vooral zij, die door opvoeding of door andere omstandigheden hunne blikken meer gevestigd hielden op hetgeen buiten den huiselijken of gemeentelijken kring gebeurde, zullen zich nog zeer wel herinneren, hoe destijds een soort van politieke koorts zelfs overigens onverschillige gemoederen in beweging en gisting bracht. Men was of *behoudend* of *liberaal*: hiervoor zich te vrijwaren, scheen tot het ondoenlijke te behooren. Verreweg de groote meerderheid van de Katholieke bevolking in Nederland schaarde zich aan de zijde van hen, die, niet tevreden met de bestaande politieke instellingen, hervorming van het gebrekkige, derhalve grondwetsherziening verlangden. Wel echter helde het eene gedeelte der uitstekendsten onder hen over tot het stelsel van *behoud*, het andere tot den wensch naar *hervormingen*. Onder dezen

wenschte de een hervormingen in engere, de andere in ruimere mate. Dit kon zeer wel geschieden, zonder dat één van beiden het essentiëele zijner „politieke persoonlijkheid" als Katholiek Nederlander verzaakte; immers op de cardinale punten: onafhankelijkheid hunner Kerk, vrijheid van onderwijs, gelijkstelling met andere Nederlanders, waren allen het eens. De groote stroomingen in het tijdsverloop van 1848 en de wensch naar hervormingen in de staatsinstellingen, lieten echter evenmin den Katholieken Nederlander onaangeroerd als den Protestantschen of Israelitischen Nederlander. In 1848 bewoog zich de strooming in de politieke atmosfeer in de richting van: liberaal zijn. De Katholieken gaven evenwel hunne eigenaardigheden niet prijs: de meerderheid onder hen wilde wel in maatregelen van practisch staatsbeleid denzelfden weg inslaan als de liberalen, maar zij namen daarom hunne grondbeginselen niet aan: *zij lieten zich niet in de liberale partij oplossen.*

De „politieke persoonlijkheid" der Katholieken in Nederland sloot zich echter volstrekt niet bij de *democraten* aan, toen wel is waar nog onbeduidend, maar reeds bestaande. Onderzoekt men nauwlettend, wat onder hen de *courant des opinions* in dat jaar was, dan was die in de richting der gematigde liberalen; de meesten wilden rechtstreeksche verkiezingen, omdat zij meenden daardoor beter tot hun rechtmatig aandeel van politieken invloed te zullen komen. Zij zouden in 1848 zeker artikel VI, eerste en tweede alinea, der *Proeve van een program* vrij algemeen aangenomen hebben. Zij verlangden — de herinnering aan de *monsterleening* van Van Hall was nog vrij algemeen — eene zuinige staathuishou-

ding. Aan artikel XIII (ook wat de vijfde alinea betreft) zou hunne goedkeuring terstond zijn gegeven. De gematigde liberalen van 1848 verklaarden zich tegen te groote staatsmacht: zoo ook de Katholieken; van daar dat zij ongetwijfeld artikel IX der *Proeve van een program* zouden toegejuicht hebben. Wat meer is: in het najaar van 1848 is er eene poging gedaan, om tusschen de Katholieke kiezers eenheid van werking tot stand te brengen, ten einde zich des te sterker bij de aanstaande verkiezingen te laten gelden.

Ik weet niet, of de pogingen, daartoe aangewend, door een dagblad of publiek geschrift dier dagen zijn openbaar gemaakt. Het is zeker, dat zij zijn aangewend. Er is een soort van *comité* geweest, dat van 28 October 1848 tot 9 Mei 1852 herhaaldelijk vergaderde: de eerste maal te Leiden, de laatste maal te 's-Gravenhage. De leden van dat *comité* woonden in verschillende oorden des lands; het is onnoodig aller namen te noemen; de dezer dagen overleden J. W. Cramer en de advocaat Meylink — later lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal — behoorden tot dat *comité*. Toen de eerste rechtstreeksche verkiezing zou plaats hebben, besloot het *comité* bij voorkeur eigene candidaten te steunen en in districten, waar dit niet kon geschieden, zich aan te sluiten bij de voorstanders van dien candidaat, wiens politieke beginselen het meest met die der „politieke persoonlijkheid" van Nederlands Katholieken overeenkwamen.

Om hunne geestverwanten aan te sporen, richtte een hunner, daartoe gemachtigd, en als uit naam van het dagblad *De Tijd* (Mgr. Smits is geen lid van het *comité* geweest) eene circulaire tot de kiezers. Deze namen

schier zonder uitzondering dien leiddraad, ook eene *Proeve van een program*, aan. Het is zeker, dat al zouden nog zoovele invloedrijke personen het aannemen daarvan ontraden hebben, de groote massa der Katholieke kiezers toch met den steller van het program zou zijn medegegaan.

Misschien zullen vele „invloedrijke kiezers", die in 1848 voor het eerst gebruik konden maken van het stemrecht, zich herinneren, welk program aan de circulaire was toegevoegd. Het luidde:

„Eerlijke, gulle toepassing van vrijheden en regten, „in de Grondwet nedergelegd, zoodat niet alleen de „vrijheden en regten, die wij reeds onder de Grondwet „van 1840 hadden, in geen enkel punt worden ingekort, „maar naar de letter en den geest der nieuwe Grondwet „worden uitgebreid.

„Dat doel zal vooral kunnen worden bereikt door het „stellen van een lageren census dan die thans wordt „vereischt, om stemgeregtigd te zijn voor de eerste regt-„streeksche verkiezing.

„Bezuiniging door vereenvoudiging van bestuur in het „moederland en in de koloniën, vooral der administratie, „die te veel heeft gecentraliseerd.

„Omwerking van het belastingstelsel met het doel, „om zooveel mogelijk de lagere volksklasse te verligten „en handel en nijverheid van knellende boeijen vrij te „maken."

Ziedaar het program van de „politieke persoonlijkheid" der Katholieken in 1848, zooals het met algemeene stemmen is aangenomen.

Men vergelijke nu de eerste alinea van dit program

met artikel III, IV, V, VI, X, XI, XIII, eerste alinea, van de *Proeve van een program.* Om dit met vrucht te kunnen doen, dient men ook de grondwetten van 1840 en van 1848 te vergelijken.

Men vergelijke de tweede alinea van dit program met artikel III, derde alinea, van de *Proeve.* Hierbij dient men in het oog te houden, dat „verlaging van census" in 1848 algemeen beschouwd werd als het beste middel, om ook tot „vertegenwoordiging der minderheden" te komen.

Men vergelijke de derde alinea van dit program met artikel IX, eerste en tweede alinea, van de *Proeve.* Bezuiniging in de administratie „die te veel heeft gecentraliseerd" is in den grond hetzelfde, als hetgeen in dat artikel IX door beide genoemde alinea's wordt geëischt. Ook artikel XIII, tweede en derde alinea, van de *Proeve* komen zeer wel overeen met hetgeen de stellers van het program in 1848 formuleerden en de Katholieke kiezers in 1848 schier algemeen door hun stemmen goedkeurden.

In de meeste zaken, die aan het oordeel van het publiek waren onderworpen en waarover de Staten-Generaal moesten beslissen, gingen de Katholieken in de eerste jaren na 1848 denzelfden weg als de liberalen; hunne beginselen als „politieke persoonlijkheid" waren er niet bij betrokken en, gelijk wij hebben aangemerkt, de liberale stroom vloeide in dezelfde richting als die, waarheen de Katholieken het schip van den staat wenschten gekeerd te zien.

De herstelling der bisschoppelijke hiërarchie, de Aprilbeweging, de staatkundige gebeurtenissen van 1853 gaven aanleiding tot eene nauwere samenwerking van de Katholieken met dat gedeelte der liberale partij, dat de Thor-

beckiaansche is genoemd geworden. Thorbecke en de politieke begrippen, waarvan hij de krachtigste en talentvolste vertegenwoordiger was, werden tenzelfden tijde als het Pausdom aangevallen door dezelfde personen. De *politieken* gebruikten de *anti-papisten* om het ministerie omver te werpen; de anti-papisten wilden het ministerie omvergeworpen zien, omdat, naar hunne meening, Thorbecke en zijne ambtgenooten den Nederlandschen Protestantschen staat aan Rome prijsgaven. Het betrof eene zaak, die de kerkelijke vrijheid der Katholieken in de hartader aantastte; het betrof de quaestie, of het Protestantsch karakter van den Nederlandschen staat moest worden gehandhaafd, door het Katholicisme, als kerkgenootschap, in zekere *inferioriteit* te houden. Alle Katholieken traden gemeenschappelijk met het volle bewustzijn der rechten van hunne „politieke persoonlijkheid" op. Dat zij gemeene zaak met Thorbecke hebben gemaakt, is niet waar. De Thorbeckianen hebben, èn omdat hunne staatkundige zienswijze omtrent het goed recht der bisschoppen overeenkwam met hetgeen de Katholieken als hun recht begeerden, èn omdat zij het eigenlijke mikpunt waren van de politieke leiders der April-beweging, in de Staten-Generaal met de Katholieken gestemd. Geen wonder dus, dat Breda en Maastricht bij de verkiezingen Thorbecke naar de Tweede Kamer afvaardigden. De kiezers begrepen, dat hij een geduchte tegenstander van hunne tegenstanders moest wezen.

Met ieder jaar echter bleek al meer en meer, dat er een principiëel verschil bestond en altoos bestaan had tusschen de liberalen en de Katholieken. De theologische grond der schoolwetquaestie — dit werd al duidelijker —

is van dien aard, dat *in beginsel* beiden evenmin met elkander kunnen samengaan als *plus* met *minus*. De theologische grondslag van het liberalisme [1]) is en blijft *negatief*; de theologische grondslag van het Katholicisme is en blijft *positief*; de anti-revolutionairen hebben een theologisch-positieve grondslag, maar een zwakkere, gelijk aan een stuk, dat afgebroken is van een rotsgevaarte. De schoolwetstrijd begon, niet op eens, maar geleidelijk voortgaande, de verschillende elementen te scheiden of te vereenigen naar hunne *Wahlverwantschaften*. Dat de Katholieken in 1857 en in de volgende jaren niet zoo eensgezind hebben gehandeld als b.v. in 1853, is te wijten aan de verwarring van Katholieken met liberalen, van Katholieken met zoogenaamde conservatieven, van anti-revolutionairen met conservatieven; ook aan den strijd, sinds 1844 (toen de liberalen sterk op den voorgrond traden) gevoerd: het karakter van dien strijd moest wel aanleiding geven, dat de meeste Katholieken zich haast als *Papo-Thorbeckianen* beschouwden.

En toch bleek al meer en meer, dat zoowel liberalen als Katholieken ieder eene eigene „politieke persoonlijkheid" waren; dat eerstgenoemden al meer en meer moesten gevonden worden onder hen, die bewust of onbewust op godsdienstig gebied de *moderne* Protestantsche theologie als fondament hunner ideeën omtrent de verhouding der natuurlijke orde van zaken tot de bovennatuurlijke erkenden, en dat bij de Katholie-

---

1) Er bestaat onderscheid tusschen *liberalisme* een historico-politico-religieus stelsel, en *liberalen*, dat is: menschen, die als menschen, vaak zeer inconsequent kunnen zijn, terwijl een stelsel steeds consequent blijft, of het is geen stelsel meer.

ken al meer en meer de overtuiging ingang vond, dat de liberalen den staat geheel en al wilden gegrondvest en gebouwd hebben op den grond van het rationalisme; van daar dat de eensgezindheid tusschen beiden, waar het politieke vraagstukken gold, al losser en losser werd. De onverholen sympathie, welke de liberalen aan de Italiaansche revolutiemannen schonken, waarbij het duidelijk werd dat de anti-papisten van 1853 thans grootendeels plaats genomen hadden onder de liberalen en hunne *nopopery*-kreten uit het liberale kamp deden opgaan; de beweging tegen den *Syllabus*, waarbij de liberalen gemeene zaak maakten met alle rationalistische, ongeloovige en godsdienstloochenende elementen buitenslands; de opheffing van het Nederlandsch gezantschap te Rome — eene anti-papistische demonstratie in het oog der Katholieken — maakten eindelijk de breuk volkomen.

Gelijk er vroeger geroepen werd van Papo-Thorbeckianen, zoo thans van clericale partij. Sinds jaren en altoos nog hoort men hoog opgeven van „een samengaan van Rome met Calvijn". Schelklinkende woorden.... goed om kortzichtigen te misleiden, die niet behooren tot hen, van wie men zeggen mag: *Felix qui rerum potuit cognoscere causas.* Evenwel zeer velen, waaronder ik ook mij zelven moet rangschikken, hebben moeilijk hun weerzin tegen een „samengaan met de Calvinisten" kunnen bedwingen. De Katholiek Nederlandsche volkstraditie (want wij hebben er eene, die nooit heeft opgehouden te leven sinds de „Geuzen tijden"), de herinnering aan de Aprilbeweging van 1853 hebben machtig medegewerkt tot dien weerzin: hij is en blijft zeer begrijpelijk, vooral bij de ouderen van dagen onder ons. Echter bestaan er

veel punten, waarin de Katholieken en de anti-revolutionairen dezelfde zienswijze moeten hebben, die voortspruit uit hunne beginselen. Beiden erkennen een onmisbaar verband tusschen de bovennatuurlijke en de natuurlijke orde van zaken: een verband, dat verbroken wordt door hetgeen zij *de Revolutie* (niet eene revolutie) noemen, omdat deze „de souvereiniteit des menschen" stelt in plaats van de „souvereiniteit Gods". Beiden erkennen wel de „macht van den staat", maar niet de „staatsalmacht". Uit deze gemeenschappelijke grondbeginselen volgt gemeenschappelijkheid van sommige wenschen.

Bovendien is er nog iets, wat beiden tot bondgenooten maakt: in de plaats van een heerschende kerk is gekomen de wensch en het streven naar .... eene heerschende niet-kerk; eene niet-kerk welke tot eene kerk staat als *minus* tot *plus*. Maar negatieve getallen zijn evenzeer getallen als positieve: — x is evenzeer een getal als + x. Dit zien duizenden en duizenden ter goeder trouw niet; maar zeer velen zien het wèl, en die zeer velen beginnen al meer en meer de liberale partij te leiden en verkrijgen al meerder en meerder kracht. De moderngezinde predikant wil evenzeer zijn invloed uitoefenen op de school in 1884, als de zeer orthodox-gezinde predikant dit in 1784 als „zijn recht" begeerde: andere namen, maar dezelfde zaak! Gelijk voor eene eeuw aan Katholieken en dissenters het recht nog onthouden werd, om zitting te nemen in de regeeringsbanken, zoo beweert thans, in 1884, een der voornaamste woordvoerders der liberale partij, *Het Handelsblad*, dat „kerkelijke partijen", dus anti-revolutionairen en Katholieken, volgens de grondwet „geen recht tot bestaan hebben"; derhalve dat zij niet

mogen zijn volgens de grondwet; derhalve dat zij zijn *buiten de grondwet!* Een fraaie thesis, om ons en de anti-revolutionairen door een vereerend ostracisme buiten den staat te bannen! Wij weten wel, dat men op de grootste helft der natie geen ostracisme *kan* toepassen, maar wij erkennen ook de waarheid van het:

> Principiis obsta, sero medicina paratur,
> Dum mala per longas convaluere moras.

Anti-revolutionairen en Katholieken dienen dus toe te zien, eer het te laat is; zij kunnen verwachten, dat de uiterste richting van het liberalisme zich eenmaal met meer kracht dan de gematigde tegen hen zal richten; met meer kracht, zeg ik: omdat die uiterste richting consequenter is.

Moeten de Katholieken dan opgaan in de anti revolutionairen? — Neen, want zij verschillen te veel, ook in ettelijke *adspiratiën*. Wat alléén „van Rome" is, kan niet samengaan met datgene, wat alléén is „van Calvijn", maar door hetgeen beiden gemeen is kunnen zij in ettelijke opzichten samenwerken.

De Katholieken in Nederland maken eene „politieke persoonlijkheid" uit; zoo ook de anti-revolutionairen; zoo ook de liberalen; zoo ook de conservatieven; iets wat zeer gemakkelijk is aan te toonen, maar wat mij thans buiten mijn bestek zou voeren.

En eene „politieke persoonlijkheid" kan zich, zonder verlies van eigene zelfstandigheid, niet oplossen in eene andere „politieke persoonlijkheid". Slaan wij alléén maar een blik op onze historie sinds 1848.

Katholieken en liberalen zijn misschien al te nauw aan elkander gesloten geweest: niet ten voordeel van een hunner.

Conservatieven, anti-revolutionairen, anti-papisten hebben zich in 1853 te nauw met elkander samengesloten tegen de Katholieken en Thorbeckianen: niet ten voordeele van de triple alliantie.

Conservatieven en anti-revolutionairen zijn te nauw aaneengesloten geweest tot ongeveer 1868: niet ten voordeele der anti-revolutionairen.

Liberalen hebben bij de schoolwetquaestie, vóór 1878, tal van zoogenaamd conservatieven in hunne gelederen opgenomen, maar toen de wet op het lager onderwijs van 1878 was aangenomen, is het zeer spoedig gebleken, dat die tijdelijk aangenomen recruten volstrekt geen meerdere kracht aan de liberale partij geschonken hebben.

Het is dan ook de daad geweest van een staatsman en historicus met scherpen blik, van Groen van Prinsterer, dat hij de anti-revolutionairen heeft weten los te maken van een te innige verbintenis met de conservatieven.

Het zal, hoop ik en wie weet hoe velen met mij, het werk zijn, iemand met scherpen blik, als Schaepman, waardig, dat hij de Katholieken in Nederland op politiek terrein wete los te maken van te nauwe verbintenis — als „politieke persoonlijkheid" — met hen, die niet zijn, wat zij zijn.

Allen, Katholieken, anti-revolutionairen, conservatieven, liberalen zullen er bij winnen, wanneer zij toonen wat zij zijn.

De zelfstandigheid, de vrijheid van beweging en, zoo

ik hoop, de eerbiediging van elkanders „politieke persoonlijkheden" zullen er bij winnen.

Niet door *partijen* maar door *partijschappen* wordt het gezonde leven eens volks ondermijnd.

De *Proeve van een program*, door Dr. Schaepman aan zijne Katholieke landgenooten aangeboden, verdient gewaardeerd en overwogen te worden.

Ik vlei mij niet, dat het aangebodene door de „openbare meening", of door een „comité", of door eene „algemeene vergadering" zal aangenomen worden; maar het zal aangenomen worden door dien *sensus intimus*, welke aan iedere „politieke persoonlijkheid" eigen is, welke moet gekend worden, om de historie van een volk of van een tijdvak te begrijpen.

Ik heb niets anders gezegd dan wat mijn persoonlijk gevoelen, mijne innige overtuiging is. Ik heb niet gesproken, om den arbeid van mijn hooggewaardeerden, genialen vriend aan te prijzen; maar omdat ik althans eene *Proeve van een program* zie, dat ik in 't algemeen en, wat de meeste artikelen betreft, in het bijzonder sinds tal van jaren wenschelijk heb geacht, waarin ik de logische consequentie zie van het tijdvak onzer historie (1815—1884), dat ik thans bestudeer.

29 Februari 1884. Dr. W. J. F. NUYENS.

Het „Système de M. Loth" en de Schrijver der Navolging

Nieuw onderzoek der strijdvraag volgens een (gewaand) handschrift van 1406.

Indien de lezer in dit laatste opschrift het woord, dat tusschen haakjes geplaatst is, wegdenkt, heeft hij den indrukwekkenden titel eener verhandeling, waarmede voor eenige jaren de heer Arthur Loth de geleerde wereld verraste en ook gedeeltelijk misleidde [1]). Een handschrift der *Navolging* van het jaar 1406, welk een vondst! Na 250 jaren strijds in eens het onwederlegbaar bewijs te leveren, dat Thomas à Kempis, destijds hoogstens 27 jaren oud, de *Navolging* niet heeft geschreven, het is voldoende, om onder de voornaamste geleerden der negentiende eeuw plaats te nemen en de onsterfelijkheid aan zijn naam te verzekeren: *La question se trouve plus avancée, qu'elle ne l'a été en trois siècles de disputes, par la seule découverte du manuscrit de* 1406, *qui exclut définitivement Thomas à Kempis et Gerson; elle nous paraît même entièrement renouvelée.* Vast van hoofd moet hij wel wezen, die plotseling tot zulk een hoogte opgevoerd, zich niet door duizeling voelt aangegrepen. Die duizeling overviel inderdaad

---

[1]) *Revue des Questions Historiques*, 1er Avril 1873, p. 527.

den heer Henri Delaborde, die het eerst het handschrift onderzocht, zoowel als den heer Arthur Loth, die het later, zoo niet grondiger, dan toch breedvoeriger kwam bespreken.

Het handschrift, dat onder anderen ook twee oude gravuren bevat, bevindt zich thans te Parijs in de *Bibliothèque nationale, Compartiment des Estampes, coté E·a*^{2}, *Réserve.* Verschillende tractaten, door verschillende handen geschreven, zijn daarin vereenigd, maar volgens Loth is het papier bij allen hetzelfde, en vormden zij ook van den aanvang af een enkelen bundel. Voorop staan twee kalenders, door Loth genoemd *calendrier astronomique* en *calendrier ecclésiastique*, volgens den ouden stijl; dan volgen een aantal gebeden; op blz. 29 (verso) begint het eerste boek der *Navolging*, en verder naar achteren, door andere tractaten daarvan gescheiden, staan eenige uittreksels van het derde en vierde boek. De vorm van het schrift en de spelling verraden den Duitschen of Nederlandschen oorsprong van den codex, terwijl eenige uittreksels der Windesheimsche constituties bepaald op deze kloostervereeniging wijzen. Geen enkele der copiïsten heeft rechtstreeks het jaartal aangeteekend, waarin hij zijn afschrift voltooide, maar de dagteekening wordt volgens Loth op eene nog veel zekerder wijze aangegeven door den vooraf geplaatsten *calendrier ecclésiastique*, die met het jaar 1406 begint; in de onderteekening van een copiïst zou desnoods een schrijffout aangenomen kunnen worden, maar zulk een kalender, zoo heet het, is noodwendig gelijktijdig: *De nos jours comme autrefois, cette table des Fêtes mobiles commence à l'année, dans laquelle le livre est imprimé et elle comprend*

une période de 18, 20, 25 *ans relativement courte* [1]). *Ces calendriers placés en tête des livres sont essentiellement contemporains. La première année qu'ils indiquent est, aussi bien dans les manuscrits que dans les imprimés, l'année de leur transcription ou de leur édition ou, tout au plus tard, l'année suivante, afin que l'usage du calendrier commence tout de suite pour le possesseur du livre.* Wijl de Parijsche bibliotheek nog een ander, naar beweerd wordt, in Italië vervaardigd handschrift bezit, dat blijkens zijne overeenkomst met het vorige van een zelfde model afstamt, en de *Navolging* in dat eerste reeds als een goed bekend boek wordt behandeld, zoo moet het origineel veel hooger opklimmen, zoodat niet alleen Thomas à Kempis, maar zelfs de kanselier Gerson als schrijver geheel wordt buitengesloten; daar echter de herkomst der oudste handschriften en eene menigte andere teekenen op den Windesheimer kring wijzen, zoo besluit Loth, dat de *Navolging* tusschen 1350 en 1380 door een kanunnik dezer klooster-vereeniging is geschreven. Hadde hij geweten, dat Windesheim eerst in 1387 is gesticht, dan zou hij de rekening natuurlijk anders hebben doen sluiten. Het artikel van Loth heeft in der tijd veel opspraak verwekt, en de indruk, dien het maakte, is nog niet geheel verdwenen; het nieuwe, daarin voorgeslagen, stelsel draagt den weidschen titel van: *Système de M. Loth.*

Santini, die persoonlijk het handschrift nauwlettend onderzocht, logenstraft de bewering van Loth, dat alle daarin

---

[1]) Ondertusschen heb ik een brevier op mijn lessenaar liggen, waarin die periode 40 jaren omvat: Leodii ex officina Typographica Clementis Plomteux 1782. Een tijdperk van 35 jaren is in de breviers zeer gewoon

bevatte tractaten van den aanvang af een enkelen bundel vormden, en dat het papier het geheele boek door hetzelfde zou wezen; ongeveer een derde daarvan verschilt van het overige. „De tegenwoordige band" — zegt Santini — „is van zeer jongen oorsprong, en bezwaarlijk „kan men volhouden, dat de geheele codex eertijds is „samengebonden alvorens te zijn beschreven; uit vele „gegevens daarentegen schijnt hij eene toevallige samen„voeging te zijn van meerdere met elkander vereenigde „geschriften, en dit is minstens voor een gedeelte daar„van stellig het geval [1])". Hieruit zou men reeds kunnen besluiten, dat de gewaande kalender oorspronkelijk hoogstwaarschijnlijk bij de daarachter geplaatste gebeden behoorde, want gelijk de ZEerw. Heer Spitzen aanmerkte, zulke kalenders worden wel dikwerf in gebedenboeken, maar nooit, of althans zeer zelden, in geestelijke leesboeken geplaatst. De Eerw. Heer Delvigne had reeds vroeger in de *Précis Historiques* [2]) overtuigend de valschheid van het beginsel aangetoond, dat het eerste jaar van een kalender altijd het geboortejaar van het boek zou aangeven; vele door hem aangehaalde voorbeelden bewijzen het tegendeel. Deze aanmerkingen zijn werkelijk voldoende, om de overbrenging van het jaartal 1406, waarmede de kalender zou beginnen, op het verder geplaatste boek der *Navolging* als ongeoorloofd te verwerpen, en ik zelf heb mij in mijn boek daarmede vergenoegd. Later echter heb ik gemerkt, dat sommige geleerden, die in de strijdvraag belang stellen, toch aan

---

[1]) *I. Diritti di Thomaso da Kempis* P. II, p 168.

[2]) T. XXVI, p 204.

het stelsel van Loth nog eenige waarde hechten: zonder staande te houden, dat het handschrift juist van 1406 dagteekent, zelfs toegevende, dat het eenige jaren jonger is, meenen zij, dat de bewijsvoering van Loth daaraan toch een ouderdom verzekert, die voor het auteurschap van Thomas à Kempis min of meer bedenkelijk kan heeten, en die kalender, met genoemd jaar beginnende, bleef voor sommigen een steen des aanstoots. Geen wonder, dat dit feit nog al tamelijk algemeen werd aangenomen, wanneer zelfs Santini het zonder voorbehoud toegaf en de groote scherpzinnigheid en het vernuft bewonderde, door den heer Loth bij het vaststellen daarvan ten toon gespreid: „Gelijk „wij gezien hebben, kent de begaafde schrijver aan zijn „handschrift de dagteekening toe van 1406. Het voornaamste „bewijs, waarop hij zich grondt, om dit te betoogen, want „die dagteekening staat er niet rechtstreeks aangegeven, „is een kalender, aan het hoofd van het handschrift ge„plaatst. Zelfs deze geeft niet duidelijk en uitdrukkelijk „die dagteekening, welke door den heer Loth slechts „wordt afgeleid door middel van vele berekeningen en „lange redeneeringen, waarmede hij de dwalingen verbe„tert, door den copiïst in de cijfers en in de plaatsing der „kolommen begaan. Dit alles zal zeer juist zijn, en de „geachte schrijver vertoont daarin stellig veel scherpzin„nigheid en groot vernuft en een ongewoon geduld, en „slaagt er in te bewijzen [wij geven het hem gaarne toe] „dat de genoemde kalender gemaakt is, om te beginnen „met het jaar 1406." Een oud geschreven brevier, dat mij toevallig in handen kwam, gaf mij aanleiding de zaak eens nader te onderzoeken, en weldra zag ik tot mijne verbazing, dat al die berekeningen en redeneeringen van

Loth zoo valsch mogelijk zijn: die kalender, zoo hij al dien naam mag dragen, vertoont geen spoor van het jaar 1406 noch zelfs van eenig ander jaar als *aanvangsjaar*. Om dit te bewijzen, moeten wij vooraf eenige aanmerkingen maken over de verschillende in het begin der gebedenboeken geplaatste lijsten, die men onderling wel moet onderscheiden.

Vooreerst heeft men lijsten, in het brevier *tabella temporaria* geheeten, waarin een zekere rij achtereenvolgende jaren rechtstreeks in cijfers zijn uitgedrukt en naast elk jaartal het overeenkomstige guldengetal, de zondagsletter, de paaschdag enz. staan aangegeven. Dit zijn de eigenlijke kalenders, en uit hen kan men nog het meeste opmaken omtrent den tijd, waarin de geschrevene of gedrukte boeken het licht zagen. Veilig kan men besluiten, dat zij niet ouder of althans slechts weinig b.v. slechts een jaar ouder zijn, dan het beginjaar van den kalender; om zijn doel te bereiken, moet deze aanstonds bruikbaar zijn, en licht kan de copiïst of drukker een model vinden, dat de elementen van het loopende jaar bevat; kan hij zulk een model niet verkrijgen, en is hij, wat dikwerf het geval zal zijn, buiten staat zelf een kalender samen te stellen, dan zal hij dien liever geheel weglaten, dan er een op te nemen, waarin de naastvolgende jaren ontbreken. Valsch echter is de bewering van Loth, dat de drukwerken en handschriften nimmer jonger zouden wezen dan het aanvangsjaar van den daarin geplaatsten kalender.

Gelijk boven gezegd is, heeft de Eerw. Heer Delvigne het tegenovergestelde bewezen door vele voorbeelden

zoowel uit den vroegeren als uit den lateren tijd, onder anderen door een kerkboek, dat veertien jaren later gedrukt is dan het eerste jaar in den kalender aangegeven. Een ieder, die kerkboeken en breviers wil nakijken, zal vooral bij oudere een gelijke opmerking kunnen maken. Ik heb een exemplaar voor mij liggen der derde uitgave van het: *Boek der gemeene gebeden en bedieninge der Sacramenten gebruikelijk in de kerke van Engeland*, te Dordrecht bij Hendrik Walpot in 1728 verschenen, waarin staat een *Tafel der Onbestendige Feestdagen op 29 Jaaren uitgerekend*, beginnende met het jaartal 1711 en eindigende met 1739; het grootste gedeelte der hier aangegevene jaren was dus reeds verstreken, toen het boek werd gedrukt. Wie zal de grens bepalen, welke dit van de willekeur van drukker of copiïst afhankelijk verschil niet kan overschrijden?

Indien onze tegenwoordige drukkers soms eenvoudig weg oudere modellen van kalenders weergeven, zullen de copiïsten der middeleeuwen nog dikwijlder zonder aarzelen dergelijke oudere kalenders met het geheele boek, waarin zij stonden, hebben overgeschreven. Voor een drukker toch is het uitgeven van een boek eene zaak van grooter belang dan het bloote overschrijven voor een copiïst, en al is hij zelf niet in staat een kalender te vervaardigen of voort te zetten, dan kan hij in de menigte aanhoudend op nieuw verschijnende boeken voorbeelden genoeg vinden, die een voldoend aantal toekomstige jaren omvatten; ook staat hij gewoonlijk in verbinding met een meer ontwikkeld persoon, die hem den weg wijst. De vroegere copiïsten bezaten niet immer die

uitwendige hulpmiddelen, en men kan geenszins veronderstellen, dat allen bekwaam genoeg waren, om uit zich zelven een kalender op te maken. In de Norbertijnsche abdij van Tongerloo bevindt zich een handschrift, dat eveneens het eerste boek der *Navolging* bevat; een vooraf geplaatste kalender begint met het jaar 1470; toch is een der volgende tractaten negen jaren later gedagteekend.

Behalve deze eigenlijke kalenders, waarin de jaartallen rechtstreeks in cijfers zijn uitgedrukt, bestaan er nog tafels, waarin men de jaartallen zelf te beginnen met een zeker jaar op eene bepaald aangegevene wijze in de gedachte moet aanvullen, om van eenig volgend jaar het guldengetal, de zondagsletter enz op te zoeken. Zulke tafels beginnen gewoonlijk met een rond getal, een eeuwjaar, en kunnen of wel verder onbepaald doorloopen of slechts binnen een zeker tijdperk geldig blijven. Geeft de samensteller van zulk een tafel te kennen, dat zij ook voor de toekomst moet dienen, dan zal men kunnen besluiten, dat zij eenigen tijd vroeger werd gemaakt dan het aangegevene eindjaar, maar ten onrechte zou men beweren, dat een copiïst ze niet later in zijn handschrift heeft kunnen overschrijven; afgezien toch van het feit, dat sommige copiïsten een ouder handschrift voetstoots weergaven, zou dat werk toch niet vlakweg nutteloos moeten heeten, wijl zulke tafels ook voor den verledenen tijd nuttig kunnen wezen; wij maken opzettelijk deze aanmerking, wijl eenige bijzonderheden in de tafels van het onderhavige handschrift genoegzaam zeker aanduiden,

dat wij daar niet met een oorspronkelijken samensteller, maar enkel met een gewonen copiïst te doen hebben. Geheel zinneloos zou het wezen, het aanvangsjaar zulk eener tafel zelfs bij benadering als de dagteekening harer samenstelling te beschouwen. Wil de samensteller het gebruik zijner tafel verklaren, dan zal hij zich natuurlijk in zijn uitgangspunt of in eenig ander reeds vervlogen jaar kunnen verplaatsen en van de daaropvolgende jaren in den toekomenden tijd spreken, ook al heeft hij zelf die jaren reeds lang achter den rug; bij een gewonen copiïst zal men dus *a fortiori* dergelijke uitdrukkingen kunnen aantreffen. Om een en ander op te helderen, moge voorloopig het volgende voorbeeld dienen. In het Mechelsche brevier van 1869, bij Dessain gedrukt, vinden wij o. a. de volgende tafel:

Alia tabella Litterarum Dom. ab anno 1700 inclusive usque ad annum 1900 exclusive.

d c	b	A	g	f e	d	e
b	A g	f	e	d	c b	A
g	f	e d	c	b	A	g f
e	d	c	b A	g	f	e

Usus hujus tabellae talis est. Anno 1700 tribuatur unica littera inferior c primae cellulae, relicta littera d superiori, quia annus ille 1700 non est bissextilis sed communis, et littera d fuit Dominicalis praecedenti anno 1699. Anno sequenti 1701 tribuatur littera b secundae cellulae etc. Item

anno 1704 tribuantur geminae litterae f e quintae cellulae, et sic deinceps aliis annis per ordinem aliae cellulae tribuantur, donec ad annum propositum pervenias, redeundo ad principium tabellae, quotiescumque eam percurreris....

Natuurlijk kan men, in plaats van de 28 vierkantjes over vier horizontale rijen te verdeelen, ze ook allen in een enkele verticale kolom onder elkander stellen, en in dien vorm zullen wij een tafel der zondagsletters ontmoeten in het handschrift van den heer Loth.

Er is nog een andere soort van tafels, waarin geen enkel jaar, op welke wijze dan ook, rechtstreeks voorkomt, d. i. er staat niet alleen geen jaartal in cijfers aangegeven, maar men behoeft ook niet, door op de zooeven verklaarde wijze van een zeker uitgangspunt voort te tellen, zelf de plaats der kortheidshalve weggelatene jaartallen te bepalen. Zulke tafels veronderstellen eene voorafgaande kennis van eenige elementen des jaars, waarvan men iets verders wil weten: als voorbeeld kan dienen onze tegenwoordige *Tabula Paschalis* van het breviér, door welke men onmiddelijk den paaschdag kan vinden van een willekeurig jaar, wanneer men de *epacta* en de zondagsletter daarvan kent; in alle jaren, waarin deze twee elementen dezelfde zijn, zal paaschdag ook op denzelfden datum vallen. Volgens den ouden stijl, waarop alles, wat wij in het handschrift van den heer Loth ontmoeten, betrekking heeft, werd paschen gevonden door het guldengetal en de zondagsletter. Zulke tafels beginnen op geenerlei wijze met eenig bepaald jaar en

zijn ook niet binnen een bepaald tijdperk besloten; zij blijven geldig, zoolang er geene nieuwe hervorming in de geheele tijdrekening plaats heeft: zoo zou de oude *Tabula Paschalis* nog heden dienen, wanneer de Gregoriaansche hervorming der tijdrekening niet tusschen beide was gekomen. Het klinkt schier ongeloofelijk, maar het is waar: wat de heer Loth beschouwt als een kalender, beginnende met het jaar 1406, waaromheen hij al het overige van zijn betoog groepeert, is niets anders dan een *stuk* van een dusdanige tabel.

Om dit te bewijzen en dus het geheele *système de M. Loth* voortaan als een zeer vermakelijke episode in een langdurigen strijd te doen beschouwen, moeten wij den *kalender van* 1406 met een gedeelte der daaraan vastgeknoopte beschouwingen hier mededeelen. Wij zullen de tafel, of liever de tafels, want er zijn binnen den buitensten rechthoek meerdere, onderling geheel verschillende besloten, overnemen, gelijk Loth ze geeft, ofschoon hij, gelijk weldra blijken zal, in een bepaald punt uit misverstand van zijn handschrift is afgeweken; de beschouwingen zullen wij onvertaald laten, om niet het vermoeden te wekken, dat wij door eene minder getrouwe vertaling dien onovertreffbaren onzin grooter zouden gemaakt hebben dan hij werkelijk is:

AUREUS NUMERUS.	CICLUS SOLARIS.	LITTERA DOMIN.	BISSEXTILIS.	AUREUS NUMERUS.
15	10	b		
16	11	a		
17	12	g		
18	13	F	E	
19	14	d		1
1	15	c		2
2	16	b		3
3	17	a	G	4
4	18	f		5
5	19	e		6
6	20	d		7
7	21	c	B	8
8	22	a		9
9	23	g		10
10	24	f		11
11	25	e	D	12
12	26	c		13
13	27	b		14
414	28	a		15
15	1	g	F	16
16	2	e		17
17	3	d		18
	4	c		19
	5	b	A	
	6	g		
	7	F		
	8	e		
	9	d	C	

TABULA INTERFALLI.

0	1	2	3	4	5	6	CONCURRENTES.
A	B	C	D	E	F	G	
8	8	8	8	7	7	7	
6	6	6	6	6	6	6	
9	9	9	9	9	8	8	
8	7	7	7	7	7	7	
6	6	6	6	5	5	5	
9	9	8	8	8	8	8	
7	7	7	7	7	6	6	
10	10	10	9	9	9	9	
8	8	8	8	8	8	7	
7	7	6	6	6	6	6	
9	9	9	9	9	9	9	
8	8	8	7	7	7	7	
6	6	6	6	6	6	5	
9	9	9	9	8	8	8	
7	7	7	7	7	7	7	
6	6	6	5	5	5	5	
9	8	8	8	8	8	8	
7	7	7	7	6	6	6	
10	10	9	9	9	9	9	

Item numerus stans in directo aurei numeri sub littera dominicali hujus anni est interfallum.

Subtrahe ab annis Domini 1400, et residuum numera in tabula cujus utilitatem vis habere, et in quo numero stant anni Domini ille est numerus quesitus. Ubi ponuntur due littere ibi est annus bissextilis, et littera stans ad sinistram durat usque ad festum Petri, sed secunda ad dexteram ponitur per totum annum et cum secunda debemus invenire festa mobilia.

Ce calendrier, comme on le voit — zoo spreekt de heer Loth — ne marque pas les années. Néanmoins, par les seules indications qu'il fournit, il serait facile de trouver immédiatement l'année de sa confection et par conséquent la date du manuscrit,

s'il n'y avait dans la disposition des lignes une erreur évidente, qui demande quelques explications. Mais on trouve en note d'autres données, à l'aide desquelles on peut compléter sûrement les indications du calendrier.

La note dit: „Retranche aux années du Seigneur 1400, et compte le surplus dans la table dont tu veux te servir; le nombre correspondant à chacune des années du Seigneur (ainsi comptées depuis 1400) est le Nombre d'or cherché."

Ainsi, d'après la note, le calendrier est fait pour les années qui suivent 1400; le Nombre d'or inscrit sur chaque ligne du tableau est pour chacune des années suivantes. Cette note était nécessaire; les années ne figurant pas au tableau, il fallait avertir, que le calendrier partait de 1401.

En commençant son tableau, le copiste a inscrit d'abord le Nombre d'or de l'année courante, 1406, auquel les autres indications étaient subordonnées; pour cela, ayant fait abstraction de 1400, il a compté selon sa méthode les années suivantes 1, 2, 3, 4, 5, laissant en blanc autant de lignes, et, arrivé à la sixième [1]), il a inscrit le Nombre d'or de l'année courante 1; puis il a continué la série des Nombres d'or, et composé ensuite toute la portion de droite de son tableau, qui est la *tabula interfalli.*

Ce qui prouve bien, qu'il a procédé ainsi, c'est la note mise sur le côté: „*Item*, le nombre placé en regard du Nombre d'or sous la Lettre Dominicale est *l'interfallum* de cette année" [2]) D'ou il résulte certainement, qu'après avoir inscrit le Nombre d'or de l'année courante, il a operé sur la droite, mettant en regard de ce nombre et sous chacune des Lettres Dominicales majuscules les nombres 8, 8, 8, 8, 7, 7, 7 — 6, 6, 6, 6, 6, 6, 6 — et ainsi de suite (voir le tableau).

La première année après l'an 1400 ayant pour Nombre d'or 1 est 1406. Donc le manuscrit copié cette année est de 1406. Mais si l'on considère les autres indications de la table,

---

1) Zie over deze verkeerde telling hierachter blz. 248, onderaan.

2) Hier stelt Loth aan den voet der bladzijde een noot die wij, als gevende den sleutel ter verklaring van al zijne dwalingen, terstond in den tekst zullen bespreken.

à gauche du Nombre d'or, elles ne concordent pas avec cette donnée. Ainsi en l'an 1406, qui a pour nombre d'or 1, la Lettre Dominicale n'est pas *b* [1]), ni le Cycle solaire 14. C'est en cela, que consiste l'erreur matérielle du tableau. Par inattention, le copiste a transcrit une ligne trop bas la Lettre Dominicale et le Cycle solaire correspondant au Nombre d'or 1. Ce *lapsus calami* est facile à expliquer, car, tandis que le copiste n'a inscrit le Nombre d'or qu'à la sixième ligne, en laissant cinq lignes en blanc pour les cinq années depuis 1400, il en a commencé par mégarde la transcription à la seconde ligne seulement, et sans doute à cause du titre perpendiculaire de chaque colonne, qui s'appuie dans le manuscrit sur la première ligne. S'étant ainsi trompé au point de départ, il a continué jusqu'à la fin; mais remarquant ensuite son erreur, il a recommencé à copier dans une colonne supplémentaire la série des Nombres d'or en regard du Cycle solaire et de la Lettre Dominicale, s'arrêtant avant la fin parce que la correction était suffisamment indiquée. Cela explique la présence de deux colonnes pour le nombre d'or [2]).

L'examen attentif du tableau confirme ces explications. On voit très bien que le tableau, dont la disposition est figurée ici, a été d'abord tracé légèrement à la règle dans le manuscrit, quoique ensuite repassé, à certaines places, d'un trait plus fort et incorrect; les lignes perpendiculaires et horizontales qui le composent, sont droites et régulières. Seule la colonne supplémentaire de gauche, où est inscrit en double le Nombre d'or, a été faite grossièrement à la main. Cela prouve évidemment, qu'elle ne faisait point partie du tableau tracé en premier lieu par le scribe, et qu'elle n'a été ajoutée que pour la transcription du Nombre d'or corrigé. Un petit détail achève de rendre compte de cette opération. Le copiste, par suite de son erreur matérielle, était en train de retranscrire la série des Nombres d'or, lorsque les chiffres 14, 15, 16, 17 se trouvèrent par accident effacés, comme on le voit dans le manu-

1) Dit is bij Loth ongetwijfeld een drukfout, voor *b* moet men *d* lezen overeenkomstig de boven medegedeelde tafel.

2) Hier ligt de knoop.

scrit; il essaya d'abord de reformer le trait des chiffres sur les bavures d'encre; puis craignant, qu'ils ne fussent pas assez visibles, il commença de refaire tout au bord du feuillet, en face du nombre 14, le chiffre 4; mais s'étant ravisé, et pour éviter une plus grande confusion ou un travail inutile, il s'en tint là, laissant inachevée, aux nombres 14, 15, 16, 17 effacés par malheur, la série des Nombres d'or transcrits pour la seconde fois.

Ces diverses remarques rendent la correction évidente. Il est donc certain, que le copiste, s'étant trompé, a reparé son erreur de la manière que nous venons de voir, et qu'il faut prendre pour Nombre d'or exact celui, qu'il a copié en second lieu. A l'aide de cette correction, les trois premières colonnes de gauche du tableau donnent exactement le Nombre d'or, le Cycle solaire et la Lettre Dominicale pour chacune des années, qui suivent 1400. Mais d'autre part, pour faire correspondre cette partie du tableau avec l'autre, il faut la relever d'une ligne, de manière que le Nombre d'or corrigé vienne avec le Cycle solaire et la Lettre Dominicale en regard du premier Nombre d'or inscrit. On a ainsi sur la même ligne le Nombre d'or corrigé 1, puis le Cycle solaire 15, puis la lettre Dominicale *c*, enfin le premier Nombre d'or inscrit 1. En consultant la table chronologique de *l'Art de vérifier les dates* on trouve en effet, que cette combinaison de lettre et de nombres est propre à 1406, année du manuscrit.

Zou men niet meenen, dat de copiïst al de avonturen, die hem bij het afschrijven dezer tafels overkwamen, aan M. Loth persoonlijk verteld heeft? Het is echter niets anders dan een klein romannetje. Beschouwen wij eens even de noot die boven is aangekondigd:

Le mot *interfallum* ici employé est un terme technique dont, avec l'aide de personnes compétentes, je n'ai pu déterminer la signification exacte. Il ne se trouve pas dans le *Glossaire* de Du Cange; je l'ai cherché inutilement dans le *De doctrina temporum* du P. Petau, qui contient plusieurs traités d'anciens computistes. D'après le supplément au *Glossaire* de Diefen-

bach, *interfallum* serait un synonyme allemand *d'intervallum* [dat is waar], mais on n'en voit pas le sens précis. Il s'agit dans cette table d'un intervalle, d'une période quelconque servant sans doute à la détermination des fêtes mobiles, mais cela importe peu à notre objet.

Deze laatste woorden zijn zeer naïef, maar volkomen valsch; deze onbekendheid met het *intervallum* en dus ook met de *tabula interfalli* is de oorzaak geweest der kolossale dwaling van den heer Loth. Ware hij daarmede bekend geweest, hij hadde ook geweten, dat de kolom van den *Numerus aureus*, welke hij voor een met het jaar 1406 beginnenden kalender aanziet, eenvoudig een integreerend deel is der *tabula interfalli*, die zelve met geen bepaald jaar begint evemin als de tegenwoordige *Tabula Paschalis* van het brevier. De *tabula interfalli* gaf de tijdruimte gelegen tusschen Kerstmis en de *Dominica quinquagesima* (zondag voor aschewoensdag) van het volgend jaar, en wel door middel van het guldengetal en de zondagsletter, dezelfde elementen, waardoor volgens den ouden stijl paaschdag werd gevonden. Om die tafel te gebruiken, moest men vooraf van elders het loopende guldengetal en de zondagsletter kennen, maar overigens vormt zij op zich zelve een geheel en wordt dan ook wel in oude brevieren op eene bladzijde afzonderlijk aangetroffen. Zoo vond ik die tafel in een geschreven brevier, dat stellig niet ouder kan zijn dan het jaar 1470 [1]); ik zal ze hier onveranderd mededee-

[1]) Het is een fraai perkamenten manuscript van de bibliotheek der Bollandisten. Op den rand eener bladzijde leest men: *Libellus Domini Petri de Suchtelen Canonici Zutphaniensis ac pastoris de Weesp per terminum Hollandiae ad usum chori et canonicorum Zutphaniensium.* Op de voorzijde van hetzelfde blad, welks keerzijde de tafel bevat, die hier is medegedeeld

len, opdat een ieder zich door eigen aanschouwing van de waarheid kunne overtuigen:

Alia figura septuagesimae.

	A	B	C	D	E	F	G	Litterae dominicales.
		1	2	3	4	5	6	Dies concurrentes.
I	8	8	8	8	7	7	7	
II	6	6	6	6	6	6	6	
III	9	9	9	9	9	8	8	
IIII	8	7	7	7	7	7	7	
V	6	6	6	6	5	5	5	
VI	9	9	8	8	8	8	8	
VII	7	7	7	7	7	6	6	
VIII	10	10	10	9	9	9	9	
IX	8	8	8	8	8	8	7	Inventio intervalli.
X	7	7	6	6	6	6	6	
XI	9	9	9	9	9	9	9	
XII	8	8	8	7	7	7	7	
XIII	6	6	6	6	6	6	5	
XIIII	9	9	9	8	8	8	7	
XV	7	7	7	7	7	7	7	
XVI	6	6	6	5	5	5	5	
XVII	9	8	8	8	8	8	8	
XVIII	7	7	7	7	6	6	6	
XIX	10	10	9	9	9	9	9	

Numerus aureus.

staat een tafel, die anders is ingericht, maar hetzelfde doel beoogt. Het opschrift luidt: *Tabula confluentina septuagesimae.* Verder in de verklaring van haar gebruik: *Haec est tabula confluentina, quae incipit anno* 1471, *per quam si scire vis septuagesimam alicujus anni...* Blijkens het vroeger opgemerkte kan deze tafel wel later, maar niet vroeger dan 1471 zijn vervaardigd, en het jaar, waarin zij in dit brevier werd overgeschreven, kan weder veel later vallen. Deze tafel geeft zoowel rechtstreeks den dag waarop *dominica septuagesima* valt als het *intervallum;* trouwens deze zondag moet men voor de regeling van het kerkelijk officie kennen en de *tabula intervalli* heeft dit ook ten doel. Ofschoon deze, gelijk zij is ingericht in het handschrift van M. Loth en ook in de hier medegedeelde tafel van het Zutphensche brevier, ons rechtstreeks de tijdruimte tusschen Kerstmis en *dominica quinquagesima* geeft, zoo heeft men daardoor ook *dominica septuagesima*, die altijd twee weken vroeger valt. Daarom staat boven de tweede tafel in het brevier: *Alia figura septuagesimae.*

Notandum quod in hac figura patent dies et septimanae concurrentes intra nativitatem domini et dominicam quinquagesimae, qua cantatur: Esto mihi [1]). Habitis ergo aureo numero et littera dominicali aliquo anno, quaere litteram dominicalem in superiore ordine tabellae; sub qua descende usque ad directum aurei numeri in prima linea tabulae versus sinistram notati; et numerus in angulo communi occurrens septimanas ostendit integras intervalli. Concurrentes vero, qui sunt dies superflui a festo natali domini usque ad proximam dominicam diem sequentem computati, dummodo festum ipsum in dominicam diem non ceciderit, in capite litterae dominicalis ejusdem anni inveniuntur.

De vergelijking dezer tafel met die uit het handschrift van M. Loth toont aanstonds hunne volkomene identiteit; de copiïst van het Zutphensche brevier heeft wel is waar de *dies concurrentes* niet boven maar onder de zondagsletters geplaatst, maar dit geeft geen verschil, noch in de uitkomst, noch in de manier om ze op te zoeken; zij staan in dezelfde verticale kolom als de

---

[1]) De hier medegedeelde tafel en de daarmede identieke uit het handschrift van M. Loth zijn niet geheel juist: in de schrikkeljaren geven zij het *intervallum* eene week te kort. De samensteller der *Tabula confluentina* zegt ook uitdrukkelijk dat vroeger foutieve tafels in omloop waren: *Non sit mirum quod haec tabula sit magis solida quam aliqua antiquarum tabularum, quia pericula preterita fecerunt auctorem hujus tabulae cautum.* Zijne tafel maakt ook wel gebruik van het guldengetal en de zondagsletter, maar zij zijn gerangschikt gelijk in de oude paaschtafel, hetgeen natuurlijk goede uitkomsten moet geven; in de *dies concurrentes* echter komt zijne tafel met de andere overeen. De copiïst van het Zutphensch brevier heeft, zonder op die tegenstrijdigheid acht te slaan, beide tafels als gelijkwaardig achter elkander geplaatst, maar voor onze quaestie doet die onnauwkeurigheid niets ter zake; de beteekenis dier tafels voor de dagteekening van het handschrift hangt niet af van hare objectieve deugdelijkheid, maar enkel van de waarde die te recht of ten onrechte daaraan werd toegekend.

loopende zondagsletter, waarvan zij alleen afhangen, terwijl zij onafhankelijk zijn van het guldengetal. Dit is gemakkelijk te begrijpen uit de zooeven gegevene verklaring der *dies concurrentes*; is de loopende zondagsletter b.v. A, dat is valt nieuwjaarsdag op zondag, dan is kerstmis ook op zondag gevallen, wijl het eerste feest altijd de octaaf is van het laatste; alsdan zijn er dus geen *dies concurrentes*; is de zondagsletter B, dat is valt nieuwjaar op zaterdag, dan is kerstmis eveneens op zaterdag gevallen en is dus het aantal *dies concurrentes* één, enz. Daarom heeft de copiïst van ons brevier, in plaats van onder de zondagsletter A eene nul te schrijven, dat vakje eenvoudig blank gelaten, wijl zijne noot onder de tafel rechtstreeks toont, dat er geen *dies concurrentes* zijn, wanneer de zondagsletter A is.

Het is dus klaar, dat de rechtsche kolom van den *Numerus aureus*, die volgens M. Loth een met het jaar 1406 beginnende kalender zou wezen, eenvoudig een deel is der *tabula interfalli*. De copiïst heeft zich in hare plaatsing niet vergist, het eerste cijfer 1 staat tegenover de eerste horizontale kolom van het *intervallum* even gelijk in het Zutphensche brevier. Wijl er boven eenige horizontale regels noodig waren voor den titel der tafel, voor de *concurrentes* en voor de zondagsletters, zoo moesten wel in de verticale kolom van den *Numerus aureus* eenige vakjes open blijven; de copiïst zou een fout begaan hebben door het eerste cijfer dier kolom hooger te plaatsen. Geheel uit de lucht gegrepen is de verzekering van Loth, dat de copiïst eerst het cijfer 1 dier kolom zou geschreven hebben, alvorens den titel *Aureus Numerus* te schrijven, en dat hij vijf lijnen in blanco zou gelaten hebben:

er zijn slechts vier lijnen, waar niets boven geschreven staat, en eigenlijk moet men in al deze tafels niet met lijnen, maar met vakjes tellen. Vervoerd door de zucht om het cijfer 1 dier kolom aan het jaar 1406 te verbinden, stapelt Loth de eene ongerijmdheid op de andere. De eerste kolom van den *Numerus aureus* aan de linker hand der geheele lijst is daar niet geplaatst, omdat de andere bij de *Tabula interfalli* verkeerd was geschreven. Die twee kolommen zijn geheel verschillende dingen: laatstgenoemde is een integreerend deel der *Tabula interfalli*, de eerste is een op zich zelf staande tafel, evenals de daarnaast staande tafels van den *Ciclus solaris* en van de *Littera dominicalis*. Niets ter zake zou het afdoen, indien deze kolom er ook al later bijgeschreven is, wat ik echter niet geloof; het verlengen met de hand der horizontale lijnen laat zich ook verklaren door de veronderstelling, dat de copiïst aanvankelijk met de liniaal de lijnen te kort heeft getrokken, gelijk mij zelf bij het overschrijven van een der hier medegedeelde tafels is overkomen. In het schrijven dezer kolom heeft de copiïst inderdaad een dubbele fout begaan; hij heeft ze hersteld, maar de heer Loth, die niets van deze tafels begrijpt, heeft ze weer ingevoerd. De laatste vier getallen dier kolom zijn niet toevallig, maar opzettelijk uitgewischt: wijl geen getal tweemaal in de kolom mag voorkomen en deze met 15 begint, zoo waren inderdaad de getallen 15, 16 en 17 beneden te veel en moesten doorgehaald worden; eenmaal aan het doorhalen zijnde heeft de copiïst door eene nieuwe vergissing ook het getal 14 geschonden, maar deze fout bemerkte hij insgelijks en herstelde daarom het cijfer 4. De kolom is dus geenszins onvoltooid

gelaten, gelijk Loth beweert; men denke de drie laatste getallen weg, d. i. men neme de tafel, gelijk ze door den copiïst zelf is verbeterd, en zij is volkomen in orde; daar de cyclus van het *guldengetal* slechts 19, de *zonnecyclus* daarentegen met de daarmede verbondene zondagsletters 28 jaren omvat, zoo moest de copiïst, indien hij deze drie tafels in drie verticale kolommen naast elkander wilde zetten, in de eerste kolom de negen onderste vakjes open laten.

Een en ander zal nog duidelijker worden door de beschouwing der verklaring, die voor het gebruik dezer tafels daaraan is toegevoegd: *Subtrahe ab annis Domini* 1400 *et residuum numera in tabula cujus utilitatem vis habere, et in quo numero stant anni Domini ille est numerus quesitus.* Ook deze noot is door den heer Loth misverstaan en verkeerd vertaald; zij slaat enkel op de drie links staande *tafels* van den *Numerus aureus*, *Ciclus solaris* en *Littera dominicalis*, en geenszins op de *Tabula interfalli* en de daarbij behoorende *kolom* van den *Numerus aureus*. Het gebruik dezer laatste tafel, die den gewonen destijds gebruikelijken vorm vertoont en aan geen bepaald jaar is gebonden, is genoegzaam door de noot: *Item numerus...* verklaard; maar voor de andere tafels was het noodzakelijk te vermelden, dat zij met het jaar 1401 begonnen en te verklaren, hoe men het vakje kan vinden, dat met eenig volgend jaar overeenstemt. Valsch is de vertaling van *numerus quesitus* door: *nombre d'or cherché*: die *numerus* slaat ook wel op het guldengetal der eerste tafel, maar niet uitsluitend; hij heeft evenzeer betrekking op de twee volgende tafels van den *Ciclus solaris* en van de *Littera dominicalis*; dat de samensteller der tafel ook deze

laatste onder het woord *numerus* in wijderen zin mede verstaat, kan niet verwonderen, wijl die letter juist op dezelfde wijze gevonden wordt als de eigenlijke getallen der twee eerste tafels. Die verklaring van den copiïst moet aldus vertaald worden: „Trek van de jaren des Heeren 1400 af en tel de rest in de tafel, die gij wilt gebruiken, en dat getal, waarin de jaren des Heeren blijven staan (ophouden), is het gezochte." Dit is een zeer gewone handelwijze bij dergelijke tafels en geheel dezelfde als wij gezien hebben bij de boven medegedeelde tafel der zondagsletter in het te Mechelen in 1869 gedrukte brevier; wil men b.v. in de tafels van het handschrift het gulden getal zoeken van het jaar 1410, dan begint men in het bovenste vakje der tafel van den *Numerus aureus* te tellen van 1 tot 10; het cijfer 5, in het tiende vakje geplaatst, is dan het guldengetal van 1410; op dezelfde wijze zal men vinden, dat het getal van den *Ciclus solaris* van dat jaar 19 en de zondagsletter *e* is; heeft men alle vakjes der kolom doorloopen, zonder aan het einde der rest te komen, dan moet men weer van boven af in de kolom op nieuw beginnen, totdat men evenveel vakjes heeft doorloopen als door die rest is aangegeven; zoo zou men bevinden, dat het guldengetal van 1429 eveneens 5 is, want daar de cyclus van dat getal 19 jaren omvat, zoo moeten de cijfers van dit tijdperk na verloop van 19 in dezelfde orde terugkeeren; en zoo eveneens in de twee andere tafels van den *Ciclus solaris* en van de *Littera dominicalis*. Dit alles geeft volkomen juiste resultaten, gelijk ik gezien heb in de tafels der *Éléments de Paléographie par M. Natalis de Wailly*, en van den *Calendrier perpétuel par J. P. Escoffier;* laat men daaren-

tegen de drie, door den copiïst uitgewischte, maar door den heer Loth weder herstelde getallen der tafel van den *Numerus aureus* mede tellen, dan krijgt men valsche uitkomsten.

De drie eerste tafels van het handschrift zijn dus wel degelijk van de *Tabula interfalli* onderscheiden, maar de copiïst had toch een practisch doel voor oogen, toen hij ze allen, door een enkele lijst omgeven, naast elkande plaatste. De eerste leeren de elementen vinden die men voor het gebruik der laatste vooraf moet kennen; wilde men b. v. het *intervallum* zoeken van het jaar 1410, dan zou men eerst op de zooeven verklaarde wijze het *guldengetal* en de *zondagsletter* van dat jaar opsporen, vervolgens in de verticale kolom der zondagsletter E in de *Tabula interfalli* naar beneden dalen tot de horizontale kolom waarin links het guldengetal 5 staat, waaardoor men voor het *intervallum* van het jaar 5 en voor de *concurrentes* 4 zou vinden.

Men zou kunnen vragen, waarom de copiïst, of liever de oorspronkelijke samensteller der drie links geplaatste tafels ze bepaald met het jaar 1401 en niet met het ronde getal 1400 laat beginnen, maar dit is een gevolg van zijn eenvoudigen en practisch gestelden regel, om de niet uitdrukkelijk door hunne cijfers aangegevene jaartallen gemakkelijk aan te vullen: *Subtrahe ab annis Domini* 1400 etc.; die regel zou niet doorgaan, als de tafels met het eeuwjaar 1400 zelf begonnen. Bovendien heeft het jaar 1401 eene eigenaardige merkwaardigheid, die bij het jaar 1 eener eeuw slechts om de 700 jaren terugkeert, en hetzelve als aanvangsjaar kon aanbevelen zelfs voor iemand, die tamelijk diep in de vijftiende eeuw zulke ta-

fels wilde samenstellen. Daar de *zonnecyclus* met de daarmede verbondene rij der zondagsletters 28 jaren omvat, en 50 × 28 gelijk is aan 1400, zoo waren er sinds Christus' geboorte met dat eeuwjaar juist 50 dezer jaarkringen verstreken, en begonnen zij in 1401 wederom in dezelfde orde te loopen als in het jaar 1 onzer tijdrekening.

In den zoogenaamden kalender van den heer Loth staan dus vier onderling verschillende tafels, waarvan eene met hoegenaamd geen bepaald jaar begint, terwijl de drie andere met 1401 beginnen. Wijl hij zijn handschrift van het jaar 1406 laat dagteekenen, zoo kan hij niet te gelijker tijd beweren, dat het blijkens deze laatste tafels in het jaar 1401 is geschreven. Zulk eene bewering zou ook in het algemeen beschouwd een kolossale dwaasheid wezen; met evenveel recht zou men beweren, dat het Mechelsche brevier van 1869, waaruit de boven meegedeelde, met het jaar 1700 beginnende tafel der zondagsletters is genomen, in dat jaar gedrukt is. Dergelijke voorbeelden heeft men voor het grijpen in alle breviers; wij zullen er terstond nog een ontmoeten, nu wij het laatste bewijs van den heer Loth gaan bespreken.

Du reste — zegt de heer Loth — le manuscrit offre en d'autres endroits la contre-épreuve de l'authenticité de la date (1406) fournie par le calendrier ecclésiastique.

A la suite d'un calendrier astronomique très-complet pour les douze mois de l'année, on trouve au feuillet 10 des explications et des calculs à l'usage de ceux qui voudront le consulter. Ces notes montrent de nouveau le caractère d'utilité immédiate du calendrier fait pour ceux qui devaient se servir du recueil.

Le copiste dit d'abord [1]).

„Si quis per hoc Kalendarium scire voluerit qua die et qua hora et in qua parte horae novilunium cujuslibet mensis instabit, sciat primo quis sit aureus numerus illius anni in quo praedicta scire voluerit. Et ubi ipsum invenies in prima linea tabulae mensium, in directo ipsius in sequenti linea habebis diem mensis in qua fiet novilunium et continue horas et minuta horarum....

„Si oppositionem solis et lune scire volueris et plenilunium, tunc precedentes canones a die novilunii computa inclusive, 15 dies continuo descendendo; et in quo die finitur numerus, in eodem erit oppositio. Et si ad horas novilunii addideris 18 horas, venient tunc hore plenilunii. Si a die novilunii octo numerabis dies, veniet tunc quadra prima. Si autem a die oppositionis computaveris hoc idem, habebis tempus secunde quadre. Si autem vis scire in quo signo sit sol tempore novilunii vel plenilunii, tunc vide in quo signo quotu gradu signi sit sol tempore novilunii vel plenilunii, in eodem erunt predicta [2]). Si vis scire horas diei et noctis, tunc horas meridiei depone a 24 horis et residuum dupla, et habebis horas diei; quas si subtraxeris a 24, venient tunc hore noctis. Item quoque inventio novilunii, secundum practicam illius Kalendarii, sine aliqua subtractione horarum durat per 19 annorum initium (*lapsus calami* pour spatium) anno Domini 1394 currente. Post elapsum 19 annorum, *quod erit anno Domini* 1413 *currente* [3]), hore conjunctionis cum suis minutis hic iterum non erunt pristine hore conjunctionis.

---

1) Wij geven hier den Latijnschen tekst van het handschrift in plaats der vertaling van den heer Loth.

2) De heer Loth vertaalt slechts het eerste gedeelte van den zin en zegt: „Le latin ne donne pas pour le reste de la phrase un sens intelligible; il y a évidemment une faute de copie." Dit is niet waar, de Latijnsche zin is wel een tautologie, maar de bedoeling is toch duidelijk: wilt gij weten in welk teeken de zon ten tijde van de nieuwe of volle maan staat, zie dan (in den astronomischen kalender) in welk punt harer baan zij zich op dat oogenblik bevindt.

3) De heer Loth onderstreept.

ANNI	HORE	MINUTA
1394	0	0
1413	7	24
1432	14	52
1451	22	22
1470	5	48

„Si igitur scire volueris horas et eorum minuta, tunc scias annos a nativitate Christi, quos quere in scripta tabula, que vocatur tabula continuationis conjunctionum, et minuta et horas, que stant ex directo annorum, subtrahe ab horis et minutis in hoc kalendario compositis.

„Si autem contigit quod minuta a minutis subtrahere non potes, tunc ab horis recipe unam horam et illam resolve in 60 minuta et tunc subtrahe. Item si horas ab horis subtrahere non potes, recipe diem conjunctionis et resolve eam in 24 horas, et subtrahe tunc horas cum suis minutis certissime. Verbi gratia, anno Domini 1394 currente, nihil subtrahetur e minutis *donec elabentur* 1413 *anni incompleti* [1]). Tunc 7 hore et 24 minuta ab horis et minutis hic inventi subtrahentur et in subtracto durat usque ad annos Domini 1432 incompletos. Ita cum parva tabula a principio usque in finem fere ad 100 annos et, si alicui placebit, ulterius continuabitur."

Ces explications techniques sont pour nous plus ou moins claires; elles devaient l'être tout-à-fait pour le lecteur d'alors, accoutumé à des calendriers de ce genre. En tout cas, il ressort de ces divers calculs sur les phases lunaires une preuve incontestable de l'âge du manuscrit. Celui-ci appartient certainement à une des années comprises entre 1394 et 1413. Par deux fois le copiste le dit clairement; *La recherche de la nouvelle lune, d'après la pratique de ce calendrier, dure pendant une période de* 19 *ans sans aucune soustraction d'heures à partir de l'an du Seigneur* 1394 *courant. Après l'accomplissement des* 19 *années, qui aura lieu l'an du Seigneur* 1413 *courant, les heures de la conjonction ne seront plus ici les mêmes que les précédentes heures de conjonction.*

L'emploi de ces deux futurs indique évidemment que l'an 1413 appartient à l'avenir. Au moment où le copiste dresse sa

[1]) De heer Loth onderstreept wederom.

table et en donne l'explication, la première periode de 19 ans, de 1394 à 1413, dure encore et durera même encore quelques années. Un peu plus loin, il dit également à l'appui de ses explications: „Par exemple, depuis l'an du Seigneur 1394 courant, on ne pourra rien retrancher des minutes jusqu'à ce que soit échu l'an 1413 non accompli."

En résumé, nous trouvons d'une part, dans le calendrier ecclésiastique, la date de 1406 fournie par la concordance du Nombre d'or, du Cycle solaire et de la Lettre dominicale, exclusivement propres à cette année; de l'autre, nous voyons, d'après les dates positives du calendrier astronomique, que l'âge du manuscrit correspond à une des années comprises dans la période de 1394 à 1413. Donc avec ces deux données concordantes on peut conclure en toute certitude, que le manuscrit est de 1406.

Wij hebben gezien, wat te denken is van die dagteekening van 1406, aangeven door dien *calendrier ecclésiastique;* de gevolgtrekkingen, uit de zooeven medegedeelde tafel afgeleid, zijn al even valsch; wij ontmoeten hier dezelfde begripsverwarring als boven. Die tafel zou in dat handschrift tusschen de jaren 1394 en 1413 moeten zijn afgeschreven, omdat zij met het eerstgenoemde jaar begint en van het laatstgenoemde in den toekomenden tijd wordt gesproken. Maar hieruit zou men niet eens kunnen besluiten, dat zij tusschen de genoemde jaren is *samengesteld*, laat staan dat zij tusschen dien tijd hier is afgeschreven. De samensteller kan eene bijzondere reden gehad hebben, om die tafel met 1394 te laten beginnen, b.v. uit haar verband met den astronomischen kalender, waarnaar in de uitlegging wordt verwezen; ook kan hij, gelijk vroeger is aangemerkt, zich voor het gemak der verklaring in het uitgangspunt verplaatsen en van de daaropvolgende jaren in den toekomenden tijd spreken. Het karakter van *utilité*

immédiate gaat niet verloren, door de tafel vroeger te laten beginnen dan het jaar, waarin men ze samenstelt, maar alleen dan, als men ze later laat aanvangen. De heer Loth spreekt van het *moment où le copiste dresse sa table*, maar hoe weet hij, dat hier juist bij uitzondering de copiïst van dit handschrift zelf die tafel heeft samengesteld, en niet, gelijk in de overgroote meerderheid der gevallen geschiedde en nog heden geschiedt, eene oudere tafel eenvoudig heeft overgeschreven? De dubbele fout, in de vorige tafel van den *Numerus aureus* begaan, de *lapsus calami*, in de onderhavige tafel zelve voorkomende, toonen genoegzaam, dat wij hier werkelijk met een gewonen afschrijver en geenszins met een oorspronkelijken samensteller van tafels te doen hebben. Spreekt de heer Loth zelf niet, als hij de voorgewende onverstaanbaarheid van de boven in een noot besprokene zinsnede wil verklaren, van een *faute de copie*? Men doorsnuffele zoowel de oude als de nieuwe breviers en kerkboeken, somtijds is zelfs de *tabula temporaria* uit vroegere uitgaven eenvoudig overgenomen, en met tafels, die over een eenigszins aanzienlijk tijdperk loopen, is dit verreweg het gewone geval.

De heer Loth hadde wel gedaan, althans een gedeelte van den sterrekundigen kalender mede te deelen, waarnaar in de verklaring der laatste tafel wordt verwezen; hij heeft dit achterwege gelaten, zeker niet wijl hij er veel steun voor zijn stelsel in vond, maar ook zonder deze opheldering kunnen wij voldoende door geheel overeenkomstige voorbeelden bewijzen, dat geen der door den heer Loth aangehaalde woorden zelfs in de verte aantoonen, dat die tafel voor het midden der vijftiende eeuw

in zijn handschrift is gecopiëerd. Het tijdperk, in de tafel aangegeven, omvat 4 maancyclen d. i. 4 × 19 of 76 jaar, dus de bekende periode, waarin men, om een door eene eerste verbetering nog overgebleven tekort te dekken, elke maanmaand, die in de schrikkeljaren dezer periode den 29 Februari bevat, met eenen dag vermeerdert; hierdoor wordt het verschil ten naaste bij vereffend echter met eene overmaat van omstreeks 5 uren en 48 minuten, die later in een grootere periode een nieuwe vereffening noodzakelijk maken; dat getal zien wij werkelijk op het einde der tafel verschijnen. Het begin- en het eindjaar der tafel zijn dus niet geheel willekeurig, maar staan onderling in een bepaald verband.

Vergelijken wij eens met die tafel eene andere, welke voorkomt in het brevier bij Desclée te Doornik in 1877 gedrukt, en wij zullen zien tot welke ongerijmdheden de als axiomata's gestelde beginselen van Loth noodwendig voeren:

Alia tabella Epactarum respondentium Aureis numeris ab anno 1833 *inclusive, usque ad annum* 1900 *exclusive.*

Aur. num.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
Epactae.	IX.	XX.	I.	XII.	XXIII.	IV.	XV.	XXVI.
18.	19.	1.	2.	3.	4	5.	6.	7.	8.	9.
VII.	XVIII.	*	XI.	XXII.	III.	XIV.	XXV.	VI.	XVII.	XXVIII.

Ad tollendam dubitationem de usu hujus novae tabellae Epactarum ostendemus rem exemplis. Anno 1833 tribuatur Epacta IX, quae sub Aureo numero 10 collocatur: fietque Novilunium 22 Januarii, 20 Februarii, 22 Martii. Item anno 1834 tribuatur Epacta XX sub Aureo numero 11 collocata, quae toto eo anno in Kalendario Novilunia monstrabit: ut in Januario die 11, in Februario die 9, in Martio die 11. Et sic deinceps per ordinem annis progredientibus redeundo ad principium tabellae quotiescumque eam percurreris."

Wij hebben hier dus een tafel, gedrukt in een jaar, waarin reeds bijna twee derden van het tijdperk waarover zij loopt, was verstreken; in 1877 wordt aldaar over de jaren 1833 en 1834 in den toekomenden tijd gesproken; volgens den heer Loth zou men dus moeten zeggen, dat het brevier in 1833 is verschenen. Nog heden vinden wij in de breviers bij de verklaring van het gebruik der paaschtafel dezelfde woorden als in de zeventiende eeuw, volkomen gelijk aan de boven door den heer Loth onderstreepte uitdrukkingen, die volgens hem bewijzen, dat het jaar 1413 op het oogenblik, dat de copiïst aan zijn handschrift arbeidde, nog tot de toekomst behoorde:

Item anno 1604 Epacta est XXIX et duplex Littera Dominicalis d c, cum annus ille sit bissextilis. Si igitur ab Epacta XXIX, quae e regione diei 1 Aprilis ponitur, inter diem 8 Martii et 5 Aprilis inclusive, numerentur dies 14, cadet XIV Luna in diem 14 Aprilis. Et quia tunc currit posterior Littera Dominicalis, nempe c, quae post diem 14 Aprilis, id est post XIV Lunam, collocata est e regione diei 18 Aprilis, *celebrabitur* eo anno Pascha die 18 Aprilis. En verder: Ex tabula vero Paschali nova ita eadem festa mobilia reperientur. In cellula Litterae Dominicalis currentis quaeratur Epacta currens. Nam e directo omnia festa mobilia deprehendentur. Ut anno 1609, in cellula Litterae Dominicalis d *tunc currentis* e regione Epactae XXIV, quae eodem anno currit, habetur Septuagesima die 15 Februarii, dies Cinerum 4 Martii, Pascha 19 Aprilis etc.

Deze verklaringen, waarin over de eerste jaren der zeventiende eeuw en over de daarmede verbondene chronologische elementen in den toekomenden tijd wordt gesproken, vindt men nog heden in de twee boven aangehaalde breviers van Mechelen en Doornik evenals in

alle andere, die nog voortdurend op nieuw gedrukt worden. Het bewijs, door den heer Loth uit die tweede tafel afgeleid, is dus niets beter dan het eerste; blijkbaar heeft hij zich nooit met zulke tafels opgehouden; hadde hij maar ooit aandachtig de eerste bladzijden van het Romeinsch brevier gelezen, hij zou zooveel dwalingen niet begaan hebben. Dat blijft er nu over van die *date incontestablement fixée* van 1406, welke tot grondslag verstrekt van het *système de M Loth.* Niets in dat handschrift noopt ons aan te nemen, dat het hooger dan de tweede helft der vijftiende eeuw opklimt; indien de kantteekeningen: *Tertii libri de Imitatione Christi*, en *Libri quarti de Imitatione*, bij de uittreksels van het derde en vierde boek geplaatst, er werkelijk, gelijk Loth te kennen geeft, oorspronkelijk bij stonden, kan het handschrift niet ouder zijn dan 1440; voor dien tijd wist men nog niets van de *Navolging* als een uit verschillende deelen bestaand geheel; al onze thans zoogenaamde boeken der *Navolging* verschijnen in alle voor dien tijd gedagteekende handschriften als afzonderlijke tractaten; het oudste mij bekende, gedagteekende handschrift, waarin sprake is van 1ste, 2de en 3de boek, is van 1449 [1]); de band van het vierde, met de drie vo-

[1]) Het bevindt zich onder n. 78 folio in de koninklijke bibliotheek van Koppenhagen. Op het einde van het derde boek leest men: „Et sic est finis libri tercii anno Domini 1449 pridie Kalendas Aprilis." Blijkens eene aanteekening werd dit handschrift in 1462 door Johannes Langediderik aan het klooster van Eysmar gegeven; de naam van den schenker bewijst genoegzaam, dat wij hier weder een dier talrijke, uit onze streken afkomstige handschriften ontmoeten, die thans in vreemde landen zijn verspreid.

Dat dit handschrift behoord heeft aan het omstreeks 1444 bij Win-

rige bleef nog langen tijd veel losser; het is in de zestiende eeuw in sommige uitgaven van Thomas' werken, b. v. in die van Badius 1521, onder den titel van *De Sacramento Altaris* als onafhankelijk geschrift verschenen. Loth zelf hooren wij verklaren:

Tandis qu'aucun des manuscrits, du moins parmi les plus célèbres, ne porte le titre de *l'Imitation;* il n'en est pas de même de celui-ci. Les autres, en effet, ou n'ont aucun titre et commencent immédiatement par les premiers mots du chapitre 1er *Qui sequitur me*, ou n'ont d'autre titre que celui qui est propre au premier chapitre, et d'où le livre a pris son nom: *De imitatione Christi et contemptu omnium vanitatum mundi.* Dans notre manuscrit, au contraire, ainsi qu'il résulte des deux notes marginales, citées plus haut, le pieux traité anonyme s'appelle *l'Imitation* de Jésus-Christ. Ce point est assez remarquable.

Waarlijk dit punt is zoo merkwaardig, dat het den heer Loth wel tot nadenken had mogen brengen. Hoe komt de gewaande copiïst van 1406 te spreken van 3de en 4de boek, als nog 40 jaren later niemand ter wereld iets daarvan weet?

Men staat versteld, dat zulk een kolossale blunder tot grondslag heeft kunnen strekken aan een *nieuw stelsel*, hetwelk achtereenvolgens in drie lange artikelen der *Revue des Questions Historiques* als onomstootbaar is voorgedragen en vele hoofden in de war heeft gebracht. Niemand zal natuurlijk aan de voorgewende dagteekening van dat handschrift eenige waarde meer kun-

---

desheim ingelijfde klooster Segeberg in Holstein, is te minder twijfelachtig, wijl het klooster van Eismar, een Benedictijner-stift, in de onmiddelijke nabijheid was gelegen.

hechten; wat meer is, de heer Loth zal nu zijns ondanks een schitterende getuigenis voor de rechten van Thomas afleggen: *Il existe en sa faveur un ensemble de témoignages vraiment imposant, comme il n'y en a pas pour Gerson, et tel qu'il faudrait le croire l'auteur de l'Imitation, si tous ces témoignages ne perdaient pas leur force devant la date authentique de notre manuscrit et ne devaient par conséquent paraître suspects.* Nu alzoo die consequentie wegvalt, zullen zij niet meer als verdacht moeten beschouwd worden; maar het was bij den heer Loth *parti pris*: om zijn stelsel te redden, moesten die getuigenissen een voor een tot elken prijs afgebroken worden. Dit gedeelte van zijn betoog is al even valsch als het vorige; het is merkwaardig te zien, tot welke sophisterijen hij zijn toevlucht neemt, welke valsche beweringen beslist als eeuwige waarheden worden voorgedragen. Wij zullen hier kortheidshalve den heer Loth niet op den voet volgen; eenige voorbeelden mogen echter dienen, om mijne beschuldiging te staven.

De lijst van Thomas' werken in den codex van Rebdorf, vroeger te Parijs thans te 's-Hage bewaard, eindigt met de volgende onderteekening: *Explicit totus liber iste, scriptus per fratrem Nicolaum Numan de Franckfordia, Professum in majori Franckentael: Anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo octavo, ipso die S. Gertrudis Virginis* [17 Maart]. Deze dagteekening zit Loth in den weg, en daarom aarzelt hij niet te verklaren dat de copiïst daardoor den dag zijner professie kon aangeven; een ieder gevoelt het ellendige van dat sophisme; Loth heeft niet geweten of er niet aan gedacht, dat dezelfde hand onder een tractaat van Thomas,

dat eenige bladzijden vroeger geplaatst is, hetzelfde jaartal aanteekent: *Explicit Soliloquium animae, scriptum anno Domini* 1488, *in die sanctae Dorotheae Virginis* [6 Februari]. *Ex libro qui scriptus est per manus Fratris Thomae Kempis.*

Driest weg verzekert de heer Loth, dat Busch zijne vermaarde plaats over Thomas eerst later in zijn boek zou hebben opgenomen, toen hij na diens dood in 1471 te Hildesheim de kronijk van Thomas leerde kennen, en daar op dien grooten afstand licht in dwaling kon geraken; intusschen ligt er te Utrecht eene uit het Windesheimsche klooster dier stad afkomstige copie van het *Chronicon Windesemense*, gedagteekend van 1465, waarin die getuigenis van Busch duidelijk te lezen staat.

Evenzoo verzekert Loth verder, dat in de Utrechtsche uitgave van Ketelaer en de Leempt, welke hij valschelijk van 1471 laat dagteekenen, geen enkel der op de lijst van Rebdorf aangegevene geschriften zou voorkomen, terwijl ik mij door persoonlijk onderzoek in de Haagsche bibliotheek, waar beide werken zich bevinden, heb overtuigd, dat *alle* tractaten der Utrechtsche uitgave in die lijst staan aangeteekend, de negen laatste nog wel in dezelfde volgorde, als in de Nurnbergsche uitgave van 1494, eene overeenstemming, die genoegzaam toont, dat de oorspronkelijke schrijver ze in diezelfde volgorde in zijn handschrift heeft geplaatst.

Er ligt over het geheele artikel van Loth zulk een waas van valscheid, dat men door een zeker gevoel van verbazing wordt aangegrepen. Men zou meenen zich hier voor een onverklaarbaar verschijnsel te bevinden, indien men niet wist, hoe de zucht, om er een eigen stelsel op na

te houden ten allen tijde vele geleerden heeft verblind. Het verlangen, om op historisch gebied met alle geweld nieuwigheden te verkondigen, is uiterst gevaarlijk, en zetelt ten slotte in ijdel zelfbehagen; is het niet inderdaad aanmatigend een lang geleden geschiedkundig feit beter te willen weten dan achtingswaardige, door deugd en kunde uitmuntende personen, die het onder hunne oogen zagen plaats grijpen?

Maar al deze stelsels, uit zucht naar oorspronkelijkheid ontsproten, ziet men een voor een verdwijnen; het stelsel van den heer Loth is gevallen als een kaartenhuis, en dergelijke nieuw opkomende stelsels zullen weldra ditzelfde lot deelen.

Moge dit voorbeeld van den heer Loth een ieder leeren niet te spoedig aan nieuwe stelsels gewicht te hechten, niet te wanen, dat alles wat op hoogen toon wordt verkondigd waar is, en dat alles twijfelachtig wordt, wanneer eenige moeilijkheden worden opgeworpen, die men zelf niet kan oplossen. Het is kinderachtig te meenen, dat iemand door het lezen van een enkel werk over de strijdvraag, al is het boek goed en al wordt het ook goed verstaan, genoegzame kennis heeft, om over alle bijzonderheden te oordeelen en alle moeilijkheden op te lossen; daar hoort heel wat meer toe en vooral een ernstige studie van den Windesheimer kring, die tot heden op weinig uitzonderingen na buiten Nederland genoegzaam onbekend is gebleven.

Onder dit opzicht zou de heer Loth zonder het te weten nog eenig nut hebben gesticht. Maar ook onder een ander opzicht is zijn optreden niet nutteloos gebleven. Uit het onderzoek van vele thans in Frankrijk en Italië

aanwezige handschriften heeft hij aangetoond, dat zij blijkens den vorm van het schrift, de spelling enz. in Nederland of Duitschland geschreven of althans van handschriften uit die landen gecopiëerd zijn: *C'est de Hollande et d'Allemagne et des maisons des chanoines réguliers que proviennent le plus grand nombre de manuscrits connus. C'est un fait important à noter.* Ook heeft Loth opgemerkt, dat de beroemde codex van Grammont en het autograaf van Thomas à Kempis blijkens de gelijkheid van inhoud bij elkander behooren. Het eveneens vermaarde handschrift van Thevenot, is insgelijks van Nederlandschen of Duitschen oorsprong. Dit handschrift, thans behoorende aan de Parijsche bibliotheek, heeft langen tijd voor een der oudsten, zoo niet voor het alleroudste gegolden; sommigen brachten het zelfs tot de veertiende eeuw. Nu heeft Hirsche in het tweede deel zijner *Prolegomena* een codex uit Wolfenbuttel vermeld, in het jaar 1424 geschreven in het huis der Broeders van het Gemeene Leven te Hulsbergen, waarin het eerste boek der *Navolging*, het werkje van Thomas *De tribus tabernaculis* en de meditaties van den Karthuizer Guigo zijn bevat; een fac-simile vergezelt de beschrijving; P. Denifle, den codex van Thevenot onderzoekende, verklaart, dat het schrift en het interpunctie-stelsel in beide handschriften volkomen overeenstemmen; beide bevatten drie onderling geheel onafhankelijke tractaten, en wel in dezelfde volgorde, en het is dus niet twijfelachtig, dat de codex van Thevenot door denzelfden broeder uit Hulsbergen is geschreven. Zoo werken

huns ondanks ook de tegenstanders mede om de waarheid duidelijker te doen uitschitteren [1]).

V. BECKER.

[1]) Eene bespreking van het hoogst merkwaardige geschrift: *Les Hollandismes de l'imitation par* O. A. Spitzen, dat hetzelfde vraagstuk van een andere zijde zegevierend behandelt, hopen wij in de eerstvolgende aflevering te plaatsen. RED.

De Zondvloed.

I. *Inleiding.*

In het onlangs verschenen werk *Das Antlitz der Erde*, door den bekenden geoloog Eduard Suess, komt een hoofdstuk voor over den zondvloed; de schrijver beproeft daarin „de natuurkundige gebeurtenissen, die aan de oude berichten ten gronde liggen, op te sporen" en gaat hierbij uit van den tekst in spijkerschrift, die op de elfde tafel van het Idzubar-epos voorkomt en het Babylonische verhaal van den zondvloed bevat.

De vergelijking van den tekst der Babylonische leemtafels met het bericht van de H. Schriftuur in het boek Genesis valt, vooral omdat Suess den vloed uitsluitend op natuurlijke wijze wil verklaren, ten ongunste van de H. Schrift uit.

„Voor ons" — heet het — „is de voorstelling van Genesis „niet oorspronkelijk, maar ontleend" [aan de Chaldeeuwsche traditie namelijk] „doch zij heeft zonder twijfel op hetzelfde feit betrekking."

De resulaten van zijn onderzoek worden, op bladz. 9, in deze woorden samengevat:

1. „De onder den naam Zondvloed (Sintvloed) bekende „gebeurtenis heeft aan den Beneden-Euphraat plaats ge„grepen en was met eene uitgebreide en verwoestende „overstrooming der Mesopotamische laagvlakte verbonden.

2. „De meest wezenlijke oorzaak was eene sterke aard-

„beving in de Perzische golf of zuidelijker, aan welke meer-
„dere kleine schuddingen (de waarschuwingen aan Noë en
„Idzubar) voorafgingen.

3. „Het is zeer waarschijnlijk, dat gedurende de periode
„der zwaarste aardstooten een cycloon uit de Perzische
„golf, van het zuiden komend, in dit gebied (de laag-
„vlakte) woedde.

4. „De tradities van andere volkeren geven ons volstrekt
„geen recht, om te beweren, dat de vloed zich verder
„heeft uitgestrekt dan de benedenloop van Euphraat en
„Tigris, en nog minder, om te meenen, dat die overstroo-
„ming de geheele aarde heeft geteisterd."

Naar aanleiding van deze verhandeling van den Weener geoloog, wenschen wij eenige bladzijden aan eene studie over den zondvloed te wijden en daarin te onderzoeken, in hoeverre wij ons met de door Suess uitgesproken meening kunnen vereenigen.

Wij laten hier de vertaling van het Idzubar-epos volgen, en omdat Suess verklaart, „dat Dr. Paul Haupt hem vele duistere plaatsen in de oude teksten heeft opgehelderd en hem van enkele gewichtige plaatsen eene nieuwe vertaling heeft geleverd, achten wij het niet ondienstig de vertaling van Dr. Haupt, voorkomende in het werk *Die Keilschriften und das alte Testament* van Eberhard Schrader, zooveel mogelijk woordelijk weêr te geven, ofschoon de Idzubar-legende den lezers van *De Katholiek* reeds door het artikel, voorkomende in Dl. LXXIV, blz. 292 vv. genoegzaam bekend is [1]). Kolom II 1—25 heeft

[1]) Vgl. ook dit artikel voor het later door ons aangehaalde verhaal van den Chaldeeër Berosus.

Haupt niet: dit gedeelte hebben wij naar Smith [1]) uit Vigouroux [2]) en Kaulen [3]) overgenomen.

II. *Het Idzubar-epos.*

„Het bericht over den zondvloed — om dit hier in het „kort te herinneren — is eene episode der zoogenoemde „Idzubar-legende, het groote Babylonische nationaal-epos, „hetwelk de daden des konings Idzubar van Erech op „12, ongeveer 3000 regels bevattende, leemtafels be„zingt. Idzubar heeft de godin Istar beleedigd en wordt „daarom met ziekte gestraft. In zijn nood neemt hij „het besluit, zijn voorvader Samas-napistim, met den „bijnaam Hâsisadra op te zoeken, die tot de goden opge„nomen *in een verafgelegen oord, aan de monding der „stroomen* woont, om dezen te vragen hoe hij (Idzubar) „genezing zoude vinden. Na een langen, moeilijken tocht „bereikt hij zijn doel. Hij verwondert zich, dat Hâsisadra „er even jeugdig en krachtig uitziet als hij zelf, en vraagt hem, „hoe hij op deze plaats is gekomen en hoe hij in de verzame„ling der goden het eeuwig leven heeft ontvangen. Daarop „verhaalt Hâsisadra zijne redding uit den grooten vloed „en maakt daarop ook aan Idzubar bekend, op welke wijze „hij van den vloek ontheven kan worden [4])."

Het verhaal van den zondvloed luidt nu als volgt [5]):

---

[1]) *Records of the past*, VII, p. 137.

[2]) *La Bible et les découvertes modernes en Palestine, en Egypte et en Assyrie.*

[3]) *Assyrien und Babylonien.*

[4]) Haupt, *Op. cit.*

[5]) De vierkante haakjes ⌊ ⌋ duiden op de vermoedelijke lezing van den grondtekst, de gewone ( ) bevatten eene inlassching ter verklaring.

8 Samas-napistim sprak tot hem, tot Idzubar:
9 Ontsluiten zal ik u, o Idzubar, de geschiedenis mijner redding
10 en het orakel der Goden zal ik u verkonden.
11 De stad Surripak, de stad, welke, zooals gij weet, [aan den oever van den Euphraat] ligt,
12 deze [stad] was (reeds) overoud toen de Goden daarin
13 [tot] het bewerken van een vloed hun hart aanzetten; de groote Goden
14 [al die] aldaar waren: hun vader Anu,
15 hun raadgever de strijdvaardige Bêl
16 hun troondrager Adar,
17 hun vorst Ênnugi.
17b De Heer der onnaspeurbare wijsheid, de God Êa zat echter met hen [te raad] en
18 hun besluit verkondigde hij aan zijnen.....
19 ..... hoor en let op....
20 „Surripakiet, zoon van Ubara-Tutu
21 verlaat het huis, bouw een schip, geef op..... des levens
22 zij willen vernietigen het zaad des levens; behoud gij in het leven
23 en [breng] naar boven het zaad des levens van elke soort in het binnenste van het schip.
24 Het schip, dat gij moet bouwen,
25 .... el aan lengte zijne maat
26 en..... el de gelijke maat zijner breedte en hoogte
27 en..... het... zee [1]) voorzie het (ook) van een verdek."
28 Toen ik (dit) vernam, sprak ik tot Êa, mijnen heer:
29 „[De bouw van het schip] o Heer, dien gij aldus geboden hebt,
30 [als] ik (dien) zal ten uitvoer brengen,
31 [zullen mij bespotten] het volk en de ouderlingen."
32 [Êa opende zijnen mond en] sprak, zeide tot zijnen knecht, tot mij:
33 „[Wanneer zij u bespotten] moet gij hun zeggen:
34 [Ieder] die zich tegen mij bezondigt en
35 .....

1) Kaulen vertaalt hier: *en laat het over de diepte zwemmen.*

36 ..... waarlijk ik.....
37 en ik zal..... het [wijde hemel]gewelf
38 ..... oordeelen zal ik boven en beneden
39 [maar gij] sluit niet [uwe deur]
40 [totdat kome] de tijd, wanneer ik u bericht zal zenden.
41 [Dan] treed binnen door de deur van het schip [en] breng
42 [in] zijn binnenste uwen korenvoorraad, al uw have en goed,
43 uw [huisgezin], uwe knechten en dienstmeiden en (ook) [uwe] bloedverwanten.
44 Het [vee] des velds, het wild des velds, al hetgeen....
45 [zal ik] (tot) u zenden, opdat [hen allen uwe] deur beware."
46 [Adra]hâsis [1]) opende zijn mond en sprak
47 tot Ea, [zijnen] heer:
48 „O mijn heer, nie[mand] heeft (ooit) een schip gebouwd [op deze wijze]
49 [op het la]nd.....
50 ..... moge ik zien en het schip.....
51 ..... op het land....
52 ..... zooals gij bevolen hebt."

Kol. II.

1 Sterk.....
2 Den vijfden dag... het
3 in zijn omtrek 14 maten.... aan de zijden
4 14 maten mat het... aan de bovenzij.
5 Ik plaatste het dak er op... Ik voleindde het.
6 Ik trad binnen voor de zevende maal, ik onderzocht het aan de buitenzijde voor de zevende maal,
7 het inwendige onderzocht ik voor de achtste maal,
8 planken tegen het water plaatste ik er in.
9 Ik zag spleten en voegde het ontbrekende er aan toe.
10 Drie maten aardpik goot ik aan de buitenzijde [er over heen],
11 drie maten aardpik [goot ik] aan de binnenzijde,
12 drie.... de mannen, hunne korven dragend, maakten kisten,
13 ik plaatste in de kisten de offerande, die zij aanboden voor het offer,

---

[1]) Omzetting voor Hâsisadra.

14 twee maten voor de kisten (?) had ik aan de bootslieden gegeven.
15 Aan... werden ossen geslachtofferd
16 .... alle dagen
17 .... wijn in vaten van geiten[vel] en wijn
18 [verzamelde ik] als de wateren eener rivier en
19 het voedsel als het stof der aarde
20 .... verzamelde ik, in de kisten met mijne hand plaatste ik het,
21 Samas (de zonnegod) vulde aan de benoodigdheden van het schip
22 ... sterk, en
23 de rieten roeiriemen van het schip deed ik brengen boven en beneden
24 .... gingen tot twee derde.
25 [Alles wat ik had] bracht ik te zamen; alles wat ik had aan zilver bracht ik te zamen,
26 alles wat ik [had] aan goud bracht ik te zamen,
27 alles wat ik had aan levend zaad [bracht ik te zamen], en dit alles
28 bracht ik naar boven op het schip; mijn mannelijk en vrouwelijk dienstvolk,
29 het vee des velds, het wild des velds, ook al mijne verwanten liet ik instijgen.
30 Als nu de zon den bepaalden tijd nader bracht,
31 sprak eene stem (?): „Tegen den avond zullen de hemelen verderf regenen,
32 treed in, in het [binn]enste van het schip en sluit uwe deur.
33 De bepaalde tijd is genaderd,
34 sprak de stem (?), tegen den avond zullen de hemelen verderf regenen."
35 Met angst verbeidde ik den zonsondergang op (dezen) dag (?),
36 den dag, (die) voor de inscheping (bestemd was), vrees had ik.
37 (Toch) trad ik binnen in het binnenste van het schip en sloot mijne deur (achter mij) dicht
38 om het schip af te sluiten. Aan Buzurkurgal, den stuurman,

39 gaf ik over den grooten bouw met zijne lading.

40 Toen verhief zich Mû-sêri-ina-namâri
41 van den horizon, zwarte wolken,
42 in welker midden Rammân zijn donder liet dreunen,
43 terwijl Nebo en Serru op elkander losgaan,
44 de troondragers over berg en dal trekken.
45 De wervelwinden (?) ontboeit de sterke Pestgod,
46 Adar laat onophoudelijk de kanalen (?) overstroomen,
47 de Anunaki brengen watervloeden,
48 de aarde doen zij beven door hunne macht,
49 Rammân's vloedgolven stijgen tot den hemel op,
50 alle licht valt aan de [duisternis] ten prooi.

Kol. III.

1 ..... der aarde ver[woestten] zij als ....
2 ..... Berg (?)
3 de ..... voeren zij aan tot den strijd tegen de menschen.
4 De broeder ziet niet meer naar zijn broeder, de menschen bekommeren zich niet meer om elkander. In den hemel
5 zijn de Goden bevreesd voor den zondvloed en
6 zoeken toevlucht, stijgen op naar den hemel van den God Anu.
7 Als een hond op zijn leger, zoo kruipen de Goden te zamen op den grond aan het hek des hemels.
8 Istar schreeuwt als eene, die in barensnood is,
9 de groote Godin roept met luider stemme:
10 „.... is tot slijk geworden,
11 hetgene ik voor de Goden verkondigd heb als (te verwachten) onheil.
12 Zoo heb ik voor de Goden het onheil verkondigd;
13 den vernielingsstrijd tegen mijne menschen heb ik verkondigd.
14 Ik echter breng de menschen niet ter wereld hiertoe dat,
15 zij als vischgebroedsel de zee vullen!"
16 Toen weenden de Goden met haar over de Anunaki,
17 op ééne plaats zaten de Goden onder weeklagen.
18 De lippen persten zij samen ..... toekomst.
19 Zes dagen en zeven nachten

20 behoudt wind, vloed en storm de bovenhand;
21 bij het aanbreken van den zevenden dag (echter) liet de storm af, de vloed, die eenen strijd
22 gestreden als een (sterk) krijgsheer,
23 werd rustig; de zee nam af, en storm en vloed hielden op.
24 Ik voer over de zee, jammerend,
25 dat de woonplaatsen der menschen in slijk veranderd waren.
26 Evenals boomstammen dreven de lijken rond.
27 Een luik had ik geopend, en toen het daglicht op mijn gelaat viel,
28 schrikte ik en zette mij weenend neder,
29 over mijn gelaat vloeiden mijne tranen.
30 Ik voer over de landstreken (nu) eene verschrikkelijke zee,
31 toen kwam een stuk land, 12 maten hoog, naar boven.
32 Naar het land Nizir stuurde het schip.
33 De berg van het land Nizir hield het schip vast en liet het niet meer los,
34 Den 1en en 2en dag hield de berg Nizir het schip en liet het niet meer los,
35 (ook) den 3en en 4en dag hield de berg Nizir het schip en liet het niet meer los.
36 (evenzoo) den 5en en 6en dag hield de berg Nizir het schip en liet het niet meer los.
37 Bij het aanbreken van den zevenden dag
38 nam ik eene duif uit en liet deze vliegen. De duif vloog heen en weer, maar wijl
39 er geene rustplaats was, keerde zij weder terug.
40 Toen nam ik eene zwaluw uit en liet deze vliegen. De zwaluw vloog heen en weer, maar wijl
41 er geene rustplaats was, keerde zij weder terug.
42 Toen nam ik eene raaf uit en liet deze vliegen.
43 De raaf vloog weg, en daar zij zag, dat het water gevallen was,
44 kwam zij weder naderbij, terwijl zij voorzichtig (?) (door het water) waadde, maar keerde niet weder terug.
45 Toen liet ik alles naar de vier winden naar buiten; een offer droeg ik op.
46 Ik richtte een altaar op de hoogte van den bergtop,

47 zeven en zeven adagurvaten plaatste ik er,
48 onder deze lei ik kalmoes, cederhout en bliksemkruid [1]).
49 De Goden snoven den geur op, de Goden snoven den welriekenden geur op,
50 evenals vliegen verzamelden zich de Goden over den offerende.
51 Toen daarop de Godin Istar er bij kwam,
52 hief ze in de hoogte de groote bogen (?), welke Anu gemaakt had, naar....
53 deze Goden. Bij mijn halssieraad! Niet zal ik vergeten

Kol. IV.

1 deze dagen, gedenken wil ik en ze voor eeuwig nimmer vergeten.
2 De Goden mogen komen tot mijn altaar,
3 maar Bêl (alleen) kome niet tot mijn altaar,
4 wijl hij zonder overleg gehandeld heeft en den zondvloed heeft bewerkt
5 en mijne menschen aan het verderf heeft prijsgegeven.
6 Toen daarop de god Bêl naderde en het schip zag, stond hij verbaasd,
7 vol toorn (?) werd hij vervuld tegen de Goden en de Igigi [2]).
8 „Welke ziel is er ontkomen? Geen mensch moet blijven leven in het verderf."
9 Toen opende Adar zijnen mond en sprak, zeide tot den strijdlustigen Bêl:
10 „Wie, behalve Êa, [kan] deze zaak uitgedacht hebben?
11 Êa wist [het] en heeft hem van alles onderricht."
12 Toen opende Êa zijnen mond en sprak, zeide tot den strijdlustigen Bêl:
13 „Gij zijt de strijd[vaardige] aanvoerder der Goden;
14 waarom [echter] hebt gij zonder overleg gehandeld en den zondvloed veroorzaakt?

---

1) Haupt vertaalt *Blitzkraut*; Smith geeft *spices*
2) Eene soort van goddelijke wezens

15 Op den zondaar laat vallen zijne zonde, op den boosdoener laat vallen zijne boosheid.
16 Laat u bewegen, dat hij niet verdelgd worde, wees goedertieren, opdat hij niet....
17 In plaats dat gij een zondvloed veroorzaakt, mogen leeuwen komen en de menschen verminder[en.]
18 In plaats dat gij een zondvloed veroorzaakt mogen hyenas komen en de menschen vermin[deren.]
19 In plaats dat gij een zondvloed veroorzaakt moge een hongersnood komen en het land [verwoesten.]
20 In plaats dat gij een zondvloed veroorzaakt moge de Pestgod komen en de menschen ver[minderen.]
21 Ik heb (hem) niet medegedeeld het besluit der groote Goden,
22 een droom (slechts) zond ik Adrahâsis en hij begreep het besluit der Goden."
23 Toen kwam Bêl tot bezinning, steeg in het binnenste van het schip,
24 nam mijne hand en richtte mij op, richtte ook mijne echtgenoote op en legde hare hand in de mijne,
25 keerde zich tot ons, trad tusschen ons in en zegende ons:
26 „Tot nu toe was Samas-napisti een mensch,
27 maar nu zullen Samas-napisti en zijne echtgenoote vereenigd zijn, tot de Goden opgenomen.
28 Wonen echter zal Samas-napisti in de verte, aan de monding der stroomen."
29 Toen namen zij mij, en in de verte aan de monding der stroomen verplaatsten zij mij.

De overeenkomst van het Babylonische verhaal met het bericht der H. Schriftuur is te in het oog loopend, om er lang bij stil te staan.

De waarschuwingen aan Noë, het bevel eene ark te bouwen, het dichten van het vaartuig met aardpik, het opnemen der dieren, het sluiten der ark, de regen, het openbreken van de groote afgronden, het ronddrijven

over de watervlakte, het stranden, het uitzenden der vogels, het offer en eindelijk het *odoratus est Dominus* en het zegenen van Noë met de belofte, dat geen tweede zondvloed meer op die wijze de aarde zoude teisteren, alles vinden wij in het verhaal terug. Voegen we hierbij, dat het twaalftal zangen van dit epos, zooals Rawlinson op vernuftige wijze vermoedde, overeenkomt met de twaalf teekens van den dierenriem, d. i. met den loop der zon of met de 12 maanden des jaars, en dat de elfde maand aan den god des onweers Rammân gewijd was, terwijl de Akkadische naam van die maand *Maand van den vloek des regens* beduidt, dan zullen wij wel met Suess instemmen, als hij zegt „dat beide voorstellingen zonder twijfel op dezelfde gebeurtenis betrekking hebben".

Wij nemen akte van het feit, dat de historische waarheid van den zondvloed, ook door de mannen der wetenschap niet meer bestreden, maar volmondig erkend wordt en stellen ons nu de vraag: welk dier beide berichten bevat de oorspronkelijke traditie, welk is het ontleende?

III. *Algemeen karakter der beide verhalen.*

Het is duidelijk, dat voor den Katholiek het antwoord op de zoo even gestelde vraag niet twijfelachtig kan zijn: hij weet, dat het verhaal van den grooten vloed, door Mozes op Gods aansporing en onder Gods bijstand geboekt, de waarheid bevat, en dat elk ander, met de H. Schrift strijdig, bericht zeer zeker het juiste niet is.

Maar ook wanneer wij beide mededeelingen over den vloed als bloot menschelijke overleveringen beschouwen,

dan nog, dunkt ons, draagt de H. Schrift duidelijk het kenmerk der oorspronkelijkheid en der waarheid, terwijl in het Babylonische epos de traditie naar de zeden en gebruiken van het volk is veranderd.

De geschiedenis van den watervloed maakt een deel uit van de godsdienstige overleveringen: God (in 't Izubar-epos de goden) is de bewerker van de overstrooming, en om den mensch te straffen brengt Hij de wateren van den zondvloed over de aarde; want hoewel de zonde, als oorzaak der vernietiging van het menschelijk geslacht, in het Babylonische epos niet zóózeer op den voorgrond gesteld wordt als in de Gewijde Boeken, blijkt toch uit de woorden van Adar aan Bêl, dat zonde en boosheid ook hier de oorzaak zijn geweest, waarom allen moesten vergaan: „Op „den zondaar moge komen zijne zonde en op den boosdoener „zijne boosheid. Laat u bewegen, dat hij niet verdelgd „worde. In plaats dat gij een zondvloed veroorzaakt „mogen leeuwen komen en de menschen verminderen".

Is dit het geval, dan moeten wij de oorspronkelijke overlevering aangaande feiten en gebeurtenissen, welke in nauw verband staan met de groote godsdienstwaarheden, bij voorkeur onder die verlichte mannen zoeken, welke zich zoo verre boven hunne tijdgenooten verhieven, dat zij een veel verhevener en menschwaardiger voorstelling hadden van het Opperwezen dan de hen omringende volkeren.

Zij, die in ontwikkeling hun tijd zoo verre vooruit waren, dat zij de dwaasheid van het veelgodendom inzagen en den éénen waren God erkenden, zullen wel verlicht genoeg geweest zijn, om het door weinig tusschenpersonen overgeleverde verhaal van gebeurtenissen, zoo kort geleden geschied, ongeschonden en onverminkt te bewaren. Zoo

is het monotheïstisch karakter der H. Boeken tegenover de polytheïstische opvatting der Babylonische legende, ook dan wanneer men, zooals wij gedaan hebben, op bloot natuurlijke wijze redeneert en de openbaring geheel buiten rekening laat, eene omstandigheid, die ten voordeele pleit der H. Schriftuur.

Het vergelijken der beide overleveringen zal deze praesumptie ten voordeele van Genesis, VI, VII en VIII, staven.

Elk der berichten draagt een geheel eigenaardig cachet. In Genesis duidt alles op een volk, dat de binnenlanden bewoonde en met de scheepvaart onbekend was: de naam der ark is *koffer* en aan dien naam beantwoordt de vorm: zij wordt in drie verdiepingen verdeeld en met een venster en eene deur voorzien evenals een huis, maar daarbij door aardpik voor het water ondoordringbaar gemaakt (v. 14—17).

Het Chaldeeuwsche gedicht daarentegen is vervaardigd te midden van een zeevarend volk. De naam, aan de ark gegeven, beteekent daar *schip*, alhoewel de vertaling *koffer* niet schijnt uitgesloten; dat schip wordt van stapel gelaten; de spleten worden onderzocht en dicht gemaakt; er is sprake van bootslieden en roeiriemen, en het vaartuig wordt aan Buzurkurgal, den stuurman, toevertrouwd.

Maar juist het feit, dat Mozes, die in Egypte opgevoed, toch niet onbekend kon zijn, noch met de termen, noch met de regelen der scheepvaart, en die ook op andere plaatsen de zee, de vaartuigen en de havens met den waren naam noemt, het verhaal van den zondvloed op deze wijze heeft neergeschreven, op gevaar af van door de verlichten van dien tijd voor onwetenschappelijk en dus ongeloofwaardig uitgekreten te worden, toont ons duide-

lijk, dat hij op natuurlijke of bovennatuurlijke wijze onwrikbaar overtuigd moet zijn geweest, de ware en oorspronkelijke traditie weer te geven [1]).

't Is waar, men beweert dat het boek Genesis niet door Mozes geschreven is, maar eene samenstelling is van berichten, door minstens twee geheel verschillende schrijvers opgesteld, waarvan de een God altijd met den naam Elohim noemt, de andere voortdurend den naam Jehova bezigt.

Tegen deze, voor honderd jaren door den Franschen arts Astruc 't eerst gemaakte en van toen af altijd op nieuw herhaalde, opwerping [2]) kunnen wij echter zoowel het boek Genesis zelf als het Babylonische verhaal laten getuigen.

Het boek Genesis (VII, 16) heeft: „ .... Zij traden „binnen, zooals hun had bevolen Elohim, en Jehova sloot [de deur] „achter hen dicht". In deze zinsnede, die toch niet aan twee verschillende schrijvers kan toegeschreven worden, komen de beide benamingen onmiddelijk achter elkander voor, en hieruit zouden wij besluiten, dat ze gebruikt zijn op dezelfde wijze, waarop ook wij nu eens *God* dan weder *de Heer* zeggen [3]). In de Idzubar-legende vinden wij eenige gedeelten, die met de zoogenaamde Elohistische, en andere, die met de Jahvistische verzen des Bijbels overeenstemmen, tot één verhaal vereenigd [4]), en dit toont aan, dat beide deel uitmaken van *ééne overlevering*, die

---

1) Vgl. Vigouroux, *La Bible etc.* I, p 249

2) Suess, *Das Antlitz der Erde* I, S. 29.

3) Vgl. Glaire, *Introduction a l'Ecriture Sainte* III, p. 49; Reusch, *Bibel und Natur*, 3e Ausgabe, S. 115, 116.

4) Vlg. Schrader, *Die Keilinschriften u. d. A T.* S. 47; Vigouroux, p. 230 suiv.

wel vóór Mozes bestaan heeft, maar die ons door Mozes op Gods bevel en onder Gods bijstand onveranderd bewaard is.

Wij zeggen *bestaan heeft*, niet alleen omdat het natuurlijk is, dat Noë en de met hem geredden hunne lotgevallen aan hunne nakomelingen hebben medegedeeld, maar ook omdat het bericht der leemtafels, dat van vóór Mozes dagteekent, een duidelijk bewijs is van het bestaan der traditie.

Na deze kleine afwijking keeren wij tot ons onderwerp terug.

Lezen wij aandachtig het VIe, VIIe, VIIIe en IXe hoofdstuk van Genesis door, dan vinden wij, dat daarin alle deelen van het verhaal bij elkander passen.

God besluit de menschen te verdelgen en beveelt aan Noë eene ark te bouwen uit gopher-hout (*ex lignis bituminatis* vertaalt de H. Hiëronymus) en deze van buiten en van binnen met aardpik te bestrijken. Naar de maten te oordeelen zal, zooals Miller zegt [1]), de vorm ongeveer die van een houten graanschuur geweest zijn. De deur kon door Noë van de binnenzijde waarschijnlijk niet waterdicht gesloten worden, en wij lezen niet, dat God hem dienaangaande een bepaald voorschrift gaf; daarentegen lezen wij (VII, 16), dat God zelf die deur sloot. Van een van stapel laten der ark is geen sprake; de ark wordt (VII, 17) door de wassende wateren gedragen en van de aarde opgenomen. Als oorzaak van het stijgen der wateren wordt hoofdzakelijk een regen, gedurende veertig dagen, aangegeven; ook het openbreken

---

1) Hugh Miller, *Testimony of rocks*.

van de fonteinen van den afgrond wordt vermeld, maar van de zee wordt niet gesproken [1]). Noë doorkruist niet jammerend de wateren en stuurt ook niet naar het land, dat hij uit de golven ziet oprijzen (Kol. III, 31 en 32); stuurman en bootslieden ontbreken; zijn koffer drijft onder Gods leiding over de wateren en rust den 17den dag van de zevende maand op de bergen van den Ararat, nadat de fonteinen van den afgrond en de sluizen des hemels gesloten waren, de regen opgehouden had (VIII, 2), en de wateren van de aarde waren weggevloeid.

Over het uitzenden der vogels hopen wij straks te spreken; wij willen hier nog slechts op vers 13 en volgende van hoofdstuk VIII wijzen, en doen opmerken, dat ook hier het verhaal der H. Schrift consequent blijft. Het grootere venster [2]) van de ark is slechts aan eene zijde aangebracht: daarom kan Noë niet genoegzaam naar alle zijden uitzien, maar moet, wil hij zien, of de aarde droog geworden is, het dak (gedeeltelijk) van de ark wegnemen. Ook verlaat Noë de ark niet, voordat hij daartoe van God bevel ontvangen heeft, evenals hij ze niet dan op Gods gebod is ingetreden.

Een nauwkeurig onderzoek van het Babylonische epos daarentegen zal ons doen inzien, dat de schrijver wél de oorspronkelijke overlevering gekend heeft, wél, om zoo te spreken, het dagboek van den in de ark geredden binnenlander onder de oogen heeft gehad, maar gemeend

---

1) De invloed der zee is noch bepaald aangegeven, noch ook bepaald uitgesloten.

2) Want niets belet ons aan te nemen, dat er behalve dat ééne grootere nog verschillende kleinere vensters aangebracht waren zoowel tot verlichting als tot verversching der lucht.

heeft dat verhaal voor een met de zeevaart bekend volk meer *mundgerecht* te moeten maken, en daardoor hier en daar met zichzelven in tegenspraak komt.

De bewerkers der overstrooming zijn voornamelijk de goden Anu, Bêl, Adar en Ênnugi (Kol. I, 14—17), terwijl de god der zee en der diepte, Êa, die mede in den raad gezeten was, jegens Hâsisadra welwillend gezind is en hem het besluit der goden mededeelt. In Kol. I, 38 schijnt echter de vloed juist als een straf van Êa opgevat te moeten worden, daar hij „boven en beneden" (Babyloniën) wil „oordeelen" en straffen.

Hâsisadra ontvangt den last een schip te bouwen; hij gehoorzaamt, bouwt zijn vaartuig, onderzoekt het en dicht de naden, maar de wijze waarop de maten zijn aangegeven doet, al is het cijfer niet leesbaar, eer aan een soort kist dan aan een schip denken en stemt volkomen met de spreekwijze der H. Schrift overeen.

Ook vreest Hâsisadra (Kol. I, 28 en volg.), dat het volk en de ouderlingen hem zullen bespotten en spreekt hij tot Êa, zijnen heer (Kol. I 48), dat nooit iemand een schip gebouwd heeft op het land, zooals hem bevolen schijnt te zijn.

Deze inconsequentie van het Babylonische epos is niet onopgemerkt gebleven, en P. Haupt meent zelfs op grond daarvan te mogen besluiten, dat Kol. I, 36—52 niet tot de Idzubar-legende behoort, maar deel uitmaakt van een ander gezang [1]). Is dit het geval, dan weten wij, dat er in het oude Babylon minstens drie van elkander verschillende zondvloed-berichten in omloop waren, namelijk

1) Schrader, *Op. cit.* p. 57

de Idzubar-legende, het verhaal, waartoe Kol. I, 36—52 behoort en dat op eene afzonderlijke leemtafel is gegrift, en de mededeeling, ons door Berosus nagelaten; en dan bestaat er geene reden, om aan het een de voorkeur te geven boven het andere.

IV. *De oorzaken der overstrooming.*

Volgens de H. Schrift braken alle bronnen van den afgrond open, werden de sluizen des hemels geopend en regende het op de aarde gedurende veertig dagen en veertig nachten; de wateren bleven op de aarde gedurende honderdvijftig dagen en na dien tijd „dacht Elohim „aan Noë en aan alle wilde dieren en aan het vee, die „met hem in de ark waren, en deed Elohim een wind „waaien over de aarde..... en werden gesloten de bron„nen van den afgrond en de sluizen des hemels, en hield „de regen van den hemel op; en de wateren keerden „terug van de aarde.... en begonnen af te nemen" (Gen. VIII, 1—4).

De dichter van Erech verplaatst het tooneel van den vloed, de woonplaats van den geredden Adrahâsis, naar de stad Surripak, „die reeds zeer oud was, toen de Goden „besloten daarin een zondvloed te bewerken"; na de overstrooming wordt de Babylonische Noë onsterfelijk en hem „in de verte aan de monding der stroomen" eene woonplaats aangewezen.

De hier bedoelde stroomen zijn Euphraat en Tigris, die waarschijnlijk nog elk eene afzonderlijke monding hadden; de stad Surripak heeft dus boven den rivier-

mond gelegen, maar hare plaats aan den Ëuphraat moet niet ver landinwaarts gezocht worden, omdat uit het bericht der leemtafels blijkt, dat hare bevolking met den scheepsbouw goed bekend was. Alle schrijvers, zegt Suess, plaatsen haar aan den Beneden-Euphraat op geringen afstand van de zee.

Hare inwoners kenden dus ebbe en vloed, het opstuwen der rivier door de stijgende zee en, bij springtij, het overloopen van den stroom buiten zijne gewone oevers; dit laatste is misschien „het overloopen der kanalen"; vreemd is het daarom, dat in hun nationaal gedicht zulk eene ruime plaats wordt gegeven aan oorzaken, die juist het verhaal der H. Schrift door de geleerden als een binnenlandsch bericht doen beschouwen.

Anu en Bêl, twee der drie hoogste goden onder den oppergod Ilu: Anu de hoogste, verborgene en oudste tevens, Bêl, de schepper der wereld, met Adar, den god des vuurs en der verwoesting, den uitvoerder van de straffen der goden, en Ênnugi besluiten tot de overstrooming, maar Êa (Ao) „de heer der onnaspeurbare wijsheid", de god der zee, die in menschengedaante voorgesteld wordt, zwevende over de wateren, de god, aan wiens toorn een zeevarend volk het eerst een groote ramp zou toeschrijven, is hier de welwillende helper, die aan Hâsisadra den raad geeft een schip te bouwen, om aan de ramp te ontkomen, die de andere goden besloten hadden.

Eene stem waarschuwt, „dat de hemel *verderf zal regenen*" en herhaalt die waarschuwing tot twee malen; aan eene waarschuwing tegen de woede der zee schijnt niet gedacht.

De Anunaki, d. i. de geesten der *onderaardsche* wa-

teren [1]), brengen watermassa's naar boven en doen de aarde beven — evenals in de H. Schrift de regen en het openbarsten van den afgrond den vloed doen ontstaan; Rammân, de god der stormen en des onweers, doet zijn donder dreunen en 't is *zijn* vloed, die ten hemel stijgt.

Wel ontkennen wij hier de mogelijkheid niet, dat de ontketende winden van den stormgod de baren hebben kunnen opzweepen, maar dan missen we, òf een protest van den in macht met Anu en Bêl gelijkstaanden Êa in de vergadering der goden, òf het bestraffend woord van den Romeinschen dichter:

> Jam coelum terramque meo sine numine Venti
> Miscere et tantas audetis tollere moles?
> Quos ego! — Sed motos praestat componere fluctus [2]).

Is het echter, altijd volgens het Babylonische verhaal, niet mogelijk, dat eene zware aardbeving, verbonden met het optreden van een cycloon den vloed heeft veroorzaakt, en moeten wij „de troondragers, die over berg en dal heentrekken" niet als *wervelwinden* opvatten, die zand of water in hoozen opzuigen en als zuilen, die de wolken dragen, over hoogten en vlakten zich voortbewegen?

„Wie de *troondragers* zijn, daarover kan", zegt van Hummelauer [3]), „voor iemand, die met de voorstelling van „een onweer in het Oude Testament bekend is, geen oogen„blik twijfel bestaan. Men vergelijke Ps. XVII, 8—17,

1) P. Haupt.

2) *Aeneis*, I, 132.

3) *Stimmen aus Maria Laach*, 1874, S. 127.

„waar Jehova geschilderd wordt, rondwarend op zijn wol-
„kentroon, gedragen op de vleugelen der cherubijnen,
„zijne bliksems slingerend en roepend met de stemme des
„donders. Volkomen dezelfde opvatting ligt aan de Chal-
„deeuwsche schildering des onweers ten grondslag: de
„wolkentroon, gedragen door de cherubijnen, stijgt aan den
„gezichteinder op; Nebo en Seru, de goddelijke wijsheid
„en macht, gaan hem vooruit; onder hem volbrengen
„Nergal [in de vertaling van Haupt de Pestgod] en Adar
„hun vernielingswerk; van zijne hoogte af doet Bin [hier
„Rammân] zijn donder dreunen."

Houden we hierbij verder in het oog, „dat ook in de
„H. Schrift somtijds Gods attributen als voor Hem heen-
„gaande worden voorgesteld, b.v. *Erbarming en rechtvaar-*
„*digheid gaan uit voor uw aanschijn*" (Ps. LXXXVIII, 15),
dan is het, dunkt ons, zoo al niet onbetwistbaar, dan
toch allerwaarschijnlijkst, dat wij hier eene schilde-
ring hebben der zware onweerswolken, die zich aan den
gezichteinder samenpakken, die opstijgend het geheele
uitspansel bedekken en den zondvloedregen doen neer-
stroomen.

Wat de aardbeving betreft, is het bekend, dat wanneer
eene plaats, aan of nabij de zee gelegen, door een zwaren
schok geteisterd wordt, de wateren zich bij het begin
der schudding van het strand terugtrekken, om daarna
met onweerstaanbaar geweld weder te keeren en alles
neer te werpen en weg te slaan, wat aan de aardbeving
nog had weerstaan. Zulk eene overstrooming echter ver-
dwijnt even spoedig als zij ontstaat en laat wel moeras-
sen en poelen achter, maar verandert het land niet in
eene zee, waarover men zeven dagen kan heendrijven;

de schepen, die aan de kracht dier vloedgolven weerstaan, worden opgenomen, in een oogwenk ver landinwaarts medegesleept en door de zich terugtrekkende golven daar achtergelaten.

Zoo werd b.v. bij de aardbeving van Iquique (1877) het wrak van een Noord-Amerikaansche stoomboot, die door de overstrooming van 1868 ver landinwaarts geslingerd was, door de golven weder opgenomen en nog $2\frac{1}{2}$ K.M. verder gedragen; zoo zagen bij de ramp in de Soenda-straat de passagiers van den *Loudon*, hoe de gouvernementsstoomer *Barow* door de wateren 5 K.M. ver landwaarts geslagen werd en daar vast bleef zitten. Gaat de aardbeving gepaard met een plotseling zinken van den bodem, dan blijven de wateren natuurlijk de gezonken plaats bedekken en zou het al een wonder toeval zijn, indien na zoo korten tijd weder eene opheffing der geheele landstreek plaats had.

Met eene door cyclonen veroorzaakte overstrooming is het, wat ontstaan en verdwijnen aangaat, evenals met een aardbevingsvloed gesteld. „Bij den grooten cycloon „van Backergunge (1876), die in de golf van Bengalen „den 23 Oct. begon en den 29 reeds heftig woedde, be„reikte de stormwind den 1 Nov. 's morgens ten 3 uur de „monding van den Megna. In denzelfden nacht was kort „voor den storm bij volle maan eene vloedgolf van on„gewone hoogte in den Megna ingedrongen en had den „stroom teruggestuwd. De eb was nog niet geheel afgeloopen, „toen de teruggaande wateren door den stormvloed van den „cycloon aangegrepen en overmeesterd werden en met de„zen vereenigd als ongewoon groote golf landwaarts terug„keerden. Wat naar het Westen en Noordwesten lag werd

„door opgestuwd zoet water, wat naar het Oosten lag door „zeewater overstroomd. In korten tijd waren 3000 *square* „*miles* (ongeveer 141 geographische kwadraatmijlen) van „het laagland en van de groote, voor de monding liggende, „eilanden 3 en 15 ja zelfs 45 voet hoog met water bedekt. „De goeverneur Sir R. Temple schatte in zijn bericht het „getal der omgekomen menschen op 215,000 bij eene be„volking van 1,062,000 [1])." Aan zulke catastrophen heeft wellicht de dichter van Erech gedacht, toen hij schreef: „Rammâns vloedgolf stijgt tot den hemel op": aan eene golf, die plotseling optreedt, in een oogwenk geheele kustenzoomen verwoest, zooals dat bij den aardbevingsvloed in de Soenda-straat eveneens gebeurd is. Maar dan had hij, om consequent te blijven, de wateren even spoedig moeten doen verdwijnen als ze ontstonden en het vaartuig van den Babylonischen patriarch in een oogwenk op den berg Nizir moeten doen stranden. Het centrum van den cycloon van Backergunge — om op het voorbeeld, dat Suess met voorliefde aanhaalt, terug te komen — kwam tegen half vijf van den voormiddag des 1sten Novembers te Noakholly aan; de Tipperah-heuvels stoorden den regelmatigen kringloop der luchtmassa's, en reeds om 10 uur v. m. van denzelfden dag was de wervelwind geheel opgelost [2]).

Het bovenstaande samenvattende, besluiten wij, dat de gebeurtenissen, die de Duitsche geoloog als hoofdoorzaken van den vloed in het Chaldeeuwsch epos *hineinliest*, nl. aardbeving en wervelwind, ontoereikend zijn, om

---

1) Suess, *Op. cit.* p. 71

2) *Naturforscher*, 1871, S. 428.

zelfs volgens dat gedicht, den duur en de uitgestrektheid der overstrooming te verklaren.

Wij willen echter de medewerking der zee niet uitsluiten, want vooreerst zegt de H. Schrift hieromtrent niet, dat alléén de regen en de wateren van den afgrond de aarde bedekten, en ten tweede zou men uit het Noordwaarts drijven der ark kunnen opmaken, dat een aandrang van water van de zuidzijde, d. i. van den zeekant kwam, maar dan moeten krachten van geheel anderen aard en van veel langduriger werking, b. v. de opheffing van nieuwe vastelanden of groote eilanden, de wateren hebben beroerd.

V. *Het uitzenden der vogels.*

„Oorspronkelijker dan het Bijbelsche" — heet het bij Schrader — „is zeer zeker (*fraglos*) het Chaldeeuwsch „bericht over het uitzenden der vogels. Van de drie uit-„gezonden vogels: duif, zwaluw en raaf, is bij den over-„gang der sage de naam van den middelsten verloren „gegaan; Noach stuurt als tweede bode weder eene duif. „Eerst uit de Babylonische voorstellingswijze wordt ons „de keuze der verschillende vogels duidelijk. De Baby-„loniër zendt ze alle drie onmiddelijk achter elkander „uit; ieder maal wordt, zoodra de eene terugkeert, de „volgende gezonden. Daarom kiest hij ook ieder maal „een anderen vogel, die misschien beter geschikt was „hem de gewenschte inlichting te brengen: keerde ook „de duif, welke zich niet gaarne ver van hare gewone „woonplaats verwijdert, naar de ark terug, dan zou het

„mogelijk zijn, dat de minder aan huis gehechte, snel „en lang vliegende zwaluw land ontdekte, terwijl de duif „dat niet vermocht; maar de raaf, die het water zoozeer „niet schuwt als de beide voorgaande vogels en zich „zelfs getroost door het water te waden, blijkbaar om „het daarin drijvend aas, ontdekt het land en keert daarom „niet terug. Zoo ongeveer zal de gedachtengang van den „Babylonischen verhaler geweest zijn [1])."

't Is ons moeilijk die grootere oorspronkelijkheid te begrijpen.

Het doel van den patriarch toch, bij het uitzenden der vogels, is waarschijnlijk geweest zich te overtuigen, of buiten den kring van zijn gezichteinder de aarde genoegzaam was opgedroogd om, wanneer ook in zijne omgeving het drooge zou verschenen zijn — en om zich van dit laatste te overtuigen, had hij geene raaf noodig, die hij door het water kon zien „waden" (Kol. III, 44), maar waren zijne oogen voldoende — de bewoners der ark in vrijheid te stellen met de zekerheid, dat de aarde genoegzaam voedsel opleverde.

De drie vogels van de Chaldeeuwsche overlevering zijn alle drie goede vliegers: „De meeste duivensoorten", zegt Brehm [2]), „hebben eene zeer snelle en krachtige vlucht"; de raven „vliegen gemakkelijk, langdurig en tamelijk snel [3])"; van de zwaluwen „is het vliegen de eigenlijke beweging [4])". Zwaluw en raaf zijn echter als boden minder te verkiezen: deze, omdat zij volstrekt geen voedsel

---

1) Schrader, *Op. cit* p, 50 Suess, S 52.
2) *Die Vogel*, II, S. 622.
3) *Die Vogel*, II, S. 424.
4) *Die Vogel*, II, S. 502

versmaadt en voor het water niet vreest, zoodat ze, ook al was er nog geen land te zien, op de in het water drijvende lijken *le vivre et le couvert* vindt: gene, omdat ze van insekten leeft, die ze in de vlucht vangt en slechts om te rusten een klein plaatsje noodig heeft, waartoe de takken van een boom, wiens kruin even boven het water uitstak, voldoende zouden geweest zijn.

De duif daarentegen is een veel vertrouwbaarder bode. Immers wat ook haar geliefkoosde verblijfplaats zij, of ze uitsluitend een boomvogel is zooals eenige soorten, of haar leven op den grond doorbrengt zooals andere, of ze het dichte woud verkiest boven het struikgewas, haar voedsel neemt zij uitsluitend uit het plantenrijk en, heeft men ook in den krop van sommige soorten kleine slakkenhuisjes, wormen en rupsen gevonden, het gedeelte, dat het dierenrijk tot haar onderhoud bijbrengt, is zeer gering [1]).

Het uitblijven eener raaf of eener zwaluw is derhalve volstrekt geen teeken, dat de aarde zooverre was opgedroogd, dat er weder planten konden groeien, en de Babylonische Noë is in zijne redeneering niet zoo gelukkig geweest als de Bijbelsche. Beiden zenden eene raaf uit, maar terwijl Noë uit het niet terugkeeren van dezen vogel geen besluit trekt, is het uitblijven voor Hâsisadra beslissend, terwijl hij haar nog wel „voorzichtig door het water ziet waden"; beiden bedienen zich ook van eene duif; voor beiden is het terugkeeren der duif een teeken, dat ze het land niet ontdekt heeft, maar

---

1) Brehm, *Die Vogel*, II, S. 624.

alleen voor den patriarch van Genesis is het uitblijven der duif beslissend. Nemen we hierbij in aanmerking, dat het wachten gedurende zeven dagen, alvorens een nieuwe kondschapper wordt gezonden, met het oog op het waarschijnlijke doel van Noë, natuurlijker is dan het onmiddelijk na elkander sturen der vogels, dan vervalt ook de laatste grond, die het Babylonische verhaal oorspronkelijker doet vinden. „Waren er zulke tusschen„ruimten" — moet Schrader zelf bekennen — „dan is het „niet in te zien, waarom niet na elk tijdsverloop [van 7 „dagen] dezelfde vogel uitgezonden zoude worden; de „toestand kon immers inmiddels zoozeer veranderd zijn, „dat dezelfde vogel *nu* vond wat hij *toen* te vergeefs zocht."

VI. *Besluit.*

Aan 't einde van ons onderzoek meenen wij de verkregen resultaten in de volgende punten te kunnen samenvatten:

1. De elfde zang van het Babylonische Idzubar-epos vertoont zooveel overeenkomst met het Bijbelsche verhaal van den zondvloed, zoowel wat de feiten als wat de voorstelling aangaat, dat beide berichten duidelijk van éénzelfde feit spreken.

De geschiedkundige waarheid van den Noachischen vloed wordt door het Chaldeeuwsch gedicht zonder twijfel ten zeerste bevestigd.

2. Het is duidelijk, dat de dichter van Erech de oorspronkelijke overlevering als grondslag voor zijn verhaal heeft gebruikt, maar tevens ook, dat hij die traditie, door niet altijd gelukkige veranderingen en vermeerde-

ringen, met de zeden en gebruiken van zijn volk in overeenstemming heeft willen brengen, zoodat het verhaal des Bijbels den stempel draagt van grootere oorspronkelijkheid, en wij derhalve bij het onderzoek naar de natuurlijke oorzaken, die bij den vloed werkzaam zijn geweest, ook al laten we het heilig karakter der H. Schrift buiten rekening, van het boek Genesis en niet van de Idzubar-legende moeten uitgaan.

3e. Noch aardbeving noch cycloon zijn voldoende, om den grooten en langdurigen vloed te verklaren.

Over het vierde punt, in onze inleiding aangehaald, hebben wij niet gesproken, wijl dat reeds in vele werken uitvoerig behandeld is [1]). Wij kunnen den inhoud dier verhandelingen samenvatten als volgt:

4e. De traditiën der verschillende volkeren geven ons het recht aan te nemen, dat ze allen afstammen van den éénen stamvader, die in den grooten vloed op wonderdadige wijze gered is, en bewijzen dus, zoo niet de algemeenheid van den vloed in uitgestrektheid, dan toch het omkomen van geheel het menschengeslacht behalve de enkele geredden in de ark.

J. KEULLER.

Rolduc, 14 Febr. 1884.

---

1) Verg. o a Lücken, *Traditionen des Menschengeslechts;* Hugh Miller, *Testimony of Rocks* en anderen

VINDICIAE KEMPENSES.

Wij Nederlanders zouden gaarne gemeend hebben, dat de strijd over den schrijver van de vier boeken der *Navolging*, een strijd, die bijna vier eeuwen gevoerd is, in het jaar 1881 zegevierend was ten einde gebracht ten voordeele van onzen landgenoot Thomas van Kempen. Immers het goed recht van den Agnietenberger kloosterling was met zooveel bondige bewijzen gehandhaafd door onzen geleerden pastoor O. A. Spitzen, dat zelfs de fijne criticus Busken Huet, die op het voetspoor van Renan het vaderschap van Thomas om uiterlijke gronden loochende, zich gewonnen verklaarde. Pastoor Spitzen dacht er minder goedgunstig over, en hield zich overtuigd, dat *l'esprit de corps*, *un patriotisme exagéré*, *une opinion préconçue*, *enfin*, *le parti pris* het pleidooi niet zoo gemakkelijk zouden gewonnen geven. 't Is ook zeer natuurlijk, dat iedere partij of orde voor den roem harer leden strijdt en dien strijd niet spoedig opgeeft; 't is evenzeer natuurlijk, dat de traditie eener partij of orde, ook al rust zij niet op volkomen zekere waarheid, levend kan blijven eeuwen lang onder hare leden, en verdedigers vindt, die uit overtuiging en geheel te goeder trouw met een eerlijk hart den strijd blijven volhouden. De bekende Italiaansche Gersenist, ridder Bartolomeo Veratti, die in 1881 eene dissertatie uitgaf tegen de

artikelen van den kanunnik Santini, verschenen in het Romeinsche tijdschrift *Gli studii in Italia*, heeft het boek van onzen oud-professor, wat wel eene zeldzaamheid mag heeten, gelezen. Het is den Italiaan niet euvel te duiden, dat hij onze taal niet volkomen genoeg kent, om alle eigenaardige uitdrukkingen en wendingen aanstonds te begrijpen en bijgevolg al het gewicht der bewijzen, ontleend aan het Nederlandsch-Latijn van Thomas à Kempis, ten volle te waardeeren; maar dat hij met zulk een onvolkomene kennis tegen die innerlijke bewijzen te velde trekt, moet minstens toch zeer gewaagd voorkomen. Voorzeker zijn die bewijzen van overvloedige *neerlandismen* het meest klemmend voor ons Nederlanders, en zal een vreemdeling moeilijk tot het klare bewustzijn daarvan geraken; ook moeten wij erkennen, dat er vele en zelfs zeer merkwaardige *italianismen* door Veratti en anderen uit den Latijnschen tekst der *Navolging* zijn aan het licht gebracht; maar daardoor wordt het betoog van pastoor Spitzen: „de Navolging van Christus werd „in het Latijn geschreven door een Nederlander, be„hoorende tot de reguliere orde der vereeniging van „Windesheim" volstrekt niet afgebroken.

Onze geleerde Nederlander heeft deze stelling in zijn voortreffelijk werk meesterlijk bewezen, uitgaande van de psychologische waarheid, dat niemand eigenlijk behoort tot het menschdom, maar dat ieder altijd tot eene bepaalde natie of een bijzonder volk behoort. „Men is" — zoo schrijft hij — „Franschman, men is Duitscher, „men is Nederlander. Men is dat in zijn diepsten aard, „door afstamming, door geboorte, door opvoeding, door „de luchtsgesteldheid misschien, door de leefwijze, de

„hemel weet door wat al verborgene oorzaken meer. Men „groeit het, men is het gegroeid, men blijft het, en on- „mogelijk kan men, b.v. den Nederlander uittrekken, om „den Franschman aan te doen. Hem er bij aan te doen „gaat evenmin. Daar nu de taal nog oneindig meer dan „de stijl de mensch is, zal men er nimmer in slagen „een vreemde taal volkomen machtig te worden. Ontzag- „lijk veel kan men uit eene vreemde atmosfeer inzuigen, „maar inzuiger blijft de aangeboren en ook als aangetogen „aard. Het best zal men in eene nieuwe atmosfeer eene „nieuwe taal zich toeëigenen, wanneer deze weinig ver- „schilt van de oorspronkelijke, en men nog grootendeels „er in opgevoed wordt; dan zal ten laatste slechts in de „uitspraak nog iets overblijven van den eigen, als aan- „geboren tongval. Het allerminst kan eene doode taal „volkomen worden aangeleerd. Tot taalvormende atmosfeer „kunnen boeken niet volstaan. In het Hebreeuwsch of „Grieksch of Latijn of Sanskriet leeren denken zal men „nimmer; het b.v. Nederlandsch gedachte in eene dier „talen overbrengen, ziedaar het eenige bereikbare. Neem „de beste Latinisten der Renaissance of van later. Zij „schreven, meenden zij, zuiver Ciceroniaansch. Cicero „moest eens uit de dooden kunnen opstaan en hunne ge- „wrochten onder handen nemen! Scherp toeziende, zal „men van den fijnsten Latinist altijd den aangeboren „landaard kunnen onderkennen: het is niet anders mogelijk.

„Hoeveel meer moet de landaard uitkomen bij den „Latinist der Navolging van Christus. Onder den klas- „sieken hemel heeft hij zich blijkbaar weinig bewogen; „Latijnsche zonden begaat hij keer op keer; een breke- „been moet iedereen hem noemen. Van zijnen landaard

„te verheelen is bij hem geen sprake: Nederlander toont „hij zich geheel onbewimpeld, d. w. z. Neerlandismen, „gelijk ik ze noemen zal, in menigte komen bij hem „voor. 't Is waar, dat men met de qualificatie van Neer- „landisme zeer behoedzaam moet omgaan. Malou heeft „dat ondervonden: van sommige der door hem aange- „voerde „Vlaamsche spreekwijzen" of Neerlandismen heeft „Veratti met oude Italiaansche vertalingen in de hand „bewezen, dat ze ook wel als Italianismen kunnen be- „schouwd worden. Een groot aantal echter van onbe- „twistbare Neerlandismen, een veel grooter zelfs dan „Malou opgaf, bevat de Navolging werkelijk. Slechts „moet men ze niet zoeken uitsluitend door vergelijking „van onze tegenwoordige taal, of ook van onze taal der „17de eeuw b. v. In de 450 jaren, sedert het boek ge- „schreven werd verloopen, is de taal ook hier te lande „heel wat veranderd. Woorden, zegswijzen, woordvoe- „gingen, toen gebruikelijk, zijn naderhand in onbruik ge- „raakt. De taal, waarin de Navolging gedacht werd, moet „men vergelijken, en die vindt men in de oude Neder- „landsche vertalingen der Navolging zelve, alsmede in „andere Dietsche handschriften van denzelfden tijd. On- „bekendheid daarmede heeft niet alleen menig Neerlan- „disme der Imitatie doen voorbijzien, maar zelfs enkele „averechts doen verstaan. Zonder mij sterk te maken, „dat mij niets ontsnapt is, ga ik mededeelen, wat ik „opmerkte. Ten bewijze telkens, dat noch Gerson, noch „een gewaande Gersen zoo kon schrijven, heb ik slechts „latere Fransche en Italiaansche vertalingen aan te voe- „ren; ik hoop echter zoo voorzichtig te zijn geweest, dat „de oude mij niet zullen logenstraffen."

Tegen deze psychologische beschouwingen komt ridder Veratti ten sterkste op, en beweert: *On peut vraiment et pleinement connaître une langue ou morte ou étrangère*, en zelfs is het, volgens hem mogelijk in de kennis dier taal tot zulk eene hoogte op te klimmen: *qu'on pense en cette langue, et qu'en écrivant on emploie les termes qui d'eux-mêmes se présentent à l'esprit, non comme correspondant à tel mot de la langue maternelle, mais comme exprimant telle idée.* En ten bewijze daarvan haalt Veratti, wat het Latijn betreft, zijn eigen persoon aan!..... Hij verwerpt dus geheel en al de kracht der bewijsvoering uit de *neerlandismen*, die gevonden worden in de *Navolging*, en daagt pastoor Spitzen uit te bewijzen:

1o. op onomstootelijken grond, dat de genoemde spreekwijzen waarachtig en uitsluitend Nederlandsche uitdrukkingen zijn, en wel in die mate, dat zij met geen mogelijkheid als *italianismen* kunnen beschouwd worden;

2o. dat Thomas van Kempen dezelfde of soortgelijke uitdrukkingen en spreekwijzen heeft gebruikt in de andere werken, die ontegenzeggelijk door hem geschreven zijn.

De ridderlijke professor hield zich overtuigd, dat deze bewijzen niet konden geleverd worden, en stemde de klaroenen reeds, die zijne schitterende overwinning der geleerde wereld zouden aankondigen.

Maar de Nederlandsche kampioen laat zich niet met groote woorden uit het veld slaan: hij neemt den handschoen op en maakt zich met vrijen wil den strijd nog moeilijker, door ten gevalle van den vijand eene taal te kiezen, die zijne moedertaal niet is. Voorzeker, ieder zal begrijpen, dat het pastoor Spitzen veel moeilijker

moest vallen in de Fransche taal de *neerlandismen* van de *Navolging* te behandelen, historisch en etymologisch hunne ware beteekenis aan te geven, de overeenstemming van oude Hollandsche of Dietsche vertalingen in het licht te stellen, en soortgelijke *neerlandismen* in de overige werken van Thomas à Kempis aan te toonen, dan dat alles in onze moedertaal te doen. Doch niettegenstaande deze zeer groote moeilijkheid, meende onze geleerde Zwollenaar nuttiger en voor uitgebreider kring te zullen arbeiden, wanneer hij zich van eene taal bediende, die meer algemeen en vooral ook in Italië gelezen wordt. Daaraan hebben wij dus te danken eene nieuwe studie, in de Fransche taal geschreven, den titel voerende: *Les Hollandismes de l'imitation de Jésus-Christ, et trois anciennes versions du livre. Réponse à M. le chevalier B. Veratti, professeur à Modène, par O. A. Spitzen, ancien professeur de Théologie, curé à Zwolle.*

Op verpletterende wijze voldoet de schrijver aan den dubbelen eisch van professor Veratti en bewijst daardoor onwedersprekelijk, dat de schrijver van de *Navolging* in onze moedertaal gedacht heeft. Meer dan vijf en twintig *neerlandismen* worden achtereenvolgens in het licht gesteld en vergeleken met de taal der Oud-Hollandsche codices en met de vroegste vertalingen; terwijl de opmerkingen en tegenwerpingen van professor Veratti beantwoord en wederlegd worden met eene bewonderenswaardige taalkennis en eene juistheid, die een schitterend bewijs leveren van de groote belezenheid en de noeste vlijt des schrijvers. Grootmoedig en eerlijk, zooals hij zich altoos toont jegens zijn tegenstander, erkent hij ook volmondig, waar hij vroeger heeft misgetast; doch behoeft

dit slechts een paar malen te doen, en nog maar alleen om toe te geven, dat de gewraakte uitdrukking even goed een *italianisme* als een *neerlandisme* kan zijn De grootheid van onzen ridderlijken kampvechter komt daardoor zooveel te beter uit, en zijne overwinning is des te schitterender.

Na eenige algemeene opmerkingen over de echtheid of niet-echtheid der geschriften, die aan Thomas van Kempen worden toegeschreven, en over de zonderlinge en wispelturige wijze, waarop zijne tegenstanders die geschriften verwerpen of aannemen, naar gelang het hun voor een gegeven oogenblik te pas komt, zoodat zij soms beide doen in hetzelfde werk, aanvaardt pastoor Spitzen met moed de tweede taak, om uit de andere geschriften van Thomas dezelfde eigenaardige *neerlandismen* op te delven als in de *Navolging* worden aangetroffen. Ook met deze grondige studie mag ridder Veratti tevreden zijn, en wij mogen ook hem dankbaar wezen, dat hij door zijne uitdaging deze heeft uitgelokt. Zeer terecht mag dan ook pastoor Spitzen aan het einde van zijn merkwaardig betoog uitroepen: *J'ai prouvé de nouveau, que les livres de l'Imitation de Jésus-Christ renferment de très-nombreux néerlandismes, et j'ose me flatter de l'avoir prouvé cette fois si victorieusement, que tous ceux qui savent un peu de néerlandais devront en convenir, à moins qu'ils se soient résolus de ne vouloir jamais être convaincus.* En zeer hoffelijk dankt hij ten slotte den ridder, die hem den handschoen heeft toegeworpen, met de woorden: *Aussi ai-je bien à remercier M. Veratti de m'avoir forcé à traiter ces néerlandismes plus au long.*

Tijdens het afdrukken van pastoor Spitzen's *Réponse* gaf professor Veratti eene nieuwe studie in het licht, om uit drie oude vertalingen van de boeken der *Navolging* te bewijzen, dat Thomas de schrijver niet is. Daarvan getuigt onze geleerde vaderlander: *En général, je l'avoue, l'impression, que le tout dernier travail de M. Veratti a faite sur moi, n'est guère favorable. C'est de nouveau la vieille rengaine. A tous nos manuscrits datés, à tous nos arguments extrinsèques en faveur de Thomas à Kempis le digne professeur ne répond qu'en nous opposant des manuscrits sans date de l'Imitation, auxquels il se plaît à assigner arbitrairement une date mortelle pour Thomas à Kempis.* Het viel hem dan ook niet moeilijk ze één voor één als niet geldend op zijde te zetten en de beweringen van Veratti met veel nauwkeurigheid op de overtuigendste wijze te wederleggen.

Wij eindigen onze aankondiging met de mededeeling, dat wij spoedig eene nieuwe studie van pastoor Spitzen te wachten hebben tegen den Dominicaner pater H. Denifle, en wij zijn verzekerd, dat zoowel het buitenland als ons vaderland met ongeduld en belangstelling de verschijning der nieuwe *Vindiciae Kempenses* van den hooggewaardeerden verdediger des Agnietenberger kloosterlings verbeiden.

J. J. v. d. Horst, Pr.

VERSCHEIDENHEDEN.

ONDERRIGT OVER HET H. SACRAMENT DES VORMSELS DOOR J. H. RUSCHEBLATT [1]).

Dit is de titel van een onder alle opzichten aanbevelenswaardig boekske, door den ijverigen Deken van Alkmaar uitgegeven. Alles noodigt u uit, om er kennis mede te maken en het te verspreiden: inhoud en verdeeling en behandeling, meer nog dan de betrekkelijk lage prijs en het innemend uiterlijke. Volksboekjes, op eene voor ieder bevattelijke wijze geschreven, met klare en volledige voorstelling van het behandelde onderwerp en tegelijk laag in prijs, zoodat ook de ongeletterde ze begrijpen en koopen kan, zijn in onzen tijd hoognoodig en van verreikend nut. Bescheiden mag het doel van eene dergelijken arbeid zijn, de verdiensten zijn daarom niet minder te achten, vooral niet, als een hooggeplaatst geestelijke, wiens practische geest door vele jaren van ondervinding gerijpt is en waarborg geeft voor eene degelijke behandeling, zich aan dien arbeid zet.

Dit *Onderrigt* voldoet aan alle eischen, die men voor een kort, duidelijk, volledig en practisch voorbereidingsboekje stellen kan. De eerwaarde heeren pastoors zullen er, ongetwijfeld, een gewenscht hulpmiddel in vinden om hunne onderwijzingen en vermaningen, die zij aan de toediening van het H. Vormsel doen voorafgaan, op een doeltreffende wijze aan de vormelingen in te prenten, en de vormelingen vinden er de hoofdzaak in van hetgeen zij tot het waardig ontvangen van het

1) Deken en Pastoor te Alkmaar. Haarlem, F. van Collenburg. 1884.

H. Sacrament des Vormsels dienen te weten, alsmede eenige zeer goede opwekkingen en gebeden.

Wij bieden daarom den Z.Eerw schrijver gaarne onze dankbare hulde en wenschen, dat een ruime verspreiding niet alleen zijn liefdadig doel moge bevorderen, maar ook eene nieuwe uitgave weldra noodzakelijk moge maken. Misschien besluit dan de geachte schrijver, om de nieuwe spelling — nu algemeen in gebruik en door het jongere geslacht geleerd — te volgen, en tevens eene uitgebreidere verklaring van „het uitwendig teeken des Sacraments" te geven. Ook hoorden wij een der warmste vrienden van den Z.Eerw. schrijver deze bedenking voordragen: „Het dagblad *de Tijd* vraagt meer„dere gebeden; daarmede stem ik volkomen in; maar zou het „niet hoogst nuttig wezen, als in dat *Onderrigt* ook eene sum„marische opgave werd ingelascht van de hoofdwaarheden van „onzen godsdienst, op de wijze als pastoor v. Campen z. g. „die gaf in zijn *Onderrigt voor bruid en bruidegom?*" Met bescheidenheid onderwerpen wij deze opmerkingen niet alleen aan de behartiging, maar ook aan het beter oordeel van den geëerbiedigden schrijver.

A. O.

LITURGISCHE ZANG.

Wellicht nooit is de litteratuur van onzen kerkzang zoo rijk geweest als in den tegenwoordigen tijd, en schier elken dag wordt zij vermeerderd door tal van tijdschriften en brochures. Vooral het Congres van Arezzo heeft veler pennen en ook veler hartstochten in beweging gebracht, en een strijd in het leven geroepen, die niet altijd met eerlijke wapenen is gevoerd. Vooral de Franschen en ook enkele Italianen hebben zich aan het laatste schuldig gemaakt. Ons is menigmaal de gedachte ingevallen, of misschien niet de nationale haat der vernederde Franschen de richting der Duitschen op kerkelijk-muzikaal gebied deed veroordeelen en verwerpen; en of niet de laster, dat de eigenlijke *cardo quaestionis* eene uitgevers-speculatie is, meer uit een verbitterd gemoed dan uit eene ware over-

tuiging is ontsproten. Van waar anders die scheeve voorstellingen van daadzaken; dat vedraaien, vervalschen en verknoeien van origineele besluiten en verklaringen; dat openbaar maken van brieven, die een geheel bijzonderen aard droegen en volstrekt geen algemeene strekking bezaten; dat zondigen tegen alle welvoegelijkheid en dat gemis aan eerbied voor den tegenstander? Als altijd bleven zij geestig, maar veelal ten koste der hoffelijkheid, die wij zoo gaarne in den Franschman bewonderen. Ook de *Univers* heeft zich daartoe geleend. Maar vooral de Heer A. Super heeft in zijne brochure *Décadence et restauration du chant liturgique* eene proeve van „ongemanierdheid in de pers" geleverd, welke niet licht door de pers van Nijgh zal overtroffen worden.

De waardige en ijvervolle stichter der Nederlandsche Sint Gregorius-Vereeniging, wiens voortreffelijke *Brieven over het Congres van Arezzo* eerst in het Duitsch, later door een Belgischen musicus in het Fransch vertaald en ten vorigen jare in het licht zijn verschenen, heeft gemeend nog eens daartegen te moeten opkomen in zijn *Réponse à M. A. Super*, Paris, P. Lethielleux, 1884. Een puntig, scherp en geestig geschrift in vloeiend Fransch, dat al den ontrouw van den nijdigen Franschman in het volle licht stelt en onbarmhartig geeselt. Of het baten zal? Niet licht komt iemand tot bewustzijn en nog veel minder tot erkenning van zijn ongelijk, wanneer een onedele hartstocht het gemoed heeft verbitterd. Intusschen is het opmerkelijk, dat noch de *Univers*, noch een der bevriende bladen ook maar één enkel woord ter verdediging of verschooning van den heer Super heeft doen hooren.

Ten slotte hebben wij nog aan te bevelen de lezing van eene brochure, getiteld: *De Zang in de Katholieke Kerk*, door L. A. Laurey, Haarlem, Küppers en Laurey, 1884 Dit boekje sluit zich op waardige wijze aan bij de reeds verschenen geschriften van de Eerw. Heeren Lans en Graaf, en is een pleidooi, eenvoudig en duidelijk, maar tevens grondig en krachtig voor den echt kerkelijken zang, in dienst der Kerk. Mogen vele koorzangers het kleine boekske lezen en herlezen en zich

voelen opgewekt, om eindelijk met volle overtuiging aan de Kerk de muziek te geven, die haar toekomt, of liever die zij met recht en gezag vordert.

J. J. VAN DER HORST, Pr.

DE ZANG IN DE KATHOLIEKE KERK DOOR L. A. LAUREY [1]).

De Heer L. A. Laurey, reeds gunstig bekend in de Nederlandsche Katholieke pers, verzond dezer dagen gratis aan de EE. HH. Pastoors van het bisdom van Haarlem eene brochure, getiteld: *de Zang in de Katholieke Kerk*, met bijgaand verzoek, dat de EE. HH. na kennisneming van dit geschrift zouden medewerken, om het onder hunne zangers te verspreiden. Ons dunkt, dat de Heer Laurey hiermede een zeer verdienstelijk werk verricht heeft. Veel, zeer veel gelukkig is er in de laatste jaren reeds gepleit voor het herstel van den waren kerkzang. Nieuwheid van stof kan dus de hoogste en eerste verdienste van dit werkje niet zijn, maar om dezen arbeid te waardeeren, moeten wij niet alleen de behandeling der zaak nagaan, maar vooral op het welgekozen middel letten, dat de schrijver uitdacht, om een herhaaldelijk gepredikte waarheid ter juister plaatse en in uitgebreider kring te doen verstaan en begrijpen. Zeker, meer dan menig ander, biedt het middel van den Heer Laurey kans van slagen. Als toch de Herders der Parochiën dit boekje aan hunne zangers ter lezing aanbevelen, kan het niet anders, of dit goede zaad zal op goede aarde vallen en honderdvoudige vrucht dragen.

Daar de brochure reeds in aller handen is, behoeven wij weinig over den inhoud te zeggen; de aangegeven stof is beknopt en degelijk, in goed Hollandsch, met *overtuiging* en *gloed* behandeld, zoodat het werk zelf zijn meester prijzen zal.

Moge deze stem niet zijn die eens roependen in de woestijn!

---

1) Haarlem, Küppers en Laurey 1884.

Mogen door het herhaald prediken der waarheid allen eenmaal gezonde, waarlijk Katholieke begrippen hebben over „het wezen, „de taak, de wijding en de waardigheid der Katholieke kerk-„muziek". Wij twijfelen niet, of de pogingen van den Heer Laurey zullen tot vervulling van dien wensch krachtig medewerken. M.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. Brouwers.

Bovenstaande titel wordt gevoerd door een tijdschrift, dat zijn naam alle eer aandoet, en in het bijna voltooide drietal jaren zijns bestaans een uitgebreide en gunstige bekendheid heeft verworven.

Het doel, wat de verdienstelijke hoofd-redacteur zich voorstelt, vinden wij o. a. uitgedrukt in een Latijnsch gedicht van Dr. A. Smits, waarin het blad wordt opgedragen aan Z. H. Paus Leo XIII. Tevens als proeve van dit gedicht schrijven wij de volgende strophen over:

Summa doctrinae monumenta lustrat,
Visa dein scripto „Batavus" fideli
Civibus pandit patriaeque servit
Utilitati.

. . . . . .

Intimo vinclo socians sorores,
Jungit Euterpen Sophiae magistrae,
Ac Creatori jubet administras
Nectere serta.

Hinc apum exemplo virides per hortos
Mella prompturus volitat legitque
Optimos succos, fugiens veneni
Tabe nocentes.

Alzoo korter of uitvoeriger beschouwingen te leveren over boeken en geschriften, bijzonderheden mede te deelen, welke van actueel belang kunnen zijn voor hen, die kunst en letteren liefhebben, en in denzelfden geest ook eigen opstellen te geven, ziedaar de taak van het tijdschrift, eene taak, die onder de werkzame leiding van Past. Brouwers goed vervuld wordt.

Van vele boeken en geschriften wordt slechts de inhoud opgegeven, en dit kan reeds van veel belang zijn. Maar *De Wetenschappelijke Nederlander* doet veel meer. Hij is een kundige gids, die u rondleidt te midden der schatten, welke de menschelijke geest ten toon stelt. Stemmen de aanwijzingen, die hij als in het voorbijgaan doet, u reeds tot dankbaarheid, gij bewondert zijn vernuft, als hij u uitnoodigt, om u hier of daar even neder te zetten, en uwe belangstelling aan eenig voorwerp in het bijzonder te wijden. Dan toont hij zich een nuttigen vriend, die u degelijk onderhoudt, gezellig onderricht, en door talrijke wenken en geestige opmerkingen ten hoogste aan zich verplicht. Zijn gloed voor wetenschappen en kunsten deelt zich aan u mede, zijn enthusiasme wordt het uwe. En dit te meer, omdat hij even vurig Katholiek als wetenschappelijk is. Hij laat telkens weder op allerlei wijzen zien, wat hechte steun en krachtige bezieling de Katholieke Kerk is voor wetenschappen en kunsten, en hoe zij de ware beoefenaars daarvan noodzakelijk tot zich trekt.

Beschouwen wij, om hier in het bijzondere te gaan, de bespreking door den hoofd-redacteur zelf gegeven van de uitgaaf: *St. Thomae Aquinatis Doctoris Angelici opera omnia.* Men ontvangt er een volledig denkbeeld door van deze *editio Leonina*, van haar doel en practisch nut, van hare keurige bewerking, van de talrijke en eminente mannen, die er zich aan toewijden, van de uitgebreide zorg, die er aan besteed wordt, van de degelijkheid en helderheid, waarmede er de wetenschap van St. Thomas wordt medegedeeld. Maar tevens wordt men met bewondering vervuld voor den man der wetenschappen bij uitnemendheid, voor den Paus, die door zijn hooge leiding en bescherming deze uitgave steunt, en aldus bewijst, dat hij de roemrijke opvolger is van zoovele

Pausen, die in de Kerk den eersten rang bekleedend, ook door wetenschap hebben uitgemunt en haar met den luister hunner hooge waardigheid omstraald hebben.

Onze waardeering van *De Wet. Ned.* wordt nog grooter, wanneer wij zien, hoe uitgebreid het veld is, waarop hij zich goed weet te bewegen. Men kan, dit spreekt van zelf, wel iets vinden, dat men gaarne meer uitvoerig behandeld had willen zien, maar reeds een oppervlakkige blik over het verrichte werk is voldoende, om tot erkentelijkheid te stemmen. Theologie, philosophie, geschiedenis, letterkunde, alles vindt passende belangstelling. De redacteur geeft ook hier de sprekendste bewijzen van zijn bekende werkzaamheid en vaardigheid:

hij weet van geen vermoeyen,
Drijft op zijn wieken voort, daar andre vogels roeyen [1]).

Maar er zijn ook vele en achtenswaardige medewerkers, die blijkbaar niet konden weerstaan aan het verzoek, om in dezen verdienstelijken arbeid te deelen. Het getal van hen, die met Past. Brouwers den goeden naam van dit tijdschrift gevestigd hebben, is *numero et pondere* aanzienlijk [2]), en toen ons dezer dagen toevallig de volgende regelen van Vondel onder de oogen kwamen, dachten wij onwillekeurig aan dien wetenschappelijken Nederlander,

Wiens vloer betreden wordt, wiens dorpel is gesleten
Van schilders, kunstenaars, van zangers en poëeten [3]).

---

1) Vondel: *Het Lof der zeevaart*, bij v. Vloten I, bldz. 158.

2) Het zou ons te ver voeren, als wij over de stukken der verschillende medearbeiders meer in het bijzonder wilden spreken; en de aandacht aan enkelen te schenken zou onrecht zijn tegen de overigen. Wij kunnen echter niet nalaten onder hen Prof. Alf. Brouwers te noemen, o. a. bekend als schrijver van een zeer voortreffelijk handboek voor de vaderlandsche geschiedenis.

3) T. a p.

Eindelijk nog een woord over den toon, waarin dit tijdschrift over het algemeen wordt geschreven. Het is ons een waar genoegen te kunnen zeggen, dat deze uitmunt door ernst en waardigheid. En ook hierin, meenen wij, toont de redacteur op de hoogte van zijne taak te zijn. Want al kan men wellicht volgens hedendaagsche zeden in eene courant nog altijd wat ruimere begrippen over hoffelijkheid van vorm en schrijftrant toepassen, terecht huldigt een achtbaar tijdschrift als *De Wet. Ned.* daaromtrent strengere beginselen.

Toch wordt er de waarheid met kracht uitgesproken en verdedigd; menigeen, wien het te beurt viel in *De Wet. Ned.* vermeld te worden, mag naar den goeden raad luisteren van vader Vondel:

> Zie door de vingers en zwijg' stil,
> Want wordt gij op uw zeer geraakt,
> Zoo denkt: ik heb 't er na gemaakt [1]).

Wij laten hier nog enkele aanmerkingen volgen, maar zij zijn niet van zooveel gewicht, dat zij den raad, in voorgaande dichtregelen vervat, noodzakelijk maken.

Op bldz. 170 (Jaarg. III) is eene beoordeeling gegeven van het gezangboekje *Caecilia* [2]). Om nu te laten zien, wat men van dit bundeltje mag verwachten, wordt in bovengemeld stukje een lied aangehaald, getiteld: *De Rozenkrans*. De keuze pleit zeker voor den smaak van den schrijver, maar blijkbaar was hem niet bekend, dat hij slechts eene omwerking voor zich had van een lied, dat voorkomt in eene verzameling, door de heeren Alberdingh Thijm in 1852 uitgegeven, en dat, zooals daar blijkt, reeds in 1622 te Antwerpen is uitgekomen [3]).

---

1) Vondel: *Schouwburgrijmen,* bij v. Vl. I, bldz. 333.

2) Dit werkje is aan de lezers van *De Katholiek* bekend uit het eerste nummer van dezen jaargang; ook het *Gregorius-Blad* van Februari ll. gaf een zaakrijke recensie met vele practische wenken.

3) Mgr. van der Ploeg gaf aan dit lied een beteren vorm, maar bleef den oorspronkelijken tekst zooveel mogelijk getrouw. Men zie o a. zijne *Gezangen voor de Meimaand.*

Op bldz. 110 (Jaarg. II) en eveneens op bldz. 134 wordt Busken Huet's *Land van Rembrand* misschien wat al te onbeperkt aanbevolen. Men kan, gelooven wij, dit werk niet zoo onvoorwaardelijk aanprijzen; althans ware het daar o. i. niet overbodig geweest met een enkel woord de aandacht te vestigen op de verderfelijke taktiek van dezen ongeloovigen schrijver, zooals later dan ook in *De Wet. Ned.* geschied is (bldz. 116, Jaarg. III).

Bldz. 75 vv. (Jaarg. II).... maar het verwekt weerzin nog langer naar dergelijke kleine gebreken te zoeken in een zoo voortreffelijken arbeid. Het doel van dien arbeid is te hoog, de krachten, die er voor werken, zijn te edel, om iets anders dan hooge waardeering te vinden.

Immers hooge waardeering verdient het smaak en zin voor wetenschap en kunst aan te wakkeren, door degelijke geschriften de Kerk tot sieraad te verstrekken en haren luister te verhoogen.

Met volle recht kon Z. H. Paus Leo, om tot zulken arbeid op te wekken, zeggen: „De Kerk heeft hare kinderen niet „voortgebracht en opgevoed om van hen, wanneer tijd en „nood het vordert, geen hulp te ontvangen, neen ieder moet „het heil der zielen en het belang der Christenheid boven eigen „rust en voordeel stellen".

Maar eere dan ook aan de mannen, welke zich aan die Moeder toewijden, haar naam, waar die wordt aangerand, verdedigen, het licht harer wetenschap, den luister van hare kunst doen schitteren, opdat de menschheid, aan hare hand tot God gevoerd, in de aanschouwing der hemelsche waarheden en in het genot van het waarachtig schoone uit de volheid des harten haar hoogste geluk kan uitspreken voor God: *Mirabilia opera tua et anima mea cognoscit nimis* [1]).

---

1) Ps. CXXXVIII, 14

HET MENSCHDOM VERLOST. HELDENDICHT IN TWAALF ZANGEN DOOR L. DE KONINCK [1]).

In twee omvangrijke octavo-deelen is dit heldendicht, de vrucht van een vijftienjarigen arbeid, onlangs aan de talrijke inteekenaren verzonden. Waarlijk een grootsche verschijning op het gebied onzer Katholieke letterkunde, eén arbeid, die niet alleen met hooge ingenomenheid, maar ook met eerbied dient begroet te worden.

Een ontzagwekkende taak heeft de dichter L. de Koninck op zich genomen: de verlossing der wereld door den Zoon van God in een heldendicht te verheerlijken. Om die taak te volbrengen heeft hij in poëzie moeten wedijveren met den subliemen eenvoud der Evangelie-verhalen. Klopstock heeft het in zijn *Messias* zonder volkomen welslagen beproefd: zijne verhevenheid is ten slotte in nevelen ondergegaan, die ons vooral in de laatste zangen slechts bleeke schimmen in plaats van levende en handelende personen laten onderscheiden. Op andere, eigene wijze en geheel onafhankelijk van Klopstock, heeft thans de dichter L. de Koninck aan diezelfde stoute poging al de schatten van zijn overrijke dichtgave een reeks van jaren toegewijd. En waarlijk het: *In magnis voluisse sat est* behoeft hier niet toegepast te worden. Het omvangrijke gedicht moge *als heldendicht* niet onberispelijk zijn, dichter is L. de Koninck zonder eenigen twijfel. Reeds sedert de verschijning der *Tafereelen* uit het *Menschdom verlost*, in 1874, bestond daarover geen twijfel meer: die fragmenten spraken luid genoeg voor zich zelven, en niemand minder dan Dr. Schaepman getuigde in het tijdschrift *Onze Wachter*, dat zij L. de Koninck deden kennen als een „dichter van buitengewone kracht". Thans is het groote werk voltooid, en waar men de twee deelen ook openslaat, op elke bladzijde zijn de bewijzen te vinden, dat L. de Koninck waarlijk dichter is bij de „gratie Gods", waarlijk een dichter „van buitengewone kracht", die zich niet altoos gelijk blijft en dikwerf

---

1) Turnhout, Boekdrukkerij Splichal-Roosen, 1883.

met zijn overvloed wat al te kwistig is, maar op sommige, op vele plaatsen, een evenknie van de groote meesters in de kunst moet geacht worden.

Willen wij hiermede beweren, dat de dichter de overgroote, bijna onoverwinnelijke moeilijkheden, uit den aard der zaak aan zijne onderneming verbonden, zonder uitzondering zegevierend te boven is gekomen? De dichter zelf zou de eerste zijn, om ons te weerspreken. Maar hij heeft een grootsche taak zóó ondernomen en zóó ten uitvoer gebracht, dat hij den warmsten dank verdient van allen, die godsdienst en vaderlandsliefde en kunst gaarne in bondgenootschap vereenigd zien door de schoonheid, die de luister is van het ware en goede.

Voor Godsdienst en Moedertaal is de fiere zinspreuk van dezen dichter: „*Godsdienst* en *Moedertaal*", zegt de voorrede, „zijn „de twee hoofdgedachten, die ons in het ontwerpen en in het „bewerken van het *Menschdom verlost* hebben voorgelicht en „bezield. Wij hebben, om zoo te zeggen, enkel voor onze beken„den uitgegeven; voor diegenen onzer geloofs- en taalbroeders, „die in eenige mate onze begrippen over het eerste of over „het tweede of over de beide grondpunten deelen, de groote „draaispillen, waar rond zich alle leven der volkeren beweegt. „Deze twee draaispillen, welke den volksgeest in al zijne „hoogere levensuitingen: in taal en letteren, kunsten en weten„schappen, in beweging zetten en werken doen: *Geloof* en „*Moedertaal*, moeten naar ons inzien, om een duurzaam en „immer vruchtbaar produkt te leveren, als twee onafscheidbare „faktoren eendrachtig en gemeenschappelijk samenwerken. Wie „deze twee samenstellende elementen der volkszelfstandigheid „zou beproeven, wij zeggen niet: *in oorlog tegenover elkander „te zetten*, maar: *te scheiden*, — hij miskent de eigendomme„lijkheid van zijn volk en werpt, wie weet voor hoe lang, „eenen dam van belemmering op tegen de natuurlijke ont„wikkeling zijner innerlijke zielekrachten voor de volgende „eeuwen. Wij hebben dus voornamelijk geschreven en uitge„geven voor diegenen onzer geloofs- en taalgenooten, die met „ons in het behoud van *Godsdienst* en *Moedertaal*, van voor-

„ouderlijke instellingen, overleveringen, zeden en gebruiken „— zoo ruimschoots doordrongen van den geest van recht- „schapenheid en vrijheid, die onze vaderen kenmerkte — de „overwegende reden vinden en den eenigen waarborg van ons „voortbestaan, als volk, en van onze verdere ontwikkeling".

Zonder aarzelen durven wij zeggen, dat de heer L. de Koninck *Godsdienst* en *Moedertaal* beide door deze uitgave ten zeerste aan zich verplicht heeft. Reeds een vluchtige doorbladering is genoeg, om duidelijk in te zien, welk een schat van hoogst treffende godsdienstige poëzie hier gegeven wordt, en welk een aanwinst deze twaalf zangen voor de vaderlandsche letteren zijn.

De dank, welken wij in naam van den *Godsdienst* durven brengen, mag zonder voorbehoud zijn: de godsdienstige geest, die zich in deze zangen uitspreekt, is even oprecht als roerend en verheffend, en de aanbeveling van den kardinaal-aartsbisschop van Mechelen, Z.Em. Mgr. V. A. I. Dechamps z. g. kon in geen vereerender woorden uitgedrukt worden dan deze: „Zoo „om het verheven en grootsch onderwerp, dat er in behandeld „wordt, als om de wijze, op welke de talentvolle dichter zulk „onderwerp heeft weten te ontwikkelen, achten wij het werk „van M. De Koninck allergeschiktst om veel goed in de herten „te stichten. Daarom aarzelen wij niet het grootelijks aan te be- „velen, en wenschen, dat de echt godsdienstige en aan 't „Katholiek Geloof gansch verkleefde gevoelens des dichters, „die op elke bladzijde doorstralen, zich bij het lezen van zijn „werk aan velen mogen mededeelen." Zulk een lofspraak van zulk een bevoegd en hooggeplaatst primaat is een onderscheidingsteeken van hooge waarde, hoogst eervol aan deze zangen vastgehecht.

Wat echter de *Moedertaal* betreft, meenen wij eenig voorbehoud te moeten maken, ofschoon wij zeker zijn, den dichter daaromtrent niet te zullen overtuigen. Gaarne erkennen wij een rijke aanwinst in deze twee welgevulde deelen vaderlandsche poëzie: de dichter heeft zich in de school onzer beste Nederlandsche schrijvers gevormd; vooral is het duidelijk, dat hij „'s lands oudste en grootste poëet" grondig bestudeerd heeft; menigmaal herinnert hij ons door teekenachtigheid en stoutheid

van uitdrukking aan Vondel's zeggingskracht, en vele verzen zouden we bij de voordracht als echte *Vondelianen* met handgeklap begroeten. Maar van den anderen kant veroorlooft hij zich in het gebruik en in de samenkoppeling van woorden eene vrijheid van *neologisme*, waarin wij, niet altoos onze *moedertaal* herkennen. Reeds bij het verschijnen van de *Tafereelen* uit dit heldendicht is daarop gewezen, ook door Dr. Schaepman. De dichter L. de Koninck is tegen die aanmerkingen met taalkundige afleidingen en analogieën in verzet gekomen. Maar de meest stelselmatige vorming en smeding van nieuwe woorden zal wel altoos onvermogend blijken tegen het eenmaal gevestigde spraakgebruik, waarvan reeds de Romeinsche kunstrechter getuigde: *Usus*, *quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi* [1]). Daarenboven dienen hier niet alleen de regels der taalkunde, maar zeker niet minder de eischen van den goeden smaak en van den schoonheidszin in het oog gehouden te worden. De ongenietelijke uitdrukking *Melkbedropenbaan*, welke ons boven uit den „starrelichten vliet, die door den hemel vloeit bij duister" nederplofte in den kelder van den melkboer, zien wij thans tot ons groot genoegen vervangen door een ontwijfelbaar veel betere en veel schoonere: *de Melkbaan louter licht.* Menige andere samenkoppeling daarentegen, die ons bedenkelijk voorkwam en nog voorkomt, is door den dichter L. de Koninck gehandhaafd. Verscheidene nieuwe werkwoorden ook vinden wij op eene wijze gebruikt, die ze misschien in de Zuidelijke streken, waar Neerland's taal gesproken wordt, tot gangbare munt stempelt, maar bij ons, vrees ik, met hetzelfde oog zal beschouwd worden als de stempel der Brabantsche munten. Doch wij willen hierover met den rijkbegaafden dichter niet twisten. Geen beslissend oordeel, nog veel minder een vonnis matigen wij ons aan, wij geven alleen de indrukken weer, die wij van dit waarlijk grootsche dichtwerk ontvangen hebben, en meenen daarom, wat *onze moedertaal* betreft, bij den lof, dien de uitstekende dichterlijke schoonheden van deze twaalf zangen zoo ruimschoots verdienen, eenig voorbehoud te moeten maken.

1) Hor. *Epist. ad Pisones*, 73.

Ook schrijven wij geene beoordeeling: eene aankondiging slechts na vluchtige kennisneming. Voor eene beoordeeling mag de dichter vorderen, dat elk onderdeel van het schoone geheel aan een gezette en nauwkeurige studie onderworpen worde. Aangenaam zal het ons zijn, wanneer wij voor zulk eene studie later gelegenheid en ruimte in dit tijdschrift vinden. Het zou vermetelheid zijn ons thans daaraan te wagen, zoo kort na de verschijning van deze twee lijvige boekdeelen poëzie, die de vrucht zijn van een vijftienjarigen arbeid. Daarenboven het beslissend oordeel over een meesterstuk als een heldendicht is en blijft van rechtswege aan het nageslacht voorbehouden.

Met rechtmatige fierheid zegt daarom de dichter in zijne voorrede: „In kalme berusting leveren wij onzen arbeid over „aan den grooten toetser van alle menschelijke werken: aan „den alles afbrekenden en alles opbouwenden Tijd".

Maar met de bescheidenheid ook, die het waarmerk is van hooger begaafdheid, laat hij er op volgen: „Indien het „*Menschdom verlost* — bij zijne menigvuldige onvolmaaktheden, „die wij volmondig belijden, omdat wij ze wellicht meer van „nabij en dieper hebben ingezien, dan onze onverzoenlijkste „tegenstrevers zich zullen onderwinden door te dringen — in „zijne algemeene opvatting en zijnen bouw den stempel draagt, „die elk waar kunstgewrocht kenmerkt, dan zullen al de op„eengestapelde donderwolken eener stelselmatig vijandige kritiek „— die het *Menschdom verlost* van in zijne wieg beproefde „te smoren — ons werk niet in de schaduw houden; indien „het slechts een reusachtig wangedrocht van middelmatigheden „is, waarop de Kunst haar zegel niet drukken kan, dan zullen „al de loftuitingen van ingenomen bewonderaars het voor de „eeuwen niet leefbaar maken."

Van „stelselmatig vijandige kritiek" kan, dunkt ons, alleen spraak zijn bij hen, die uit haat tegen godsdienst en Christendom het licht en de schoonheid, die van deze grootsche dichterlijke hulde uitstralen, niet kunnen en niet willen verdragen: maar het slijk, dat zulke lieden tegen anderen oprapen, bezoedelt hun eigene handen het meest. Van den anderen kant

echter wenschen wij, voor zoover wij op onze eerste indrukken mogen afgaan, niet zulke „ingenomen bewonderaars" te zijn, dat wij de „onvolmaaktheden" zouden betwisten, welke de dichter zelf „volmondig belijdt".

Doch nogmaals, wij geven geene beoordeeling, maar alleen eene aankondiging en daarom zal het beste zijn, dat wij hier eenige proeven van toon en dichttrant onder de oogen onzer lezers brengen. Het tafereel der *kruisiging* overtreft misschien in dichterlijke schoonheid van gedachte en vorm alle anderen, maar dit is aan de meesten onzer lezers reeds uit de vroeger uitgegeven fragmenten bekend. Wij bepalen ons tot een paar aanhalingen uit het thans eerst verschenen gedeelte.

Ziehier vooreerst eenige trekken uit de beschrijving van de wanhopende wroeging, die Judas begint te overmeesteren na zijn verraad:

Door onrust voortgejaagd
En levend door den worm der wroegingen verknaagd,
Zwierf in den maneschijn, vervolgd van bleeke schrikken,
En van zijne eigen schaûw vervaard, met wilde blikken
De Zoon des Ondergangs door 't dal van Josaphat.
Van 't dolen afgetobd, van 't klamme doodzweet nat,
Kon hij zijn eigen zelf niet langer meer verduren
En vluchtte stedewaarts, om in de schaûw der muren
Zijn schelmstuk niet te zien. Maar 't rillend licht der maan
Keek hem ook daar zoo koud, zoo onheilspellend aan,
En langs de huizen hoog verrezen reuzenschimmen
En schenen hem zoo woest en dreigend aan te grimmen,
Dat hij zijn hart niet voelde en van benauwdheid groot
Daar vastgenageld bleef te luist'ren staan, meer dood
Dan levend, van den schrik. 't Was looverstil; de straten,
Straks nog zoo vol gewoel, bevonden zich verlaten.
Maar toen hij voorwaarts ging, bewoog 't al, waar hij trad;
't Was of een spokenheer hem op de hielen zat;
En als hij, dol van schrik, het aanzette op een vluchten,
Floot hem een monsterkoor van diepgeloosde zuchten
Schorpiepend achterna. Zóó liep hij op 't geval,

In raadloosheid stad op, stad neder, overal
Van angsten achtervolgd; en schoot, verdwaald van zinnen,
Op 't onverwachts het huis des hoogepriesters binnen.
't Gezelschap, en 't gezicht des vuurs herstelde hem
Een weinig van den schrik.... *Verrader!*... blies een stem...
Als waar' 't een ordewoord, bij de ellebogen stieten
Soldaten, meiden, knechts, elkander aan en lieten
Hem bij het vuur alléén. — *Hij heeft verdiend den dood!*
Ging toen een schreeuwen op, dat uit de rechtszaal schoot.
Toen stoof in woeste vaart de Iscarioth naar buiten
En ijlde in éénen aâm, met geen geweld te stuiten,
Tot aan de stedepoort. 't Lag alles in de schaûw
Nog van den nacht gehuld, in scheemling grijs en grauw.
Wat zag hij?... In een hoek.... Wie zal zijn schrik vertellen
Bij 't ijselijk vertoog!.... Een drietal werkgezellen....
Een Jood, een Griek, een Copt... bij 't schijnsel van de maan...
Een tuig... een aak'lig tuig... uit houten samenslaan....
Een tuig... waarvan 't gezicht voor de oogen, die 't aanschouwen
Een spookvertooning is van walging en van grouwen...
Een tuig... waarvan de naam, geschandvlekt en gedoemd,
Alléén met huivering en afschuw wordt genoemd....
Een galgeboom... *een kruis*... en onder rauwe vloeken
Bij hamerklop op klop 't vastklinken in zijn hoeken...
Hij tuurde star en stijf met wijdgeopend oog
't Verschrik'lijk werktuig aan. Dan vlood hij niet, hij vloog
Met afschroom weg van hier, zooals 't de beenen wilden,
Die onder 't hijgend lijf, als rietenhalmen, trilden.

Waarom de dichter boven het gebruikelijke *scheemring* het ongebruikelijke *scheemling* verkiest en in plaats van *afschrik* of *afschuw* het woord *afschroom* gebruikt, dat zelfs in het *Woordenboek der Nederlandsche taal* van M. de Vries en L. A. te Winkel niet gevonden wordt, kunnen wij ons onmogelijk verklaren, maar overigens verdient de voorstelling en de versbouw hoogen lof.

Leggen wij hiernaast een tafereel van stillen weemoed als de Moeder van smarten ons voorgesteld wordt, in gezelschap

van Joannes terugkeerend van den thans geheel verlaten Calvarieberg, terwijl de nachtelijke stilte over de aarde nederdaalt en de klagende tonen van den nachtegaal eene vertolking vinden in haar diep bedroefd moederhart:

Nauw merkbaar viel de nacht
Op 't sluimrend aardrijk neer en spreidde er stil en zacht
Zijn sluier over heen. Het ademde alles vrede.
In donkre schaduw lag de groote wereldstede
Gezonken, als een graf. Het was, of in dit uur,
In de eenzaamheid verdiept, de zwijgende natuur
In stilte treuren wou. De blanke sterren stonden,
Stilzwijgend in gelid, te pinklen aan de ronden
Van 't luistrend luchtgewelf. De volgeschenen maan,
Die naast 't Olijfgebergt zoo pas was opgegaan,
Goot van haar wolkgestoelte op torentin en transen
En wal en heuveltop heur maagdelijke glansen
Van ijskoud zilverwit. Daar hief de nachtegaal
Van uit het wijngebergte in hemelzoete taal
Zijn avondlofzang aan in weelderige akkoorden,
Die galmden over 't veld en door de stilte boorden;
En iedre tonenslag van Filomeles tong
Was als een snijdend zwaard, dat 't moederhart doordrong.
Van zielsontroering bleef zij stilstaan diepbewogen;
Een stroom van tranen kwam geborreld uit heure oogen;
En 't lijdend moederhart vertolkte 't klagend lied,
Dat 't zoete vogelijn zijn gorgel buitenstiet.

Mijn Zoon,
Hij droeg een koningskroon
Van goud en eêlgesteenten schoon;
Hij werd gevierd en aangebeden
Van de englen Gods in de eeuwigheden.
Van goud en eêlgesteenten schoon
Droeg Hij een koningskroon,
Mijn Zoon.

Mijn Zoon,
Hij droeg een koningskroon
Van scherpe doornen en van hoon;
Hij werd verzaad van bitterheden,
Als 't schuim desvolks verschopt, vertreden.
Van scherpe doornen en van hoon
Droeg Hij een koningskroon,
Mijn Zoon.

Mijn Vrucht,
Mijn hoogste zielsgenucht,
Blonk heerlijk in de blauwe lucht;
Hij wies, bedauwd van 's hemels zegen,
Gelijk een wijntros blankgedegen.
O heerlijk blonk in blauwe lucht
Mijn hoogste zielsgenucht,
Mijn Vrucht.

Mijn Vrucht
Was zwart als 't zwerk der lucht,
Dat voor het zoevend onweer vlucht.
Gelijk den most der druivebessen,
ZagHij zich 't bloed uit de aders pressen.
Zwart was,als 't donker zwerk der lucht,
Dat voor het onweer vlucht,
Mijn Vrucht.

Mijn Zaad
Blonk schooner in 't gelaat,
Dan de open roos in prachtgewaad;
Geen sneeuw der lelie uit de dalen
Kon 't bij zijn maagdeleden halen.
Geen morgenroos in prachtgewaad
Blonk schoon als uw gelaat,
Mijn Zaad.

Mijn Zaad
Was van den nijd en haat
In 't aangezicht bespuwd, versmaad;
't Ontluisterd lichaam was, geschonden,
Een klomp van builen zwart en wonden.
In 't aangezicht bespuwd, versmaad,
Was van den nijd en haat
Mijn Zaad.

Hij kwam,
Mijn Zoon, als 't Zoeningslam,
Dat op zijn rug de zonden nam;
Zijn voetspoor zegende zijn paden;
Zijn palmen zaaiden heilgenaden.
Als 't goddelijk Verzoeningslam,
Dat 's werelds zonden nam,
Hij kwam.

Het Lam
Dat 's werelds zonden nam,
Hing vastgespeten op den stam;
Vier grove, plompe nagels wroetten
Hem door de handen, door de voeten.
En toen Hij dood hing aan den stam,
't Bloed uit de zijde kwam
Van 't Lam.

Het Lam,
Verteerd van liefdevlam,
Ontwapende den Vader gram;
Van loutre liefde is 't Lam gestorven
'tHeeft voor zijn broêrs genâ verworven.
Gespijkerd aan den galgestam,
Ja stierf van liefdevlam
Het Lam.

De Leeuw
Ging uit met grooten schreeuw,
Die wedergalmt van eeuw tot eeuw.
Triomf! De dood ligt overwonnen!
Een ander tijdperk is begonnen!
En daavrend klinkt van eeuw tot eeuw
Van Juda's Koningsleeuw
De schreeuw.

Niemand, die gevoel heeft voor poëzie, zal dit waarlijk dichterlijke tafereel, zonder diepe en heilige ontroering lezen.

Eindelijk geven wij nog eenige regels uit de weldoordachte voorstelling, welke de dichter poogt te geven van Gods heerlijkheid en van de gelukzalige aanschouwing in den hemel, waar wij den invloed van Broere's ideeën meenen te bespeuren en vanzelf eene vergelijking maken:

Gij Wezen zonder eind en zonder grond noch palen,
Wat schepsel zal er ooit uw oorsprong achterhalen?
Gij grenslooze Oceaan en oorbron van het licht,
Waar buiten 't donker is en nacht; wiens hel gezicht
Den bodem peilt der zee en leest in hart en nieren;
Regeerder, die niet draalt of feilt in uw bestieren,
Die alles naar de wet van uwe Alwijsheïd schikt,
Die in uw rechterschaal het lot der volken wikt;
Gij Ongemeten, wien geen schepslen kunnen vatten;
Gij Rijkdom, nooit verarmd bij 't spillen van uw schatten;
Gij Schoonheid, nooit doorgrond, die, even jong als oud,
Uw wellust vindt in u, en, u genoegzaam, schouwt
In 't nimmer tanend licht van uw volkomenheden,
Om, als in 't heiligdom, in u teruggetreden,
U zelf in u te zien, in 't weergespiegeld beeld,
Waarin uw godlijkheid in al heur luister speelt!
Wat maakt u, groote God, wiens goedheid nooit volprezen,
Wiens macht oneindig is, wiens werken uitgelezen
't Heelal vervullen; ja wat maakt u roem en eer
En wierook, toegezwaaid door gansch het schepslenheer?
Wat maakt de lofzang u, aanhoudend herbegonnen,
Die opstijgt uit de rij van duizend hemelzonnen,
Van al wat onder kruipt, van al wat boven zweeft,
Aan U, die zijt en blijft... aan U, die eeuwig leeft?...
Gij denkt!... Een wereld treedt te voorschijn uit uw slapen,
In wonderlijken bouw en orde gansch volschapen.
Uw adem blaast in 't rond!... De schepping wordt bezield,
En 't leven roert op de aard, die van gedierte krielt.
Gij spreekt!... Het Oost ontwaakt in 't morgenkleed van luister.

Gij wenkt!... Het Westen daalt in 't avondkrep van 't duister,
Een vloot van louter licht bevaart het blauwe meer.
Gij trekt uw hand terug!... De schepping is niet meer.
Wat is u de oceaan, dien Ge in uw handpalm vangt,
Dan 't dropje morgendauw, dat aan den grashalm hangt?
Wat u de wereldkloot, waarop de volken wroeten,
Dan 't nietig ondeel stofs, dat Ge afschudt van uw voeten?
Wat is u 't maatloos ruim der heemlen zonder end,
't Doorluchtig starrenhof, dan de uitgespannen tent,
Voor éénen nacht gesteld, die straks wordt opgevouwen?
Wat zijn de wondren al, die we in ontzag beschouwen,
Wat, menschen, englen saâm en al de schepslen meê,
Bij 't Wonder, U alléén?... Een druppel in de zee.
En 't is die groote God, geheel volkomenheden,
Dien aller zaalgen heer aanschouwen zal in Eden,
Niet dóór een spiegel heen, maar in het volle licht
Met ongesluierd oog van aan- tot aangezicht.
Zij zullen in het Licht van 't onuitspreeklijk Wezen
Zijn schoonheid altijd oud en echter nieuw steeds lezen;
Een schoonheid zonder vlek en zonder grens of end;
Hem kennen zullen zij, gelijk Hij zelf hen kent;
Zij zullen Hem ja zien en kennen en genieten,
In wien de goedren al vereenigd samenvlieten;
Hem zien, gelijk Hij is, Begin van al en Slot,
En Hem bezitten gansch in 't allerhoogst genot.
En naar den maatstaf, dat heur kennis aan zal groeien,
Zal de opgevoerde ziel van liefde hooger gloeien;
En iedre liefdestraal, die 't brandend hart ontschiet,
Is heur een zon, waarin ze een nieuwe schoonheid ziet;
En iedre kennis nieuw kweekt liefde meer volkomen;
En liefde meer volmaakt verbreidt der kennis zoomen.
En 't is een reine blik in 't ongeschaduwd licht,
Waarbij geen twijfelfloers komt schuiven vóór 't gezicht;
En 't is een liefde puur van innig welbehagen,
Waarvan geene achterdocht den indruk weg komt vagen;
En 't is een wetenschap, een liefde zonder end
Van God, steeds meer bemind en meer en meer gekend.

En, neen, er valt geen nood, dat de oceaan zal slinken,
Waaruit de zaligen en liefde en kennis drinken;
Want de afstand tusschen 't geen wat IS en wat GEWERD
Is zoo onmeetlijk breed en wijd uiteengesperd,
Dat de oeverlooze zee van kennis en genieten
Alleen beperkt een deel van zich kan overgieten,
Hoe onbegrijplijk veel elk wezen ook ontvangt,
Dat uit het ZIJN alléén de WORDING heeft erlangd.

Wij twijfelen niet of onze lezers zullen door deze proeven aangespoord worden het groote werk zelf ter hand te nemen. Niet alleen kunstgenot maar ook voedsel voor hun godsvrucht zullen zij ruimschoots vinden in deze godsdienstige zangen, die, gelijk de dichter zelf getuigt, „eerder een voortbrengsel van *studie* en *overweging* dan van *uitvinding* en *inbeelding*" zijn.

Het meest hebben ons bij een eerste doorbladering die gedeelten getroffen, waar de dichter, niet zooals op blz. 182 van den tweeden zang en elders aan den rijkdom van zijne fantasie en van zijn woordenschat den vrijen teugel viert, maar zijn bruisende zangdrift weet te beheerschen en zich op klassieke matigheid en evenredigheid toelegt. De hoogbegaafde en door ons zeer hoog gewaardeerde dichter zal ons zeker wel veroorloven deze aankondiging van zijn grootschen en schoonen arbeid te besluiten met eene herinnering uit Goethe's levensbeschrijving: „*Mit warmer Dankbarkeit hat Göthe später anerkannt, dasz ihn Oeser gelehrt habe: „Das Ideal der Schönheit sei Einfalt und Stille*".

Oeser is tamelijk wel vergeten en kon, wat (hoe dan ook gebruikte of misbruikte) geestesgaven betreft, niet in Goethe's schaduw staan, maar zijn raad was goed en nog altoos behartigenswaard, vooral voor zulk een hoogbegaafde dichternatuur, als aan L. de Koninck ingeschapen blijkt, omdat juist de overvloedige rijkdom van zulk een geest en gemoed zoo gemakkelijk tot het tegenovergestelde van *Einfalt und Stille* overslaat.

A. M. C. VAN COOTH.

WAAROM PROTESTANT EN NIET KATHOLIEK GEWORDEN?

Toen de ten vorigen jare (13 Juli 1883) overleden koningin Ranavalona haar zuster, den tweeden April 1868, in de regeering over het eiland Madagascar opvolgde, liet zij zich in het volgende jaar, tegelijk met haren eersten minister en gemaal Raimilavajavoni door een Protestantschen leeraar doopen. De redenen, welke dien slimmen staatsdienaar bewogen, om het Protestantisme boven het Katholicisme aan te bevelen, ontwikkelde hij in eene redevoering, voor den staatsraad gehouden. Zij zijn te eigenaardig, om ze niet aan onze lezers mede te deelen:

„Het Katholicisme heeft als grondwet de gehoorzaamheid. „Werden wij Katholiek, we zouden aan de priesters moeten „gehoorzamen, die aan hunne bisschoppen en door dezen aan „den Paus gehoorzamen, die van zijnen kant aan Jesus Christus „onderworpen is en door den Heiligen Geest onderricht wordt. „In die godsdienst kan de geringste mijner slaven een heilige „zijn, terwijl ik in geenen deele een heilige ben. Zijn gedrag „zou het mijne kunnen beschamen; hij zou mijne wangen van „het rood der schaamte kunnen doen kleuren, en ik zou naar „alle waarschijnlijkheid de laagste en slechtste onder alle „Katholieken zijn. Het Protestantisme echter is juist het tegen- „overgestelde van dat alles. Zijne leer eischt geene onderwer- „ping. Wanneer wij het aannemen, dan hebben wij den ge- „heelen Bijbel in onze macht, en deze zal ons behulpzaam zijn, „om alle geestelijke en wereldlijke macht in onzen persoon „te vereenigen. In dezen vorm van het Christendom zijn wij „de gebieders, in den anderen moeten wij onderdanen wezen."

Na deze zielroerende, van diepe geloofsovertuiging bezielde redevoering lieten vele voorname Madagaskers zich in de Protestantsche gemeente opnemen en werd het Protestantisme tot staats-godsdienst verklaard.

H. R.

Encycliek van onzen Heiligen Vader Paus Leo XIII. over de Vrijmetselarij.

VENERABILIBVS FRATRIBVS
PATRIARCHIS PRIMATIBVS ARCHIEPISCOPIS ET EPISCOPIS
CATHOLICI ORBIS VNIVERSIS
GRATIAM ET COMMVNIONEM CVM APOSTOLICA SEDE HABENTIBVS

Leo Pp. XIII.

VENERABILES FRATRES

SALVTEM ET APOSTOLICAM BENEDICTIONEM

Humanum genus, postea quam a creatore, munerumque caelestium largitore Deo, *invidia Diaboli*, miserrime defecit, in partes duas diversas adversasque discessit; quarum altera assidue pro veritate et virtute propugnat, altera pro iis, quae virtuti sunt veritatique contraria. — Alterum Dei est in terris regnum, vera scilicet Iesu Christi Ecclesia, cui qui volunt ex animo et convenienter ad salutem adhaerescere, necesse est Deo et Unigenito Filio eius tota mente ac summa voluntate servire: alterum Satanae est regnum, cuius in ditione et potestate sunt quicumque funesta ducis sui et primorum parentum exempla secuti, parere divinae aeternaeque legi recusant, et multa posthabito Deo, multa contra Deum contendunt. Duplex hoc regnum, duarum instar civitatum contrariis legibus contraria in studia abeuntium, acute vidit descripsitque Augustinus, et utriusque efficientem caussam subtili brevitate complexus est,

iis verbis: *fecerunt civitates duas amores duo: terrenam scilicet amor sui usque ad contemptum Dei: caelestem vero amor Dei usque ad contemptum sui* [1]). — Vario ac multiplici cum armorum tum dimicationis genere altera adversus alteram omni saeculorum aetate conflixit, quamquam non eodem semper ardore atque impetu. Hoc autem tempore, qui deterioribus favent partibus videntur simul conspirare vehementissimeque cuncti contendere, auctore et adiutrice ea, quam *Massonum* appellant, longe lateque diffusa et firmiter constituta hominum societate. Nihil enim iam dissimulantes consilia sua, excitant sese adversus Dei numen audacissime: Ecclesiae sanctae perniciem palam aperteque moliuntur, idque eo proposito, ut gentes christianas partis per Iesum Christum Servatorem beneficiis, si fieri posset, funditus despolient. — Quibus Nos ingemiscentes malis, illud saepe ad Deum clamare, urgente animum caritate, compellimur: *Ecce inimici tui sonuerunt, et qui oderunt te, extulerunt caput. Super populum tuum malignaverunt consilium: et cogitaverunt adversus sanctos tuos. Dixerunt: venite, et disperdamus eos de gente* [2]).

In tam praesenti discrimine, in tam immani pertinacique christiani nominis oppugnatione, Nostrum est indicare periculum, designare adversarios, horumque consiliis atque artibus, quantum possumus, resistere ut aeternum ne pereant quorum Nobis est commissa salus: et Iesu Christi regnum, quod tuendum accepimus, non modo stet et permaneat integrum, sed novis usque incrementis ubique terrarum amplificetur.

Romani Pontifices Decessores Nostri, pro salute populi christiani sedulo vigilantes, hunc tam capitalem hostem ex occultae coniurationis tenebris prosilientem, quis esset, quid vellet, celeriter agnoverunt; iidemque praecipientes cogitatione futura, principes simul et populos, signo velut dato, monuerunt ne se paratis ad decipiendum artibus insidiisque capi paterentur. — Prima significatio periculi per Clementem XII anno

---

1) *De Civit. Dei* Lib. XIV, c. 17.

2) *Ps.* LXXXII, v. 2—4.

MDCCXXXVIII facta [1]): cuius est a Benedicto XIV [2]) confirmata ac renovata Constitutio. Utriusque vestigiis ingressus est Pius VII [3]): ac Leo XII Constitutione Apostolica „*Quo graviora*" [4]) superiorum Pontificum hac de re acta et decreta complexus, rata ac firma in perpetuum esse iussit. In eamdem sententiam Pius VIII [5]), Gregorius XVI [6]), persaepe vero Pius IX [7]) locuti sunt.

Videlicet cum sectae Massonicae institutum et ingenium compertum esset ex manifestis rerum indiciis, cognitione caussarum, prolatis in lucem legibus eius, ritibus, commentariis, ipsis saepe accedentibus testimoniis eorum qui essent conscii, haec Apostolica Sedes denuntiavit aperteque edixit, sectam Massonum, contra ius fasque constitutam, non minus esse christianae rei, quam civitati perniciosam: propositisque poenis, quibus solet Ecclesia gravius in sontes animadvertere, interdixit atque imperavit, ne quis illi nomen societati daret. Qua ex re irati gregales, earum vim sententiarum subterfugere aut debilitare se posse partim contemnendo, partim calumniando rati, Pontifices maximos, qui ea decreverant, criminati sunt aut non iusta decrevisse, aut modum in decernendo transisse. Hac sane ratione Constitutionum Apostolicarum Clementis XII, Benedicti XIV, itemque Pii VII et Pii IX conati sunt auctoritatem et pondus eludere. Verum in ipsa illa societate non defuere, qui vel inviti faterentur, quod erat a romanis Pontificibus factum, id esse, spectata doctrina disciplinaque catholica, iure factum. In quo Pontificibus valde assentiri plures viri principes rerumque publicarum rectores visi sunt, quibus curae fuit societatem Massonicam vel apud Apostolicam Sedem

---

1) Const. *In eminenti*, die 24 Aprilis 1738.

2) Const. *Providas*, die 18 Maii 1751.

3) Const. *Ecclesiam a Iesu Christo*, die 13 Septembris 1821.

4) Const. data die 13 Martii 1825.

5) Encyc *Traditi*, die 21 Maii 1829.

6) Encyc. *Mirari*, die 15 Augusti 1832.

7) Encyc *Qui pluribus*, die 9 Novemb 1146. Alloc. *Multiplices inter*, die 25 Septemb. 1865, etc.

arguere, vel per se, latis in id legibus, noxae damnare, ut in Hollandia, Austria, Helvetia, Hispania, Bavaria, Sabaudia aliisque Italiae partibus.

Quod tamen prae ceteris interest, prudentiam Decessorum Nostrorum rerum eventus comprobavit. Ipsorum enim providae paternaeque curae nec semper nec ubique optatos habuerunt exitus: idque vel hominum, qui in ea noxa essent, simulatione et astu, vel inconsiderata levitate ceterorum, quorum maxime interfuisset diligenter attendere. Quare unius saeculi dimidiatique spatio secta Massonum ad incrementa properavit opinione maiora; inferendoque sese per audaciam et dolos in omnes reipublicae ordines, tantum iam posse coepit, ut prope dominari in civitatibus videatur. Ex hoc tam celeri formidolosoque cursu illa revera est in Ecclesiam, in potestatem principum, in salutem publicam pernicies consecuta, quam Decessores Nostri multo ante providerant. Eo enim perventum est, ut valde sit reliquo tempore metuendum non Ecclesiae quidem, quae longe firmius habet fundamentum, quam ut hominum operâ labefactari queat, sed earum caussa civitatum, in quibus nimis polleat ea, de qua loquimur, aut aliae hominum sectae non absimiles, quae priori illi sese administras et satellites impertiunt.

His de caussis, ubi primum ad Ecclesiae gubernacula accessimus, vidimus planeque sensimus huic tanto malo resistere oppositu auctoritatis Nostrae, quoad fieri posset, oportere. — Sane opportunam saepius occasionem nacti, persecuti sumus praecipua quaedam doctrinarum capita, in quas Massonicarum opinionum influxisse maxime perversitas videbatur. Ita Litteris Nostris Encyclicis „*Quod Apostolici muneris*" aggressi sumus *Socialistarum* et *Communistarum* portenta convincere: aliis deinceps „*Arcanum*" veram germanamque notionem societatis domesticae, cuius est in matrimonio fons et origo, tuendam et explicandam curavimus: iis insuper, quarum initium est „*Diuturnum*", potestatis politicae formam ad principia christianae sapientiae expressam proposuimus, cum ipsa rerum natura, cum populorum principumque salute mirifice cohaerentem. Nunc autem, Decessorum Nostrorum exemplo, in Massonicam ipsam societatem, in doctrinam eius universam, et consilia, et sen-

tiendi consuetudinem et agendi, animum recta intendere decrevimus, quo vis illius malefica magis magisque illustretur, idque valeat ad funestae pestis prohibenda contagia.

Variae sunt hominum sectae, quae quamquam nomine, ritu, forma, origine differentes, cum tamen communione quadam propositi summarumque sententiarum similitudine inter se contineantur, re congruunt cum secta Massonum, quae cuiusdam est instar centri unde abeunt et quo redeunt universae. Quae quamvis nunc nolle admodum videantur latere in tenebris, et suos agant coetus in luce oculisque civium, et suas edant ephemeridas, nihilominus tamen, re penitus perspecta, genus societatum clandestinarum moremque retinent. Plura quippe in iis sunt arcanis similia, quae non externos solum, sed gregales etiam bene multos exquisitissima diligentia celari lex est: cuiusmodi sunt intima atque ultima consilia, summi factionum principes, occulta quaedam et intestina conventicula: item decreta, et qua via, quibus auxiliis perficienda. Huc sane facit multiplex illud inter socios discrimen et iuris et officii et muneris: huc rata ordinum graduumque distinctio, et illa, qua reguntur, severitas disciplimae. Initiales spondere, immo praecipuo sacramento iurare ut plurimum iubentur, nemini se ullo unquam tempore ullove modo socios, notas, doctrinas indicaturos. Sic ementita specie eodemque semper tenore simulationis quam maxime Massones, ut olim Manichaei, laborant abdere sese, nullosque, praeter suos, habere testes. Latebras commodum quaerunt, sumpta sibi litteratorum sophorumve persona, eruditionis caussa sociatorum: habent in lingua promptum cultioris urbanitatis studium, tenuioris plebis caritatem: unice velle se meliores res multitudini quaerere, et quae habentur in civili societate commoda cum quamplurimis communicare. Quae quidem consilia quamvis vera essent, nequaquam tamen in istis omnia. Praeterea qui cooptati sunt, promittant ac recipiant necesse est, ducibus ac magistris se dicto audientes futuros cum obsequio fideque maxima: ad quemlibet eorum nutum significationemque paratos, imperata facturos: si secus fecerint, tum dira omnia ac mortem ipsam non recusare. Revera si qui prodidisse disciplinam, vel mandatis

restitisse iudicentur, supplicium de iis non raro sumitur, et audacia quidem ac dexteritate tanta, ut speculatricem ac vindicem scelerum iustitiam sicarius persaepe fallat. — Atqui simulare, et velle in occulto latere: obligare sibi homines, tamquam mancipia, tenacissimo nexu, nec satis declarata caussa: alieno addictos arbitrio ad omne facinus adhibere: armare ad caedem dextras, quaesita impunitate peccandi, immanitas quaedam est, quam rerum natura non patitur. Quapropter societatem, de qua loquimur, cum iustitia et naturali honestate pugnare, ratio et veritas ipsa convincit.

Eo vel magis, quod ipsius naturam ab honestate dissidentem alia quoque argumenta eademque illustria redarguunt. Ut enim magna sit in hominibus astutia celandi consuetudoque mentiendi, fieri tamen non potest, ut unaquaeque caussa ex iis rebus, quarum caussa est, qualis in se sit non aliqua ratione appareat. *Non potest arbor bona malos fructus facere; neque arbor mala bonos fructus facere* [1]). Fructus autem secta Massonum perniciosos gignit maximaque acerbitate permixtos. Nam ex certissimis indiciis, quae supra commemoravimus, erumpit illud, quod est consiliorum suorum ultimum, scilicet evertere funditus omnem eam, quam instituta christiana pepererunt, disciplinam religionis reique publicae, novamque ad ingenium suum extruere, ductis e medio *Naturalismo* fundamentis et legibus.

Haec, quae diximus aut dicturi sumus, de secta Massonica intelligi oportet spectata in genere suo, et quatenus sibi cognatas foederatasque complectitur societates: non autem de sectatoribus earum singulis. In quorum numero utique possunt esse, nec pauci, qui quamvis culpa non careant quod sese istius modi implicuerint societatibus, tamen nec sint flagitiose factorum per se ipsi participes, et illud ultimum ignorent quod illae nituntur adipisci. Similiter ex consociationibus ipsis nonnullae fortasse nequaquam probant conclusiones quasdam extremas, quas, cum ex principiis communibus necessario consequantur, consentaneum esset amplexari, nisi per se foeditate

1) Matth. VII, 18

sua turpitudo ipsa deterreret. Item nonnullas locorum temporumve ratio suadet minora conari, quam aut ipsae vellent aut ceterae solent: non idcirco tamen alienae a Massonico foedere putandae, quia Massonicum foedus non tam est ab actis perfectisque rebus, quam a sententiarum summa iudicandum.

Iamvero Naturalistarum caput est, quod nomine ipso satis declarant, humanam naturam humanamque rationem cunctis in rebus magistram esse et principem oportere. Quo constituto, officia erga Deum vel minus curant, vel opinionibus pervertunt errantibus et vagis. Negant enim quicquam esse Deo auctore traditum: nullum probant de religione dogma, nihil veri, quod non hominum intelligentia comprehendat, nullum magistrum, cui propter auctoritatem officii sit iure credendum. Quoniam autem munus est Ecclesiae catholicae singulare sibique unice proprium doctrinas divinitus acceptas auctoritatemque magisterii cum ceteris ad salutem caelestibus adiumentis plene complecti et incorrupta integritate tueri, idcirco in ipsam maxima est inimicorum iracundia impetusque conversus. — Nunc vero in iis rebus, quae religionem attingunt, spectetur quid agat, praesertim ubi est ad agendi licentiam liberior, secta Massonum: omninoque iudicetur, nonne plane re exequi Naturalistarum decreta velle videatur. Longo sane pertinacique labore in id datur opera, nihil ut Ecclesiae magisterium nihil auctoritas in civitate possit: ob eamque caussam vulgo praedicant et pugnant, rem sacram remque civilem esse penitus distrahendas. Quo facto saluberrimam religionis catholicae virtutem a legibus, ab administratione reipublicae excludunt: illudque est consequens, ut praeter instituta ac praecepta Ecclesiae totas constituendas putent civitates. — Nec vero non curare Ecclesiam, optimam ducem, satis habent, nisi hostiliter faciendo laeserint. Et sane fundamenta ipsa religionis catholicae adoriri fando, scribendo, docendo, impune licet: non iuribus Ecclesiae parcitur, non munera, quibus est divinitus aucta, salva sunt. Agendarum rerum facultas quam minima illi relinquitur, idque legibus specie quidem non nimis vim inferentibus, re vera natis aptis ad impediendam libertatem. Item impositas Clero videmus leges singulares et graves, multum ut ei de numero,

multum de rebus necessariis in dies decedat: reliquias bonorum Ecclesiae maximis adstrictas vinculis, potestati et arbitrio administratorum reipublicae permissas: sodalitates ordinum religiosorum sublatas, dissipatas. — At vero in Sedem Apostolicam romanumque Pontificem longe est inimicorum incitata contentio. Is quidem primum fictis de caussis deturbatus est propugnaculo libertatis iurisque sui, principatu civili: mox in statum compulsus iniquum simul et obiectis undique difficultatibus intolerabilem: donec ad haec tempora perventum est, quibus sectarum fautores, quod abscondite secum agitarant diu, aperte denunciant, sacram tollendam Pontificum potestatem, ipsumque divino iure institutum funditus delendum Pontificatum. Quam rem, si cetera deessent, satis indicat hominum qui conscii sunt testimonium, quorum plerique cum saepe alias, tum recenti memoria rursus hoc Massonum verum esse declararunt, velle eos maxime exercere catholicum nomen implacabilibus inimicitiis, nec ante quieturos, quam excisa omnia viderint, quaecumque summi Pontifices religionis caussa instituissent. — Quod si, qui adscribuntur in numerum, nequaquam eiurare conceptis verbis instituta catholica iubentur, id sane tantum abest, ut consiliis Massonum repugnet, ut potius adserviat. Primum enim simplices et incautos facile decipiunt hac via, multoque pluribus invitamenta praebent. Tum vero obviis quibuslibet ex quovis religionis ritu accipiendis, hoc assequuntur, ut re ipsa suadeant magnum illum huius temporis errorem, religionis curam relinqui oportere in mediis, nec ullum esse inter genera discrimen. Quae quidem ratio comparata ad interitum est religionum omnium, nominatim ad catholicae, quae cum una ex omnibus vera sit, exaequari cum ceteris sine iniuria summa non potest.

Sed longius Naturalistae progrediuntur. In maximis enim rebus tota errare via audacter ingressi, praecipiti cursu ad extrema delabuntur, sive humanae imbecillitate naturae, sive consilio iustas superbiae poenas repetentis Dei. Ita fit, ut illis ne ea quidem certa et fixa permaneant, quae naturali lumine rationis perspiciuntur, qualia profecto illa sunt, Deum esse, animos hominum ab omni esse materiae concretione segregatos,

eosdemque immortales. — Atqui secta Massonum ad hos ipsos scopulos non dissimili cursus errore adhaerescit. Quamvis enim Deum esse generatim profiteantur, id tamen non haerere in singulorum mentibus firma assensione iudicioque stabili constitutum, ipsi sibi sunt testes. Neque enim dissimulant, hanc de Deo quaestionem maximum apud ipsos esse fontem causamque dissidii: immo non mediocrem hac ipsa de re constat extitisse inter eos proximo etiam tempore contentionem. Re autem vera initiatis magnam secta licentiam dat, ut alterutrum liceat suo iure defendere, Deum esse, Deum nullum esse: et qui nullum esse praefracte contendant, tam facile initiantur, quam qui Deum esse opinantur quidem, sed de eo prava sentiunt, ut Pantheistae solent: quod nihil est aliud, quam divinae naturae absurdam quamdam speciem retinere, veritatem tollere. Quo everso infirmatove maximo fundamento, consequens est ut illa quoque vacillent, quae natura admonente cognoscuntur, cunctas res libera creatoris Dei voluntate extitisse: mundum providentia regi: nullum esse animorum interitum: huic, quae in terris agitur, hominum vitae successuram alteram eamque sempiternam.

His autem dilapsis, quae sunt tamquam naturae principia, ad cognitionem usumque praecipua, quales futuri sint privati publicique mores, facile apparet. — Silemus de virtutibus divinioribus, quas absque singulari Dei munere et dono nec exercere potest quisquam, nec consequi: quarum profecto necesse est nullum in iis vestigium reperiri, qui redemptionem generis humani, qui gratiam caelestem, qui sacramenta, adipiscendamque in caelis felicitatem pro ignotis aspernantur. — De officiis loquimur, quae a naturali honestate ducuntur. Mundi enim opifex idemque providus gubernator Deus: lex aeterna naturalem ordinem conservari iubens: perturbari vetans: ultimus hominum finis multo excelsior rebus humanis extra haec mundana hospitia constitutus: hi fontes: haec principia sunt totius iustitiae et honestatis. Ea si tollantur, quod Naturalistae idemque Massones solent, continuo iusti et iniusti scientia ubi consistat, et quo se tueatur omnino non habebit. Et sane disciplina morum, quae Massonum familiae probatur unice, et qua in-

formari adolescentem aetatem contendunt oportere, ea est quam et *civicam* nominant et *solutam* ac *liberam;* scilicet in qua opinio nulla sit religionis inclusa. At vero quam inops illa sit, quam firmitatis expers, et ad omnem auram cupiditatum mobilis, satis ostenditur ex iis, qui partim iam apparent, poenitendis fructibus. Ubi enim regnare illa liberius coepit, demota loco institutione christiana, ibi celeriter deperire probi integrique mores: opinionum tetra portenta convalescere: plenoque gradu audacia ascendere maleficiorum. Quod quidem vulgo conqueruntur et deplorant: idemque non pauci ex iis, qui minime vellent, perspicua veritate compulsi, haud raro testantur.

Praeterea, quoniam est hominum natura primi labe peccati inquinata, et ob hanc caussam multo ad vitia quam ad virtutes propensior, hoc omnino ad honestatem requiritur, cohibere motus animi turbidos et appetitus obedientes facere rationi. In quo certamine despicientia saepissime adhibenda est rerum humanarum, maximique exhauriendi labores ac molestiae, quo suum semper teneat ratio victrix principatum. Verum Naturalistae et Massones, nulla adhibita iis rebus fide, quas Deo auctore cognovimus, parentem generis humani negant deliquisse: proptereaque liberum arbitrium nihil *viribus attenuatum et inclinatum* [1]) putant. Quin immo exaggerantes naturae virtutem et excellentiam, in eaque principium et normam iustitiae unice collocantes, ne cogitare quidem possunt, ad sedandos illius impetus regendosque appetitus assidua contentione et summa opus esse constantia. Ex quo videmus vulgo suppeditari hominibus illecebras multas cupiditatum: ephemeridas commentariosque nulla nec temperantia nec verecundia: ludos scenicos ad licentiam insignes: argumenta artium ex iis, quas vocant *verismi*, legibus proterve quaesita: excogitata subtiliter vitae artificia delicatae et mollis: omnia denique conquisita voluptatum blandimenta, quibus sopita virtus conniveat. In quo flagitiose faciunt, sed sibi admodum constant, qui expectationem tollunt bonorum caelestium, omnemque ad res mortales felicitatem abiiciunt et quasi demergunt in terram. — Quae

1) Conc. Trid. Sess. VI, *De Iustif.* c 1.

autem commemorata sunt illud confirmare potest non tam re, quam dictu inopinatum. Cum enim hominibus versutis et callidis nemo fere soleat tam obnoxie servire, quam quorum est cupiditatum dominatu enervatus et fractus animus, reperti in secta Massonum sunt, qui edicerent ac proponerent, consilio et arte enitendum ut infinita vitiorum licentia exsaturetur multitudo: hoc enim facto, in potestate sibi et arbitrio ad quaelibet audenda facile futuram.

Quod ad convictum attinet domesticum, his fere continetur omnis Naturalistarum disciplina. Matrimonium ad negotiorum contrahendorum pertinere genus: rescindi ad voluntatem eorum, qui contraxerint, iure posse: penes gubernatores rei civilis esse in maritale vinclum potestatem. In educandis liberis nihil de religione praecipiatur ex certa destinataque sententia: integrum singulis esto, cum adoleverit aetas, quod maluerint sequi. — Atqui haec ipsa assentiuntur plane Massones: neque assentiuntur solum, sed iamdiu student in morem consuetudinemque deducere. Multis iam in regionibus, iisdemque catholici nominis, constitutum est ut, praeter coniunctas ritu civili, iustae ne habeantur nuptiae: alibi divortia fieri, lege licet: alibi, ut quamprimum liceat, datur opera. Ita ad illud festinat cursus, ut matrimonia in aliam naturam convertantur, hoc est in coniunctiones instabiles et fluxas, quas libido conglutinet, et eadem mutata dissolvat. — Summa autem conspiratione voluntatum illuc etiam spectat secta Massonum, ut institutionem ad se rapiat adolescentium. Mollem enim et flexibilem aetatem facile se posse sentiunt arbitratu suo fingere, et, quo velint, torquere: eaque re nihil esse opportunius ad sobolem civium, qualem ipsi meditantur, talem reipublicae educendam. Quocirca in educatione doctrinaque puerili nullas Ecclesiae ministris nec magisterii nec vigilantiae sinunt esse partes: pluribusque iam locis consecuti sunt, ut omnis sit penes viros laicos adolescentium institutio: itemque ut in mores informandos nihil admisceatur de iis, quae hominem iungunt Deo, permagnis sanctissimisque officiis.

Sequuntur civilis decreta prudentiae. Quo in genere statuunt Naturalistae, homines eodem esse iure omnes, et aequa ac

pari in omnes partes conditione: unumquemque esse natura liberum: imperandi alteri ius habere neminem: velle autem, ut homines cuiusquam auctoritati pareant, aliunde quam ex ipsis quaesitae, id quidem esse vim inferre. Omnia igitur in libero populo esse: imperium iussu vel concessu populi teneri, ita quidem, ut, mutata voluntate populari, principes de gradu deiici vel invitos liceat. Fontem omnium iurium officiorumque civilium vel in multitudine inesse, vel in potestate gubernante civitatem, eaque novissimis informata disciplinis. Praeterea atheam esse rempublicam oportere: in variis religionis formis nullam esse caussam, cur alia alii anteponatur: eodem omnes loco habendas.

Haec autem ipsa Massonibus aeque placere, et ad hanc similitudinem atque exemplar velle eos constituere res publicas, plus est cognitum, quam ut demonstrari oporteat. Iamdiu quippe omnibus viribus atque opibus id aperte moliuntur: et hoc ipso expediunt viam audacioribus non paucis ad peiora praecipitantibus, ut qui aequationem cogitant communionemque omnium bonorum, deleto ordinum et fortunarum in civitate discrimine.

Secta igitur Massonum quid sit, et quod iter affectet ex his quae summatim attigimus, satis elucet. Praecipua ipsorum dogmata tam valde a ratione ac tam manifesto discrepant, ut nihil possit esse perversius. Religionem et Ecclesiam, quam Deus ipse condidit, idemque ad immortalitatem tuetur, velle demoliri, moresque et instituta ethnicorum duodeviginti saeculorum intervallo revocare, insignis stultitiae est impietatisque audacissimae. Neque illud vel horribile minus, vel levius ferendum, quod beneficia repudientur per Iesum Christum benigne parta neque hominibus solum singulis, sed vel familia vel communitate civili consociatis; quae beneficia ipso habentur inimicorum iudicio testimonioque maxima. In huiusmodi voluntate vesana et tetra recognosci propemodum videtur posse illud ipsum, quo Satanas in Iesum Christum ardet, inexpiabile odium ulciscendique libido. — Similiter illud alterum, quod Massones vehementer conantur, recti atque honesti praecipua fundamenta evertere, adiutoresque se praebere iis, qui more

pecudum quodcumque libeat, idem licere vellent, nihil est aliud quam genus humanum cum ignominia et dedecore ad interitum impellere. — Augent vero malum ea, quae in societatem cum domesticam tum civilem intenduntur pericula. Quod enim alias exposuimus, inest in matrimonio sacrum et religiosum quiddam omnium fere et gentium et aetatum consensu: divina autem lege cautum esse, ne coniugia dirimi liceat. Ea si profana fiant, si distrahi liceat, consequatur in familia necesse est turba et confusio, excidentibus de dignitate feminis, incerta rerum suarum incolumitatisque sobole. — Curam vero de religione publice adhibere nullam, et in rebus civicis ordinandis, gerendis, Deum nihilo magis respicere, quam si omnino non esset, temeritas est ipsis ethnicis inaudita; quorum in animo sensuque erat sic penitus affixa non solum opinio Deorum, sed religionis publicae necessitas, ut inveniri urbem facilius sine solo, quam sine Deo posse arbitrarentur. Revera humani generis societas, ad quam sumus natura facti, a Deo constituta est naturae parente: ab eoque tamquam a principio et fonte tota vis et perennitas manat innumerabilium, quibus illa abundat, bonorum. Igitur quemadmodum singuli pie Deum sancteque colere ipsa naturae voce admonemur, propterea quod vitam et bona quae comitantur vitae a Deo accepimus, sic eamdem ob caussam populi et civitates. Idcirco qui solutam omni religionis officio civilem communitatem volunt, perspicuum est non iniuste solum, sed etiam indocte absurdeque facere. — Quod vero homines ad coniunctionem congregationemque civilem Dei voluntate nascuntur, et potestas imperandi vinculum est civilis societatis tam necessarium ut, eo sublato, illam repente disrumpi necesse sit, consequens est ut imperandi auctoritatem idem gignat, qui genuit societatem. Ex quo intelligitur, imperium in quo sit, quicumque is est, ministrum esse Dei Quapropter, quatenus finis et natura societatis humanae postulant, legitimae potestati iusta praecipienti aequum est parere perinde ac numini omnia moderantis Dei: illudque in primis a veritate abhorret, in populi esse voluntate positum obedientiam, cum libitum fuerit, abiicere. — Similiter, pares inter se homines esse universos, nemo dubitat, si genus et

natura communis, si finis ultimus unicuique ad assequendum propositus, si ea, quae inde sponte fluunt, iura et officia spectentur. At vero quia ingenia omnium paria esse non possunt, et alius ab alio distat vel animi vel corporis viribus, plurimaeque sunt morum, voluntatis, naturarum dissimilitudines, idcirco nihil tam est repugnans rationi, quam una velle comprehensione omnia complecti, et illam omnibus partibus expletam aequabilitatem ad vitae civilis instituta traducere. Quemadmodum perfectus corporis habitus ex diversorum existit iunctura et compositione membrorum, quae forma usuque differunt, compacta tamen et suis distributa locis complexionem efficiunt pulcram specie, firmam viribus, utilitate necessariam: ita in republica hominum quasi partium infinita propemodum est dissimilitudo: qui si habeantur pares arbitriumque singuli suum sequantur, species erit civitatis nulla deformior: si vero dignitatis, studiorum, artium distinctis gradibus, apte ad commune bonum conspirent, bene constitutae civitatis imaginem referent congruentemque naturae.

Ceterum ex iis, quos commemoravimus, turbulentis erroribus, maximae sunt civitatibus extimescendae formidines. Nam sublato Dei metu legumque divinarum verecundia, despecta principum auctoritate, permissa probataque seditionum libidine, proiectis ad licentiam cupiditatibus popularibus, nullo nisi poenarum freno, necessario secutura est rerum omnium commutatio et eversio. Hanc immo commutationem eversionemque consulto meditantur, idque prae se ferunt, plurimi *Communistarum* et *Socialistarum* consociati greges: quorum coeptis alienam ne se dixerit secta Massonum, quae et consiliis eorum admodum favet, et summa sententiarum capita cum ipsis habet communia. Quod si nec continuo nec ubique ad extrema experiendo decurrunt, non ipsorum est disciplinae, non voluntati tribuendum, sed virtuti religionis divinae, quae extingui non potest, itemque saniori hominum parti, qui societatum clandestinarum recusantes servitutem, insanos earum conatus forti animo refutant.

Atque utinam omnes stirpem ex fructibus iudicarent, et malorum quae premunt, periculorum quae impendent, semen

et initium agnoscerent! Res est cum hoste fallaci et doloso, qui serviens auribus populorum et principum, utrosque mollibus sententiis et assentatione cepit. — Insinuando sese ad viros principes simulatione amicitiae, hoc spectarunt Massones, illos ipsos habere ad opprimendum catholicum nomen socios et adiutores potentes: quibus quo maiores admoverent stimulos, pervicaci calumnia Ecclesiam criminati sunt de potestate iuribusque regiis cum principibus invidiose contendere. His interim artibus quaesita securitate et audacia, plurimum pollere in regendis civitatibus coeperunt, ceterum parati imperiorum fundamenta quatere, et insequi principes civitatis, insimulare, eiicere, quoties facere secus in gubernando viderentur, quam illi maluissent. — Haud absimili modo populos assentando ludificati sunt. Libertatem prosperitatemque publicam pleno ore personantes, et per Ecclesiam Principesque summos stetisse, quominus ex iniqua servitute et egestate multitudo eriperetur, populo imposuerunt, eumque rerum novarum sollicitatum siti in oppugnationem utriusque potestatis incitaverunt. Nihilominus tamen speratarum commoditatum maior est expectatio, quam veritas: immo vero peius oppressa plebes magnam partem iis ipsis carere cogitur miseriarum solatiis, quae, compositis ad christiana instituta rebus, facile et abunde reperire potuisset. Sed quotquot contra ordinem nituntur divina providentia constitutum, has dare solent superbiae poenas, ut ibi afflictam et miseram offendant fortunam, unde prosperam et ad vota fluentem temere expectavissent.

Ecclesia vero, quod homines obedire praecipue et maxime iubet summo omnium principi Deo, iniuria et falso putaretur aut civili invidere potestati, aut sibi quicquam de iure principum arrogare. Immo quod civili potestati aequum est reddere, id plane iudicio conscientiaque officii decernit esse reddendum. Quod vero ab ipso Deo ius arcessit imperandi, magna est ad civilem auctoritatem dignitatis accessio, et observantiae benevolentiaeque civium colligendae adiumentum non exiguum. Eadem amica pacis, altrix concordiae, materna omnes caritate complectitur; et iuvandis mortalibus unice intenta, iustitiam oportere docet cum clementia, imperium cum aequitate, leges

cum moderatione coniungere: nullius ius violandum, ordini tranquillitatique publicae serviendum, inopiam miserorum, quam maxime fieri potest, privatim et publice sublevandam. *Sed propterea putant*, ut verba usurpemus Augustini, *vel putari volunt*, *christianam doctrinam utilitati non convenire reipublicae*, *quia nolunt stare rempublicam firmitate virtutum*, *sed impunitate vitiorum* [1]). — Quibus cognitis, hoc esset civili prudentiae admodum congruens, et incolumitati communi necessarium, principes et populos non cum Massonibus ad labefactandam Ecclesiam, sed cum Ecclesia ad frangendos Massonum impetus conspirare.

Utcumque erit, in hoc tam gravi ac nimis iam pervagato malo Nostrarum est partium, Venerabiles Fratres, applicare animum ad quaerenda remedia. — Quia vero spem remedii optimam et firmissimam intelligimus esse in virtute sitam religionis divinae, quam tanto peius Massones oderunt, quanto magis pertimescunt, ideo caput esse censemus saluberrimam istam adversus communem hostem advocatam adhibere virtutem. Itaque quaecumque romani Pontifices Decessores Nostri decreverunt inceptis et conatibus sectae Massonum impediendis: quaecumque aut deterrendi ab eiusmodi societatibus aut revocandi caussa sanxerunt, omnia Nos et singula rata habemus atque auctoritate Nostra Apostolica confirmamus. In quo quidem plurimum voluntate christianorum confisi, per salutem singulos suam precamur quaesumusque, ut religioni habeant vel minimum ab iis discedere, quae hac de re Sedes Apostolica praeceperit.

Vos autem, Venerabiles Fratres, rogamus, flagitamus, ut collata Nobiscum opera, extirpare impuram hanc luem quae serpit per omnes reipublicae venas, enixe studeatis. Tuenda Vobis est gloria Dei, salus proximorum: quibus rebus in dimicando propositis, non animus Vos, non fortitudo deficiet. Erit prudentiae vestrae iudicare, quibus potissimum rationibus ea, quae obstabunt et impedient, eluctanda videantur. — Sed quoniam pro auctoritate officii Nostri par est probabilem

1) *Epist* CXXXVII, al III, ad Volusianum c v, n 20

aliquam rei gerendae rationem Nosmetipsos demonstrare, sic statuite, primum omnium reddendam Massonibus esse suam, dempta persona, faciem: populosque sermone et datis etiam in id Litteris episcopalibus edocendos, quae sint societatum eius generis in blandiendo alliciendoque artificia, et in opinionibus pravitas, et in actionibus turpitudo. Quod pluries Decessores Nostri confirmarunt, nomen sectae Massonum dare nemo sibi quapiam de caussa licere putet, si catholica professio et salus sua tanti apud eum sit, quanti esse debet. Ne quem honestas assimulata decipiat: potest enim quibusdam videri, nihil postulare Massones, quod aperte sit religionis morumve sanctitati contrarium: verumtamen quia sectae ipsius tota in vitio flagitioque est et ratio et caussa, congregare se cum eis, eosve quoquo modo iuvare, rectum est non licere.

Deinde assiduitate dicendi hortandique pertrahere multitudinem oportet ad praecepta religionis diligenter addiscenda: cuius rei gratia valde suademus, ut scriptis et concionibus tempestivis elementa rerum sanctissimarum explanentur, quibus christiana philosophia continetur. Quod illuc pertinet, ut mentes hominum eruditione sanentur et contra multiplices errorum formas et varia invitamenta vitiorum muniantur in hac praesertim et scribendi licentia et inexhausta aviditate discendi. — Magnum sane opus: in quo tamen particeps et socius laborum vestrorum praecipue futurus est Clerus, si fuerit, Vobis adnitentibus, a disciplina vitae, a scientia litterarum probe instructus. Verum tam honesta caussa tamque gravis advocatam desiderat industriam virorum laicorum, qui religionis et patriae caritatem cum probitate doctrinaque coniungant. Consociatis utriusque ordinis viribus, date operam, Venerabiles Fratres, ut Ecclesiam penitus et cognoscant homines et caram habeant: eius enim quanto cognitio fuerit amorque maior, tanto futurum maius est societatum clandestinarum fastidium et fuga. — Quocirca non sine caussa idoneam hanc occasionem nacti, renovamus illud quod alias exposuimus. Ordinem Tertium Franciscalium, cuius paullo ante temperavimus prudenti lenitate disciplinam, perquam studiose propagare tuerique oportere. Eius enim, ut est ab auctore suo constitutus, haec tota est

ratio, vocare homines ad imitationem Iesu Christi, ad amorem Ecclesiae, ad omnia virtutum christianarum officia: proptereaque multum posse debet ad societatum nequissimarum supprimendam contagionem. Novetur itaque quotidianis incrementis isthaec sancta sodalitas, unde cum multi expectari possunt fructus, tum ille egregius, ut traducantur animi ad libertatem, ad fraternitatem, ad aequalitatem iuris: non qualia Massones absurde cogitant, sed qualia et Iesus Christus humano generi comparavit et Franciscus secutus est. Libertatem dicimus *filiorum Dei*, per quam nec Satanae, nec cupiditatibus, improbissimis dominis, serviamus: fraternitatem, cuius in Deo communi omnium procreatore et parente consistat origo: aequalitatem, quae iustitiae caritatisque constituta fundamentis, non omnia tollat inter homines discrimina, sed ex vitae, officiorum, studiorumque varietate mirum illum consensum efficiat et quasi concentum, qui natura ad utilitatem pertinet dignitatemque civilem.

Tertio loco una quaedam res est, a maioribus sapienter instituta, eademque temporum cursu intermissa, quae tamquam exemplar et forma ad simile aliquid valere in praesentia potest. — Scholas seu collegia opificum intelligimus, rebus simul et moribus, duce religione, tutandis. Quorum collegiorum utilitatem si maiores nostri diuturni temporis usu et periclitatione senserunt, sentiet fortasse magis aetas nostra, propterea quod singularem habent ad elidendas sectarum vires opportunitatem. Qui mercede manuum inopiam tolerant, praeterquam quod ipsa eorum conditione uni ex omnibus sunt caritate solatioque dignissimi, maxime praeterea patent illecebris grassantium per fraudes et dolos. Quare iuvandi sunt maiore qua potest benignitate, et invitandi ad societates honestas, ne pertrahantur ad turpes. Huius rei caussa collegia illa magnopere vellemus auspiciis patrocinioque Episcoporum convenienter temporibus ad salutem plebis passim restituta. Nec mediocriter Nos delectat, quod pluribus iam locis sodalitates eiusmodi, itemque coetus patronorum constituti sint: quibus propositum utrisque est honestam proletariorum classem iuvare, eorum liberos, familias, praesidio et custodia tegere, in eisque pietatis studia, religionis

doctrinam, cum integritate morum tueri. — In quo genere silere hoc loco nolumus illam spectaculo exemploque insignem, de populo inferioris ordinis tam praeclare meritam societatem quae a Vincentio patre nominatur. Cognitum est quid agat, quid velit: scilicet tota in hoc est, ut egentibus et calamitosis suppetias eat ultro, idque sagacitate modestiaque mirabili: quae quo minus videri vult, eo est ad caritatem christianam melior, ad miseriarum levamen opportunior.

Quarto loco, quo facilius id quod volumus assequamur, fidei vigiliaeque vestrae maiorem in modum commendamus iuventutem, ut quae spes est societatis humanae. — Partem curarum vestrarum in eius institutione maximam ponite: nec providentiam putetis ullam fore tantam, quin sit adhibenda maior, ut iis adolescens aetas prohibeatur et scholis et magistris, unde pestilens sectarum afflatus metuatur. Parentes, magistri pietatis, Curiones inter christianae doctrinae praeceptiones insistant, Vobis auctoribus, opportune commonere liberos et alumnos de eiusmodi societatum flagitiosa natura, et ut mature cavere discant artes fraudolentas et varias, quas earum propagatores usurpare ad illaqueandos homines consueverunt. Immo qui adolescentulos ad sacra percipienda rite erudiunt, non inepte fecerint, si adducant singulos ut statuant ac recipiant, inscientibus parentibus, aut non auctore vel Curione vel conscientiae iudice, nulla se unquam societate obligaturos.

Verum probe intelligimus, communes labores nostros evellendis his agro Dominico perniciosis seminibus haudquaquam pares futuros, nisi caelestis dominus vineae ad id quod intendimus benigne adiuverit. — Igitur eius opem auxiliumque implorare necesse est studio vehementi ac sollicito, quale et quantum vis periculi et magnitudo necessitatis requirunt. Effert se insolenter, successu gestiens, secta Massonum, nec ullum iam videtur pertinaciae factura modum. Asseclae eius universi nefario quodam foedere et occulta consiliorum communitate iuncti operam sibi mutuam tribuunt, et alteri alteros ad rerum malarum excitant audaciam. Oppugnatio tam vehemens propugnationem postulat parem: nimirum boni omnes amplissimam quamdam coeant opus est et agendi societatem et precandi.

Ab eis itaque petimus, ut concordibus animis contra progredientem sectarum vim conferti immotique consistant: iidemque multum gementes tendant Deo manus supplices, ab eoque contendant, ut christianum floreat vigeatque nomen: necessaria libertate Ecclesia potiatur: redeant ad sanitatem devii: errores veritati, vitia virtuti aliquando concedant. — Adiutricem et interpretem adhibeamus MARIAM Virginem matrem Dei, ut quae a conceptu ipso Satanam vicit, eadem se impertiat improbarum sectarum potentem, in quibus perspicuum est contumaces illos mali daemonis spiritus cum indomita perfidia et simulatione reviviscere. — Obtestemur principem Angelorum caelestium, depulsorem hostium infernorum, MICHAELEM: item IOSEPHVM Virginis sanctissimae sponsum, Ecclesiae catholicae patronum caelestem salutarem: PETRVM et PAVLLVM Apostolos magnos, fidei christianae satores et vindices invictos. Horum patrocinio et communium perseverantia precum futurum confidimus ut coniecto in tot discrimina hominum generi opportune Deus benigneque succurrat.

Caelestium vero munérum et benevolentiae Nostrae testem Vobis, Venerabiles Fratres, Clero populoque universo vigilantiae vestrae commisso Apostolicam Benedictionem peramanter in Domino impertimus.

Datum Romae apud S. Petrum die XX Aprilis An. MDCCCLXXXIV, Pontificatus Nostri Anno Septimo.

LEO PP. XIII.

Gedichten van Z. H. Paus Leo XIII. [1])

Onlangs zijn de gezamenlijke gedichten van onzen H. Vader Leo XIII voor het eerst in het licht verschenen. Deze merkwaardige uitgave pleit niet slechts voor de dichterlijke gaven van den roemrijk regeerenden Paus, maar is tevens een schoone daad van naastenliefde. Onze H. Vader schonk namelijk aan de liefdadige instelling: *Patronato per i figli del populo*, tijdens de regeering van Zijn onvergetelijken Voorganger te Udine in het leven geroepen en ook door Z. H. krachtig gesteund, het voorrecht om Zijne verzamelde gedichten uit te geven en de geldelijke voordeelen daarvan te genieten. Deze inrichting heeft tot doel verwaarloosde kinderen op te voeden; en zooals we uit de voorrede van dit boek vernemen, rust Gods zegen gansch bijzonder op het schoone werk, want terwijl het gesticht in 1875 nog slechts dertig kinderen verpleegde, is het aantal thans reeds tot vierhonderd gestegen. De pers van dit opvoedingsgesticht bezorgde deze uitgave, welke getuigenis aflegt van de bekwaamheid der jeugdige verpleegden. Dit boekdeel in flink quarto, met zijn keurige letter op sierlijk en deugdzaam papier, met zijne geestig speelsche randver-

---

Leonis XIII Pont. Maximi carmina collegit atque italice interpretatus est Jeremias Brunellius. Utini. Ex Officina. Typ. Patronatus. 1883.

sieringen in den stijl van Rafael, met zijn kleurig en toch niet overladen titelblad, draagt den stempel van zijn hooge afkomst en is de dichterlijke gave van een Paus niet onwaardig.

In een letterkundig tijdschrift: *La Cultura*, door Bonghi geredigeerd, vonden wij eene beoordeeling van deze gedichten. Bij den man, die door velen als een Mentor van het vrijzinnige en vooruitstrevende Italië wordt gevierd, behoeven wij voor geen overdreven lofspraken bevreesd te zijn. Trouwens in het aangegeven artikel zien wij hem angstvallig bezorgd, dat zijn gunstig oordeel toch vooral niet aan kerkelijke invloeden zal worden geweten. Die bezorgdheid gaat zelfs zoover, dat waar het bestuur van het *Patronato per i figli del populo* in de voorrede den snellen vooruitgang van deze liefdadige inrichting dankbaar aan den zegen van Pius IX en Leo XIII meent te moeten toeschrijven, door den beoordeelaar in ernst protest wordt aangeteekend met de bemerking, dat dit voorspoedig slagen „veeleer moet worden toegeschreven aan de kracht „zelve van het goede, dat met zuivere bedoelingen be„oefend, van nature een groote aantrekkingskracht bezit „en uit zichzelf voortgang maakt." Alsof daarmede de kracht van 's Pausen zegen werd uitgesloten! En wanneer hij de voorrede bespreekt, welke prof. Brunelli laat voorafgaan aan de gedichten, waarvan de vertaling in Italiaansche verzen mede door dezen is geleverd, dan meent hij diens letterkundige bekwaamheden niet anders te mogen roemen dan met een *Seitenhieb* naar de geestelijke ambtgenooten „wier studiën thans helaas! maar al te veel „binnen den kring van kerkelijke wetenschap en schrijvers „beperkt blijft". Ik deel hier deze staaltjes van „onbe-

vangen oordeel" en „vrijzinnig standpunt" mede, om te laten zien, hoezeer ook de manieren in de pers thans cosmopolitisch zijn; deze zelfde aai- en knijpmethode wordt ook elders trouw beoefend; hoe dikwerf moet een woord van hulde voor de Katholieke Kerk, voor hare dienaren of instellingen uit den mond dezer onbevangen beoordeelaars onschadelijk worden gemaakt door toevoeging van allerlei vermakelijke verontschuldigingen, of wel slechts tot inleiding dienen, om er dan *sans gêne* op los te trekken.

Doch stappen wij over deze kleine hebbelijkheden heen en deelen wij het oordeel mede van den man, die zeker onder de eerste letterkundigen van Italië wordt gerekend. Na eenige aanhalingen uit de drie Italiaansche gedichten, welke in dezen bundel voorkomen, vervolgt Rugiero Bonghi aldus:

. . . . „Het Italiaansch van Leo XIII [in deze verzameling] „herinnert aan de verzen onzer dichters van twee eeuwen ge„leden, of wel van een eeuw nà het tijdperk, dat de stijl van „Brunelli ons in herinnering brengt. Een Italiaansche stijl, „zooals Leo XIII schrijft, zou eigenlijk de eenig eigenaardige „vorm zijn, om het Latijn van Hem over te zetten, en ik „weet niet, wie onder de geestelijken thans het geheim daar„van bezit, behalve Hij zelf. Echter berusten de dichterlijke „verdiensten van Leo XIII niet op de drie Italiaansche „gedichten, maar op de vele Latijnsche, welke met recht „voortreffelijk moeten genoemd worden. In de Latijnsche „poëzie hebben onderwerp en vorm ieder hun eigene waarde, „met andere woorden: de waarde van zulk een dichtwerk „laat zich niet enkel bepalen door aan te geven, hoe het on„derwerp wordt opgevat en uitgewerkt, maar men heeft „hier een eigenaardig kunstwerk, wat bestaat in het zich

„eigen maken van den aard en van het gansche samenstel „eener doode taal. Welnu zulk een kunststuk kan tot geen „hooger volmaaktheid opgevoerd worden dan door Leo XIII „is verkregen, en dat wel van zijne kinderjaren af.

„Niet al deze gedichten dragen een jaartal, en dat is „te betreuren. Het eerste dichtstuk dagteekent van het jaar „1822, toen Gioacchino Pecci twaalf jaren oud was. Het zijn „twee disticha, gericht tot Vincenzo Pavani, en de moeder van „den jongen Pecci noemde haar kind ook gaarne bij zijn „tweeden naam Vincentius. Met het oog op deze benaming „schrijft de jeugdige Pecci aan zijn leermeester den Jezuïet:

Nomine, Vincenti, quo tu, Pavane, vocaris
Parvulus atque infans Peccius ipse vocor.
Quas es virtutes magnas, Pavane, sequutus
O utinam possem Peccius ipse sequi. [1])

„Een gedicht, in het twintigste levensjaar geschreven, „brengt mij eene onverwachte vergelijking te binnen. In „die dagen was Hij zeer wankelend van gezondheid. Welnu „Zijne kwalen schijnen niet verschillend te zijn geweest „van de lichamelijke smarten, welke Leopardi gedurende „het gansche leven hebben gekweld. Deze kwalen zijn „door Leo in krachtigen stijl en uitvoerig beschreven; „ik haal hier alleen de volgende verzen aan:

Nocte vigil, tarda componis membra quiete,
Viribus effoetis esca nec ulla tuum
Cruda levat stomachum; depresso lumine ocelli
Caligant; ictum saepe dolore caput.

---

1) „Met den naam van Vincentius, waarmede gij, Pavani, wordt genoemd, „wordt ik zelf, Pecci, betiteld, die nog klein en in mijne kinderjaren „ben. O! mocht ik, Pecci, de groote deugden kunnen volgen, welke gij, „Pavani, hebt beoefend." Vert. van Bonghi.

Mox gelida arentes misere depascitur artus
Febris edax, mox et torrida discruciat.
Jam macies vultu apparet, jam pectus anhelum est;
Deficis en toto corpore languidulus. [1])

„Doch Leo XIII, godvruchtig van aard en door Jezuïeten „opgevoed, bezit troostmiddelen, welke aan Leopardi ont- „breken en waardoor Hij tot eene geheel tegenoverge- „stelde poëzie wordt gedreven. De gedachte aan den dood „kan Hem niet vervaard maken, maar aan den naderenden „onheilsbode antwoordt Hij:

.... „Non trepida frangar formidine: mortem
Dum properat, fortis laetus et opperiar.
Von me labentis pertentant gaudia vitae,
Aeternis inhians nil peritura moror.
Attingens patriam, felix erit advena, felix
Si valet ad portum ducere nauta ratem." [2])

„De gedichten, welke Hij in het tijdperk van 1830—1878

---

1) „Wakend in het nachtelijk uur, strekt gij de ledematen tot trage „rust; en terwijl de krachten gebroken zijn, komt geen verwerkte spijze „de maag ter hulp; met het afnemen van het licht verduisteren de oogen; „dikwerf klopt het hoofd van pijn. Nù knaagt jammerlijk eene verteerende „koorts ijskoud aan de dorre ledematen, dàn kwelt zij ze door haar gloed. „Reeds ligt magerheid over het gelaat verspreid en is de borst beklemd. „Mat, verkwijnt gij over het gansche lichaam." Vert. van Bonghi. Een zekere Gandino uit Bologna merkt aan, dat het woord *cruda* door *slecht* verwerkte (spijze) moet vertaald worden, waarmede B. in een volgende aflevering van de *Cultura* instemt: geen spijze, slecht verwerkt, komt de maag ter hulp.

2) „Ik zal mij niet laten ter neêr slaan door sidderende vrees; moedig „en blijde zal ik den aanrukkenden dood afwachten. Mij lokken de ge- „neugten van het voorbijsnellende leven niet aan. Naar het eeuwige „strevend, acht ik voor niets de vergankelijke dingen. Het vaderland „bereikend, zal de zwerver zich gelukkig rekenen, gelukkig de zeevaarder, „wanneer hij het schip in de haven mag voeren." Vert. van Bonghi.

„vervaardigde, zijn van tweeërlei aard: of wel zij behan-
„delen voorvallen uit het eigen leven — en onder deze
„schijnt mij vooral merkwaardig toe het gedicht op een
„bron van Carpineto; of wel zij prijzen ijverige zielenher-
„ders en godvruchtige kloostervrouwen van Zijn diocees.
„Ook vindt men daaronder een gedicht op den kanunnik
„Rotelli, wiens talenten geprezen worden; een ander, uit
„Sinigaglia aan Brunelli gericht, tot dank voor geluk-
„wenschen, welke den dichter op zijn naamdag zijn
„aangeboden. Nog een ander dichtstuk is gericht tot een
„jongeling van Perugia, hier Gallo geheeten en gebogen
„onder het juk van ondeugden, waaraan de dichter hem
„vermaant zich te onttrekken.

„Aan velen zal het misschien voorkomen, dat onder-
„werpen als deze geen hooge dichterlijke vlucht toe-
„laten. En zeker grootsche, herscheppende poëzie kan er
„niet aan ontleend worden, doch zij laten ruimte voor
„edele en treffende gedachten, voor een juisten en keu-
„rigen vorm. En zulke gedachten ontwikkelen zich, zulk
„een vorm wordt gevonden in het gespierde Latijn van
„Leo XIII.

„Tijdens Zijn Pontificaat zijn twee hymnen van Hem
„verschenen: een lofzang op den H. Herculanus, een
„andere op den H. Constantius, beiden roemrijke heiligen
„in de geschiedenis van Perugia .... Met zuiverheid van
„taal, met kracht van uitdrukking verbinden zij een
„merkwaardige stoutheid van opvatting en bovendien een
„levendige beweging in de ontwikkeling en een groot
„meesterschap van beschrijving."

Wanneer wij hier ten slotte met bescheidenheid een wensch mogen kenbaar maken, dan is het deze, dat een

beoefenaar van dit afzonderlijk genre der Latijnsche letteren ons zijn oordeel over dezen merkwaardigen bundel gedichten moge schenken: wij zouden ons gelukkig rekenen wanneer de mededeeling van Bonghi's artikel de aanleiding ware tot zulk een loonenden arbeid in Nederland.

Rome, 20 April. DR. A. H. L. HENSEN.

De Heilige Servatius,

eerste bisschop van ons vaderland [1]).

EENE LEZING.

M. H. Op den 13den Mei laatstleden vierde Limburg's hoofdstad en geheel het Katholieke Nederland het vijftiende eeuwfeest van den oudsten Heilige in ons vaderland, van Neerland's oudsten kerkvoogd, van den heiligen Servatius, eersten bisschop van Maastricht, die aldaar in 't jaar 384 den dood der rechtvaardigen stierf.

Een *vijftiende* eeuwfeest! Dat noem ik een echt *Katholiek* eeuwfeest, waarop de Nederlandsche zonen der Kerk met recht mogen roemen, en fier den volkeren mogen toeroepen: wij zijn niet van gisteren, maar voeren onze geslachtslijst op tot aan de Apostolische tijden in Servatius, den vader van ons geloof!

Een *vijftiende* eeuwfeest! Welke instelling op aarde mag er op bogen tenzij de onvergankelijke Kerk van den eeuwigen Christus? Geen machtiger rijk was er op aarde dan dat der Romeinen, en met recht mocht Horatius bij het 7de eeuwfeest, onder de zoo roemvolle

---

1) Als bronnen bij de bewerking hebben wij geraadpleegd: de *Acta Sanctorum*, Ghesquierus, Chapeavilli, Hefele, Habets, Willemsen, Nuyens, Vrancken en anderen.

regeering van Augustus, zijn lierzang aanheffen en uitroepen: „O alles voorttelende zon, moget gij van uwen „stralenden wagen niets grooters aanschouwen dan Rome!" Maar terwijl de keizerlijke hand den tempel van Jupiter met het bloed der blanke offerstieren besproeit, en de dubbelkoren van uitgelezen maagden en kuische jongelingen de deugden van het oude Rome terugroepen, raakt het machtige rijk door den kanker van zedenbederf in ontbinding, en zetten barbaarsche volkeren zich reeds in beweging, die weldra den vermolmden Colossus zullen nederslaan en verbrijzelen. Gelijk de tronen vallen, zoo valt ook elke godsdienst, elke kerk, die niet gesticht is door de hand des Eeuwigen. Het Protestantisme herdacht op het einde van het verloopen jaar het vierde eeuwfeest van Luther's geboorte: waren het de jubeltonen van het eenstemmig lied der volkeren, die vol hoop en liefde weergalmden om de wieg van den hervormer, of waren het verwarde klanken, die ons deden rillen bij de koude des twijfels als bij de regenvlagen des winters, of was het de droevige lijkzang, die de spoedig naderende begrafenis dier onheilsleer aankondigde?

Neen, neen, M. H. het lied der eeuwen past den sterveling niet; in den hemel weergalmt het eeuwig „heilig" den eeuwigen God; op aarde komt het alleen zijner onsterfelijke Bruid toe, aan wie hij gezegd heeft: „Ik zal met u zijn tot aan het einde der eeuwen". Daarom verstomt het zelfs niet in duistere en sombere dagen, maar klinkt hoog boven de razende golven en de loeiende orkanen; daarom hoorden wij het weergalmen door de sierra's en de vlakten van Spanje ter eere der Seraphijnsche Theresia, langs de heuvelklingen der Ape-

nijnen ter eere van den nederigen Franciscus en van Benedictus, den grooten stichter van het kloosterwezen, langs de boorden van Rijn en Weser ter eere van Bonifacius, den Apostel van Duitschland; daarom vereenigden zich rondom den onsterfelijken Pius IX, in 't jaar 1867, op het 18de eeuwfeest der HH. Apostelen Petrus en Paulus, meer dan 500 kerkvoogden en dan 8000 priesters uit alle oorden der wereld, en ruischte in machtige golven het eeuwig *Te Deum* op het graf der stichters van het eeuwige Rome!

Daarom ook acht ik het niet ongepast, bij de luisterrijke hulde, die het Katholieke Nederland, op dit 15de eeuwfeest, aan zijn eersten kerkvoogd brengt, den grooten Heilige ook hier ter plaatse in zijn leven en zijne werken te teekenen.

Mocht ik U, M. H. den grooten belijder voorstellen, zooals hij door den middeleeuwschen kunstenaar in het steen gebeiteld in zijne kerk voor onze oogen rijst. Zijn statige lichaamsbouw is gehuld in den wijdplooienden kasuifelmantel, stralend van goud en edelgesteent; op zijn edel gelaat ligt diepe ernst, onuitsprekelijke waardigheid met milde goedheid gepaard; zijn rechterhand draagt den sleutel van het hemelrijk, zijn linker den bisschopsstaf, bekroond met het zegevierend teeken des kruises; aan zijn voeten kronkelt zich machteloos de draak der ketterij. Dien verheven sleuteldrager, dien moedigen kampioen des kruises wil ik u schetsen, zooals hij te voorschijn treedt op de helaas! te weinige, maar roemrijke bladzijden der oudste geschiedenis van ons vaderland; waar deze ons het licht weigeren, zullen wij met voorzichtige, maar niet met angstvallige hand zijne lau-

weren ontleenen aan de overlevering zijner stad en aan hare aloude gedenkteekenen; zelfs zullen wij de frissche bloemen niet versmaden, waarmede de dichterlijke middeleeuwen zijn voorhoofd omkransten, en hier en daar onze levensbeschrijving met de schoone verzen der beroemde legende kruiden, waarin de oudste van Neerland's dichters, Heynric van Veldeke, in Limburgsch dialect, den oudsten van Neerland's kerkvoogden bezingt. Leeren wij Gods almacht kennen in het wondervolle leven des grooten belijders, niet minder zullen wij Zijn vinger, die de volkeren leidt, erkennen in den invloed, welken de heiligen ten allen tijde op de beschaving uitoefenen: het graf van Servatius zal voor ons opdagen als het glansrijke middelpunt van de eerste beschaving in ons vaderland; het zal ons herinneren aan de leer, zoo dikwijls in onzen tijd door de Pausen uitgesproken, dat de Kerk de volkeren tot waren bloei en welvaart voert, en dat alle dwaalleer, ook op tijdelijk en stoffelijk gebied, verderf en verwildering veroorzaakt.

Eer wij echter tot de verdere ontwikkeling dezer stof overgaan, veroorloof ik mij de kinderlijk eenvoudige aanroeping aan te halen van den diepgeloovigen dichter:

> In Gods namen ende in sijnen vreden
> Soe beghennen wy dezer reden.
> Daerom bidde ick den Gods knecht
> Den werden ende den gheëerden,
> Dat hi mijn voersprake sy te Gode,
> De goede Sinte Servaes.

M. H. Wanneer wij ons in den tijd verplaatsen, waarop de H. Servatius in ons vaderland het Evangelie verkondigde,

in de 4de eeuw namelijk onzer tijdrekening, dan biedt ons vruchtbaar en bloeiend vaderland een zoo weinig verkwikkelijk schouwspel aan, dat wij Gode dankbaar moeten zijn, omdat Hij ons niet eerder aan Adam's stamboom heeft doen ontluiken, maar ons genadig tot nu het zoete levenslicht gespaard heeft. Men verbeelde zich ons land zonder stad, ja haast zonder dorp: op een tochtje langs de vruchtbare oevers der Maas b. v. zoudt gij geen enkele plaats ontmoeten dan het Castellum Menapiorum (Kessel) en Mosae Trajectum, Triecht, of Maestricht in het land der Eburonen; en ook deze plaatsen zoudt gij niet eens met onze groote dorpen vergelijken. Denk ook niet aan onafzienbare weilanden of vruchtbare akkers en velden; slechts hier en daar bemerkt gij als een oasis de bebouwde gronden der Romeinsche colonisten. Verder niets dan onmetelijke moerassen, gevormd door de wateren der zee, die tweemaal daags het land overstroomen, moerassen, tusschen welke, zegt Plinius, op de hoogten de hutten der Germanen als schepen zich vertoonen; niets dan maagdelijke wouden, die geheel Noord- en Zuid-Nederland bedekken, en over wier donkere kruin zich een zware mist legert, dien de stralen der zon slechts drie of vier uren doorbreken, zoodat de temperatuur wel vijf of zes graden lager stond dan tegenwoordig. Daar, in den duisteren schoot der wouden, maakt de halfnaakte Germaan, als hij zijn eenzame hut heeft verlaten, jacht op den oeros en verdedigt hij zich tegen den beer en andere wilde dieren; daar scherpt hij zijn krijgs-bijl en houdt hij zijn volksvergaderingen; daar ook volbrengt hij zijn offers, soms menschenoffers, aan Wodan, aan Thor, aan Freija en

droomt van zijn Walhalla, waartoe het bloed des vijands hem een zekeren weg baant. En gelijk de zee hare golven over de vlakten heendrijft, zoo werpt het Oosten gedurig nieuwe volken over onzen bodem, woeste horden, die in onweerstaanbare vaart alle beschaving vernielen en vertrappen; zoo hadden in de 4de eeuw de verschillende stammen der Franken over geheel ons land de vroegere inwoners verdreven of er zich mede vereenigd.

Welke hand nu zal dien chaos van drijvende elementen tot rust en stilstand brengen, zal daar eenheid en orde, beschaving en vrijheid, wetenschap en welvaart doen verrijzen?

De hand van het heidensche Rome? 't was een ijzeren en wulpsche hand, die ter verwoesting en grootere ontaarding de volkeren aangreep, waartegen de heldenscharen van Ambiorix en Civilis zich terecht, ofschoon vruchteloos, verzetten. Het licht der Romeinsche beschaving was, voor ons land althans, geen ander dan dat van het moordend staal, dat in plassen bloeds weerstraalde: getuigen de Eburonen, in het zuidelijk gedeelte van Limburg, wier geheele stam door Caesar verdelgd en uitgeroeid werd. „Ik ben het licht der wereld", zegt de Zaligmaker, en ziet! in het verre Oosten, in de weelderige dreven, waar God het paradijs plantte, aan de bekoorlijke boorden van den Euphraat rijst de morgensterre, die in onze donkere streken de zon der gerechtigheid zal voorafgaan. Daar immers zoude, wanneer wij aan oude oorkonden en aan de overlevering van Maastricht geloof mogen hechten, de H. Servatius geboren zijn, en dat wel uit edelen stam, uit ouders, die tot de naaste bloed-

verwanten des Zaligmakers behoorden. Wij willen noch kunnen de historische waarde dezer overlevering beoordeelen, maar vinden er toch iets hoog dichterlijks in, dat in het land en in de eeuw, waarin de afvallige Juliaan bij zijn sterven met de laatste golf van zijn bloed zijn laatsten lasterkreet ten hemel wierp: „Galileeër, gij hebt overwonnen!", de groote strijder geboren werd, die de Godheid van Jesus in het Westen zou verdedigen met een liefde, waaraan het geloovige volk geen anderen oorsprong kon geven dan de bloedverwantschap met den Godmensch.

Even frisch zijn ook de kleuren, waarmede de legenden de jeugd des toekomstigen belijders malen. Volgens een onlangs uitgegeven handschrift der 14de eeuw „was zijn aangezicht gelijk aan de stralen der zon, en leefde hij als een engel Gods onder de jongelingen van zijn leeftijd, en in alle landstreken van Armenië was niemand, die hem evenaarde". Van Veldeke zingt:

Hi was dien van Ermijnen
Teynen spieghel gegheven:
Die doeghdelyke wolden leven
Nae rechten wijsdome,
Dien was hi eyne bloeme
Ende eyn leydesterre,
Want hi luchtede verre.

Was het reeds in de 4de eeuw, volgens de getuigenis van Hiëronimus [1]), de gewoonte, dat ontelbare priesters en bisschoppen uit alle oorden van de wereld en met

1) *Ep.* XVII.

name uit Armenië naar Jerusalem trokken, ook Servatius reisde, gedreven door blakende liefde, naar het heilige land, werd daar weldra opgenomen onder het getal der priesters, ja, tot bewaarder aangesteld van het graf des Heeren, waarop de moeder van Constantijn, de H. Helena, een prachtige kerk had gebouwd. Toen hij nu op zekeren dag in deze kerk het heilig misoffer opdroeg, verscheen hem een engel en sprak tot hem:

Servatius, Gods druyt
Ich kome van den ghewahrighen Gode
En ben hier tot dich sijn bode;
Mich hevet der werelt Heylant
Doer goet hier tot dich ghesant;
Du salt leysten sijn ghebot;
Dich ontbuyt der wahrige Godt
Dattu salt varen in Gallia.
Du salt buscop werden dae.

En toen de heilige man zeide, dat hij kende „weder den weech noch die lant" sprak de engel:

Onse Heer sall dich ware bewahren;
Ich sall mit dich daer henen varen.

Geleid door den engel, kwam Servatius te Tongeren, het oude Aduatica Tungrorum, later ook Octavia geheeten. Gelegen langs de heerbaan, die van Bavai naar Keulen liep met zijtakken naar Parijs, was deze colonie der Romeinen tot een aanzienlijke handelsplaats aangegroeid. Vroegtijdig had zich daar het Christendom gevestigd: Maternus had er de eerste kerk gebouwd, die aan deze zijde der Alpen aan de Moedermaagd was toegewijd, en reeds

negen bisschoppen hadden van daar uit de geloovigen in dat deel van Gallië bestuurd. Nu echter was de zetel gedurende zeven jaren onbezet. „De grijze Valentinus had voor zijn sterven den bisschopsstaf op het altaar nedergelegd en verboden, onder bedreiging van den banvloek, dat iemand het zou durven bestaan, den kromstaf te aanvaarden dan alleen hij, die door de algemeene keuze en volgens de openbaring van Jesus Christus als een bekwaam leeraar en bisschop der zielen zou bevonden worden." Toen nu de bisschoppen ter keuze vergaderd waren, trad Servatius, onbekend en in pelgrimspij, de kerk binnen, ging ter zijde en bad vurig, geknield op den vloer, zijn priesterlijk gebed; en ziet! terwijl de pelgrim daar in gebed verzonken lag, stond eensklaps de engel, stralend als de zon, aan zijn zijde, vatte hem bij de hand, leidde hem ten altaar, en gaf hem den bisschopsstaf in de hand. Omstraald van een hooger licht stond daar Gods uitverkoren dienaar; door de menigte voer een rilling van heilige vrees; weldra echter weergalmden luide vreugdekreten en nog hooger klom de verbazing, toen zij den vreemdeling ieder in zijn eigene taal hoorden spreken.

Het jaar, waarop hij zich te Tongeren vestigde, was waarschijnlijk het jaar 335. In dat uitgestrekte bisdom, dat het grootste deel van België en een aanmerkelijk gedeelte van ons land omvatte, verspreidde de heilige bisschop gedurende bijna een halve eeuw het woord Gods en den geur zijner deugden. „Hij was", zegt de H. Gregorius van Tours, „de vader der armen en weezen, de „steun der verlatenen, de trooster der bedrukten." Van Veldeke zingt:

Hi was een kempe der heylighen kercke
Ende was aan zyn ambacht
Reyne, kuysche en eerstacht.

Ja, een kampioen was hij, een edele ridder voor Christus' vaandel! Aanschouwt hem in den grooten strijd van het Arianisme.

De Kerk was zegevierend uit het bloedbad der eerste eeuwen opgestaan; gelijk haar gekruisigde Christus glorievol na drie dagen uit het graf verrees, zoo verliet ook zij na drie eeuwen het graf der catacomben, en met den stralenkrans der waarheid om het voorhoofd, met het vaandel des kruises in hare onsterfelijke hand, besteeg zij, de koninklijke bruid, den troon der aarde, dien Petrus haar in de wereldstad gebouwd had; maar hoe sierlijk ook de koningsmantel zich om hare maagdelijke leden plooit, hoe gaarne wij haar ook aanschouwen in het goud van kroon en scepter, zij is en blijft hier op aarde de strijdende Kerk, de bruid van den Gekruisigde, die den spotmantel droeg en een lijdenskroon van doornen. Deze waarheid moest zij reeds bij haar eerste optreden ondervinden.

Vreeselijk was de strijd geweest tegen het Romeinsch geweld; vreeselijker echter is die, welken zij gaat leveren tegen de dwaalleer, tegen het Arianisme, zóó vreeselijk, dat, volgens de getuigenis der geschiedenis, de Kerk misschien nooit zwaarder beproefd werd.

Inderdaad M. H. beschouwen wij het Arianisme in zijn aard, dan zien wij dat deze dwaalleer het pas verrezen gebouw der Kerk in zijne grondveste aanrandde, in de Godheid namelijk van haren stichter; beschouwen wij den om-

vang dier ketterij, dan kan men niet loochenen, dat zij zich met verbazende snelheid over het Oosten en Westen heeft uitgebreid; beschouwen wij hare middelen, dan staat haar alles ten dienste: goud en eer, list en geweld, alles — alleen de waarheid niet; beschouwen wij hare verdedigers, dan moeten wij met tranen bekennen: vaak was het licht op den kandelaar uitgedoofd en het zout der aarde bedorven: bisschoppen en priesters verlieten hun banier, en de kudde was vaak beter dan de herders.

En, opdat aan zoovele factoren de kracht der eenheid niet zoude ontbreken, zien wij als hoogsten leider optreden Constantinus' zoon, keizer Constantius, den wreedaard, die zijn handen bezoedelde met het bloed zijner verwanten, den sluwen kerkvervolger, zoo moedig en zoo meesterlijk geteekend door Hilarius: „die den rug niet „geeselt", zegt hij, „maar den buik vleit door zingenot; „die niet van het leven berooft, maar ter dood verrijkt; „die niet naar den kerker ter gevangenis sleurt, maar „naar het paleis ter slavernij voert; die niet het lichaam „kwelt, maar de ziel doodt, niet het vuur van den brand-„stapel, maar dat der hel aanstookt; die Christus belijdt, „om Hem te loochenen; die voor de eenheid der Kerk zorgt, „opdat er geen vrede zij; die kerken bouwt en het geloof „omverhaalt; die conciliën bijeenroept, geloofsbelijdenissen „maakt en tegen het geloof leeft; die het hoofd buigt, „om den zegen van den bisschop te vragen, en beide „voeten opheft, om het geloof te vertrappen".

Wat een strijd! Maar God waakt over Zijne Kerk. In het Oosten en in het Westen dagen er mannen op, zooals er ten allen tijde door den vruchtbaren moederschoot der Kerk voortgebracht worden, edele heldenge-

stalten, zooals er in alle eeuwen, zoo gelijkend en toch zoo verscheiden, in het levend epos der Christelijke geschiedenis optreden, mannen, die met alle draden en vezels des levens in de Kerk, in hare leer en instellingen wortelen, mannen, zuiver en teeder als de duif, maar moedig ook als de leeuw en tegenover list en dwaling hard als bergen van graniet. Boven allen schitterde in het Oosten de onwankelbare Athanasius, in het Westen de geleerde bisschop van Pictavium, Hilarius, en als de derde in dien edelen bond — de eerste bisschop van ons vaderland, Servatius: een schitterend driemanschap M. H. verbonden door vriendschap, door kennis, meer nog door één levensdoel: de verdediging van de Godheid van Christus! In dezen reuzenstrijd verschijnt ons Servatius in al zijne grootheid. Gelijk de veldheer zich op alle punten bevindt, waar het gevaar dreigt, zoo doorkruist de edele Servatius de geheele aarde, om met het zwaard zijns woords zijn Koning te verdedigen. In het jaar 344 zien wij hem optreden te Sardica in Illyrië, om in de daar vergaderde synode de leer van het concilie van Nicea te bevestigen, den verbannen Athanasius terug te vorderen. Twee jaren later verschijnt hij te Keulen, om daar in een door Gallische bisschoppen gehouden vergadering — als wij ten minste aan de echtheid der acten, die aan de Duitsche geschiedschrijvers vervalscht schijnen, geloof mogen hechten — den plichtvergeten bisschop van zijn zetel te verwijderen met de woorden: „Hij, die met heiligschendende lippen Chris„tus loochent, kan den Christenen geen bisschop meer „zijn, en alwie met hem instemt kan voor geen Chris„ten gehouden worden". De faam zijner deugd, zijner

wijsheid, zijns invloeds stond zoo hoog, dat hij in 351 door Magnentius, die door den moord van keizer Constans zich van den troon in het Westen had meester gemaakt, als gezant naar Constantinopel tot Constantius werd gezonden, om van dezen den vrede te verkrijgen en zoo den eersten oorlog onder de Christenen te voorkomen. Constantius wees den kerkvoogd van de hand en overwon in den slag bij Murcia, waar 50,000 lijken het slagveld bedekten. Ook op deze reis bezocht hij te Alexandrië zijn strijdmakker, den grooten Athanasius, en toen deze beschuldigd werd, alsof hij met Magnentius tegen Constantius had saamgezworen, beriep hij zich op Servatius, als op een getuige, wiens geloofwaardigheid boven alle verdenking stond.

In het jaar 359 ontmoeten wij hem in de synode te Rimini, waar de sluwheid der Arianen met de wreedheid en het bedrog van den keizer wedijverde. Door allerhande listen, door honger en armoede werden de bisschoppen tot de heillooze plannen des keizers overgehaald. Slechts 18 van de 400 kerkvoogden weerstonden vast en onversaagd, en onder deze werd Servatius, bisschop van Tongeren, als de standvastigste geroemd: *constantissimus habebatur Servatius Tungerorum episcopus.*

Zoo streed onze bisschop voor Christus' Godheid door woord en schrift; want, volgens geloofwaardige bronnen, zou hij twee werken tegen de ketterij van Arius geleverd hebben; zoo wierp hij ter beschutting van Gallië een dam op, dien de watervloed der dwaling niet vermocht te doorbreken.

Maar redde hij zijn land, hij kon zijne stad niet red-

den. O, hoe verlangde de grijze, de teederminnende vader zijne zonen in Christus weer te zien! Hoe snel klopte zijn door zooveel reizen en werken afgetobd hart bij de zoete gedachte, dat hij den pelgrimsstaf daar zou nederleggen, waar de engel hem den bisschopsstaf had overgereikt! Hoe haastte hij zijn schreden over de Alpen naar zijn dierbaar Aduatica!

Maar de knecht is niet beter dan zijn meester. Helaas! op den zoo ijverig verzorgden wijnberg zou de druif des heils niet rijpen en de boom, die daar prijkte, in heerlijken bloesem, zou geen vruchten voortbrengen, maar verdorren en den vlammen ter prooi worden! Weelde en het door Juliaan den Afvallige nieuw ingevoerde heidendom hadden Tongeren ten val gebracht: de eens zoo trouwe bruid wees den bruidegom af. Servatius kwam bij de zijnen, maar de zijnen wilden hem niet ontvangen. Vol diepen weemoed weende hij over zijn Jerusalem en nam treurig en gelaten den weg der ballingschap. Op last van den engel ging hij naar de stad, gelegen:

In eynen dall scoen en de liecht,
Effen ende wael gedaen,
Daer twee water tsamen gaen,
Eyn groot en eyn cleyne,
Claer, schoen ende reyne:
Das die Jeker ende die Mase;

Naar die stad,
Gheheyten Trajectum,
Daer sande God Servatium.

Zoo ontving dan de schoone Maasstad, zij die te midden van frissche weilanden en golvende korenakkers, zoo

aanminnig en bevallig, gezeten is aan den voet van den St. Pietersberg en zich spiegelt in de heldere wateren van Maas en Jeker, haren vader, haren bisschop, den stichter van haar macht en welvaart, den edelen, goeden St. Servaas! [1])

En als hy toen te Triecht kwam
Daer was hi alsoe gerne.
Daer buwde hi eyne celle
Ende eyne cleyne capelle
Ende eyne cluse, daer hy inlach,
Daer hy nacht ende dag
Gode diende met trouwen.

Op zekeren dag dan, dat Servatius diep in gebed verzonken lag, toonde hem God de onafzienbare horden der Hunnen, die onder aanvoering van Attila „den geesel Gods" als de opgezweepte golven van den doorgebroken Oceaan over geheel zijn bisdom zouden heenstroomen en Tongeren tot op den grond verwoesten. Bezorgd voor zijne kudde, trok de grijze herder door heel zijn bisdom en predikte boetvaardigheid. Zijn volk echter bleef doof voor de vermaningen. Toen beproefde hij een laatste middel: hij zou naar het graf der Apostelen gaan, en op de voorbede van Petrus zou God zijn volk sparen. Hij neemt zijn pelgrimsstaf met ivoren kruk — een staf, die in den reliquieënschat van Maastricht bewaard is, en die de duidelijke sporen zijner eeuw draagt — en begeeft zich op den avond zijns levens over Metz naar

1) De meening van Dr. Nuyens, die zonder nadere verklaring beweert, dat *een andere* Servatius den zetel van Tongeren naar Maastricht overbracht, wordt door de Bollandisten een verzinsel (*commentum*) genoemd.

de hoofdstad der Christenheid. Dag en nacht bad hij daar voor het behoud van zijn volk en besproeide het graf der Apostelen met zijne tranen; doch te vergeefs. In een visioen sprak Petrus tot hem: „Servatius, wat „valt gij mij lastig? over Tongeren ligt Gods gramschap „in eeuwigheid, want het heeft uwe leer verworpen, doch „daar is Maastricht, eene koninklijke stad, die gij lief „hebt; zij zal u een graf zijn en een glorie. Daar ont- „vangt gij loon voor uw arbeid, vooral tegen het einde „der wereld".

Aan dit visioen knoopt zich de vermaarde legende van den sleutel, dien Petrus tot troost aan den biddenden Servatius overreikte:

Eynen slotel gaf hy hem in die hand
Van sylver, die seltsaem was;
Dien behielt Sinte Servaes
Teynen lyteiken en ghemercke
Van hiemelschen ghewercke
Dat nyemant solch eyn sach.

Deze legende is eene dichterlijke uitdrukking van een geschiedkundig feit: namelijk het overgeven door Paus Damasus aan Servatius van een der kostbare sleutels, *sleutels der belijdenissen* of Petrus-sleutels genaamd, in welke een klein gedeelte van de ketenen van den vorst der Apostelen als reliquie werd ingesloten; zij is de uitdrukking ook van het Katholiek geloof aan het primaatschap van Petrus en zijne opvolgers, waardoor wij belijden, dat aan den Paus de hoogste macht in de Kerk is gegeven van te binden en te ontbinden.

Die sleutel bevindt zich te Maastricht en is een der

schoonste oudheden in de Katholieke wereld. Zeker hebben hem de stof, waaruit hij vervaardigd is, het electrum, en de keurig gedreven bladversieringen bij het heft de faam gegeven van „*hiemelschen ghewercke*"

Een dergelijken sleutel bracht ook de laatste bisschop van Maastricht, de H. Hubertus, naar zijne nieuwe bisschopsstad, naar Luik, over; ook daar wordt deze sleutel tot heden bewaard en vereerd. En — hoe zoude ik het onopgemerkt kunnen voorbijgaan — heeft niet de eerbied, de liefde van Nederland's eersten kerkvoogd jegens den Paus bij zijn volk, zulke diepe wortelen geschoten, dat ook de onheilvolle stormen der laatste eeuwen ze niet vermochten uit te rukken? Die liefde is ons erfdeel geworden, dat ons niemand kan ontweldigen; en wanneer na 15 eeuwen trouwelooze vorsten den vader der Christenen aan den moedwil zijner vijanden overlaten, dan zullen de heldenzonen van Nederland, als waardige zonen van hun eersten Apostel, opstaan en zich met het zwaard der kruisvaarders omgorden, om door hun bloed den smaad weg te vegen, dien ontaarde zonen der Kerk op de Christenheid hebben geworpen.

Bedroefd keert Servatius naar ons vaderland, onder Gods bescherming, weder; onder Gods bescherming, want: wordt hij gevangen genomen door de barbaren, dan omstraalt den Heilige een wolk van licht; valt hij in slaap aan den rand van den weg, dan daalt een arend neder, strekt zijn breede vleugelen over hem uit en beschermt het gelaat van den grijsaard tegen de stralen der zon; reist hij door dorre en zandige streken, dan teekent hij met zijn pelgrimsstaf een kruis in het zand, en een bron van heelend water borrelt aan zijn voeten; is

hij te Keulen nedergeknield, dan verheft zich in zijne cel een zuil van licht tot aan den hemel, en de kerk, die de H. Severinus op die plaats zal bouwen, zal genoemd worden: *Porta coeli*, deur des hemels.

Diep roerend ook en bepaald tragisch is het tafereel, waarin ons de dichter, in overeenstemming met de oude schrijvers, het afscheid van Tongeren teekent, en zeker heeft hij bij het schrijven zijner *Éneïde* de kleuren onder zijn penseel zien verbleeken, als hij dacht aan de schoone verzen der Servatius-legende.

Ontroerd bij de ijselijke mare van Servatius' voorzegging, kwamen vele inwoners van Tongeren den Heilige tot Trier te gemoet, en, op het zien van hun berouw, vertrok de grijze bisschop met hen naar de stad, die hij beminde en niet redden kon. Op eenigen afstand kwamen de inwoners hem in dubbele rij, priesters en leeken, met de beelden der Heiligen en de heiligdommen der stad ter ontvangst te gemoet.

Ende as hy tot hen quam,
Servatius die weerde,
Doen vielen se op die eerde
Den werden heer te voeten.
Mynlike dat sijne grueten
Beide groet ende cleyne.
Sy riepen alle ghemeyne
Ten heilghen predickere
Dat hi willecomen were.
Alle die vergaderingen
Al weynende dat sy songhen
Mit luder stemme: Osanna!
Doen was vroede en jamer dae.

Al wie begrijpt, hoe God, niet minder groot in de onzichtbare schepping der genade dan in de zichtbare schepping des heelals, het hart des priesters door het heilig priesterschap tot een vaderhart, tot een afbeeldsel van Zijne liefde schept, wijd genoeg om de geheele hem toevertrouwde kudde als een dierbaar kroost in vurige en teedere liefde te omvatten, zal begrijpen, wat er moest omgaan in het hart van den afgematten grijsaard bij die laatste intrede in zijn Jerusalem, bij het laatste vaarwel aan zijn volk, waarop zoo spoedig en zoo vreeselijk Gods straffende hand zou nederdalen. O, hoe mengt hij zijne zuchten met de zuchten zijner kinderen, zijne tranen met hunne tranen, zijne weeklachten met de hunne! Met wat weemoed verkondigt hij hun Gods onveranderlijk raadsbesluit der naderende verwoesting; met wat liefde en aandrang vermaant hij hen te bidden, opdat zij ten minste hunne ziel mogen redden! Met wat onuitsprekelijke droefheid spreekt hij hun toe: „Van dezen dag af zult gij mijn „aangezicht niet meer aanschouwen noch mij voortaan „in deze stad zien wonen, want ik zal weldra den weg „opgaan van alle vleesch en niet meer in uw midden „verschijnen."

Met wat majesteit verheft hij zijn door ouderdom gekromd lichaam en spreekt hij plechtig, hun met zijn rechterhand den sleutel toonend: „Door dit teeken, mij „door 's hemels sleuteldrager gegeven, zult gij weten, „dat ik machtig ben de poorten des hemels te sluiten „voor diegenen, welke ik met den herderstaf, mij weleer „door den engel gegeven, niet heb kunnen verbeteren,

„maar ook ze te openen voor hen, die onze geboden „nakomen."

En welke zal zijne laatste bede zijn? Hoort! „Ik ver- „lang", zegt hij, „dat de lichamen der Heiligen en de hei- „lige vaten van hier worden overgebracht naar Maastricht, „waar zij ons, die Octavië verlaten, tot troost zullen ver- „strekken." De grijze, diepbedroefde bisschop neemt de urne met de heilige asschen zijner voorgangers in zijne bevende armen en vertrekt onder de luide jammerkre- ten, het gehuil en het vreeselijk misbaar van zijn volk; dichte scharen volgen hem langs den Romeinschen heer- weg naar Maastricht; de weduwen en weezen en onge- lukkigen van alle soort roepen hem toe: „Verlaat ons „niet, heilige Vader! vergeet ons niet, goede Herder!" Luide weergalmen de jammerkreten der priesters: „Goede „vader, waarom verlaat gij ons? Laat ons met u sterven!"

Zoo trekt de droevige stoet langs de lange, eentoonige baan, die naar de nieuwe bisschopsstad leidt, naar de toekom- stige hoofdstad van het herbergzaam gewest, dat ook in onze dagen aan verbannen kerkvoogden een schuilplaats mocht geven. Maar weldra hebben leed en vermoeienis de krachten des grijsaards uitgeput; hij legt zich neder op den grond, en ziet! daar verheft zich de aarde onder zijne stramme lede- maten tot een zacht legerbed en zwelt onder zijn eerbied- waardig hoofd tot een peluw en kussen, terwijl zij zich rondom, ofschoon in den winter, met frissche lente- bloemen tooit. Bij het zien van dat wonder van Gods almacht richt zich de grijsaard op en spreekt: „Ziet zoo- „als na den winter de bloesem van Mei herleeft met „de zoele lentelucht, zoo zal na de wreedheid van den „dood de eeuwige rust aanbreken voor de heiligen".

De „koninklijke stad" Maastricht ontving met vreugde haren vader en haren eersten herder; deze liet een krocht graven in de kerk van den H. Maternus en borg daar de heilige schatten, uit Tongeren medegebracht. Daar hij wist, dat zijn stervensstonde nabij was, bereidde hij zich door gebeden en door laatste vermaningen aan zijn volk ter dood voor; slechts weinige dagen verliepen, en hem verscheen, terwijl hij het heilig misoffer opdroeg, aan de rechterzijde des altaars een engel, die hem de blijdschap des onvergankelijken levens aantoonde. Overvallen door een lichte koorts, stierf hij den 14^{en} Mei, Pinkstermaandag van het jaar 384, na de Noon, op het uur, waarop de Godmensch Zijne ziel den hemelschen Vader overgaf. Een hemelsch licht, dat gedurende drie uren zijn lichaam bestraalde, verkondigde in ons vaderland, dat zijn eerste bisschop ten hemel was gevaren; engelen daalden neder en legden onder blijde lofzangen een zijden lijkkleed over den doode, en aan zijn heilig lichaam ontvloeide als aan een paradijsbron gezondheid voor de zieken.

De lijkplechtigheid duurde zeven dagen, en den achtsten dag werd hij begraven langs de groote heerbaan (*juxta aggerem publicum*) nabij de kerk, welke eertijds de H. Maternus had laten bouwen. Volgens den heiligen Gregorius van Tours, toonde God door een zichtbaar wonder, dat in dit graf een Heilige rustte: bedekte ook de sneeuw in dichte lagen de omliggende bergen, geen vlokje daalde neder op die heilige rustplaats.

Dit graf, boven welk eerst een houten bedehuis, later de heerlijke Servatius-kerk gebouwd werd, is bij de herstelling der krochten voor korten tijd teruggevonden,

nauwkeurig op dezelfde plaats, die de aloude oorkonden aangeven, naast den Romeinschen weg, waarvan men de sporen duidelijk erkende. Met heiligen eerbied en diepe ontroering traden wij onlangs de enge krocht binnen en baden op de plaats, waar gedurende vele eeuwen het overschot rustte van den grooten Heilige; met groote belangstelling zagen wij, hoe na 15 eeuwen het geopende graf getuigenis kwam afleggen van de waarheid der legende, daar het gewelf met zijn ijzeren haak en zijn zwarte rookwalmen ons toonde, hoe eens in die donkere grafstede eeuwen lang het licht brandde ter eere der heilige gebeenten; met innige voldoening beschouwden wij op den achtergrond het beeld van den Heilige, voorgesteld als glorierijk verrijzend uit het graf en door de engelen gekroond, en lazen wij het op beide zijwanden geteekend grafschrift: „In deze grafspelonk hebben de „ledematen gerust van den H. Servatius. Hij was een „edele kerkvoogd, bestraald door het licht der deugden, „zacht van inborst, van schoone lichaamsgestalte, een „man uitstekend in verdiensten, een priester vol gods„vrucht; hij heeft de aarde verlaten en is ten hoogen „hemel gestegen."

Een eerbiedwaardig heiligdom is dat graf M. H., een onschatbaar plekje gronds op onzen Nederlandschen bodem! Voor dat graf immers knielden heele geslachten onzer voorvaders — ook „van Brabant, van Overijssel en van Holland", zegt een handschrift — en vonden er een rijke genadebron. Voor dat graf stortten zoovele Heiligen hunne vurige gebeden: de heilige kerkvoogden van Maastricht, de H. Gertruda, de H. Gerlacus, de H. Bernardus, de H. Norbertus, de H. keizer Henricus, de H. Juliana, die

de bescherming van Servatius kwam inroepen ter instelling van het groote H. Sacraments-feest. Voor dat graf bogen de koningen van Austrasië hun gekroonde hoofden; voor dat graf knielde de held der glansrijke middeleeuwen, de groote Karel, en vroeg den zegen van Servatius over zijn zegevierend zwaard. Voor dat graf knielt na vijftien eeuwen ook thans het Katholieke volk van Nederland en brengt bij het eeuwfeest zijne hulde aan het stoffelijk overschot van den vader van ons geloof, van den man, uitstekend in verdiensten, *viri magnis meritis*, van *den vader en stichter der Nederlandsche beschaving*; uit dat graf immers straalden over geheel ons land als uit hun glansrijk middelpunt godsdienst, wetenschap, kunst, vrijheid en welvaart, dat graf is *de bakermat*, *de wieg onzer beschaving*.

M. H. Toen ik den H. Servatius den *vader* noemde *onzer beschaving*, heb ik een woord uitgesproken, dat mij midden in den grooten strijd werpt onzer dagen, in den *Culturkampf*, zooals onze Oostelijke naburen dien noemen. Een Roomsch bisschop de stichter van Nederland's eerste ontwikkeling! Zijn graf de wieg van onzen bloei en welvaart! Maar dat is waanzin! O, ik zie reeds, hoe de glimlach van diep medelijden de ernstige lippen plooit, van welke aan onze hoogescholen de orakels der wetenschap klinken; ik hoor reeds uit de dichte scharen des volks, dat zijne cultuurkennis aan de zuivere bron der liberale pers ontleent, een machtig: *Haro! sur le baudet!* En met de ouden piept en snatert van humanisme en vooruitgang het jonge Nederland, dat, gekoesterd onder de vleugelen van

het neutraal onderwijs, de jeugdige borst baadt in het zonnelicht der vrije wetenschap onzer eeuw!

De beschaving, zoo roepen ons de kinderen der hedendaagsche wetenschap toe, de beschaving! Zij schitterde onder Minerva's schild te Athene, werd opgenomen door Romulus' volk, dat haar met zijn zegewagen door de wereld voerde; treurig dook zij gedurende de middeleeuwen in somberen nacht, maar verrees met Luther, den held der vrijheid, en begon met de omwentelingen der vorige eeuw hare lichtvolle loopbaan!

De beschaving! Hare leus is: vrijheid van 's menschen rede, vrijheid van 's menschen wil! Weg met de banden van geloof en gezag!

De beschaving! Niet uit geloof en godsdienst, maar uit kool- en ijzermijn ontsprongen haar de bronnen van snelheid, macht en licht. Ziehier haar goden:

Kunst en Kracht en Industrie
En voorts geen eerdienst meer dan de eerdienst van 't genie.

De beschaving! Niet de bovennatuurlijke hand van Gods voorzienigheid, niet de zichtbare hand van Christus' Kerk leidt ze door de volkeren. Wie dan? Luistert naar de donkere orakeltaal! „Boven den chaos der woelingen en der „partijen, waarin scherpe en geoefende oogen de worsteling „van een wordenden kosmos ontdekken, zweeft de *ge-*„*nius des volks!*"

Wij M. H. wij zouden sidderen bij de gedachte aan dien „wordenden kosmos", door dien duisteren „genius des volks" voortgebracht, als wij niet boven de verwarring aller beginselen, de Kerk van Christus zagen

die als een zon van licht en leven, van waarheid en genade de aarde bestraalt en doorgloeit; de Kerk, die de moeder is aller beschaving, omdat zij de moeder is aller deugd, aller ware wetenschap, aller ware vrijheid; de Kerk, die het individu veredelt en alle betrekkingen van gezin en staat heiligt en behoudt; de Kerk, die verre van tijdelijke welvaart en vooruitgang te stuiten er zich over verheugt, ja die, om met den grooten Broere te spreken — van wien Dr. Schaepman getuigt, dat zijn ideeën de kern zijn onzer ideeënwereld — de oorzaak is en blijft van 's werelds geluk, van den vooruitgang en de ontwikkeling, waarop onze eeuw zoo groot gaat; de Kerk, die zich ontfermt over een wereld, zoo rijk en toch zoo arm, zoo wijs en toch zoo onwetend, zoo tot onbegrijpelijk veel bekwaam en toch niets tot haar wezenlijk geluk kunnende verrichten; de Kerk, die terwijl haar linkerhand de volkeren ten hemel wijst, met haar rechter den wereldwagen op den afhellenden grond tegenhoudt en aan de kranke maatschappij, door wier aderen een gift stroomt, dat haar koortsachtig doet ijlen, tegengift en troost en verkwikking biedt.

Hoe komt het dan, dat juist op de Katholieke Kerk, die heden ten dage meer dan ooit in 't licht treedt, omdat de schaduw donkerder is, de smaad geworpen wordt, alsof zij der beschaving in den weg stond? 't Is duidelijk: omdat het geloof een gave Gods is en een bovennatuurlijk licht, en de hoogmoedige mensch halstarrig dat licht weigert; omdat het woord der eerste bladzijde van Joannes ook nu nog verwezenlijkt wordt: „Het licht „schijnt in de duisternissen en de duisternissen hebben „het niet begrepen".

Voor ons echter, die Gods Woord en Zijne Kerk vol genade en waarheid kennen, is het een onuitsprekelijk genot, eene zaligheid, Gods werken onder ons te beschouwen, den stroom onzer Christelijke beschaving tot aan zijn oorsprong opwaarts te volgen en eerbiedig de hand des eersten Apostels te kussen, die zich zoo zegenend over ons uitstrekte.

De Apostel, die aan den drempel staat onzer geschiedenis, is de H. Servatius, een waar cultuurman, zooals men hem in onze eeuw zou noemen. Om deze bewering te staven, zoude het reeds genoeg zijn u te herinneren, dat hij de man was, die het Arianisme voor Gallië tegenhield; had het Arianisme gezegevierd, dan was het aanschijn der wereld veranderd, zegt Dr. Nuyens te recht; dezelfde dwaalleer immers, die door de Godheid van Christus te ontkennen het geloof en de liefde jegens een menschgeworden God wegnam, zoude tevens in Gallië de geheiligde wetenschap en de Christelijke maatschappij vernietigd hebben. Maar een grootere eer viel hem te beurt. Wanneer in de 8ste eeuw de Saracenen, ontelbaar als de sterren des hemels, zich van de Pyreneeën in de vlakten van Frankrijk nederstorten en onder aanvoering van Abd-el-Rahman de geheele Christenheid bedreigen, als reeds tal van strijders in dat bloedig voorspel der kruistochten gevallen zijn, wacht Karel Martel na verschillende twijfelachtige gevechten den feestdag af van den H. Servatius en levert op dien dag een roemrijken slag, waarin onder bescherming van onzen bisschop de macht der goddeloozen als rook in de lucht verdwijnt; dankbaar voor de zegepraal zendt hij den bisschop Willegisus naar Maastricht om de kerk van den redder van Gallië te

herstellen en op zijn roemrijk graf een *ciborium*, dat is: een omhuifd altaar, van goud en edelgesteenten te plaatsen, terwijl hij het lichaam des Heiligen in een kostbaar reliekschrijn, door de inwoners *Noodkist* geheeten, laat nederleggen, die als een andere arke des verbonds in allen nood wordt medegevoerd.

Werkte de invloed van Servatius zoo krachtdadig, om de vijanden der beschaving van de Christenheid te weren, met hoeveel meer kracht zal de Heilige ons en zijn vaderland door zijn werken en zijn bescherming uit de duisternis des heidendoms tot Christelijke beschaving doen verrijzen! Uit Maastricht, de nieuwe bisschopsstad, verspreidde zich het Evangelie naar alle richtingen: meer dan honderd kerken wijst ons de geschiedenis aan, die onder Servatius en zijne heilige opvolgers — want de bisschoppen van Maastricht zijn allen heilig verklaard — in alle deelen van dat uitgestrekte bisdom gebouwd, als even zoovele glansrijke middelpunten, even zoovele zonnen, het licht van den godsdienst en van de beschaving onder de heidensche stammen verspreidden.

En denkt niet, dat het Noorden van ons land van dien heilzamen invloed verstoken bleef! Zeker kon het uitgestrooide zaad wegens de gedurige oorlogen met de stugge Friezen daar moeilijk tot rijpheid komen, maar toch roept de bisschop van Utrecht, Radbod — een afstammeling van den Frieschen koning Radbod, die zijn voeten uit de doopvont terugtrok, toen Wulfram den hemel aan zijn heidensche voorvaderen niet kon verzekeren — in een preek over den H. Servatius zijn geloovigen toe: „Wie gij ook zijn moget, die den naam van Chris„ten waardig wenscht te dragen, gij moet Servatius, den

„leeraar en den bevorderaar des Christendoms, teeder be-
„minnen en eeren .... Immers, moet de heele Christen-
„heid hem loven en prijzen, hoeveel te meer wij, die
„hij in de goddelijke leer heeft onderwezen." En als in meer gunstige tijden de H. Willebrord aan de Nederlandsche kusten aanlandt, zien wij dan niet den grooten Apostel, eer hij het bekeeringswerk begint, naar het graf van Servatius gaan en daar aan de voeten van Lambertus, den opvolger van Servatius, nederzitten, om in zijn groote taak onderwezen te worden? Aan Servatius dus en zijne opvolgers danken wij de verspreiding van den godsdienst hier te lande.

Beschouwen wij nu den Christelijken godsdienst en zijne werking in het menschdom, dan erkennen wij aanstonds, hoe veredelend zijne leer op den geest der bevolking werkt, en, hoe dikwijls ook herhaald, steeds treffend blijft de veronderstelling: was het aan Plato en Cicero gegeven geworden uit den mond van een Christenkind de eenvoudige leer van den catechismus te vernemen, zij zouden eerbiedig neergeknield hebben, als de Joden voor het goddelijk kind in den tempel, en hun dorst naar waarheid aan de kennis van dat kind gestild hebben. En hoeveel geleerden in onzen tijd zouden met vrucht die school bijwonen en daar een antwoord op hun twijfelingen vinden, dat de trotsche vrije wetenschap onzer hoogescholen niet vermag te geven.

Het Christendom bepaalt zich echter niet bij theorie, maar grijpt terstond bij zijn verschijning zoo diep mogelijk in het leven der volkeren, in het hart van het individu zoowel als in de betrekkingen van huisgezin en staat Uit zijn zeven sacramenten stroomt, als uit een zeven-

voudige bron, de genade, de heiligheid, het goddelijk leven van Christus over de maatschappij, doordringt haar in al hare aderen, gelijk de malsche lenteregen de aarde doordringt, doet haar uitbotten tot den frisschen bloesem der Christelijke deugden: door die genadebronnen wordt de individueele mensch gereinigd, gesterkt, geheiligd, terwijl daarenboven het sacrament des huwelijks onmiddelijk het gezin en zoo den staat veredelt, en dat des priesterschaps den zondigen sterveling tot tolk van Gods leer, tot Zijn offeraar, Zijn dienaar, tot trooster en redder der menschen wijdt.

Was Servatius voor ons de brenger dezer hemelgaven, hij was meer! Hij was bisschop! De macht der bisschoppen nu was in dien tijd van de hoogste beteekenis op maatschappelijk gebied. Hadden de Christenen in de bloedige vervolgingen geleerd zich zoo nauw mogelijk rondom hun kerkelijk opperhoofd te dringen, hem hunne geschillen te onderwerpen, omdat de burgerlijke rechtbanken met de andere staatsinstellingen ontaard waren, ook keizer Constantijn had weldra bij zijne bekeering bemerkt, wat elementen van orde er in het gezag der bisschoppen lagen. Het scheidsrechterschap der bisschoppen werd wettelijk erkend en de uitspraken eener synode hadden kracht van rechterlijke beslissing.

Theodosius de jongere ging nog verder: hij gaf wetsverordeningen uit, waarbij bevolen werd, dat de uitspraak der bisschoppen als een wettig vonnis in hoogste instantie zonder hooger beroep moest ten uitvoer gebracht worden. De bisschoppen werden niet alleen scheidsrechters, maar zij werden tevens de oppertoezieners der openbare werken. Zij werden de eerste stedelijke ambtena-

ren, zegt Guizot, en als de magistraatspersonen werkeloos en moedeloos de armen kruisten, werd de geestelijkheid in Rome en in de provinciën de steun der bevolking. Zooodanig nu trad Servatius op in ons land en na hem zijne roemvolle opvolgers. Voor het gezag der kerkvoogden, en voor hun gezag alleen — de geschiedenis bewijst het — weken de barbaarsche horden der Hunnen: Paus Leo redde Rome, de bisschop Anianus Orleans, de bisschop Lupus Troyes, en als Tongeren onder de vlammen der vernieling ineenstort, staat Maastricht overeind, beschermd door Servatius!

Er is nog een andere macht van beschaving, een bewonderenswaardige instelling, die niet alleen zeer innig met de Kerk vereenigd is, maar gelijk de bloem uit den knop noodzakelijkerwijze uit haar ontspruit; eene instelling, die met de Kerk de eeuwen doorwandelt en alle volkeren bezoekt en met haar ze allen zegent; die gegrondvest is op de armoede en de wereld verrijkt; die gegrondvest is op de volledigste onderwerping en juist door die onderwerping den volkeren de ware vrijheid leert; die door een vrijwillige belofte zich tot de onvruchtbaarheid des celibaats verbindt en zoo met de waardeering der zuiverheid in de wereld de kracht tot de menschelijke voortplanting behoudt; eene instelling, die geen ander doel heeft dan de volmaking der ziel en toch woestijnen verandert in paradijzen; eene instelling, die door de wereld vervloekt, met duizend armen alle ellenden der wereld liefdevol omarmt en heelt; die als dwaas uitgescholden de hoogste wetenschap bezit en alle menschelijke kennis behoedt en bevordert; die steeds vervolgd en uitgeroeid in duizend nieuwe spruiten op den

afgeknotten boomstam uitbot; eene instelling, die zich van de wereld terugtrekt en de wereld beheerscht en alle geslachten tot het toppunt der beschaving leidt — de instelling van het kloosterwezen, de schoonste roos op den kruisberg uit het bloed des Zaligmakers gesproten, de steeds levende bladzijde, waarop alle volkeren de verhevenheid van Christus' evangelische raden lezen en leeren hoogschatten! Wee den Christenvolkeren, uit wier schoot de blinde staatkunde dat albezielend element durft verbannen! Heil den stranden, waar deze volgelingen van Christus aanlanden! Heil ook den vorst, die in wijze en fiere onafhankelijkheid het oor niet leent aan kleingeestige waanwijsheid, en aan een zoo groote macht van beschaving vrijheid van werken verleent!

Zeer geestig zegt de graaf de Montalembert, dat er tot de vorming eener nieuwe wereld op de ruïne van het heidendom twee factoren noodzakelijk waren: de barbaren en de monniken! De barbaren, om met krachtigen knods het vermolmde staatsgebouw van het heidensche Rome stuk te slaan, de monniken, om een nieuwe maatschappij op te bouwen. Dat er barbaren opdaagden ter vernieling van het heidendom ook in onze gewesten, en in voldoende menigte, zagen wij; dat er monniken ter opbouwing toesnelden, daarvoor zorgde God door middel van Servatius [1]). Innig bevriend met den H. Atha-

---

1) Hoe groot de verdiensten zijn van onzen eersten bisschop jegens de kloosterorden, getuigen de getijden der Eerw. Paters Dominicanen: uit dankbaarheid voor de redding der beroemde orde uit de handen van Lodewijk van Beieren door eene waarschuwing van den Heilige, wordt er overal een jaarlijksch feest door alle zonen van den grooten Dominicus den 22en Mei gevierd.

nasius, den stichter van het kloosterwezen in het Westen, kon het wel niet anders, of de groote Servatius moest van den grooten Athanasius den ijver tot de beoefening der evangelische raden overgenomen hebben en ook in zijn bisdom deze bewonderenswaardige samenleving ingesteld hebben, bijzonder als wij letten op de woorden van Paulinus a Nola, een schrijver der 4de eeuw: „Waar „eens" — zegt hij, sprekend van Gallië — „onherbergzame „wouden, onveilige stranden waren, daar weergalmen nu „in volkrijke kloosters de engelachtige koren der heili„gen" [1]). Dat deze woorden ook op ons land betrekking hebben, bewijzen ons de menigvuldige kloosters van het bisdom Maastricht, zooals b. v. twee te Tongeren, twee te Maastricht, een te Nivella gesticht door de H. Itta, weduwe van Pepijn van Landen, een te Namen door Amandus, bisschop van Maastricht, verder te Stavelot, te Odiliënberg, te Susteren enz. Hoe groot de voorliefde der Franken jegens het kloosterleven was, zegt ons de geschiedenis, wanneer zij b. v. getuigt van het huis der Pepijnen, waaruit Karel de Groote gesproten is, dat van de broeders van Pepijn den Korte een monnik was te Monte-Cassino, een ander abt te Saint-Denys; dat drie neven van Karel den Groote: Adelbert, Wala en Bernard monniken waren, om niet te spreken van zoovele heilige vrouwen uit adelijken bloede, de Itta's, de Begga's, de Gertruda's, die allen kloosters stichtten, dat is middelpunten van beschaving, kloosters, die vaak de bakermat van dorpen en steden werden.

Dat zich de kloosterlingen niet alleen op eigen vol-

---

1) Ghesquieri p. 388.

making, niet alleen op het ontginnen van wildernissen, maar ook op het onderwijs der kinderen toelegden, is overbekend; en het onderwijs in die nederige scholen, bij kerk en kluis gesticht, was heel wat gezonder dan het tegenwoordige in de paleizen, door een godsdienstloozen staat gebouwd, waar de staatskas geledigd maar hart en geest niet verrijkt worden. Zulke scholen zijn geen middelen van Christelijke beschaving, maar van onchristelijke verwildering; Servatius zoude ze in zijn bisdom niet geduld hebben. Gelijk wij weten, dat Willebrordus in Utrecht en Bonifacius bij Fulda een school stichtten, zoo moeten wij aannemen, dat ook in het bisdom van Maastricht met de eerste verkondiging van het Evangelie de scholen verrezen; geschiedkundig is het, dat de bisschop Amandus op zijne terugreis van Rome — in het jaar 650 ongeveer — zich van eenige priesters liet vergezellen, om dezen het onderwijs van de geestelijkheid toe te vertrouwen. In de school dezer mannen, die de geschiedschrijver *viri historici et sapientes* noemt, groeide Lambertus op, de edele, hoogbegaafde jongeling, die eens met zooveel roem den bisschopszetel zou bestijgen; zelfs beweert men, dat de oude biografen van de heilige Lambertus en Hubertus rectors waren der Maastrichtsche domschool.

Als laatste openbaring eindelijk en tevens als laatste middel van beschaving staat de kunst, die hetzij ze als letterkunde, hetzij ze als bouwkunst of schilderkunst optreedt, steeds de verheven uitdrukking is van 's menschen gedachten en diepste gewaarwordingen en de machtige leermeesteresse van het goede en het schoone.

De leermeesteresse van het goede en schoone! Zeker,

dit is de taak dier hemeldochter, en hoe heerlijk werd die taak in de middeleeuwen vervuld, toen kunst en wetenschap in dienst der Kerk stonden; toen beitel en penseel en stift en naald geen andere taal spraken dan die des geloofs; toen doek en steen en metaal, met de hoogste gedachten van 's menschen geest, met de verhevenste gevoelens van 's menschen hart bezield, aan de volkeren deugd en waarheid leerden! Hoe treurig is het dan, wanneer de zonen des Christendoms met ik weet niet welke dwaze geestdrift de ideeën en de vormen van het heidendom zóó in onze maatschappij binnenvoeren, dat ook de kunst van haren troon afgeworpen, van haar aureool beroofd, tot een zinnelijke, vaak schaamtelooze Venustelg verlaagd, als meesteresse der zinnenlust optreedt! Hoe treurig is het, als men mannen van talent, maar door den geest onzer eeuw verblind, een Van Vloten b. v. hoort uitroepen: „Naarmate de „kerk en haar invloed minder wordt moet de kunst „noodzakelijk groeien."

Een dwaze en afschuwelijke lastering! Mochten zij, die niet ophouden de Kerk te lasteren, de Katholieken als onwetenden te hoonen, eens lezen en overwegen, wat onze schrijvers, wat b. v. de groote Broere over den invloed der Kerk op de kunst zegt, zij zouden begrijpen, hoe het Christendom, welverre van de kunst te belemmeren, door zijne natuur zelve aan de kunst, die over den grond kruipt, vleugelen geeft, haar verkwikt, haar adelt, hoe de Kerk aan de kunst, die in onze tijden tot eene broodwinning, een tijdverdrijf, een grap gedaald is, hoogeren ernst geeft, ja, de kunst tot een verheven gebed hervormt.

„De Christelijke kunst", zegt Mgr. Broere, „bidt! Daarom „is zij vervoerd en toch kalm, vergeet zij zich zelve en „heeft toch het helderst bewustzijn, want haar oog is „verklaard door het zuiver ideaal. Zij bidt, en daarom is „zij oorspronkelijk, zoekt ze niet, maar vloeien uit haar „binnenst de gedachten, de beelden en gevoelens als gol- „ven voort; daarom is zij vol van aandrift, van leven „en gevoel, maar blijft van allen hartstocht vrij, en kent „noch zwarte droefgeestigheid, noch schaterende vreugd; „daarom vaart ze voort, vaart zè niet ter linkerzij af „met den stroom der gedachten en niet ter rechter „met dien der aandoeningen of verbeeldingen; want hoe zou „ze afwijken, zij die onophoudelijk het eenige doel om- „helst! Nog eenmaal: zij bidt, en daarom is zij vol orde, „maar van een orde, die zich verliest in geheim; daarom „is zij vol matigheid, zedigheid, ingetogenheid, gebruikt „ze de zinnen om de zinnen te boven te streven, ge- „bruikt ze het eindige niet meer dan noodig is om het „oneindige te vatten, en de geheele aarde alleen om er „op te knielen voor God."

Deze kunst, deze biddende kunst heeft op elk gebied wonderen gewrocht, reuzenwerken, welke de 19de eeuw verbaasd aanstaart, en die ze niet vermag te bereiken. Die biddende kunstenaar — 't is David, wiens heilige harpe alle geslachten doet trillen onder de macht eener poëzie voor welke, zegt Vondel:

> Atheen zwichte en stoffe op geen pennen
> Van Pindarus, die om verwelkbren palm
> En lauwerier, in 't ijdel renperk rennen:
> De godheid draaft hier op een edler galm.

Die biddende kunstenaars — 't zijn de geniale bouwmeesters, die met Meester Gerhard van Keulen onze gothische kathedralen in zoo stoute vormen en met haar de gedachten van heele volkeren ten hemel wierpen — 't is de gewijde zanger van het *Lauda Sion*, de H. Thomas, biddend voor het H. Sacrament — 't is de teedere, reine Angelico, biddend voor het Mariabeeld en weenend voor het crucifix — 't is Haydn, die de accoorden zijner schepping onderbreekt met het *Ave Maria* — 't is Racine, die teruggetrokken van het gewoel der wereld en biddend in de eenzaamheid zijn *Athalie* schrijft — 't is Vondel, hetzij hij aan Maria zijne *Maagdepalmen* wijdt of, voor Gods aanschijn neergebogen, zijn *Altaargeheimenissen* dicht of de aarde in verrukkende tonen het driemaal heilig der engelen doet zingen — 't zijn zoovele mannen, wier namen op aarde onbekend zijn, maar wier kunstwerken, de verheven bede van hun godminnend hart, in en door de Kerk vereeuwigd zijn. Heeft Servatius tot deze kunst bijgedragen? Beter dan mijne woorden kan zijne grafplaats het u leeren; boven dat graf immers verheft zich de oudste kathedraal van Nederland, en met welke majesteit! Door Monulphus en Gondulphus in de zesde eeuw ontworpen en begonnen, nam de grootsche Servatius-kerk in den loop der eeuwen de verschillende bouwtranten in de rijkste vormen op, van den Romaanschen tot den Gothischen, en wel in hun verschillende phasen; zoo staat zij daar, een verbazend monument, waarop met harmonische mengeling alle eeuwen haar stempel drukken en van haar vereering van den grooten Heilige getuigen, een eeuwige kunstschool voor 't genie. Om het graf van Servatius te vereeren, verrees dan ook de be-

roemde kunstschool van Maastricht, wier talent de reliquieën-schat der Servatius-kerk bewijst, een schat zoo rijk, dat hij met dien van Aken, Keulen en Trier wedijvert: onvergelijkelijk schoon is onder dien rijkdom van voortreffelijke kunstwerken de zoogenaamde *Noodkist*, die het *corpus sanctum* van den H. Servatius inhoudt en waarop in koperen drijfwerk, met de heerlijkste versieringen in email en gouddraadwerk, tal van beeldgroepen deze hoofdidee uitdrukken: Jesus, de rechter der wereld, komt met Zijn Apostelen de menschen oordeelen naar hunne werken en geeft aan den getrouwen Servatius de kroon der onsterfelijkheid. Dat met het bewerken der edele metalen ook de schilderkunst in Maastricht bloeide, getuigt Wolfram van Eschenbach, als hij in zijn *Parzival* (1208) de school van Maastricht met die van Keulen op eene lijn stelt. Dat ook de letterkunde aan onzen grooten Heilige niet weinig te danken heeft, bewijst voldoende de eerste bloem, die op het rijke veld onzer Nederlandsche letterkunde ontlook in de heerlijke Servatius-legende van Heynric van Veldeke.

Hebben nu alle eeuwen een blijk van liefde en dankbaarheid aan het graf van Servatius gebracht, aan het graf van den grooten wonderdoener, die aan alle geslachten zijn machtige voorspraak deed gevoelen, wij zien de hulde der kunst plotseling verdwijnen bij het eerste licht der moderne beschaving, dat met de helden der vrijheid, Luther en Calvijn, over onze maatschappij opging. Het graf van Servatius mocht niet ontsnappen aan het droevig lot, dat alle kerken in Nederland trof; ook daar roofde en plunderde de heiligschendende hand der hervorming of slingerde den hamer der vernieling

tegen tal van beelden, schilderstukken, gekleurde vensterramen, zoodat het werk van meer dan tien eeuwen grootendeels onder de mokerslagen der barbaren verdween. Zoo gevoelig was de slag der hervorming, dat de Katholieke kunst van dien tijd af voor de heidensche moest wijken, en dat al wat de Christelijke kunst der middeleeuwen had voortgebracht met den naam van barbaarschheid bestempeld werk. Te lang, al te lang hebben ook wij, Katholieken, ons door den naam van classicisme in kunst en wetenschap laten misleiden, en te veel hebben wij aan de invoering van heidensche beschaving toegegeven; wij waren op het dwaalspoor en wisten het niet. God dank! die tijden zijn voorbij; midden tusschen de donkere wolken, die onheildreigend over de aarde hangen, straalt de morgenstond der echt Christelijke, echt Katholieke beschaving.

Een nieuwe eeuw breekt aan:

Magnus ab integro saeclorum nascitur ordo!

Het vierde eeuwfeest van Luther's geboorte ziet het werk der hervormers ten grave dalen, ziet Luther's eigen volgelingen en de verdedigers van zijn naam de laatste brokstukken zijner geloofsleer vergruizen en op de verlaten ruïne het ongeloof en het socialisme verrijzen; het vijftiende eeuwfeest van Servatius ziet de Kerk, wier leer hij verkondigde, opdagen in nieuwen glans, het onsterfelijk voorhoofd met nieuwe triomfkransen bekroond.

Daar, in den schoot der afgedwaalde kerken, woelen in schrikwekkende verwarring de mannen, die gelijk eertijds de Arianen, de Godheid van Christus loochenen en de wereld in de barbaarschheid des heidendoms trachten

terug te stooten; hier vereenigen zich kalm en vreedzaam, maar krachtig en onversaagd, rondom den roemrijk regeerenden Leo XIII, leeken, priesters en bisschoppen, allen onder ééne banier, die des kruises, onder ééne leus: leven en sterven voor Jesus, God en mensch, in de ééne ware Katholieke en Apostolische Kerk, allen, zóó vereenigd in den band des geloofs, dat — wie kan het ontkennen? — de goddelijke instelling onzer Kerk zoo duidelijk als het licht der zon in het aangezicht moet schijnen. Daar steeds dieper verval, steeds droeviger wegkwijnen van de vruchten der Christelijke beschaving op elk gebied; hier steeds hoogere bloei, steeds frisscher leven, steeds meer uitgebreide werking der Katholieke leer op individu en maatschappij. Daar donkere wijsbegeerte en doodend scepticismus; hier, onder Leo's aanvoering, de even heldere als diepe wetenschap van den engelachtigen Thomas. Daar vervallen en naakte kerken; hier, over de geheele aarde of de oude domkerken hersteld, of nieuwe in den heerlijksten stijl gebouwd, alle wederom met de verhevenste kunstwerken gesierd. Daar gehuwde bedienaren van den godsdienst, die voortdurend den zegezang aanheffen over de vrijheid door Luther aan den vleeschelijken mensch gegeven; hier eene priesterschap, glanzend in de reinheid des celibaats, en in het midden der zinnelijke wereld duizenden van kloosters, overbevolkt met een onafzienbare schare van menschen uit elken stand en rang, die, één in doel, verscheiden in middelen, naar de hoogste volmaaktheid streven. Daar rijke toevloeiing van goud en zilver en toch schandelijke onvruchtbaarheid; hier vaak armoede door hemeltergende plundering en toch bewonderenswaar-

dige uitbreiding der Kerk in alle landen der wereld. Daar, bij Luther's wieg, onder den kreet van *vooruitgang*, rustelooze verandering, ontbinding en spoedig naderend einde der dwaalleer; hier, bij Servatius' graf, de blijde dageraad der nieuwe eeuw, waarin Gods Kerk, onveranderlijk in hare leer, den stoffelijken vooruitgang tot hare uitbreiding en tot heil der wereld keerend, weldra, wij hopen het, in volle vrijheid hare zegende hand over de volkeren zal verheffen.

Keer dan, o dierbaar vaderland! keer dankbaar bij het 15de eeuwfeest uwe blikken naar het graf van uwen eersten bisschop. Waar eens onze vaderen knielden, van den pas bekeerden Germaan tot den kruisridder der middeleeuwen, kniel ook gij daar neder; en als gij boven dat graf, onder de hooge, eeuwenoude gewelven, Christus' bruid, de Katholieke Kerk ziet optreden in onveranderde eeuwige schoonheid; als gij door dezelfde priesterschap dezelfde offerande, waarvan Servatius' draagaltaar en bisschopsstaf getuigen, ziet opdragen; als gij door de onafzienbare menigte hetzelfde *Credo* hoort ruischen, dat eens onze eerste bisschop zoo moedig in de synode tegen de tirannen verdedigde, o Nederland! erken dan dwalensmoede in dat graf eene bron van waren godsdienst, de bron tevens der ware wetenschap en ware kunst, erken met den eeuwigen Bruidegom zijne eeuwige Bruid, erken tevens en prijs den stichter, den vader van Nederland's beschaving, in Neerland's oudsten kerkvoogd, in den GROOTEN, EDELEN, GOEDEN SINTE SERVAAS!

Rolduc, 18 Mei. R. CORTEN.

VERSCHEIDENHEDEN.

BESLISSINGEN VAN DE H. CONGREGATIE DER RITEN.

In het *Pastoral-Blatt* van Munster worden de volgende beslissingen van de H. Congregatie der Riten medegedeeld:

I. Omtrent de nieuwe *Officia votiva:*

Sacrae Rituum Congregationi insequentia Dubia pro opportuna declaratione proposita fuere, nimirum:

I. Cum ex Decreto diei 5 Iulii 1883 liberum sit, iis, qui nullo canonico titulo ad chorum tenentur, recitare, quibusdam feriis exceptis, vel Officium votivum vel Officium feriale, huic feriae respondens, quaeritur: utrum obligatio adhuc maneat solum Officium votivum recitandi, ubi istud officium antea iam fuerat speciali privilegio alicui Dioecesi concessum, ita ut praefatis diebus ferialibus non detur optio inter Officium feriale et Officium votivum? Et quatenus affirmative, an optio detur diebus contentis in novo Indulto 5 Iulii 1883, in alio praecedenti exceptis?

II. Tempore Paschali in Officio votivo Passionis estne addendum *Alleluia*, et servanda eiusdem temporis propria?

III. In Rubrica Officiis votivis nuper indultis praemissa statuitur, ut eadem Officia habeant tum commemorationem, tum IX lectionem de Festo simplici occurrenti: quaeritur igitur, an praedicta Officia votiva recitari possint, nedum loco Officiorum ferialium, prout in Decreto diei 5 Iulii 1883, sed etiam loco Officii alicuius Festi simplicis (v. g. S. Agnetis secundo), quod unice ea die in Kalendario assignetur?

IV. Ex eadem Rubrica, Vesperae Officii votivi currentis ritus semiduplicis, si die praecedenti, vel sequenti occurrat

Officium aliud quodcumque IX Lectionum, ordinandae sunt iuxta Rubricam de concurrentia Officii. Cum autem Officium votivum cum alio item votivo, vel cum alio semiduplici concurrere possit: quaeritur, utrum hoc in casu Vesperae, iuxta praefatam Rubricam generalem Breviarii tit. XI n. 4 semper dicendae sint a capitulo de sequenti, cum commemoratione praecedentis; an vero habenda sit ratio dignitatis unius Officii votivi prae alio, iuxta eiusdem Rubricae n. 2? Et quid praesertim agendum sit, cum Officium votivum Sanctissimi Sacramenti concurrit cum Officio de Passione D. N. I. C.?

V. Cum festum Sanctorum Apostolorum Simonis et Iudae die 28 Octobris incidit in feriam secundam, quaenam in secundis Vesperis adhibenda est Oratio pro Commemoratione Officii votivi de Apostolis, quod sequenti feria tertia recitari contingat?

VI. Si in Vigilia, feriis quatuor Temporum, aliisque feriis propriam Missam habentibus, recitetur in choro Officium votivum, suntne canendae duae Missae, altera de Officio votivo, altera de Vigilia, vel feria, an potius unica dicenda est Missa de Vigilia, vel feria cum commemoratione Officii votivi?

VII. Quoties Feria tertia recitatur Officium votivum omnium Sanctorum Apostolorum, omittine debet in suffragiis ad Vesperas ac Laudes commemoratio Apostolorum Petri et Pauli?

His porro Dubiis ab infrascripto Secretario relatis, sacra eadem Congregatio, post accuratum omnium examen, sic rescribere rata est:

Ad I: *Affirmative ad primam et secundam partem.*

Ad II: *Affirmative, et adhibeatur color rubeus toto anni tempore.*

Ad III: *Provisum in Rubrica Officiorum.*

Ad IV: Quoad 1. *Ad primam partem affirmative, ad secundam negative.* Quoad 2. *Totum de praecedenti, nihil de sequenti.*

Ad V: *Sumatur Oratio pro aliquibus locis die 29 Iunii scilicet:* Deus qui nos Beatorum Apostolorum commemoratione laetificas: praesta quaesumus; ut quorum gaudemus meritis instruamur exemplis. Per Dominum.

Ad VI: *Affirmative ad primam partem, negative ad secundam.*
Ad VII: *Negative.*
Atque ita declaravit ac rescripsit die 24 Novembris 1883.

II. Omtrent de nieuwe *Lectiones historicae*:

Monitum.

A Sacra Rituum Congregatione prodierunt in lucem nonnullae Breviarii Romani et Proprii Sanctorum Summorum Pontificum Lectiones historicae ex integro, vel ex parte reformatae. Ne ulli aequivocationi hac in re pateat aditus, opportunum censetur declarare, huiusmodi modificationes ab eadem Sacra Congregatione approbatas atque editas fuisse ad hoc tantummodo, ut in novis Breviarii et Proprii praedicti editionibus, rite perficiendis, inseri debeant; minime vero, ut ad eas assumendas ii obligentur, qui Horas Canonicas recitant iuxta editiones iam existentes.

Ex Secretaria eiusdem Sacrae Congregationis die 14 Decembris 1883.

Laurentius Salvati S. R. C. Secretarius.

DE VOORUITGANG VAN HET KATHOLICISME IN ENGELAND.

De bisschop van Birmingham, Mgr. Ullathorne, heeft een herderlijk schrijven uitgevaardigd, waarin Z. Hoogw. eene vergelijkende opgave doet van den tegenwoordigen toestand in zijn diocees en dien van voor 36 jaar. Deze brief is een merkwaardig stuk en wijst niet alleen op den vooruitgang der Katholieke Kerk in Engeland, maar voert ook den geest terug naar de tijden, toen het Engelsche Protestantisme zich nog als alleenheerschende staatskerk allerwillekeurigst deed gelden, terwijl wij bovendien leeren, welk eene wonderbare verandering in een dertigtal jaren door de betere bekendheid met de leer en het streven der Katholieken in de gemoederen der Protestanten ontstaan is.

In 1850 werd, zooals wij weten, de Katholieke hiërarchie door Paus Pius IX. z. g. in Engeland hersteld, en thans valt het reeds moeilijk, om zich een denkbeeld te maken van de

fanatieke woede, welke deze eenvoudige handeling van geestelijk bestuur veroorzaakte, *tout comme chez nous*. Aanstonds regende het oorlogsverklaringen van den kansel der staatskerk, terwijl de andere kerkgenootschappen bij het lasteren der Katholieken voor de officiëele kerk niet onderdeden. De pers gaf haar haat op schandelijke wijze lucht; de groote menigte luisterde gretig naar de uitvallen en schimpredenen, welke op meetings ten beste werden gegeven; het volk verbrandde zelfs *in effigie* den eersten aartsbisschop van Westminster, Mgr. Wiseman. Ook de Premier van den Staat, Lord Russel, beijverde zich, om het vuur van haat en nijd nog heviger aan te blazen: hij was, volgens zijn beweren, ernstig bevreesd voor de suprematie der koningin, voor de rechten der Protestantsche bisschoppen en geestelijkheid, alsmede voor de geestelijke onafhankelijkheid des volks; en hoe hij ook lostrok, verklaarde hij toch nog, dat zijn alarmkreet volstrekt niet geëvenredigd was aan zijne verontwaardiging; verder voortgaande in een geest, die heden zelfs belachelijk schijnt, verzekerde hij, dat hij niet in het minst den moed zou opgeven, zoolang de groote massa des volks de onsterfelijke helden der reformatie in eere hield. Een veelgelezen tijdschrift: *Blackwoods Edingburgh Magazine* gaf zelfs een hoofdartikel onder den sprekenden titel: *The popish partition of England*.

In genoemd hoofdartikel werd Mgr. Ullathorne door den strijdlustigen schrijver allerminst gespaard. Doch thans in 1884 mag de bisschop met blijdschap vermelden, hoezeer de gemoederen bedaard en van stemming veranderd zijn. Tevens vermeldt Z. Hoogw. welke wonderbare uitkomsten de Katholieke werkkracht heeft opgeleverd: *Haec mutatio dexterae Excélsi!* „In 1848", zegt de bisschop, „waren er 73 gemeenten in dit bisdom, „de meeste hadden slechts kleine kerken of kapellen, of„schoon er ook verscheidene op ruimer schaal waren ge„bouwd. Van toen af werden 44 gemeenten gesticht en 67 „nieuwe kerken gebouwd. Het getal der thans bestaande ker„ken is 100, waarbij wij nog 17 succursale kapellen moeten „voegen. In 1848 telden wij 86 dienstdoende priesters in „dit diocees; nu hebben wij er 198. In 1848 waren er

„slechts 2 kleine communiteiten van mannelijke kloosterlingen, beide zijn vertrokken, doch wij tellen tegenwoordig „5 mannenkloosters. In 1848 waren er 7 conventen voor vrouwelijke religieuzen, waarvan 2 zich aan de liefdadigheid wijdden. Dit jaar zijn er 36 religieuze huizen van verschillende „orden en richting; 30 houden zich met werken van liefdadigheid bezig. Vroeger waren er geen weeshuizen of andere „dergelijke liefdadige stichtingen, behalve een huis van barmhartigheid. Dit jaar hebben wij 2 huizen van barmhartigheid, 5 weeshuizen, 2 toevluchtsoorden voor oude armen en „2 gasthuizen voor ongeneeslijke zieken. Op ééne uitzondering na worden al deze huizen door kloosterlingen bediend. In „1848 hadden wij slechts een college en een Latijnsche school; „nu hebben wij een seminarie voor geestelijken, 3 colleges en 2 „Latijnsche scholen onder de hoede der geestelijkheid, behalve „2 andere in handen van leeken. In 1848 liet de opvoeding der „kinderen uit de volksklasse veel te wenschen over: er waren „zeker niet meer dan een dozijn scholen; thans hebben wij „158 Katholieke scholen, die onderwijs geven aan 21,095 „Katholieke kinderen en bovendien aan 5680 Niet-Katholieke."

Als een nog verblijdender en welsprekender feit uit de hoofdstad zelve, mogen wij de jongste opening van de nieuwe kerk der Oratorianen in Brompton (Londen) aanhalen, inzonderheid omdat de geschiedenis van den vooruitgang der Kerk in Engeland zoo innig samenhangt met de stichting der kerkgebouwen, welke het *Oratorium* in drie tijdperken oprichtte.

Deze plechtige opening had den 25en April ll. plaats: de tegenwoordigheid van kardinaal Manning en 18 bisschoppen (waaronder een Oratoriaan) uit alle deelen van Engeland saamgekomen, was de levende getuigenis van de snelle ontwikkeling der hiërarchie — welke, toen vader Faber de eerste kerk van het *Oratorium* in 1849 te Londen opende, nog niet hersteld was — en tegelijk een welsprekend bewijs voor den vooruitgang van het Katholicisme in Engeland. Deze vooruitgang werd mede bewezen door de aanwezigheid in de processie van het kathedrale kapittel, door de lange rijen seculiere geestelijken

eeenerzijds en door het weder optreden in het openbaar van vele religieuze orden, die in de vroegere eeuwen van geloof in Engeland beroemd waren. Deze plechtige en schitterende processie was in zekeren zin een triomftocht der herstelde Kerk, openlijk gehouden in een land, waar zij voor eene eeuw nog verboden was. De feestredenaar van den dag was een doorluchtig kerkvoogd, een kardinaal. De dichte menigte, welke de nieuwe, ruime kerk vulde, vertegenwoordigde alle standen der Engelsche maatschappij en getuigde van den bloei, waarin de Katholieke Kerk zich verheugt, sedert zoovele dwalende zonen van Brittannië tot de Katholieke eenheid zijn teruggekeerd.

De nieuwe kerk van het *Oratorium*, welke wij kunnen aanmerken als een door God geplaatsten mijlsteen op den weg van den Katholieken vooruitgang, is de derde woonstede, welke de zonen van den H. Philippus Nerius binnen Londen den Allerhoogste hebben toegewijd. Alle drie deze kerken, door het *Oratorium* gebouwd, zijn als de grenspalen, waaraan het veld, dat bij het vooruitgaan is afgelegd, kan afgemeten worden, waar men de overwonnen moeilijkheden overziet en de gevaren telt, die nog dreigen. Het eerste *Oratorium* in de King-William-street was de eerste vrucht der groote beweging, die van de *Tracts for the times* [1]) uitging, eene beweging, die zoovele zielen tot God bracht en aan den wijngaard des Heeren zoovele krachtige werklieden schonk. De vaders van het *Oratorium*, op hun eerste post in de King-William-street, waren de zonen der groote beweging, de eerste vruchten van dien rijken oogst, welke nu de graanschuren der Kerk in Engeland gevuld heeft. Daar in die nederige kerk der armen woog de groote aanvoerder der beweging, Dr. Newman, thans kardinaal Newman, voor eene aanzienlijke schaar Anglicaansche geestelijken, voor vele mannen van geleerdheid en gezag, de bezwaren der Anglicanen

---

1) Het eerste dezer godsdienstige tijd- en strijdschriften, die door Dr. Pusey en Dr. Newman met eenige mannen van dezelfde piëtistische richting werden uitgegeven, verscheen in 1833. In October 1845 werd Dr. Newman te Rome tot priester van het *Oratorium* gewijd.

tegen eene onderwerping aan Rome. Daar legde hij de bekende geloofsverklaring af, welke zoovele zielen tot de Kerk trok. Doch laten wij liever den feestredenaar, kardinaal Manning, hooren over vader Faber en het eerste *Oratorium*:

„Er zijn hier vele vrienden van het *Oratorium*, maar ik „betwijfel, of er één is, die bij het herdenken zijner vriend- „schap met deze vaders zoo ver in het verleden kan teruggaan „als ik. Vader Wilfrid Faber was, toen ik een knaap was, „mijn schoolmakker; in mijne jeugd was hij mijn vriend, en „toen wij hereenigd waren in de eenheid van het geloof wer- „den wij broeders in een liefdevollen bond van sympathie, welke „tot aan zijn dood nimmer verbroken of verzwakt werd. Die „vriendschap opende mij voor meer dan dertig jaar den toegang „tot het huis en ik meen te mogen zeggen tot het hart van „het *Oratorium*, en nooit is sedert dat uur de vriendschap „tusschen de zonen van den H. Philippus en mij voor een „oogenblik verflauwd.....

„Ik zou er bij kunnen voegen, dat ik gedurende mijn geheele „leven, drie en dertig jaar lang in Londen doorgebracht, den bloei „van het *Oratorium* des H. Philippus heb gezien en met on- „verzwakte belangstelling heb gevolgd. Ik kende het in zijn „eerste begin, toen het nauwelijks een of twee jaar bestond. „Ik herdenk de nooddruft, het strijden en, ik mag zeggen, „het lijden van dat eerste *Oratorium*, door den ijver en het „vuur dezer vaders in het midden van de armsten der armen „gesticht, in de diepte van Londen's onreinheid en zonde. Ik her- „inner mij, hoe dat *Oratorium* vol was van armen, en hoe zij „om God bemind en geëerd werden. Ik herinner mij de gods- „vrucht en de gezangen en de dagelijksche godsdienstoefeningen, „welke schitterden, alsof een nieuw vuur op het altaar ontsto- „ken was. Ik herinner mij ook de eerste groote school, in het „midden van het ellendigste en laagste gedeelte van Centraal- „Londen opgericht. De school werd gehouden, onderhouden, „bemind en bewaakt door den arbeid en de zorg van deze „vaders en vooral van één, die ter belooning henenging."

De ijver voor de bekeering van de afgescheiden broederen kenmerkte het tijdvak, dat tusschen de bekeering van den

grooten kardinaal Newman (1845) ligt en de oprichting van het tweede *Oratorium* te Brompton (1854), waar vader Faber al zijn ijver en welsprekendheid wijdde aan de ontwikkeling van het Katholicisme onder zijn landgenooten. In dien tijd werd ook, zooals wij reeds zeiden, de bisschoppelijke hiërarchie hersteld (1850).

Hooren wij andermaal kardinaal Manning, thans over het tweede *Oratorium:*

„Daarop zag ik het *Oratorium* overgaan naar de aanzien-
„lijke wijk [Brompton], waar wij nu staan, en vijftien jaar
„lang bewonderde ik het apostelschap van liefde en zielenijver
„in vader Wilfrid Faber. Heden zie ik in al den luister
„van dit feest een edel heiligdom voor mij en alles wat
„den Katholieken eeredienst, boven alle andere plechtigheden
„op aarde, schoon doet zijn; maar mijn geest gaat terug
„naar dien anderen dag, waarop ik een lijkbaar aanschouwde:
„alles wat schoon is, was dien dag uit de kerk verwijderd,
„en alles, wat droevig en doodsch is, was daarvoor in de
„plaats gekomen, en de honderd priesters, die ik voor mij
„zie, waren dien dag rondom de lijkbaar van vader Wilfrid
„Faber geschaard. De welsprekende en liefelijke stem zweeg in
„den dood; de geest, vruchtbaarder dan ik er ooit een ge-
„kend heb, en de tong, die gemakkelijker en vloeiender dan
„eenige andere, niet alleen met een zuiveren stroom van woor-
„den, maar met de waarachtige welsprekendheid der gedachte
„sprak, was tot zwijgen gebracht. Hij was uit ons midden
„heengegaan; zijn vijftien jaren van arbeid waren volbracht.
„Ik vertrouw, dat gij op dezen dag zoudt wenschen, gelijk ik
„doe, als ons willen niet in strijd was met den Wil, die alles
„regelt, dat hij hier op deze plaats stond, en wij hem op dezen
„vreugdedag de wonderbare zoetheid en overvloed van zijn
„geest en hart konden hooren uitstorten, die hem meer dan
„eenig Engelschman of Engelsch schrijver, mij bekend, gelijk
„maakte aan den H. Bernardus en aan den H. Bernardinus, bij
„uitstek de Heiligen van Jesus en Maria. Het werk, dat hij
„in zulk een korten tijd deed door zijn persoonlijken invloed,
„door zijne prediking van het woord Gods, door zijne geschrif-

„ten, die in de meeste Europeesche talen werden overgezet, „en waarvan sommige drie, vier, vijf en enkele tien uitgaven „beleefden, hebben vader Faber eene plaats in de geschiedenis „der Kerk, bijzonderlijk der kerk van Engeland sedert haar „herstel, gegeven, welke geen ander heeft. Steeds zal de ge- „schiedenis hem gedenken als een priester en een herder, als „een gids en een geestelijk schrijver, wiens woorden niet al- „leen het verstand konden overtuigen, maar ook het hart des „menschen konden treffen."

Deze tweede kerk, een groot schuur-gebouw, werd geheiligd door het edele en vrome leven van haren stichter. Van deze kerk ging voor een groot gedeelte de herlevendiging der godsvrucht onder de Katholieken uit, waaraan kardinaal Wiseman een zoo krachtige hulp heeft verleend.

Op diezelfde plaats verrijst nu de prachtige tempel, die een nieuw tijdvak aangeeft, die fier het kruis ten hemel beurt en de vijandige machten der wereld tart. Thans heeft de Katholieke Kerk in Engeland de boeien van haar martelaarschap geslaakt, de windsels der kindsheid en de kleederen der eerste jeugd afgelegd. Zij treedt op in de heerlijkheid van haar ingeschapen kracht, toegerust met de goddelijke wapenrusting harer liefde en noodigt als de ware Kerk van Christus elk gedoopt Christen in Engeland openlijk tot openlijke erkenning uit. Zij wordt waardig vertegenwoordigd door den kardinaal aartsbisschop van Westminster, die in zijn eigen persoon, door buitengewone bekwaamheid en door kracht van karakter, de algemeene erkenning van haar rechten en rang in het openbaar leven wist te verwerven. De kardinaal zelf legt op welsprekende wijze getuigenis af van den wonderbaren omkeer, die heeft plaats gehad:

„Wie zou voor driehonderd jaar geloofd hebben aan de „mogelijkheid van hetgeen wij heden zien? Wie had voor vijftig „jaar, toen de Katholieke Kerk als uit de catacomben verrees, „aan het werk, dat wij heden voltooien, durven denken? Wie „zou voor dertig jaar — wij kunnen ons bijna allen dien tijd „herinneren, onze gedachten raken dien aan — wie zou toen „zoo iets mogelijk geacht hebben of zulk een plechtigheid,

„als wij heden vieren, hebben durven voorzien? Inderdaad de „rampen van Engeland duren niet altoos. Zeker dit is eene „voorspelling, eene belofte, mag ik zeggen, voor grooter „dingen, die komen zullen. Maar laat ons niet te veel ver- „trouwen. Er zijn stormen aan den horizon."

Als een goed stuurman ziet de kardinaal de gevaren niet over het hoofd, die de maatschappij van den kant der socialistische woelingen bedreigen; hij meer dan iemand let op de teekenen des tijds. Maar toch, de stichting van deze kerk der Oratorianen, is een zegeteeken, dat ook moed geeft voor de toekomst:

„Wat wij heden zien, mogen wij de kroon op het werk van „het *Oratorium* noemen. Het *Oratorium* is als congregatie „sedert lang gevestigd. Ook eene woning voor de vaders was „hier goed en ruim gesticht. Er ontbrak nog slechts eene kerk. „Dit prachtige heiligdom is heden voltooid en voor het eerst „komen wij er, om hen en ons zelven te verheugen."

Hierop schetst de kardinaal in breede trekken de geschiedenis van het *Oratorium* als congregatie, om te eindigen met een heerlijk slot, eene toespeling op het tijdvak, dat voor den vooruitgang van het Katholicisme in Engeland met deze nieuwe en derde kerk der Oratorianen begint:

„Dit is de overwinning", zegt de kardinaal, „die de wereld „overwint, ons geloof. In dezen strijd, het moge klinken „als een wonderspreuk, zijn geen wapens. De wapenen van „onzen strijd zijn niet vleeschelijk, maar geestelijk en machtig, „om alle bolwerken omver te stooten en elke gedachte te „onderwerpen aan de gehoorzaamheid van Christus. Het licht „des geloofs, is evenals ieder licht, stil in zijn sterkste wer- „king. Het schijnt aan alle kanten rondom ons, maar wij „kunnen het niet hooren. Zoo ook verspreidt zich het geloot „van verstand tot verstand door de verlichting, welke niet is „de verlichting door mondelingsche twisten of de verhitting „van den hartstocht door wederzijdsche tegenspraak; wij heb- „ben die dingen niet noodig. Indien wij geen gezag hadden, „dat goddelijk is, geen macht om te leeren, mijne woorden „zouden geen invloed hebben; maar omdat wij een goddelijk

„gezag hebben, is de openbaring van de Katholieke Kerk in „Engeland gelijk een lichtstraal, welke zich, stil doch zeker, „verspreidt en alles rondom verlicht. Er ligt bovendien in de Kerk „eene kracht, welke onweerstaanbaar is, en deze is de kracht der „Christelijke liefde, der zelfverloochening en zelfopoffering. Zon- „der vrees voor tegenspraak — zelfs van den kant der wereld — „mag ik zeggen: indien er een ding is, dat aan de Katho- „lieke Kerk in de laatste vijftig jaar de kracht heeft gegeven, „om zich boven den hartstocht en boven de vooroordeelen „van het land, dat wij bewonen, te verheffen, dan is het de „uiting van den heiligen geest der naastenliefde onzer priesters „en nonnen in de openbare gasthuizen, in de woningen der „armen en in de verpeste holen, waar onze armen vergiftigd en „verstikt worden; evenzeer ook de zelfverloochening en edelmoe- „digheid van de leeken, die de goederen der wereld bezittend, „blijde waren ze als een zegen voor zich zelven aan de noodlij- „denden te schenken. Door deze middelen is de Kerk in Enge- „land herrezen. Wij zijn geen profeten en kunnen niet voorspellen, „wat over vijftig of over dertig jaar kan zijn, maar al ko- „men de woelige tijden, waarover ik zooeven sprak, niemand „hebbe gebrek aan hoop. Laat allen bevestigd worden in het „vertrouwen, dat de vooruitgang van het Katholicisme, sedert „de wonderbare organisatie der hiërarchie door Pius IX z. g. in „dit land hersteld is, niet zal gestoord worden. Wat de Katho- „lieke Kerk in vroeger dagen deed, kan zij opnieuw doen: „haar sterkte is niet verminderd, noch hare kracht gebroken. „Daarom, verheugen wij ons heden en laat ons vertrouwen. „Want de Katholieke en Roomsche Kerk in Engeland steunt „als de eenige erfgename op de belofte: *Mijn geest, die in u „is, en mijne woorden, welke ik in uw mond heb gelegd, zullen „niet uit uw mond weggaan, noch uit de mond van uw zaad, „noch uit den mond van het zaad van uw zaad van nu af „tot voor altoos.*"

Eindigen wij met een hartelijk *fiat! fiat!* op de heerlijke rede van den kardinaal. In spijt van alles, wat de socialistische woelingen over de maatschappij brengen kunnen, mogen wij aan die wonderbare herleving vertrouwen ontlee-

nen, ook voor de dreigendste toekomst. Welk een sprekend contrast met het van alle kanten uiteenstuivend Protestantisme! Als godsdienstig stelsel, gegrondvest op de Godheid van Jesus Christus, heeft het Protestantisme nagenoeg afgedaan. Het leeft voornamelijk voort als een naam en een strijdleus, om de vijanden der bovennatuurlijke openbaring ten aanval tegen de Katholieke Kerk te vereenigen. Het heeft Luther's eeuwfeest gevierd, maar hoe? Het heeft den *vader der hervorming* verheerlijkt, niet om de leerstukken, die hij behield, maar om de leerstukken, die hij verwierp, niet als een apostel van den Godmensch, maar als een apostaat van de Kerk. Het heeft geen andere toekomst dan die eener steeds voortgaande ontbinding. Stel daartegenover de zooveel oudere, maar nog altoos frissche, levenwekkende kracht van het Katholicisme, dat in een land, waar het eeuwen lang de geweldigste vervolging doorstond, in heerlijken luister herbloeit. Dit wonderbare, ontegensprekelijke feit onzer negentiende eeuw is voorwaar de aandacht van ieder, die zich de moeite geeft om na te denken, overwaardig. De geschiedenis, de groote leermeesteres der volken, verkondigt ons op iedere bladzijde de ijzeren wet eener onherroepelijke vergankelijkheid. Vanwaar dat de Katholieke Kerk alleen eene uitzondering is? Vanwaar de levenskracht, die meer dan eenige andere aangerand, alle aanranders overleeft, en uit een gekorven en bijna vernielden stam toch weder nieuwe loten uitschiet? God geve, dat die vragen ook in ons vaderland velen tot ernstig onderzoek mogen uitnoodigen.

E. M.

BUITENGEWONE VERDRAAGZAAMHEID BIJ DE SCHISMATIEKE GRIEKEN.

Vóór eenige weken overleed de Grieksch Schismatieke Aartsbisschop van Smyrna. Aan zijne begrafenis namen, buiten de zoogenaamd orthodoxe, ook de Armenische geestelijkheid deel, dat is de geestelijkheid der ketterſche Armeniërs, welke

ook door de Schismatieke Grieken als ketters beschouwd worden. Ziedaar reeds eene hooge mate van godsdienstige verdraagzaamheid. Doch deze laatste schitterde nog meer uit door de deelneming, die de Opperrabijn van Smyrna aan de plechtigheid geven mocht. Verschillende orthodoxe bisschoppen hielden lofredenen op den overledene, die bekroond werden door een toespraak van den Opperrabijn in de kerk, waar de uitvaart werd gevierd. Onder anderen zeide deze vertegenwoordiger en opperleeraar der Israelieten: „Wij bidden voor „de rust zijner ziel en volgen hierbij het woord van den Talmud, „die zegt: Alle rechtvaardigen der aarde, tot welk geloof zij „ook behooren, hebben aanspraak op het eeuwige leven." Eenige Schismatiek Grieksche dagbladen drukken hun levendige vreugde uit over deze schoone betooning van godsdienstige verdraagzaamheid en kunnen den Latijnschen Aartsbisschop van Smyrna niet vergeven, dat hij de uitnoodiging om aan de plechtigheid deel te nemen, niet opgevolgd heeft. Dat is, zeggen zij, weder een eigenaardig staaltje van de gezindheid der Papisten (*τῶν παπιστῶν*), hetwelk in den tegenwoordigen tijd, waarin men over eenig verschil van eeredienst moest heenstappen, niet meer te pas komt. Dat het kerkrecht der orthodoxen evenzeer als het Katholieke de *communicatio in sacris* met andersgezinden streng verbiedt, mag natuurlijk thans niet meer in aanmerking komen. Wij zien in deze stemming der Grieken op nieuw een treurig bewijs, dat het moderne ongeloof ook in de Grieksche kerk invloed begint te verwerven.

H.

De Katholiek.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG MAANDSCHRIFT.

ZES-EN-TACHTIGSTE DEEL.

NIEUWE REEKS. — TWINTIGSTE DEEL.

1884.

Vindicamus hereditatum patrum nostrorum. 1 Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergëus die Pauwes benediede
En hine Aertsche Bisscop wiede.

Melis Stoke.

TE LEIDEN, BIJ J. W. VAN LEEUWEN.

De Katholiek.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG
MAANDSCHRIFT.

GEDRUKT BIJ J. J. GROEN, TE LEIDEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bldz.

Bijdrage tot de geschiedenis van Maasland.
DR. 1

De huwelijken tusschen bloedverwanten.
I, II 20
III 173
H. J. H. RUSCHEBLATT.

De Hiërarchie in de R. K. Kerk.
E. GEERDINK 61

Gedichten van Mgr. C. Broere. (*Vervolg van* Dl. LXXXIV bldz. 1 vv.) IX, X, XI, XII.
A. M. C. VAN COOTH. . . 74

Filippus Neri en Goethe.
Dr. A. H. L. HENSEN. . . 117

Dionysius de Areopagiet.
N. J. SCHWARTZ, Prof. em. aan de Hoogeschool van Luik. 138

De H. Norbertus en zijne biografen.
Fr. G. v. d. ELSEN, Ord. Praem. 143

Een brief van Johannes van Schoonhoven.
I 199
II 352
V. BECKER.

Bldz.

Het Onderricht der twaalf Apostelen.

I 211

II 279

Levensschets van Cornelius van Boesdoncq.

TH. IGN. WELVAARTS,

Archivaris der Abdij van Postel. 245

Aan de doorluchtige nagedachtenis van Mgr. H. van Beek, Bisschop van Breda.

J. A. DE RIJK 309

De twee oude biographieën van den H. Norbertus.

Fr. G. v. d. ELSEN, Ord. Praem. 310

De beul vrijmetselaar.

B. H. KLÖNNE 323

De Paus en de wetenschap.

H. J. H. RUSCHEBLATT . . 329

VERSCHEIDENHEDEN.

Essai sur l'histoire moderne par le Baron Charles de Blanckart. IVe et Ve volume.

N. J. SCHWARTZ 46

Een belangrijk werkje over de oefening van den H. Kruisweg.

A. 48

Fragment uit een sermoen van Brugman.

V. BECKER 56

Een teruggevonden geschrift uit de eerste eeuwen des Christendoms.

A. M. C. VAN COOTH . . 58

Liefde voor de wetenschap.

H. 110

Bldz.

Mededeeling omtrent het teruggevonden Onderricht der Apostelen.
C. 112

Decreten van de HH. Congregatiën der Riten en der Aflaten. — Decretum generale, quo constituitur officium SS. Rosarii B. M. V. non posse amandari ad aliam diem, nisi occurrente officio potioris ritus. — De indulgentiis acquirendis ab iis Christifidelibus, qui recitant versiculos *Angelus Domini* etc. et antiphonam *Regina Coeli* etc. 166

De gids van den Christen-jongeling op zijne reis door het leven, door een priester der St. Paulus-vereeniging.
M. 168

Een Protestantsche getuigenis over den zelfmoord.
H. R. 171

Een nieuw heiligdom ter eere van den H. Joseph.
C L. R 224

De vooruitgang van het Katholicisme in Australië.
E M. 234

Beknopte geschiedenis der Katholieke Missie in Suriname, door een pater Redemptorist.
A. H. 243

Immortellen en Rozen. Gedichten van Ant. L. de Rop.
Ch. L. 296

Het maandschrift: De Rozenkrans.
Th. L. K. 300

Curiosum over de lotgevallen van de Acta Sanctorum.
H. 301

Dom Bosco en de Katholieke Missiën in Patagonië.
E. M. 303

Traité de droit naturel théorique et appliqué.
F. 362

Bldz.

Latijnsch-Nederlandsch woordenboek van J. B. Kan en H. P. Schröder.

A. H. 366

Petites lectures illustrées.

M. 366

Uit het leven van Pius IX z. g. en andere verhalen voor de R. K. jeugd. — Agnes, het bruidje van het Allerheiligste Sacrament.

C. 368

LETTERLOOVER.

In een muziekboek.

J. L. 115

Latijnsche lofzang op den H. Carolus Borromaeus . . 116

Proeve eener dichterlijke vertolking van Isaïas.

Eeerste Hoofdstuk 305

Tweede Hoofdstuk 370

G. JONCKBLOET.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN MAASLAND.

Ook Maasland, hoe klein de parochie na de reformatie was en gebleven is, heeft aandeel, en niet minder dan de grootste gemeenten aandeel gehad in het lijden en den strijd van de ongelukkige tijden, die de opstand der hervorming en het ondragelijk juk der Protestantsche overheersching over de kerk van Nederland gebracht hebben. Het is waar, den 26 April 1654 [1]) verklaarde de Baljuw van Delfland „dat hij tot Scipluiden ende „Maasland sij geweest, ende verscheyde huysen onder- „wegh hebbe aengeweest, doorsocht ende gevisiteert, doch „en hebbe de minste vergaderinghen ofte conventiculen „aldaer niet connen vinden gehouden te worden"; maar, neen! de weinige Katholieken, die getrouw gebleven waren aan God en godsdienst, waren zoo lafhartig niet, om zich te houden aan de placcaten der Edelmogende Heeren, die zich te vergeefs tegen God en Zijn gezalfde verzetten. De Baljuw zal wel doorsocht ende gevisiteert hebben, om te voldoen aan het bevel, hem toegezonden, maar de boerenwoningen goed doorsocht ende gevisiteert

[1]) *Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom van Haarlem.* Deel IX, bldz. 24 en 25.

heeft hij niet; waarschijnlijker heeft hij doorsocht ende gevisiteert, waar hij wist, dat nochte Jesuïet nochte paperije te vinden waren, want aan denzelfden weg, langs welken hij naar Maasland getrokken is, wijst de overlevering nog de woning aan [1]), waarheen de Katholieken des morgens in de vroegte moesten gaan, om het H. Misoffer bij te wonen, zoo het al niet opgedragen werd op den hooizolder eener hofstede in de Zuidbuurt (de laatste thans, door Katholieken aan den kant van Vlaardingen bewoond) in welk geval zij daarheen een afstand van ruim een half uur moesten afleggen [2]).

In 1688 was P. Codde tot vicaris over de Nederlanden aangesteld en daarmede het Jansenisme ten troon geklommen; en, zooals de Cock verhaalt, heeft Maasland ook toen voor zijn geloof moeten strijden, of zeker althans groot verdriet moeten dragen.

Indien het met de waarheid overeenkomt, wat zeer waarschijnlijk is, dat Heer Ignatius Walvis in 1689 naar Maasland gezonden werd [3]), moest er dan geen strijd en een hevige strijd aangevangen worden, om te bewerken, dat de vicaris zijn gezonden aanhanger terugriep? En

---

[1]) Aan de Gaag. Omstreeks 40 of 50 jaren geleden is de binnenkamer uitgebroken.

[2]) Op het hek staat het volgende opschrift:

„Niemand spreek kwaad van mij of de mijnen;
„Ieder ga naar zijn huis en bezie de zijnen;
„Vindt hij in zijn eigen huis dan geen gebreken,
„Hij kan hierheen komen, om met mij te spreken."

[3]) Reden van twijfel is nog, of van Heussen in zijn *Oudh. en Gestichten v. Gouda* niet de waarheid zegt, wanneer hij beweert, dat Heer Ignatius Walvis naar Gouda gezonden werd in de plaats van Heer Jacobus Catz, in 1688 door Codde tot provicaris van Utrecht aangesteld. Zie *Chronolog. tafel* blz. 304, *Historie der Utr. kerke* van C. P. Hoyinck van Papendrecht.

zoo Mozzi [1]) al ongelijk heeft, en de Maaslanders Heer Alardus van Haeften niet uit de pastorie behoefden te verdrijven, zou het hun op zijn minst geen levendige smart veroorzaakt hebben, dat zij hun herder van gevoelen veranderd zagen, en wel zoo Jansenistisch gezind geworden, dat dezelfde overheid, die hem eerst om zijne getrouwheid voorbijgegaan was, hem nu de bevordering tot aartspriester van het voornaamste gedeelte van Friesland waardig keurde?

Toen het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek de staatsregeling met de additioneele artikelen tot de acte van staatsregeling voor het Bataafsche volk uitgevaardigd had, verheugden zich onze Katholieken met de overige grootelijks in de meening, dat nu de overheersching van het Protestantisme voor goed vernietigd en het bittere onrecht hersteld zou worden, dat zij vroeger geleden hadden, en waarvan zij nu vooral de treurige gevolgen moesten ondervinden. De kerk, welke hunne voorvaders gesticht hadden, konden zij volgens de wet wel niet naasten, maar een gedeelte ten minste hoopten zij terug te zullen ontvangen van het geld, dat deze aan God en godsdienst hadden geschonken voor een waardigen tempel, en voor het onderhoud dergenen, die Hij tot herders dezer gemeente had aangesteld. Te grooter was hunne vreugde nog, omdat de nietige kerk, welke men vroeger van een boerenwoning gemaakt had, als bouwvallig afgekeurd was, en zij nu met het geld, waarop de uitgevaardigde wet hun recht gaf, die kerk wilden herstellen, wijl haar eigene middelen daartoe niet voldoende waren.

---

1) *Histoire* etc. Tome I, p. 218, 219

Doch welke strijd, welke onverschrokken en volhardende strijd, welke moeite, welk geduld en welke onkosten waren er niet noodig, om de overwinning te behalen in zulk een klein dorp, waar bijna ieder Katholiek burger voor een groot gedeelte in zijn bestaan ook van de Protestanten afhankelijk is! Drie jaren lang, neen, nog langer werd de strijd volgehouden en dit door lieden, even eenvoudig als hun Pastoor Lammers. Welke strijd, welke moeite, welk geduld en welke onkosten, om eindelijk in het bezit te komen van hetgeen hun altoos had toebehoord en door de hooge staatsvergadering als rechtmatig eigendom, om zoo te zeggen, in hunne hand teruggegeven was!

De stukken, waarin deze strijd gestreden werd, berusten in het Parochiale Archief van Maasland. Den inhoud daarvan heb ik in het kort samengetrokken, omdat de *missiven* van de Katholieke commissie slechts in ontwerp bestaan, en ik geef dien inhoud hier weder niet alleen als een bijdrage tot de geschiedenis van het laatste der vorige eeuw, maar vooral als een bewijs van het lijden en den strijd, die ook Maaslands Katholieken voor God en godsdienst hebben moeten ondergaan. Ziehier de volgorde, waarin zij gesteld moeten worden:

Eerste missive van het Katholieke kerkbestuur.

Gelijkheid, vrijheid en broederschap.

Burgers,

Aan de municipale vergadering geeft de Roomsche commissie te kennen, dat zij ingevolge het 6e additioneele artikel recht vermeent te hebben op de kerkgebouwen enz. en dat zij daarvan mededeeling doet aan de municipaliteit, wijl vóór 1 November dit moet geschieden op straffe van verval van recht.

19 *October*, 1798.

Daarop antwoordt de municipaliteit:

Gelijkheid, vrijheid en broederschap.

Burgers,

Het extract uit het register der resolutiën van de municipaliteit van Maasland:

Ingekomen brief aan de municip. van de commissie des kerkbestuurs der gereformeerde gemeente:

7 December 1798 vergaderd zijnde, hadden zij een extract uit het register der resolutiën van de municip ontvangen, inhoudende een zeker adres van de commissie des R. K. kerkbestuurs, om te doen registreeren tot aanspraak op het kerkgebouw en de pastorie der Protestanten. Dit gaf geen licht genoeg. Teruggestuurd naar de municip. en door deze ter nadere verklaring gezonden aan de commissie des R. K. kerkbestuurs.

De commissie der gereformeerden wist dus wel, wat zij doen moest naar de omstandigheden van het oogenblik: tijd zoeken te winnen. Doch de Kathol. commissie zette het werk voort:

De commissie van het R. K kerkbestuur aan de municip.

Verleden jaar, 26 December, hebben wij een extract uit het register der resolutiën ontvangen, waarin geïnsereerd was een stuk van het gereformeerd kerkbestuur in dato 7 December 1798. Daaruit hebben wij gezien, dat het adres van 19 October in handen gesteld was van dat kerkbestuur, ofschoon het tot de municip. gericht was; en daar het aan beiden onduidelijk wilde voorkomen, zoo verklaren wij ons bij deze nader, dat, aangezien het kerkgebouw den gereformeerden niet in eigendom toebehoort, en dus aan de plaatselijke besturen de beschikking daarover gegeven is om een overeenkomst te treffen, wij aanspraak hebben op de gelden, die de kerk waardig is, volgens het 6e additioneele artikel.

Waarom wij verzoeken de zaak zoo spoedig mogelijk tot een gewenscht einde te brengen.

1 *Maart*, 1799.

Hierop verscheen:

De municip. van Maasland aan de gecommitteerden des R. K. kerkgenootschaps.

De kerkmeesters van het hervormd kerkgenootschap zijn voor den raad verschenen en hebben een comparitie gevraagd van de commissie des R. K. kerkgenootschaps.

Deze is bepaald tegen 22 Maart.

18 *Maart*, 1799.

Dus nogmaals uitstel en tijd winnen. De Kath. commissie verscheen op de vergadering. Er werd eene memorie voorgelezen, behelzende eene opgave van de gereform. commissie, waarop dadelijk een voorstel volgde, om een eisch te doen. Zij konden, maar zij wilden zich niet laten beknibbelen. Zij vroegen kopie. Deze luidde:

De commissie van het gereform. kerkbestuur aan de municip.:

Het Roomsch kerkbestuur vraagt eene uitkeering voor de naasting van het kerkgebouw. Het is waar, het is door ons niet gebouwd, maar kan het toch het onze niet genoemd worden? In het jaar 1620 hebben wij er meer dan *f* 3000 aan verrepareerd en in 1754 weder eene herstelling aan laten doen, wat te zamen een amelioratie van *f* 4000 uitmaakt. Nog in 1725 een nieuw orgel gemaakt enz. enz.

Evenwel wil zij het in der minne vereffenen.

Het getal zielen van hun kerkgenootschap is circa 1200 en dus de naasting aan hunne zijde.

De lasten van onderhoud en reparatie bedragen jaarlijks meer dan *f* 400; daarbij komt de last van bruggen enz. De baten, die de kerk daarentegen heeft, zijn eenige opstallen à *f* 17.75, wegens begraven van lijken *f* 103.50. De lasten zijn dus boven de baten *f* 278.75.

Daarmede is de staat van hun kerkgenootschap blootgelegd.

22 *Maart*, 1799.

Het antwoord luidde:

De commissie van het Roomsch kerkgenootschap aan de municip. van Maasland.

Gaarne hebben zij gevolg gegeven aan het verzoek van 18 Maart, om in den Raad te verschijnen. Zij hadden vermeend, dat daar een geprojecteerd plan ter hand gesteld zou zijn geworden, om er over te kunnen oordeelen, doch de stukken waren nog niet gerequireerd blijkens eene missive van het gereformeerd kerkgenootschap, en deze missive was niet voldoende om er eene taxatie op te fundeeren. Zoo laten zij het aan de municip. over, tot er een geprojecteerd plan aangeboden is, om te voldoen aan hunne belofte.

Ziehier hunne aanmerkingen op de memorie:

1. De opgaaf is niet gestaafd door authentieke bewijzen.

2. De Protestanten beweren, dat de reparatie van 1620 ook in aanmerking moet komen, schoon er in het artikel slechts van de 10 laatste jaren gesproken wordt.

3. Ook zeggen zij, dat hun laatste effecten zijn van 1634; en in 1620 hebben zij *f* 3000 uitgegeven voor reparatie. Zulk een som zullen zij niet ledig hebben laten liggen. Ook hebben zij die niet in dien tijd verkregen, dus was zij er reeds voor de reformatie; daarom zeiden zij ook: voor zoover wij weten, zijn er geen goederen.

4. Het woord circa bij de optelling der zielen is onzeker.

5. De som van *f* 400 is te hoog voor de laatste jaren.

6. Van de pastorie zullen zij niet spreken, schoon het adres van 10 December 1796 ad vitam in advies schijnt gehouden te worden. Daarom kunnen zij zich met de zaak niet inlaten.

3 *April*, 1799.

De municip. begon nu hetzelfde lied te zingen als de Protest. commissie, welke naar alle waarschijnlijkheid door den schout bijgestaan werd. Ook de municip. dacht ongetwijfeld, dat er spoedig eene verandering te wachten was in den staat. Maar de Katholieke commissie zond deze missive:

De commissie van het Roomsche kerkgenootschap aan de municipaliteit.

In April hadden zij de eer ingevolge eener belofte, 22 Maart gedaan, eene missive te zenden, waarin aanmerkingen op de memorie der gereformeerde commissie, en de conclusie om de zaak te laten rusten, tot een plan ter hand gesteld was, wat aangenomen werd, met belofte de zaak zoo spoedig mogelijk te vereffenen.

Nu is het 9 maanden later, en nog niets gedaan. Verzoek om spoedig te vereffenen, hopende wijders een antwoord.

17 *Januari*, 1800.

Aan dit verzoek schijnt geen gevolg gegeven te zijn. Uitstel dus en stilzwijgen, want wij vinden:

Aan het Uitvoerend Bewind.

Gezien, dat het Bewind letten moet op alle klachten en uitstellen, zoo geeft de commissie van het Kath. kerkbestuur te kennen, dat alles in het werk gesteld wordt, om de schikking over de naasting uit te stellen, en door uitstel, ware het mogelijk, de geheele zaak buiten werking te brengen, en dat dit nog niet alles is, maar zij er nu nog over stilzwijgen!

In de overtuiging, dat dit niet met den wil der hoogste constitutioneele magt overeenkomt, verzoekt het kerkbestuur, dat het Uitvoerend Bewind de municip. moge gelasten deze zaak volgens de wet zoo spoedig mogelijk af te doen.

[Waarschijnlijk, de datum ontbreekt] 26 *Maart*, 1800.

Het antwoord van het Uitvoerend Bewind luidde:

Extract uit het register der besluiten van het Uitv. Bew. der Bataafsche republiek.

Het Uitv. Bewind:

1°. gelezen een ampel verslag [1]) over hetgeen voorgevallen was tusschen de roomsche en gereformeerde commissie en de municip.

1) Dit verslag bestaat niet meer, ook niet in concept.

over de naasting of verdeeling der kerkgebouwen ingevolge het 6e additioneele artikel, alsook het verzoek der roomsche commissie van 26 Maart, om ten spoedigste die zaak door de municip. af te laten doen;

2°. gelezen den 7 Juli een nader request [1]) der genoemde roomsche commissie om de zaak te vereffenen;

gebiedt de municip. ten spoedigste een plan van schikking over de kerk gereed te maken en aan de commissie te zenden met verderen last: om, bijaldien het pastoriehuis niet valt in de termen van het 6e addit. artikel, daarvan de noodige bewijsstukken aan de belanghebbenden te produceeren en, wanneer er geen plan van schikking kan worden vastgesteld, het geprojecteerde met bewijzen aan het vertegenwoordigend ligchaam te zenden, om het verschil te laten beslissen.

12 *Augustus*, 1800.

Het Uitv. Bew. maakte de municip., die in slaap scheen gezonken, wel wakker, maar zij begon de zaak weder van voren af op de lange baan te schuiven. De schout de Coning, en de geheele municip, naar ik meen, was Protestant. Van daar het volgend stuk:

De commissie der Roomsche gemeente aan de municip.

Haar was ter hand gesteld een communicatiebrief door den bode om *nog eenmaal* bij elkander te komen. Hare resolutie daarop was:

1. De municip. wil de zaak op de lange baan schuiven. De comparitie is noodeloos, er is nog geen plan van schikking geproduceerd.

2. De woorden *nog eenmaal* schijnen te kennen te geven, dat de municip. alles gedaan heeft; dit is niet zoo; zij zoekt den eisch te verijdelen van het Kath. kerkgenootschap, of hun ten minste hun recht voor een tijd te onthouden. Om te toonen,

---

1) De Katholieken schijnen dus nog een verzoekschrift opgezonden te hebben. Het is niet meer te vinden.

dat hunne klachten gegrond zijn, willen zij doen zien, wat zij gedaan hebben; daaruit zal blijken, in hoeverre de municip. haar plicht vervuld heeft: [1])

1. Den 19en Octob. 1798 heeft de commissie zich tot haar gewend, om hare aanspraak te doen gelden.

2. De municip. vorderde verklaring. In Maart 1799 gaf zij verklaring. Daarop volgde schriftelijke convocatie.

3. Op de vergadering kwam de commissie, meenende, dat zij een geprojecteerd plan van schikking zoude ontvangen, maar er was zelfs nog geen taxatie gedaan; er werd slechts een memorie voorgelezen, behelzende eene opgave van de gereformeerde commissie, waarop dadelijk een voorstel volgde, om een eisch te doen. Dit kon niet. Zij had kopie gevraagd, er aanmerkingen op gemaakt, en er mondelings bijgevoegd, dat het aan de municip. overgelaten werd, tot zoolang het plan van schikking gereed was. Dit werd aangenomen, met de belofte, dat de municip. het zoo spoedig mogelijk in orde zou maken.

Nadat er 9 maanden verloopen waren, heeft de commissie het verzoek aangedrongen, doch tot nog toe geen antwoord ontvangen.

Moede langer de speelbal te wezen van de municip., [2]) zal de commissie weten, waarheen zich te wenden, zoo zij geen genoegdoening vindt. Hadden de gereformeerden nog maar een aanbod gedaan! Niets kan zij doen ter bevordering der taxatie, want wat zou zij moeten verrichten? Dit zegt het voorschrift ook niet; dit voorschrift wenscht zij ten uitvoer gebracht.

Over het pastoreele huis zal de municip. ook de noodige bescheiden en bewijzen wel produceeren, overeenkomstig den uitdrukkelijken last van het Uitv. Bew. van Augustus ll.

Nu volgt een stuk zonder dagteekening, dat ik nergens elders weet te plaatsen. Zoo het inderdaad van dezen tijd

---

1) Deze lijst is waarschijnlijk een gedeelte van die, welke de commissie aan het Uitv. Bew. heeft opgezonden.

2) Het antwoord van het Uitv. Bewind, men kan het duidelijk zien, had de Kath. commissie moed gegeven.

is, blijkt daaruit dat de municip., bevreesd voor het Uitv. Bewind, nogmaals op een comparitie aandrong, maar tevens de zaak slepende hield, en daarom de eigendomsbewijzen der pastorie van de Kathol. commissie vroeg:

Missive van de commissie der Roomsche gemeente aan de municip.

Door de municip. waren eigendomsbewijzen gevraagd der pastorie van de hervormden. De Kathol. hebben die niet. De municip. moet dus den hervormden vragen, of zij liggen op de secretarie, dewijl het vrij en onbelemmerd gebruik door de voormaals heerschende kerkgemeente, en de administratie onder opzicht van den schout heeft plaats gehad. En dit nog niet alleen, maar de administrateur is uit de ambachtskasse onderhouden en door den rentmeester van wijlen de Roomsche gevers nog daarenboven beschonken met een jaarlijksche contributie van *f* 50, welke tot geheel andere doeleinden waren gedonateerd. Zij wil wel compareeren, maar niet medewerken tot schikking, vóór het plan is overgelegd, om te zien, of het gebaseerd is op de staatsregeling en de decreten van het Uitv. Bewind.

Maar tegelijk vervoegden zij zich in 's-Gravenhage:

Aan het Uitvoerend Bewind der Bataafsche republiek.

De commissie van het Kath. kerkbestuur geeft aan het Bew. hare vreugde te kennen over den spoed, waarmede hare klachten, tot het Bewind gericht, aan de municip. verzonden waren. Dit tevens tot bericht.

Klacht, dat er desniettegenstaande toch nog geen voortgang met de zaak gemaakt wordt. Zij was gerequireerd, om voor de municip. te verschijnen en had een gesprek met haar gehouden. Verwijt van de municip., dat de commissie de zaak slepende wilde houden, waarop geantwoord was, dat op verzoek het plan van schikking aan de twee respectieve commissies verzonden mocht worden. Eerder wilde het Roomsche kerkbestuur er met de Hervormde commissie niet over spreken. Nogmaals

klaagt zij over het uitstellen, en verzoekt, dat de municip. genoodzaakt mocht worden een einde aan de zaak te maken.

De municip. was ongetwijfeld ontevreden over dit schrijven, want zij liet maar niets van zich hooren, ofschoon zij zeker wel een schrijven van het Uitv. Bewind ontvangen zal hebben. De commissie dit stilzwijgen moede, zond de volgende missive:

De Kath. commissie aan de municipaliteit.

Zij had niet gedacht, dat zij weder tot de municip. zou moeten terugkomen, schoon er reeds lang taxatie gedaan was. Zij had nog maanden gewacht, maar niets was er verschenen. Dus binnen acht dagen wordt een plan van schikking gewacht; anders zou zij weten, waarheen zich te wenden.
1 *Februari*, 1801.

De municip. voldeed aan dat verzoek bijna terstond; wel een bewijs, dat zij een berisping van het Uitv. Bew. ontvangen had. Wij vinden toch:

De municip. van Maasland aan de Roomsche commissie.

Over 14 dagen ontvangt gij het plan van schikking en al de noodige stukken.
6 *Februari*, 1801.

Werkelijk, nadat er bijna twee en een half jaar geschreven, vergaderd en geklaagd was, verscheen eindelijk dan toch dat plan van schikking; de commissie ontving:

Uit het resolutieboek der municip. van Maasland.

Extraordinaire vergadering van 20 *Maart*, 1801.

Plan van schikking tusschen de gereformeerde en roomsche kerkgenootschappen te Maasland met inzicht der uitkeering en naasting des kerkgebouws.

Aangezien het voorschrift van het Uitv. Bew. is verschenen, zoo heeft de municip., *na al het mogelijke aangewend te hebben* [1]) om tot een vergelijk te komen met de Roomschen, de eenigen, die recht hadden op de kerk, (de pastorie behoort aan de Duitsche orde) *doch daarin niet te zijn geslaagd* [1]): *eerstelijk* niet slechts een opgaaf gevraagd aan ieder kerkgenootschap van het aantal zijner leden, maar ze ook door neutrale personen der gemeente laten tellen (!!!): *ten andere* heeft zij ook door neutrale personen van beider kerkgenootschappen de gebouwen doen taxeeren (!!!) en na die raming de volgende schikking geformeerd:

1°. Als de kerk genaast is, zal zij den gereformeerden voor nu en altijd toebehooren met alle ap- en dependentiën enz.

2°. Nadat de schikking aangenomen is, zal het gereformeerd kerkgenootschap de constante gelden naar het aantal zielen betalen, de eerste helft 6 weken na de ingekomen approbatie, en de tweede helft binnen een jaar daarna, terwijl de effecten, stoelen en banken aan de gereformeerden blijven behooren, als hebbende deze ze gekocht.

3°. Ieder kerkgenootschap zal echter naar het aantal zielen zijn aandeel dragen in de onkosten van de taxatie enz.

4°. De begraafplaats zal ook staan ten dienste der katholieken, die evenveel zullen betalen als de protestanten.

Deze schikking werd met algemeene stemmen aangenomen in de vergadering.

Op dit plan volgde deze missive:

De commissie van het Roomsch kerkgenootschap alhier aan de municip.

10 *April*, 1801.

Geëxamineerd het plan van schikking, door de municip. den 22en Maart ter hand gesteld, ten einde binnen 3 weken of te antwoorden, dat het goedgekeurd wordt, of wel, indien er tegen-

---

1) Ik cursiveer.

bedenkingen zijn, die op te geven, opdat zij volgens art. 5 der publicatie van het Intermediair Uitv. Bew. in dato 22 Juli 1798 door de municip. in der minne uit den weg mochten geruimd worden:

geeft te kennen, dat zij het goedkeurt op de gronden, door de municip. aangegeven:

1°. dat het pastoreele huis is een eigendom van de Duitsche orde en niet van de kerk;

2°. dat de bij de kerk zijnde effecten en goederen behooren in eigendom aan de gereformeerde gemeente en niet in de termen vallen van het 6e additioneele art. der staatsregeling en de daarop gegeven verklaring van het Wetgevend Lichaam van 23 Nov. 1798.

Voor het oogenblik berustende op de bewustheid der municip., ofschoon zij meerdere bewijsstukken gewenscht had, om alle vermoedens weg te nemen, reserveert zij zich het recht, om ten allen tijde hare pretentiën te doen gelden en achtervolgen, indien er bedrog of vergissing heeft plaats gehad, wijl de municip. — op het gezicht van een enkele lijst, of opgegeven register van effecten, en den daarop aangeteekenden tijd van aankoop, of wel op goed geloof van een ingeleverde memorie van den kant der gereformeerden, waarbij deze zeggen, dat hun oudste effecten zijn van 1634 — zoude kunnen misleid zijn; ook behoeft niet betoogd te worden, dat zulk een bewijs geen volkomene en zekere overtuiging kan zijn, dat er geen goederen of effecten van vóór de reformatie geweest waren, dewijl zoodanige goederen, hetzij landerijen, hetzij effecten, kunnen geconverteerd of verkocht zijn, en daarvoor jongere obligatiën aangelegd.

Alleen verzoekt zij twee punten in overweging te geven omtrent het plan:

1. betrekkelijk den tijd van uitkeering, verzoekt zij al de penningen van den verkoop in éene massa 6 weken na het sluiten van het contract te ontvangen;

2. verzoekt zij vrij te zijn van alle kosten, uitgenomen van het contract, wijl zij haar gerechtigd aandeel al over 2 jaren had moeten ontvangen, en hierdoor, om niet te spreken

van de onkosten, intusschen door het vertragen gemaakt, werkelijke schade is ontstaan, zoo van interest als van voordeeligen inkoop.

Dit verzoek, hoopt zij, zal aangenomen worden; en wat de *f* 17.50 betreft, welke jaarlijks onder den naam van opstal geheven worden, en natuurlijk voortkomen uit contracten van weggegeven grond of iets dergelijks en dus vallen in de termen van hetzelfde addit. art. der staatsregeling — daaromtrent zal ook zeer gemakkelijk een vergelijk getroffen kunnen worden, met daarvan jaarlijks, of wel door een afkoop in eens, een gerecht aandeel te geven.

Het hervormd kerkbestuur had reeds een dag te voren geantwoord, maar eerst moet ik het plan der taxatie mededeelen.

Kopie der acte van taxatie.

De kerk getaxeerd	*f* 6100·00
De grond van het kerhof met boomen, muren en ijzeren hekken	„ 300·00
De consistorie	„ 370 00
	f 6770·00

9 *April*, 1801.

De commissie van het hervormd kerkgenootschap aan de municip.

Ingekomen was een plan van schikking ten opzichte van het kerkgebouw, waarbij kopie-acte van taxatie enz.

Haar was gevraagd, of zij het konde goedkeuren, en zoo niet, welke tegenbedenkingen zij had. Deze waren:

Bij de taxatie was gerekend niet slechts de grond van het kerkhof met de boomen, maar ook de *muren*, *ijzeren hekken* en de *consistoriekamer*. — Tot het kerkhof behoorde alleen het lange muurtje aan de Zuidzijde zonder meer; doch het grint, de ijzeren hekken en de consistorie waren uit hun afzonderlijke kas betaald; daarvoor behoefden zij dus geen vergoeding te geven.

Wat den toren aanging, zooveel de reparatie betrof, accordeerde zij, doch wat er in het plan stond: *en des noods vernieuwd*, daarvan wilde zij niets weten. Zij excuseerde er zich van om den toren ten eigen kosten op te bouwen, indien zij onverhoopt tot ruïne kwam te geraken.

Wat den tijd van betaling betrof, daarover kon zij zich niet uitlaten om redenen, die volgen. Anders kwam het plan haar wel aannemelijk voor.

Redenen van vertraging: Zij [1]) hadden zoolang vereffening gewild; de Roomschen niet; nu wilden de Roomschen, doch zij niet. Zij wilden wachten, overzulks er een overziening der staatsregeling werd te gemoet gezien, totdat er een gevestigde constitutie voor het Bataafsche volk zal zijn daargesteld, om het vergelijk op een vasten voet voor altoos af te doen.

De reden, waarom het hervormd kerkbestuur gedraald en uitgesteld had, was nu dus rond voor den dag gebracht. Doch de Kathol. commissie was niet bevreesd voor de knorrigheid van dat bestuur, want:

Aan de municip. van Maasland de commissie uit het Roomsche kerkgenootschap.

Hebbende de aanmerking ontvangen van de Protest. commissie, zal zij de schamperheden niet beantwoorden, bepalende zich alleen bij de singuliere conclusie om te wachten, daar toch, al werd de rechtvaardige wet vernietigd, er geen wet uitgevonden kan worden, die drie jaren terugwerkt. Zij vertrouwt, dat de municip. de Protest. commissie er wel van terug zal brengen en haar gelasten zal duidelijk te verklaren, of zij de schikking goed- dan afkeurt, of wel in der minne die schikking aan te gaan. Mocht zij het plan verwerpen, dan hoopt de commissie, dat de municip. de stukken ten spoedigste zal opzenden, opdat door het Wetgevend Lichaam worde beslist.

---

1) Ik spatiëer. Meer behoef ik hier niet te zeggen.

De municip. schijnt echter niets gedaan te hebben; maar de Kath. commissie werd dit talmen en wachten moede, en zond hare klachten wederom:

Aan het Uitv. Bewind der Bataafsche Republiek.

12 *Juli*, 1801.

De commissie had jaren geduld geoefend. Toen slechts met weerzin zich gewend tot het Uitv. Bewind. Nu heeft zij een plan van schikking ontvangen en hare goedkeuring daaraan geschonken, doch de gereformeerden hebben eene missive ge zonden aan de municip., waarop zij hare tegenbedenkingen ingebracht heeft, en doen thans hun best om te vertragen en haar recht te verkorten, hoewel zij over alles heen gestapt is, zoodat zij tot hiertoe nog niet heeft kunnen slagen in het verkrijgen van haar recht en zoowel door de ongeneerdheid der hervormden als door de vertraging der municip. op elke wijze gecontrariëerd wordt:

Redenen, waarom zij verzoekt, dat er toch spoedig een eind gemaakt zal worden aan het geschil, vooral wijl hare kerk om bouwvalligheid afgekeurd geworden is.

De municip. en de hervormde commissie, zeker beducht voor de gevolgen, schijnen nu ten langen laatste toch eindelijk toegegeven te hebben, want:

Den 17 *Juli* 1801 *compareerden voor de municip.* de commissies der beide kerkgenootschappen, en is de schikking aangegaan over de naasting der kerkgebouwen.

De kerk zal voortaan aan de Protestanten toebehooren. De Roomschen zullen daarvoor een vergoeding van *f* 1427-11-6 ontvangen.

Op de begraafplaats zullen deze dezelfde rechten behouden.

De toren en de klok blijven het eigendom der gemeente, doch zij zullen door het gereformeerde kerkgenootschap in reparatie onderhouden worden; daarentegen zullen zij er de genoten voordeelen van blijven behouden, zonder in eenig

geval tot vernieuwing ofte wederopbouwing en herstel der toren en klokken ooit ofte immer geconstringeerd te kunnen worden.

Het geschil was dus nu vereffend, en aan de Katholieken werd door het Uitv. Bewind de schikking toegewezen:

Extract uit het register der besluiten van het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek.

3 *Augustus*, 1801.

Gelezen het rapport van den agent van inwendige politie op het rekwest der Roomsch-Katholieken te Maasland, waarbij gevraagd wordt, dat de municip. gelast mocht worden, tot de uitvoering van het 6e addition. art. over te gaan;

en in aanmerking genomen, dat de geschillen tusschen de Roomsche en Gereformeerde kerkgenootschappen zijn vereffend;

besluit het voormeld verzoek ten hunnen voordeele toe te staan.

Zoo was dan na velerlei moeilijkheid en uitstel, met veel geduld en onder veel onkosten de onwaardige strijd geëindigd, en niet alleen was hij geëindigd, maar de Katholieken hadden, wat hun slechts op enkele plaatsen mocht gelukken, de overwinning behaald. Dat de Protestanten later zelfs de betaling der overeengekomen uitkeeringen nog weigerden, vinden wij vermeld in een der eerste jaargangen van dit tijdschrift [1]) onder verwijzing naar het *Staatsblad* van 12 April 1802, blz. 184. Daarvan heb ik in het archief niets kunnen vinden [2]); maar is het niet meer dan voldoende, om de grievende

---

1) *De Katholiek*, D. III, bldz 444.

2) Notulen zijn er uit dien tijd niet overgebleven in de archieven der kerk.

bejegening, die onze vaderen moesten verduren, te kenschetsen, dat wij in de kerke-rekening lezen: „20 Augustus „1808 afbetaald de laatste som der gelden, waarover „bij de schikking is overeengekomen", en dit, niettegenstaande deze gelden op den 1 Maart 1802 moesten uitbetaald zijn, en zoo hoog noodig waren, om de afgekeurde kerk te herstellen?

M.

Die festo S. Franc. Sal. DR.-Pr.

De huwelijken tusschen bloedverwanten.

Het hooge doel, waartoe de Zoon van God op de wereld nederdaalde, was de zaligheid der geheele menschheid. Geen offer was Hem te groot, geen lijden te zwaar, geen dood te vernederend, om dat levensdoel te bereiken. De Kerk, Jesus' instelling, de vertegenwoordigster van Zijn gezag, en de levende voortzetting van Zijn werk ten heil der menschheid, in Zijn geest arbeidend, heeft van haren goddelijken Stichter met de liefde voor allen ook het begrip van de behoeften der menschen geërfd. Daarom wijst elke bladzijde van hare roemvolle geschiedenis ons met wegsleepende welsprekendheid zoowel naar de onnoemelijke stichtingen, welke zij in het leven riep, als naar de velerlei wetten en verordeningen, welke zij in den loop van haar achttienhonderd-jarig bestaan uitvaardigde tot het wezenlijk heil der aan hare leiding toevertrouwden. Reeds in die wetten alleen spreekt niet slechts hare liefde zich krachtig uit, maar openbaart zich ook hare scherpe blik, waarmede zij den nood der menschheid tot in zijne diepte doorgrondt en te gelijk het geschikte middel weet aan te wenden om daarin te voorzien. Had hare goddelijke Leermeester en Voorbeeld zich ook de lichamelijke behoeften aangetrokken — al weldoende trok Hij immers Palestina door en genas zieken van

velerlei aard — niet minder was de Kerk bezorgd voor het tijdelijk welzijn van hare kinderen, zonder dat het hoofddoel van haar bestaan — het heil der zielen — daardoor op den achtergrond verschoven werd, liever nog: zóó, dat door het eerste te behartigen, ook het laatste bij allen, zelfs bij die haar vijandig waren, voorbereid en aangevangen, bestendigd en volmaakt werd. De heilige Paulus noemde haar met den glorievollen titel van „onze moeder", en aan de liefde eener moeder, wie zal het ontkennen, is het eigen om allereerst voor de hoogste belangen, maar vervolgens ook voor de mindere aangelegenheden te zorgen van allen, die zij gaarne hare kinderen noemt.

Wij behoeven niet lang noch ver naar afdoende bewijzen van deze liefde der Kerk te zoeken. De geschiedenis van haar langdurig en altijd jeugdig leven geeft ze ons te bewonderen onder allerlei vormen en op elk gebied, niet het minste waar het tijdelijk welzijn der menschen in onmiddelijke aanraking komt met hun geestelijk heil. Daar vooral ontwikkelt zich hare moederlijke liefde in volle kracht en schoonheid en brengt de rijkste vruchten voort.

Hoe zou het anders kunnen zijn? In haar immers leeft en werkt de Geest Gods, die het alles bezielende beginsel is, die levend maakt en vruchtbaar tevens, die reeds bij de eerste schepping de grondstoffen ten leven wekte en ontwikkelde, die in nog hoogeren zin bij de tweede schepping aan de Kerk een onvergankelijk leven instortte en haar de kracht gaf, om tot verlichting en heiliging der wereld haar goddelijk werk te beginnen en te volbrengen. Wie dit gelooft is reeds vooraf overtuigd, dat al de wetten en voorschriften der Kerk heilzaam en

nuttig zijn, dat zij de uitdrukking moeten wezen van eene hoogere ingeving, van de bovennatuurlijke liefde, waarmede zij het geheele menschelijk geslacht omvat.

Onder dit gezichtspunt moeten ook die bepalingen beschouwd worden, welke zij reeds vroegtijdig omtrent zekere huwelijksbeletselen afgekondigd en verbindend verklaard heeft.

Wel werden in de kringen, welke der Katholieke Kerk vijandig gezind zijn, de vastgestelde huwelijksbeletselen als hard en onredelijk uitgekreten; men wilde daarin niet anders zien dan een onnoodigen dwang, aan de individueele vrijheid opgelegd, dan eene onnatuurlijke beperking van wederzijdsche toegenegenheid en liefde. Zelfs Katholieken, van wie men een gezonder oordeel verwachten mocht, wettigen soms door hun gedrag en door hunne ondoordachte oordeelvellingen het vermoeden, dat zij zich door de valsche voorstelling en scheeve redeneeringen der vijanden van den godsdienst laten verblinden. Wel kan en zal ook eene wet, die huwelijksbeletselen stelt, in strijd geraken met de wenschen, met de zelfzuchtige gevoelens, met de bruisende hartstochten van dezen of genen, maar de kwestie, welke hier op den voorgrond staat, is *niet:* zal die wet den een of ander in zijne plannen dwarsboomen, doch *wel:* is zij heilzaam en nuttig in hare strekking, is zij dienstig tot bevordering der zedelijkheid en waarborgt zij ook het tijdelijk welzijn der volkeren?

Op die laatste vraag kan ons antwoord niet dan bevestigend zijn, en wij aarzelen geen enkel oogenblik volmondig te belijden en staande te houden, dat die wet noch te streng, noch ontijdig is, dat zij integendeel

in hare strekking zedelijk, in hare uitwerking heilbrengend is voor de geheele maatschappij van het menschelijk geslacht. Ook tegenover het ongeloof handhaven wij onze stelling, tegenover het ongeloof, dat onvermoeid de huwelijksbeletselen der Kerk bestrijdt en als krachtigste wapen daartoe het zoogenaamd burgerlijk huwelijk heeft ingevoerd, bespottelijk idee: een huwelijk voor den staat, die aan het sacrament des huwelijks vreemd is, aangegaan buiten en dikwerf tegen God, die het instelde. Door die zoogenaamde gelukkige handgreep zouden de huwelijksbeletselen grootendeels ingekrompen worden: niet alleen tusschen Katholieken en Onkatholieken, tusschen Christenen en Joden of Heidenen, ook tusschen hen, die in nauweren graad verwant zijn dan de Kerk het toelaat, zouden echtverbintenissen gesloten kunnen worden. Al de woordvoerders van het ongeloof en van het moderne liberalisme juichten in de behaalde overwinning. Maar de redenen, waardoor de Kerk in het vaststellen harer huwelijksbeletselen geleid werd, waren daarmede niet ontzenuwd, minder nog weggenomen, en zij, die zich wijzer achtten dan de Kerk en het verbod voor niet geschreven hielden, moesten door bittere ondervinding leeren, ook wanneer eene dispensatie voor een enkel geval het verbod ophief, dat verordeningen, door eene meer dan menschelijke wijsheid voorgeschreven, niet ongestraft overtreden worden.

Welke nu zijn die afdoende redenen, waarom de Kerk het huwelijk tusschen bloedverwanten verbiedt en nimmer toelaat dan alleen als gewichtige gronden haar tot het toelaten eener uitzondering stemmen?

Deze zijn zeer verscheiden en talrijk. Ze allen hier te bespreken en in haar geheel voor te stellen, is onder velerlei opzicht onraadzaam en ook bijna onmogelijk. Reeds onze gevierde landgenoot De Groot moest getuigen: „Wie de zekere en natuurlijke oorzaken, waarom „dergelijke huwelijken ongeoorloofd zijn, zoodat zij door „de wetten en zeden verboden worden, zou willen aan„voeren, zal bij ondervinding leeren, hoe moeilijk dit is" [1]).

Die moeilijkheid mag ons evenwel niet weerhouden eene poging te wagen, om die kwestie, welke zoo diep in het leven der individuen en der geheele maatschappij ingrijpt, zoo al niet op te lossen, althans genoegzaam toe te lichten. Wij zullen op die wijze eene gewenschte gelegenheid vinden, om de moederlijke bezorgdheid der Kerk te bewonderen en haar doorzicht dankbaar te huldigen, als het geldt om van de aan hare zorg toevertrouwden onheilen af te weren en hen voor schadelijke invloeden te behoeden op allerlei gebied, op zedelijk gebied allereerst, vervolgens op stoffelijk gebied.

I.

De menschheid stamt van éénen vader af volgens het natuurlijk leven: van éénen God hebben allen door bemiddeling van Adam het leven ontvangen. De menschen mogen dan in volkeren of stammen verdeeld zijn, broeders en zusters blijven zij van elkander. Allen moeten tot hun God en Schepper „Abba, Vader" roepen, niet minder als allen der waarheid, door Paulus verkondigd, hulde moe-

---

1) Grotius, *De jure belli et pacis*, II, 1, § 12.

ten doen, dat God uit éénen het menschelijk geslacht op den ganschen aardbodem heeft doen wonen. Onder Gods kinderen is geen onderscheid tusschen den Jood en den Griek, tusschen den vrije en den slaaf; allen moeten één zijn door den band van broederlijke liefde; allen te zamen moeten ééne, nauw aaneengeslotene familie uitmaken, waarvan God als de gemeenschappelijke Schepper aangebeden, Adam als de eerbiedwaardige stamvader vereerd wordt; geen enkele mag de dwaling aanhangen, alsof aan sommige natiën een afzonderlijke, een mindere oorsprong moet toegekend worden, alsof de eene mensch van mindere soort, van lagere natuur dan de andere ware. Ook onder dit opzicht heeft de dwaling schromelijke verwoestingen aangericht en niet zelden de onnatuurlijkste verhoudingen geschapen in het maatschappelijk verkeer der menschen. Zoo zag men onder de Heidenen, dat degenen, die zich door geboorte, rijkdom, aanzien of macht boven hunne natuurgenooten verheven waanden, de anderen als onreinen of van eene lagere natuur van zich konden afstooten en als verworpelingen uit de menschelijke samenleving verbannen.

Die schifting, die scheiding, in onmiskenbare tegenspraak met Gods zoo duidelijk uitgesproken wil, eene misgeboorte der zonde, mocht niet blijven heerschen; zij moest met hare verderfelijke gevolgen wijken voor het heldere licht der waarheid en als door hoogere macht veroordeeld verdwijnen, toen het brandend vuur der liefde op aarde ontstoken was. De evangelist Joannes getuigt ons, dat het doel van Jesus, die de zonde kwam overwinnen, was: alle verstrooide kinderen Gods tot één

te vergaderen; allen, die tot dusver gescheiden waren, te vereenigen, te verbinden.

Ware, oprechte liefde moest voortaan de band zijn, welke allen één maakte. Die taak te vervullen was de zending door Christus aan Zijne Kerk gegeven en hoe nauwer die band toegehaald en hoe meerderen in die omhelzing der liefde besloten werden, te meer werd het doel van Jesus vervuld, te beter werd aan Zijne liefdevolle inzichten beantwoord. Om die liefde niet alleen te bestendigen, maar ook te veralgemeenen en in die algemeenheid meer en meer te volmaken, zijn er meerdere aanknoopingspunten, of liever meerdere middelen ter vereeniging. Brengen wij hier niet in rekening het gemeenschappelijk samenwonen, het onderling verkeer, de gemeenschap van vaderlandschen bodem, waar onze wieg eens stond, de spraak- en stamverwantschap, het deelen in dezelfde gevaren of in dezelfde moeilijkheden — al deze gegevens kunnen gezamenlijk niet zoo krachtig zijn als de twee grootste in de natuurlijke orde werkende factoren: de bloedverwantschap en het huwelijk. Maar juist daarom ook — en hier raken wij het hoofdpunt der kwestie — moeten volgens Gods doel diegenen, welke reeds door de verwantschap des bloeds verbonden zijn, niet daarenboven nog door de huwelijksliefde vereenigd worden. Deze laatstgenoemde nieuwe betrekking moet juist hen nader brengen, welke tot nog toe verre van elkander stonden. „In het door de natuur gevormde verband tus„schen de leden van ééne familie ligt reeds genoegzame „aansporing en verplichting tot onderlinge liefde; zij be„hoeft niet verhoogd te worden door de toevoeging van „een nieuwe soort van liefde — van de huwelijksliefde,

„en om die reden moet en mag dit ook niet, dewijl „daardoor aan anderen zou ontnomen worden wat hun „toekomt" [1]). Neen, ruimer moet de cirkel getrokken, wijder moeten de grenspalen der liefde gezet worden; zoo veel mogelijk moeten door den weldadigen gloed van die bijzondere liefde diegenen worden aangetrokken, welke tot dusverre bij anderen minder deel aan de genegenheid des harten vonden. „Het doel des huwelijks „is, door het vormen en kruisen van familiën, de ge„heele menschheid tot ééne eenheid te verbinden. Op „dien grond werd ook overal, waar het idee van familie „in het bewustzijn der menschen ingeworteld was, het „huwelijk tusschen bloedverwanten als ongepast beschouwd, „omdat het de familie buiten de gemeenschap met ande„ren stelt en de liefde, op zelfzuchtige wijze, tot den „engen kring der verwanten beperkt" [2]).

Zelfzucht scheidt, maar liefde vereenigt, en volgens den geest des Christendoms moet aan genoemde ondeugd paal en perk gesteld, aan de liefde daarentegen ruime baan gelaten worden, opdat zóó het Christelijk idee, dat alle menschen ééne familie vormen, der werkelijkheid meer en meer nabij kome. En alle hinderpalen, welke aan de verwezenlijking van dat bij uitstek maatschappelijk begrip in den weg staan, moeten weggeruimd, alle hulpmiddelen, welke het kunnen bevorderen, moeten daarentegen in het werk gesteld worden. Ook hier geldt het beginsel der H. Schriftuur: het kwade vermijden, het goede in beoefening brengen. Helaas! de ondervinding

---

1) Moufang, *Das verbot der Ehen zwischen nahen Verwandten.*

2) Richter, *Kirchenrecht*, § 257.

van alle dagen leert ons op overtuigende wijze, hoe de mensch, is hij eens van den geest des Christendoms vervreemd, aan het koude egoïsme ter prooi vervalt, zich opsluit in zich-zelf, slechts zijn eigen geluk, hoogstens ook dat van de weinigen, die hem nabij staan, zoekt. De egoïst zal om die redenen dan ook al de goederen en bezittingen, waarover hij beschikken kan, zooveel mogelijk in ééne familie trachten te behouden — en geen meer afdoend middel daarvoor dan de huwelijken tusschen bloedverwanten. Zelfs de goederen, welke voor tijd en wijle verdeeld waren, zouden allicht, werden die huwelijken niet verhinderd, door erfopvolging bij versterf weder in dezelfde handen terugkeeren. Dat zulk een drijven even anti-sociaal als anti-christelijk is, moet voor een ieder zonneklaar zijn. Wel is het van hoog belang voor het algemeene welzijn, ja noodzakelijk, dat er in elken staat meerdere aanzienlijke familiën zijn, die over groote bezittingen kunnen beschikken, maar somtijds dreigt ook van deze zijde gevaar. Door de huwelijken onder bloedverwanten zouden zij te uitsluitend worden en daardoor ongeschikt om hare roeping te vervullen. Het kan gebeuren, dat door het opeenhoopen van goederen in de handen van ééne familie niet alleen haar kapitaal buitensporig aangroeit, maar dat het ook aan het algemeen nut onttrokken wordt; en dit heeft het schadelijk gevolg, dat anderen in evenredigheid verarmen, als zulke familiën hare bezittingen vermeerderen. Maar met den rijkdom vermeerdert het aanzien, de macht en de invloed; in gemeenten en in den staat wordt haar aanzien gaandeweg overheerschend en allicht doodend voor de persoonlijke vrijheid. Zoo ontstaat allengs ook dit groot nadeel, dat

zulke familiën niet zelden zich als eene kaste, afzonderlijk van alle anderen, afsluiten en in stede van den geest der alle menschen omvattende liefde aan te kweeken, eene scheuring in het maatschappelijk geheel te weeg brengen.

Zij richten als een scheidsmuur op, waarover niemand den voet mag zetten, die den algemeenen geslachtsnaam niet als aanbevelingsbrief kan medebrengen. De geschiedenis heeft op meerdere harer bladzijden de rampzalige wanorde geboekt, die familiën, door uitsluitende bloedverwantschap aan elkander verbonden, over landen en volkeren gebracht hebben. Wie denkt hier niet aan die „huizen", aan die geslachten, waarin niet slechts de rijkdom en met den rijkdom de macht overerfelijk waren, maar in welke evenzeer zucht naar overheersching en willekeurige tirannie inheemsch waren geworden. Hadde eene geregelde huwelijksliefde hare partij gezocht buiten den engen kring van de door tradities en gewoonten overeenkomende leden derzelfder familie, nieuw bloed ware in dat lichaam overgestort, de verwarmende gloed van eene reine liefde zou daaraan een nieuw leven medegedeeld hebben.

Voegen wij bij bovenstaande gronden nog de volgende opmerking. Verondersteld, dat de natuurlijke betrekking, reeds tusschen bloedverwanten bestaande, nog door den band des huwelijks versterkt werd, dan — het zou moeilijk anders kunnen gedacht worden — werd de macht der zinnelijkheid al te sterk, te overheerschend, en de zoo noodzakelijke vrijheid des geestes ging onder dien druk verloren. Neiging en plicht kwamen in een moeilijken tweestrijd, waarin niet zelden de wet des geestes het onderspit zou delven voor de heerschappij

des vleesches. Daarenboven: wat zal een ieder, die in zijn hart en neiging niet door den prikkel der zinnelijkheid overheerscht wordt, op de eerste plaats in het huwelijk zoeken? Is het alleen de levensgemeenschap, welke aan het lagere deel van 's menschen wezen voldoening schenkt, of zal het de hoogere, ideale streving zijn, om met de gekozen wederhelft in eene eenheid des geestes te treden en als één te worden van ziel en hart? De onvoorwaardelijke eisch van onkreukbare trouw, van ongedeelde toegenegenheid, de onveranderlijke zucht, om wat in de stoffelijke gemeenschap wankelbaar is te herscheppen en daardoor te volmaken in een zedelijken band, in een verbond van geest en gemoed — dat alles, bij de edelsten van gezindheid in ruime mate gevonden, geeft ons het antwoord op bovenstaande vragen en pleit tevens op welsprekende wijze voor het redelijke en gezonde der kerkelijke voorschriften. En als iemand beweert, dat die edele gezindheid slechts bij de minderheid bestaat, dan blijkt des te duidelijker, hoezeer het ten nadeele van het hoogere leven der menschheid zou zijn, indien de edele band, welke bloedverwanten aan elkander verbindt, ondergeschikt gemaakt werd aan eene minder ideale verbintenis, zooals die dikwijls in het huwelijksleven plaats vindt. Alle volkeren hebben dit ondervonden, en daarom zien wij bij hen de huwelijken tusschen bloedverwanten in wijderen of engeren graad verboden naar evenredigheid van het standpunt hunner zedelijkheid. Zelfs de Romeinen hadden omtrent dit punt eene wetgeving, welke al zeer weinig van de Mosaïsche verschilde. Ook zij hielden het voor een achteruitgang, wanneer eene geestelijke, reine, van alle zinnelijkheid vrije liefdege-

meenschap, welke tusschen bloedverwanten als bestaande moet verondersteld worden, in de veel lagere sfeeren eener zinnelijke betrekking werd verplaatst. Te meer moet de Kerk tegen die verlaging al hare macht, al haren invloed aanwenden, zij die alles zooveel mogelijk zoekt te vergeestelijken.

Het denkbeeld, dat wij hierboven ontwikkelden, was reeds in lang verloopen eeuwen bekend. De H. Augustinus, deze diepzinnige denker der Christelijke oudheid, verkondigde het met de hem eigene oorspronkelijkheid. „Wat „in de eerste tijden geschieden moest" — zoo schrijft hij [1]) — „dat namelijk de naaste bloedverwanten met „elkander huwden, dit werd later door den godsdienst „als iets afkeurenswaardigs verboden. Dit [laatste] ge„schiedde echter eigenlijk om wille der liefde, opdat de „menschen, voor wie vereeniging zoo nuttig en passend „is, door de banden van verschillende verhoudingen onder „elkander vereenigd zouden worden, en niet één enkele „in een éénige verbinding vele van die verhoudingen „zoude bezitten, maar opdat elke verhouding over vele „zou verdeeld worden, en de vele verschillende banden „op deze wijze een groot aantal menschen tot het aan„knoopen van een gezellig leven zouden brengen. Het „huwelijk is alzoo voor het menschelijk geslacht een „ware kweekschool van wederzijdsche liefde" [2]).

Dit doel, door den Schepper beoogd, zou gewis verijdeld worden, als het huwelijk gesloten werd binnen den engen kring der bloedverwanten, die reeds door de natuur zelve en door het bloed met elkander vereenigd zijn.

1) *De Civitate Dei*, Cap. un. Caussa 35, Q 1.
2) Op gelijke wijze spreekt de H. Chrysost *Hom* 34 *in I Epist. ad Cor.*

Ook de H. Thomas sluit zich volkomen bij deze zienswijze aan, wanneer hij deze leer verkondigt: „Een onder„geschikt doel van het huwelijk is: de menschen onderling „te verbinden en de vriendschapsbanden te vermenigvul„digen, terwijl de man tot de bloedverwanten van zijne „echtgenoote in dezelfde betrekking staat als tot zijne „eigene verwanten. En daarom zou iemand aan het uit„breiden van die vriendschappelijke betrekkingen afbreuk „doen, zoo hij eene vrouw, reeds door bloedverwantschap „met hem vereenigd, huwde; dan toch werd door dat „huwelijk geen nieuw vriendschapsverbond gesloten" [1]).

Alle menschen moeten volgens den wil van Christus in één groot huisgezin vereenigd worden, waarvan Christus het Hoofd en de Heer is. De uitsluitingsgeest der familie moet alzoo onderdrukt worden door de opname van nieuwe leden in den kring, binnen welken zij zich beweegt. Daarom moet het huwelijk gesloten worden tusschen hen, die vroeger aan elkander vreemd waren, verboden worden tusschen hen, die reeds door bloed vermaagschapt waren.

II.

Doch niet alleen het belang van het maatschappelijk verkeer, maar ook de eischen der zedelijkheid komen hier in aanmerking. Trekt aan wat op een afstand staat, houdt op gepasten afstand wat nabij is: deze twee stelregels der gezonde zedeleer vinden wellicht in geene omstandigheden van het Christelijk leven eene juister en vollediger toepassing dan bij het onderwerp, dat ons

1) S. Thomas, *Suppl.* Q. 54, a 3.

bezig houdt. De liefde, de reine en eerbare liefde, moet de keten zijn, waardoor de menschen met zacht geweld tot elkander getrokken, aan elkander nauw verbonden worden. Maar van den anderen kant: waar reeds eene door de natuur gevestigde en gewettigde toenadering bestaat, waar reeds een sterke band de menschen als tot één maakt, daar wachte men zich, om aan die betrekkingen zooveel vrijheid te gunnen, dat zij in misdadige kunnen ontaarden of kunnen overslaan tot losbandigheid.

Buiten den familiekring moge de liefde een haar waardig voorwerp kiezen, waarmede zij een leven van vrede en van geluk hoopt te zullen leiden — de maatschappij zal er door winnen, want de kring van bekenden en vrienden zal meer en meer verwijd, de vriendschapsbanden zullen vermenigvuldigd en meerdere harten in het gevoel van nauwe aanverwantschap vereenigd worden. Maar binnenshuis, binnen de muren van het heilig familieleven, ook binnen het gezellig verkeer der bloedverwanten, moet eene eerbare terughoudendheid de teugel tegen uitspattingen zijn, moet de onmogelijkheid van een onderling huwelijk met elkander eene beveiliging voor de deugd der zuiverheid wezen. Het eerstgenoemde voordeel is verzekerd door het huwelijk tusschen vreemden, het andere wordt gehandhaafd door het verbod van te huwen met bloedverwanten.

De stem der redelijke natuur spreekt hier niet minder luide dan het wijze gebod der Kerk: beide steunen elkander en leggen elkander uit. De natuur geeft de dringende vermaning en het gebod der Kerk vertolkt die door haar onfeilbaar woord; de natuur eischt eene

beveiligende verweerlinie, en de Kerk zet hare wachters uit.

Bij alle volkeren openbaarde zich dit zedelijkheidsgevoel in meerdere of mindere mate, in evenredigheid namelijk van den trap der beschaving, waarop zij stonden. Afkeer van een huwelijk met bloedverwanten leefde bij allen, enkele uitzonderingen daargelaten. Moses verbood in de scherpste bewoordingen de huwelijken tusschen bloedverwanten in engen graad en daalde in nauwkeurige bijzonderheden af, om aan de Joden, die van nature tot uitspattingen geneigd waren en zich aan vele misbruiken hieromtrent overgaven, door strenge wetten in te scherpen, dat de banden des bloeds geëerbiedigd, dat de vermanende stem der natuur gehoord moest worden. Door wetten, welke de bekrachtiging van God heilig en onschendbaar maakte, werden aan hunne uitspattingen de noodzakelijke perken gesteld. En het onnatuurlijke van dergelijke echtverbintenissen was de diepste grond voor die verordeningen, dewijl die huwelijken met eigen bloed, derhalve als 't ware met zichzelf, gesloten werden. De naaste graad van bloed- ook van aanverwantschap maakte dan ook het huwelijk ongeldig. „Beiden zullen zij den dood sterven; hun bloed „is op hen; men zal hen levend verbranden en zulk een „groote gruwel zal in uw midden niet bestaan; zij heb„ben een gruwel begaan, men zal hen dooden voor de „oogen des volks, en zij zullen hun schande dragen." Zoo zwaar waren de straffen op de overtreding van het verbod gesteld. Ook huwelijken tusschen verdere bloedverwanten worden, zoo al niet ongeldig, minstens onvoegzaam verklaard, en — wat als opmerkenswaardig

mag aangestipt worden, omdat ook in alle volgende tijden die straf de overtreding van dat verbod dikwijls volgt — een der straffen over die misdaad uitgesproken was: zij zullen kinderloos sterven. Op die wijze wilde God gewaakt hebben over de zedelijkheid der huiselijke samenleving en de Joden terughouden van de gruwelen, waarvan zij in Egypte getuigen waren geweest en welke zij in nog ergeren graad door de goddelooze Kanaïten zouden zien bedrijven: „Gij zult niet doen naar de ge-„woonte van het land Egypte, in hetwelk gij gewoond „hebt, en niet naar de zeden van het land Kanaän, „waarheen Ik u brengen zal" [1]).

Wat bij de Joden een „gruwel" genoemd werd, daarover sprak de stem der natuur niet minder hare veroordeeling uit in het Romeinsche recht. Wellicht was geen heidensch volk ter wereld in dit opzicht nauwgezetter en strenger van zeden dan de Romeinen: geen enkel volk heeft het idee van het huwelijk dieper opgevat en richtiger toegepast dan zij, althans in den tijd, toen reinheid van zeden en het gevoel voor hetgeen niet onder de slaafsche wet der zinnelijkheid valt bij hen nog in hooge eer stonden. De dringende wil der natuur en hare eischen werden behoedzaam opgevolgd: zoolang wulpschheid en zedelijke ongebondenheden uit den engeren en wijderen kring van het familieleven gebannen waren, zóólang verafschuwden zij ook het huwelijk tusschen bloed- en aanverwanten als iets onnatuurlijks en hielden dergelijke huwelijken als ongeldig, minstens als ongeoorloofd. Montesquieu zelf, in het minst niet door den geest der

1) *Leviticus*, XVIII, XIX, XX, passim.

Kerk beheerscht, moet getuigen: „De redenen, welke „voor het verbod der Kerk pleiten, zijn zóó machtig, „zóó natuûrlijk, dat zij bijna over de geheele aarde, „ook onafhankelijk van elke mededeeling, zich hebben „doen gelden. Waarlijk, de Romeinen hebben niet van „de bewoners van het eiland Formosa geleerd, dat de „huwelijken tusschen bloedverwanten tot in den vier- „den graad bloedschande zijn; ook hebben zij het niet „aan de Arabieren, evenmin aan de Maldiven gezegd. „En huwden de Egyptenaren ook met hunne zusters, „dit was eene dwaling van den Egyptischen godsdienst, „welke dergelijke huwelijken ter eere van de godin Isis „toeliet en wijdde. Doch men besluite niet, dat iets „natuurlijk is, omdat eene valsche godsdienst het ge- „heiligd heeft" [1]).

Zelfs bij de Mahomedanen, van aard niet minder dan volgens hunne godsdienstige begrippen aan wellust en polygamie overgegeven, vinden wij wetten, waarbij het huwen met naaste bloedverwanten streng verboden is.

Het zal wel bij niemand verwondering wekken, als wij de diepste denkers der Christelijke oudheid dezelfde beginselen hooren prediken en op de naleving daarvan zien aandringen. Reeds de H. Augustinus aarzelde niet te verklaren: „Er ligt in het menschelijk schaamtegevoel „iets natuurlijks en tevens iets prijzenswaardigs, zoo- „dat ook om die reden de plicht van onthouding tus- „schen diegenen gelden moet, die aan elkander om „wille van bloedverwantschap reeds eerbied verschuldigd „zijn. Het doel moge in overeenstemming zijn met dat

---

1) *Esprit des lois*, XXVI, 14.

„des Scheppers, toch heerscht in het huwelijksleven eene „neiging, welke, ofschoon met de natuur overeenkomstig, „ook door gehuwden met den sluier des geheims bedekt „wordt, omdat het den menschen ingeschapen eerbaar„heidsgevoel er door aangedaan wordt" [1]).

Op denzelfden grond bouwt de H. Thomas zijne redeneeringen, en hij aarzelt niet te verklaren, dat de eerbiedige schroom en vereering, welke tusschen bloedverwanten moet gevonden worden, geenszins te rijmen zijn met de huwelijksvereeniging en met die liefde, welke de band der echtelieden zijn moet. In dergelijke huwelijken, meent hij, ligt iets, wat in strijd is met het zedelijk gevoel, met de rede des menschen.

Wij moeten hier nog een tweeden eisch der zedelijkheid doen gelden, waarom de besprokene huwelijken moeten voorkomen en verboden worden. En, wat opmerkenswaardig is, rechtsgeleerden staan hier in verbond met godgeleerden en moralisten. Reeds de H. Ambrosius deed die reden tot haar recht komen, toen hij aan Paternius, die hem over het aangaan van een huwelijk met eene zijner bloedverwanten raadpleegde, het antwoord toezond: „Waren huwelijken tusschen bloedverwanten „geoorloofd, dan zouden de meest gewone bewijzen van „toegenegenheid jegens verwanten reeds verdacht zijn" [2]).

---

1) Inest humanae verecundiae quidnam naturale atque laudabile; ut, cui debet propinquitatis caussa reverendum honorem, ab ea contineat, quamvis generatricem, tamen libidinem, de qua erubescere videmus et ipsam pudicitiam conjugalem. *De civ.* XV, 16

2) Inoffensae pietatis osculum suspectum facies de talibus cogitando nuptiis. *Ep.* I, VI, 8.

Ook de H. Thomas stemt den geleerden kerkleeraar bij, als hij zijne vrees uitspreekt, dat er te veel gevaar en gelegenheid tot verleiding voorhanden zou zijn en het menschelijk geslacht door onzedelijkheid verweekelijkt zou worden, als de echtverbintenissen geoorloofd waren tusschen personen, die in een innig familieverkeer tot elkander staan [1]).

Daarom ook schreven wij boven: houdt op gepasten afstand wat nabij is; daarom voerde Goblet in zijn rapport, bij de Wetgevende Kamer te Parijs ingediend over de ons onderwerp betreffende artikelen, dezelfde gronden aan, toen hij onder toejuiching der Kamer zeide: „Het is in „het belang der maatschappij, dat de vertrouwelijkheid „in de familiën geene aanleiding worde voor misdadige „verleidingen, voor aanslagen en voor ijverzucht, maar „dat integendeel de eerbaarheid in de familie als in haar „eigenaardig toevluchtsoord rust vinde" [2]).

Ook Montesquieu drukt zijn gevoelen in gelijkluidende woorden uit: „Willen de vaders en de moeders de zeden „van hunne kinderen behoeden en hunne huisgezinnen „rein van alle besmetting houden, welnu, dat zij dan „aan hunne kinderen een afschrik inboezemen voor alles, „wat zou kunnen leiden tot eene vereeniging der beide „geslachten. Het verbod van te huwen met volle neven „of volle nichten heeft denzelfden oorsprong. Een onover„komelijke hinderpaal moest opgericht worden, om elk soort „van bederf te weren" [3]). De geleerde kardinaal Gousset,

---

1) *Summa* II, 2; Q. 154, Art. 9.

2) *Rapport du tribun Goblet*, 23 Ventose, an XI.

3) *Esprit des lois*, XXVI, 14.

de bepalingen van den *Code Civil* omtrent dit punt besprekende, merkt daarbij aan: „De zedeleer veroordeelt „dergelijke echtverbintenissen. Het is waar, dat het „huwelijk tusschen schoonbroeders en schoonzusters tij„dens de Fransche revolutie niet verboden was; maar „heeft het niet allen schijn, dat God dit toeliet, evenals „Hij zoovele onzinnige dwaasheden toelaat, om de wijs„heid van den wetgever, die geen anderen gids erkent dan de „menschelijke rede, van ongerijmdheid te overtuigen?" [1]).

Het kost ons groote zelfoverwinning, om niet geheele bladzijden uit het geleerde werk van pater Taparelli d'Azeglio [2]) over te schrijven. Wij moeten er ons toe beperken een korte samenvatting van den rijkdom zijner gedachten te geven: „Er bestaan tusschen de leden „eener familie meer of minder vertrouwelijke vriendschaps„betrekkingen, welke in vereeniging met de natuurlijke „driften des menschen allicht, zoo er niet tegen gewaakt „werd, langzamerhand al de teugels zouden verbreken, „die de natuur zelve tegen de vereeniging der beide ge„slachten zorgvuldig gevormd heeft. De rede leert ons, „dat, naar gelang personen door natuurlijke betrekkin„gen nauwer met elkander in één huis, op ééne plaats „zijn vereenigd, des te grooter de wederzijdsche terug„houding zijn moet. Wij moeten besluiten, dat er eene „wezenlijke tegenstelling bestaat tusschen de natuurlijke „betrekkingen van familiën en van bloedverwanten en „tusschen die van echtgenooten. Nog andere rampen

---

1) *Le Code Civil commenté*, art. 162.

2) *Essai Théorique de droit naturel*, T. II. p 156 suiv. Casterman, Tournay 1875.

„zouden het gevolg zijn: ijverzucht — door het volledig „bezit van één persoon en van diens genegenheid ont- „staan — zou de huiselijke banden vernielen, niet minder „dan wanneer de bezitter van stoffelijke goederen alle „anderen buiten het genot sluit van die goederen, welke „hem dienstig zijn; wedijver, woordenstrijd, sluwe stre- „ken, verdeeldheden zouden, als huwelijken tusschen „naastbestaanden mogelijk waren, over de familie neder- „komen. Maar wat de natuur minder duidelijk omschrijft, „wat zij in het onbepaalde laat, dat kan en moet het „bevoegde gezag door duidelijke wetten regelen en om- „schrijven. Zoo bevatten de huwelijksbeletselen, door de „Kerk vastgesteld, eene verklaring, eene voor het aan- „wezige geval berekende toepassing van den eisch der „redelijke natuur."

De kanonieke wetten der Kerk — waarvan de zedelijkheid onzer moderne wetgeving voor het grootste gedeelte afstamt — hebben door haare huwelijksbeletselen het bewijs geleverd van eene wijze voorzichtigheid, gegrond op eene diepe kennis van de wetten des levens. Sedert de eerste jaren van zijn bestaan hield het Christendom niet op den kring van zijne verbodsbepalingen uit te breiden, en de eerste Christen-keizers, het voorbeeld der Kerk navolgende, bestreden het kwaad, waar voorzorg het dringendst vereischt werd. Zij wilden, dat in hun geheele gebied de familie rusten zou op den hechten grondslag van eerbare toegenegenheid: de band van bloedverwantschap moest in zekeren zin vergeestelijkt worden. Onder anderen verbood Constantijn door eene wet, in 339 te Antiochië afgekondigd, op straffe des doods het huwelijk tusschen oom en nicht. Wat het huwelijk tusschen volle

neven en volle nichten betreft, zij waren door de Christelijke overlevering onder de geloovigen niet geduld, maar het Heidendom zag daarin niets ongeoorloofds. Theodosius was de eerste Christen-keizer, die zich beijverde, om het verbod der Kerk in de burgerlijke wetten op te nemen; zelfs achtte hij het noodzakelijk aan zijne bepalingen kracht bij te zetten door bedreiging met zware straffen. Niet minder dan de straf des doods stond op de overtreding van zijn verbod. Zorg voor de zedelijkheid sprak uit die strafbepalingen: hij begreep, dat het vooruitzicht op een huwelijk de drift ontgloeit en de zwakheid betoovert.

Ook de openbare meening verzet zich tegen huwelijken tusschen bloedverwanten: zij hecht daaraan een idee van ongeluk. Ondervraagt gij haar, zij zal u antwoorden door te wijzen op voorbeelden van rampen, welke als opgestapeld zijn op familiën, die deze algemeene afkeuring trotseerden door huwelijksverbintenissen in eigen kring. Maar in dat wantrouwen, door het publiek geuit, is vooral spraak van onheilen, welke op het maatschappelijke leven betrekking hebben. Zoo is men gewoon te zeggen: dat huwelijk is slecht uitgevallen. Volgens de waarheid moet er bijgevoegd: dergelijke echtverbintenissen liggen onder een soort van vloek, omdat zij eene schending zijn der natuurlijke en godsdienstige wet, welke ze verbiedt. En niet alleen de wet der Katholieken, ook alle Christelijke gezindten, eveneens de wetten der Hindoes en Mahomedanen, de gebruiken van eene menigte onbeschaafde volkeren, b. v. van de Irokezen, Samojeden, verbieden ze uitdrukkelijk. Zelfs afgezien van het godsdienstig beginsel, kan men beweren, dat de bloedverwantschap in het huwelijk zondigt tegen het natuurlijk

gevoel der beschaafde en zelfs der onbeschaafde volkeren: „Volgens een regel, aan bijna alle beschaafde natiën ge„meen, moet de familie niet in haar eigen boezem de „bestanddeelen vinden voor eene nieuwe familie. Het bloed „heeft een afkeer van zich-zelf in de betrekking der „geslachten: door vreemd bloed moet het zich voort„planten. De Romeinen waren aan deze wet der natuur „getrouw van de vroegste tijden af en hunne geheele „geschiedenis legt getuigenis af van hun afkeer tegen „bloedschendige huwelijken" [1]).

Nog een derde en laatste reden, waarom huwelijken tusschen nabestaanden niet anders dan heilloos zijn kunnen, moeten wij hier aanstippen. Zal een huwelijk gelukkig, een bron van huiselijken vrede en gezegend samenleven zijn, dan wordt zeker een onbeperkte vrijheid van keuze gevorderd, eene vrijheid, door geen dwang belemmerd noch door overheerschenden invloed beperkt.

Zij, die weldra met elkander een verbond zullen sluiten, dat voor het geheele leven duurt en niet door opzegging noch door verwijdering, slechts door den dood alleen, ontbonden wordt, zij mogen waarlijk wel buiten allen belemmerenden invloed, boven allen dwang of druk blijven, opdat hunne keuze zij volgens de genegenheid des harten, volgens de neiging der liefde, niet volgens den meer of minder gebiedenden wil van anderen. Ware het anders, gewis het huwelijksleven zou een wreede slavernij worden, waarin de gehuwden niet dan door

---

1) Troplong, *De l'influence du Christianisme sur le droit civil des Romains*, p. 191.

krachtige beweegredenen gedwongen en met steeds klimmenden tegenzin verbleven, om straks, als de kracht bezweek en de hartstocht over het besef van plicht zijn treurige overwinning behaalde, de steeds losser geworden banden te verbreken tot verderf van het huisgezin en tot ergernis der maatschappelijke betrekkingen. Doch kan die zoo dringend gevorderde vrijheid van keuze voldoende gewaarborgd zijn, wanneer familiebelangen, tijdelijke aangelegenheden, geldelijk voordeel, baatzucht of welke andere lagere beweegredenen ook tot een huwelijk tusschen bloedverwanten aanmanen, en de wederzijdsche ouders aansporen, om hunne aan elkander verwante kinderen daarenboven nog aan elkander te verloven en uit te huwelijken? Voor bruid en bruidegom zou die onzedelijke dwang dikwijls te sterk zijn, en hun weerstandsvermogen zou dikwijls te kort schieten, om zich aan dien verderfelijken invloed te onttrekken en hunne vrijheid van keuze tegenover die overmacht te handhaven, ook dan zelfs als tegen zulk een huwelijk hunne neiging zich verklaarde en hun hart verzet aanteekende. En wat zal het ongelukkig gevolg van dat gedwongen huwelijk wezen? Wie kan het zich anders denken dan als een middel, in dienst gesteld van familieaangelegenheden, van zelfzuchtige plannen, van baatzuchtige berekeningen. Ongelukkig zij, die voor dat geweld zwichten en daaraan de heiligste banden der samenleving ondergeschikt maken, maar zóó, dat zij daardoor voor zichzelven kluisters smeden, waarvan zij het pijnlijk gewicht hun leven lang zullen gevoelen, als de daemon der verleiding hen niet zoover brengt, dat zij in het zeer begrijpelijk gevoel van hun ongelukkigen toestand, ontevreden met hun treurig lot, oneenig en

door geen echtelijke liefde verbonden, het opgedrongen juk met verzaking van de duurste verplichtingen afwerpen. Neen, duizendmaal neen: daarvoor is het huwelijk te eerbiedwaardig, te heilig, om als verdrag dienst te doen ten bate van tijdelijke voordeelen. Het Christelijk huwelijk met zijne onverbreekbaarheid en met zijne strenge verplichtingen eischt, dat het heilig opgevat en tevens met vrijheid aangegaan worde. Desniettemin oefenen ouders of anderen bij het sluiten van een huwelijk vooral tusschen naastbestaanden menigmaal een bedenkelijken invloed uit en belemmeren dikwerf, door wereldsche bedoelingen gedreven, de vrijheid hunner kinderen. Gelukkig dat de Kerk door hare huwelijksbeletselen een dam opwerpt tegen dit onzalig ingrijpen in de individueele rechten der vrijheid: wanneer ook al de kinderen zelven voor den onzedelijken drang, schoon met weerzin, zouden wijken, waarborgt en beschermt zij door haar *veto* hunne vrijheid.

Wij mogen met rechtmatige fierheid zeggen: eer en dank aan de goddelijke instelling van Christus, aan de Kerk, die in hare wetten en verordeningen een slaand bewijs geeft, niet alleen dat zij de verschillende behoeften der aan hare zorg toevertrouwde maatschappij doorschouwt, maar ook dat zij de middelen zoowel tot genezing als tot afwering van rampen op de beste wijze weet aan te wenden. En, om ons alleen tot het besproken onderwerp te bepalen, door de huwelijksbeletselen zien wij de zedelijkheid beschut en aangekweekt, het huwelijk in zijne waardigheid en heiligheid gehandhaafd, de noodzakelijke vrijheid in bescherming genomen. IJdel en nietswaardig is de opwerping, die wel eens door onze tegenstanders gemaakt is, dat namelijk de gronden, boven

door ons ontwikkeld, niet bij *alle* familiën gevonden worden. Wij geven het feit volgaarne toe; maar wordt daardoor het doelmatige der kerkelijke voorschriften weggecijferd? De Kerk beoogt in al hare wetten niet het welzijn van den een of ander, maar het belang van de geheele maatschappij. Al vindt dan ook deze of gene verordening niet bij elk individu in haar geheel met al hare beweegredenen toepassing, zij is daarom niet minder doeltreffend voor het waarachtig heil der volkeren en voor de zedelijkheid der maatschappij in het algemeen. Al zullen soms in een bijzonder geval de gevaren, welke de Kerk wil vermijden of voorkomen, niet in werkelijkheid bestaan, zeker zullen zij in de meeste omstandigheden zich dreigend voordoen en de wetten der Kerk dringend eischen.

H. J. H. RUSCHEBLATT.

(*Wordt vervolgd*).

VERSCHEIDENHEDEN.

ESSAI SUR L'HISTOIRE MODERNE PAR LE BARON CHARLES DE BLANCKART. IVe ET Ve VOLUME [1]).

Reeds in een vroeger nummer van *De Katholiek* [2]) bespraken wij het *Essai*, zooals ook de *Civiltà Cattolica* deed, die er een uitgebreid verslag van gaf. Dit vermaard tijdschrift komt er wederom op terug in 't *Quaderno* van de maand Maart 1884 en zegt:

„Het laatste boekdeel (5e volume) van het uitmuntende werk „des Heeren Baron de Blanckart-Surlet omvat het tijdvak „van 1830—1860, een tijdvak van de grootste gebeurtenissen „en staatkundige omwentelingen onzer eeuw.

„Bij derzelver vermelding en beoordeeling volgt de schrijver „die grondige geschiedkundige methode, die juiste, Katholieke „grondbeginselen van gezonde staatkunde, welke ons artikel „over de drie eerste deelen in dit levendige verhaal poogde „na te wijzen. Wij bevelen dus opnieuw het *Essai* aan allen „aan, die een volledig verhaal willen lezen der feiten van „dien geschiedkundigen *Cyclus*; het *Essai* vermeldt, onder„zoekt en beoordeelt ze volgens geloofwaardige en zekere ge„gevens."

Deze beoordeeling zij eene aanleiding, dat het werk overal zeer vele lezers vinde, maar bijzonder wensch ik, dat de opmerkzaamheid der lezers, die in de Belgische geschiedenis belang stellen, er op gevestigd worde. Immers ook de ge-

1) Liége, Demarteau. 1884.

2) Januari 1883, blz. 42.

schiedenis der Belgische omwenteling (5e vol.) toont in den schrijver die hoedanigheden, welke de *Civiltà Cattolica* op zoo goede gronden in hem prijst. Voor zoover ons bekend is, heeft geen Belgisch geschiedschrijver dit zoo gewichtige onderwerp der Belgische historie met zulk een goed gevolg behandeld. De oorzaken van die omwenteling zijn er met groote duidelijkheid uiteengezet. Men kan hare geheime ontwikkeling door de uiteenzetting van het *Essai* gemakkelijk nagaan en die verbazende gebeurtenis tot aan hare voltooiing volgen.

Het verhaal is, als 't ware, episch, Homerisch. Het is tevens een drama, waarvan de hoofdacteurs in hunne volle handeling worden opgevoerd, en op eene levendige, ja dikwerf welsprekende wijze hunne denkbeelden over de toekomstige staatsregeling van België ontwikkelen, denkbeelden, die in de grondwet omgevormd en gewijzigd volgens de toenmalige denkwijze, het voorwerp waren van algemeene bewondering, en thans nog herhaald worden als weergalmen van eene helaas! verbroken harmonie.

De Heer Blanckart schetst vooral met een fijn, kiesch historisch gevoel de zoo gewichtige rol, welke Leopold I met eene omzichtigheid en kalmte, een groot koning waardig, vervulde. Hij geeft hoogen lof aan vele staatslieden, welke dien nu nog betreurden vorst bij de vorming van het nieuwe staatsbewind zoo krachtdadig ondersteunden, de grondwet zoo wijs en voorzichtig met hem wisten te handhaven, en zooveel mogelijk nog in de toenmalige omstandigheden, de eendracht, den vrede en het welzijn van België wisten te bevorderen. Helaas, waarom moeten wij thans met bittere smart uitroepen: *o patria, quantum mutata ab illa!*

Ten slotte voelt de oprechte critiek zich genoodzaakt hier eene aanmerking bij te voegen: onze schrijver helt te zeer over naar de zijde van Duitschland: het gedrag der Pruisische regeering gedurende den laatsten tijd wordt niet volgens een juisten maatstaf beoordeeld. Misschien moet dat toegeschreven worden aan het plan van den geschiedschrijver, om alleen de daadzaken te verhalen, terwijl hij derzelver beoordeeling grootendeels aan den lezer overlaat.

Hij besluit zijn werk met de volgende woorden, die alle

onderdrukkers en zeer in 't bijzonder België's dwingelanden moesten ter harte nemen. Wij halen ze in den Franschen tekst aan: „De tous les récits qui précèdent il semble résulter, que „dans la conduite des états, de même que dans la vie privée, „la loyauté, le courage, la constance et la fidélité aux choses „et aux personnes sont non seulement plus honorables mais „presque toujours plus avantageuses que la *versatilité*, la *tra-„hison*, *l'hypocrisie* et *ce genre de fourberie* qui aux yeux de „certains politiques passent pour de *l'habilité*". [1])

Luik, Maart 1884. N. J. SCHWARTZ,
Prof. emeritus aan de Hoogeschool
van Luik.

EEN BELANGRIJK WERKJE OVER DE OEFENING VAN DEN H. KRUISWEG [2]).

Toen onze landgenoot, de Zeereerw. Pater Fr. Michael Sleutjes, Ord. Min. S. Franc., SS. Can. D. en Lector in de H. Schrift en het Kerkelijk Recht te Weert, in de *Acta Ordinis Minorum* zijne studie over het oprichten en het bezoeken van den H. Kruisweg voltooid had, gaf hij, op gezag van den Hoogw. Generaal der Franciscanen, deze verhandeling ook afzonderlijk in het licht. Daar was behoefte aan eene juiste omschrijving van de talrijke voorwaarden, die tot de geldigheid van den

---

1) Deze recensie, die wij van zoo bevoegde zijde mochten ontvangen, was de vorige maand reeds afgedrukt, maar kon tot ons leedwezen in die aflevering niet geplaatst worden Onze lezers weten, welk een verblijdende en alle verwachting overtreffende omkeer sedert dien tijd in België heeft plaats gehad. De aanhaling aan het slot krijgt daardoor een zeer eigenaardige beteekenis: eene waarschuwing, die door de uitkomst bevestigd is. (*Noot van de Redactie*).

2) *Instructio de Stationibus S. Viæ Crucis erigendis visitandisque*, cui accedit appendix de Crucifixis Viæ Crucis vulgo nuncupatis, in lucem edita auctoritate Rmi P. Bernardini a Portu Romatino, totius Ordinis Fratrum Minorum Ministri Generalis. — Ad Claras Aquas prope Florentiam ex typographia Collegii S. Bonaventuræ 1884. 8° p. 112.

Kruisweg noodzakelijk vervuld moeten worden. Want de werkjes, die over deze stof handelen, zijn deels niet vertrouwbaar genoeg, deels ietwat moeilijk in het gebruik, wijl ze slechts volgens tijdsorde de decreten mededeelen of te veel bevatten voor eene gemakkelijke handleiding, en daarenboven zijn er ook in de laatste jaren, en nog in deze dagen, gewichtige decreten uitgevaardigd, die aan alle tot dusverre verschenen werkjes de volmaaktheid, zoo ze die al hadden, ontnemen.

De Zeereerw. schrijver heeft zijne verhandeling in *vijf* paragrafen verdeeld. In de *eerste* geeft hij de voornaamste algemeene aktestukken, die over den Kruisweg van den H. Stoel zijn uitgegaan; in de *tweede* worden de personen aangeduid, die of krachtens hunne waardigheid, of wel krachtens bijzondere machtiging den Kruisweg kunnen oprichten; in de *derde* vindt men de vereischten voor de geldige oprichting; in de *vierde* worden eenige bijzondere gevallen behandeld van twijfel over de geldigheid van een reeds opgerichten Kruisweg; de *laatste* paragraaf eindelijk geeft de voorwaarden, die gesteld zijn voor het verdienen der aflaten, welke aan deze oefening verbonden zijn. Zooals de titel aangeeft, volgt daarop een *Appendix* over de kruisbeelden, waaraan de aflaten van den Kruisweg kunnen gehecht worden; hierna vindt men twee rescripten, die van den H. Stoel in deze dagen zijn uitgegaan. Om vervolgens het vervaardigen der verschillende documenten, die op den Kruisweg betrekking hebben, zoo gemakkelijk mogelijk te maken, geeft de schrijver, die in de praktijk der officiëele stukken blijkbaar zeer ervaren is, voor iedere akte eene geschikte formule. Tot slot vinden wij de *Methodus pro erigendis stationibus Viæ Crucis*, geheel uit het *Rituale Romanum* overgenomen. Voor eene fraaie uitgave is door de Paters van Quaracchi, de uitgevers van de *Opera omnia S. Bonaventuræ* uitstekend gezorgd.

De H. Congregatie der aflaten heeft aan deze verhandeling eene goedkeuring gehecht, zooals zij, voor zooverre ons bekend is, nog zelden of ooit aan het werk van een *doctor privatus* heeft verleend:

Approbatio S. Congregationis Indulgentiarum.

Sacra Congregatio Indulgentiis Sacrisque Reliquiis præposita,

quum uni ex Consultoribus examinandum tradiderit opusculum Fr. Michaelis Sleutjes Ord. Min. S. Francisci, cui titulus: *Instructio de Stationibus S. Viæ Crucis erigendis visitandisque* etc., illudque dictus Consultor in omnibus *apprime consonum deprehenderit Romanorum Pontificum et memoratæ Congregationis dispositionibus et decretis*, et judicaverit *pro tuta norma haberi posse ad licite et valide S. Viæ Crucis Stationes erigendas*, attento præfato examine et judicio, eadem S. Congregatio in lucem edi ac publicari permisit.

Datum ex Secretaria ejusdem S.Congregationis die 21 Martii 1884.

Loc. † Sigilli.

AL. Card. OREGLIA A S. STEPHANO Præf.

Franciscus Della Volpe Secr.

Alleen het *opnemen* van het oordeel des Consultors is een voldoend bewijs, hoezeer de Congregatie dit op prijs stelt, en wanneer zij daarmede haar eigen uitspraak in verband brengt, dan toont dit genoegzaam, dat zij zijdelings dit oordeel tot het hare maakt. Deze ongewone handelwijze der Congregatie zal wel geen verwondering wekken, indien men van den eenen kant het groote belang beschouwt, dat ieder geloovige heeft bij de geldigheid van den Kruisweg en bij de stipte vervulling der voorwaarden, die voor het verdienen der overvloedige aflaten door de H. Kerk gesteld zijn, en van den anderen kant denkt aan de latere uitspraken van de H. Congregatie der Aflaten en aan de laatste rescripten, die over enkele punten eene belangrijke beslissing geven, waarom ze dan ook door den Zeereerw. schrijver *in extenso* worden medegedeeld.

De eenige bron, waaruit bij eene dergelijke verhandeling over den Kruisweg kan geput worden, zijn, gelijk reeds werd aangemerkt, de uitspraken van den H. Stoel. Omtrent dit punt echter had de Zeereerw. schrijver het recht eenigen twijfel te koesteren over die decreten en antwoorden, welke 24 Dec. 1861 door de H. Congregatie der Aflaten, onder de handteekening van den Secretaris en onder bezegeling, te zamen met alle andere in de collectie vanPrinzivalli [1]),voor authentiek zijn verklaard,

1) *Resolutiones seu Decreta authentica Sacræ Congregationis Indulgentiis*

maar niet opgenomen zijn in de nieuwe *authentieke collectie*, verleden jaar te Regensburg uitgegeven op last en gezag van Z. H. Paus Leo XIII [1]). Wij vinden in de collectie van Prinzivalli niet minder dan 370 stukken, derhalve van de geheele collectie, die er 695 heeft, meer dan de helft, die niet in deze nieuwe *authentieke collectie* zijn opgenomen, terwijl er omgekeerd in deze laatste bijna 90 (over de jaren 1668—1861) gevonden worden, die Prinzivalli niet heeft meêgedeeld. Terecht zal dan ook de Zeereerw. schrijver getwijfeld hebben over de waarde, die aan decreten of antwoorden, in deze nieuwe collectie niet opgenomen, moet worden toegekend: „Hac in „collectione nonnulla omissa fuerunt decreta vel responsa, „quæ leguntur in anteriore collectione Prinzivalliana. Cum „autem in eorundem valorem inquireremus, ab Officiali maiore „S. C. Indulg. audivimus, hujusmodi decreta vel responsa „a S. C. non quidem expresse declarata fuisse non authentica, „attamen valorem authenticum *certum* iisdem non esse tribu„endum" [2]). Wij hebben hier dus van den Secretaris der Congregatie eene *mondelingsche* verklaring, die voorzeker niet zonder gegronde reden zal zijn uitgesproken, maar *op zich zelve* niet zooveel kracht kan hebben als eene *schriftelijke*, *bezegelde*, verklaring van de Congregatie, zooals die, waarvan de collectie van Prinzivalli werd voorzien, en die voor ieder decreet, daarin opgenomen, eene *præsumptio juris* geeft. Ook blijkt niet, dat deze mondelingsche verklaring uit naam der Congregatie is afgelegd; ze geeft derhalve slechts eene *præsumptio*

Sacrisque Reliquiis præpositæ ab anno 1668 *ad annum* 1861, accurate collecta ab Aloisio Prinzivalli, insignis Basilicæ S. Mariæ in Cosmedin Archipresbytero, SSmi Domini Nostri Pii PP. IX a cubiculo ad honorem ac Suffecto ab actis ejusdem Sacræ Congregationis. Romæ, ex officina Societatis Aurelianæ, anno 1862.

1) *Decreta authentica Sacræ Congregationis Indulgentiis Sacrisque Reliquiis præpositæ ab anno* 1668 *ad annum* 1882, edita jussu et auctoritate Sanctissimi D. N. Leonis PP. XIII Ratisbonæ, sumptibus chartis et typis Friderici Pustet, S Sedis Apost et S. Congreg. Indulg. et Reliq. typogr. 1883.

2) P. 3 in nota.

hominis. Wat kan echter de gegronde reden zijn van deze mondelingsche verklaring? De omstandigheid, dat bedoelde aktestukken niet in eene nieuwere collectie zijn opgenomen, is, naar onze meening, alleen en op zich zelve niet voldoende, om daaraan de *præsumptio juris* te ontnemen. Maar zoo wij iets op dit punt mogen gissen, dan zouden wij in het decreet van 19 Aug. 1882, waarbij deze nieuwe collectie voor authentiek verklaard wordt, eene aanwijzing willen zien, waarin genoemde mondelingsche verklaring haar grond kan vinden: „Ne diutius igitur hæc laterent, operæ pretium visum est „recentiora decreta addere antiquioribus, unaque simul collecta „typis committere, ut præsto foret omnibus collectio eorum „decretorum, quæ Sacra Congregatio publici juris fieri utile „censuit." Hoewel er slechts sprake is van *decreta*, zoo vallen hier toch onder deze benaming ook de opgenomen *responsa*, niet zoozeer omdat vele op zich zelve reeds eene algemeene strekking hebben, maar vooral omdat zij zijn opgenomen in deze *authentieke collectie*, waaromtrent in het aangehaalde decreet van 19 Aug. 1882 bepaald wordt: „Quam auctoritate sua apostolica „approbavit et uti authenticam ab omnibus retinendam esse „præcepit." Zoo was het dan de bedoeling der Congregatie, die decreten, welke zij nuttig oordeelde, dat *publici juris* zouden worden, in deze collectie te verzamelen; en bij gevolg oordeelde zij het toen *niet nuttig*, dat de andere stukken, al waren ze ook vroeger door Prinzivalli opgenomen en door de Congregatie als authentiek erkend, *publici juris* zouden worden. Vandaar dat men, zonder aan de *vroegere* authenticiteit dier 370 stukken te kort te doen, kan ontkennen, dat zij *na* de verschijning der nieuwe authentieke collectie met het begeleidende decreet, nog van kracht zijn. Het geldt hier de *jurisdictio voluntaria*, in welker uitoefening zeer gemakkelijk verandering kan worden gebracht. Bovendien kan de omstandigheid, dat Prinzivalli vele *bijzondere* responsa heeft opgenomen, er veel toe hebben bijgedragen, dat het getal der stukken, die in deze nieuwe *authentieke collectie* niet geplaatst zijn, zoo buitengewoon groot is.

Intusschen volgen hieruit, op het stuk van den Kruisweg, voornamelijk twee punten van verschil. Volgens een door Prinzivalli onder n. CDLXX (*derde lid*) medegedeeld antwoord, is voor de geldigheid der oprichting niet vereischt, dat de betreffende documenten (die men schriftelijk moet afgeven, op straffe van nietigheid) *vóór* de oprichting gemaakt worden. Daar echter dit n. CDLXX niet in de nieuwe collectie is opgenomen, en deszelfs waarde derhalve twijfelachtig is, acht de Zeereerw. schrijver het niet veilig volgens dat antwoord te werk te gaan zonder de Congregatie te raadplegen (p. 46). Ditzelfde n. CDLXX (*tweede lid*) kan echter geen steun geven aan het gevoelen van hen, die zich, volgens den Zeereerw. schrijver, op het *derde lid* (waarschijnlijk is bedoeld op het *tweede lid*) zouden beroepen, om te beweren, dat deze documenten *nimmer* op schrift behoeven gebracht te worden, maar dat het voldoende is dit alles mondelings uit te voeren: immers men kan er op wijzen, dat in de termen van dat antwoord (CDLXX 2°) alleen vallen de *petitiones* of *postulationes*, waarvan de schrijver ook leert (p. 37), steunend op nn. 175, 194 en 294 der nieuwe collectie, dat zij wel *behooren* te geschieden op schrift, maar niet (tenzij ze tevens als *toestemming* gelden) op straffe van nietigheid; en zoo is zijne leer volkomen in overeenstemming met n. CDLXX 2° bij Prinzivalli.

De andere vraag, die, wegens de twijfelachtige waarde der in de nieuwe collectie niet opgenomen stukken, door den Zeereerw. schrijver anders beantwoord wordt dan men, vooral in de laatste jaren, gewoon was te doen, betreft de overweging van 's Heeren bitter lijden bij de oefening van den H. Kruisweg. Volgens n. CDLXXXVII bij Prinzivalli wordt de overweging vereischt van hetgeen de Zaligmaker bij *iedere* statie geleden heeft. Ook dit antwoord mist men in de nieuwe collectie, zoodat de Zeereerw. schrijver dan ook breekt met het gevoelen vooral der nieuwere auteurs en zich houdt aan het *Monitum VI* (*Decr. aut.* 100) en aan de leer van den H. Leonardus a Portu Mauritio, dat het genoeg is, „ut qui „pium exercitium peragunt, singulas stationes uno tractu visi-

„tantes contemplentur unum vel plura ex mysteriis repræsen-„tatis vel etiam passionem Domini in genere" [1]).

Van een derde punt heeft de Zeereerw. schrijver geen gewag gemaakt. De zoogenaamde *Tabulæ Bombellianæ* toch, waarvan in de collectie van Prinzivalli n. DXXXV 6° een antwoord gevonden wordt (van 3 Aug. 1842) zijn in de nieuwe collectie zelfs niet meer genoemd en schijnen overigens in het gebruik niet algemeen bekend te zijn [2]).

Bij iedere vraag houdt de Zeereerw. schrijver zich gestreng aan de laatste aktestukken en aan de beslissingen der Congregatie, zooals ze in de nieuwe *authentieke collectie* gevonden worden, overal het nummer aanwijzend, waaronder het bedoelde decreet aldaar is opgenomen. Tevens behandelt hij de zaak helder en beknopt, zonder aan de volledigheid iets te kort te doen, en heeft hij de stof zoo ingedeeld, dat een ieder deze *Instructie* met groot gemak leest en er zich aanstonds in tehuis gevoelt. Zoo de schrijver er toe besluiten kon, bij eene tweede uitgave, die, met het oog op de onmisbaarheid dezer *Instructie*, zonder twijfel volgen zal, aan de derde paragraaf een lijstje toe te voegen van alle voorwaarden voor de geldigheid der oprichting — gelijk hij reeds gedaan heeft in de *Acta Ordinis Minorum* — dan zal hij te gemoet komen zelfs aan de geringste wenschen, die onze gemakzucht maar zou kunnen koesteren.

Slechts noode veroorlooft zich de geachte schrijver, een gevoelen te uiten, dat niet rechtstreeks met de aktestukken bewezen wordt. Waar hij het doet, daar zijn de argumenten

---

1) P. 62.

2) Petrus Bombelli had in 1803 te Rome de *Via Crucis del B. Leonardo da Porto Maurizio con figure* uitgegeven; Pius VII gaf hem bij Breve van 10 Jan. 1804 het uitsluitende recht dit werkje uit te geven en stond toe, dat de Hoogw. Generaal der Franciscanen aan deze plaatjes, deze *Tabulæ Bombellianæ*, bij bijzonder decreet de aflaten zou hechten van den H. Kruisweg voor hen, die wettig belet zouden zijn. Later, 23 Nov. 1830, schonk Pius VIII hetzelfde voorrecht aan een te Parijs uitgekomen *Via Crucis, ou collection de XIV gravures représentants XIV stations.* — Zie *Bull. Rom. T.* XVIII, *p.* 150.

zoo sterk, dat zij geen redelijken twijfel meer overlaten. Zoo had men b. v. steeds gemeend, dat de aflaten van den H. Kruisweg meermalen daags konden verdiend worden. Den 10en Sept. 1883 echter heeft de Congregatie geantwoord: „Ex documentis „non constat" etc. (p. 67). Hieruit neemt de schrijver aanleiding de vraag volgens algemeene beginselen te beantwoorden, en komt hij, zeer te recht dunkt ons, tot de conclusie, dat slechts éénmaal daags de *volle* aflaten kunnen verdiend worden, de *gedeeltelijke* echter, zoo dikwerf men deze godvruchtige oefening verricht.

Het spreekt wel van zelf, dat de beperkte omvang, dien deze *Instructie*, om gemakkelijk te zijn in het gebruik, noodzakelijk moest hebben, den schrijver niet zal hebben veroorloofd alle, meer ondergeschikte, vragen, die op het stuk van den Kruisweg zouden kunnen voorkomen, te beantwoorden. Wij hadden echter gaarne de vraag behandeld gezien, wat men te verstaan heeft onder de gebruikelijke clausule: „*non „tamen in locis ubi fratres nostri*" of „*conventus nostri habentur*". Over de beteekenis van „*in locis*" geeft het decreet n. 382 (p. 29) voldoende zekerheid; maar hoe te antwoorden op de vraag, of *de Orde* (*fratres nostri*) gezegd kan worden te bestaan, waar geen eigenlijk *convent* is, en of een *convent* gerekend kan worden te bestaan, zonder dat daarin een werkelijke *Superior* der Orde over de anderen gesteld is? Zou niet op beide vragen ontkennend moeten worden geantwoord? Vooral daar er toch buiten een werkelijken *Superior* der Orde niemand is, die den Kruisweg krachtens zijne waardigheid kan oprichten.

Een der voornaamste nieuwere documenten, die in dit werkje medegedeeld worden, is de *Sanatio Stationum Viae Crucis invalide erectarum* van 31 Juli 1883. Na dien dag echter moet alles beslist worden volgens hetgeen in deze *Instructie* geleerd wordt en daarna nog door de bevoegde autoriteit zal worden vastgesteld. Ook wijzen wij er nog op (p. 85), dat het privilege, den 22 Jan. 1858 voor het gemeenschappelijk bidden van den Rozenkrans verleend, den 19 Jan. 1884 is uitgestrekt over het gemeenschappelijk bidden van de twintig Onze Vaders enz. voor een daartoe gewijd kruisbeeld (hetwelk door een der

biddenden in de hand moet worden gehouden), zoodat ieder alsdan de aflaten van den Kruisweg kan verdienen, die redelijkerwijze belet is een Kruisweg te bezoeken en in de termen valt van het aangehaalde indult.

Ten slotte moeten wij, om de bijzondere waarde dezer *Instructie* en de ongetwijfeld groote begeerte van allen, die op de hoogte willen zijn van alle kerkelijke bepalingen over den H. Kruisweg, den wensch uitdrukken, dat dit werkje spoedig ook in ons land worde verkrijgbaar gesteld.

Dat wij een woord van dank brengen aan den geleerden schrijver, behoeft wel niet gezegd: door zijne *Instructie* uit te geven in de *Acta Ordinis Minorum* had hij zich verdienstelijk gemaakt bij zijne ordebroeders; door ze publiek domein te maken heeft hij de geheele geestelijkheid, en bij gevolg alle Katholieken, aan zich verplicht. A.

FRAGMENT UIT EEN SERMOEN VAN BRUGMAN.

Dit fragment bevindt zich in een handschrift van omstreeks het einde der vijftiende eeuw, thans behoorende aan de bibliotheek der Bollandisten. Op de eerste bladzijde heeft eene gelijktijdige hand aangeteekend: „Dit bock hoert zoe den „Susteren van sent Geert boithum int gemeijn". Waar dit huis gelegen was, heb ik niet kunnen opsporen, maar de sterk naar het Hoogduitsch overhellende tongval wijst op de Oostelijke grenzen van ons land of op de naburige Rijnstreken. De allegorie, door Brugman in zijn sermoen ingelascht, is tot aan de woorden: „welck is die meyste vrede ...." voor de hoofdzaak ontleend aan het: *Colloquium D. Joannis Thauleri theologi et mendici*, dat gevonden wordt in: *D. Joannis Thauleri clarissimi theologi piissimae tam de tempore quam de sanctis homiliae, Coloniae ex officino Joannis Quentel, MDLIII, p.* 685. De voorstelling is echter levendiger dan bij Thauler, meer in overeenstemming met den toon van den volksredenaar. Daar van Brugman's sermoenen slechts weinig tot ons is overgekomen, achten wij het niet nutteloos dit kleine stukje hier mede te deelen.

Tweyer geistlicker susteren sprack of to kallynge to samen. Die jonxte was van XIII jaren ende die ander was alder. Dijt heft broder Johan Brugman van der observancien der mynre broeder to nymagen geprcdyckt, ende hij predickten ouch, dat hij daer over ende an was ende hoerden oere beyder sprack wat zij van gode ende van eynen geistlichen leven bekanden. Die alste sprack eirst to der jonxter alsus: Got geve dir gueden morgen. Die jonxte antwoerden: Got sij gelueft! it en gynge mir nye qualych. Die alste sprack: wie mach dat syn. Die jonxte antwoerden: al dat mir got ye gegaf van lyden dat heb ich gern geleden in mynre overster reden. Die alste sprack: wen komstu? Die jonxte antwoerden: ich come van gode. Die alste sprack: waer heves du got vonden? Die jonxte antwoerden: daer ich al creaturen gelaten heb, daer heb ich got vonden. Die alste sprack: wäer heves du got gelaten. Die jonxte antwoerden: in allen reynen herten. Die alste sprack: wat mynschen bistu? Die jonxte antwoerden: ich bijn eyn konynck. Die alste sprack: bijs du eyn konynck, waer is dyn ryck. Die jonxte antwoerden: myn ryck is in mynen herten; als ich to sluit die dueren mynre V synne ende ich den heren mit ernsticheit suecken, dan vynde ich oem in mynen herten, die daer is eyn ewich leven. Die alste sprack: mych dunckt, dat du to mael vermetelichen kalles; waer hevestu geleirt soe grote heilicheit. Die jonxte antwoerden: myn styl sytten ende myn hoege begert heft mych in den hemel getoegen. Die alste sprack: wylck is die meyste vrede, den eyn mynsche hebben mach. Die jonxte antwoerden: eyn suver reyn qunsiencie ende die wael bereit. Die alste sprack: wen komt eyn suver qunsiencie wael bereyt. Die jonxte antwoerden: ut groeter hueden der sunden. Die alste sprack: wen komt die grote huede der sunden. Die jonxte antwoerden: ut heiligen anxt of vreisen gots. Die alste sprak: wen comt die heilige anxt. Die jonxte antwoerden: ut gotlicher mynnen, die men ut gode krygen mach, want der apostel secht: die mynne gots is gestort in onsen herten.

V. Becker.

EEN TERUGGEVONDEN GESCHRIFT UIT DE EERSTE EEUWEN DES CHRISTENDOMS [1]).

Met het voorbehoud, dat vooral in den laatsten tijd noodzakelijk is gebleken, wanneer er sprake is van oude handschriften, in het Oosten ontdekt, maken wij onze lezers opmerkzaam op een belangwekkend werkje, dat dezer dagen van de pers is gekomen en waarvan wij den titel hieronder overgeschreven hebben.

Reeds eenigen tijd geleden had men te Jerusalem een oud en allerbelangrijkst handschrift gevonden, waarvan de inhoud bleek te zijn: 1. eene synopsis van het Oude en Nieuwe Testament door den H. Joannes Chrysostomus (*Σύνοψις τῆς παλαιᾶς καὶ καινῆς διαθήκης*), die reeds voor een gedeelte openbaar is gemaakt; 2. de brief van Barnabas; 3. de twee brieven van Clemens Romanus aan de Corinthiërs; 4. de brieven van Ignatius; tusschen deze twee laatste gedeelten van het handschrift was een klein geschrift ingevoegd, dat den dubbelen titel draagt van: *Διδαχὴ ιῶν δώδεκα ἀποστόλων* (*Onderricht der twaalf apostelen*) en wat lager: *Διδαχὴ Κυρίου διὰ τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῖς ἔθνεσιν* (*Onderricht des Heeren door de twaalf apostelen aan de heidenen*); de laatste titel schijnt de oorspronkelijke titel van het oudste gedeelte te zijn. Deze *Διδαχή* is in 1883 door den Nicomedischen Metropoliet Philoteos Bryennios te Constantinopel uitgegeven, voorzien van eene inleiding en van talrijke noten. Dezelfde tekst, maar met eene bijgevoegde Duitsche vertaling alsmede eene inleiding en noten in dezelfde taal, wordt ons thans aangeboden door Lic. Dr. Aug. Wünsche.

Dat zulk een *Onderricht der apostelen* in de oudheid bekend was, is buiten allen twijfel: Athanasius, Rufinus en Eusebius spreken er uitdrukkelijk van. De H. Athanasius ver-

---

1) *Lehre der Zwölf Apostel* nach der Ausgabe des Metropoliten Philotheos Bryennios mit Beifügung des Urtextes, nebst Einleitung und Noten ins Deutsche übertragen von Lic. Dr. Aug. Wünsche. Leipzig, Otto Schulze. 1884.

meldt de *Διδαχὴ καλουμένη τῶν ἀποστόλων* te zamen met de *deutero-canonische* boeken van het Oude Testament als geschriften, die door de vaders ter godsdienstige lezing zijn aanbevolen [1]); Rufinus telt haar onder de *libri ecclesiastici;* Eusebius brengt haar in zijne kerkgeschiedenis [2]) tot dezelfde categorie als *De Herder* van Hermas, den brief van Barnabas, de *Apocalyps* van Petrus. Nicephorus van Constantinopel (8e en 9e eeuw), die haar in zijn *Stichometrie* insgelijks onder de *apocryphe* geschriften rekent, zegt dat zij uit *tweehonderd* regels bestaat: merkwaardigerwijze bevat het Jerusalemsche handschrift *tweehonderd en drie* regels.

Wie de samensteller is, was reeds in de oudheid onbekend: alle nadere aanduiding omtrent zijn naam of persoon ontbreekt. Uit den inhoud wordt door Wünsche afgeleid, dat de samensteller een Christen uit de Joden was. Van latere omwerkingen schijnt dit geschrift het oorspronkelijke te zijn.

Wat den tijd der vervaardiging betreft, de Metropoliet Bryennios meent, dat het uit de eerste helft van de tweede eeuw dagteekent, ongeveer tusschen 120—160, en andere geleerden stemmen daarmede in, terwijl sommige het nog vroeger stellen. Als zeker durft Wünsche uitmaken, dat deze *Onderrichting* een der oudste gedenkteekenen der theologische literatuur is, misschien in oudheid alleen overtroffen door de brieven van Clemens Romanus, Polycarpus en Ignatius.

Eer wij echter omtrent het een en ander iets als zeker aannemen en uit den inhoud gevolgen willen trekken, achten wij een hoogst nauwkeurig historisch en philologisch onderzoek nog alleszins noodzakelijk. Bij een eerste lezing hebben wij niets gevonden, wat met den oorsprong uit de vroegste tijden des Christendoms in strijd is. De zes eerste en oudste hoofdstukken bevatten een onderricht over den weg ten leven, dien der Christelijke liefde, en over den weg ten dood; de elf laatste geven verschillende voorschriften omtrent de toediening des Doopsels, het vasten, de viering van de Eucharistie, het op-

---

1) *Fest. ep.* XXXIX.

2) L. III, C. XXV. (a. XIX.)

nemen van apostelen (in den zin van *zendelingen* gebruikt) en profeten, het aanstellen van bisschoppen (van priesters wordt niet gesproken) en diakenen. De inhoud sluit zich nauw bij de H. Schriftuur aan: vele plaatsen, vooral uit het evangelie van Mattheus en Lucas worden aangehaald of althans aangeduid. Het Doopsel wordt voorgeschreven: „in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes"; bij voorkeur moet daarbij levend water gebruikt worden, maar wanneer iemand dit niet heeft, wordt ook ander water *koud of anders warm* toegelaten; ook het driemaal uitgieten van water op het hoofd des doopelings in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes wordt als een geldige toediening vermeld. Wat omtrent de Eucharistie wordt gezegd en aanbevolen is geheel in overeenstemming met de leer der Kerk o. a.: „Al„machtige heerscher..... Gij hebt ons begenadigd met geeste„lijke spijs en drank en eeuwig leven door Uw Zoon. Vóór „alles danken wij U omdat Gij machtig zijt". Merkwaardig vooral is het voorschrift: „Komt op den dag des Heeren te „zamen en breekt brood en zegt dank (εὐχαριστήσατε), nadat „gij uwe *zonden beleden* hebt, opdat uw *offer* rein zij."

Wanneer door het nadere onderzoek, dat niet kan uitblijven, de aloudheid van dit hoogst belangwekkend document bevestigd wordt, zullen we er in dit tijdschrift eene vertaling van geven.

A. M. C. VAN COOTH.

De hiërarchie in de R. K. Kerk.

Men hoort of leest dikwijls over hiërarchie, bisschoppen en kerkelijk bestuur, zoowel in dagelijksche gesprekken als in dagbladen en tijdschriften.

Het kan daarom zijn nut hebben op eenvoudige en duidelijke wijze uit een te zetten, wat wij Katholieken onder hiërarchie verstaan en waarin zij volgens onze geloofsleer gevonden wordt, alsmede wat een bisschop is, welke hooge waardigheid, welk gezag en vermogen wij, Katholieken, in het episcopaat der R. K. Kerk erkennen.

Toen de Apostel Paulus in zijn tweeden brief aan de Corinthiërs de geloovigen waarschuwde tegen dwaalleeraars, die het Jodendom wilden behouden en tevens het Christendom poogden in te voeren en daarom het eerste met het laatste vermengden, zeide hij: „Als de „bediening der verwerping heerlijkheid is, veel meer is „dan de bediening der gerechtigheid aan heerlijkheid „overvloedig [1])."

Met dit woord wilde hij allerminst de heerlijkheid van de oude wet en van hare bediening ontkennen. Bij hare verkondiging reeds op den berg Sinaï gaven de hemelsche bazuin, de donder, de aardbeving, alsmede het stralende aangezicht van Moses getuigenis van hare goddelijke instelling; hare bediening gedurende zooveel eeuwen vormde

1) II Cor. III. 9.

een heerlijke lichtstreep in den loop des tijds, waarmede in die donkere eeuwen niets kan gelijk gesteld worden. Maar die wet en bediening hadden volgens den Apostel Paulus uit zich zelven geen kracht om leven te schenken, om te heiligen; zij moesten vallen en de plaats inruimen voor de nieuwe orde van zaken door de verlossing in Jesus Christus. De mededeeling van Zijne oneindige verdienste vorderde in het nieuwe verbond eene veel verhevener en nog heerlijker bediening; het leven der genade, zuivering en heiliging te schenken was haar doel.

De Apostel, de oude en de nieuwe wet en beider glorie vergelijkende, had niet alleen het oog gevestigd op Sinaï, maar ook op den Pinksterdag, toen een storm en vurige tongen de komst des H. Geestes aankondigden en de gave der talen aan zestien verschillende volken tegelijk den goddelijken oorsprong der nieuwe bediening deed kennen. Misschien ook zag hij in den geest de boden des lichts, die de duisternis zouden verdrijven: de martelaren in hunne sterkte, de belijders in hun heiligen wandel, de maagden in hare vlekkelooze reinheid, die als vruchten der Apostolische bediening het nieuwe verbond in heerlijkheid doen overvloeien.

De blik van den grooten Apostel beperkte zich gewis niet bij het destijds aanwezige, de Christus was voor Paulus: *gisteren en heden en in alle eeuwigheid.*

Wanneer de Apostel zijne opmerkzaamheid vestigt op den aard dezer bediening, dan ziet hij in haar eene orde, eene vastheid en verscheidenheid, en wel volgens goddelijke instelling [1]). Niet allen zijn Apostelen, niet allen

1) I Cor. XII.

Profeten, niet allen Herders en Leeraars, neen, de machten zijn verdeeld en gerangschikt volgens een grootsch idee, om eenheid en kracht in hooge mate te ontwikkelen. Die orde is gelijk aan een lichaam, dat uit vele en verschillende ledematen bestaat, en waarin ieder lidmaat zijne eigenaardige bestemming heeft. „Als het geheele lichaam „oog was, waar zou het gehoor zijn? of geheel gehoor, „waar de reuk?" Neen, zegt de Apostel, wij zijn ledematen van het geestelijk lichaam van Jesus Christus en ieder lid heeft zijn eigene bestemming.

Op de vraag nu wat wij Katholieken onder hiërarchie verstaan, kan het antwoord kort zijn. — Het woord hiërarchie beteekent in zijne algemeenheid, volgens de letter: heilige heerschappij. De H. Dionysius gebruikt dit woord voor een rangorde, die onder de verschillende koren der engelen bestaat, hij onderscheidt er negen, die hij in drie hiërarchiën verdeelt. In de R. K. Kerk wordt dit woord echter bepaaldelijk gebruikt, om het verschil van macht en gezag tusschen de herders en bedienaars der Kerk uit te drukken. Het Concilie van Trente leert ons, dat de kerkelijke hiërarchie door eene goddelijke regeling is ingesteld en bestaat uit bisschoppen, priesters en dienaren [1]). De kerkvergadering voegt hierbij de verklaring, dat, boven de overige kerkelijke rangen, de bisschoppen, die de plaats der Apostelen innemen en dezen zijn opgevolgd, voornamelijk tot deze hiërarchische orde behooren, dat zij, gelijk de H. Paulus zegt, door den H. Geest zijn

1) Sess. XXIII, Can VI.

aangesteld, om de Kerk Gods te besturen; dat zij ook boven de priesters zijn en het sacrament des vormsels toedienen, bedienaars der Kerk wijden en vele dingen kunnen doen, tot welker uitoefening de anderen, die tot eene mindere orde behooren, volstrekt geen macht hebben [1]).

Willen wij derhalve het hoogste in de kerkelijke hiërarchie in oogenschouw nemen en den overvloed der heerlijkheid in de bediening des nieuwen verbonds bewonderen, dan moeten wij ons deze aanwijzing ten nutte maken, en in haar licht de bisschoppelijke waardigheid beschouwen.

Bisschop is een Grieksch woord en beteekent opzichter. Wat echter de heidensche Grieken onder dat woord verstonden, doet minder ter zake; de vraag is, wat men in de orde des Christendoms onder dat woord verstaat; het Christendom toch bracht nieuwe zaken, nieuwe waardigheden in de wereld; het nam de oude woorden, maar gaf ze nieuwe beteekenis.

De H. Joannes in zijne *Openbaring* noemt den bisschop *den engel der kerken*. Het is alsof er op aarde geen woord te vinden was, waarmede de waardigheid en bediening van een bisschop kon genoemd worden, en derhalve schijnt hij in de hemelsche orde te treden en noemt hem „den engel der kerk te Ephese". Maar ook dit schijnt nog te weinig, want welk verheven denkbeeld men zich ook van een engel make, geen engel heeft zulk eene macht en zulk een verheven gezag over menschen als een bisschop bezit in de Katholieke Kerk.

De H. Petrus gebruikt dit woord bisschop en veredelt

1) Sess XXIII, Cap. IV.

het nog en verheft het, dunkt mij, tot zulk eene hoogte, dat ik elkeen zou durven tarten, om in den hemel of op aarde iets te vinden, wat verhevener is; want hij noemt Jesus Christus zelven, Gods Zoon, één in wezen met den Vader, hij noemt Hem: Bisschop, *den Bisschop uwer zielen.*

Het is deze Bisschop, die van zich zelven kon getuigen: „Mij is alle macht gegeven in den hemel en op aarde". Dezelfde hand, door welke alles gemaakt werd, wat gemaakt is, die orde stelde in het heelal, stelde ook orde in het groote werk der vernieuwing en verlossing van het menschelijk geslacht. Is het menschelijk geslacht geschapen naar het beeld en de gelijkenis Gods, in de verlossing zien wij het beeld en de gelijkenis van het menschgeworden Woord uitgedrukt. Jesus Christus is het voorbeeld, waarnaar alles in deze orde is gevormd.

Veertig eeuwen verliepen voor de komst van den eeniggeboren Zoon des Vaders, om die verlossing te bewerken; die veertig eeuwen waren vol van schaduwen, zooals de Apostel Paulus zegt. Men zag in het oude verbond een Hoogepriester, die op een gouden diadeem de woorden: *Heilig den Heer* droeg, en met den *ephod* omhangen, met de rollen der wet in de eene hand en Aaron's staf in de andere, van zooveel luister omgeven was, dat een Alexander zich voor hem nederboog. Dit echter was slechts voorafbeelding en voorbereiding. Het nieuwe Jerusalem, de heilige stad, het rijk van Christus, de Kerk Gods, daalde van den hemel neder, uitgedost als eene bruid voor haren bruidegom [1]) in het

1) *Apoc.* XXI, 2.

onvergankelijke bruiloftskleed, onvergankelijk en vol luister door alle eeuwen heen en blijvend in alle eeuwigheid.

Toen onze Zaligmaker op de wereld kwam, om ons te verlossen, en eene Kerk stichtte, om de vruchten der verlossing aan alle geslachten mede te deelen, droeg Hij het leeraarsambt en het uitdeelen der sacramenten aan Zijne Apostelen op: „Mij is alle macht gegeven in den „Hemel en op aarde. Gaat, en leert alle volken. Die u „hoort, hoort Mij. Vreest niet; Ik zal met u zijn tot aan „het einde der eeuwen". Wat volgde op die machtgevende woorden? *In omnem terram exivit sonus eorum*: God gaf aan hunne stem een klank, die over de gansche wereld zich verspreidde, en aan de volken gaf Hij ooren, om dien klank op te vangen en te verstaan.

Als God in het stoffelijke, in het lichamelijke werkt, dan is alles kracht: Hij spreekt en het komt te voorschijn. Hij wijst aan de zee, dat wilde element, hare kusten en grenzen; een storm steekt op, dreigt in zijn vreeselijke vaart alles met verwoesting, de Heer spreekt, stilte volgt, de lucht is gezuiverd, een nieuw leven herneemt zijn kracht. De bergen komen uit de aarde te voorschijn, het vuur werpt rotsen omhoog, de watervloeden verrijzen, spoelen zand en steenen los, om zich eene bedding te graven, en God wijst de stroomen den weg van waar zij kwamen.

Maar als God in het zedelijke wil werken, dan schijnt wel alles zwak te zijn, als middel tot het doel. Een kruis, een visscher, wat vermogen zij? Uit een menschelijk oogpunt beschouwd, zijn zulke zwakke middelen dwaas en bespottelijk. Beschouwen wij echter Hem, die de zending gaf en het woord sprak: „Gaat en leert alle

„volken" en: „Ik ben met u" — dan verandert alles, dan is er geen sprake meer van al of niet gelukken, geene zwakheid bij eeuwige kracht. O neen, zie op het Pinksterfeest: een woord klinkt en wordt in alle talen verstaan en de klank verspreidt zich over 't aardrijk.

Waar God heeft gesproken is twijfelen een daad van ongeloof en waanzin: wij weten, dat eer de rivieren naar hare bronnen zullen wederkeeren, en de bergen in den schoot der aarde zullen verdwijnen, dan dat Gods woord en macht zouden te kort schieten.

Of Petrus en de Apostelen visschers zijn, dan wel beheerschers der volken en meesters in de wetenschappen, is in zich juist hetzelfde; alleen zou in het laatste geval de hand Gods meer verborgen zijn gebleven.

Wat zijn de Apostelen en hunne opvolgers, de bisschoppen, voor God?

Zijne gezanten, met alle macht voorzien: „Wie u „hoort, hoort Mij; wie u veracht, veracht Mij." Het is zoo heerlijk in de taal der H. Kerk, aan de H. Schrift ontleend, te hooren, hoe zij op verschillende plaatsen en bij verschillende gelegenheden over bisschoppen spreekt:

„Hij heeft de belofte des vredes, hij is degene, die „aan God behaagt en rechtvaardig is bevonden; ten tijde „van gramschap zal hij tot verzoening zijn, in het „onderhouden der wet is zijn gelijke niet gevonden, „daarom ook zal God hem verheffen onder Zijn volk en „hij zal allen tot zegen zijn. Voor de koningen zelfs zal „hij groot zijn, een stralenkrans van glorie zal zijn „hoofd omgeven; hij is priester in eeuwigheid, volgens „de orde van Melchisedech; als een trouwe dienstknecht

„verdubbelt hij de ontvangene talenten. In hem vindt „God Zijn dienaar David, Hij heeft hem met olie gezalfd, „en 's Heeren hand in zijn steun, de arm Gods versterkt „hem, hij is zóó trouw en voorzichtig, dat God hem „over de Zijnen aanstelde.

„Hij is gesteld als de trouwe wachter; luistert dan „naar hem en zijt onderdanig, hij waakt over u en zal „rekenschap geven van uwe zielen, hij is het zichtbare „en schitterende licht, het heldere oog, dat het gansche „lichaam beveiligt."

En welk een last legt God op de schouderen van een Bisschop? De omkeering der wereld. Het goede des volks wordt in de *Openbaring* van den H. Joannes aan den bisschop toegeschreven, en het kwaad des volks insgelijks. Hij staat voor God als gelijk met Jacob bij Laban. Jacob was door Laban over de kudde zijner schapen gesteld; Jacob moest de hitte van den dag dragen, en de koude van den nacht evenzeer; werd door een wild dier een schaap verscheurd, of werd er door diefstal een schaap vermist, Jacob moest het aan Laban vergoeden.

In dit gevoel sprak Augustinus, toen hij als bisschop van het spreekgestoelte zijne kudde toeriep: „Beklaagt „mij: een ontzaggelijke last drukt mij, ieder die ver- „loren gaat zal ik moeten verantwoorden", in den geest van Paulus sprekende, die zegt: „Wie is er ziek onder „u, zonder dat ik met hem lijd? Wie wordt er geër- „gerd, zonder dat ik brand? De zorg van alle gemeenten „drukt mij" [1]). „Alleen hij, die het oordeel Gods niet

1) II Cor. XI, 29, 30.

„vreest, kan verlangen bisschop te worden", zegt de H. Joannes Chrysostomus.

Van daar dat groote bisschoppen die hooge en heilige bediening als eene langzame marteling beschouwen, welke slechts aan het graf ten einde loopt, altijd onder het knellend geroep des gewetens: Gij moet een Moses zijn, die met een vuurstraal op het hoofd als middelaar tusschen God en de menschen optreedt, het zout der aarde, het licht der wereld; gij moet voorlichten en terechtwijzen, de zwakken in uwe armen nemen als de goede herder het lam.

En wat is een Bisschop voor de wereld?

Sedert de toeleg, om den godsdienst uit te roeien, tot een vast plan en stelsel geworden is, en men in de bestrijding daarvan zekere orde heeft gebracht, heet het: „Sla den herder en de schapen zullen verstrooid worden." Dit begon reeds in de eerste tijden des Christendoms, ten tijde van Keizer Diocletianus.

De eerste vervolgingswetten waren tegen de bisschoppen gericht, en ook nog in onze dagen betreedt men dien weg: denkt slechts aan Duitschland, waar de bisschoppen verbannen zijn, opdat door het verdrijven der herders de kudde zou verstrooid worden.

Gedurende drie eeuwen waren de Nederlandsche Katholieken beroofd van bisschoppen, en dat niet de gansche kudde is verdwenen, hebben wij niet alleen te danken aan het stalen geloof en aan den martelaarsmoed onzer voorouders, maar, naast God, nog veel meer aan de eindelooze zorgen van Rome, van den Paus voor die verstrooide kudde. En toen eindelijk gelukkiger dagen

kwamen, in 1853 — wij herinneren het ons nog levendig — toen gingen er twee machtige stroomen door Nederland: de gemoederen van alle Katholieken vloeiden over van blijdschap, maar van alle andere zijden gierde een storm van afkeer door het land.

Waarom zoo veel vrees voor de komst van bisschoppen, waarom zoo veel afkeer? Zij waren immers niet voor degenen, die hen niet wilden?

Wat zal ik zeggen?

Zij die uit overtuiging het echte beginsel der hervorming *vrij onderzoek voor ieder* aanhangen, kunnen met geen schijn van grond ons onze overtuiging en onzen vorm van geestelijk bestuur ontzeggen of misgunnen.

Hen, die twijfelen of nog zoekend zijn, kan de hiërarchie evenmin ten strijde roepen. Maar als wij ons gewetens voorstellen, die de waarheid inzien, maar zwak genoeg zijn, om haar niet te erkennen, die hun geweten zoeken tot zwijgen te brengen, dan begrijpen wij, dat voor deze een bisschop geducht en benauwend is: een opvolger der Apostelen, een herder is eene verschijning, die hen stoort en verlegen maakt; zij vreezen bij dat gericht de verwijten van hun eigen geweten, het gaat hen als van wie in het boek Job gesproken wordt: „Die bij dag de duisternis „inrennen en op den middag rondtasten als in den nacht [1])."

Wie zal iemand, die de hand voor de oogen houdt de heldere zon wijzen? Als eenmaal het verstand aan de dwaling en het hart aan de zonde is overgegeven, als men die beide beginselen des doods als 't ware liefheeft gekregen, dan vreest men niets zoozeer als in dien toe-

1) *Job*, V, 14.

stand gestoord te worden, dan is elke lichtstraal lastig. Ik weet geen woorden om dien toestand te beschrijven; zij zijn gelijk aan dengene, van wien Job zegt: „Zijn „oog zoekt de duisternis en hij zegt: mij ziet geen oog, „terwijl hij zijn aangezicht bedekt [1])"; zij zijn als degenen, die tot God gezegd hebben: „Ga weg van ons, „wij willen de kennis Uwer wegen niet [2])" die, zooals Christus zegt „het licht haten en de duisternis beminnen, „omdat hunne werken boos zijn".

Beschouwt den loop der geschiedenis van de vijfde tot de 15de eeuw, en ik vraag mij zelven, en ik vraag ieder, die de geschiedenis van die 1000 jaren ingezien heeft: wat zoude er van Frankrijk, van Spanje, van Engeland, van Italië, van Duitschland, laat ik zeggen van geheel Europa geworden zijn, als men de bisschoppen en hun hoofd den Paus, wegneemt?

Zij leidden de volkeren ter beschaving op, beperkten de goddeloosheid, verspreidden den luister van die hoogere deugd, welke in de sterkte der martelaren, in de trouw der belijders, in de reinheid der maagden, uitblinkt, als zoo vele vruchten van het bloed des Verlossers, door hunne bediening aangekweekt. Zij waren steeds de lichtbakenen van het menschdom.

In die vroegere tijden bekleedden de bisschoppen eene plaats in het staatsbeheer en bezaten tegelijk ook wereldlijke macht. Later is dit vervallen.

Het heidendom was overwonnen en een uit het Christendom voortspruitend algemeen staatsrecht was ingevoerd

---

1) *Job*, XXIV, 15.
2) *Job*, XXI, 14.

in Europa. De Voorzienigheid had haar doel bereikt, en den bisschoppen werd de last dier tijdelijke heerschappij ontnomen. Het zwaard en de waperrok, waar zij soms gedragen werden, ook de kanseliersmantel en de gravenhoed werden afgelegd om, evenals in de vier eerste eeuwen der Kerk, mijter en staf wederom alleen te gebruiken.

Maar al voeren de bisschoppen geen wereldlijken schepter meer, ja, al worden zij thans door de machtigen der aarde vervolgd, tot kerker of verbanning verwezen, dit alles kan aan hunne waardigheid niet schaden. Een bisschop verliest niets, al wordt zijne beeltenis tusschen twee misdadigers op het schavot gebracht, of al plaatst men hem tegen een muur, om met een salvo geweerschoten afgemaakt te worden en zijn leven te geven als getuige der waarheid en held des geloofs.

Er ligt in het wezen van ons geloof eene kracht, die aan geen tijd gebonden is, en als soms ruw geweld het uiten onzer gevoelens onmogelijk maakt, in het hart van iederen Katholiek blijft toch de liefde en innige hoogachting gelijk die altijd en op alle plaatsen was. Komt ergens in een Katholieke gemeente een bisschop, dan wordt hij met allen luister en eerbied omgeven, en dat is geene opwelling van oogenblikkelijke geestdrift, neen, dat komt uit de diepte van ons geloof.

Voor 15 eeuwen keerde Athanasius, bisschop van Alexandrië uit de ballingschap terug; onuitsprekelijk was de vreugde; de Nijl, volgens de uitdrukking van den beschrijver dier plechtigheid, scheen slechts menschen in plaats van golven voort te stuwen.

Als morgen de aartsbisschop van Keulen uit de bal-

lingschap terugkomt, zou de Rijn onderdoen voor den Nijl? Het blijde *Alleluia* en *Te Deum*, het hooglied der Christenen, zou aan den kouden stroom van het Westen nog machtiger klinken dan ooit aan de oevers van Egypte s hoofdrivier. Zoo is het overal en altoos geweest: de eerbied en liefde, die Duitschland voor zijn vervolgde bisschoppen koestert, is slechts een schakel in de onvergankelijke keten der eeuwen. Door de geheele wereld, waar slechts een Katholiek hart klopt, stemmen allen volkomen daarmede in. Want ten allen tijde en overal eert het Katholieke volk in zijne bisschoppen de opvolgers der Apostelen, en niemand kan zich verwonderen dat wij, Katholieken, in 't stof neerknielen om den zegen te ontvangen van zulk een opvolger der Apostelen; tot hem immers werd gezegd: „Wie u hoort, hoort Mij; wie u veracht, veracht Mij".

E. GEERDINK.

GEDICHTEN VAN MGR. C. BROERE

(*Vervolg van* Dl. LXXXIV, bldz. 1 vv.)

IX.

Thans wacht ons, vreezen wij, het minst bevredigende gedeelte van de taak, die wij in deze studie over Broere's CONSTANTIJN op ons genomen hebben. De hemel in den tweeden zang, de hel in den vijfden vormen een afgerond geheel, dat alleen nog de laatste hand van den kunstenaar vereischt; het tafereel der aarde daarentegen is wel door eene meesterhand aangelegd, maar onder alle opzichten onvoltooid Wij zien de draden samenloopen duizendvoud, want al wat op 's menschen lot invloed kan uitoefenen is mede opgenomen, maar terwijl zij zich verwikkelen en in elkander grijpen, staat eensklaps alles stil. Ongetwijfeld zijn wij erkentelijk voor de aanvullende schets, die ons in dit tijdschrift [1]) geschonken werd, erkentelijk ook voor Broere's „mondelinge mededeeling", waarmede de oudste vriend van den dichter en de verzamelaar zijner gedichten het ontbrekende tracht aan te vullen [2]), maar die erkentelijkheid maakt toch, dat wij het gemis van het ontbrekende des te levendiger gevoe-

1) *De Katholiek*, Dl. LXVI, bldz. 292.

2) *Voorwoord*, bldz. 54.

len en betreuren. Eerst bij de ontknooping zou het historisch feit in het volle licht getreden zijn als eene zegepraal, niet door het zwaard alleen bevochten, en van hooger beteekenis dan eene enkel staatkundige.

En is het verhaal niet afgewerkt, evenmin zijn de optredende personen volteekend. Zoodra zij opgevoerd worden, treden zij vol levenskracht voor onze verbeelding op, niet als aangekleede verpersoonlijking van een of andere zedelijke eigenschap, maar als levende menschen, van wier daden wij hooge verwachting mogen koesteren, doch van allen geldt Virgilius' droeve klacht:

> *Ostendent* terris hunc tantum fata, neque ultra
> Esse sinent! [1])

Het beeld van Constantijn zelf is slechts in de eerste lijnen aangelegd: een vorst in de volste beteekenis van het woord, vorstelijk van ziel, vorstelijk van leest en gestalte, vorstelijk in woord en daad, niet zonder gebreken en bruisende hartstochten, maar reeds van nature voorbestemd, om de oogen voor de waarheid te openen, en door de genade zich zelf te overwinnen, eer hij de zegepraal des kruises bevecht.

Zóó vertoont hij zich reeds bij zijn eerste optreden aan den ouden Sabinus en zijne dochter, die aan de vervolging te Rome ontsnapt, hun toevlucht tot hem nemen:

De purp'ren dos, dien ze om zijn schouderen zien wapperer
En 't prachtig borststuk, dat het springend paard omtoog,
Ontdekt terstond den vorst aan hun verwonderd oog.
Een kille huivering kwam bij het nadertreden

---

1) *Aen.* VI, 870.

Sabinus op in 't hart, en rende door zijn leden;
Niet of dat steig'rend ros, de ontzagb're lijfsgestalt',
Vermeerderd door den helm, waarom 't gevedert' valt,
Of 't schrikk'lijk oorlogsstaal den grijze kön doen beven;
Die blikken zelfs van vuur, die wenkbraauw, zoo verheven,
Waarmeê de majesteit op 't denkend voorhoofd rijst,
't Is al nog de oorzaak niet, waarom Sabinus ijst:
Hem dacht, dat de engel Gods, dien hij bij 't nederdalen
Herkend had aan den glans der uitgeschoten stralen,
Hier toefde, hier verrees, hier waaide in d' ochtendlucht
En d' uitverkoren held omsloeg met zijne vlugt.
Een lach vol goedheid slechts, waar deze zijn begeeren
Mede afvroeg, deed hem eerst weer tot zich zelven keeren.[1])

Zóó vertoont hij zich ook in de beleidvolle maatregelen, die de belegering en den strijd voorbereiden [2]); zóó in het felst van de worsteling, als bij den vermeenden dood van Atrebas „het vuur hem uit de oogen springt", het zwaard „in zijne vuist rilt", maar hij toch „welberaân, en schrikkelijk bedaard, gelijk een zwarte zee, waarlangs het onweer vaart" zijn bevelen blijft geven [3]); zóó in zijne grootmoedigheid na de behaalde overwinning [4]); zóó in de majesteit, waarmede hij het uitgebroken oproer zijner krijgers overstemt en bedwingt [5]): een vorst, naar lichaam en ziel „geschapen tot gebieden". Maar tot het groote keerpunt zijns levens, zijne bekeering en zegepraal, heeft de dichter hem niet mogen brengen, en met smartelijke ontroering lezen wij in een noot van den vriend, die deze gedichten verzamelde: „De dichter heeft mij dikwijls verzekerd, dat hij van „verlangen brandde om, als hij zoover zou gevorderd

---

1) Bldz. 108. 2) Bldz 116. 3) Bldz. 124. 4) Bldz. 129. 5) Bldz. 250.

„zijn, in zijne verzen de grondwaarheden van het Chris-
„tendom te verkondigen [1])": daar hadden wij een ge-
deelte van mogen verwachten, waardig vergeleken te worden met de bezielde taal van den grijzen Patriarch Zacarias in Calderon's *Exaltacion de la Cruz.*

Ook de legerhoofden, die Constantijn omringen, staan aanstonds in vaste trekken voor onzen geest: de geduchte heiden Atrebas, onverschrokken held, maar overmoedig trotsch en uit gekrenkte eigenliefde en wraakzucht tot alles in staat, de Christen Clodion, onstuimig dappere, maar weinig beraden aanvoerder der Franken; de schrandere en vindingrijke Polymedes [2]); de trouwe Batavier Claudius. Hun karakter wordt in een paar krachtige trekken gegrift, en om te laten zien, hoe Broere ook het uiterlijke zijner personen voor oogen weet te stellen, hebben wij slechts de verzen aan te halen, waar Atrebas zich vertoont in zijn volle wapenrusting, hier niet als moordtuig ten bloedigen krijg, maar als feestdos aangegespt, om de oogen van Flavia tot zich te trekken:

Voor leder wordt zijn voet met goudstof overtrokken;
Een harnas, even rijk, dat louter vlammen braakt,
Moet om zijn kloppend hart, en 't Betiesch zwaard gehaakt
Aan zijden bandelier, bezaaid met flonkersteenen.
Dra werpt hij om dit al den purp'ren mantel henen,
En zet zijn schoonsten helm, wien, rollend top door top,
Een wolk van veed'ren kroont, als laatste sieraad op.
Daar stond hij! D'oorlogsgod, die 't stralend hemelleven
Niet had dan in zijn brein, scheen hij 't bestaan te geven. [3])

---

1) Bldz. 55.

2) *Πολύμητις* schrander, vindingrijk is bij Homerus het *epitheton* vooral van Oysseus en Hephaistos.

3) Bldz. 261.

Daar stond hij! ziedaar wel het eenige woord wat hier gepast is: dat is geen beschrijving in den nieuwen trant, alleen om te beschrijven, haarfijn in alle bijzonderheden, doch naar de oude manier van Homerus: wij zijn er bij, terwijl de held zich de wapenrusting aanlegt, en weldra, daar staat hij voor ons in zijn volle, ontzagwekkende gestalte.

Naast dezen vorstelijken aanvoerder en zijn legerhoofden, te midden der geduchte krijgsbedrijven van het zegevierend leger, dat hun bevelen volgt en „Jehova's reddingsplan" ten uitvoer brengt, heeft de dichter, meer op den achtergrond en in zachter tinten, een andere groep geplaatst, die zich rondom de moeder van Constantijn, de Christin Helena, beweegt. Aanstonds valt in het oog, hoe voortreffelijk deze aanleg en schikking van het grootsche tafereel is voor de veelzijdigheid, die aan het heldendicht past, voor de contrasteering, voor de samensmelting ook der heidensche en Christelijke elementen tot één geheel. Daar zien wij Helena, de bezorgde moeder, die het leger van haren zoon volgt, bezorgd voor den nood der Christenen en vooral voor de bekeering van haar edelen zoon, als de noodzakelijke voorwaarde der dubbele zegepraal, die het moederlijk gevoel en de openbaringen des hemels haar in een nog duistere toekomst voorspellen. Naast haar vertoont zich de priester Lactantius, de wijze, bezadigde raadgever, die in een meesterlijk verhaal van zijn tocht naar de woestijn, om Antonius, den kluizenaar, te raadplegen, ook dezen vader der woestijnbewoners, als ziener en verkondiger van Gods raadsbesluiten in het heldendicht opvoert. In het gevolg der vorstin worden ook Sabinus en zijne dochter Flavia opgenomen, nadat zij door de

waakzame zorgen van Decius aan het lijfsgevaar, dat hen te Rome dreigde, bijna ondanks zich zelven, ontvoerd zijn. Beide laatstgenoemden vooral: Decius, de zoon des martelaars, het pleegkind van Sabinus, en Flavia, zijne dochter, zijn eigenaardige scheppingen van Broere; hun schuldelooze jeugd, hun wederzijdsche genegenheid, voor een hoogere roeping ten offer gebracht, zijn in het hoofdverhaal ingelascht als een dieptreffende episode, die van den aanvang af met de verwikkeling en ontknooping van het heldendicht in het nauwste verband is gebracht.

Beiden zijn heerlijke toonbeelden van hetgeen een Christelijke opvoeding in hoofd en hart uitwerkt; van nature voor elkander bestemd, worden zij door de vervolging gescheiden, en steeds duidelijker schemert de hoogere roeping der genade door, die hen voorbereidt, niet om op aarde in Christelijken echt verbonden te worden, maar om in hooger liefde vereenigd, gezamelijk hun bloed te storten als een laatste offer, dat beslissend is voor de zegepraal der vervolgden. Zoodra het moordgerucht der vervolging zich door Rome's straten verspreidt „ontwaakt het bloed der martelaren" bruisend in de aderen des jongelings: van dat oogenblik is zijn leven geheel en onverdeeld aan de vervolgden en gemartelden toegewijd; Sabinus en Flavia worden door zijne zorg in veiligheid gebracht, maar niets kan hem bewegen zijn zelfopofferende taak te Rome prijs te geven en het martelaarschap, dat hem wacht, te ontvluchten. Zoo zien wij Flavia, van Decius gescheiden, in Helena's gevolg optreden, onder de hoede van den afgeleefden vader, wien zij zelve veeleer ten kinderlijken steun moet zijn. Een wonderbaren indruk maakt hare verschijning op den achtergrond van het krijgsgewoel des legers. Hare

onschuld, hare onbewuste schoonheid treden als in een schemering van hooger licht te voorschijn door de smart, die zij in stille berusting draagt, door het geheimzinnige eener nog raadselachtige roeping, welke haar eer als een voorgevoel ingefluisterd dan geopenbaard is, door den steeds hooger opvlammenden gloed der bezieling tot zelfopoffering, die van de schuchtere maagd eene kruisheldin zal maken.

Hoe meer in de eedle trekken
Een eedler ziel weerscheen, en de onschuld uit haar oog
Blonk met het zuiver licht van 's hemels blaauwen boog,
Meer trof ze, en sloeg die blik de vonken om zich henen.
De smart, ach! die haar soms een stillen traan deed weenen,
Verhoogde zelfs heur schoon; 't geheim .... de teederheid,
Bezielende gedachte, op 't jong gelaat verspreid,
Schonk kindsche min'lijkheên den adel van de jaren.
Zóó is des engels beeld, wiens gouden stroom van haren
En roos- en leliekleur een jeugd voor oogen stelt,
Die in de onsterflijkheid noch dag noch avond telt,
Maar wien de held're vlam der kennis, onder 't staren
Naar Godes oppertroon, het voorhoofd op doet klaren. [1])

Weinig karakters treffen wij in de epische poëzie aan, die ter vergelijking naast deze uitverkoren Christen-maagd geplaatst mogen worden. Om eene schoonheid te vinden, die zoozeer *un saint respect* [2]) inboezemt en met zulk een geheimnisvollen stralenkrans omweven is, moeten wij naar den *Messias* van Klopstock verwijzen, als hij Cidli opvoert, het weder ten leven opgewekte dochtertje van Jaïrus:

---

1) Bldz. 259.

2) Un saint respect émane de la beauté, et si cette beauté pénêtre mon être, le respect le plus saint domine mes sens. *Etudes sur l'Espagne.* Phil. Chasles p. 50.

Still in Unschuld waren ihr kaum zwölf Jahre verflossen,
Als sie, dem jungen Leben entblühend, heiter und freudig
In die Gefilde des Friedens hinüberschlummerte. Todt lag
Cidli vor dem Auge der Mutter. Da kam der Messias,
Rief sie aus dem Schlummer zurück und gab sie der Mutter.
Heilig trägt sie die Spuren der Auferstehung; doch kennt sie
Jene Herrlichkeit nicht, mit der ihr Leben gekrönt ist,
Nicht die zartaufblühende Schönheit der werdenden Jugend,
Noch ihr himmlisches Herz, dir, edlere Liebe, gebildet. [1])

Doch ook van deze personengroep, rondom Helena geschaard, is geen enkele persoon volteekend. Het tooneel der aarde in den CONSTANTIJN is en blijft een fragment en kan alleen als zoodanig gewaardeerd worden. Daarom ook zouden wij een verkeerden weg meenen in te slaan, wanneer wij den draad van het verhaal opnamen, om dien een poos te volgen, terwijl onze lezers vooruit weten, dat hij eensklaps zal afgebroken worden: dit *infandum renovare dolorem* kunnen wij onze taak niet achten: slechts teleurstelling zouden wij inoogsten. Ook ligt de blijvende waarde van den CONSTANTIJN niet in dat afgebroken verhaal. Immers wat is een episch verhaal, hoe grootsch ook aangelegd, zonder ontknooping? Maar de blijvende waarde van dit fragment ligt in de afzonderlijke tafereelen, die wel hun bestemming, om zich te vereenigen tot één groot en alomvattend historiestuk niet bereikt hebben, maar op zich zelve hooge waarde bezitten, omdat zij ons ten gevolge van de gelukkige keuze der stof zoowel de *klassieke* als de *Christelijke* oudheid in sprekend gelijkende en hoogst indrukwekkende beelden en groepen voor den geest stellen.

1) *Messias.* Vierter Gesang.

Er zijn onder die tafereelen meesterstukken, die zich door dichterlijke schoonheden van den hoogsten rang kenmerken en onsterfelijk zullen voortleven onder de schoonste voortbrengselen van de Katholieke letteren in ons vaderland.

Gaarne zouden wij elk van die tafereelen hier in hun geheel aanvoeren, doch daardoor zou deze toch al vrij uitgebreide studie een al te grooten omvang aannemen, en zouden wij al te veel uit de reeds zoo voortreffelijk uitgegeven zangen moeten afschrijven. Wij bepalen ons daarom tot eenige voorbeelden en moeten ook bij het aanvoeren daarvan grootendeels naar de *Gedichten* zelven verwijzen.

X.

Is het niet, alsof wij eene bladzijde van Livius uit den historiestijl in poëzie omgezet lezen, wanneer wij den eersten zang opslaan, waar de dichter ons den bijgeloovigen schrik, door de tijding van Constantijn's aanrukken te Rome verspreid, voor oogen stelt en de onheilspellende wonderteekenen optelt, die er van mond tot mond rondgaan [1]); of wanneer wij in den derden zang het leger naar de vlakte rondom Segusio zien afdalen en getuigen zijn van het krijgsgewoel des legers — hoe aan de Duria de legertenten worden opgeslagen [2]), het belegeringstuig wordt opgesteld, de stormtoren omhoog rijst [3]) —; niet minder ook, wanneer de dichter ons in groote trekken en toch in alle eigenaardige bijzonderheden het tafe-

1) Bldz. 63. 2) Bldz. 107. 3) Bldz. 117.

reel schetst van de herhaaldelijk afgeslagen bestorming en eindelijk van de inneming der sterkte [1])? Deze geheele derde zang is een hoogst belangwekkend en aanschouwelijk onderricht in de Romeinsche oudheden en moet ter beoordeeling van de dichterlijke waarde met de bestorming van Aeneas' legerkamp bij Virgilius [2]) vergeleken worden.

Doch niet alleen in krijgstafereelen rijst de klassieke oudheid voor ons op. Dit getuigt b. v. de beschrijving van Flora's lentefeest, te Rome met uitgelaten wulpschheid gevierd, juist in den tijd,

.... waarop Gods macht zich 't schitt'rendst openbaart,
Aan Hem die levensstroom ontvloeit, waarvan deze aard'
Hernieuwt, een hooger zon in 't vochtig veld komt spiegelen,
't Op nieuw gelooverd bosch staat in den wind te wiegelen,
't Al groent en kiemt en knopt, en 't uitgevlogen heer
Der voog'len zijn gezang verheft tot 's Scheppers eer. [3])

De bandelooze ontucht, waarmede het feest van deze vergoodde *meretrix* gevierd werd, is wel met kieschheid gesluierd, maar zonder aan de waarheid te kort te doen, en de beschrijving van die echt heidensche *Floralia*, welke het herleven der natuur in haar lenteschoonheid met zondige en menschonteerende zinnenlust begroeten, is daar geplaatst, om een sprekend contrast te vormen met het lijden en de gebeden der vervolgde Christenen [4]).

Doch kiezen wij liever een ander tafereel: het schouwspel, dat het amphitheater op het Marsveld aanbiedt, als

---

1) Bldz. 121—129 2) *Aen.* IX. 3) Bldz. 203. 4) Bldz 203—206.

keizer Maxentius er tot verlustiging van het volk eene *naumachie*, een volledig zeegevecht, laat houden, zooals alleen door den meester der wereld kon gegeven worden [1]). Welk een indrukwekkend beeld wordt ons in sobere trekken voor den geest gesteld van het reusachtig rondgebouw, uit „sneeuwwit marmersteen", dat rondspiegelt in de ruime watervlakte, waar de krijgsgaleien het teeken ten aanval wachten:

't Was trotsche boog aan boog en rijzende pilaren
En gaanderijen voor de zaamgevloeide scharen
En beelden zonder tal van nimfen en van goôn.
Nog op den vroegen dag, bepaald voor 't feestvertoon,
Behing men lijst en zuil met plooijende gordijnen
Van licht Armenisch groen en purper, welks weerschijnen
In 't golvend nat gewaai van vlammen bragt voor 't oog.
Betoov'rende aanblik! toen de ontzetb're schouwburgboog,
Van duizenden bedekt, rondspiegelde in de stroomen,
Voor 't praalgebouw, waarop met uitgevierde toomen
De Zege haar gespan ten hemel hollen deed,
De keizer nederzat, in fonk'lend goud gekleed,
En 't donderend geschreeuw, op zijne komst gestegen,
De krijgsgalijen in de golven deed bewegen. [2])

Wel moest iemand Christen zijn, om bij zulk een waarlijk „betooverenden aanblik", bij zulk een stormachtige hulde van geheel een volk aan den gebieder der wereld nog te zeggen: „'t Is ijdelheid der zinnen: geen „grootheid dan in God te kennen en te minnen!" Toch laat de dichter die ijdelheid treffend uitkomen: want midden onder den wreedaardigen strijd, waarmede dit feestvertoon gevierd wordt, komt de tijding van Con-

1) Bldz. 206—209. 2) Bldz. 207.

stantijn's eerste overwinning als een dreigend: *mane*, *thecel*, *phares* tusschenbeide, en zien wij het moordziek genot in radelooze onsteltenis en verslagenheid verkeeren.

Een nog bewegelijker beeld rijst voor ons op in den feeststoet — een klassieke rei van jongelingen en maagden, door een tallooze volksmenigte vergezeld — die het leger van Constantijn met fakkels en bloemen en lauwerkransen, onder fluit- en snarenspel te Milaan inhaalt [1]). Deze zegevierende intocht in het Italiaansche Athene, dat vrijwillig de poorten geopend heeft, is duidelijk eene herinnering aan den feeststoet bij de groote *Panathenaea* en brengt ons de beroemde friezen van het Atheensche *Parthenon* voor den geest. Gaarne zouden wij het geheele tafereel hier wedergeven, maar wij willen ons beperken tot den aanhef van het feestkoor, en behoeven daarbij niemand, die de oudheid kent, opmerkzaam te maken op den klassieken toon, een nagalm van Horatius' ode *Coelo tonantem* [2]), die ons uit deze Hollandsche Alexandrijnen tegenklinkt. Een talrijk koor van jongelingen, „met lauwergroen omkranst", en van maagden, „schooner nog met feestgebloemte omhangen", onderbreekt den stoet der gewapende krijgers en schaart zich ten feestrei rondom den keizer, op zijn Betisch krijgsros gezeten:

Zij wisselden bij fluit- en citerspel hun zangen,
Of mengden allen die verrukkelijk dooreen;
Dan ging, bij slagen, 't zwaar gezang ten hemel heen,
Trompetten schoten uit, en golvend sloeg als water
De zilv'ren maagdenstem met tintelend geklater:

1) Bldz. 231—237. 2) *Carmina*, L. III, O. V.

„Jupijn!" zoo zongen zij, „die door den hemelboog
„Zijn donders rollen doet, wis hij regeert omhoog;
„Maar schutsheer dezer vest, maar godheid in ons midden,
„Wiens aanblik ons den vreê verborgt, waarom wij bidden,
„Gij, Cesar! zult het zijn, u is ons lied gewijd!
„Geluksgeest! waar ge waakt, ontkiemt een lentetijd,
„Stort welvaart haren schat, schudt Ceres heure halmen,
„Doet 't gladde rundervee het rustig dal weergalmen,
„Plant elk den blijden wijn, wiens rank hij d'olm omwendt,
„En brengt het zonlicht op zijn heuvelen ten end." [1])

Ook weder op den achtergrond van dit heidensch feestgewoel zien wij het Christendom eigenaardig optreden in den grijzen bisschop van Milaan, Leontius, die op aanwijzing van een der heidensche priesters „met slijk en steenen" door het volk verjaagd wordt, alsook in den jeugdigen Christen-held, die den krijgsstandaard, met Constantijn's beeltenis versierd, ontsteld aan zijne hadden laat ontglippen, als de heidensche priesterschaar er afgodische offers aan brengen wil.

Maar deze tafereelen worden, dunkt ons, als kunstwerken overtroffen door de beschrijving, welke de dichter ons van de oud-heidensche duivelendienst geeft, als Androgeon, de Grieksche priester van Hecate, in tegenwoordigheid van keizer Maxentius zijn tooverkunsten aanwendt, om Constantijn aan de furiën der onderwereld prijs te geven. Niet zoozeer een beschrijving vinden wij daar, doch wij worden veeleer bij den huiveringwekkenden dienst zelf tegenwoordig gesteld en ondergaan er de geheimzinnige verschrikking van. Klassieke herinneringen aan de toovenarij der ouden, in Christelijken zin als

---

1) Bldz. 232.

duivelendienst opgevat, smelten hier samen met het ijzingwekkende van de geestverschijning in het boek Job [1]) en van Samuel's plotseling oprijzen bij de tooveres van Endor [2]): onder dezen dubbelen invloed heeft Broere een dichterlijk tafereel opgehangen, dat onder alle opzichten een meesterstuk is en in zijne eigenaardigheid zeker door niets dergelijks in onze letterkunde wordt overtroffen. De lezer zal ons hier gaarne een paar aanhalingen veroorlooven. Nemen wij eerst ter voorbereiding de beschrijving van de plaats, welke Androgeon tot het plegen zijner tooverkunst had uitverkoren:

De plaats is onbekend, waar onder Rome's daken
De tempel stond, dien hij door 't gruwzaamst godverzaken
Ten ingang had gemaakt van 't zwarte geestenrijk.
Nooit naderde hier licht, dan waarmeê heimelijk
De priester binnentrad, of het vervaarlijkst gloeijen,
Als de uitgebroken hel om de offerand' kwam loeijen.
In 't midden lag een kuil, gegraven in den grond.
Daarachter was 't altaar, en hoog daarboven stond
't Driehoofdig monsterbeeld van Hecaté, met slangen,
Voor vrouwenlokken, op 't afzigtelijkst behangen,
En waaijend fakkellicht van weêrszij in de vuist. [3])

Daarheen begeeft de keizer zich in het holle van den nacht „vermomd en onverzeld". Op het afgesproken teeken ziet hij van verre den priester in een zwarte toog te voorschijn komen, die hem „met gapend oog en opgeheven lamp" een wenk geeft om nader te treden. Reeds bij het naderen gevoelt Maxentius het bloed in zijn aderen verstollen, als hij de toebereidselen voor den gruweldienst aanschouwt:

---

1) *Job*, IV, 13—16. 2) *Reg.* XXVIII. 3) Bldz. 212.

De kuil voor het altaar, waarop een vuurkool blaakte,
Bevatte 't lijk eens kinds, geplast in eigen bloed;
Daarneven stond vergif, onvruchtbaar kruid, gewroet
Uit graven, lijkcipres, met paddenslijm bezwadderd,
Geveêrte, waar de Stryx meê door het duister fladdert,
En platen lood vooral, waarop des priesters stift
Den naam van Constantijn veelvuldig had gegrift. [1])

Zoo is alles in gereedheid gebracht, en nu wordt ons de tooverdienst, die aanvangt, voor oogen gesteld, op die echt klassieke wijze, welke, door juiste en indrukwekkende keuze en vastheid van trekken, soberheid aan sprekende aanschouwelijkheid weet te paren:

De dienst der hel ving aan! Bij 't murm'len van gebeden
Werd eerst het tempelkoor met 't lamplicht rondgetreden
En zuiv'ringswater door Androgeon gesprengd.
Hierop nam hij 't vergif, en als hij 't had vermengd
Met lijkcipres en wat hier gruwzaamst stond vergaderd,
En onder dit bedrijf dàn 't autaar was genaderd,
Dàn het ontweken, 't weer geraakt had, en in 't rond
Zich draaijend, kus op kus geworpen van zijn mond,
Goot hij zijn gaaf op 't vuur en riep tot zevenmalen
De schrikb're Hecaté, den Nacht, en wie er dwalen
In zijne duisternis, met dolle schreeuwen aan! [2])

Nu volgt een oogenblik van gespannen stilte, maar nu zien wij ook in dat heidensch toovertafereel het Christelijk idee doorschemeren: want de uitwerkselen der godslasterlijke geestbezwering zijn zoo vervaarlijk, dat de priester der hel zelf in sprakelooze ontsteltenis naar buiten stort en geen verklaring durft geven van de schrikwekkende verschijning:

---

1) Bldz. 213. 2) Bldz. 213.

Hij zweeg: — 't was stil.....
de vlam scheen zachtkens uit te gaan....
Maar door het donker van den omloop der pilaren
Zwierf 't sissen van een geest....
kwam om den bloedkuil waren....
En sloop den keizer en Androgeon voorbij:
„Verneemt ge 't?" sprak hij; doch verstomd stond aan zijn zij
Maxentius 't geluid te volgen met zijne oogen.
„Spoed! spoed!" hernam hij „eer het uur is omgevlogen!"
Toen nam hij van het bloed en plengde een andermaal
Met vloekenbraken en al sidderend zijn schaal:
Daar blazen uit 't gewelf hun kronk'lende add'ren tegen,
De monsterhoofden zijn 't der godheid!... zij bewegen!....
Haar toortsen slaan in vlam!.... en eensklaps in den kuil
Stort zich iets neder met een akelig gehuil!....
De vorst werpt wankelend zijn mantel over de oogen....
Goôn! nu ten derden maal hoort hij, als aangevlogen
Van razernijen, 's priesters buld'ren om 't altaar.....
Het blaffen van de hel verdooft zijn dol misbaar....
De grond beweegt.... en of hem de aarde zou verzwelgen
Of 't krakende gebouw hem plett'ren en verdelgen
Is 't laatst gevoelen, door Maxentius ontwaard.

Toen, tot zichzelf gekeerd, hij 't eerst weer om zich staart,
Hervindt hij zich in nacht, en, door één vrees gedreven,
Androgeon met hem; zij stommelen en beven
En tasten zamen naar den ingang, waardoor heen
Zij storten en nog lang al vluchtend voorwaarts treên.

Wat was er omgegaan? wat uit den grond gevaren?
Noch wenscht de vorst, noch waagt de priester 't op te klaren,
Maar 't offer was volbragt, en dra zou Constantijn
Gevallen en de prooi der razernijen zijn. [1])

---

1) Bldz. 213, 214.

Was het te veel gezegd, toen wij dit tafereel onder alle opzichten een meesterstuk noemden? Getuigt het niet inderdaad van meesterschap in opvatting, in combinatie, in vastheid van lijnen en trekken, in plastieke aanschouwelijkheid en huiveringwekkende kracht van voorstelling? Reeds alleen de vier eerste der zooeven aangehaalde verzen zijn voldoende om dat meesterschap te staven: die stilte vol gespannen verwachting, die verflauwende vlam, dat donker — waar de verschuiving van de *leesrust* alle aandacht op vestigt, terwijl zij tevens den onbepaalden, niet meer te onderscheiden „omloop der pilaren" in de lengte uitrekt — dat geheimzinnig omzwervend geluid, dat om den bloedkuil waart en voorbij sluipt, herinneren ons aan het *vocem quasi aurae lenis audivi*, en aan de indrukwekkende wijze, waarop het in het boek Job voorbereid is.

Duidelijk blijkt, meenen wij, uit deze aanhalingen, met hoeveel recht de welsprekende redenaar, die „zelf diep getroffen en onder veel geween aller aanwezigen" bij Broere's lijkbaar de laatste woorden uitsprak, het gezegde van den grooten Hiëronymus op zijn „meester en vriend" toepaste, dat hij „met den krijgsbuit der Grieken en Romeinen de gewijde wanden des tempels" versierd heeft [1]).

XI.

Nog hooger waarde hebben voor ons de zuiver Christelijke tafereelen, die Broere ons in den CONSTANTIJN

---

1) *De Katholiek*, Dl. XXXIX, bldz. 29.

geschonken heeft, en die in de Katholieke literatuur van ons vaderland een zeer eigenaardige plaats bekleeden. En — wat opmerking verdient — in deze tafereelen vooral in de poëzie van Broere zoo eenvoudig, zoo gemakkelijk te begrijpen en te gevoelen, zoo geheel vrij van groote holklinkende woorden, dat zij ieder godsdienstig gemoed aanstonds treft, en zelfs, met een enkel woord van verklaring, voor kinderen gemakkelijk toegankelijk is. Sommige daarvan mogen in geen *Bloemlezing* voor Katholieke scholen ontbreken, en zijn bij uitstek geschikt, om den godsdienst van zijn schoonste en beminnenswaardigste zijde in het onbedorven gemoed der jeugd in te prenten.

Is wel ooit in onze taal het „stille feest van het Christelijk leven" en de zegenrijke vrucht eener waarlijk godsdienstige opvoeding in schooner verzen beschreven dan de vierde zang van den CONSTANTIJN ons in het verhaal van Sabinus te genieten geeft? [1]) Onmogelijk kunnen wij dat gansche gedeelte hier inlasschen, maar de meesten onzer lezers zullen zich de treffende beelden, die daar voor onze oogen geteekend en gegroepeerd worden herinneren: den marteldood van Decius, het verborgen leven zijner weduwe Clelia, met haar eenig kind Decius, wien zij op het graf van haren echtgenoot den „Vader aller weezen" leert bidden, niet om rechtvaardige vergelding en redding uit den rampspoed, maar dat het kind zelf eenmaal op zijns vaders voetspoor den bloedigen laurier moge plukken, dien „Christus 't eerst verwierf, om 't menschdom te bevrijden"; verder den dood van

---

1) Bldz. 136—148.

die trouwe moeder, nadat zij Decius, den „telg des martelaars", aan den grijzen Sabinus heeft toevertrouwd; het gelukkig familieleven in het huisgezin van Sabinus, terwijl hij in zijne dochter Flavia de schoonheid en de deugd zijner eigene, te vroeg overledene, echtgenoote ziet herleven en in zijn opgroeiend pleegkind Decius de steeds krachtiger werking bewondert van Gods genade, die uit zijn woorden spreekt en in zijn daden uitschijnt; eindelijk het bruisend ontwaken van het martelbloed in de aderen des jongelings, als de vervolging weder uitbreekt, en hij alles, zelfs zijne aanstaande echtverbintenis met Flavia ten offer brengt voor den liefdedienst der vervolgden en voor het martelaarschap, dat hij als zijne bestemming voorgevoelt.

Nog van vele andere zijden wordt ons het Christelijk leven in dichterlijke tafereelen voor den geest gesteld. De schildering der wreedaardige vervolging in den eersten zang [1]), met het tegenbeeld van de verheerlijking der gemartelden in den tweeden [2]) hebben wij reeds vermeld. De Christelijke moeder, biddend en werkend voor de bekeering van haren zoon, zien wij in Helena; de verzachtende invloed van het Christendom op het leven van de grooten der aarde en op hun verkeer met minderen spreekt uit geheel hare hofhouding. De heiliging der echtelijke samenleving in het Christelijk huwelijk door onderlinge liefde en door naastenliefde wordt ons in Lucius en zijne echtgenoote geteekend [3]). Het priesterschap zien wij verheerlijkt in den voorzichtigen raadgever Lactan-

---

1) Bldz. 71—74. 2) Bldz. 90. 3) Bldz. 79. Door de latere wijziging echter van Flavia's persoonlijkheid past dit gedeelte niet meer in het heldendicht.

tius, wiens rustige beradenheid en kennis van de roerselen der menschelijke ziel vooral in den zevenden zang [1]) uitkomen tegenover het ongeduld en de moederlijke voortvarendheid van Helena. Ook het kloosterleven der eerste kluizenaars, die „een paradijs in de woestenij" scheppen, is in de eenheid van het heldendicht opgenomen, doordat Lactantius, op last van Helena, den patriarch der kluizenaars, den H. Antonius, gaat raadplegen omtrent Constantijn's bestemming en omtrent het lot, dat de Kerk te wachten staat.

Dit laatste gedeelte, het kloosterleven in de woestijn, blijkt met voorliefde behandeld te zijn en bevat vele treffend schoone verzen. Een groot aantal daarvan zijn later door den dichter zelf weder weggenomen, omdat hij terecht vreesde, dat de uitvoerigheid der beschrijving den gang van het verhaal te veel zou vertragen en aan de eenheid van het heldendicht afbreuk zou doen. Maar nu die eenheid toch hare voltooiing niet heeft mogen bereiken, kunnen deze weggenomen verzen [2]) dienen, om de voorstelling van het eerste kluizenaarsleven in de woestijn tot een afzonderlijk geheel af te ronden. Want het indrukwekkend tafereel van stoorlooze stilte en bovenaardschen vrede, dat de dichter ons afteekent, als hij het Christelijk kloosterleven in de beweginglooze woestijn beschrijft, levert een passenden achtergrond voor het optreden van Antonius zelf, en is tevens eene goede voorbereiding voor de profetische taal, waarin hij Gods raadsbesluiten voor een gedeelte aan Lactantius openbaart.

---

1) Bldz. 240—245.

2) *Bijlage*, bldz 405 vv.

Veel moeten wij in dit tafereel met een enkele verwijzing naar de *Gedichten* zelven voorbijgaan: de stilteademende beschrijving van de woestijnnatuur met hare grenzeloos zwijgende, bewegingloze vergezichten, slechts afgebroken door ten hemel opwijzende rotsen en bergtoppen [1]): de levenswijze, die aldaar onder kloosterdaken of in geheel afgezonderde en eenzame spelonken geleid wordt [2]): de persoonsbeschrijving van Antonius, in een paar meestertrekken volteekend [3]): de begroeting en het gesprek tusschen Lactantius en den heiligen kluizenaar [4]). Slechts éé:e aanhaling zullen wij ons veroorloven, om aan het oordeel onzer lezers over te laten, of Da Costa ooit in stouter beeldspraak en in bezielder verzen de taal van Israel's oude profeten vertolkt heeft, dan hier aan Antonius in den mond worden gelegd.

Eer nog de ontwaakte dag in het Oosten schemert, geleidt de kluizenaar zijn gast naar het gebergte, dat in de verte oprijst, en langs een slingerend voetpad opwaarts naar de bergkruin, om daar met hem te bidden. In dat „hooge luchtverblijf", terwijl de aarde „in nevelduister verzonken" ligt aan hun voet, is het Lactantius, alsof hij „met een profeet van 't aardrijk opgenomen" werd. En werkelijk, als zij hun gebed hebben gestort, deelt Antonius hem openbaringen van God mede, die wel de nog raadselachtige toekomst niet geheel opheldéren, maar toch duidelijk de ontknooping van het heldendicht laten doorschemeren, alsook het aandeel, dat de gezamenlijke marteldood van Decius en Flavia in de

---

1) *Bijlage*, bldz. 405. 2) *Bijlage*, bldz. 406—409. 3) Bldz. 154.
4) Bldz. 155.

zegepraal zal hebben. Maar terwijl hij nog spreekt, daar schiet de dag omhoog: de nevelen, die de aarde aan hun oog onttrokken, drijven heen: de grenzelooze woestijn en de golven der Roode Zee ontvouwen zich in één grootsch vergezicht aan hunne voeten, en in de verte beurt de top van den Sinaï, in den vollen stralenluister van het rijzend zonlicht, zijn reuzenschouders omhoog. Op dit gezicht gevoelt Antonius zich door den geest der profetie vervoerd:

Nu schoot de dag omhoog: de weggetrokken dampen
Vertoonden de woestijn, waardoor aan al zijn rampen,
En Pharô's razernij eens Israël ontvlood,
't Gegolf der Roode Zee, die hun een doortogt bood,
En, schitt'rend beeld van God, die tot hen neêr kwam dalen,
De zon op Sinaï brak uit in al haar stralen.
Op dat gezigt greep hem de geest des Heeren aan.
Met uitgestrekten arm scheen hij den grond te ontgaan;
Bij 't stralen van zijn kruin, bij 't vliegen van zijn haren,
Bleef hij met gapend oog op 't verre luchtruim staren,
En, of een geestenschaar kwam dalen naar benêen,
Zoo was 't geklepper veler vleug'len om ons heen.
Ik sidder, en voor hem ter aarde neêrgevallen,
Hoor ik met forsche stem deez' woorden om mij schallen:
„O God! ik zie uw kruis verschijnen in de lucht!
„'k Zie Satan, die daarvoor in donderwolken vlugt;
„De toovertroon verzinkt, wien aarde en zee behoorden.
„Wie is die groote reus, die voorttreedt uit het Noorden?
„Hij overstapt 't gebergt, stort steden in zijn vaart,
„En krijgt een oogenblik Gods alvernielend zwaard.
„O zee! ontelbaar als uw opgeworpen zanden,
„Verschriklijk als uw stem, weergalmend langs de stranden,
„Zoo is 't gedruisch, 't getal, dat zijn bevelen hoort;
„Jehova's reddingsplan rolt in hun drommen voort.
„Daar storten ze in o Rome! uw hooge tempeldaken;

„De stofwolk rijst omhoog; ik hoor de pijlers kraken;
„De Dagon, dien ge aanbadt, valt op 't gebluscht altaar,
„Van zijn gewelf gevolgd, in stukken uit elkaar.
„Rijs op, nieuw Sion! rijs, zet op de kroon der aarde!
„Uw wet, het woord van Hem, die 't nieuwe menschdom baarde,
„Gaat uit; de koningen staan dienend voor uw voet;
„'t Verwijderdst eiland juicht en schatert op uw groet;
„De volk'ren stroomen in gezangen naar uw vesten.
„Een stem gaat uit het Oost, een stem komt uit het Westen,
„Een stem komt uit het Zuid, een stem komt uit het Noord:
„Dank, liefde en eer aan God! Hij bragt dit wonder voort!" [1])

Wordt ons zoo het Christelijk leven van verschillende zijden op dichterlijke wijze voorgesteld, de bekrooning van dat leven door een heiligen en hoopvollen dood als ingang ter eeuwige rust zet ook de kroon op die dichttafereelen. Dit gedeelte: *Het afsterven van Sabinus*, is het meest bekende van het geheele heldendicht: reeds in den tweeden jaargang van dit tijdschrift [2]) werd het door Broere zelf afzonderlijk uitgegeven, en wij durven zonder aarzelen beweren, dat nooit iemand, zelfs geen ongeloovige, het aandachtig gelezen heeft of lezen kan, zonder diep en op geheel eigenaardige wijze getroffen te worden. Inderdaad wij kennen geene voorstelling van den dood des rechtvaardigen, die zoo sterk en toch zoo stil spreekt, die hoe dikwerf ook gelezen en herlezen, telkens opnieuw zoozeer aangrijpt, omdat zij in onze ziel telkens weder zoo velerlei gedachten, zoo velerlei afwisselende gewaarwordingen en bovenal zulk een bewustzijn van onsterfelijkheid opwekt. Het is alsof

---

1) Bldz. 158. 2) *De Katholiek*, Dl. II, bldz. 157—160.

in deze hoogst eenvoudige verzen, zonder het allerminste spoor van effectbejag, het Christelijke levensideaal in volle reinheid voor ons oprijst in den doorbrekenden luister van het eeuwig licht en van de eeuwige rust.

Reeds in den vorigen zang had de dichter ons op het sterven van den hoogbejaarden Sabinus voorbereid door de schoone vergelijking:

Ach, aan de bloem des velds gelijkt der vromen leven!
Als zij in nevelen de nachtkoelte aan voelt zweven,
Zij op haar stengel zwijmt en ras haar boezem sluit,
Dan wasemt ze in de lucht haar zoetste geuren uit. [1])

Thans is het laatste uur voor den rechtvaardige aangebroken. Oogenschijnlijk is zijn sterven hoogst rampspoedig: de verhoopte en levenslang verbeide zegepraal der Kerk mag hij niet aanschouwen; integendeel alle omstandigheden schijnen samen te loopen, om de lang gekoesterde hoop te verijdelen; zijn pleegkind Decius is verre, en het loopend gerucht, dat den marteldood van den heldhaftigen jongeling vermeldt, komt den grijsaard nog op zijn sterfbed ontstellen; zijne dochter Flavia moet hij alleen in alom dreigende gevaren achterlaten; alle aardsche hoop is verzonken; alleen het „schamele kruis" hangt over zijne stervenssponde als „de heilplank, die over den afgrond drijft, waar alles in verzonk". Maar ziet! de troost en de kracht, die van dat „schamele kruis" uitgaan, zijn niet alleen in staat dat droeve afster-

1) Bldz. 222.

ven te lenigen, maar veranderen het in zulk een waarlijk zielverheffend tafereel van heiligen en blijden vrede, van volkomen berusting en algeheele overgave aan eene alles besturende Vadergoedheid, die in eeuwigheid niet beschamen zal, dat wij die stervenssponde als door het licht der onsterfelijkheid en der eeuwige gelukzaligheid omspeeld zien. De bisschop Leontius, zelf na aan het graf, brengt aan den stervenden grijsaard de genademiddelen der Kerk [1]):

Hij stierf; elke aardsche hoop zonk met deze aard' ten gronde;
't Nog schaam'le kruis alleen was over op zijn sponde;
Dit, waaraan zijne hand als de enk'le heilplank hing,
Die over d' afgrond dreef, waar alles in verging.

Leontius, wiens deugd, bij 't stokoud zijner jaren,
Aan God en dood alreê herinnerde op 't aanstaren,
Hij, grijze wachter van de poort der eeuwigheid,
Had tot dien overgang Sabinus voorbereid.
Hij bragt de teerspijs aan, die, vol van godlijk leven,
De vrijgemaakte ziel ten hemel op doet zweven.
En hoe, met sidd'rend hoofd de peluw uitgebeurd,
Zag toen de grijsaard op! 't was, of reeds losgescheurd
De ziel uit zijn gelaat kwam snellen, om aan de aarde
Te ontgaan in d' arm des Gods, wien zijn geloof aanstaarde.

Leontius ook drupte eene olie, die de vlam
Der liefde voedt in 't hart, en 't ligchaam, dat reeds stram

---

1) Ofschoon wij ons ten regel hebben gesteld geen lange aanhalingen te geven, moeten wij hier eene uitzondering maken: wij durven aan dit tafereel geen schendende hand slaan. Daarom bleef ons slechts de keus, om het of geheel weg te laten of geheel over te nemen: dat deze keus niet twijfelachtig kon zijn, spreekt vanzelf.

Aan 's afgronds oever ligt, hersterkt kan op doen rijzen,
Al biddend op de leên des afgematten grijzen,
En bad nog veel daarna, terwijl in stil geween
Ter aarde neêrgeknield, elk wegsmolt om hem heen.

„O", sprak Sabinus toen, „wat vreugd bestelpt mij 't harte,
„Mijn ziel verheft den Heer!" en 't aanziend, in wat smarte
Het al in 't rond verging: „Niet schreijen vrienden! neen
„Niet schreijen Flavia! verblijd u!" en meteen
Zag men zijn bleeke hand bewegen, en herkende
Verteederd nog 't gebaar, waarmeêe hij ze immer wendde.

Een stilte volgde, die het fluisterend gebed,
Of 't knappen slechts der lamp, den drievoet opgezet,
Bij poozen onderbrak, terwijl hij opgetogen,
Of hij reeds de eeuwigheid doorboorde met zijne oogen,
Hen zonder eenen zucht ten hemel hield gerigt.
O stilte vol geheim! wat, in uw schemerlicht,
Gebeurde er tusschen God en 's vromen ziel, bij 't scheiden
Der neev'len, die zich nog om hunne omhelzing breidden?
Sabinus! hier voltrok in eeuw'ge liefdevlam
Zich 't offer van uw hart; God boodt ge 't, en God nam
't In welbehagen aan; Hem schonkt ge uw dierst verlangen,
Uw onvervulde hoop!.... ach! haar, die gij zaagt hangen,
Gelijk de laatste bloem aan d'oever van uw graf,
Uw Flavia stondt gij Zijn vadergoedheid af.

Scheen zij niet reeds met hem omhoog te zullen zweven?
In bleeken geestenschijn stond ze aan zijn zij' te beven,
En hield den adem in en kleefde met heur oog
Aan deze vaderborst, wie 't leven nog bewoog.
De trouwe hemelwacht, die in 't beslissend strijden
Naast 's menschen peluw waakt, en, deelend in zijn lijden,
Toeft op zijn laatsten zucht, om met hem de aard te ontgaan,
Hij had, waar' hij aanschouwd, met dat gelaat gestaan.

Op eenmaal ziet ze ontsteld den grijsaard 't hoofd verwenden,
En roept aan Helena.... en sidderend erkenden

Ze aan 't smartelijk vergaan der lippen, dat hij zocht
Te spreken — en helaas! dit stervend niet vermogt.
Verscheurend, Flavia, was hier uw handenwringen!
Vergeefs zocht ze in zijn ziel, en door dien blik te dringen,
Die, star op haar gerigt, in nev'len werd versmoord;
Te laat was 't! Helena sprak het noodlottig woord:
„Hij sterft!..." En nu verhief, terwijl zij, zelve aan 't weenen,
Haar snikkende vriendin liet in hare armen lenen,
En alles knielde en bad, Leontius zijn stem:
„Vertrek! o Christenziel!" sprak hij met al de klem
Die hij van grijsheid mogt, en trad aan 't sterfbed nader,
„Vertrek van de aard in naam uws Scheppers, d'eeuwgen Vader,
„In naam van Zijnen Zoon, die voor u leed en stierf,
„In naam van beider Geest, wiens leven gij verwierf.
„Vertrek, o Christenziel! in naam der eng'lenreijen,
„Der cherubijnen, al der hemelheerschappijen
„En uitverkoor'nen Gods, door 't eigen bloed gered;
„Dat zij voor u dit uur getuigen in 't gebed.
„Vertrek, en dezen dag zij uw verblijf in vrede,
„Uw woonplaats 't heiligdom van Sions opperstede."

„O God", verving zijn beê, „vol goedertierenheid!
„Gij, die erbarmend elk, die boetend tot U schreit,
„De zonden uitwischt, en de schuld van vroeger dagen
„In eeuwigheid van hem niet weder af zult vragen,
„Nu zie in goedheid neêr en deez' Uw dienstknecht aan,
„En wil hem, die voor 't geen hij immer heeft misdaan
„Vergeving van u smeekt met 't innigst hartbelijden,
„Genadiglijk verbeên, van zijne schuld bevrijden.
„Beminnend Vader! ach, vernieuw in zijne ziel
„Die onschuld, waaruit hij door aardsche zwakheid viel,
„Of die hij door de list van Satan heeft verloren,
„En deelgenoot Uws Zoons, zij hem Uw rijk beschoren.
„Ontferm U zijner! zie ons zuchten, ons geween!
„O hem, neen, die niet hoopt dan in Uw kruis alleen,
„In Uw barmhartigheid, in Jesus' kruisvoldoening,
„Ontvang hem in 't geheim der eeuwige verzoening!"

Dus bad de grijsaard voort, sprak beurtelings tot God
En 's kranken bange ziel, beval dàn eens haar lot
Den hemellingen aan, en daagde hunne reijen,
Om haar met palm en krans ten jubel in te lei'en,
Verzonk dàn weer in rouw, en riep als van den rand
Des afgronds om de hulp van Gods almagte hand.
Niet anders of hij zelf op 't scheipunt stond, waar aarde
En hel en hemel zich aan zijnen blik verklaarde,
En worst'lend aller stem dooreen hem tegenvloot,
Zóó mengde hij een taal van leven en van dood,
Van blijdschap en van smart, en brak als bij herzinning
Den kreet des jammers af voor dien der overwinning.

En midd'lerwijl hij sprak, daar hijgde 't door de lucht,
Daar daalde onzigtbaar op hun ligt-omwolkte vlugt
De rei der eng'len neêr; zij vingen bij 't ontbinden
Zijn ziel in de armen op, en als de morgenwinden
Gaan steig'ren met den geur der dalbloem, die ontsluit,
Zoo voerden ze op hun wiek haar d'aardschen kommer uit. [1])

Woorden van lof zouden hier ongepast zijn; wij willen de indrukken, die onze lezers aan dit sterfbed ontvangen hebben, niet verstoren; ongetwijfeld zullen zij instemmen met de laatste woorden van Leontius' troostende vermaning:

„Dus sterft de Christen! O, wie 't hier aanschouwen mogt
„Voelt zich tot hooger deugd in 't hart niet aangezocht?
„Niet zijn geloof gesterkt?.... Van God is eene leering,
„Die vreugd uit lijden schept en grootheid uit verneêring,
„En ons in 't uur des *doods onsterflijkheid* durft biên. [2])

---

1) Bldz. 277—281. 2) Bldz. 282.

Alleen zij het geoorloofd er nogmaals de aandacht op te vestigen, hoe duidelijk ook hier weder uitkomt, dat wij in Broere telkens den priester, den wijsgeer en den dichter vereenigd vinden in de hoogere eenheid van het godsdienstige leven, dat alles in hem, al zijn denken en dichten en handelen, bezielde: van den dichter getuigt de geheele voorstelling, en wel van een dichter, die ook zonder sieraad de schoonheid weet te treffen; den priester erkennen wij aanstonds in het diep gevoel, in het levendig besef van de genademiddelen, waarmede de godsdienst het sterfbed omringt, vooral ook in de vertaling van het verheffend *Proficiscere anima christiana*, dat de Kerk aan hare priesters in den mond legt, om hare kinderen in hun uiterste niet het graf en de ontbinding, maar de reien der engelen en zaligen in te leiden; de denker en wijsgeer spreekt vooral uit de samenvatting, welke Broere ons van de laatste kerkelijke gebeden, naar hun eigenlijke kern en beteekenis, geeft: Leontius wordt ons aan het sterfbed van Sabinus voorgesteld, als op het „scheipunt" geplaatst, waar „aarde en hel en hemel" zich aan zijn blik openbaart, en „aller stem" hem „dooreenworstelend" te gemoet komt, en hij onder den overweldigenden indruk daarvan eene taal „van leven en van dood, van blijdschap en van smart" dooreenmengt en beurtelings den „kreet des jammers" met den „kreet der overwinning" afwisselt. Wie, van deze gedachte uitgaande, de *Gebeden der stervenden* herleest zal getroffen worden zoowel door de juistheid als door de grootschheid dezer opvatting.

XII.

Wij meenen door deze kleine en uit den aard der zaak gebrekkige bloemlezing voldoende gestaafd te hebben, dat de CONSTANTIJN, hoewel als heldendicht onvoltooid, rijk is aan tafereelen van hooge dichterlijke waarde, die ons des te levendiger doen betreuren, dat het geheel niet voltooid is, en dat ook in het afgewerkte gedeelte somtijds de laatste hand van den kunstenaar nog zou verlangd worden.

Dit neemt echter niet weg, dat wij telkens weder bij de opwekkende studie, aan deze onvoltooide zangen gewijd, één hoofdindruk hebben gekregen, die ook, meenen wij, een gezichtspunt aanwijst, waaruit wij eenigermate het geheel kunnen overzien, dat zich thans in een heerlijken, maar niet geheel afgeronden kringboog rondom ons uitspreidt.

Er heerscht namelijk in deze heldenzangen, die de stoffelijke en, als dieperen grond daarvan, de zedelijke zegepraal van het Christendom over het heidendom in poëzie verheerlijken, zulk een volmaakt rustig, alles doordringend en alles bezielend bewustzijn van eene noodwendige, zich zelve motiveerende zegepraal, dat zelfs losse fragmenten, hier en daar uitgelezen, als van zelf eenigermate samensluiten, althans duidelijk aantoonen, dat alles, zoowel het kleinste als het grootste, van één en dezelfde geniale opvatting uitgaat en door één en denzelfden genialen geest gedragen wordt. Wij zagen in de hierboven aangehaalde tafereelen eerst het klassieke heidendom, nog in zijn volle kracht, daarna

het allengs doorbrekend Christendom. Maar reeds bij die heidensche tafereelen laat de dichter telkens als van verre ook het Christendom optreden, nog op den achtergrond, nog met „steenen en slijk" geworpen, nog wreedaardig gemarteld zelfs, maar toch door zedelijke meerderheid, als hernieuwend en herscheppend beginsel, ontwijfelbaar en onvermijdelijk ter zegepraal opgaande. En in de Christelijke tafereelen daarnaast, daar zien wij, hoe dat herscheppend levensbeginsel zich in frissche kracht en in volle schoonheid ontvouwt, hoe het van de geboorte af het leven heiligt, al wat er goed en edel is in den mensch tot de heldhaftigste daden van zelfopoffering ontvlamt, nog aan het sterfbed van den afgetobden grijsaard een vergezicht opent van eeuwigen vrede en van verwelkoming in het vaderland, waar alle leed vergeten wordt en alle bekommeringen vluchten. En wat aan die dichterlijke voorstelling vooral dat eigenaardig zegepralend karakter geeft is, dat wij van den kant des dichters nooit eenige poging tot opwinding bespeuren: hij laat die tafereelen voor onze oogen plaats grijpen niet als iets buitengewoons, maar als iets, dat van zelf spreekt, dat zoo is, omdat het niet anders wezen kan, dat hij niet scheppend voortbrengt, maar eenvoudig afteekent: geen geïdealizeerde werkelijkheid, maar eene werkelijkheid, die uiteraard ideaal is. En terwijl hij ons het historisch feit van de zegepraal des Christendoms over het heidendom in het hooger licht der openbaring ontvouwt, den invloed van alle machten ten goede en ten kwade op 's menschen levenslot zichtbaar maakt, ons de geschiedenis der aarde tusschen den geopenden hemel en den gapenden afgrond der hel ontrolt, heeft

hij van die openbaring zulk een diep besef en zulk een helder inzicht, dat zijne voorstelling eene zekerheid des geloofs ademt, die zelfs de mogelijkheid schijnt uit te sluiten, dat de waarheid anders kan gedacht worden. Deze eigenaardige sereniteit in Broere's dichterlijke opvatting en voorstelling is het beste bewijs, hoe zijn geniale geest zich niet tevreden stelde, de waarheid, ook niet de geopenbaarde waarheid, alleen in het afgetrokkene of uitsluitend in hare instemming eischende kracht te beschouwen, maar van zelf opstreefde naar de volheid, waar zij voor den eindigen geest in mysterie overgaat. De verstrooide en verschillend gebroken stralen wezen hem opwaarts naar de zon, naar de volkomenheid, waar volslagen eenheid is van waarheid en goedheid en schoonheid, naar het ontoegankelijk licht, waarin de Oneindige troont. Van daar dat hij de Christelijke waarheid vooral poogde te doorzien in hare ordelijkheid, in hare samenhangende volkomenheid, in hare volle schoonheid, eene schoonheid, die verder geen bewijs meer noodig heeft, maar, boven alle redeneering en bewijsvoering uit, aller ziel door eigen beminnenswaardigheid aantrekt en met zacht geweld aan zich onderwerpt. Zóó heeft Broere de Christelijke openbaring zelf gezien: zóó heeft hij haar op dichterlijke wijze willen voorstellen in den CONSTANTIJN. Dit is, dunkt ons, de eigenlijke beteekenis van den CONSTANTIJN, dit het ideaal, dat Broere zich voorstelde, toen hij zijn heldendicht ontwierp, en dat hem bij de gedeeltelijke voltooiing steeds voor den geest zweefde te zamen met het bewustzijn, dat het niet onder alle opzichten en volkomen bereikt werd.

Deze rustige aanschouwing en sereniteit is zelfs zoo

sprekend, dat zij, gevoegd bij den oud-klassieken vorm, aan den CONSTANTIJN eerder het aanzien geven van een kunstwerk uit vroegere eeuwen, toen levendig geloof algemeener was, dan wel van een gedicht uit onzen tijd, nu van alle kanten de strijdleus weerklinkt, en wij zelfs de schoonheid niet kunnen bewonderen zonder de wapenen ter verdediging gereed te houden. Duidelijk komt dit uit, wanneer wij den CONSTANTIJN onder dit opzicht vergelijken met de twee epische gedichten, die insgelijks door den geest van het Katholicisme bezield, in onzen tijd den meesten opgang hebben gemaakt en het beroemdst zijn geworden, namelijk: *Amaranth* van Oscar von Redwitz [1]) en *Dreizehnlinden* van F. W. Weber [2]). De *Amaranth* is een romantisch [3]) epos; de epische inhoud, het verhaal, is van weinig beteekenis; toch heeft het gedicht uitstekende verdiensten, ook als

---

1) *Amaranth.* Von O. von Redwitz. - 33 Auflage. - Mainz, Kirchheim. 1880.

2) *Dreizehnlinden.* Von F. W. Weber. — 18 Auflage. — Paderborn, Schöningh. 1883.

3) Het woord *romantisch* is eene zoo onbepaalde en zwevende samenvatting van velerlei zeer goede en minder goede eigenschappen, dat het niet dan met veel omzichtigheid kan gebruikt worden; zooveel te meer, omdat de *dosis* van goede en van verkeerde eigenaardigheden, die het samenvat, grootelijks verschilt naar de bedoeling van dengene, die het gebruikt. Wat ons echter in dit gedicht en in sommige andere zoogenaamd romantische hindert is, dat zij hier en daar op ons den indruk maken van het *onechte* en *onoprechte.* Wij zien er de schoone werkelijkheid en het ideale, maar niet zelden onder een eigenaardig, min of meer gekleurd of ontkleurd licht, bij kunstlicht of althans bij maneschijn. Zeker verlustigen wij ons even gaarne als ieder ander nu en dan in het grillig spel van licht en donker en halve tinten, waarmede de volle maan bosch en veld en zelfs stadsgezichten betoovert. Maar niet te veel daarvan, vooral niet op klaarlichten dag.

verheerlijking van den Christelijken geest, den geest van ootmoed, van verloochening en van sterkte samen, in de hoofdpersoon, Amararth; maar midden in het schoone, middeleeuwsche tafereel zien wij Ghismonda optreden als vertegenwoordigster van het twijfelziek pantheïstisch ongeloof der negentiende. Ook *Dreizehnlinden* ontleent zijn hooge waarde niet aan den epischen *inhoud*: het verhaal is van ondergeschikt belang en de ontknooping weinig bevredigend; maar er gaat door dat geheele dichtwerk een stroom van zoo frissche, zoo verkwikkende, zoo waarlijk wegslepende poëzie, dat men uit opgetogen bewondering voor de velerlei schoonheden geen oog meer heeft voor de gebreken; voor geen geld zouden wij de besluitelooze overpeinzingen van *Elmar im Klostergarten* of *Des Priors Lehrsprüche*, zoo rijk aan gedachten en zoo edel van vorm, willen missen, maar voor een gedeelte althans zijn ze *anachronismen*: die peinzende Sakser uit de negende eeuw is een geesteskind van de negentiende, en de verheffende *Lehrsprüche* van den wijzen prior geven het antwoord des geloofs en der openbaring op de groote vragen, die de geesten en gemoederen van zoovelen in onzen tijd ontroeren. Wij zeggen dit niet, om het af te keuren: aan deze anachronismen en tevens aan den vrijeren, losseren vorm, die meer in den smaak van onzen veelbewogen tijd valt, hebben die gedichten, voor een gedeelte althans, eene populariteit te danken, die aan Broere nimmer ten deel zal vallen. Maar als conceptie staat de CONSTANTIJN, zelfs onafgewerkt, veel hooger.

En juist deze conceptie, zoo veelomvattend en daarbij zoo rustig in de klaarheid eener eenvoudig geloovige

en tevens diep wijsgeerige levensbeschouwing, is kenmerkend en leert ons Broere zelf kennen. Nooit hebben wij zoo goed als na eene aandachtige studie van den CONSTANTIJN de schijnbaar hooggestemde woorden begrepen, waarmede een van Broere's meest begaafde leerlingen zijn genialen leermeester als leeraar in de wijsbegeerte teekende: „In de vervoering zijner liefde de wereld met „hare geschiedenis en toekomst, aard en hemel omvat„tend, vloog hij, als droeg hij alles in zijn opgeheven „armen, naar het licht der Drieëenige Godheid op, en „sprak, met zijne gedachten tot ons wederkeerend, als „met de eenvoudigheid der Evangelisten: ziet kinderen, „zoo is het! En als wij hem dan aanstaarden met ver„baasde, met verblijde en droevige blikken tevens; wan„neer die zon der waarheid voor ons in al haar stralen „had geschitterd, als een kleurenvuur, een betooverend „kunstwerk, dat zich voor ons oog even regelmatig als „verrassend had ontwikkeld, maar waarvan de herinne„ring met de aanschouwing zelve niet geheel was voor„bijgegaan, dan voegde hij er aan toe: gij kunt in de „kapel daarover wel eens mediteeren, dat is niet alleen „voor de school gezegd" [1]).

Elk van die trekken teekent, zeker met den gloed der bewondering, der innigste liefde en dankbaarheid, maar ook naar waarheid. Zóó meenen wij Broere te hooren spreken in zijn CONSTANTIJN: zóó treedt hij voor ons op in zijne poëzie: als een dichter, die in breede vlucht en met stouten wiekslag de vleugelen durft roeren,

1) *Lijkrede op Mgr. Broere*, gehouden in de kapel van het Seminarie Hageveld, den 30cn Januarij 1861 door P. W. van Oorte, R. K. Priester en Leeraar in voornoemd Seminarie, bldz. 16.

zoowel omdat hij een geniaal wijsgeer is, die de waarheid niet in afgetrokken bespiegeling, maar in hare bron en in hare volheid zoekt, alsook omdat hij bovendien een eenvoudig en vroom priester is, die uit gebed en overweging, uit het kinderlijk verkeer zijner ziel met God, die wetenschap der liefde put, welke aan zooveel „wijzen en verstandigen dezer wereld" verborgen blijft.

(*Slot volgt.*) A. M. C. VAN COOTH.

VERSCHEIDENHEDEN.

LIEFDE VOOR DE WETENSCHAP.

Krachtig en waarlijk Pauselijk heeft Zijne Heiligheid Leo XIII de beoefening der wetenschap bevorderd. Vooral heeft Hij onder dit opzicht zijn naam vereeuwigd door zijne herhaalde en grootmoedige opwekkingen tot de studie der wijsbegeerte en der geschiedenis. Aan de geheele wereld toonde Hij hoe dierbaar Hem die studie is: door den geleerden Thomist Zigliara met den kardinaalshoed te begiftigen, door de uitvaardiging der heerlijke Encyclica: *Aeterni Patris* over het herstel der Thomistische philosophie in de Katholieke scholen, door het bevel om de werken van den H. Thomas van Aquine op nieuw met inachtneming van al de eischen der wetenschap uit te geven, door zijne aanmoediging tot de wijsgeerige disputen, die Hij menigwerf met zijne tegenwoordigheid vereert, door de stichting en bescherming van verschillende inrichtingen voor de studie der Thomistische philosophie.

Wat de geschiedenis aanbelangt, haar beoefening verheerlijkte, beschermde en bevorderde Zijne Heiligheid door den professor der historie aan de Wurzburgsche universiteit Dr. J. Hergenröther in het H. Collegie op te nemen, en hem tot Archivaris van den H. Apostolischen Stoel te benoemen; daarenboven voegde Hij vooreerst den nieuw benoemden Archivaris verschillende geleerde mannen toe, om onder zijne leiding eene nieuw ingevoerde regeling der Vatikaansche Archieven ten uitvoer te brengen en voor de wetenschap vruchtbaar te maken, en stelde verder voor de geleerden, die zich met onderzoekingen in die schatkamers der geschie-

denis wenschen bezig te houden, eene gemakkelijke en ruime gelegenheid open, om de daar van eeuwen her bijeengebrachte historische akten na te gaan. Dan is nog te vermelden de Breve: *Saepenumero considerantes* van 18 Augustus 1883; hierin spoorde Zijne Heiligheid dringend aan tot de bestudeering der geschiedenis; dit vak der wetenschap moesten de Katholieken zooveel mogelijk en met alle inspanning beoefenen, en hiertoe moest men mannen van goede beginselen en aanleg op alle wijze aanmoedigen en in de gelegenheid stellen. Eindelijk maakte Zijne Heiligheid op 1 Mei ll. alweder vrijgeviger bepalingen voor de toelating van wetenschappelijke mannen tot de Archieven van het Vatikaan en stichtte Hij eene inrichting voor het onderwijs in de geschiedenis en palaeographie, die aan het Vatikaansche Archief verbonden werd.

Aan de aansporingen en ondersteuning, die Leo XIII én voor de studie der wijsbegeerte èn voor die der historie heeft gegeven, zijn wij nu reeds het eerste deel van de nieuwe uitgaaf der werken van den H. Thomas van Aquine [1]) en de *Monumenta Reformationis Lutheranae* [2]) verschuldigd, waarbij wij nu weder mogen wijzen op de verschijning van de eerste aflevering der *Regesta* van Leo X [3]).

De *Civiltà Cattolica* (Quad. 816) vermeldt, met welken ijver de Hongaarsche geestelijkheid hare waardeering van 's Pausen voorbeeld en woord alsmede hare liefde voor de wetenschap en het vaderland getoond heeft. Zij bracht onlangs, in weinig tijds, ongeveer honderdduizend gulden bijeen, om in

---

1) *Sancti Thomae Aquinatis, Doctoris Angelici, opera omnia jussu impensaque Leonis XIII. P. M. edita.* Tomus Primus. *Commentaria in Aristotelis libros Peri Hermeneias et Posteriorum Analyticorum, cum synopsibus et Annotationibus* Fr. Thomae Mariae Zigliara, O. PP. S. R. E. Cardinalis. Romae. MDCCCLXXXIII.

2) *Monumenta Reformationis Lutheranae ex Tabulariis S Sedis Secretis* 1521—1525. *Collegit, ordinavit, illustravit* Petrus Balan. Ratisbonae. MDCCCLXXXIII.

3) *Leonis X Pont. Max. Regesta gloriosis auspiciis Leonis PP. XIII feliciter regnantis e Tabularii Vaticani msptis voluminibus aliisque monumentis, adjuvantibus tum eidem archivio addictis tum aliis eruditis viris, collegit et edidit* Jos. S. R E. Card. Hergenroether, S. Sedis Apost. Archivista. Friburgi. Herder. 1884. Fasc. I.

de Vatikaansche Archieven navorschingen over de Hongaarsche geschiedenis te laten doen. De hooge prelaten, de kapittels, de oversten der kloosterorden waren de edelmoedige gevers van dat aanzienlijk kapitaal. Er werd verder een commissie tot leiding dezer studie benoemd; haar voorzitter is Mgr. A. Ipolyi, Bisschop van Neutra. Voor het onderzoek zelf in de Archieven van het Vatikaan werd de ZeerEerw. heer W. Fraknoi, abt en kanunnik van Wardein, als hoofdbestuurder aangesteld. De uitkomsten der tot nu gedane navorschingen verschenen reeds in twee deelen onder den titel: *Monumenta Vaticana*, *Regni Hungariae historiam illustrantia*, die de beide Hongaarsche abten Fraknoi en Tarkanyi de eer hadden aan Zijne Heiligheid aan te bieden; zij mochten ook uit den mond des Pausen hoogen lof aan hunnen arbeid hooren geven.

H.

MEDEDEELING OMTRENT HET TERUGGEVONDEN „ONDERRICHT DER APOSTELEN."

De *Διδαχή*, welke wij in de vorige aflevering aankondigden, blijkt allerwege levendige belangstelling te wekken. De Griekse tekst van Bryennios is door Prof. J. J. Prins, onder medewerking van Prof. Cobet, te Leiden uitgegeven *in usum studiosae juventutis*. Prof. Hofstede de Groot had reeds vroeger de aandacht op de uitgave gevestigd in *Geloof en Vrijheid*. Beide vaderlandsche hoogleeraren stemmen wat de echtheid en integriteit betreft geheel in met den eersten uitgever Bryennios, dat wij namelijk in dit handschrift de oorspronkelijke, onvervalschte tekst hebben van de *apocryphe Διδαχή*, welke in de oudheid bekend was, doch later is verloren geraakt. Ook de Juli-aflevering van *De Tijdspiegel* en het laatste *Bijblad* van *De Hervorming* gaven eene aankondiging van het werk.

In Engeland is de nieuwe vondst besproken door C. W. Broase in *The Academy* en door F. W. Farrar in *The Expositor*.

Te New-York bezorgden R. D. Hitchcock en F. Brown eene Engelsche vertaling met inleiding en aanteekeningen onder den titel: *Teaching of the twelve apostles.*

In Duitschland is de *Διδαχή* behalve door Wüste ook nog uitgegeven door Luthardt, maar zonder vertaling of aanteekeningen in het *Zeitschrift für Kirchl. Wissenschaft.* Reeds tweemaal is het geschrift door den welbekenden Dr. Hilgenfeld besproken in het *Lit. Centralblatt* en in het *Zeitschr. für Wiss. Theologie.* Dr. Harnack van Giessen, die de uitgave van Bryennios het eerst aankondigde in de *Theol. Lit. Zeitung*, schrijft er thans een uitvoerige verhandeling over, waarvan het eerste deel den Griekschen tekst bevat met eene vertaling en aanteekeningen alsook het begin der *Prolegomena*, die in een tweede deel zullen voortgezet worden.

Dat al deze geleerden het omtrent alle punten eens zijn, zal niemand onzer lezers, die de „aanvallige jaren" te boven is, verwachten, maar allen erkennen de hooge waarde van de ontdekking en brengen het geschrift tot de eerste eeuwen van het Christendom terug, de een wat vroeger, de ander wat later.

Het merkwaardigste voor ons is de bespreking en vertaling welke in de laatste aflevering van het Tübinger *Theol. Quartalschrift* geplaatst is door Dr. Funk, den geleerden uitgever van de laatste editie der *Opera Patrum Apostolicorum*, wien zelfs al te groote voorzichtigheid in de verdediging van de echtheid der Ignatiaansche brieven [1]) ten laste is gelegd. Deze Katholieke geleerde, aan wiens gevoelen zeker hoog gezag moet toegekend worden, komt door eene vergelijking van de *Διδαχή* met den brief van Barnabas tot het resultaat, dat eerstgenoemde van ouder dagteekening moet zijn en alzoo tot de *eerste* eeuw terug te brengen is als het oudste van alle overblijfselen der Christelijke letterkunde na de H. Schriftuur.

---

1) *Die Echtheit der Ignatianischen Briefe* aufs neue vertheidigt von Dr. T. X. Funk. Mit einer literarischen Beilage: Die alte lateinische Uebersetzung der Usher'schen Sammlung der Ignatiusbriefe und des Polycarpusbriefes. Tübingen, Laupp. 1883.

Het handschrift, dat uit Jerusalem afkomstig is, maar te Constantinopel door Bryennios werd ontdekt, is in het jaar 1056 vervaardigd.

De inhoud van de zes eerste hoofdstukken biedt zeer veel punten van overeenkomst aan met den brief van Barnabas, welke in het tweede gedeelte (C. XVIII—XXI) ook over de twee wegen, *den weg des lichts* en *den weg der duisternis* handelt. Ook vinden wij een groot gedeelte der *Διδαχή* terug in het zevende boek van de insgelijks *apocryphe Διατάξεις τῶν ἀποστόλων* of *Constitutiones Apostolorum*. Tot nog toe had men op gezag van de Byzantijnen Zonaras en Blastares aangenomen, dat de *zes eerste* boeken van de *Constitutiones* in de hoofdzaak overeenkwamen met de verloren geraakte *Διδαχή*; deze meening echter moet thans voor goed opgegeven worden, want het nieuw ontdekte geschrift blijkt niet met de *zes eerste* boeken samen te vallen, maar daarentegen voor een gedeelte letterlijk overgenomen te zijn in het *zevende* boek der *Constitutiones* dat ook duidelijk van een andere hand is als de zes eerste, en zoowel door veel grooter liturgische uitvoerigheid als door het *symbolum*, dat er in voorkomt, zonder twijfel van jonger dagteekening dan de *Διδαχή* moet geacht worden; waarschijnlijk is dit zevende boek der *Constitutiones* uit de vierde eeuw afkomstig.

Weldra hopen wij de vertaling der *Διδαχή* te laten volgen.

C.

DETTERLOOVER.

IN EEN MUZIEKBOEK.

Toen eigen schuld den mensch uit 't Paradijs verjoeg
  En ramp en smart hem nu op 't aardrijk was beschoren,
Was 't Gods barmhartigheid, die nog genade vroeg,
  En hem een Englenpaar tot troost had uitverkoren.

Het was de Poëzie aan Toonkunst zaamgepaard,
  Die, arm in arm gekneld, op d' aard kwam nederzweven,
Om bij de droefenis, die hier het leven baart,
  Van 't hemelsche geluk een voorsmaak ons te geven.

Ja Dichtkunst en Muziek veredelt geest en hart,
  Weet door heur harmonie geheel de ziel te ontroeren,
Stilt door haar hemeltaal des levens pijn en smart,
  Komt op een klanken-wolk ons aan deez' aard ontvoeren.

O, dat dit Englenpaar U dan steeds dierbaar zij!
  Blijf het met reine ziel, uw leven lang beminnen
Als een geschenk van God. Zoo voert U Poëzij
  En Toonkunst op haar wiek den hemel eenmaal binnen.

J. L.

LATIJNSCHE LOFZANG OP DEN H. CAROLUS BORROMAEUS.

Het laatste patroonfeest van den H. Carolus werd in Engeland met een Latijnsche hymne begroet, die wij hier gaarne laten volgen, zoowel om den voortreffelijken toon, echt kerkelijk en klassiek tevens, alsook omdat de bede even toepasselijk is voor ons vaderland als voor Engeland. De dichter is Rev. W. H. Kent, O. S. C.

IN S. CAROLUM BORROMAEUM HYMNUS.

Forma Pastorum, populique lumen,
Coetui nostro Pater et Magister,
Adjuva servos animo paterno,
Carole Sancte.

Caroli vitam meditemur omnes,
Verba Pastoris, memoranda gesta:
Cordibus nostris tua vita vivat,
Sancte Sacerdos!

Tu gregem quaerens, generose pastor,
Collibus sparsum, ducibus carentem,
Asperos montes penetrare fortis
Non dubitasti.

Ad necem Sanctum petit hostis atrox,
Sospitem servat Dominus ministrum:
Corde securo, bone pastor, arma
Vincis inermis.

Saeviens pestis populatur urbem:
Nil timens, aegris Dominum ferendo,
Peste percussis ovibus dedisti
Pignus amoris.

Quaesumus, nostrae patriae memento,
Duc oves sparsos in ovile verum,
Quod Petrus pastor regit atque servat
Nomine Christi

Laus Deo Patri Genitoque semper,
Flamini Sancto pariter canamus.
Adjuva nostras minimas, beate
Carole, laudes.

Amen

Filippus Neri en Goethe.

Wanneer wij de Italiaansche reisherinneringen van Goethe openslaan, dan vinden wij tusschen deze los daarheen geworpen aanteekeningen een tamelijk uitvoerige levensbeschrijving van Filippus Neri. Wat bracht den ongeloovigen dichter, zorgeloos kind dezer wereld, er toe zijn eerbiedige aandacht te schenken aan een Roomschen Heilige? Wij meenen: de groote en eigenaardige gaven, welke dezen apostel van Rome kenmerkten en waardoor hij een zegenrijken, veel omvattenden invloed op zijne omgeving heeft uitgeoefend. De jeugdige Apollo was het hofgewoel, de afmattende feesten van Weimar ontvloden, om zijn geest te gaan verfrisschen, het dichterlijk gemoed te verrijken met een nieuwe wereld van indrukken. Eindelijk had hij aan zijn zoo vurig gekoesterden wensch kunnen voldoen; het heerlijk land, *wo die Citronen blühn*, het paradijs van het Zuiden met zijne schatten aan oude en nieuwere kunstwerken was voor hem opengegaan! Maar hier ook trad hij op het tooneel van een reuzenworsteling, waar de alles beslissende strijd tusschen eene heidensche beschaving en de geopenbaarde waarheid van het jeugdige Christendom werd aangebonden en beslecht. Niet zóó echter of in latere eeuwen zou de aloude worsteling, zij het ook onder

andere vormen, hernieuwd worden, en op dit oogenblik zelf staan de twee machten, welke de wereld verdeelen, gereed om op den gedenkwaardigen bodem, gedrenkt met het bloed der Christen-martelaren, den onvermijdelijken strijd nogmaals te beslissen. Hier verscheen de man, die als Duitschland's eerste dichter wordt geprezen, Johann Wolfgang Goethe, in Protestantschen kring opgevoed, maar weldra tot een volslagen ongeloovige ontwikkeld, en apostel der „gezonde zinnelijkheid". Een rijk begaafde geest als deze kon zich niet onttrekken aan den machtigen indruk, welken de Katholieke Kerk met haar wereldgeschiedenis en alles omvattenden invloed op iederen denker moet maken in het middelpunt harer levensgemeenschap. Goethe moest dus partij kiezen; en al konden wij het niet op vele bladzijden van zijn zijn reisjournaal lezen, de vereerder van Spinoza, de meer dan wufte zanger der *Römische Elegieen* kon zich niet scharen onder de bewonderaars van eene Kerk, wier geloof in den persoonlijken God hechter is dan een grondslag van arduin, en die achttien eeuwen lang voor vorsten en onderdanen, voor jong en oud, voor *genieën* en armen van geest onveranderlijk de gestrenge zedenleer van het Evangelie heeft gepredikt. Onverholen neemt hij het dus op tegen de Katholieke Kerk, zoowel tegen haar leer, als tegen haren eeredienst. De beschavende invloed, welke zij heeft uitgeoefend, en de ontwikkeling, door haar aan de schoone kunsten gegeven, kunnnen naar zijn meening, veelal de vergelijking niet doorstaan met de bezieling, van het klassieke heidendom uitgegaan. Soms ziet men de onuitwischbare indrukken zijner Protestantsche jeugd in strijd geraken met de levensbeschouwing en zeden van een volk,

dat tot in zijn diepste vezelen Katholiek is, maar meer nog komt de warme bewonderaar van het heidendom de fiolen zijner gramschap uitgieten over het verdwijnen van zooveel edels en schoons sinds de prediking van het Christendom. Wij kunnen er verzekerd van zijn: had hij in de dagen van Celsus geleefd, de hoogvereerde dichter onzer dagen zou mede een lans gebroken hebben voor het zieltogende heidendom; en toen Schiller zijn *Götter Griechenlands* dichtte en de gelukkige dagen van Hellas' lustige goden en godinnenschaar terug verlangde,

> Da man deine Tempel noch bekränzte
> Venus Amathusia,

heeft deze onchristelijke wensch voorzeker een weerklank gevonden in het hart van zijn dichterlijken vriend.

Doch ook in zijne afdwalingen kan men een grooten geest als Goethe nog herkennen. Wel is de toon van zijn dagboek soms luchtig spottend, of breekt er — vooral wanneer de heiden in hem ontwaakt — een geduchte storm los, maar hij blijft even verwijderd van de boosaardige hekelzucht en treurige geestigheid, welke vele onkatholieke reisbeschrijvingen van Italië ontsieren, als hij door aanleg de schrijvers en schrijfsters dezer gewrochten voorbijstreeft. Voor zulk een schendig bedrijf was hij reeds te veel kunstenaar en ook te veelzijdig ontwikkeld; en wijl Goethe een scherpe opmerkingsgave en diepe menschenkennis aan een fijn dichterlijk gevoel paarde, zoo is zijn oordeel over Italië, waar het de *natuurlijke* orde niet overschrijdt, veelal treffend juist. Verwonderen wij ons derhalve niet, dat op deze Roomsche reize een gestalte als Filippus Neri zijn aandacht moest

trekken, want het leven en de werken van dezen uitverkoren man zijn voor een goed deel de geschiedenis van datzelfde Rome in een allergewichtigst tijdperk.

Geboren tijdens de schitterende regeering van Leo X, verliet Filippus Neri reeds als jongeling zijn vaderstad Florence en kwam, na eenigen tijd te S. Germano, aan den voet van het wereldberoemde klooster der Benedictijnen, Monte-Cassino, te hebben vertoefd, arm en ongekend te Rome. Hoe waren hier de toestanden veranderd sinds het gulden tijdvak van den eersten Mediceïschen Paus! Terwijl onder diens bescherming kunsten en wetenschappen een hooge vlucht namen, stak uit het Noorden van Europa een vreeselijke storm op tegen zijn opperherderlijk gezag en het hem toevertrouwde pand des geloofs, en steeds hooger rolden de golven op het scheepje van Petrus aan. Na den dood van Leo X was een van Nederland's zonen, paus Adriaan, gevolgd, een man van heiligen ernst en veel beleid, die met apostolischen moed de diepe wonde had gepeild en het geneesmiddel aangaf, maar alvorens de ware hervorming kon aangebracht worden, moede in het graf zonk. Ook onder Clemens VII brak het gewenschte oogenblik nog niet aan, waarop Gods Kerk door den rijkdom van het haar geschonken leven in eigen boezem nieuwe krachten zou verzamelen, om den steeds verder en verder om zich heengrijpenden afval te stuiten. De Paus, hoezeer ook gedrongen om een algemeen concilie bijeen te roepen, ten einde in den nood der Kerk te voorzien, zocht, van alle zijden door moeilijkheden omgeven, te vergeefs heil in menschelijk beleid en in het wisselend spel der staatkunde. Hij raakte bekneld tusschen twee machtige tegen-

standers, en weldra zag het ongelukkige Rome de keizerlijke benden binnen zijne muren. De gruweldaden toen gepleegd, *il sacco di Roma*, zijn voor altijd in de geschiedenis berucht gebleven, en zelfs nu nog is de herinnering aan die ontzettende plundering bij de Romeinen levendig. Doch deze zware kastijding had ook hare goede zijde: aan de heidensche levensopvatting van velen, met hare treurige afdwalingen op het gebied van Christelijke deugd en zeden, van wetenschap en van schoone kunsten werd een zware slag toegebracht; de goede krachten, welke naar eene heilzame hervorming streefden, werden vermeerderd en tot hoogeren ijver aangeprikkeld. Deze drang naar eene krachtige herleving van tucht en zeden vond hare uitdrukking en bevrediging in den krachtigen Paulus III, en onder zijn moeilijk en veelbewogen pontificaat kwam het algemeen concilie van Trente bijeen, om aan de Christen-wereld op nieuw getuigenis af te leggen van de immer frissche levenskracht der oude Moederkerk.

Het was in de eerste jaren van dit gewichtig pontificaat dat de goddelijke Voorzienigheid Filippus Neri, arm en ongekend, zooals wij zeiden, binnen Rome voerde. Hij zelf was zich de hooge taak niet bewust, welke hem in het middelpunt der Katholieke wereld wachtte. Slechts op eigen volmaaktheid bedacht, leefde hij aanvankelijk afgezonderd en in groote ontbering te midden van het woelige Rome, de nachten dikwerf in de catacomben van den H. Sebastianus doorbrengende met gebed en overweging. Doch de groote aandrift, welke alle Heiligen bezielt: eene vurige liefde tot den naaste, drijft hem te midden der bonte samenleving van Rome. Veel was hier

te zuiveren en te heiligen; al nam ook het goede element, dat nimmer in Gods Kerk ontbrak, snel in krachten toe, er moest te Rome met een nog machtig verleden gebroken worden.

Een stad- en tijdgenoot van Filippus, de groote kunstenaar Benvenuto Cellini, heeft ons in de beschrijving zijner vele avonturen het woeste bedrijf dier dagen en van het tijdvak, wat er aan voorafging, naar het leven geschilderd, en wel met eene openhartigheid, welke zijn gemis aan zedelijken ernst bloot legt, maar tevens voor de treurige werkelijkheid getuigt. Te midden van zulke troebele tijden begint het openbare leven van den man, die bestemd is, om aan de hoofdstad der Christenheid haar echten luister weer te geven, en de lofspraak van den Apostel nogmaals waar te maken.

Welverre echter van heftig uit te vallen tegen de vele misbruiken in zijne omgeving, vermeed Filippus zelfs iedere hekeling — waarvoor het hem waarlijk niet aan geest ontbrak — om met de ledige korenaren niet tevens de volle uit te rukken, en zelf reeds tot een hoogen trap van volmaaktheid gekomen, begint hij zijn taak van herstellen en weder opbouwen met de hospitalen van Rome binnen te treden. Hier bewijst hij de nederigste diensten aan hulpbehoevende zieken en tracht met de lichamelijke smart tevens de wonden der ziel te verzachten. Hoewel hij spoedig vele navolgers vindt, is zijn ijver nog niet voldaan; weldra zien de pleinen en werkplaatsen van Rome het ongewone schouwspel van een jongeling en leek, die in het openbaar de Christelijke waarheden verkondigt. En dat deze jonge man geen dweeper of zonderling is, bewijst reeds zijne frissche gestalte, de rustige

blik dier wonderzachte oogen, maar bovenal de eenvoud en natuurlijke welsprekendheid zijner woorden, welke zoozeer verschilde van den kanselstijl dier dagen, en wijl zij uit het hart kwam, ook de harten der toehoorders wist te winnen.

Dit bezoeken der arme zieken, dit prediken in zulk een bevattelijken, gemeenzamen trant, hoe schijnbaar onaanzienlijk ook van beteekenis, was de kiem van de grootsche ondernemingen, welke Filippus onder bijzondere hulp van God zal tot stand brengen. Want — kenmerkende eigenschap in het leven van waarlijk groote en heilige mannen — hoe vele ook de natuurlijke gaven zijn, welke zij voor hun hooge roeping hebben ontvangen, zoo stellen zij toch bovenal hun vertrouwen in de goddelijke Voorzienigheid en laten zich in alles door haar leiden. Binnen weinige jaren groeit uit het liefdewerk, aan de kranken bewezen, een broederschap van leeken, welke zich — behalve eigen heiliging — het verzorgen van arme pelgrims en herstellende zieken ten doel stelt, om als *Trinità dei Pellegrini* een hooge vermaardheid te verkrijgen.

Maar nog duidelijker is de hand Gods zichtbaar in de ontwikkeling van Filippus' wonderbaar apostolaat. Zoodra bovenvermelde broederschap door hem is opgericht in de kerk van *S. Salvatore in Campo*, treedt hij, schoon altoos nog leek, ook daar als volksprediker op en ziet zijn arbeid ruim gezegend. Tot in zijn vijf en dertigste jaar zet onze Heilige deze eigenaardige werkzaamheid voort, dan laat hij zich uit gehoorzaamheid priester wijden. Nu zegt hij het huis vaarwel, waar een medelijdend stadgenoot hem sinds zijn aankomst te Rome

had geherbergd en gaat bij de priesters van *S. Girolamo della Carità* wonen, die deze kerk te bedienen hebben en een gemeenschappelijk leven voeren. Het veld zijner werkzaamheid is thans ruimer geworden, en de faam van zijn wonderbaar beleid in het bestuur der zielen klimt bij den dag; maar dit belet hem niet zijn oorspronkelijk apostolaat weder op te vatten. Hij begint met eenige leeken, mannen en jongelingen, in zijn woonvertrekje van *S. Girolamo* om zich heen te verzamelen, om daar de leer en zedenlessen van het Evangelie op den hem eigen gemoedelijken toon te bespreken. Ook wil Filippus, dat zijne hoorders zelf naar vermogen de Christelijke leer zullen uitleggen en hunne bedenkingen voordragen; hij vult dan later die verklaringen aan en lost hunne moeilijkheden op. Het overige van den tijd wordt met godvruchtige oefeningen, het zingen van godvruchtige liederen en vereenigd gebed doorgebracht. Deze gezellige kring breidt zich snel uit; weldra wordt de tweede kamer van Filippus er bijgevoegd, en vervolgens boven de kerk van *S. Girolamo* een ruime zaal gebouwd, welke den naam van *Oratorium* ontvangt.

Een oogenblik had onze Heilige er aan gedacht, om als missionaris naar de heidenen te vertrekken, maar ook hierin laat de vastberaden man zich door de Voorzienigheid leiden: een heilig kloosterling zegt hem, dat *zijn* Indië Rome moet wezen, en daarmede is zijn loopbaan beslist.

In het vermelde *Oratorium* treden thans met Filippus ook eenige jongelingen op, die zich, hoewel in wereldlijken staat, geheel aan hem hebben toegewijd, om in den geest van hun meester de leer van het heilig geloof,

het leven der Heiligen en de kerkelijke geschiedenis te beoefenen. Onder dezen behooren Giovan Francesco Bordini, die eenmaal den Heilige in het bestuur zijner congregatie van priesters trouw zal ter zijde staan en vervolgens tot bisschop van Caviglione zal verkozen worden; Francesco Tarugi, in latere dagen een gevierd kanselredenaar, stichter van het *Oratorium* in Napels en door Clemens VIII tot aartsbisschop van Avignon en kardinaal benoemd; eindelijk het sieraad der toekomstige congregatie, Caesar Baronius, die in dezen nederigen kring zich tot zijn reuzentaak voorbereidt en daarna, op bevel van den Heilige, zijne beroemde *Annalen* zal schrijven.

De stichting van Filippus kreeg eene nieuwe uitbreiding door het gezamenlijk bezoek der zeven kerken van Rome. Tijdens de dagen van het dartele carnaval, of in de week na Paschen, wanneer het Romeinsche landschap tot een nieuw leven is ontwaakt, trekken in het vroege morgenuur verschillende groepen de grijze poort van *S. Paolo* uit. Het meerendeel bestaat uit leeken, maar ook Capucijnen in hun grove pij, novicen in het wit-zwarte ordekleed van den H. Dominicus, alsmede wereldsche priesters hebben zich bij de menigte aangesloten. Te midden van één dier groepen schuilt hij, die de ziel is dezer schoone bedevaart; doch een ieder kent dat innemend gelaat en voelt zich medegesleept door die ware, reine vreugde, welke slechts in het hart van Heiligen kan opwellen. Onder gebed en zang bereikt men de eeuwenoude basiliek van den H. Paulus, de pelgrims knielen hier neder bij het graf van den Apostel der volkeren, eenige korte toespraken worden gehouden, en vervolgens begeven allen zich naar de kerk van den H.

Sebastianus, zoo dicht nabij de plek, waar de eerste Christenen vergaderden, om er de H. Geheimen te vieren. Daarna wordt een kleine rust genomen in de schoone Villa Mattei; een ieder vlijt zich neder op het mollige gras en neemt zijn sober maal bij een verfrisschenden dronk wijn. Onder dezen lachenden hemel, bij het heerlijk schouwspel, dat de kronkelende Tiber en de ernstige Campagna hier aanbieden, stemmen thans deze honderden een geestelijk lied aan, dat door muziek begeleid wordt. In dezelfde orde worden ook de overige kerken bezocht, en in het namiddaguur is deze godvruchtige oefening volbracht.

Een harde beproeving wachtte echter den Heilige naar aanleiding dezer devotie. Het zijn de dagen van den onverbiddelijk gestrengen Paulus IV, die eenmaal een gedenkpenning liet slaan, waarop Christus koopers en verkoopers den tempel uitdrijft, en er ook naar handelde. Filippus werd bij de Inquisitie beticht als een bevorderaar van bedenkelijke praktijken, de Vicarius van den Paus berispt met harde woorden zijn vermeende eerzucht en verbiedt hem het houden zijner gewone oefeningen, ja zelfs het biechthooren. De Heilige verdedigt in eerbiedige bewoordingen zijn schoon werk en beroept zich voor God op de zuivere meening, waarmede hij het heeft aangevangen; niettemin gehoorzaamt hij onvoorwaardelijk en op alle punten. Weldra erkent de Inquisitie het ongegronde dezer beschuldigingen; het verbod wordt opgeheven, en zelfs laat de Paus hem zijne volle ingenomenheid kenbaar maken.

Nu dit gevaar geweken is, neemt het aanzien en de weldadige invloed van Filippus hand over hand toe; het wonderbaar genezen van zieken en stervenden, de boven-

natuurlijke kennis van het toekomende en van de diepst verborgen gedachten, de faam van zijn priesterlijke deugd brengen veel hiertoe bij.

Wanneer de gevreesde Paulus IV, hoog van jaren en vol kommer, in het graf is nedergedaald, volgt het mildere bestuur van Pius IV, en ter zelfder tijd treedt ook de groote Carolus Borromeus in het leven van Filippus Neri op. Hoezeer ook verschillend van jaren, van waardigheid en zelfs van karakter, daar is ééne zaak, welke deze beide Heiligen in nauwe vriendschap voor het gansche leven verbindt: hun vlammende ijver voor de eer van Gods Kerk. Door bemiddeling van den jeugdigen kardinaal leert de Paus Filippus in zijn volle waarde kennen, en zoo hoog is de achting en het vertrouwen, waarmede hij den Heilige vereert, dat deze aan zijn sterfbed wordt geroepen en met Carolus Borromeus den H. Vader in diens laatste oogenblikken bijstaat. Tijdens dit pontificaat wordt Filippus tot rector van de kerk der Florentijnen benoemd en moet op uitdrukkelijk verlangen van den Paus de keuze aannemen. Zelf verlaat hij echter zijn nederig vertrekje van *S. Girolamo* niet, maar bestemt, als proefneming van het toekomstige *Oratorium*, vijf zijner jeugdige medehelpers, waaronder ook Baronius, om in gemeenschappelijk samenleven deze kerk als priesters te bedienen.

De alom gevierde man in Rome, die het vertrouwen heeft van allerlei stand en leeftijd, blijft niettemin kinderlijk eenvoudig en blij van geest; vandaar zijn machtige invloed op de jeugd. Dikwerf ziet men hem, omgeven van een schaar woelige knapen, de hoogte van *S. Onofrio* opklimmen, waar de Eeuwige Stad haar volle schoon-

heid ontsluiert, en Tasso zijn laatste treurige dagen sleet. Hier wordt gezongen, met kegelballen geworpen of de kaatsbal geslagen, en meestal is Filippus zelf de aanvoerder van het spel. Of wel hij voert hen door de schaduwrijke lanen eener Romeinsche villa naar eene plaats, waar het schoone landschap overzien wordt — want het ontwikkeld gevoel voor de schoonheden der natuur is hem met al de groote Heiligen van Italië gemeen — en te midden dezer wonderen van Gods schepping spreekt hij tot het ontvankelijk gemoed dezer frissche knapen, en het slotwoord is immer: „Weest vroolijk „in uwe jonge jaren, maar zondigt niet".

Van zijn schalksche geest — een kenmerk van den echten Florentijn uit die dagen — spreken de vele anecdoten, welke thans nog in den mond van het Romeinsche volk leven; en deze vernuftige vondsten, welke soms zonderling schijnen, dienen om de deugd zijner leerlingen te beproeven, of zijne buitengewone gaven nederig te verbergen.

Ook onder de regeering van Pius V zet Filippus Neri zijne providentiëele taak onvermoeid voort; en hoewel een nieuwe storm over zijn werk dreigt los te breken, heeft hij weldra de hooge achting van den Paus gewonnen, en als gemeenzame vrienden wandelen de beide Heiligen door den tuin van *Monte Cavallo.* Doch eerst onder het pontificaat van Gregorius XIII, zoo rijk aan heilzame stichtingen in en buiten Rome, kan hij uitvoering geven aan zijn lang gekoesterden wensch: het stichten eener congregatie van wereldlijke priesters, die, zonder eenige gelofte af te leggen, zich tot een gemeenschappelijk leven verbinden, en het nuttig apostolaat van den

Heilige zullen verbreiden en bestendigen. Den 15den Juli van het jaar 1575 wordt de congregatie van het *Oratorium* bij Pauselijke bul opgericht, en reeds twee jaren later is de nieuwe kerk van *S. Maria in Vallicella*, waaraan meer dan 100.000 *scudi*[1]) werden ten koste gelegd, ingewijd. De jeugdige instelling ontwikkelt zich hier krachtig en spoedig, zoodat zij reeds bij het leven van haar stichter elders en vooral te Napels nieuwe wortels schiet.

Ook tot den hernieuwden bloei der kerkelijke wetenschap werkt de jonge congregatie ijverig mede. Filippus laat in het klooster van het *Oratorium*, naast de kerk, een bibliotheek met drukkerij inrichten en legt zoo den grondslag voor de bekende *Vallicella*, om haar hooge waarde door een Mabillon en Montfaucon geprezen, een der eerste boekerijen, welke in Rome algemeen toegankelijk werd gesteld. Baronius, de meest beminde leerling van den Heilige, schrijft op verlangen van dezen zijne kostbare *Annales ecclesiastici* en opent daarmede een nieuwe baan voor de wetenschap der kerkelijke geschiedenis. Aan de leden van het jeugdige *Oratorium* wordt door De Rossi in zijn beroemd werk *Roma Sotterranea Cristiana* de lof toegezwaaid, dat zij zich het meest beijverden, om de eerbiedwaardige herinneringen der eerste Christen-eeuwen in de catacomben te verzamelen, en Antonio Bosio, de Columbus dezer toen niet meer gekende doodenstad, heeft nauwe en veelvuldige betrekkingen met de nieuwe congregatie gehad.

En ook op het gebied der kunst laat zij zich gelden.

---

[1]) De *scudo* is gelijk aan 5 *francs* en 7 *sous*.

Muziek en zang, mits niet ontaardend in dartel spel of in het aankweeken van overgevoeligheid, waren voor Filippus Neri krachtige middelen, om den mensch het pad der deugd gemakkelijker te maken en den geest naar God op te voeren. Bekend zijn de teedere banden, welke hem met Pier Luigi Palestrina vereenigden; de godvruchtige toonkunstenaar heeft, toen zijn roem reeds gevestigd was, eenige jaren de leiding van de zang in het *Oratorium* gehad en meerdere geestelijke liederen er voor op noten gezet. De edele toonkunst is ook later steeds met voorliefde door deze congregatie beoefend geworden, en zij schonk haar naam aan een bijzonder soort van composities.

Bijna twintig jaren lang heeft Filippus als een kloek overste de ontwikkeling van zijn *Oratorium* geleid en het met dien apostolischen ijver en onderlinge liefde bezield, waarvan zijn hart overstroomde. Doch de man, die aan zooveel grootsche ondernemingen den eersten stoot gaf, wilde zooveel mogelijk de eer ontvluchten, welke daarmede verbonden is. Vandaar dat hij ook na de instelling zijner congregatie nog vele jaren zijn eenvoudig kamertje van *S. Girolamo* blijft bewonen. Datzelfde vertrek is niettemin de verzamelplaats van het voortreffelijkste deel der Romeinsche maatschappij: hier komen kardinalen en prelaten, die door geleerdheid of heiligen levenswandel uitblinken en waaronder eenige het pontificaat te gemoet gaan, zich verkwikken aan zijn hartelijken omgang of leiding zoeken in de zaken van hun ziel; de bloem van den Romeinschen adel betreedt dit nederige verblijf, om de geheimen van hun geweten aan dezen ervaren en liefderijken zielsbestuurder bloot te leggen en zelfs in wereldlijke belangen zijn helder oordeel te raadplegen;

ook een menigte eenvoudige geloovigen van allerlei leeftijd verdringt zich om den hoogvereerden man, en soms kunnen zelfs de jeugdige bezoekers meer gedruis maken dan behagelijk is aan de bejaarde medebewoners van *S. Girolamo*; doch de frissche grijsaard laat dit jonge leven zijn vrijen loop, wanneer maar geen zonde het bezoedelt. Aan zijn ootmoed moeten wij het ook toeschrijven, dat hij herhaalde malen, soms schertsend doch steeds eerbiedig, de hooge eer van het purper afwijst.

Gregorius XIV en Clemens VIII, die hem den kardinaalshoed aanboden, bleven ook als Paus getrouw aan de teedere en gemeenzame vriendschap, eenmaal in het armoedig kamertje van *S. Girolamo* aangeknoopt, en wonnen dikwerf zijn hooggeschatten raad in. Wanneer, onder het pontificaat van laatstgenoemde, Hendrik van Navarra in gemeenschap met den H. Stoel wil worden opgenomen, en een Spaansche, zelfzuchtige politiek zulks tracht te beletten, dan komt de bijkans tachtigjarige Filippus ten gunste van Hendrik bij den Paus spreken. De koning toonde zich in latere dagen, toen de gunstige beschikking reeds gevallen was, dankbaar voor de krachtige voorspraak van Filippus, die naar geen politieke kansberekeningen omzag, maar slechts het heil der zielen voor oogen had: Hendrik was een der eersten, die voor zijn onbaatzuchtigen beschermer de heiligverklaring aanvroeg.

Voegen wij hier nog bij de vele wonderen, welke in dit laatste tijdvak van Filippus' leven plaats vinden, zijn treffend sterfbed en de reeks van mirakelen, welke de eer zijner verheffing op het altaar — hem vier en twintig jaren later toegekend — voorbereiden, dan begrijpen wij, waarom Filippus Neri de meest *populaire* heilige van

Rome is. Wie ooit het voorrecht gehad heeft zijn feestdag in de Eeuwige Stad te vieren kan dit bevestigen. Wel is de 26ste Mei niet opgenomen in de lijst der van staatswege erkende feestdagen, en bleef de *vreemde* heerschappij in Rome ook hierin haar karakter getrouw, maar herinneringen als deze laten zich daar gelukkig door geen ministeriëele voorschriften uitwisschen, en het feestelijk herdenken van ongevraagde weldaden evenmin opdringen.

Wij keeren thans terug tot Goethe en zijn levensschets van Filippus Neri. De natuurlijke gaven van den Heilige, waarin zich het Italiaansche volkskarakter van zijne beminnelijkste zijden afspiegelt, trekken vóór alles de aandacht en bewondering van den dichterlijken Naturalist, doch hij spreekt ook op eerbiedigen toon over de heldhaftige deugden van den Heilige. Voorzeker, het maakt een eigenaardigen indruk, wanneer wij Bernardus' gestrenge spreuk:

Spernere mundum;
Spernere neminem;
Spernere se ipsum;
Spernere se sperni.

uit den mond van zulk een zelfzuchtig *Lebemann* vernemen; maar het getuigt althans dat hij, in tegenoverstelling van zoovelen zijner minderen, het offervaardig leven, waartoe hèm — helaas! — het geloof en de moed ontbroken hebben, in anderen weet te eerbiedigen.

Met levendige trekken en in dien boeienden stijl, waarvan hij het geheim ten volle bezit, teekent Goethe den werkkring van den Heilige en verhaalt bij voorkeur zulke gebeurtenissen, waarin diens schalksche geest en frissche blijmoedigheid ons tegenstralen.

Wanneer hij echter is gekomen aan de vele wonderbare feiten in het leven van den overigens zoo eenvoudigen en waarheidlievenden man, dan loopt het verhaal niet meer zoo los en gemakkelijk. Filippus van bedrog te verdenken is hem onmogelijk, maar evenmin kan hij het ingrijpen van een hoogere kracht in de eeuwige en onveranderlijke wetten zijner aangebeden natuur erkennen. De geestvervoeringen, waarbij men den Heilige van den grond ziet opgeheven, worden dus verklaard als zinsbegoochelingen, door de snelle faam versterkt en bevestigd. En de vele voorspellingen, het openbaren der geheimste gedachten? De oplossing daarvan moet volgens Goethe gezocht worden in het eigenaardige karakter van een eeuw, *wo zusammengehaltene unzersplitterte Geistes- und Körperkräfte sich mit erstaunenswürdiger Energie hervorthun konnten.* Had deze verklaring eenigen grond in de werkelijkheid, dan mocht het bevreemding wekken, dat geleerde tijdgenooten van Filippus, en — om slechts één man te noemen, wiens wetenschappelijke ernst boven allen twijfel verheven staat en zelfs een Sarpi eerbied inboezemt — dat de groote Baronius zoo diep overtuigd kon wezen van het bovennatuurlijke dier gaven.

Wij gelooven echter, dat een schrandere geest als Goethe zelf niet veel vertrouwen stelde in de kracht van dergelijke stellingen; om zich derhalve zulk een ondankbaren arbeid verder te besparen, spreekt hij met geen enkel woord van de vele wonderbare genezingen, door Filippus verricht. Toch hadden zij wel eenige vermelding verdiend in een levensschets, welke afdaalt tot de kleinste bijzonderheden, te meer daar die wonderen zulk een helder licht werpen op zijn schoonen en veel omvattenden werkkring

en een vaste plaats innemen in de traditie van het Romeinsche volk. Wie den 16den van Maart in de Eeuwige Stad vertoeft, richt zijn schreden naar het paleis der roemrijke familie van de Massimi, met zijn sierlijk gebogen gevel en schilderachtige binnenhoven, om de plaats te gaan bezoeken, waar Filippus den veertienjarigen zoon des huizes van den dood heeft opgewekt. Onze dichter was een te fijn opmerker, om dingen als deze over het hoofd te zien; maar hij stond hier voor een raadsel, waarvan geen verklaring is te geven, wanneer men het bestaan der goddelijke Voorzienigheid ontkent, en de voortzetting van Christus' verlossingswerk in Zijne Kerk loochent.

Wij moeten nog op een tweede eigenaardigheid wijzen in het opstel van Goethe. Voor hem is Filippus Neri een onafhankelijke geest, welke zich slechts noode onder het juk van het geestelijk gezag buigt en ijverzuchtig zijn zelfstandigheid tracht te bewaren. Naar onze meening spelen de indrukken zijner jeugd den dichter hier booze parten. Zeker is hij niet gelukkig in deze poging, om uit Filippus een Italiaanschen Hervormer — in de aangenomen beteekenis van het woord — te kneden. Het gansche leven van den Heilige werd beheerscht door ééne gedachte, reeds honderd jaren vroeger uit den mond van Nicolaas van Cusa vernomen: „Men moet reinigen en „vernieuwen, niet verwoesten en afbreken; de mensch zal „niet het heilige veranderen, maar het heilige den mensch „verbeteren". Met opzet hebben wij daarom er op gewezen, hoe Filippus in de meest beslissende oogenblikken van zijn leven zich laat leiden door de Voorzienigheid, zooals deze zich uitspreekt in den raad van een zielsbe-

stuurder, of in het bevel zijner geestelijke overheid. En wie dit leven in bijzonderheden nagaat zal zien, dat al zijn werken gepaard gaat met de stilzwijgende of uitdrukkelijke goedkeuring van het geestelijk gezag. Geheel in tegenspraak met dit alles stelt Goethe den Heilige voor als een weerspannig ridder, die zich in zijn ouden burg tegen den souvereinen leenheer verschanst. En de grond tot zulk eene vooronderstelling?

Vooreerst het herhaalde weigeren van den kardinaalshoed. Maar toen Gregorius XIV zijn vertrouwden raadsman en vriend tot het purper wilde verheffen, was de Heilige reeds vijf en zeventig jaren oud, de jeugdige congregatie vorderde zijne onverdeelde zorg, en bovendien begreep Filippus dat eene nederige staat de bijzondere leiding der Voorzienigheid in zijn werk des te beter aan het licht zou brengen. De Paus maakte geen gebruik van de volheid zijner macht en toonde daarmede de bedenkingen van Filippus te willen eerbiedigen. Wanneer twee jaren later Clemens VIII zijne verdienstelijke regeering aanvangt, biedt ook hij den Heilige het kardinalaat aan, maar deze is reeds besloten zijne laatste levensjaren in afzondering en voorbereiding tot de eeuwigheid door te brengen, en antwoordt met den bezielden uitroep: *Paradiso! Paradiso!* Hoe weinig overigens Goethe's opvatting gegrond is, blijkt reeds hieruit, dat het vriendschappelijke verkeer met beide Pausen ook nà deze weigering in niets gestoord wordt.

Nog een ander feit voert hij aan, om zijn uitspraak kracht bij te zetten. De geschiedenis heeft ons een smeekschrift van den Heilige aan Clemens VIII bewaard en de gunstige beschikking, welke uit naam van den Paus

daarop volgde. Men moet de teedere en gemeenzame verhouding kennen, waarin de Paus tot Filippus stond — meerdere jaren was de Opperherder zijn biechtkind geweest — om beide stukken naar hunne waarde te beoordeelen. Goethe deelt deze bescheiden woordelijk mede, doch vat de scherts, welke in deze vertrouwelijke briefwisseling doorstraalt, als ernst op. Dat is zeker wel het ergste, wat aan een geestig man kan overkomen, en leidt noodzakelijk tot scheeve gevolgtrekkingen.

Wanneer het geoorloofd is eene gissing op te werpen ter verklaring van zulk een misverstand, dan zijn wij geneigd de oorzaak daarvan te zoeken in de begrippen, hem uit zijn jeugd bijgebleven. De aandacht van Goethe werd hier getrokken tot een man, die onder herleving van een gestrenge tucht en tijdens den eersten ijver der Inquisitie te Rome zelf nieuwe banen insloeg en ongewone middelen koos ter bereiking van zijn levensdoel. Voor hem *moet* deze man vijandig gezind zijn jegens een gezag, dat naar zijne meening iederen geloovige op het pijnlijk bed van Procrustes tracht uit te strekken; voor ons is de gansche werkkring van Filippus Neri een bewijs te meer, hoe onder het vrijzinnig bestuur der Kerk ook de natuurlijke gaven zich vrij kunnen ontwikkelen, en hoezeer de oorspronkelijkheid van een rijk begaafde natuur door haar geëerbiedigd wordt.

Niettegenstaande dit alles blijven wij Goethe dankbaar voor de frissche en aantrekkelijke levensschets, welke hij in het gedenkboek zijner *Italiänische Reise* heeft opgenomen. En wij waardeeren deze oprecht gemeende hulde aan het karakter en den arbeid van den apostel van Rome des te meer, wijl zij gebracht werd

in dagen toen men samenspande, om het eerbiedwaardigste onder een stortvloed van spotternij te bedelven, en wijl zij bestemd was, om ook onder de oogen van zulke lezers te komen, die in een Heilige slechts een kwezelend geestdrijver zagen, en in het Rome van die dagen, een poel van louter ongerechtigheid. Ons was het aangenaam door deze hand een *ex-voto* te zien ophangen bij de beeltenis van den grooten en beminnelijken volksheilige, Filippus Neri.

Rome, 29 Juni '84 Dr. A. H. L. HENSEN

Dionysius de Areopagiet.

De lezers van *De Katholiek* zullen zich onze artikelen [1]), zooals ook de critiek derzelve door den Z. E. Heer P. A. De Bruyn [2]) herinneren. Op deze welwillende bestrijding zullen wij straks slechts met een enkel woord terugkomen.

Ons doel is hier alleen het volgend fragment uit de geschriften van den heiligen Dionysius van Alexandrië († 264), aangehaald in de *Analecta Sacra spicilegio Solesmensi parata* (T. IV.) van Zijne Eminentie Kardinaal Pitra, mede te deelen.

Dit fragment bestaat thans slechts in een Syrische vertaling en is een gedeelte van een brief van den H. Dionysius Alexandrinus aan Paus Sixtus II; het verdient zeer, dat wij er onze aandacht op vestigen.

Ziehier het gewichtige gedeelte van dat fragment. „Door die schriften bekeerd, liet de groote Dionysius „zich met zijn geheele huisgezin door den Apostel doo„pen. Deze uitstekende en welsprekende man, die later „opperhoofd geworden is van den presbyterialen zetel „en beroemd is door zijn geschrift over de *Theologie*, „was een discipel van den H. Paulus, door wiens mond

[1]) Dl. LXXIII, blz. 261 vv., 348 vv ; Dl. LXXIV, blz. 265 vv., 321 vv.
[2]) Dl. LXXXIII, blz. 329 vv.

„Christus het Evangelie aan de volkeren bekend maakte.
„Het geschrift van dien vromen man, over wien wij nu
„gaan spreken, leert ons, hoezeer hij zich verhief door
„hetgeen hij over de theologie heeft geschreven. Dat
„betwist niemand. Dat zij nochtans, die het willen be-
„twisten, dit wijsgeerig en goddelijk werk met opmerk-
„zaamheid en verstand lezen; dan zullen zij daarna, ge-
„leid door de ware getuigenis van dezen heiligen leeraar,
„dien wij voor ons hebben, klaarblijkelijk begrijpen, dat
„deze goddelijke geschriften van niemand anders zijn dan
„van dezen grooten en door God geïnspireerden Diony-
„sius, die met groote godsvrucht de heilige kerk
„van Athene als haar hoofd bestuurde.

„Wie was na Hiërotheus, zijn leermeester, onder de
„toen beroemde leeraars machtiger in het woord dan hij?
„Wie schreef met meer verhevenheid over de theologie
„of nauwkeuriger over de wetenschappen, of doorvorschte
„beter de geheimen, die in de gewijde boeken zijn
„verscholen, zooals zij gemakkelijk kunnen zien, die
„met nauwgezetheid en liefde tot de waarheid zijne boe-
„ken lezen, welke voor ons liggen. Hij is door en door
„geloofwaardig, zelfs wanneer hij van zich zelf getuigt,
„zooals in hetgeen hij schrijft aan den H. Polycarpus,
„bisschop van Smyrna, die met zooveel moed voor den
„godsdienst streed en een leerling was van den Evan-
„gelist Joannes, den welbeminden discipel van onzen Heer.
„Hij zond dan aan Polycarpus den brief, dien hij over
„den sophist Aristophanes geschreven had; deze had hem
„aangeklaagd van tegen den godsdienst der heidenen
„geschreven te hebben. In het begin van zijn brief zegt
„hij: ik weet niet wat ik den heidenen of anderen gezegd

„heb, want het is, meen ik, voor eerlijke menschen ge-
„noeg, dat zij in staat zijn de waarheid te kennen en
„dat zij haar mededeelen zooals zij is.

Deze laatste woorden zijn getrokken uit den brief, geschreven door den H. Dionysius Areopagita aan den H. Polycarpus: Migne, *Patrologia Graeca*, III, 1.079. Zooals men ziet, bekrachtigt deze brief de echtheid der geschriften, die aan den H. Dionysius door velen worden toegeschreven.

Deze brief, in de derde eeuw door een patriarch van Alexandrië aan den Paus van Rome gericht, moet bij het geschil over den schrijver dier werken van het hoogste gewicht geacht worden. Maar is het stuk echt? dat is de eerste vraag, die moet worden opgelost. De Heer Martin, de vertolker er van, durft geen uitspraak te doen. Wij zullen hem hierin navolgen, zegt Prof. Lamy van Leuven, aan wien wij het voorafgaande ontleenen. Zeker echter is het handschrift, waarin de brief voorkomt, van groote waarde. Het behelst de Syrische vertaling der werken, die aan den H. Dionysius Areopagita worden toegeschreven, met eene inleiding en noten door Phocas Bar-Sergis van Edessa, een schrijver der achtste eeuw. Volgens die inleiding zijn de werken van den H. Dionysius Areopagita uit het Grieksch in het Syrisch vertaald geworden door den vermaarden priester en geneesheer Sergius van Rhesin, die onder Ephraem van Amida (527—554) bloeide, en de noten zijn van Joannes Scholasticus, geboortig uit Baischan of Scythopolis in Palestina, en van Georgius, ook uit Scythopolis, die priester was der kerk van Constantinopel. Deze Georgius haalt, ter verdediging der schriften van den Areopagiet, den brief van Dionysius Alexan-

drinus aan Paus Sixtus II aan. Hij voegt er bij, dat hij van een diaken van Rome, Petrus geheeten, had vernomen, dat de geschriften van Dionysius den Areopagiet bewaard werden in de archieven der Roomsche Kerk. Tevens worden ook nog eenige andere fragmenten van verschillende waarde aangehaald, maar die geen betrekking hebben op het onderzoek, dat ons hier bezig houdt.

Wij dachten, dat het voornoemde fragment door de lezers van *De Katholiek* met genoegen zou ingezien worden: want is 't echt, zooals waarschijnlijk mag heeten, dan is de vraag beslist ten gunste der oude overlevering; dan kunnen wij Origenes ontberen, alhoewel de onechtheid van het door ons aangehaalde geschrift van Origenes over Dionysius nog niet afdoende bewezen is. Het is mij echter wegens ongesteldheid onmogelijk daar nu meer over te zeggen.

Een gewichtig punt schijnen mij de verdedigers der onechtheid van de schriften van den Areopagiet niet genoeg te hebben in overweging genomen, namelijk den stijl, den geheelen letterkundigen vorm dezer schriften. Zij plaatsen den schrijver er van in de eeuw van de HH. Chrysostomus, Basilius, Gregorius van Nazianze en Athanasius. Eer ik den Areopagiet las, had ik die kerkvaders gelezen, Chrysostomus en Gregorius zelfs tweemaal, Basilius en Athanasius eens. Nu houd ik mij overtuigd, dat de schrijftrant van de Areopagitische schriften geheel en al van dien der gemelde kerkvaders verschilt. Hoe komt het, dat de auteur dier schriften zooveel van hen, die zijne tijdgenooten zouden zijn, verschilt? Gewoonlijk zegt men: een schrijver is van zijnen tijd en schrijft gelijk zijne tijdgenooten. Hier zouden wij geheel het tegenovergestelde vinden. De auteur schrijft op de manier

van Plotinus, het hoofd der Alexandrijnsche school. Dit mijn oordeel berust op herhaalde lezing van dezes *Ἐννεάδες*. Zeer erkentelijk zou ik den verdedigers der tegenovergestelde meening zijn, indien zij mij dit bezwaar wilden oplossen.

Voor 't overige schijnt ons toch de oude traditie zeer eerwaardig te zijn. De door den Eerw. Heer De Bruyn in *De Katholiek* besproken voorslag van Prof. Nirschl, om de namen Hiërotheus en andere aan personen, die eigenlijk een anderen naam droegen, toe te schrijven, schijnt ons gewaagd. Spitsvondig mag men de poging van Nirschl noemen: *si non è vero, è ben trovato*. Ook zijne verklaring der bekende zonsverduistering schijnt ons toe niet met de geschiedenis te strooken.

Insgelijks heeft het mij verwonderd, dat de Duitsche schrijver met rassche schreden over den inhoud der Areopagitische schriften heenstapt.

De Heer De Bruyn heeft dit met eenige diepgevoelde woorden trachten te herstellen.

Wij hopen op eenige der hier behandelde onderwerpen terug te komen in eene studie over de betrekking tusschen den H. Thomas van Aquine en den Areopagiet. Het plan daarvoor hebben wij gereed, maar kunnen dit nu niet uitwerken. De Heer De Bruyn zou dit onderwerp als godgeleerde beter kunnen behandelen dan iemand, die in de theologische wetenschap niet geheel is ingewijd. Gaarne zouden wij hem die taak overlaten; in zoover wij onze studiën over dat onderwerp gemaakt hebben, is het vol van geest- en hartverheffende ideeën.

N. J. SCHWARTZ,
Professor-emeritus aan de Hoogeschool van Luik.

De H. Norbertus en zijne biografen.

I.

Aubertus Miraeus, kanunnik en zegelbewaarder van het kapittel te Antwerpen, S. T. L. „een werkzaam, belangrijk en zeer geleerd schrijver [1])" zeer gunstig bekend om zijne talrijke geschiedkundige werken, spreekt in zijne voorrede tot het *Chronicon Praemonstratense*, in het jaar 1613 uitgegeven, den lezer aldus toe: „Met „verwondering denk ik er dikwijls over na, hoe het komt „dat, terwijl andere Orden hare lofredenaars gehad heb„ben, tot nu toe nog niemand de handelingen der Pre„monstratenser familie beschreven heeft. Dit kan misschien „aan de ongelukkige toestanden der vervlogene eeuwen „of aan de nalatigheid onzer voorvaderen worden toe„geschreven; maar het schijnt, dat de Norbertijnen, ter„wijl zij dapper streden tegen het vleesch, de wereld en „den duivel, alsook tegen de ketterijen en de bedorvene „zeden der menschen, het roemrijker hebben geoordeeld — „evenals weleer sommige strijdlustige volkeren — groote „dingen te doen dan die te schrijven; want tegen de „gewoonte van andere religieuse vereenigingen is dit den

1) F. X. de Feller, *Dict. hist.*

„Premonstratensers altoos uitsluitend eigen geweest, dat „zij zoowel in steden als in dorpen parochiën besturen „en zoo al hunne gedachten en werken tot het heil hunner „onderhoorigen aanwenden".

Dit was van dien aard, dat zij niet slechts verzuimden de daden hunner groote en heilige ordebroeders op te teekenen, maar er ook minder werk van maakten dan men zou verwachten om hen als Heiligen te vereeren. De geleerde Bollandist Victor de Buck S. J. schreef daaromtrent voor een twintigtal jaren: „Ofschoon naderhand [na 1200] „door de langdurigheid der dingen en door de „zwakheid van de menschelijke natuur niet altijd noch „overal de vroegere ijver en vurigheid is onderhouden, „hebben toch de Premonstratenser kanunniken van de „rampspoeden der tijden en van den verderfelijken in„vloed van slechte voorbeelden nooit zooveel geleden, dat „zij zouden opgehouden hebben sterren te zijn in een „duisteren nacht, hetgeen door de klaarblijkelijkste ge„tuigenissen gemakkelijk kan worden aangetoond." Inderdaad, de Premonstratenser Orde vloeide, in de eerste tijden vooral, over van heilige en voortreffelijke mannen, maar te verwonderen is het, dat de Premonstratensers hun, welken zij *privatim et publice* den naam van Zaligen en Heiligen gaven, geene liturgische eer bewezen. Sommigen hebben dit toegeschreven aan nalatigheid, anderen hebben gezegd, dat zulks vermeden werd, opdat de stilte der kloosters en de rustige eerbiedwaardigheid (*honestas*) der tempels niet zouden geschonden worden door den toeloop van menschen naar de graven hunner Heiligen. Wat er van zij, men kan niet zeggen, dat alleen zij zich hierin nalatig toonden, want de

Camaldulensers, Carthuisers, Cistersiënsers en andere strengere monniken hebben vele eeuwen lang evenzeer verzuimd de vereering hunner Heiligen te bevorderen [1]).

Tot het einde der zestiende eeuw vereerden de Premonstratensers nog geen enkelen hunner Heiligen, zelfs den H. Norbertus niet, ofschoon reeds omtrent 1200 met het proces zijner canonisatie een aanvang was genomen [2]).

De Norbertijnen begonnen hunne nalatigheid dus eerst in te zien op het einde der zestiende eeuw, toen Joannes Molanus, Doctor en Hoogleeraar te Leuven, hun in het jaar 1575 bij de uitgave van het *Martyrologium Usuardi* [3]) onder de oogen bracht, dat Norbertus niet op de lijst der Heiligen was ingeschreven, niet bij gemis aan verdiensten [4]), maar door het verzuim der Premonstratensers. Ofschoon nu onze stichter waarschijnlijk reeds omtrent 1212 onder Innocentius III heilig werd verklaard [5]) was het verwijt toch niet onverdiend, want men had het door eene waardige vereering te verzuimen zoo ver laten komen, dat in het jaar 1520 in den boezem der Orde zelve twijfel rees omtrent de waarheid of echtheid der heiligverklaring [6]), en dat Molanus en velen na hem er niet aan geloofden. Maar de terechtwijzing van Molanus

---

[1]) Het leven van den H. Bruno, stichter der Carthuisers, werd niet vóór het begin der 16de eeuw geschreven, zie *Boll.* 6 Oct. n. 1.

[2]) Aldus V. de Buck, *Boll.* 25 Oct. p. 720, 721.

[3]) *Mart Usuardi cum indiculo Sanctorum Belgii* editum a Joanne Molano. Zie ook *Boll* 6 Jan. p. 798 n. 4.

[4]) Haud propter inopiam meritorum, quae amplissima habuit, sed, ut opinor, quia id ordo a Romana Sede petere neglexerit.

[5]) Le Paige, p. 404 — Hugo, *Vie de S. Norbert*, p. 433 suiv. — *Boll.* ib. — Winter, *Die Prām. in 12 Jahr.* S. 294.

[6]) Hugo, ib. p 439 — *Chron. Praem.* p. 231 — *Boll.* ib.

bleef niet zonder gevolg. Zeven jaren later vaardigde Gregorius XIII op verzoek der Premonstratensers een decreet uit, waarbij vergunning werd gegeven, om den feestdag te vieren van den H. Norbertus „die in vele „martelaarsboeken, door het gebruik der Katholieke Kerk „aangenomen, op den zesden Juni staat aangeteekend [1])".

De Premonstratensers lieten het daarbij niet rusten; zij vroegen en verkregen meerdere gunsten ter eere van hun heiligen stichter, trachtten door steeds nieuwe en grootere eerbewijzingen en plechtigheden hunne vroegere achteloosheid goed te maken en zijn roem te verbreiden door de vele geschriften, die nu elkander opvolgden. Ik kan 45 boeken noemen, welke tusschen de jaren 1583 en 1763 in alle bekende talen van Europa geschreven zijn en alleen of hoofdzakelijk handelen over den H. Norbertus, in lossen of gebonden stijl zijn lof verkondigen en tot zijne navolging aansporen. Het beroemdste van allen is wel het *Vie de S. Norbert*, in 1704 te Luxemburg gedrukt en uitgegeven door Louis Charles Hugo, destijds Prior te Nancy, later Abt van Estival en Bisschop van Ptolomaïs i. p. i. Zes en dertig zijner werken kwamen onder de oogen van het publiek. Zijne folianten, de *Annales Praem.* en de *Antiquitates Praem.* alsmede zijn *Vie de S. Norbert*, 500 bladzijden in 4°, zijn het meest gezocht. Hij schreef in een zuiveren, edelen en vloeienden stijl en toont ook in dit opzicht verwantschap met zijn thans zoo beruchten stamgenoot, den gevierden letterkundigen publicist Victor Hugo [2]). Jammer is het, dat

---

[1]) „Qui in pluribus Martyrologiis, usu Catholicae Ecclesiae receptis, sub „ipsa 6 Junii descriptus et annotatus reperitur": woorden van Greg. XIII.

[2]) Zie de *Studiën*, Deel XII, blz. 470.

hij bij zijne beschrijving van Norbertus' leven geen gebruik heeft kunnen maken van het schoone werk, dat J. C. van der Sterre, Prior van S. Michiel te Antwerpen, later Abt, in 1623 heeft uitgegeven, maar dat in het Vlaamsch geschreven is, eene taal, die aan Hugo onbekend was.

Ook hebben niet weinig schrijvers buiten de Orde hulde gebracht aan onzen H. Patroon. De eerste was Laurentius Surius, de beroemde Carthuiser, in zijne verzameling van levens der Heiligen, te Keulen in 1572 uitgegeven. Aubertus Miraeus vervaardigde eene korte maar nette beschrijving van de Premonstratenser Orde en haren stichter in 1613. Daarop volgde in 1640 een werkje van Mgr. Camus, den boezemvriend van den H. Franciscus de Sales, in 1641 een *Vita S. Norberti* van J. B. Schellenberg S. J. te Augsburg, en in 1695 publiceerden de geleerde Bollandisten eenige nog onuitgegeven stukken en daarbij gevoegde aanteekeningen tegelijk met het *Vita antiquissima manuscripta*, dat reeds in 1656 door de Witheeren te Antwerpen was gedrukt; doch zonderling genoeg verzwegen de Bollandisten de *variantes lectiones*, welke de geleerde Van der Sterre nauwkeurig had opgeteekend [1]).

In het jaar 1683 gaf de Lutheraan Caspar Sagittarius, hoogleeraar te Jena, eene geschiedenis uit van den H. Norbertus. In hetzelfde jaar en aan dezelfde hoogeschool schreef Philippus Müller een werk over de overbrenging van Nobertus' relieken. De scheeve voor-

---

[1]) Het werk der Boll. Papenbroek, Henschenius en Janningius beslaat 207 bladzijden in folio.

stellingen en valsche betoogen dier beide heeren zijn grondig wederlegd door de Bollandisten, door Hugo, door Marianus Herman en anderen [1]). Verder heeft geen enkele historieschrijver van beteekenis den grooten invloed van Norbertus en van zijne leerlingen op de twaalfde en volgende eeuwen miskend, en in alle verzamelingen van Heiligen-levens is eene plaats voor onzen Norbertus ingeruimd.

Op het einde der vorige eeuw kwam de storm der Fransche revolutie de talrijke schoone Abdijen (200 op Fransch gebied) vernietigen en elke verdere huldebetooning onmogelijk maken. De Orde werd zoo geslagen, dat er haast een eeuw moest verloopen, eer zij weer teekenen van leven gaf, en eer zij weder nieuwe uitgaven kon bezorgen van hare geleerde werken, die door de rampspoeden der tijden verloren geraakt en in vergetelheid gebracht, uiterst zeldzaam te verkrijgen zijn. Maar was Norbertus' nageslacht machteloos, de goddelijke Voorzienigheid zorgde er voor, dat de naam van den grooten Heilige na jaren werd hersteld, en wel door mannen, van wie men dit het minst had kunnen verwachten, door Duitsche Protestanten.

II.

Het groote letterkundige genootschap, meerendeels uit Protestanten bestaande, opgericht in 1826 door Georgius

---

[1]) Hugo, *Vie de S. Norb.* p 413 suiv.;— *Boll.* ib. app. p. 35—40 — Lienhardt, *Sylloge*, p. 272.

Pertz, directeur der koninklijke archieven van Hannover, ontdekte een handschrift in de koninklijke bibliotheek van Berlijn, afkomstig uit het Premonstratenser gesticht van Brandenburg. Het is in de 13e eeuw op perkament met eene fraaie hand geschreven, behelst de levensgeschiedenis van den H. Norbertus en trok vooral de aandacht, omdat het, ofschoon beknopter dan een vroeger bekend en meermalen herdrukt handschrift, bijzonderheden bevatte, die ook voor de algemeene geschiedenis van zeer groot belang zijn, en waarvan men tot nog toe nooit had gehoord. Pertz, nu archivaris van den koning van Pruissen, belastte zijn medewerker Rogerius Wilmans, koninklijk archivaris te Münster met de taak, om het nieuw gevonden leven te bestudeeren en door aanteekeningen op te helderen. Andere geleerden onderzochten de verschillende exemplaren van het vroeger reeds bekende leven in de grootste bibliotheken van Europa: te Brussel, Soissons, Weenen, Sélincourt, Praag, Londen, München, Gend en elders, en de vrucht van dit alles werd in 1856 door Pertz gepubliceerd in het twaalfde deel van de *Monumenta Germaniae historica* [1]).

Daar aanschouwde men nu eene geheel nieuw geopende bron van het zuiverste water, en alle liefhebbers van de middeleeuwsche geschiedenis kwamen er putten. Josephus Scholz maakte er gebruik van voor zijn *Vita S. Norberti*, gedrukt te Breslau in 1859, Wattenbach voor zijne *Deutschlands Geschichtsquellen*, Emil Friedberg voor zijne *Nar-*

---

[1]) p. 670—703. — *Annales archiv.*: Pertz, p. 502 — *Cour d'honneur de Marie* 1877, p. 212; 1878, p. 327. — Dr. Hertel, *Leben des H. Norbert*, Einleitung.

ratio de electione Lotharii, maar boven allen wist Franz Winter, predikant te Schönebeck, de nieuwste ontdekkingen te benuttigen in zijn overheerlijk werk: *Die Prämonstratenser des zwölften Jahrhunderts und ihre Bedeutung für das nordöstliche Deutschland*, uitgegeven te Berlijn in 1865 [1]). Kort na de verschijning schreef de Augsburger *Postzeitung* over dit boek: „Es bekundet „einen groszen Forscherfleisz in Auffindung und Slichtung „des Quellenmateriels, und eine Gewandtheit in deren „Verarbeitung, welche ihm einen eben so groszen Werth „für die Deutsche profan, als Kirchengeschichte sichert. „*Geradezu überraschend ist die erfreuliche Thatsache, dass „der Verfasser, obwohl Protestant, durchgängig das vollste „und richtichste Verständnisz für den groszen Katho-„lischen Heiligen* [Norbertus] *und seinen Katholischen „Orden bekundet*".

Dr. Richard Rosenmund gaf te Berlijn in 1874 *Eine kritische Studie* in het licht over *die ältesten Biographieën des H. Norbert.* Deze werd in het volgende jaar bestreden door W. Bernhardi in de *Jenaer Litteraturzeitung* (No. 427), welke laatste bovendien een karakterschets leverde van den H. Norbertus in zijn *Lothar von Supplinburg.* Eindelijk verscheen in 1881 te Leipzig eene Duitsche overzetting van het gevondene Latijnsche handschrift met eenige

---

[1]) Dr. Hergenröther citeert in zijn *Handbuch der allg. Kirchengeschichte*, suppl. p. 273, nog een ander werk van Winter, dat zou gedrukt zijn te Gotha in 1848, doch dit schijnt eene vergissing te zijn, omdat de titel van dit tweede werk, zooals Herg dien opgeeft, dezelfde is als het tweede lid des titels van zijn eerste werk. Ook vind ik dit laatste *alleen* bij Herg. geciteerd. Hij verwijst nog naar vele andere werken, doch die zijn van ouderen datum en worden hier niet besproken

aanteekeningen en bijvoegsels van de hand van Dr. G. Hertel.

Al deze Protestanten wedijveren, om den grooten invloed van den H. Norbertus op zijne eeuw te erkennen. Zij noemen hem: „een voornaam en invloedrijk man, een „groot ordestichter, een ijverig bisschop, een bekwaam „staatsman, aan wien Paus Innocentius II wel hoofdza„kelijk zijne erkenning had te danken; die eerst als bis„schop, later als kanselier de voorname leider was van „de keizerlijke politiek; die in 1133 te Rome belette, dat „de Paus, die al te toegefelijk scheen, het recht der „investituur aan den keizer afstond, en wiens ideaal was „de bevestiging van de macht des Pausen en de uitbreiding „van het Christendom". Allen erkennen zijne groote daden, maar zij verschillen in de beoordeeling van de oorzaken en drijfveeren. En geen wonder. Eene neutrale geschiedenis is immers niet mogelijk. Men moet zich een oordeel vormen, en men oordeelt vaak naar zijne gemoedsstemming: *Quisque judicat prout ipse est affectus.*

In Winter ontwaart men den vromen, orthodoxen predikant, die om het hoofd van Norbertus een gloriekrans vlecht, welke den auteur zoowel als zijn held eer aandoet. In Rosenmund bespeurt men den wonderschuwen twijfelaar, die in Norbertus geen Heilige, maar slechts een buitengewoon mensch bewondert, behept nochtans met verscheidene gebreken. En de ongeloovige Bernhardi eindelijk is tot de ontdekking gekomen, dat Norbertus niets anders was dan een geslepen diplomaat, die huichelarij noch wreedheid, zelfs geen lastertaal ontzag, om zich een hooge plaats in de maatschappij te verzekeren, zijne vijanden te vernederen en zijne onderhoorigen in bedwang te houden Dr. Hertel althans, die volkomen met hem

instemt, schrijft aldus: „Norbert hat merkwürdiger Weise „*bisher* meist eine sehr einseitige Beurtheilung gefunden „auf Grund eben jener Biographieën. Man nahm viel zu „wenig Rücksicht auf das Tendenziöse jener Werke und be„wunderte an ihm nur seinen Glaubenseifer, seine Energie, „seine Rastlosigkeit in der Verfolgung seiner Pläne, *die „freilich nur auf Befestigung der Macht des Papstes „gerichtet waren* [daar wringt de schoen]. Stimmen, wie „die Abälards [*nota bene* een wulpsch, geëxcommuniceerd aarts-ketter] „der dem Norbert Heuchelei und Betrug „zum Vorwurf machte, Ruperts von Deutz [een geleerd Katholiek, doch in deze zaak partijdig, als later blijken zal] „der ihm offenbare böswillige Verleumdung verrücken „konnte, verhallten unbeachtet oder wurden zurückge„wiesen: der „heilige" Norbert stand rein und fleckenlos „in voller Glorie da [dat is erg!]. So widerwärtige Züge „seines Charakters, wie die oben angeführten, waren in„dess nicht vereinzelt: grausame Härte und Unduldsam„keit, Rücksichtslosigkeit in der Verfolgung seiner Pläne, „Streben nach Macht und Reichthum unter dem Deck„mantel der Frömmigkeit, Neid und Missgunst gegen die „Erfolge anderer Männer passen in der That schlecht zu „jenem Heiligenbilde, in welchem man ihn meistens dar„gestellt hat. [Kan het erger? en toch] Freilich war er ein „bedeutender, ein einflussreicher Mann, aber nicht so „geartet, sich Liebe und Anhänglichkeit unter seinen „Mitmenschen [dat is, onder de ketters als Abeilardus, onder de volgelingen van Tanchelinus en onder zijn domkapittel, dat volgens Winter (S. 23) *ziemlich verwildert, in bitterster Feindschaft und Entzweiung war*] „zu er„werben. Diese Gegensätze in seinem Charakter hat neu-

„lich Bernhardi in *Lothar von Supplinburg* [waarom Winter ook niet geciteerd? is zijn gevoelen der vermelding niet waardig?] „meisterhaft zur Darstellung ge„bracht und ein völlig richtiges [??] Bild von dem Manne „an der Hand aller Quellenangaben gezeichnet."

't Is grof, zeer grof, den „bedeutenden und einfluss„reichen Mann", die door al zijne Katholieke tijdgenooten hemelhoog geprezen wordt, zulke lage bedoelingen aan te wrijven, maar elkeen is genegen den medemensch naar zichzelven te beoordeelen. Als het *Chronicon* van Maagdenburg ons meldt: „dat Norbertus onverdragelijk was „voor hen, die zijns inziens den rechten weg niet bewan„delden, en die als geestelijken een voor de Kerk ont„eerend leven leidden"; als de geleerde bisschop Anselmus van Havelberg, ons leert: „dat zich al diegenen gelukkig „achtten, welke hem konden aanhangen"; vooral als de groote H. Bernardus (*Epist* VIII et LVI) getuigt: „dat „hij Norbertus hoog schat en zich gelukkig acht met „die *hemelsche luit* gesproken te hebben", en vermeldt: „dat hij met hem in de navorsching der goddelijke mys„teriën in overleg treedt [1])", dan begrijpen wij, wat „die „Stimmen Abälards und Ruperts von Deutz" beteekenen, dan beseffen wij, wie zich het meest aan „grausame Härte, „Neid, Missgunst und Verleumdung" schuldig maken. Het zijn diegenen, welke zijne tuchtroede niet konden verdragen, die zich door zijn machtigen invloed zagen gedwarsboomd in het verspreiden hunner verderfelijke stellingen of in het vervolgen van hun schandelijk leven, eindelijk diegenen, welke huns ondanks moeten erkennen,

---

[1]) Dr. Rosenmund, S. 106.

dat Norbertus des Pausen macht heeft bevestigd. „Von „jetzt ab" — zegt Hertel — „finden wir ihn vielfach in „Begleitung des Kaisers, auf welchen er einen nicht ge„ringen Einfluss ausübte. *Besonders thätig* zeigte er sich „in der Bekämpfung des schismatischen Papstes Anaclet „II, und *ihm hatte Innocenz wohl hauptsächlich seine „Anerkennung zu verdanken.* Wir finden *ihn für Inno„cenz bemüht* auf dem Reichstage zu Lüttich und auf „dem Concil von Rheims, besonders aber auf dem Rö„merzuge Lothars, an dem er als Kanzler für Italien „Theil nahm. Hier in Italien is er der hauptsächlichste „Leiter der kaiserlichen Politik, *freilich nur zu Gunsten „der Kirche* [altijd hetzelfde deuntje], und er ist es, der „den Papst von Zugeständnissen an den Kaiser betreffs „der Investitur der Bischöfe abhält [1])". Dat is eigenlijk zijne grootste fout. Dat moet op hem gewroken worden. Een man, die zoo voor Rome werkt, kan geene goede bedoelingen hebben Hij moet een huichelaar, een lasteraar, een wreedaard, een gruwzaam mensch zijn. Dus veel liever geloof geslagen aan de schotschriften van den aartsketter Abeilard en aan de getuigenissen van vijandige menschen dan aan de eervolle loftuitingen van Anselm van Havelberg, van de twee geleerde Hermannussen, van de twee Robertussen, van den grooten Bernardus, van den Paus zelven en van zooveel anderen.

---

[1]). Dr. Hertel, *Einleitung*, S. V, VI.

III.

Het is hier de plaats niet de ginds saamgepakte beschuldigingen en verdachtmakingen *en détail* te weerleggen. Ik verwijs dus naar het overheerlijk werk van den Predikant Franz Winter (S. 13—48) die — om een kleine proef van zijn arbeid te toonen — na de vermelding der beschuldigingen, zijne verdediging aldus aanvangt: „Versuchen wir so widersprechende Urtheile zu „einem einheitlichen Bilde zu vereinen. Wir müssen von „vorn herein die Ansicht als eine psychologisch und „Christlich rohe zurückweisen, die einem Manne von „Norberts Art in erster Linie Ehrgeiz, Härte und Herrsch„sucht zuschreibt. [Wien past die schoen?] *Wer sein gan„zes Leben mit solcher Energie und Ausdauer dem „Dienste Gottes widmen kann — als ein Kind des „Mittelalters natürlich im Gewande seiner Zeit — wer „mit diesem Feuer und diesem Erfolge predigend, unter „den grösszten Mühseligkeiten die Welt durchzieht, der „muss einen tiefern Grund haben.* Und den hat schon „das zwölfte Jahrhundert richtig erkannt, wenn es die „drei grösszten Heroen des religiösen Lebens in folgender „Weise zusammenstellte: *In Norberto fides, in Bernardo „charitas, in Milone* (Bischof von Terouanne und Schüler „Norberts) *refloruit* (*eminet*) *humilitas* [1]). Glaubensge„wiszheit, Glaubensmuth und Glaubensenergie machen „das Grundwesen in Norberts Charakter aus. Er ist der „Luther [sic] Sachsens für das zwölfte Jahrhundert [2])".

---

[1]) *Chronicon Alberici*, in Leibnitz' *Accessiones*, II, 326 — *Vita Norb.* bei *Pertz*, XIV, 672

[2]) Winter, S. 14, 15.

Dat is andere taal. Behoudens de onmogelijke gelijkstelling met Luther, verdient elk woord hier overwogen en gewaardeerd te worden, en het geheel wraakt op meesterlijke wijze de „offenbare böswillige Verleumdung" van hierboven. De drijfveer, welke een man noopt geheel zijn leven aan den dienst van God te wijden en met de grootste opofferingen aan de hervorming der Christenheid te arbeiden, moet niet gezocht worden in ongeduldigheid, nijd, afgunst, schijnheiligheid en eerzucht, maar in het geloof, dat den Apostel met moed en kracht bezielde en hem in staat stelde wonderwerken te verrichten, waaraan de ongeloovige wereld zich ergert, omdat zij ze niet begrijpt. De schrijver van een der oudste manuscripten zegt, wanneer hij over Norbertus' groot geloof spreekt: „Wordt iets van „hem medegedeeld, dat de menschelijke krachten te boven „gaat, dan moet het niet in twijfel worden getrokken, „maar toegeschreven worden aan Hem, die aan Norbertus „door de genade zulk een geloof en door het geloof zulk „eene macht gegeven heeft [1])".

De schrijver, een leerling van den H Norbertus, voorzag, dat menig wereldling, die van alles reden vraagt, bij het vernemen van zoovele wonderbare verschijnselen de schouders zou ophalen. Hij verklaart hem het geheim en zegt, dat Norbertus' groot geloof de ziel was van zijn handel en wandel, en allen, die zonder vooroordeel zijne geschiedenis lezen, moeten bekennen, dat Norbertus een man was van zijne eeuw, een man van geloof, zoodat men niet zonder reden zeide: „In Nor„bertus leeft het geloof, in Bernardus werkt de liefde, „in Milo van Teruanen blinkt de ootmoed uit".

[1]) *Vita* B, Cap. VI in fine.

De gemoedelijke Winter verkondigt luide en Dr. Rosenmund, die overigens aan Norbertus' beschuldigers een al te gewillig oor leent [1]), moet bekennen, dat hij een eerste plaats bekleedt onder die personen, wier gansche doen en laten door den godsdienst was ingegeven: „Her„vorragende Persönlichkeiten, bei denen sämmtliche ge„schichtliche Leistungen, deren ganze Thätigkeit von reli„giösen Empfindungen geleitet wird [2])". Hij noemt hem den voorvechter der Kerk, den machtigen steun der hiërarchie en den redder van den uit Rome verjaagden Paus; en vervolgens, zijn inwendige naar juistheid schetsende, zegt hij: „Wij zien een rijk toegerusten geest, „die door den indruk der natuur [door de genade zouden wij zeggen] „tot het bewustzijn van zijn aardsche onvol„komenheid, van zijn menschelijke zwakheid en van de „nietigheid en doelloosheid zijns levens is gebracht, die „in zijne verlossing [en in zijne bekeering] de macht der „goddelijke Voorzienigheid en in de reinheid zijner in„wendige gevoelens de inwerking des H. Geestes ziet, en „die, om zich uit het stof der menschelijke onvolmaakt„heid te verheffen, geen beter middel kent, dan de „algeheele overgave van zich zelven aan God, door wien „hij zich op eene bijzondere wijze geroepen acht. In het „geloof ziet hij zijne eigene verheffing, in de weggave „van zich zelven aan God door het geloof ziet hij het „doel van zijn eigen leven en van 's menschen bestaan „in het algemeen. Naar het voorbeeld van den H. Pau„lus verheft hij en volmaakt hij zijn godsdienstzin tot „in den hoogsten graad, en gelijk de Apostel wil hij

[1]) S. 102 u. ff. [2]) S. 118.

„rondreizen, om aan de wereld het zuivere geloof te „prediken, waarvan zij is afgedwaald. Zoo is Norbertus „een dier karakters, in wier levensgeschiedenis wij alle „eigenaardigheden van het tijdperk aantreffen, in wier „geestelijk streven zich de tijdgeest klaar en duidelijk „afspiegelt, *hij is een in alle opzichten zoo getrouw „vertegenwoordiger van de eerste helft der twaalfde „eeuw, dat de Duitsche geschiedenis geen beteren kan „aanwijzen* [1])".

Zoo roemen dan de Protestanten Winter en Rosenmund den H. Norbertus als een man van geloof, een man zijne eeuw waardig. Alleen haters van het geloof en vijanden van het kerkelijk gezag zoeken naar valsche getuigen, om niet tot de erkenning genoodzaakt te worden, dat het godsdienstig leven mannen met zulke daden heeft voortgebracht. Zij kennen de kracht van het bovennatuurlijke leven niet of sluiten er de oogen voor, zij kennen niet dan gewone menschenkinderen en vinden het natuurlijker de heldendaden van een groot man, vooral wanneer die den godsdienst ten goede komen, te miskennen of ze aan eerzucht, huichelarij, nijd en afgunst toe te schrijven.

Vooral boden de talrijke wonderen, welke van Norbertus staan opgeteekend, aan Hertel c. s. een gunstige gelegenheid, om van bedrog en huichelarij te spreken. Rosenmund is ook hier veel billijker; dat hij de volle waarheid niet erkent, is wel niet aan den geschiedschrijver, maar toch aan den Protestant te vergeven. Hij herleidt de wonderen tot natuurlijke daden en besluit: „Ik mag

---

[1]) S. 121, 122.

„Norbertus niet met Abeilard van huichelarij beschuldigen, „maar als karakteristiek voor zijn gansche optreden wil „ik hier vaststellen: Norbertus zag in alle zaken, in welke „hij verwikkeld werd, in alles wat hem overkwam, een „persoonlijke tusschenkomst (Vorsorge) van de goddelijke „macht. Zoo verscheen hij voor zijne omgeving in den „glans van eene door God bijzonder begenadigde per„soonlijkheid; zij zien in hem alles als wonderbaar aan; „zij zien dus *unklar* [1])".

Norbertus blijft in de schatting van Rosenmund een buitengewoon groot man, maar die slechts in de verbeelding van zijne goedgeloovige ordebroeders een *wonderdadig* man geworden is. Ja hij waagt het op eene andere plaats aan de biografen van Norbertus den smadelijken titel van karakterlooze, huichel- en leugenachtige vleiers te geven. Hoe dit nu overeen te brengen met de goede trouw, die hij elders in hen veronderstelt? Luistert! Die gebreken moesten noodzakelijker wijze voortvloeien uit het afgetrokken, bespiegelende leven, waaraan zij zich na Norbertus' dood overgaven [2]); die gebreken moeten aan Hugo en andere bestuurders der Orde en verder aan den tijdgeest worden toegeschreven, en met verbazing roept de schrijver uit: „Sonderbares Spiel des Zufalls! [3]) Der „Mann [Norbertus] der an Glaubenstiefe seinen Zeitge„nossen weit voran steht, raubt seinen Genossen die Wahr„heitsliebe und verschuldet, dass die Geschichtsschrei„bung um zwei lügenhafte Biographieën mehr bereichert

---

[1]) S. 109. [2]) S. 133.

[3]) Opmerkenswaardig is, dat de schrijver herhaalde malen van toeval spreekt, waar het woordje *God* zou geplaatst moeten worden

„wird! [1])" Zooeven werd de schuld gegeven aan de richting, die op Norbertus' dood volgde en de schrijvers medesleepte, nu moet het Norbertus zelf misgelden. *Sonderbares Spiel des Zufalls!?* Doch laten wij dit beschouwen als een *lapsus memoriae*, want Norbertus staat bij Rosenmund hoog aangeschreven, en zijne vermeende gebreken worden door zijne groote deugden overschaduwd.

Maar de biografen dan, die om van Norbertus een heilig en wonderdadig man te maken, opzettelijk zouden gelogen hebben — want aldus te liegen was volgens den schrijver gebruikelijk onder de toenmalige religieuzen — hebben zij aan de waarheidsliefde te kort gedaan? Waren zij huichelaars en vleiers? In ons oog is de heiligheid van de kloosterlingen der middeleeuwen, vooral van de Premonstratensers en Cisterciënsers — die in hun jeugdigen ijver, in hun hoogsten bloei de wereld hervormden door hunne voorbeeldelooze gestrengheid en volmaaktheid en na eeuwen nog door schrijvers van alle richtingen worden geprezen en bewonderd — een waarborg tegen zulk eene verdichting, veel meer nog tegen geheel onbewezen vervalsching der geschiedboeken. Rosenmund handelt verkeerd, wanneer hij de wonderverhalen verwerpt van schrijvers, die Norbertus hadden gekend, die alles met de meeste nauwgezetheid hebben onderzocht, die, zooals zij ons verzekeren, veel hebben verzwegen, wat door ongeloovige en goddelooze menschen met een schijn van grond kon worden tegengesproken [2]). Waar geloofwaardige getuigenissen van anderen met de biographieën in strijd zijn, moet men volgens de regels der gezonde oordeel-

---

[1]) S. 133.

[2]) *Praefatio ad vitam* B.

kunde naar overeenstemming zoeken en, is die niet te verkrijgen, dan moet men zich houden aan den berichtgever, die, alle omstandigheden in aanmerking genomen, het best op de hoogte was en het meeste gezag heeft. Doch Rosenmund beslist altoos ten nadeele van de twee biografen, die Norbertus het best hebben gekend, het meest met hem hebben omgegaan, en hun verhaal opstelden onder de oogen van brave, van heilige ooggetuigen.

Het spreekt van zelf, dat aan elk menschelijk werk eenige fouten en gebreken aankleven; het is in de verte onze bedoeling niet aan onze schrijvers onfeilbaarheid toe te kennen, maar wij kunnen niet dulden, dat men hen van opzettelijke leugentaal of vleitaal beschuldigt. Hoe goed men het ook meene, welke pogingen men ook aanwende, men zal zich altoos in een of ander punt vergissen. Rosenmund zelf heeft daarvoor bewijzen genoeg. Eene noot, die juist dienen moest, om in onze schrijvers fouten en tegenspraak aan te wijzen, wemelt van onjuistheden [1]). Hij verwart daar Norbertus' bovenkleed met zijn onderkleed en zijne daden met zijne voornemens. Hij zegt daar, dat de schrijvers ongelijk hebben, waar zij vermelden, dat Norbertus door het gemeenschappelijk besluit van het concilie van Fritzlar is opgeroepen, daar dit belegd was, om over den keizer en niet om over Norbertus te beraadslagen. Men begrijpt, welk een onzin daaruit volgt.

Het gaat ook niet aan, den biograaf zoo hard te vallen, omdat hij Norbertus' komst bij Cuno niet *aanstonds*

---

[1]) S. 9, 10, 11

na diens bekeering vermeldt, of omdat hij de gedachten van bisschop Frederik dorst te raden, welke toch uit diens handelingen met genoegzame zekerheid waren op te maken. Op denzelfden toon vaart Rosenmund voort, overal tegenstrijdigheid zoekende, om de biografen, waar zij iets wonderdadigs mededeelen, te logenstraffen, en hen van overdrijving te beschuldigen.

De oudste levensbeschrijvingen of biographieën, waarop ik reeds dikwijls heb gewezen, en welke Rosenmund in zijn werk beoordeelt, zijn beide oorspronkelijk vervaardigd of liever voltooid en gesloten tusschen de jaren 1157 en 1161. De eene, welke men thans *Vita B* noemt, is veel uitgebreider dan de andere. Zij is reeds lang bekend en meermalen herdrukt. De andere, *Vita A*, is beknopter. Zij is de biographie, die door Pertz in 1856 voor de eerste maal werd uitgegeven. Beiden gelijken op elkander als de Evangeliën van Mattheus en Marcus. Wilmans oordeelde, dat *Vita B* eene uitbreiding was van A, doch daar A eenige verhalen bevat, welke in B niet gevonden worden, en omgekeerd B eenige, welke in A niet te vinden zijn, terwijl men geen voldoende redenen kan aangeven, waarom de een den anderen slechts gedeeltelijk zou hebben overgeschreven, heeft Dr. Rosenmund een ander stelsel uitgedacht, om die *gedeeltelijk* letterlijke overeenkomst van beide levens te verklaren. Hij beweert namelijk, dat er eene oudere levensbeschrijving moet bestaan hebben, welke zoowel voor A als voor B ten grondslag heeft gediend. Dit te bewijzen is het hoofddoel van zijn werk. Is hij daarin geslaagd?

Bernhardi heeft zijne stelling bestreden in de *Jenaer Zeitung* van 1875 (n°. 427), waar hij aan de oorspronke-

lijkheid van *Vita* A vasthoudt. Hertel schijnt weder iets nieuws uitgevonden te hebben en splitst datzelfde leven in twee deelen, die verschillende auteurs zouden gehad hebben [1]), doch Dr. van Reeth van Averbode heeft een splinternieuw argument ontdekt, namelijk dit: waar *Vita* A voor den *eersten* keer melding maakt van de kerk van Antwerpen, die aan Norbertus gegeven werd, lezen wij: EANDEM *ecclesiam suam* [2]), een duidelijk bewijs, dat deze woorden zijn overgeschreven, en dat dus *Vita* A niet oorspronkelijk kan genoemd worden, zoodat ten slotte Dr. Rosenmund ondanks alle onnauwkeurigheden en de zwakheid van vele zijner bewijzen, wat de hoofdzaak betreft, gelijk zal hebben, en men eene andere levensbeschrijving zal moeten aannemen, waaruit de schrijver van B, die een Franschman was, zal hebben overgenomen, en waaraan hij zal hebben toegevoegd wat hem nopens Norbertus was ter oore gekomen of wat hij zelf had gezien, terwijl de schrijver van A, die een Duitscher moet geweest zijn, datzelfde oudere leven voor *zijn* volk bewerkt heeft. Doch de schrijver van B vreest den Duitschen keizer, die in 1159 beval, dat zijn naam vóór die des Pausen moest geplaatst worden; daaraan gehoorzaamt hij, geloof ik, reeds op de eerste bladzijde en verzwijgt daarom de belangrijke samenspraak tusschen den Heilige en den Paus [3]).

---

[1]) Hertel, *Einleitung*, S. IV. — *Forschungen zur Deutschen Geschichte*, XX, 587–599.

[2]) Pertz, XII, p. 691. Mij schijnt dit bewijs niet doorslaande. Wat nood, indien alleen dit hoofdstuk uit eene oorkonde is overgeschreven?

[3]) Hefele, *Conciliengeschichte*, V, S 618, 619 — Rohrbacher, XVI, S. 92.

Al zijn echter beide levens slechts de voortzetting of omwerking van een ander, zij verliezen daardoor niets aan gehalte of waarde, want het blijft geschiedkundig zeker, dat ze vóór 1161 zijn geschreven door bekwame en heilige mannen, en dat zij de goedkeuring van even brave als waarheidlievende lieden verwierven. Ten onrechte dus tracht Rosenmund in twijfel te trekken wat aan het allereerste leven is toegevoegd. Zoo hecht hij geen geloof aan hetgeen *Vita* B omtrent Norbertus' eerste preeken te Santen verhaalt [1]). Mij komt het zeer aannelijk voor, dat de Heilige, zoo pas bekeerd, in zijn eersten ijver de ergernissen willende herstellen, die hij gegeven had, toen algemeene vermaningen niet baatten, in bijzonderheden trad en de misdadigers, die wellicht hun goeden naam reeds lang hadden verbeurd, met den vinger aanwees. Rosenmund schijnt den eenvoud der twaalfde eeuw te beoordeelen naar de verfijning der negentiende, en toch, wat hij voor onmogelijk houdt in den pas bekeerden Norbertus, acht hij wel mogelijk voor zijne leerlingen, toen zij, reeds lang bekeerd, onder de leiding van goede meesters een hoogen trap van volkomenheid bereikt hadden. *Sonderbares Spiel des irrenden Gehirns!*

Heeft Rosenmund verschillende plaatsen van *Vita* A en B ongenadig gehavend, niet alzoo heeft hij gehandeld met de beschrijving, welke alleen *Vita* A levert van Norbertus' laatste reis naar Rome en van hetgeen daar tusschen hem, den keizer en den Paus is voorgevallen. De verdediging van die plaats, welke Rosenmund op zich heeft genomen, is der lezing overwaardig [2]).

---

[1]) Rosenmund S. 70, 71.
[2]) S. 82 u. ff.

Op bladzijde 102—104 brengt hij tegen Norbertus eene nieuwe beschuldiging in. Het is de strijd tusschen den Heilige en Rupertus van Deutz, die aan Hertel zijne *offenbare und böswillige Verleumdung* in de pen gaf. Franz Winter heeft die lastering niet gekend en de beschuldiging ook niet voorzien, anders zou hij ze met gemak wederlegd hebben.

Die leemte is, zoover ik weet, tot nog toe niet aangevuld. Daarom wensch ik die taak op mij te nemen en zal er mij van kwijten in een volgend afzonderlijk artikel. Op de aantijgingen van den ketter Abeilardus zal ik niet antwoorden, omdat deze in verschillende levensbeschrijvingen van den H. Norbertus ontzenuwd zijn, hetgeen ik nader hoop aan te toonen in de geschiedenis van den H. Stichter, die ik thans bewerk en eerlang *Deo volente* zal uitgeven.

Heeswijk, 6 Juni 1884.

FR. G. VAN DEN ELSEN,
Ord. Præm.

VERSCHEIDENHEDEN

DECRETEN VAN DE HH. CONGREGATIËN DER RITEN EN DER AFLATEN.

Decretum generale, quo constituitur officium SS. Rosarii B. M. V. non posse amandari ad aliam diem, nisi occurrente officio potioris ritus.

Ne, ob recentem ad ritum duplicis maioris evectionem Officiorum Sanctorum Angelorum Custodum ac Sancti Francisci Assisiensis, Officium, pariter ritus duplicis maioris, Sacratissimi Deiparae Rosarii (quod veluti Festum secundarium putatur) Dominicae primae Octobris affixum, in occurrentia aliquoties illis postponendum et ad aliam diem transferendum sit, nonnulli sacrorum Antistites Sanctissimum Dominum Nostrum Leonem Papam XIII supplicibus votis rogarunt, ut praedictum Officium, attenta speciali cultus devotione, qua ubique a Fidelibus ea die celebrari solet, ad ritum duplicis secundae classis elevare dignaretur. Eiusmodi vero preces quum a subscripto Sacrorum Rituum Congregationis Secretario relatae fuerint eidem Sanctissimo Domino Nostro, Sanctitas Sua constituit, Officium Sacratissimi Rosarii Beatae Mariae Virginis non posse amandari ad aliam diem, nisi occurrente Officio potioris ritus, quemadmodum per Decretum *Urbis* eiusdem Sacrae Rituum Congregationis sub die 6 Augusti 1831 pro Officiis Mysteriorum et Instrumentorum Dominicae Passionis praescriptum fuerat. Contrariis non obstantibus quibuscumque. Die 19 Junii 1884.

D. CARDINALIS BARTOLINIUS
S. R. C. *Praefectus.*
Laurentius Salvati S. R. C. *Secretarius.*

De indulgentiis acquirendis ab iis Christifidelibus, qui recitant Versiculos Angelus Domini *etc. et Antiphonam* Regina Coeli *etc.*

DECRETUM URBIS ET ORBIS.

Ad acquirendas Indulgentias, quas Benedictus XIII Literis

in forma Brevis sub die 14 Septembris 1724 concessit omnibus Christifidelibus, qui recitaverint versiculos *Angelus Domini* etc. ternasque Angelicas Salutationes; et quas Benedictus XIV die 20 Aprilis 1742 confirmavit pro iis etiam, qui tempore paschali recitaverint Antiphonam *Regina Coeli* etc. cum versiculo et oratione propria, necesse est illos versiculos, Angelicas Salutationes, Antiphonam et orationem recitari quando aes campanum dat signum. Necesse ulterius est pro huiusmodi recitatione versiculorum *Angelus Domini* etc. et Angelicarum Salutationum genua singulis vicibus flectere, si excipias dies dominicos a sabbati cuiusque vespere et tempus paschale, quibus tum versiculi illi et Angelicae Salutationes tum Antiphona *Regina Coeli* etc. cum versiculo et oratione propria stando dici debent. Iam vero plerique pii viri Sacram hanc Congregationem Indulgentiis Sacrisque Reliquiis praepositam enixe precati sunt, ut aliquantulum illa duplex conditio adimplenda temperaretur. Siquidem non ubique gentium aes campanum ad hoc signum dandum pulsatur, aut pulsatur ter in die, aut iisdem horis. Insuper contingere quandoque potest, quod signum aeris campani, si detur, non audiatur ab omnibus, aut, si audiatur, aliquis Christifidelis, quominus in genua provolvat et stata hora versiculos recitet, legitimo impedimento detineatur. Sunt tandem innumeri ferme Christifideles, qui versiculos *Angelus Domini* etc. et Antiphonam *Regina Coeli* etc. nec memoria nec de scripto recitare sciunt.

Quapropter Sanctissimus Dominus Noster Leo Papa XIII, ne tot Christifideles ob non adimpletas conditiones spiritualibus hisce gratiis priventur, et quo efficacius omnes Christifideles ad divinae Incarnationis et Resurrectionis mysteria perpetuo grateque recolenda incitentur, in Audientia habita die 15 Martii nuper elapsi ab infrascripto Secretario Sacrae Congregationis Indulgentiarum et SS. Reliquiarum benigne indulgere dignatus est, ut omnes Christifideles, qui legitimo impedimento detenti non flexis genibus nec ad aeris campani signum versiculos *Angelus Domini* etc. cum tribus Angelicis Salutationibus, alio versiculo *Ora pro nobis* etc. et oratione *Gratiam tuam* etc.; tempore vero paschali Antiphonam *Regina Coeli* etc. cum versiculo et oratione propria; aut si nesciant praedictos versiculos, Antiphonam et preces tum memoriter dicere tum legere, quinquies Salutationem Angelicam digne, attente ac devote sive mane, sive circiter meridiem, sive sub vespere recitaverint, Indulgentias superius memoratas lucrari valeant.

Quae quidem benigna Sanctissimi Domini Nostri Papae concessio, ut facile innotescat, Sacra eadem Congregatio praesens Decretum typis imprimi ac publicari mandavit absque ulla Brevis expeditione in perpetuum valiturum. Non obstantibus in contrarium facientibus quibuscumque.

Datum Romae ex Secretaria eiusdem Sacrae Congregationis die 3 Aprilis 1884.

AL. CARD. OREGLIA A S. STEPHANO.
Praefectus
Franciscus Della Volpe *Secretarius.*

DE GIDS VAN DEN CHRISTEN JONGELING OP ZIJNE REIS DOOR HET LEVEN, DOOR EEN PRIESTER DER St. PAULUS-VEREENIGING [1]).

Vele en velerlei zijn de ascetische werkjes, gebeden- en devotieboekjes, die vooral in de laatste jaren van onze Katholieke pers verschenen zijn. Deze rijkdom en verscheidenheid, die ook een ruim debiet doen veronderstellen, pleiten zeker voor den godsdienstzin onzer Katholieke landgenooten en zijn dus een troostvol en verblijdend teeken des tijds; menigeen zal echter met ons bekennen, dat hij niet altijd aanstonds geneigd is, zich zonder voorbehoud bij elke, soms wat vergezochte, soms wat overdreven voorgestelde devotie aan te sluiten, zoodat vele dier werkjes niet in elk opzicht en voor een ieder aanbevelenswaardig te noemen zijn.

Het boekje, welks titel hierboven vermeld staat, durven wij echter onvoorwaardelijk aan elk Katholiek jongeling aanbevelen, ja, wij zouden vurig wenschen, dat een ieder, die belang stelt in die groote zaak, de opvoeding der Katholieke jeugd, de opvoeding van den Katholieken jongeling, tot de verspreiding van dit flinke, degelijke werkje zooveel mogelijk medewerkte.

---

1) Met eene voorrede van den Eerw. Pater H. J. Allard S. J. St. Paulus-Vereeniging. Maastricht, 1883. Prijs 60 cents.

Om een handboekje van deze strekking onvoorwaardelijk goed te keuren, kan men niet gemakkelijk te hooge eischen stellen. Vooreerst moet de schrijver een vroom man van groote ondervinding zijn, die grondige kennis van het menschelijk hart bezit. Gedachtig aan het woord van den H. Chrysostomus: *Quid majus quam adulescentorum fingere mores?* moet hij eene hooge mate van beleid en voorzichtigheid aanwenden, om den jongeling de gevaren, die hem in de wereld wachten, als met den vinger aan te wijzen, en tevens in punten van zeer teederen aard de hoogste kieschheid te bewaren; hij moet evenzeer op het verstand als op het hart, op deugd als op eergevoel weten te werken; keuze van stof en wijze van behandeling, taal en stijl, alles moet er toe bijdragen, om de lezing van zulk een boekje aangenaam en boeiend te doen zijn, opdat hier vooral de gevaarlijke klip van eentoonigheid en verveling vermeden worde. Deze en nog andere eigenschappen moet de schrijver aan zijn ascetischen arbeid weten te geven, wil hij er rijke vruchten van zien.

Na eene aandachtige lezing van bovengemeld boekje, aarzelen wij niet te verklaren, dat deze *Gids van den Christen jongeling*, volgens ons bescheiden oordeel, aan al deze eischen beantwoordt. Uit vromen, Katholieken zin heeft de schrijver, wien het meer om het heil der zielen dan om eigen glorie te doen was, zijn naam verborgen gehouden, doch als het waar is, dat het werk den maker verraadt, dan mogen wij uit dit boekje opmaken, dat hij een priester van veel geleerdheid, deugd en ondervinding moet zijn. Hij is hier geen *asceticus*, die eene of andere devotie verklaart en aanbeveelt, geen geleerde, die over een of ander punt van onzen godsdienst eene verhandeling schrijft, neen, hij is een liefderijk, wijs vader, die velerlei lessen geeft aan een beminden zoon, lessen, die goud waard zijn. Hij doet dit met tact, met overtuiging en zeggingskracht. Waar het te pas komt, staaft hij zijn gevoelen door gepaste aanhalingen uit de H. Schrift en uit de HH. Vaders.

Om de veelzijdigheid der behandelde stoffen te doen zien, laten wij hier de titels der verschillende hoofdstukken volgen:

I. De Christen jongeling in de 19e eeuw. — II. De schat des geloofs. — III. Degelijke deugd. — IV. De tijdgeest. — V. Gezag. — VI. Ouderlijk gezag. — VII. Burgerlijk gezag. — VIII. Kerkelijk gezag. — IX. Vrienden. — X. Lectuur. — XI. Omgang met de wereld. — XII. Omgang met het andere geslacht. — XIII. Bekoringen. — XIV. Op het handwerk. — XV. Op school. — XVI. Wereldsche manieren. — XVII. Deftige manieren. — XVIII. Godsdienstigheid. — XIX. Staat des levens. — XX. De priesterlijke staat. — XXI. De kloosterlijke staat. — XXII. De ongehuwde staat. — XXIII. De staat des huwelijks. — XXIV. Eenige grondspreuken uit de H. Schrift, die ieder Christelijk jongeling gestadig behoort te gedenken.

Dat de Z.Eerw. Pater Allard S. J. volgaarne bereid was eene zeer warme aanbeveling als voorrede hieraan te doen voorafgaan, zal wel niemand verwonderen.

Enkele opmerkingen houde de schrijver ons ten goede. In het 6e hoofdstuk: *Ouderlijk gezag*, komen een paar volzinnen voor, die, tegenover de uiterste kieschheid, overal elders in acht genomen, ons wel ietwat plastisch toeschijnen, en dit moet, dunkt ons, ieder bedaagd lezer aanstonds in het oog vallen. Waar de schrijver spreekt over *Burgerlijk gezag* zouden wij het niet ondienstig gevonden hebben, zoo hij, eenmaal onderscheid makende tusschen lijdelijk en dadelijk verzet, van deze, vaak zoo moeilijk van elkander te onderscheiden, zaken een paar duidelijk sprekende voorbeelden uit de geschiedenis had aangevoerd.

Is de schrijver het met deze overigens geringe aanmerkingen eens, dan hopen wij, dat hij weldra de gelegenheid zal hebben in eene volgende editie aan onze wenschen te gemoet te komen. Moge die tweede uitgave zeer spoedig volgen. Het boekje verdient het ten volle.

M.

EENE PROTESTANTSCHE GETUIGENIS OVER DEN ZELFMOORD.

In het 42ste nummer van de *Allgemeine deutsche Tribunal-Zeitung*, een Protestantsch blad, dat in Leipzig wordt uitgegeven, vonden wij onder de *Verscheidenheden* de volgende opmerkenswaardige mededeeling:

„*Statistiek van den zelfmoord.* In de statistieke tabellen „omtrent den zelfmoord in Pruissen over de jaren 1875—1881 „staat de provincie Schleeswijk-Holstein bovenaan met een „getal van 324 dier ontzettende misdaden op een millioen „inwoners gedurende het jaar 1881; het gemiddeld getal over „die zes jaren was per jaar 287.

„Dit kan geene bevreemding wekken bij diegenen, welke „met dit treurig onderwerp zich nader bekend gemaakt heb„ben. De bevolking van Schleeswijk-Holstein is bijna uitslui„tend Protestantsch, en het is van algemeene bekendheid, „dat de zelfmoord menigvuidiger bij de Protestanten dan bij „de Katholieken voorkomt. De tabellen bevestigen dit op „nieuw. Daarop volgen Saksen en Brandenburg met het ge„middeld getal van 245 en 218. In de drie genoemde provin„ciën bedraagt de verhouding der Protestantsche bevolking „percentsgewijze 98,6; 93,2 en 97. De drie provinciën, welke „het gunstigst staan aangeteekend, zijn Polen, Rijnland en „Westphalen, waar de Protestantsche bevolking niet meer „bedraagt dan 31, 27, 46 per honderd.

„Deze getallen spreken luide en overtuigend. Uit die tabellen „kan met volle zekerheid opgemaakt worden, dat in den Prui„sischen staat, onder eene bijna onvermengd Protestantsche „bevolking, wanneer alle andere omstandigheden gelijk zijn, „het aantal zelfmoorden drie- tot viermaal grooter is dan bij „eene Katholieke bevolking.

„Dit is een natuurlijk en noodzakelijk gevolg van het groote „onderscheid tusschen de verhoudingen, welke in beide ge„zindten gevonden worden en den doorslag geven. Twee „vooral moeten hier in aanmerking komen.

„*Vooreerst* staat de Katholiek, bijzonder door de biecht,

„in veel nauwer betrekking tot zijn zielzorger dan de Pro-„testant. Dit geldt vooral van het platte land en kleinere ge-„meenten: vandaar ook de ongunstige verhouding in grootere „steden. De zelfmoordenaar is in den regel reeds vroeger, „dikwijls langen tijd te voren, van de noodlottige gedachte „geplaagd geworden, om de misdadige hand aan zichzelf te „slaan; ten minste is de neiging daartoe bij hem van vroe-„geren datum. Heeft nu de godsdienst nog niet allen heilza-„men invloed op hem verloren, dan zoekt hij en vindt ook „hulp en troost bij den raadsman zijner ziel. Deze zal van zijnen „kant, als zijn biechtkind hem in de biecht zijn gemoedstoestand „openlegt, hem te hulp komen. Ook stoffelijke en op zijde-„lingsche wijze aangebodene hulp — waartoe een Katholiek „priester, die over eenigen invloed beschikt, allicht gelegenheid „vindt — komt niet zelden voor. Dit alles mist de Protestant.

„Het *tweede* punt is dit. De Katholiek weegt den zelfmoord „zelf zwaar. Moeilijk is het voor hem om, als de dood niet „onmiddelijk op den aanslag volgt, vergiffenis van zijne mis-„daad te verwerven. De zelfmoord is hem eene doodzonde, en „met eene niet vergevene doodzonde op het geweten de eeuwig-„heid in te gaan is voor hem het vreeselijkste, wat hij zich denken „kan. Bij de eenvoudige bevolking van het platte land, welke „toch het grootste gedeelte der geheele bevolking uitmaakt, wer-„ken al die begrippen en verhoudingen nog in volle kracht."

Tot zoover het genoemde dagblad. Wij moeten den oprechten schrijver dank zeggen voor zijne gulhartige bekentenis en openbare belijdenis omtrent de heilrijke werking van den Katholieken biechtvader en vooral van het H. Sacrament der Biecht. Wel verre van nutteloos te zijn hebben zij groote kracht, om een der ongelukkigste kwalen van onze moderne maatschappij te bestrijden. Ten onrechte derhalve worden zij zoo dikwijls beschimpt en in een bespottelijk daglicht geplaatst. Moge die zoo moedig uitgesproken overtuiging van onzen zegsman bij velen onzer dikwijls hartstochtelijke bestrijders weerklank vinden. Het heldere licht der waarheid verdreef dan weldra de duisternis der vooroordeelen. H. R.

De huwelijken tusschen bloedverwanten.

(*Vervolg van bladz.* 20 *vv.*)

III.

Een derde grond, welke voor het verbod der Kerk pleit, is van physieken aard. Deze volgt, zouden we willen zeggen, uit de twee voorgaande, welke wij hiervoren uitwerkten. God heeft de zedenwet gegeven. Hij ook legde aan de Kerk de taak op, om die zedenwet te verkondigen en het onderhouden daarvan te eischen. Maar God is ook de Schepper der stoffelijke natuur. Het is dus niet te verwonderen, dat én de zedelijke én de stoffelijke orde, beide naar hetzelfde streven, en dat de overtreding van de eerste gestraft wordt in de tweede. De wetten der natuur werken ook onder dit opzicht met onveranderlijke standvastigheid; zij volgen hierin eene aandrift, die niet dan van hooger hand kan komen. Wel zal de laatste en diepste natuurlijke grond, waarom huwelijken tusschen naastbestaanden in den regel ongelukkig zijn, moeilijk achterhaald kunnen worden, maar het treurig en waarschuwend feit, dat zij het zijn, is niet te loochenen; wel zullen wij ook hieromtrent de reeds aangehaalde getuigenis van Hugo de Groot moeten onderschrijven: „Wie de zekere en natuurlijke redenen,

„waarom dergelijke huwelijken ongeoorloofd zijn, zou „willen aanvoeren, zal bij ondervinding leeren, hoe moei- „lijk dit is", maar de geschiedenis van het menschelijk geslacht legt haar overtuigend gewicht in de schaal en verwerpt elke ontkenning als roekeloos, als redeloos. Er zijn meerdere geheimen in de natuurlijke orde, voor welke ons verstand geen uitlegging vinden kan, maar welker bestaan te loochenen meer dan dwaas wezen zou. Doch genoeg is het voor ons doel, wanneer wij — zelfs bij volslagen onmacht tot het nasporen van die geheimzinnige oorzaken — de onbetwistbare verschijnselen kunnen toelichten uit de analogie, welke wij allen dikwijls als onnadenkende toeschouwers waarnemen, en kunnen staven uit onwraakbare getuigen en feiten, alsook uit de statistiek, welker uitkomsten heden ten dage vooral een afdoend gezag worden geacht.

Een nauwkeuriger opmerkzaamheid dan wel voorheen aan de natuur geschonken werd, een zorgvuldiger nagaan van de wetten, waardoor zij bestierd wordt, heeft vele van hare geheimen, ofschoon niet volkomen verklaard, toch helderder in het licht gesteld. Daaronder behoort ook dit, dat in de verschillende rijken der natuur de voortplanting binnen dezelfde familie voert tot verzwakking, ontaarding en verminking. Meerdere natuurvorschers, geneeskundigen en physiologen stemmen hierin overeen. De engelsche physioloog Combe heeft daarover de volgende merkwaardige bladzijde geschreven, die wel verdient onder het oog gebracht te worden vooral van hen, die eenige neiging in zich zouden gevoelen om een huwelijk met bloedverwanten aan te gaan: „Als eene „algemeene wet moet aangemerkt worden, dat huwelijken

„tusschen bloedverwanten zonder eenigen twijfel moeten „bijdragen tot verbastering van de stoffelijke en zede- „lijke eigenschappen der nakomelingschap. Deze wet geldt „reeds voor het plantenrijk. In sommige gevallen heeft „de Schepper der natuur een zeer eenvoudigen maatregel „genomen, om te voorkomen, dat de mannelijke bloe- „sems de vrouwelijke van dezelfde plant bevruchten, daar „men bevonden heeft, dat op die wijze het aankweeken „zeer benadeeld wordt. Het is namelijk zoo ingericht, „dat de mannelijke bloesem zijn stuifzaad uitstrooit vóór dat „de vrouwelijke tot opname daarvan ontvankelijk is, „zóódat de bevruchting door het stuifmeel van eene andere „bloem moet plaats grijpen en alzoo een kruisen der „planten bewerkt wordt. Volgens hetzelfde beginsel acht „de landman het nadeelig hetzelfde koren dikwijls ach- „tereen op één zelfden grond te zaaien. In enkele ge- „vallen, wanneer de grond zeer vruchtbaar is en de „planten vol kracht zijn, kan het koren twee — drie- „maal achtereen op dezelfde plaats geteeld worden, zon- „der dat de vermindering even merkbaar wordt, als „wanneer de grondstoffen zwak en onvoldoende waren. „Ditzelfde verschijnsel doet zich in het dierenrijk voor, „en ook onder de menschen wordt het aangetroffen. „Indien de nabestaanden, welke huwelijken met elkander „sluiten, zeer krachtvol zijn en eene voordeelige verstands- „ontwikkeling bezitten, zal hun nakomelingschap niet „zoo veel onder den gewonen maatstaf van het land hun- „ner inwoning dalen, dat het dadelijk in 't oog springt, „en men is in dergelijke gevallen allicht geneigd te ge- „looven, dat de natuurwet hier van hare rechten afstand „doet; en toch doet zij ze gelden: eene natuurwet kent

„geene uitzondering: de kinderen staan altijd op lageren „trap dan zij gestaan zouden hebben, als de ouders zich „vereenigd hadden met niet-bloedverwanten van gelijke „lichaamskracht en van gelijke geestvermogens. Waar „bij ouders, door bloedverwantschap verbonden, een of „ander gebrek bestaat, zal dit bij de kinderen zich in „den duidelijksten en den ergsten vorm vertoonen. Deze „omstandigheid is zoo bekend, en een ieder kan zoo ge„makkelijk zich daarvan overtuigen, dat ik mij daar„mede niet langer wil bezighouden [1])".

Leggen we naast deze schitterende getuigenis van den Engelschen physioloog de niet minder slaande redeneering van een der beroemdste schrijvers en diepzinnigste denkers, van den graaf de Maistre, die aan ons onderwerp al de aandacht van zijn grooten geest wijdde en niet aarzelde den Paus zelven met allen eerbied aan te sporen voor huwelijken tusschen vorstelijke bloedverwanten dispensatie te weigeren, om het uitsterven der vorstelijke familiën te voorkomen en zóó het uitbreken van verwoestende successie-oorlogen te verhinderen. Hij uit zich op de volgende wijze: „Het ware in den tegenwoordigen tijd „voor het heil der menschen zeer te wenschen, dat de „Pausen wederom hun wijze jurisdictie mochten uitoe„fenen over de huwelijken der vorsten door eene een„voudige weigering, welke den bijval van het verlichte „Europa zou moeten inoogsten. Heillooze godsdienstige „twisten hebben Europa in drie groote familiën gesplitst: „de Latijnsche, de Protestantsche en die welke men de

[1]) *Das Wesen des Menschen und seine Verhältniss zur Aussenwelt.* Aus dem Englischen des George Combe von Dr. Hirschfeld. Bremen, 1838. S. 207 ff.

„Grieksche pleegt te noemen. Deze scheiding heeft den „kring voor de huwelijken der vorsten uit de Latijnsche „familie zeer beperkt; bij de twee anderen is zonder twijfel „minder gevaar, dewijl de onverschilligheid omtrent de „godsdienstige leerstukken zich gemakkelijk elke soort „van overeenkomst laat welgevallen; alleen bij ons is het „gevaar onmetelijk groot. Is men niet aanstonds op zijne „hoede, dan zullen alle doorluchtige geslachten hunne „vernietiging met spoed tegemoet gaan, en het zou zonder „twijfel eene misdadige zwakheid verraden, zoo men het „kwaad, dat reeds begonnen is te werken, wilde be- „dekken. Men zij daarop bedacht, terwijl het nog tijd „is. Daar elke *nieuwe* dynastie een plant is, die slechts „in vergoten bloed opgroeit, zoo stelt de verwaarloozing „van de meest duidelijke beginselen Europa en bijge- „volg de geheele wereld bloot aan een eindeloos bloed- „vergieten. O, vorsten! die wij beminnen, die wij ver- „eeren, voor wie wij bereid zijn op de eerste aanmaning „ons bloed te vergieten, behoedt ons voor *successie-oor-* „*logen*. Wij hebben ons met uwe geslachten op het in- „nigste verbonden, houdt ze in stand. Gij zijt aan uwe „vaderen opgevolgd, waarom wilt gij niet, dat uwe zonen „u opvolgen? Waartoe zou onze toewijding u dienen, „als gij die nutteloos maakt? Laat dan de waarheid tot „u doordringen, en terwijl de Hoogepriester door heillooze „aanslagen in een toestand is gebracht, dat hij u soms „de waarheid niet onomwonden zeggen kan, duldt ten „minste, dat een van uwe getrouwste dienaren die bij „u ingang doe vinden.

„Welke wet der geheele natuur is aan minder twijfel „onderhevig dan de wet, die bepaald heeft, dat alles,

„wat groeit op aarde, een vreemden bodem verlangt? Het „zaadkorreltje kiemt met weerzin op denzelfden bodem, „welke den stengel droeg, waaruit het voortsproot. Het „koren der bergen moet op de effene vlakte, dat der „vlakte op de bergen gezaaid worden; overal begeert „men zaad uit de verte. Deze wet komt in het dieren„rijk nog schitterender uit; ook alle wetgevers brachten „haar hulde door min of meer uitgestrekte verbodswetten. „Bij de volkeren, die zich zoo verre vergaten, dat zij „de huwelijken tusschen broeders en zusters veroorloofden, „brachten die echtverbintenissen monsters voort. De Chris„telijke wet, waarvan een der meest onderscheidende ken„merken is, dat zij zich van de algemeene ideeën meester „maakt, om ze te vereenigen en te vervolmaken, strekte „die verbodsbepalingen veel verder uit, en al beweert „men, dat er somwijlen overdrijving onder dit opzicht „heerschte, nooit hebben de kerkelijke wetten de streng„heid der Chineesche wetten geëvenaard [1]). In de stof„felijke wereld zijn de dieren onze leermeesters. Maar welk „een betreurenswaardige verblindheid is het, dat een „mensch, die een aanmerkelijke som zou besteden, om „bij voorbeeld een Arabisch paard met een uit Normandië „te paren, zonder schroom voor zichzelf eene echtge„noote uit zijn eigen bloed kiest. Gelukkig zijn niet al „onze misslagen terstond doodelijk; toch blijven ze inder„daad misslagen en alle worden doodelijk op den duur, wan„neer ze volgehouden en telkens herhaald worden. Dewijl „elk organisch schepsel een beginsel van vernietiging in

[1]) In China worden niet meer dan 100 famllie-namen gevonden Het huwelijk tusschen personen, die denzelfden naam voeren, is verboden, ook dan zelfs al bestaat er tusschen hen geen bloedverwantschap meer.

„zich draagt, zal ook, wanneer twee zulke beginselen „zich vereenigen, een derde voortgebracht worden, onver- „gelijkelijk slechter; want al de krachten, welke zich „vereenigen, verdubbelen niet alleen, maar zij vermenig- „vuldigen zich. Heeft de Paus het recht, om te ontheffen „aan de gevolgen van physieke wetten! Ik ben een oprecht „en stelselmatig aanhanger van zijne voorrechten, even- „wel beken ik, dat zulks mij onbekend is. Zonder twijfel, „buitengewone omstandigheden eischen somwijlen, of ver- „oorloven ten minste, buitengewone verordeningen, maar „men moet ook wel weten, dat elke uitzondering op de „wet, welke door de wet veroorloofd is, de neiging heeft, „om zelve wet te worden. Als mijn eerbiedige stem zich „zou kunnen verheffen tot die hooge sferen, waar voort- „sluipende dwalingen zulke noodlottige gevolgen kunnen „voortbrengen, zij zou niet aangemerkt mogen worden „als die der vermetelheid of des onverstands. God gaf „aan de vrijmoedigheid, aan de trouw, aan de oprecht- „heid een nadruk, welke evenmin na te volgen als te „miskennen is [1])".

Wel zal niemand zoo vermetel durven zijn, dat hij de slaande bewijzen, in bovenstaande aanhalingen ontwikkeld, zou meenen te kunnen ontzenuwen. De redeneeringen der genoemde geleerden steunen op onwraakbare physieke feiten, onveranderlijke natuurwetten, welke evenmin kunnen geloochend worden als de wetten der zwaartekracht, of van het warmte-gevend vermogen der zon. De voor zijn bedrijf berekende landman of veefokker kent die natuurwetten en zal, opdat hij geen schade lijde in zijne vruchten

---

[1]) *Du Pape*, II, VII, p. 217—224.

of in zijne kudde, met angstvolle bekommering zijne voorzorgen nemen en alle doeltreffende maatregelen kiezen; maar als het de belangen geldt van een nakomelingschap, als de lichamelijke gesteltenis en zelfs de verstandelijke vermogens van minder of meer verwijderde afstammelingen op het spel staan, mag er dan onbedachtzaam, roekeloos zelfs gespeeld worden met het geluk en den vrede der huisgezinnen, met de belangen van eene geheele familie. Te lichtvaardig acht men zich van alle verantwoordelijkheid ontheven, wanneer slechts eene kerkelijke dispensatie is verkregen; maar de dikwijls afgedwongene opheffing van het kerkelijk verbod, de door omstandigheden geeischte vrijstelling van eene door natuur, rede en godsdienst voorgeschrevene wet, kan niet altoos een waarborg zijn tegen de physieke gevolgen van eene verbintenis, welke reeds door de natuur veroordeeld is en blijft. De beroemde schrijver en diepzinnige wijsgeer, dien wij boven sprekende invoerden, De Maistre, wijst vooral op de nadeelige gevolgen, welke huwelijken tusschen bloedverwanten in vorstelijke familiën aanrichten; hij herinnert aan het uitsterven van regeerende geslachten en aan de oorlogen en sociale beroerten, die daarmede gepaard gaan, aan het verzwakken van de banden, welke eeuwen lang het volk aan hun vorstelijk stamhuis verbinden. Hij had er bij kunnen voegen, dat de spruiten uit huwelijken tusschen bloedverwanten zeer dikwijls onder verstandelijk opzicht niet op dien trap staan, welke geboorte en hooge stand van hen vorderen, zoodat zij gevaar loopen de speelbal van wisselende partijverhoudingen te worden. Daarenboven spreekt het van zelf, dat deze nadeelige gevolgen naar geest en lichaam niet alleen in vorstelijke stam-

huizen worden gevonden, maar bij alle andere familiën kunnen nagewezen worden, het moge dan in meerderen of minderen graad, in verwijderde of meer nabij zijnde toekomst zijn.

Eene overoude ondervinding heeft deze bedroevende waarheid bij onze Duitsche naburen in een spreekwoordelijk gezegde uitgedrukt: *Keine Erben, oder Verderben, oder früh Sterben.*

Reeds de heilige Gregorius de Groote maakte er opmerkzaam op, dat huwelijken tusschen bloedverwanten dikwijls kinderloos blijven, en in overeenstemming met natuurkundigen en geneesheeren, zoowel van ouderen als van nieuweren tijd, aarzelt Robert von Mohl niet te beweren: „Volgens natuurkundige wetten, waarvan ons de „laatste grond wel verborgen is, maar welke evenwel als „ontwijfelbaar zeker gelden moeten, hebben de huwelijken „tusschen bloedverwanten niet zelden slechte gevolgen „ten opzichte der lichamelijke en verstandelijke ontwik„keling [1])". En wat het uitsterven van dergelijke familiën betreft, de Parijsche geneesheer Devay maakt in zijn werk gewag van eene omstandigheid, welke een allertreurigst licht werpt op de geschiedenis van vele familiën, die reeds lang tot het verledene behooren. „Het uitsterven" — merkt hij op — „van vele adellijke geslachten, vooral in de „zeventiende eeuw, heeft zijn grond in de ongeoor„loofde echtverbintenissen, welke aangegaan werden, om „den uiterlijken glans der familiën te verhoogen en hare „bezittingen te vermeerderen [2])." Ook Duitschland kan

---

[1]) *Staatsrecht, Volksrecht und Politik.* Tübingen. 1860. B. I. S. 139.

[2]) *Du danger des mariages consanguins sous le rapport sanitaire.* 1862. Victor Masson.

van die rampzalige gevolgen gewagen. Als eene opheldérende aanmerking op de redeneering van den Parijschen medicus geeft Dr. H. Kleine [1]) deze berekening: „Van „de 1029 adellijke geslachten, welke in 1870 nog in „Duitschland, Oostenrijk en Hongarije bestonden, konden „niet meer dan 99 den oorsprong van hun stamboom „vóór het jaar 1650 aanwijzen; de overigen waren van „jongere dagteekening". Verder gaf hij nog deze aanmerking ten beste: „In de laatste 80 jaren zijn — een „schrikwekkend en buiten alle verhouding staand groot „aantal — 318 adellijke familiën uitgestorven, en houdt „de sterfte in gelijke mate aan, dan zullen de graven en „baronnen weldra niet meer genoemd worden".

Mannen, wien het heil der bevolking ter harte gaat, zijn over de nadeelige gevolgen der besprokene huwelijken diep getroffen. Hooren wij slechts de droeve klacht van een bisschop uit het Zuiden van Frankrijk, die ze aan de geloovigen van zijn bisdom voorstelt als een geducht, steeds toenemend gevaar.

„Wat ons bedroeft, wat in staat is ons met levendige „bekommernis te vervullen, dat is het steeds toenemend „aantal van aanvragen om dispensatie, welke ons toege„zonden worden, en bijgevolg de vermeerdering van die „huwelijken, welke de Kerk nimmer dan met weerzin, „slechts om zwaarwichtige redenen en alleen in een bijzon„der geval toestaat. Die uitzonderingen worden van dag tot „dag menigvuldiger; zij doen ons vreezen, dat de regel „verbroken zal worden en dat de goede vruchten te loor

---

[1]) *Der Verfall der Adelsgeschlechter statistisch nachgewiesen.* Leipzig 1880.

„zullen gaan, welke de Kerk van hare verbodsbepalingen „verwacht voor het heil der Christelijke maatschappij." Na met warmte gewezen te hebben op het geestelijk en maatschappelijk voordeel, dat de Kerk beoogde, toen zij hare wetten afkondigde, namelijk om eene grootere uitbreiding te geven aan de liefde en aan de broederschap, om de betrekkingen van het eene volk met het andere menigvuldiger en tevens vriendschappelijker en minzamer te maken, om de goede zeden in den huiselijken omgang te handhaven, gaat de prelaat over tot beschouwingen, welke in verband staan met de gezondheidsleer. Zijne rijpe ondervinding en scherpzinnigheid lichten hem op dien weg voor en men zal ons dank wijten, als wij aan den geleerden bisschop nog eens het woord verleenen, nu hij de kern der kwestie raakt:

„De ondervinding bewijst ons, dat de huwelijken, welke „door de Katholieke wet verboden zijn, niet minder af- „gekeurd worden door de natuurwet. Men ziet dikwijls, „dat zij door eene bedroevende onvruchtbaarheid getroffen „worden, en zoo zij zich vermenigvuldigen, zoo zij in de- „zelfde familiën worden herhaald, brengen zij na eenige „geslachten als een natuurlijk gevolg verzwakking in de „lichamelijke gesteldheid der kinderen teweeg, dikwijls „ook eene nog betreurenswaardiger vermindering der gees- „telijke vermogens en eene verbastering der zedelijke „krachten. De natuurwet is hier in volkomene overeen- „stemming met het verbod der Kerk, en deze wet — „merken wij dit wel op — is niet alleen aan het men- „schelijk geslacht eigen; zij beheerscht alle levende wezens „in alle graden en in alle sferen der schepping, zelfs be- „reikt zij die, wier leven op den laagsten trap staat en

„slechts in wasdom zich openbaart. Volgens de wet des „Scheppers mag de levensstroom niet altijd over den- „zelfden bodem vloeien; zijn loop moet voortdurend on- „derbroken worden, om voortdurend in een nieuw gewest „en onder van elkander verscheidene luchtstreken met „nieuwe kracht voort te stroomen. Onder die voorwaarde „alleen kunnen de levende wezens hunne oorspronkelijke, „hunne eerste levenskracht behouden. Zoodanig is de al- „gemeene regel, door God voor het voortplanten van „Zijne werken vastgesteld. Mocht het kwaad, hetwelk wij „bestrijden, aanhouden en al verder en verder zich uit- „breiden, dan zou de nadeelige invloed daarvan gedu- „rende een langen tijd inwerken op de bronnen, waaruit „de geslachten zich telkens hernieuwen, de toekomende „eeuwen zouden de bittere vruchten van die ordelooze „afwijking inoogsten en geene andere geslachten van „menschen voortbrengen dan zedelijk en lichamelijk ont- „aarden [1])."

Allengs zijn wij afgedwaald naar het rijke, maar ook treurige gebied der statistiek, naar dat uitgestrekte veld, waar zoovele onloochenbare feiten eene bedroevende getuigenis afleggen voor de waarheid, dat de natuur zelve de overtreding harer wetten wreekt en tot in het nageslacht der overtreders hare straffende gerechtigheid doet gevoelen. Zulke overtredingen der natuurwet richten verwoestingen aan in het anders zoo schoon en kunstmatig samenstel van het menschelijk organisme. Nu eens zal de natuur een mismaakte gestalte aan hare bastaardkin-

---

[1]) *Lettre pastorale de l'évêque de Viviers sur l'importance des lois ecclésiastiques, qui défendent les mariages entre parents.* 1856.

deren geven; een andermaal verminkt zij hen; menigwerf weigert zij haren dienst of drukt aan zulke afstammelingen een kenmerk in, dat hun afkomst verraadt; niet zelden ontzegt zij hun het gebruik van sommige organen des lichaams of vermogens der ziel.

De Fransche, hierboven reeds genoemde, geneesheer Devay, wijdt in zijn aangehaald werk meer dan honderd bladzijden aan statistieke opgaven, omtrent de gevolgen van de huwelijken tusschen bloedverwanten, tegen welke hij ten ernstigste waarschuwt met een fijnheid van tact, welke de geheimen der familiën ongeschonden laat, en tevens met eene overtuiging, welke den kundigen geneesheer en den waren menschenvriend in hem doen bewonderen. Het ware te wenschen, dat zijn menschlievend werk ook hier te land meer gekend, zijne waarschuwingen en wenken meer algemeen gewaardeerd werden: zijn doel zou in uitgebreideren kring bereikt worden. Wij voor ons kunnen ons slechts tot de meest sprekende algemeene beschouwingen bepalen en moeten ons kortheidshalve van het vermelden veler bijzondere feiten onthouden.

Reeds in zijn eerste werk [1]), in het jaar 1846 uitgegeven, vermeldde hij, dat zijne opmerkingen omtrent huwelijken tusschen bloedverwanten het getal van negen en dertig bereikten, waarvan dertien binnen den kring van zijne eigene kennissen. Van die negen en dertig huwelijken bleven *acht* kinderloos; *vier* daarvan brachten kinderen voort, welke aan klierziekte leden; *één* van

---

[1]) *Hygiène des familles.*

die huwelijken had tot vrucht één kind, hetwelk door eene afzichtelijke melaatschheid aangetast was. Van de zes en twintig andere gevallen, hem door gezaghebbende getuigen medegedeeld, waren elf onder verscheidene opzichten ongelukkig: één kind, lijdende aan vallende ziekte, was de eenige vrucht van een dier huwelijken; drie andere brachten kinderen voort, die of met waterhoofden geboren waren of in stuiptrekkingen een vroegtijdigen dood stierven; onder de zeven overige van die huwelijken waren *twee* onvruchtbaar, en de andere *vijf* brachten een kroost voort, waarvan de gezondheidstoestand veel te wenschen overliet. In het geheel bleven er van die 39 huwelijken slechts *vier* over, waarvan de kinderen een middelmatigen gezondheidstoestand genoten.

Sinds het jaar 1846 tot aan 1862, het jaar van de tweede uitgave des werks, dat wij bespreken, had hij 82 aanteekeningen gemaakt. Het treurig resultaat daarvan was als volgt: 14 huwelijken bleven kinderloos; daarenboven telt hij als gevolg van deze 82 en van de bovenvermelde 39 huwelijken 17 familiën op, waarin de kinderen door veelvingerigheid misvormd waren. Zelfs wordt er in het departement de L'Isère een dorp gevonden, met name Iseaux, dat bijna geheel van het verkeer met de buitenwereld is afgesloten; de bewoners huwen sinds jaren onder elkander, maar ook bijna allen, mannen en vrouwen, hebben één vinger te veel aan de hand, één teen te veel aan den voet. Eveneens is volgens Devay's aanmerkingen de hazelip en de misvormde voet een niet ongewoon verschijnsel bij de kinderen uit verboden huwelijken gesproten. Zeer menigvuldig is het *albinisme*, dat zich openbaart door het witte van de

huid en van de haren en het donkerroode van den oogappel, waarvan een gebrekkig zien het gevolg is. Onder anderen geeft onze zegsman het volgende sprekende voorbeeld: in een dorp van het district Yverdon huwden twee broeders met twee zusters, hunne volle nichten; uit het eene huwelijk werden vijf, uit het andere twee kinderen geboren; maar *alle zeven* waren *albino's* in den hoogsten graad. Toen later een der broeders hertrouwd was met een niet-verwante, mocht hij zich in het bezit van vier volmaakt gezonde spruiten verheugen. Tot besluit van zijn hoofdstuk over de lichamelijke misvormdheden of onregelmatigheden, geeft hij deze samenvatting: op 121 huwelijken, tusschen bloedverwanten gesloten, vinden wij niet minder dan 52 afwijkingen van den gewonen regel der natuur.

Hoogst leerzaam is ook dit voorbeeld. In het Zuiden van Frankrijk leefde eene familie, uit twee zonen en vier dochters bestaande, allen gezond en krachtig gebouwd. Drie van genoemde kinderen gingen huwelijken aan met bloedverwanten, drie met vreemden. Het lot van de kinderen uit die huwelijken gesproten, geeft ons de hier volgende tabel:

Huwelijken met bloedverwanten.

1 dochter	had	11	kinderen;	van	deze	stierven	vroegtijdig	11
1 zoon	„	8	„	„	„	„	„	6
1 dochter	„	5	„	„	„	„	„	3
		24						20

De 20 vermelde kinderen stierven aan waterhoofden of aan hersenschudding.

Huwelijken met vreemden.

1 zoon	had	6	kinderen;	van	deze	stierven	vroegtijdig	2
1 dochter	„	7	„	„	„	„	„	0
1 „	„	9	„	„	„	„	„	1
		22						3

Een der meest gewone gebreken van kinderen, uit huwelijken tusschen bloedverwanten geboren, is de doofstomheid. Devay haalt daarvan het volgend sprekend voorbeeld aan: „Een huwelijk, tusschen neef en nicht „gesloten, bracht 8 kinderen voort: daarvan waren 4 „doofstom geboren, 1 was zeer zwak van verstand, 2 leden „aan verregaande hardhoorigheid". Een geneesheer, met name Chazarain, in het doofstommen-instituut te Bordeaux werkzaam, deelde aan Devay de volgende bijzonderheid mede: „Van de 39 mannelijke patiënten waren „er 11 uit bedoelde huwelijken, en van de 26 vrouwe„lijke 9, die daarenboven nog 7 doofstomme neven of „nichten hadden". Van de 29.500 doofstommen in Frankrijk behooren de meeste tot die departementen, waar het verkeer met andere streken het meest belemmerd is en bijgevolg de huwelijken tusschen bloedverwanten menigvuldiger zijn. Laatstgenoemde huwelijken bedragen in geheel Frankrijk 2% van alle, die gesloten worden, maar onder de doofstommen te Lyon stammen 25 en te Parijs 28 op de honderd uit dergelijke huwelijken.

Bijzonder leerrijk is de volgende statistieke tabel, door een geneesheer opgemaakt, waarin de graad van bloedverwantschap bijna in gelijke verhouding tot het getal ongelukkige kinderen staat:

Graad van bloedverwantschap.	Getal van ouders. 1.	Getal van kinderen. 2.	Getal v. gezonde kinderen. 3.	Getal van misvormde of zieke kinderen 4.	% van kol. 4.
Neven en nichten in den 3den graad.	13	71	42	29	40.8
Neven en nichten in den 2den graad.	120	626	360	266	42 5
Neven en nichten in den 1sten graad.	630	2911	955	1956	67 2
Oom of tante met nicht of neef . .	12	53	16	43	81.1

Uit het bovenstaande leeren wij genoegzaam, hoe ongelukkig de toestand van die kinderen in Frankrijk is, welke hun leven te danken hebben aan ouders, die in graden, door de Kerk en de natuur verboden, huwden. Ook andere landen leggen van hetzelfde feit bedroevende getuigenissen af. Een paar voorbeelden mogen hier volstaan.

In de Vereenigde Staten van Noord-Amerika treft men onder de kleurlingen op de 47 één doofstomme, bij de blanken daarentegen is de verhouding 1 op 4292. Het meerder of minder getal van huwelijken tusschen bloedverwanten geeft den grond voor die ongelijke verhouding. In China, waar huwelijken tusschen bloedverwanten geheel verboden zijn, worden bijna geene doofstommen gevonden. Behartigenswaardig is wat de hoofdredacteur van de *Fredericsburg-News* reeds in 1854 schreef: „In de provincie, waar ik geboren werd, heb„ben de leden eener familie, welke in het geheele land „zoowel om haar groot vermogen als om haar karakter „in hoog aanzien stond, zich onderling sinds vele ge„slachten in het huwelijk verbonden. Het gevolg daar„van is, dat nauwelijks een derde gedeelte der nu levende

„personen, mannen en vrouwen, vrij van misvorming of „gebreken is. De eene heeft slechte oogen, de andere „is door huidziekte aangetast, een derde is zwak van „verstand, een vierde blind, een vijfde lam, een zesde „heeft het hoofd van een kind; ter nauwernood vindt „men een of ander lid, dat geheel vrij is van alle ge„breken des lichaams of des geestes".

Howe, een Amerikaansch geneesheer, vestigde zijne aandacht op 17 huwelijken tusschen bloedverwanten: van de 95 kinderen, uit die huwelijken geboren, waren 35 in hunne verstandelijke vermogens gekrenkt, 12 scrophuleus, 1 doof en 1 dwergachtig.

Volgens opgaven van Dr. Remiss, stamden 15% van alle krankzinnigen in de Vereenigde Staten uit huwelijken met bloedverwanten, en Darwin bewees in eene voorlezing, te Londen gehouden, dat *de helft* van alle waanzinnigen en krankzinnigen, die in de krankzinnigengestichten van Engeland en Schotland verpleegd werden, uit dergelijke huwelijken geboren waren: in Engeland en Wallis 4308 van de 8170, in Schotland 541 van de 1178.

Eensluidend zijn de getuigenissen, welke ook uit Duitschland als eene waarschuwende stem opgaan. In een gezondheidsstaat van het provinciaal krankzinnigen-gesticht in Silezië, ingediend door den hoofdgeneesheer dier inrichting, Dr. Martini, wordt door getallen bewezen, dat onder de Katholieken in Silezië, in verhouding der getalsterkte van de anderen gezindten, de minste krankzinnigen gevonden worden [1]). Genoemde geneesheer, de Evange-

[1]) In 1861 werd te Berlijn geconstateerd, dat voor de Israëlitische huwelijken — zeer dikwijls tusschen bloedverwanten gesloten — 1 geval op de 673, voor de Protestantsche 1 op de 2173 en voor de Katholieke 1 op de 3173 voorkwam.

lische leer toegedaan, aarzelt niet te bekennen: „Tot het „feit, dat het meest de Joden, vervolgens de Protestanten, en „het minst de Katholieken aan krankzinnigheid onderhevig „zijn, draagt wellicht de omstandigheid bij, dat bij de „Evangelischen de erfelijke aanleg veel gemakkelijker „verbreid wordt, dewijl bij hen niet, zooals bij de Katho- „tholieken, eene kerkelijke wet het huwelijk onder naaste „bloedverwanten verbiedt. Dezelfde reden zal wel de voor- „naamste aanleiding wezen, waarom de krankzinnigheid „zoo ontzettend veelvuldig onder de Joodsche bevolking „zich vertoont". In volkomen overeenstemming hiermede is het oordeel van den statisticus Dr. Koch: „De Joden „hebben een groot aandeel onder het getal der krank- „zinnigen en idioten. Om dit altoos klimmend aantal van „idioten en krankzinnigen bij de Joden uit te leggen, „moet men de omstandigheid in aanmerking nemen, dat „bij hen veel meer dan bij de leden van andere gezindten „de huwelijken in verwante familiën voorkomen, iets wat „het gevaar verhoogt, dat hunne physieke gesteldheid „ontaardt. Evenals bij het idiotisme komt ook bij de „krankzinnigheid het grootste gedeelte der lijders op de „Joodsche bevolking: op de 1000 lijders 3.26 aan idiotisme „en 3.69 aan krankzinnigheid. Dat komt daar vandaan, „dat zij meestal binnen een begrensd gebied en bijgevolg „onder naaste bloedverwanten huwelijken aangaan, wat „op de nakomelingschap, vooral wanneer in de familie „reeds overerfelijke ziekelijke verschijnselen aanwezig zijn, „een hoogst nadeeligen invloed moet uitoefenen". Dezelfde schrijver staaft ook met overtuigende bewijzen, dat de doofstomheid en doofheid in meerdere mate bij de Joden

aanwezig zijn dan bij de Christenen en voert als oorzaak daarvan aan het huwen met bloedverwanten [1]).

Opmerkenswaardig is de mededeeling van Dr. Carl Mayer in München, dat in het koninkrijk Beijeren het getal van doofstommen voor meer dan het dubbele — het zielental in berekening gebracht — bij de Protestanten gevonden wordt.

Wij zijn aan het einde van onzen arbeid gekomen of liever: wij achten ons verplicht daaraan een einde te maken. Slechts in algemeene trekken konden wij dit hoogst belangrijk onderwerp behandelen, met enkele voorbeelden mochten we onze beschouwingen staven, niet dan eenige weinige getuigen voor onze beweringen oproepen. Geen wonder, dat deze kwestie de algemeene aandacht trekt en al meer en meer bezig houdt. Zij grijpt te diep in het maatschappelijk leven der volken, zij staat in te nauw verband met de zedelijkheid der huisgezinnen en der familiën, dan dat zij in het voorbijgaan als eene bloot wetenschappelijke kwestie besproken kan worden. Eenmaal onder de vragen van den dag opgeworpen, kan zij geen voldoende oplossing vinden, tenzij volgens den geest der kanonieke wetten. De huwelijken tusschen bloedverwanten zijn in onmiskenbare tegenspraak met de wet van God, met de eischen der natuur, met de krachten der menschen; het natuurlijk instinct heeft er een afkeer van; sinds onheugelijke tijden hebben de zeden en de godsdienstige gebruiken van verschillende volkeren zich met kracht daar-

[1]) *Zur Statistik der Geisteskrankheiten* von Dr. Koch, Stuttgart. S. 110.

tegen verzet. En wie goddeloos genoeg is, om zich tegen Gods wet hardnekkig te durven verzetten, of wie door zulk een onredelijk vooroordeel is bevangen, dat hij de wetten der Kerk, alleenlijk omdat zij door de Katholieke Kerk gegeven zijn, met een verachtelijk schouderophalen bespot, zal ten minste, al is het met weerzin, gehoor moeten verleenen aan de luid sprekende stem der natuur, welke aan hare dringende waarschuwing kracht bijzet door te wijzen op de tallooze, ongelukkige slachtoffers van verbodene echtverbintenissen, onschuldige slachtoffers, die door zwakheden en ziekten en wanschapenheid, door het missen van een of ander zintuig, of door het gekrenkt zijn in hunne geestvermogens, de droevige kenmerken ten toon spreiden van het ondoordacht huwelijk hunner verwante ouders. Wie is er onder de gehuwden, die geen nakomelingschap wenscht, op hechte grondslagen gevestigd en in welstand levende? Maar als de natuur hem afstammelingen weigert, vergaderen zij dan hunne schatten niet voor anderen? Zij wenschen dat hunne toekomstige erfgenamen eene geëerde plaats in de maatschappij innemen. Maar zoo deze niet dan stompzinnigen, niet dan zwakken van verstand zijn, op welke sport van de maatschappelijke ladder zullen zij dan moeten staan? Zij wenschen, dat hun kroost het leven kunne genieten. Maar als hunne spruiten ziekelijk en zwak zijn, zullen zij dan niet voortdurend geplaagd worden door het beeld des doods, in welks schaduw alle levensvreugde verdwijnt?

Opmerkelijk is het, hoevele der beroemdste geneeskundigen al luider en luider hunne menschlievende stem verheffen tegen de huwelijken tusschen bloedver-

wanten. Hunne redeneering steunt natuurlijk op geneeskundige gronden: dit is ook hun eigenaardig gebied. Toch aarzelen zij niet om, door die redenen alleen geleid, een beroep te doen op de staatsmacht ter bereiking van het doel, dat zij tot heil der menschheid beoogen. Vernemen wij, tot besluit van onze verhandeling, de volgende welsprekende klacht: „Dewijl huwelijken tusschen bloedver-
„wanten ook de droevige eigenaardigheid hebben, dat
„zij de kinderen, welke daaruit geboren worden, aan de
„ernstigste ziekelijkheid blootstelt, is het ons zeker ver-
„oorloofd die huwelijken te beschouwen als eene inbreuk
„op den algemeenen gezondheidstoestand, en onze plicht
„gebiedt ons daarop de waakzaamheid van den wetgever
„te vestigen. Wanneer men bedenkt, dat elke handeling,
„welke een lid der maatschappij, al ware het ook voor
„een korten tijd, ongeschikt voor den arbeid kan maken,
„door de wet gestraft wordt, dan begrijpt men niet, hoe
„zij echtverbintenissen door haar gezag bevestigt, waar-
„van de spruiten, geboren met de kiem van allerlei soort
„van ziekten, dikwijls niet in staat zijn, om in hunne
„eigene behoeften te voorzien en, afgezonderd levend
„in het midden zelf der maatschappij, geen ander voor-
„uitzicht hebben dan een treurig leven, vol ontberingen,
„vol bitterheden, vol ellenden. Hoe! de wet neemt met
„zooveel zorg de belangen der kinderen ter harte — immers
„vooral met het oog op de kinderen spreekt het Burgerlijk
„Wetboek de onverbreekbaarheid des huwelijks uit — en
„zij zou zich niet vóór alles bezig houden, om hun het
„voornaamste van alle goederen, de gezondheid, te ver-
„zekeren? Zij vreesde zonder twijfel inbreuk te maken
„op de meest geroemde overwinning des nieuwen tijds, op

„de persoonlijke vrijheid; maar in haren eerbied voor „de vrijheid heeft zij het verstandige en het nuttige ge- „bruik met het misbruik daarvan verward. Hoe kostbaar „dat voorrecht ook in onze oogen zij, toch kunnen wij „niet aannemen, dat de wet, onder het valsche voor- „wendsel van de vrijheid te eerbiedigen, het recht zou „hebben aan haar de gezondheid, het geluk en, men „zou zelfs kunnen zeggen, het bestaan van een gedeelte „der menschheid op te offeren. China, over welks be- „schaving wij met zooveel verachting oordeelen, omdat „wij ze niet kennen, heeft beter de wezenlijke rechten „der toekomstige geslachten begrepen. Zijne wetgeving „ten opzichte van het huwelijk, gegrondvest op eene „diepe kennis van de wetten des levens, legt eene schit- „terende getuigenis af, dat het zorg draagt voor het on- „derhouden dier wetten en dat het aan de familiën de „groote ongelukken, welke het gemis van het kruisen „der geslachten ongelukkiger wijze aanbrengt, heeft willen „besparen door het huwelijk te verbieden niet slechts „tusschen bloedverwanten, maar zelfs tusschen die per- „sonen, welke denzelfden naam dragen, zonder meer „bloedverwanten te zijn. Waarom zou onze wetgeving, „zonder de strengheid van China na te volgen, geen „voordeel trekken uit de leer der Katholieke Kerk? „Waarom kan zij de wijze verbodsbepalingen niet over- „nemen, welke deze vastgesteld en algemeen gehand- „haafd heeft, zoolang de kerkelijke wet niet door de „burgerlijke overheerscht werd.

„De slachtoffers van de echtvereenigingen tusschen „bloedverwanten zijn helaas talrijk genoeg, om de regee- „ringen eindelijk te doen begrijpen, dat het haar plicht

„is, om een einde aan zulk een misbruik te maken „en om in hare wetten de bloedverwantschap als een „huwelijksbeletsel op te nemen en te handhaven. De be„langen van den staat zoowel als de zeker nog heiliger „belangen der menschheid vragen dringend die verbete„ring. Want — men bedriege zich niet — het getal zwak„ken, welke jaarlijks aan het onderzoek van den raad „van appèl, tot herziening van de uitspraken des krijgs„raads, worden onderworpen, is aanzienlijk: in 1881 „stonden de doofstommen alleen daarin vermeld ten getale „van 483, en wij weten nu, welke de ware invloed van de „bloedverwantschap is op het voortbrengen der verschil„lende verschijnselen van organische verzwakking en in „het bijzonder der verzwakking van het gehoor.

„Zeker, zoo de gezamenlijke geneesheeren, door„drongen van het gevaar, dat huwelijken tusschen „bloedverwanten onder het opzicht van de gezondheid „opleveren, een kruistocht ondernamen tegen deze schen„ding van de wetten des menschelijken lichaams en bij„gevolg der natuur, zij zouden misschien door den „rechtmatigen invloed, waarover zij in de familiën be„schikken, vele rampen kunnen voorkomen en de tus„schenkomst van de wetgevende macht onnoodig maken. „Misschien zou de familie, beter omtrent hare belangen „ingelicht, als van zelve zich onder het gezag der wet„ten over de voortplanting plaatsen; misschien zou zij „niet langer aan overwegingen van tijdelijk belang of „van eerzucht overlaten, om naar willekeur omtrent de „zoo gewichtige huwelijkskeuze te beslissen; misschien „zou zij tot het inzicht komen, dat een huwelijk, in „strijd met de waarschuwende stem der natuur gesloten,

„geen welzijn of geluk over de volgende geslachten zal „verspreiden, maar gevaar loopt nakomelingen voort te „brengen, bestemd om te lijden, te verkwijnen en in „het eind de baatzuchtige verbintenis te vloeken, waar„aan zij hun ongeluk wijten moeten. Moge zulk een „beter inzicht in de heillooze gevolgen van dergelijke „huwelijksverbintenissen aan hun pogingen beantwoor„den. Wij zouden ons gelukkig achten daartoe iets te „hebben bijgedragen [1])".

Met dien wensch vereenigen wij ons van ganscher harte. Met dat inzicht bieden ook wij dezen onzen arbeid aan de behartiging van onze lezers aan. Wie tot de verwezenlijking van het door ons beoogde doel iets bijdraagt, is werkzaam in den geest der Christelijke liefde en breidt hare grenzen uit, hij handhaaft het groote beginsel der zedelijkheid, welke in elk huisgezin en in elke familie de reinheid moet waarborgen, hij verzekert ook de vrijheid van het individu en waarborgt de vrije keuze tegenover baatzuchtige bedoelingen en verkeerde inzichten: „Geen verrassingen" — zegt de reeds meermalen aangehaalde Devay — „geen stellingen, als bij bestor„ming ingenomen, vooral geen slachtoffers". En wat de hernieuwing der maatschappij door voortplanting aanbelangt, het ware een groote stap in de goede richting van werkelijken vooruitgang, zoo de menschkundige raadgevingen van ervaren mannen een gewillig oor vonden bij de familiën: het zou een waarborg voor de gezondheid der toekomstige geslachten zijn, zoo de waar-

[1]) L. P. Chazarin *Du mariage entre consanguins considéré comme cause de dégénérescence organique et particulierement de surdi-mutité congéniale.* Montpellier 1859.

schuwende stem van eene zoo bedroevende ondervinding ingang vond bij alle belanghebbenden.

Beter en heilzamer dan sommige verordeningen over den kinder-arbeid zou het werken, wanneer er een algemeener licht verspreid werd over de noodlottige gevolgen van huwelijken, die zoowel met de wetten der Kerk als met rede en natuur in strijd zijn.

„Vooral moet men" — zegt Bossuet — „zorg dragen „voor de huwelijken, zich verzetten tegen ongeoorloofde „echtvereenigingen en de opvoeding der kinderen ge„makkelijk en gelukkig maken. De trouw, de oprecht„heid en het geluk der huwelijken zijn van algemeen „belang en eene bron van voorspoed voor den staat. „Eene vrouw, opgetogen van blijdschap, omdat zij moe„der geworden is, wordt met welbehagen beschouwd „door hem, dien zij vader van beminnenswaardige kin„deren gemaakt heeft; men leere hun, dat de zedigheid, „de matigheid en de spaarzaamheid het voornaamste „gedeelte van den rijkdom zijn, en, opgevoed in een „goed en geregeld huishouden, zullen zij de ijdelheid „verachten, welke zij bij hunne ouders niet gezien heb„ben. Men is niet van alle schuld ontslagen door te „zeggen: ik doe niemand onrecht. Men bedriegt zich: „bij vergrijpen tegen de zedelijkheid, welke het huwelijk „of beletten of verstoren kunnen, moet men niet alleen „de ergernis vermijden of bestraffen, of het onrecht, dat „aan bijzondere personen aangedaan wordt, maar ook het „onrecht, dat tegen het algemeen welzijn wordt gepleegd, „een onrecht, grooter en ernstiger dan men dikwerf denkt."

H. J. H. RUSCHEBLATT.

Een Brief van Johannes van Schoonhoven.

De lezer zal zich waarschijnlijk herinneren, hoe de Eerw. Heer Spitzen uit een oude Dietsche vertaling van een brief van dezen regulieren kanunnik heeft aangetoond, dat de schrijver der *Navolging* daaruit klaarblijkelijk verschillende zinsneden heeft overgenomen. Hierdoor opmerkzaam gemaakt, had P. Schneemann het geluk den oorspronkelijken Latijnschen tekst, in gezelschap van de drie eerste boeken der *Navolging*, aan te treffen in een handschrift van de eerste helft der vijftiende eeuw. Die oorspronkelijke tekst deed natuurlijk nog beter de gewichtige overeenkomst uitkomen, gelijk P. Schneemann treffend aantoonde in een artikel der *Stimmen aus Maria-Laach* [1]), dat ik zelf met enkele aanmerkingen voor het Nederlandsch tijdschrift *Onze Wachter* heb vertaald. Van verschillende zijden werd terstond de wensch geuit dit merkwaardige stuk in zijn geheel te ontvangen, en op verzoek van P. Schneemann werd het door zijn ordebroeder P. Gietmann voor de pers gereed gemaakt; ongelukkig echter ontbraken door het uitvallen van een blad papier de laatste regelen van het handschrift. Toen ik kort daarna bij een bezoek aan de Bourgondische bibliotheek te Brussel, ken-

1) Maart 1882.

nis maakte met een uit Schoonhoven's eigen klooster afkomstig handschrift [1]), dat waarschijnlijk al zijne werken bevat, zag ik met genoegen daarin den schoonen brief volledig afgeschreven. Op mijne mededeeling kwam P. Gietmann den reeds afgeschreven tekst van het bovenvermelde handschrift met het laatste vergelijken en bevond, dat in dezelfde bibliotheek nog een ander afschrift [2]) van den brief wordt bewaard. De vergelijking der drie handschriften toonde een bijna volkomene overeenkomst in den tekst; varianten van beteekenis komen niet voor; het zijn louter schrijffouten van copiïsten der vermelding niet waardig. Gelijk te verwachten was, heeft het fraai geschrevene perkamenten handschrift uit Schoonhoven's klooster, het vermaarde Groenendaal, de zuiverste lezing. Het is gelijk de voorrede vermeldt door een leerling van Schoonhoven zelven geschreven: „Hunc libellum quidam „frater presbyter professus Viridis Vallis, nuper humilis „discipulus venerabilis patris et supprioris ejusdem monas„terii, fratris Johannis de Scoenhovia piae memoriae, „compilavit ex diversis epistolis et aliis scriptis ejusdem „venerabilis patris, prout ad manus ejusdem fratris eodem „venerabili patre adhuc vivente ac etiam post ejus obitum „pervenere".

Johannes van Schoonhoven, in het kleine Hollandsche stadje van dien naam omstreeks het midden der veertiende eeuw geboren, nam het ordekleed aan in het klooster der reguliere kanunniken te Groenendaal bij Brussel, alwaar hij het geluk had den heiligen en grooten ascetischen schrijver Ruysbroek als overste en geestelijken leidsman

---

1) n 15129. 2) n. 20068.

te ontmoeten. Zoo goed wist hij de lessen diens voortreffelijken leermeesters te benuttigen, dat hij weldra onder de voorname ordebroeders werd geteld en tot *supprior* van zijn klooster gekozen. Zelf kreeg hij weldra den naam van een uitmuntend redenaar en ervaren leidsman in het geestelijk leven. Van verschillende kanten verzocht men hem eenige wenken te willen geven over de beoefening van het ordeleven: zoo b. v. uit de Benedictijner abdij te Luik, uit het Karthuiser klooster bij Utrecht en uit het klooster der reguliere kanunniken te Eemsteyn; in elk dezer beide laatste huizen bevond zich een neef van den Groenendaalschen supprior. De reguliere kanunnik *Simon van Schoonhoven* ontving van zijn oom twee geestelijke brieven, die in de vijftiende eeuw onder den naam van: *De epistelen van Eemsteyn* een tamelijk groote verbreiding verkregen; het is de eerste dezer brieven, die wij hierachter zullen mededeelen. Busch roemt ze beide zeer hoog, waar hij in zijne kroniek verhaalt, dat Johannes van Schoonhoven bij gelegenheid der vereeniging van Groenendaal met Windesheim het plechtig kapittel-sermoen heeft gehouden: „Hic est ille frater Johannes, qui Simoni „nepoti suo, in Eymsteyn professo, duas scripsit epistolas, „certos passus veteris testamenti pro novitiorum informa„tione pulchre moralisans, salubria vitiorum et tentatio„num antidota virtutumque exercitia in ipsis declarando. „Hujus patris Johannis de Sconovia et etiam nepotis sui „Simonis disertos in Generali Capitulo frequenter audi„vimus sermones, quia ambo docti erant et bene spiri„tuales". De eerbiedwaardige kanunnik stierf in zijn klooster te Groenendaal in het jaar 1431, rijk in dagen en in deugden.

De lezer zal zich volkomen overtuigen, dat die lof van Busch niets overdrevens bevat, hij zal zien, welke gezonde *ascesis* hier wordt geleerd, hij zal de groote gelijkenis in woorden en uitdrukkingen met de *Navolging* bemerken en duidelijk in beide geschriften dezelfde ascetische school erkennen. Deze verwantschap verklaart ook het nauwe verband, tusschen de werkjes van Schoonhoven en de *Navolging* in verschillende oude handschriften waargenomen. Zoo staan in het bovenvermelde handschrift van P. Schneemann de drie eerste, en in n. 20054 der Bourgondische bibliotheek het eerste boek der *Navolging* voor onzen brief; in een ander handschrift derzelfde boekerij bevindt zich de tweede epistel van Eemsteyn in gezelschap der *Navolging*. Nog treffender is hun onderlinge vereeniging in oude Dietsche vertalingen. In den codex van Windesheim staan, door dezelfde hand vertaald en afgeschreven: *Drie sermone brueder Johans van Scoenoven ghedaen int Kapitel van Windesem. Item een devoet epistel deszelve brueder Johans van Scoenoven to brueder Willem sinen neve Carthuser bi Utrecht. Item een boeken van gheesteliken vermaningen qui sequitur me;* in een oud handschrift uit het klooster Sinte Katherinendale te Hasselt, dicht bij Zwolle, staat *die epistel van Eemsteyn* eveneens voor het eerste boek der *Navolging*[1]); in een Dietsch handschrift der Deventer bibliotheek zijn beide brieven van Eemsteyn achter dat tractaat afgeschreven. Verder onderzoek zal nog wel meer dergelijke handschriften aan het licht brengen, maar wijl van de handschriften onzer

---

[1]) Snellaert. *Schets eener geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, 4e uitgave, blz. 103.

streken slechts een klein breukdeel aan de verwoesting is ontsnapt, zijn de opgenoemde voldoende om te toonen, dat de gemeenschappelijke oorsprong, door inwendige kenmerken aangewezen, zich ook door uitwendige verbinding openbaart. Wat den tijd betreft, waarin onze *Epistel van Eemsteyn* is geschreven, kunnen wij ons bij de mededeeling eener enkele opmerking van den Eerw. Heer Spitzen bepalen: „Daar *neef Simon* in 1387 te Eemsteyn „reeds aan het hoofd stond, en de brief aan hem gericht „werd toen hij er nog pas *professus* of gewoon *reghe-* „*lier* was, kan het stuk wel op zijn laatst in 1383 ont- „staan zijn".

Wij laten hier dan den eersten *Epistel van Eemsteyn* in zijn geheel volgen, onder oprechte dankbetuiging aan de Eerw. PP. Schneemann en Gietmann, die ons bereidwillig het stuk ter openbaarmaking in een Nederlandsch tijdschrift afstonden. In plaats van de parallelplaatsen der *Navolging* tusschen den tekst aan te geven, kunnen wij voor eene opzettelijke vergelijking naar de bovenvermelde artikelen van de *Stimmen* of van *Onze Wachter* verwijzen.

Van Schoonhoven's geschriften is tot dusver alleen zijne verdediging der werken van Ruysbroek tegen Gerson in het licht gegeven. V. BECKER.

INCIPIT EPISTOLA FRATRIS IOHANNIS DE SCOENHOVIA CANONICI VIRIDIS VALLIS AD FRATREM SIMONEM CANONICUM IN EYMSTEYN COGNATUM SUUM.

Dilectissimo in Jesu Christo Simoni nepoti meo frater Iohannes servus inutilis, solo nomine et habitu religiosus, salutem et de bono semper in melius proficere.

Magnam mihi laetitiam tuae dilectionis ingessit epistola, quae te virtutis et aeternae vitae desiderium habere signavit. Porro obsecras ac obnixius deprecaris, ut tibi aliquae salubria monita, quae te aedificare possent, conscriberem, et qualiter in religione conversari ac animi tui mores componere debeas, edocerem. Hoc sane, carissime, labor est ante me [1]); quomodo enim ego pauper et modicus, qui sum tamquam aes sonans et cymbalum tinniens, te docere valeam quod non didici, erogare quod non accepi, et eructare quod non gustavi. Non enim sum medicus nec in domo mentis meae est panis vitae aut intellectus. Verumtamen quia iniustum arbitror tam piam petitionem tuam non admittere nec effectui mancipare, idcirco non temeritatis motus audacia nec ostentationis gratia, sed tuarum precum devictus instantia propriique profectus causa, tum praesertim quum scriptum sit: „Qui alium docet, se ipsum instruit", aliqua exhortatoria meliori modo quo potero tibi scribere attemptabo, confidens in Domino, quod vires, quas in praesentia denegat, caritas, quae Deus est, subministrabit. Et quia istud a me explere non sufficio, ideo levavi oculos meos ad montes, i. e. ad sanctos Patres et ad Doctores, unde veniet auxilium ad perficiendum quod exopto. Principaliter tamen auxilium meum a Domino, qui fecit coelum et terram. Unde ex ipsorum dictis et sententiis, Domino largiente, pauca prout potui aggregavi, quae tuae devotioni communicare curavi, deprecans, ut divinam clementiam pro me incessanter implores, quatenus una tecum a praesentibus malis eripi merear et ad vitam pervenire perpetuam. Amen.

---

1) Neerlandisme: *dat is een werk voor mij.*

Incipit tractatus de moribus bonis et institutione optima.

Sicut gloria immensa fideliter Deo in religione servientibus ac secundum institutionis suae regulam ei cohaerentibus repromittitur in futurum, ita poenae gravissimae praeparantur his, qui tepide eam negligenterque fuerint executi et secundum hoc, quod professi sunt, fructus etiam congruos sanctitatis exhibere neglexerint. Melius enim secundum scripturae sententiam non vovere quam vovere et non reddere, et maledictus homo, qui facit opus Domini negligenter. Qui enim remissus est et dissolutus, frater est sua opera dissipantis, ut dicitur in Proverbiis c. XVIII, 9. Per tepiditatem enim et dissolutionem monachus descendit a Jerusalem in Jericho et incidit in latrones infernales, a quibus vulneratur et spoliatur: vulneratur committendo mala culpae, spoliatur vero, dum privatur bonis gratiae. Dum monachus stat in sublimi statu, quem professus est, ipse manet in Jerusalem, pacem pectoris habens in re et pacem aeternitatis in certa exspectatione. Sed per tepiditatem descendit in Jericho, dum pax sive quies mentis ab eo amittitur, et stultus factus ut luna mutatur, quia per diversa desideria et noxia spargitur et variatur. Et ob hoc dictum a B^to^ Augustino: „Sicut non inveni meliores quam „qui in monasteriis profecerunt, ita nec expertus sum dete„riores quam qui in eisdem defecerunt". Religiosi enim sunt ficus bonae, bonae valde, vel ficus malae, malae valde, ut dicit propheta Jeremias c. XXIV. Sunt valde boni vel valde mali. Aut sunt angeli aut daemones. Qui enim religionem intrant et vitam suam non emendant peiores sunt furibus et latronibus, quia de eleemosynis fidelium vivunt, quibus tamen per vitae meritum aut orationis studium nullum subsidium impendunt, et ideo bona Domini quasi sacrilega crudelitate subripiunt et consumunt. Summopere ergo, carissime, studeas hanc tepiditatem a te effugare et strenue te divino servitio mancipare, ne tibi contingat audire a Domino: „Utinam ca„lidus esses aut frigidus; sed quia tepidus es, incipiam te „evomere ex ore meo". Qui enim in exordio suae conversionis se non fervide virtutibus aptat nec agrum sui cordis a

spinis vitiorum diligenter expurgat saepe per totum tempus vitae suae tepidus et remissus perseverat. Vix unquam ad gustum divinae consolationis aut dulcedinis attingit. Quod bene figuratum est in libro Exodi, ubi legitur, quod quum filii Israel exirent de Aegypto, portaverunt secum farinam; quum autem farina defecisset et panes non haberent, tunc pluit illis Dominus manna. De Aegypto ad desertum transeunt, qui saeculum relinquunt et religionem intrant. Per manna, quod habebat omnem suavitatem saporis, spiritualis consolatio designatur, quae iuxta verbum Bernardi delicata est nec datur admittentibus alienam. Per farinam autem, quam filii Israel secum attulerunt in deserto [sic] designantur mores mundani, gestus saeculares, verba levia et inutilia, quae multi secum in religione [sic] afferunt et retinent. Sed manna cibari non merentur, in quibus farina non defecit, quia qui saeculares mores et incompositos non abiiciunt et verba levia ac inutilia ac ceteras disssolutiones non respuunt minime gustum divinae dulcedinis et spiritualis consolationis percipiunt. Huiusmodi enim religiosi male et tepide viventes similes sunt Mephiboseth, filio Jonathae, qui utroque pede claudicabat, ut habetur in secundo libro regum. Sic monachi tepidi et dissoluti recte utroque pede claudicare dicuntur, quia nec per viam mandatorum Dei incedunt nec deliciis saeculi aut libertate sua frui possunt. Hi in fine hereditatem suam sicut Mephiboseth cum servo divident, quando Deus eliget bonos in vasa sua, malos autem foras mittet in tenebras exteriores. Tales sunt bene miseri et merito deplorandi, qui de cruce claustri transituri sunt ad cruciatum inferni. Imitare igitur patrem nostrum Abraham, qui iturus in montem, ut sacrificaret Isaac, filium suum, dimisit asinum cum pueris ad pedem montis. Sic tu, si vis ad spiritualia assurgere, virtutum alta conscendere, Deum Deorum in Sion videre et te immolare Deo in sacrificium laudis, debes asinum cum pueris dimittere, i. e. carnalem vitam et pueriles actus postponere et cuncta vana et frivola deserere. Modicus enim error in principio maximus fit in fine, ut dicit philosophus.

Quapropter egressus ad serviendum Deo sta in timore Dei

et praepara animam tuam non ad requiem, non ad securitatem, non ad delicias, sed ad temptationes et angustias. Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. Si ergo te delectat magnitudo praemiorum, non te deterreat certamen laborum; ad magna enim praemia non pervenitur nisi per magnos labores. Philosophus dicit, quod omnis motus debet esse de contrario in contrarium. Ergo si post hanc vitam dulcia habere cupimus, necesse est, ut hic prius amara toleremus. Unde dicit Gregorius: „Electis suis in hac vita Deus non pro„misit gaudia, sed amaritudines et tribulationes, ut more medi„cinae per amarum poculum ad dulcedinem redeant aeternae „salutis". Carissime, angusta est porta, quae ducit ad vitam, et pauci sunt, qui inveniunt eam. Omnes putamus nos esse de illis paucis, et tamen nolumus ambulare per viam, quae vadit ad portam, et ergo [1]) seducimus nosmetipsos. Qui enim dicit, se in Christo manere, debet sicut ille ambulavit et ipse ambulare. Unde dicit quidam versificator: „Coelum non aliter scandes, „nisi quod docuere — Discipuli, teneas moribus, ore, fide". Omnis enim arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur, ut dicit Dominus in evangelio. Considera ergo te de paucis et electis effectum et age gratias tuo Creatori, quia fecit tibi magna, qui potens est, educens te de lacu miseriae et de luto faecis, statuens supra petram pedes tuos. Cave ne exemplo et tepore multitudinis refrigescas, sed vive ut pauci, ut cum paucis inveniri merearis in regno. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi, et pusillus est grex, cui complacuit Patri dare regnum. De angustia huius viae, quae tendit ad patriam, dicit Gregorius: „Numquid haec via est „bene arta: in mundo existere et tamen nec mundum nec ea, „quae sunt in mundo, diligere? Aliena bona non concupiscere, „propria autem tribuere? Carnem ieiuniis et abstinentiis domare „et propriam naturam superare, despectiones quaerere, honores „fugere, despicientes nos honorare et iniuriam nobis inferen„tibus ex corde dimittere et in omnibus nos humiliare et depri„mere". Sed ubi possunt haec discerni? Et ideo clarum est,

1) *Et ergo*, Neerlandisme, beteekent: *en dus*

quod pauci sunt, qui tenent iter, quo ostenditur salutare Dei. Fuge ergo longius vitia, si vis pervenire ad gaudia, et laborem, qui est pro virtute, libenter amplectere. Modicum enim laborabis et multam requiem invenies. Nullus labor durus, nullum tempus longum videri debet, qua aeternitatis gloria acquiritur, ut dicit Hieronymus; quia, teste Paulo, non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis. Unde quidam versificator: „Qui cor ad aeternae patriae defigit amorem — „Tristia nulla timet nec mundi quaerit honorem". Cui alludit Btus Gregorius dicens: „Si mens forti intentione in Deum diri„gitur, quidquid in hac vita sibi amarum sit dulce existimat, „omne quod affligit, requiem putat". Nullis ergo cedas adversitatibus vel temptationibus, sed fortiter te his obiicias, divinae protectioni te commendando et dic cum psalmista: „Dominus mihi adiutor, non timebo, quid faciat mihi homo". Multi enim religionem intrant non praeparantes se ad tolerantiam laborum et passionum sive temptationum, sed magis hac intentione, ut absque curis vivant et quietam vitam ducere valeant, qui saepe ea levitate et vanitate ad vomitum redeunt, qua religionem assumpserunt. Nam iuxta verbum Domini omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus coelestis, eradicabitur. Quod bene figuratum est in libro Genesis c. XII, ubi legitur, quod quum Abraham ingressus esset Aegyptum, viderunt Aegyptii, quod pulchra esset uxor eius, et laudaverunt eam apud Pharaonem, et sublata est mulier in domo Pharaonis, et post flagellavit eum Dominus multis plagis, et tunc expulit eam a se et dixit: „Ecce coniunx tua; accipe eam et „vade". Quid per Abraham, qui interpretatur pater multarum gentium, nisi spiritualis quisque designatur, qui est pater multarum gentium, i. e. multarum bonarum cogitationum, quas de corde suo producit. Cuius uxor est religio, quae nonnisi spirituali amore bene copulatur. Pharao vero levem et inconstantem signat animum. Hanc uxorem, i. e. religionem, Pharao, i. e. carnalis animus, a multis audit laudari et ideo eam concupiscit. Sunt enim nonnulli, qui delicatam ac voluptuosam fore credunt religionem, expertem laboris, vacantem otio. Audiunt etiam, quod in tali loco commorantur boni viri et

quod claustralibus magna praemia promittuntur in futurum, et per hoc ad intrandum invitantur. Sed postquam hanc uxorem acceperint, tunc in multis flagellantur, quia taedio afficiuntur et diversis incommodis et temptationibus pulsantur, et sic ferentes crucem Christi in angaria cum Simone Cyrenaea nec sustinentes pondus laboris reddunt Abrahae, i. e. spirituali viro, uxorem suam, expellentes eam, ut liberi remaneant in Aegypto. Abiiciunt enim habitum religionis et ad voluptates saeculi et desideria carnis suae revertuntur ut canis ad vomitum. Et tales, quia manum suam posuerunt ad aratrum et denuo respiciunt retro, non sunt apti regno Dei. Melius est viam veritatis non agnoscere, quam in eadem agnita non permanere, ut dicit Gregorius. Ne ergo horum exemplo revertaris ad vomitum et corde redeas in Aegyptum suspirans ad voluptates, quas in saeculo deseruisti: viriliter age, et confortetur cor tuum, et sustine Dominum, donec aspiret dies et inclinentur umbrae, h. e. donec mala praesentis vitae transeant et claritas aeternae gloriae appareat. Et hoc si feceris et perfecte concupiscentiis saeculi abrenuntiaveris, absque dubio magnificabit Dominus facere tecum, et introducens te in cellam suam vinariam, in hortum aromatum inebriabit te ab ubertate domus suae et torrente voluptatis suae potabit te. Dabitque tibi praegustare divitias bonitatis suae et delicias gloriae suae, in quarum comparatione omnia mundana oblectamenta arbitraberis ut stercora; quia, teste Bto Augustino, gustato spiritu, desipit omnis caro. Iste gustus divinae dulcedinis est illa pretiosa margarita, de qua loquitur Dominus in evangelio, quam cum invenit homo, vendit omnia, quae habet, et emit illam. Unde ait iterum Btus Augustinus vel Gregorius: „Qui coelestis „vitae dulcedinem, in quantum possibilitas admittit, perfecte „cognoverit, ea, quae in terris amaverit, libenter cuncta dere„linquit. In comparatione eius vilescunt omnia; deserit habita, „congregata dispergit, inardescit in coelestibus animus; nihil „in terrenis libet; deforme conspicitur quidquid ei de ter„renae rei placebit specie; quia sola pretiosae margaritae „claritas refulget in mente." Haec autem margarita sive gustus divinae dulcedinis est etiam farina Elisaei, quae omnem as-

peritatem et laborem religionis levem reddit ac delectabilem. Unde in quarto libro regum legitur, quod quum filii prophetarum venissent ad domum Elisaei, praecepit Elisaeus coco suo, ut eis refectionem praepararet. Quum autem illi gustassent pulmentum, cum herbis silvestribus coctum, et invenissent amarissimum, coeperunt clamare: „Mors in olla, Vir Dei, mors in olla!"

Surgens autem Elisaeus posuit farinam in ollam, et sic factum est dulce quod prius extiterat amarum. Filii prophetarum sunt boni claustrales, praemia bonorum et tormenta malorum praevidentes. Hi ad domum Elisaei veniunt, quum aliquam religionem approbatam intrant. Sed quum asperitatem religionis sentiunt et diversis temptationibus impugnantur, tunc clamant: „Mors in olla, Vir Dei, mors in olla!" Sed Elisaeus farinam in pulmento ponit et ipsum dulce facit, quando aliquis per abundantem caritatem et spiritualem consolationem visitatur a Domino, ut cui regularis disciplinâ fastidio extiterat postea eam amplectatur, adiuvante caritate, et dilatato corde currat viam mandatorum Dei. Ergo, carissime nepos, amara pro dulcibus sume et te ipsum contemne, si vis Christum sponsum tuum invenire et de eius semper consolatione gaudere. Boetius: „Non est dignus dulcoris acumine, qui amari-„tudinis non vult inviscerari gravamine". Et quidam versificator ait: „Dura libens tolerat, si quis sublimia quaerit vel spectat".

Nam, teste Gregorio, consideratio praemii minuit vim flagelli. Legitur in Genesi c. XXIX, quod Jacob pro Rachel servivit septem annis, et videbantur ei dies pauci prae amoris magnitudine. O si illi parum aut nihil videbatur quidquid die ac nocte in frigore et ardore sustinebat pro corruptibili muliere, quomodo non magis sustineri debent omnia, quaecunque possunt excogitari adversa et gravia pro adipiscenda gloria claritatis aeternae! Btus Bernardus dicit: „O Domine, quam pauci „sunt, qui ire volunt post te, quum tamen nemo sit, qui non „velit venire ad te, scientibus cunctis, quod delectationes in „dextra tua sunt usque in finem. Conregnare cupiunt, sed „non compati, consequi volunt, sed noc sequi. Sed non sic, „impii, non sic. Nemo enim a Christo remuneratur, qui ejus „vestigia sequi dedignatur". (*Wordt vervolgd.*)

HET ONDERRICHT DER TWAALF APOSTELEN.

Wij laten thans, volgens belofte, eene vertaling van de zes eerste hoofdstukken der teruggevonden *Διδαχή* volgen. Deze hoofdstukken vormen op zich zelven een geheel en bevatten een onderricht in het Christelijk leven aan de doopelingen. Van daar dat zij ook een afzonderlijk opschrift hebben: *Onderricht des Heeren door de twaalf Apostelen aan de heidenen.* De uitdrukking: *aan de heidenen* moet, dunkt ons, opgevat worden in den zin van: *doopelingen uit de heidenen* of van het latere, *catechumenen,* een woord, dat in dit geschrift nog niet voorkomt.

Want tot goed begrip van dit *Onderricht* moet men wel in het oog houden, dat het — zooals uit den aanhef van het zevende hoofdstuk duidelijk blijkt [1]) — de bestemming had, om aan de toediening van het H. Doopsel onmiddellijk vooraf te gaan. Geheel overeenkomstig dit doel stelt het den doopelingen in een indrukwekkend beeld voor oogen den *weg des levens*, dien zij voortaan bewandelen moeten, en *den weg des doods,* waaraan zij verzaken en welken zij voortaan moeten schuwen. Van

1) Die aanhef luidt: „Wat nu het doopsel betreft, doopt aldus: *nadat „gij dit alles eerst gezegd hebt,* doopt in den naam des Vaders en des „Zoons en des H. Geestes in levend water".

daar dat deze onderrichting niet *leerstellig* maar *zedekundig* is, een onderricht in het Christelijk leven der liefde. Op dit ontbreken van het *dogmatische* is door de Protestantsche geleerden, die het teruggevonden geschrift besproken hebben, veel nadruk gelegd, zooals gemakkelijk te begrijpen is bij hen, die bijna alle leerstukken achtereenvolgens prijs gegeven hebben [1]). Uit het doel echter van dit *Onderricht*, als eene onmiddellijke voorbereiding voor het ontvangen van het H. Doopsel, laat zich gemakkelijk verklaren, dat het veeleer een *levens*onderricht dan een *geloofs*onderricht is; van daar dat het ook door Athanasius aan de *catechumenen* vooral ter godvruchtige lezing wordt aanbevolen. Daarenboven ligt juist daarin, dat het rechtstreeks dogmatische *geheel* ontbreekt, het beste bewijs, dat een onderricht in de geloofswaarheden als een meer verwijderde voorbereiding, die vooraf is gegaan, voorondersteld wordt; want wie kan aannemen, dat in de eerste eeuwen onder *gewone* omstandigheden

---

1) Eene proeve van de verregaande, maar geheel ongegronde gevolgtrekkingen, welke zonder eenige aarzeling daaruit afgeleid worden, kan men vinden in *De Tijdspiegel* van Juli ll., waar Dr. J. P. Stricker het *Onderricht* onder den titel: *Een merkwaardig geschrift* bespreekt. Dit geheele artikel wemelt van onjuiste en overdreven voorstellingen in modernen geest. Wij zullen er eenige in de aanteekeningen vermelden. Hier wijzen wij er alleen op, hoe verkeerd en overdreven de grondopvatting is, waarvan Dr. Stricker uitgaat: „Zoo heeft dan nu dit werkje oorspron„kelijk moeten dienen, om aan de heidenen, die Christenen wilden „worden, het noodige onderricht te geven". De toeleg is zichtbaar: het *noodige onderricht* wordt in dit werkje gegeven; iets verder zegt de schrijver: „dat er niets hoegenaamd in wordt aangetroffen van hetgeen naar „dogmatiek zweemt"; de gevolgtrekking behoeft niet meer gemaakt te worden, en de uitroep: „Zonderling maar toch verblijdend verschijnsel!" moet den lezer volkomen gewettigd voorkomen. Intusschen is de geheele voorstelling ten eenemale onwaar.

nog minder leerstellig onderricht aan de toediening van het Doopsel voorafging dan Philippus onder geheel *buitengewone* omstandigheden aan den kamerling van koningin Candace gaf: Philippus verkondigt hem Jesus en eischt het geloof aan zijn onderricht als noodzakelijke voorwaarde voor het ontvangen van het Doopsel; en wat het hoofdmoment van dat onderricht was, blijkt uit het antwoord van den kamerling: „Ik geloof, dat Jesus „Christus de Zoon Gods is" [1]). Ook zou het levensbeeld van zelfverloochenende liefde, dat ons in deze zes hoofdstukken geteekend wordt in tegenoverstelling van de heerschende zeden geheel onverklaarbaar zijn, wanneer het niet gedragen werd door het toonbeeld van oneindige liefde, dat ons geopenbaard is in den God-mensch, die ons het eerst bemind heeft en zich voor ons heeft overgeleverd [2]). Ten overvloede eindelijk staat in het laatste hoofdstuk (XVI) van dit *Onderricht*, waarin naar beweerd wordt „niets hoegenaamd voorkomt, wat naar dogmatiek zweemt", met uitdrukkelijke en duidelijke woorden: „De „geheele tijd van uw *geloof* zal u niet baten, zoo gij „niet in den laatsten tijd vervolmaakt wordt"; en eenige regels verder: „Zij echter, die in hun *geloof* volharden, „zullen van dien vloek gered worden". Duidelijker kan een geloof, dat ter zaligheid noodzakelijk is, niet uitgesproken worden.

---

1) *Act* VIII, 37.

2) Dit wordt, zooals te denken is, door Dr. J. P. Stricker geheel over het hoofd gezien: „Uit het leven van Jezus" — zegt hij — „wordt geen „enkele bijzonderheid vermeld, zelfs zijn kruisdood niet"; en wat verder: „Van eenige overdreven Christusvereering niets hoegenaamd . . Zijn ge„wone titel is: „de Heer", maar zijne betrekking tot de godheid blijft „onaangeroerd." Alsof het doopen in den naam des Vaders en des Zoons en des H. Geestes niet van albeslissende beteekenis was!

Doch al vinden wij in deze zes eerste hoofdstukken weinig rechtstreeksche bewijzen voor de geloofswaarheden van het Christendom, als onderricht in het Christelijke leven bij de toediening van het H. Doopsel is het uitnemend geschikt een diepen indruk te maken. Onder het beeld van twee wegen stelt het de volmaaktheid der Christelijke liefde tegenover de diepste verdorvenheid van het heidendom: den weg des levens tegenover den weg des doods. Vandaar ook dat er niet angstvallig onderscheid wordt gemaakt tusschen hetgeen *de praecepto* en hetgeen *de consilio* is, tusschen Evangelische *geboden* en Evangelische *raden*. Toch is het onderscheid niet uit het oog verloren, want reeds in het eerste hoofdstuk lezen wij bij een van de voorschriften de toevoeging: „en gij zult volmaakt zijn"; en aan het einde wordt uitdrukkelijk gezegd: „Wanneer gij het geheele juk des Heeren dragen „kunt, zult gij volmaakt zijn, doch kunt gij het niet, „doe datgene, wat gij kunt". Vanzelf herinneren wij ons daarbij aan de plaats uit het Evangelie, waar de Zaligmaker zelf op de vraag des jongelings, wat hem na de vervulling der noodzakelijke voorwaarden „om het leven in te gaan" nog ontbreekt, ten antwoord geeft: „Indien „gij volmaakt wilt zijn, ga heen, verkoop wat gij hebt „en geef het den armen, en gij zult een schat hebben „in den hemel; en kom, volg mij [1])".

Ten laatste verdient nog opmerking, dat de inhoud van deze zes hoofdstukken niet geheel nieuw is. Uit eene plaats die evenzoo voorkomt in den *Herder* van Hermas [2])

---

1) *Matth.* XIX, 16—23.

2) *Mand.* II.

leidt de uitgever Bryennios [1]) af, dat dit geschrift aan den samensteller van het *Onderricht* bekend is geweest, doch Dr. Funk merkt terecht aan, dat het omgekeerde even goed mogelijk is, zoodat de vraag over de prioriteit daardoor niet kan uitgemaakt worden.

Veel grooter overeenkomst bestaat er tusschen dit *Onderricht* en het laatste gedeelte van den brief van Barnabas [2]): de meeste voorschriften vindt men daar letterlijk terug, maar in eene andere orde, en daarenboven hebben beide het een en ander dat hun eigenaardig is. Over het algemeen is het *Onderricht* veel ordelijker. Wat bijeen hoort volgt daar achter elkander, terwijl het in den brief van Barnabas hier en daar verstrooid voorkomt, en wel zóó dat daardoor soms duister wordt wat in de volgorde van het *Onderricht* volkomen begrijpelijk is. Aan dit laatste vooral wordt door Funk groot gewicht gehecht, en hij meent daaruit te mogen besluiten tot de prioriteit van het *Onderricht*, terwijl daarentegen de uitgever Bryennios en anderen meenen dat het *Onderricht* de voorschriften uit den brief van Barnabas in betere orde gebracht heeft. Vandaar dat Bryennios het teruggevonden geschrift dateert tusschen 120—160, en Funk het daarentegen tot de eerste eeuw terugbrengt. Met zekerheid kan daaromtrent voorloopig nog niets beslist worden.

Wat eindelijk het zevende boek van de *Constitutiones Apostolorum* betreft, de samensteller daarvan heeft duidelijk dit *Onderricht* voor zich gehad: hij volgt het op

---

1) Philotheos Bryennios is de Nicomedische Metropoliet der schismatieke Grieken, dezelfde die in 1875 de bijeenkomst der zoogenaamde oud-katholieken te Bonn bijwoonde.

2) C XVIII—XXI.

den voet, maar behandelt de voorschriften uitvoeriger, licht ze toe door aangehaalde woorden en voorbeelden uit de H. Schriftuur en laat slechts hier en daar iets weg

Ziehier dan eene woordelijke vertaling der zes eerste hoofdstukken; de tien laatste, die om de liturgische voorschriften, daarin vervat, van groot belang zijn, hopen wij in de volgende aflevering te geven. De plaatsen der H. Schriftuur, die aangehaald worden of gelijkluidend zijn, teekenen wij telkens aan den voet der bladzijden aan en voegen daarbij nog eenige andere verwijzingen, voornamelijk aan de vroegere uitgevers ontleend. Vele plaatsen uit het Evangelie van Mattheus en Lucas worden of woordelijk of met eenige vrijheid aangehaald, en herhaaldelijk is er sprake van het *Evangelie des Heeren*, dat als gemeenzaam aan allen bekend wordt voorondersteld. Het feit, dat wij geen duidelijke aanhaling uit het Evangelie van Joannes aantreffen, is voor Dr. Funk mede een reden, om dit geschrift tot de eerste eeuw terug te brengen.

A. M. C. VAN COOTH.

ONDERRICHT DER TWAALF APOSTELEN.

Onderricht des Heeren door de twaalf apostelen aan de heidenen.

I.

Er zijn twee wegen, de eene des levens, de andere des doods [1]), en veel verschil is er tusschen die twee wegen. De weg des levens dan is deze: vooreerst znlt gij God, die u geschapen heeft, beminnen, ten tweede uw naaste als uzelven [2]), en al

1) Verg. *Jerem* XXI, 8; *Baruch* IV, 1; *Deut.* XXX, 15—20; *Matth.* VII, 13, 14; II *Petri* II, 15; *Barnab. epist.* C. XVIII; *Hermas, Mand.* VI, 1; *Clem. Hom.* VII, 7; *Const apost.* L. VII. C. I—VI.

2) *Matth.* XXII, 37—39.

wat gij wilt dat u niet geschiedde, doe ook gij dit een ander niet [1]). Van deze woorden nu is het onderricht als volgt: zegent hen, die u vloeken en bidt voor uwe vijanden en vast voor hen, die u vervolgen; immers wat dank hebt gij, wanneer gij hen bemint, die u beminnen? Doen ook de heidenen datzelfde niet? [2]). Maar gij, bemint hen, die u haten, en gij zult geen vijand hebben [3]). Onthoud u van de vleeschelijke en wereldlijke begeerlijkheden [4]). Wanneer iemand u een slag geeft op de rechter wang, keer hem ook de andere toe, en gij zult volmaakt zijn; wanneer iemand u dwingt één mijl met hem af te leggen, ga er twee met hem; wanneer iemand uw mantel neemt, geef hem ook uw onderkleed [5]); wanneer iemand van u neemt wat het uwe is, vorder het niet terug [6]), want gij kunt het ook niet [7]). Geef aan ieder, die u vraagt, en vorder niet terug [8]); want de Vader wil, dat aan allen gegeven worde van onze eigene gaven [9]). Gelukkig hij, die geeft volgens het gebod: want hij is onberispelijk [10]); wee hem, die neemt; want indien iemand, die behoefte heeft, aanneemt, zal hij onberispelijk zijn; maar hij, die geen behoefte heeft, zal re-

---

1) *Matth.* VII, 12; *Luc.* VI, 31; *Tobias*, IV, 16.

2) *Matth.* V, 44, 46; *Luc.* VI, 28, 32. Dr. Stricker merkt omtrent deze aanhaling aan: „Van vasten is door Jezus in het geheel niet gerept, en „het staat hier ook bijzonder vreemd, daar niemand begrijpen kan, wat „in het onderhavige geval vasten zou kunnen uitwerken." Dat de Zaligmaker op de aangehaalde plaatsen niet van vasten spreekt, is waar, doch wat het vasten in het onderhavige geval zou kunnen uitwerken, is voor ieder Katholiek volkomen duidelijk en eene bevestiging van de Katholieke leer omtrent de *goede werken*.

3) *Clem. Alex. Strom.* VII, 740; *Luc.* VI, 27, 35.

4) I *Petri*, II, 11; *Tit.* II, 12; *Polycarp. ep. ad Philipp.* V.

5) *Matth.* V, 39—48; *Luc.* VI, 29—30. *Mantel* en *onderkleed* staan op beide plaatsen in omgekeerde orde.

6) *Matth.* V, 40.

7) Omdat een Christen noch geweld kan gebruiken noch een heidensche rechtbank kan inroepen: I *Cor.* VI, 1.

8) *Luc.* VI, 30. 9) *Hermas*, *Mand.* II.

10) Gr. ἀθῷος, dat in het N. T. alleen gevonden wordt. *Matth.* XXVII, 4 en 24.

kenschap geven, waarom en tot welk doel hij aangenomen heeft, en in de engte gedreven [1]), zal hij onderzocht worden omtrent hetgeen hij gedaan heeft, en hij zal daar niet uitkomen, totdat hij den laatsten penning betaalt [2]). Maar hieromtrent is ook gezegd: Uwe aalmoes worde vochtig [3]) in uwe handen, totdat gij weet, aan wien gij geeft.

II

Het tweede gebod van het onderricht: gij zult niet doodslaan, gij zult geen overspel bedrijven, gij zult geen knapen verderven, gij zult geen ontucht bedrijven, gij zult niet stelen, gij zult geen tooverij plegen, gij zult geen gift mengen [4]), gij zult de vrucht niet door vernieling (in abortione) ombrengen noch na de geboorte [5]) dooden. Gij zult niet begeeren wat van uw naaste is, gij zult geen valschen eed zweren [6]), gij zult geen valsche getuigenis geven, gij zult geen kwaad spreken [7]), gij zult aan geen kwaad indachtig zijn [8]). Gij zult niet dubbelhartig zijn noch dubbel van tong [9]); want een valstrik des doods is

---

1) Gr. ἐν συνοχῇ δὲ γενόμενος: Funk vertaalt: *In die Enge gekommen*; Wünsche: *Wenn er aber in Noth ist* (met verwijzing naar *Luc.* XXI, 25 en II *Cor.* II, 4,) wat echter met de volgende woorden strijdt.

2) *Matth.* V, 26. Dr. G. Bickell zegt in het *Zeitschrift für katholische Theologie* van deze plaats: „Matth. V, 26 wird auf einen solchen ange„wandt, der ohne Not Almosen angenommen hat, wodurch die Bezieh„ung auf das Purgatorium unausweichlich wird". Wij erkennen gaarne, dat het origineel ons hier niet volkomen helder is.

3) Gr ἱδρωτάτω, waarvoor zeker gelezen moet worden ἱδρωσάτω, eig. *zweete*; de aanhaling is overigens in het N T niet te vinden.

4) *Act.* VIII, 9, 11; XIII, 6; *Gal.* V, 20

5) De lezing γεννηθέν is onzeker; Prof. Prins geeft γεννηθέντα, ten onrechte, meenen wij, omdat de plaats bijna letterlijk te vinden is in den brief van Barnabas C. XIX en in de *Const. apost.* VII, 3. De opgetelde misdaden wijzen duidelijk op nog heerschende zeden der heidenen.

6) Dit woord is in de uitgave van Prof. Prins weggevallen.

7) *Matth.* V, 22; XV, 4; op deze laatste plaats heeft het woord de beteekenis van *vloeken*.

8) *Zach.* VIII, 17. 9) I *Tim.* III, 8.

de dubbelheid van tong. Uw woord zal niet leugenachtig zijn, niet ijdel, maar bezield door uwe daden [1]). Gij zult niet hebzuchtig zijn, noch roofziek, noch huichelachtig, noch boosaardig, noch trotsch [2]). Gij zult geen boozen raad plegen tegen uw naaste. Gij zult geen enkel [3]) mensch haten, maar sommige zult gij terechtwijzen, voor sommige bidden, sommige beminnen meer dan uw leven [4]).

III.

Mijn zoon, ontvlucht alle kwaad en alles, wat daaraan gelijk is [5]). Wees niet toornig, want de toorn leidt tot moord; ook niet ijverzuchtig, noch twistziek, noch opvliegend, want uit dit alles ontstaan moorden [6]). Mijn zoon, wees niet overgegeven aan begeerlijkheid, want de begeerlijkheid leidt tot ontucht; ook niet schandelijk van taal [7]), noch onbeschaamd van oogen [8]), want uit dit alles ontstaan echtbreuken. Mijn zoon, wees geen vogelwichelaar, want dit leidt tot afgodendienst [9]), ook geen bezweerder, noch sterrenwichelaar, noch aanwender van louteringen [10]), en wil zulks ook niet zien, want uit dit alles ontstaat afgodendienst. Mijn zoon, wees niet leugenachtig, want de leugen leidt tot diefstal [11]); ook niet

---

1) *Matth.* V, 37; verg. *Matth.* XXIII, 3: zij *zeggen* maar *doen* niet.

2) I *Petri*, II, 1; *Rom.* I, 30.

3) οὐ πᾶς in de beteekenis van: *geen enkel* is een Hebraïsme en wijst op een Christen uit de Joden.

4) De zinswending herinnert aan *Judas*, 22 en 23.

5) Deze woorden herinneren aan I *Thess.* V, 22; *Rom.* XII, 9.

6) *Prov.* XXIX, 22; *Jac* I, 19, 20; III, 16

7) *Col.* III, 8; *Eph.* V, 3, 4.

8) Het woord ὑψηλόφθαλμος komt noch in het N. T. noch in de LXX voor; de *Const. apost.* geven in plaats daarvan: ῥιψόφθαλμος *het oog* (ergens op) *werpend.*

9) *Lev.* XIX, 26, 31; *Deut.* XVIII, 9—12.

10) Bedoeld is het afwenden van ziekten en rampen door bijgeloovige en afgodische louteringen; verg. *Deut.* XVIII, 10.

11) Clem. Alex. voert deze plaats aan (*Strom.* I, 20) als aan de H. Schrift ontleend.

geldzuchtig, noch begeerig naar ijdelen roem, want uit dit alles ontstaan diefstallen. Mijn zoon, wees niet morrig [1], want dit leidt tot godslastering; ook niet verwaand [2], noch boos van zin, want uit dit alles ontstaan godslasteringen. Wees zachtmoedig, want de zachtmoedigen zullen de aarde beërven [3]. Wees lankmoedig en medelijdend [4] en zonder boosheid en bedaard en goed en ten allen tijde de woorden vreezend, die gij gehoord hebt [5]. Gij zult u zelven niet verheffen, noch overmoed inboezemen aan uwe ziel [6]. Uwe ziel zal zich niet verbinden met hoogmoedigen, doch met rechtvaardigen en nederigen zult gij verkeeren. De moeilijkheden [7], die u overkomen, zult gij als goed aannemen, wetende, dat zonder God niets geschiedt.

IV.

Mijn zoon, dengenen, die het woord van God tot u spreekt, zult gij nacht en dag indachtig zijn [8], en gij zult hem eeren als den Heer; want waar over het rijk des Heeren [9] gesproken wordt, daar is de Heer; en dag aan dag zult gij het aangezicht der heiligen opzoeken, opdat gij in hunne woorden rusten moogt. Gij zult geen scheuring verlangen [10], maar vrede

---

1) *Jud.* 16; *Philip.* II, 14. 2) II *Petri*, II, 10. 3) *Matth.* V, 5.
4) *Col.* III, 12. 5) *Isaïas*, LXVI, 2. 6) *Rom.* XII, 16.
7) De vertaling van Hefele: *operatio laboriosa, vexatio* is, dunkt ons, te verkiezen boven *Unfälle* van Wünsche en *Schicksale* van Funk.
8) *Hebr.* XIII, 7.
9) Gr *Κυριότης*: Funk vertaalt: *von wo die Herrschaft genannt wird*, wat vrij onbegrijpelijk is; in de *Const apost.* VII, 9 staat: *waar God geleerd wordt, daar is God.* Wellicht kan deze plaats dienen ter opheldering van II *Petri*, II, 10; zie de noot van Prof. Beelen aldaar, alsook *Eph.* I. 21; *Col.* I, 11. In strijd met den Griekschen tekst is de vertaling van Dr. Stricker: *Waar de heerschappij spreekt, daar is de Heer.*
10) Gr. *προθήσεις*; Prof. Prins stelt voor *ποιήσεις*: gij zult geen scheuring maken.

stichten tusschen hen, die in strijd zijn; gij zult rechtvaardig oordeel spreken, gij zult den persoon niet aanzien in het berispen van misslagen [1]). Gij zult niet weifelen van ziel [2]), of het zijn zal of niet. Wees niet iemand, die de handen uitstrekt, om te ontvangen, maar samentrekt, wanneer er te geven is [3]); wanneer gij hebt, zult gij met uwe handen losgeld voor uwe zonden geven [4]). Gij zult niet aarzelen te geven, noch morren, wanneer gij geeft [5]); want gij zult weten, wie de heerlijke [6]) vergelder van het loon is. Gij zult u niet afwenden van den behoeftige [7]), maar alles met uwen broeder deelen en niet zeggen, dat het uw eigendom is [8]); want indien gij in het onvergankelijke deelgenooten zijt, hoeveel meer in de vergankelijke dingen [9]). Gij zult uwe hand niet aftrekken van uw zoon of van uwe dochter, maar van jongs af zult gij hen de vreeze Gods leeren [10]). Gij zult aan uw knecht of dienstmaagd, die op denzelfden God hopen, geen bevelen geven in uwe verbittering, opdat zij niet in gevaar komen Hem niet te vreezen, die over u beiden God is; want Hij komt niet naar aanzien des persoons roepen [11]), maar tot hen, die de Geest bereid heeft. En gij, dienstknechten, zijt aan uwe heeren onderdanig, als aan de afbeelding van God, in ontzag en vrees [12]). Gij zult alle huichelarij haten en alles, wat niet welgevallig is aan den Heer. Gij zult de geboden des Heeren niet achterwege laten, maar bewaren wat gij ontvangen hebt, er noch

---

1) *Lev.* XIX, 15; *Deut.* I, 16; XVI, 19.

2) *Jac.* I, 8. De *Const apost.* VIII, 11, hebben: gij zult niet weifelen van ziel *bij uw gebed.* 3) *Eccli.* IV, 36.

4) Dr Stricker haalt in *De Tijdspiegel* deze plaats aldus aan: „De on„derwijzer heeft zelfs de stoutigheid van te schrijven: *indien gij wat te „geven hebt, zoo zult gij door uwe handen verlossing uwer zonden bewer„ken*". Men bewondere de nauwkeurigheid dezer vertaling. Het origineel herinnert aan *Dan.* IV, 24

5) I *Petri* IV, 9; II *Cor.* IX, 7. 6) Gr. *Καλός.* 7) *Eccli.* IV, 5.
8) *Act* IV, 32. 9) Deze plaats herinnert aan *Rom.* XV, 27.
10) *Eph.* VI, 4. 11) *Eph.* VI, 9. 12) *Eph.* VI, 5.

bijvoegend noch afnemend [1]). Gij zult in de kerk [2]) uwe zonden belijden [3]), en gij zult u niet begeven tot uw gebed met een kwaad geweten. Deze is de weg des levens.

V.

De weg des doods daarentegen is deze: vóór alles is hij boos en vol vervloeking: [daar vindt men] moorden, echtbreuken, begeerlijkheden, ontuchtigheden, diefstallen, afgoderijen, tooverijen, giftmengingen, rooverijen, valsche getuigenissen, huichelarijen, dubbelhartigheid, list, trotschheid, boosaardigheid, verwaandheid, hebzucht, schandelijke taal, ijverzucht, onbeschaamdheid, hoovaardij, praalzucht [4]); [daar vindt men] vervolgers van al wat goed is, die de waarheid haten, den leugen beminnen, het loon der gerechtigheid niet kennen, niet gehecht zijn aan het goede [5]) noch aan rechtvaardig oordeel, niet waakzaam zijn [6]) voor het goede, maar voor het kwade; van wie zachtmoedigheid en duldzaamheid verre is; die ijdelheden beminnen, weerwraak najagen, geen medelijden hebben met den arme, zich niet bekommeren om dengene, die onder kommer gedrukt gaat, hun Schepper niet kennen; kindermoorders, verdervers [in abortione] van hetgeen God gevormd heeft, die zich afwenden van den behoeftige, den benauwde verdrukken, pleitbezorgers der rijken, wettelooze rechters der armen, door en door zondaren. Onthoudt u, kinderen, van dit alles.

---

1) *Deut.* XII, 32; *Apoc.* XXII, 14, 18, 19.

2) Gr. ἐν ἐκκλησίᾳ; Funk vertaalt: *In der Versammlung;* Wünsche *In der Gemeinde*; wij volgen de vertaling van Prof. Beelen I *Cor.* XIV, 19, 28, 34, 35.

3) *Jac.* V, 16.

4) *Gal.* V, 19—22.

5) *Rom.* XII, 10.

6) Gr. ἀγρυπνεῖν: *Luc.* XXI, 36 *Eph.* VI, 8.

VI.

Zie toe, dat iemand u niet afvoere van dezen weg des onderrichts, daar hij u buiten God om leert. Want indien gij het geheele juk des Heeren kunt dragen, zult gij volmaakt zijn [1]); doch indien gij dit niet kunt, doe datgene, wat gij kunt. En wat de spijze betreft, draag wat gij kunt; maar wacht u ten zeerste voor het geofferde aan afgoden [2]), want het is een dienst van doode goden.

(*Wordt vervolgd*).

---

1) *Matth* XIX, 16—22. Vergelijk ook hierboven: Hoofdst. I, bldz. 217.
2) *Act* XV, 29

VERSCHEIDENHEDEN.

EEN NIEUW HEILIGDOM TER EERE VAN DEN H. JOSEPH.

Dit heiligdom wordt genoemd *Saint-Joseph-de-Bon-Espoir* en wordt gevonden in de rotsen van Espaly, in de omstreken van Puy in Frankrijk. Het is zijn oorsprong schuldig aan de godsvrucht van nederige landmeisjes en aan den onverschrokken ijver van een jeugdig priester. M. Aimé Giron, een voornaam letterkundige, heeft de geschiedenis van deze nieuwe bedevaart beschreven; daaraan ontleenen we het belangwekkende verhaal, dat we hier mededeelen.

Op zekeren dag waren Anna Maria Buffet en Pelagie Séjalon te zamen naar Puy gegaan en liepen in de oude straat Pannessac met hare schilderachtige huizen, net versierd of wonderlijk gebeeldhouwd.

Anna Maria, die met ter neder geslagen oogen ging en hare blikken op den grond liet rusten, zag eensklaps tusschen twee keien, waarmede de straat geplaveid was, een klein wit vierkant, als de achterzijde van een omgekeerd prentje. Zij raapte het op. En inderdaad het was een eenvoudig prentje, eene afbeelding van den heiligen Joseph.

Het prentje had weinig kunstwaarde en behoorde tot de goedkoopste en eenvoudigste soort van prentjes.

Op een grof, geel papier was de heilige man van Nazareth afgebeeld, met het kind Jesus op zijn arm en een lelietak in de andere hand. Het kind en de voedstervader waren als bij toeval gekleurd met groen, blauw en rood.

Onder de vele devoties, waarmede Anna Maria en hare gezellin hare godsvrucht onderhielden had de devotie tot den

heiligen Joseph de voornaamste plaats in het huisje. Het vertrouwen van Anna Maria op dien gelukzaligen voorspreker der armen en eenvoudigen was levendig en teeder. Verlicht door haar geloof, kende zij de macht en de voorrechten van dien heiligen aartsvader en gevoelde, hoe nuttig die godsvrucht was in een tijd, waarin alle menschelijke driften als losgelaten waren en de hel hare aanvallen verdubbelde tegen den hoeksteen der Kerk en het scheepje van Petrus. Ook was het vinden van dit verdwaalde en vertreden beeldje aan de vrome dochter zeer welgevallig. Zij bezag met vreugd den heiligen Joseph, het kind Jesus dragende als een goed voedstervader: „O, hoe bevalt hij mij!" zeide zij.

En Anna Maria verborg het beeldje tusschen de bladen van haar kerkboek in een zak van haar voorschoot. In het dorp teruggekeerd, nam zij het prentje uit haar boek en besloot het een hooge plaats, dichter bij den hemel, in een der holten van de rots te geven.

Daar de heilige Joseph tot haar was gekomen, namen Anna Maria en haar gezellin hem op in hare armoede en vereerden hem zoo goed zij konden. In een holte van de rots, te midden der bouwvallen van het oude kasteel, werd door de godvruchtige dochters het beeldje geplaatst. Des morgens en des avonds knielden zij in de open lucht er voor neder en deden haar gebed. In de meening, dat haar beider gebed alleen niet vereerend genoeg was voor den grooten Heilige, verzamelden zij eenige meisjes uit het dorp, en weldra voegden zich daarbij de moeders, en de kleine groep bad te zamen.

De oprichting van een beeld van O. L. V. van Frankrijk boven op den berg Corneille was ter nauwernood in ontwerp. Een Eerwaarde Pater Jesuïet van Vals had de godvruchtige gedachte, om ook aan den waardigen bruidegom van Maria een gedenkteeken op te richten op de rots van Espaly.

Toen de Pater deze godvruchtige ingeving aan de communauteit van Vals mededeelde, besloot men tot eene novene ter eere van den heiligen Joseph. De Paters hadden bij gelegenheid van den catechismus, dien zij in het dorp gaven, de deugd en godsvrucht van Anna Maria leeren bewonderen. Zij ver-

zochten dus Anna Maria en hare gezellin, om zich met hen in de noveen te vereenigen. — „Hebt gij geen beeld van den H. Joseph?" — „Ja, een dat wij vonden in de straat Pannessac te Puy." — Anna Maria, nu omringd door de kinderen der bewaarschool en door eenige volwassenen, volbracht godvruchtig deze noveen.

Nadat de noveen geëindigd was, mocht het nietige beeldje niet meer blootgesteld blijven aan weer en wind, aan regen en sneeuw. De gezellin van Anna Maria achtte zich verplicht en beschouwde het als een eer de grot, die haar eigen verblijf was, met den heiligen Joseph te deelen.

Deze grot was ternauwernood drie meters diep. Afgerond als een ruime nis en voltooid door een stuk metselwerk van het oude kasteel, ontving zij lucht en licht door eene deur, waarboven eene opening was in de rots.

Achterin was een wormstekige bedstede, door gebloëmde gordijnen, die van het gewelf recht afhingen, verborgen. Er was nog een armoedig kastje, een gebrekkige stoel en ter rechterzijde der deur een plankje met den koperen emmer. De heilige Joseph vond daar het stalletje van Bethlehem. Voor altaar moest hij zich tevreden stellen met de plank des emmers, en daar verhoorde hij de gebeden der godvruchtige dochters, en ontving hij het bezoek der kleine kinderen. De kinderen werden daarheen getrokken door een onweerstaanbaren drang en verzamelden zich aan de voeten des voedstervaders van den kleinen Jesus.

Intusschen naderde de maand Maart, de maand toegewijd aan den heiligen Joseph. Men moest die behoorlijk vieren en aan den Heilige een feestdos geven. Anna Maria dacht er aan, het grove prentje te vervangen door een pleisterbeeld. Maar hoe het te koopen? Met haar kantwerk verdiende zij en hare gezellin wat noodig was, om niet van honger te sterven. Anna Maria nam een moedig besluit. Zij begaf zich naar Vals, om haren nood te klagen aan Pater Dupuy: deze Pater Jesuïet was geleerd en zeer godvruchtig; hij zou wel een middel of tenminste een goeden raad vinden.

De eerwaarde Pater wist niets beters dan haar een der

beeldjes van den heiligen Joseph te geven, die in den tuin rondom het huis stonden. Anna Maria was hoogst gelukkig, maar bevend — alsof zij een diefstal gedaan had — droeg zij het beeld in haar voorschoot weg en liep naar de grot van Espaly. De Heilige moest zich dit jaar nog met de plank des emmers tevreden stellen, maar men zou die zoo goed mogelijk versieren. Anna Maria, Pelagie Séjalon en een harer vriendinnen, Boyer genaamd, brachten hare verdiensten bijeen. En met die eenige stuivers, door haar kantwerk in de week verdiend, gingen zij ten aankoop uit.

Den volgenden dag prijkte de heilige Joseph tusschen twee kandelaars van matigen prijs en twee lelietakken in vazen. Achter hem was de muur bekleed met een groot stuk gemarmerd papier, oud en gevlekt, door Anna Maria midden op de straat gevonden en onder dankzegging aan de goedgunstige Voorzienigheid door haar medegenomen. Met zoodanigen luister werd de eerste maand Maart op de rots van Espaly gevierd.

Het volgend jaar was de eerzucht der arme meisjes toegenomen. Pater Dupuy hielp Sint Joseph vereeren op aarde, en Sint Joseph hielp zijne vereerders uit den hemel. Twee liederen, het werk van een apostel, voorspelden de toekomstige grootheid van den heiligen pelgrimstocht en moedigden werksters en pelgrims aan. Eenige godvruchtige personen uit de stad vereenigden zich met de godvruchtige dorpelingen. Pater Dupuy verzamelde op de rots eenige lichte, door het vuur verkalkte steenen. Ter rechterzijde van den ingang der grot maakte hij daarvan een troon; de kleine meisjes verzamelden groen mos, om de voegen te bedekken en te versieren; in dit mos staken de oudere meisjes door haar gemaakte bloemen. Het beeldje van den heiligen Joseph stond thans boven op dezen landelijken troon, rondom versierd door eenige potten van natuurlijke bloemen en eenige kaarsen op toevallig verkregen kandelaars. Zoo werd de maand van den heiligen Joseph deze keer op meer gepaste wijze en met gezangen gevierd. De stad betoonde reeds hare deelneming.

Anna Maria was vol vreugde, dat de heilige Joseph passender versierd was en meer bezocht werd. Iets vooral verrukte haar:

tusschen het mos had men een kom met water geplaatst; en zie de vogelen van de rots, door de opening boven de deur binnenvliegende, kwamen drinken uit de waterkom en, zonder zich te storen aan de verzamelde pelgrims, beproefden zij eenig gekweel. Anna Maria zag daarin een duidelijk bewijs, dat de heilige Joseph in den hemel tevreden was.

Van dien tijd had de grot een opschrift op de deur en van binnen eenige gewone lampen en gewone pitjes, die soms werden ontstoken De nederige bidplaats begon vermaardheid te krijgen.

Mevrouw Pellion; echtgenoote van generaal Pellion, bewoonde toen het kleine, schilderachtige kasteel van Ceyssac. Begaafd met een grooten geest en een groot hart, was zij een der vorstinnen van de wereld geweest en leefde nu, door een zware ziekte getroffen, als ijverige dienstmaagd des Heeren in de beoefening der werken van geloof en liefde. Zij had vertrouwen in den heiligen Joseph. Vergezeld van hare dochter Joanna, kwam zij naar de kleine pelgrimsplaats, om hare genezing te vragen. En Mevrouw Pellion werd op buitengewone wijze genezen. Zij hing in de grot het eerste *ex-voto* op en begiftigde met een behoorlijke deur den ingang der grot. Onder hare bescherming en die van mevrouw Demonts, de echtgenoote van den Prefect, werd uit de voornaamste dames van Puy eene vereeniging gevormd.

De tweede gunst van *Saint-Joseph-de-Bon-Espoir* van Espaly werd geschonken aan een jonge huismoeder, die eene lastige en gevaarlijke aandoening aan de knie had. Zij had vertrouwen, bad en wierp haar krukken weg. Sedert dien tijd vermeerderden de verleende genaden en gunsten.

Anna Maria was vol bewondering en hield niet op God te bedanken. De grot der rots was voor hare godsvrucht een klein hemelsch Jerusalem geworden, en het steile pad naar de pelgrimsplaats het pad van den heiligen berg.

Zij was naijverig op de kapel en werd beangst, als zij dacht aan de hatelijke pogingen, welke de hel zonder twijfel tegen het nieuwe heiligdom zou beproeven. Maar sterk in het geloof, had zij langs het pad, dat naar de grot geleidde, zeven

medailles van den heiligen Joseph in den grond verborgen, als zeven bolwerken tegen de boosheid van Satan. Als zij ter bedevaart ging, rustte zij bij ieder der zeven medailles als zoovele staties en overwoog de zeven smarten en zeven vreugden van den heiligen Joseph.

„Herinner u" — zoo sprak zij haar heiligen beschermer toe — „hoe gij den Verlosser der wereld aan de woede van Herodes „onttrokken hebt."

Anna Maria had reden om te vreezen. De tegenstand begon zich te openbaren; moeilijkheden ontstonden. Tegen het goede verwekte het kwade hindernissen en stormen. De bedevaart ondervond den strijd, de tegenspraak, waardoor de Voorzienigheid de goede werken laat bedreigen — onfeilbaar teeken van hunne heiligheid en van hun duur. De overwinning komt slechts uit den strijd. Al aanstonds werd de bedevaart van den heiligen Joseph gelasterd. Men verspreidde het gerucht, dat die vereenigingen op de rots slechts een voorwendsel voor wanordelijkheden waren. Zoo zelfs dat de pastoor van Saint-Laurens er ernstig aan dacht de bedevaart te verbieden. Zelfs godvruchtige, doch slecht ingelichte personen keurden deze nieuwe devotie af, die in de parochie door twee arme vrouwen was ingevoerd.

De moeilijkheden echter verdwenen weldra, en de vereerders van den heiligen Joseph vloeiden in groot aantal toe. In 1862 werd het nietige beeldje door een schoon beeld vervangen, en toch had gedurende tien jaren de bedevaart geen ander heiligdom dan de grot. Gedurende het jaar hielden de pelgrims niet op het pad der rots te beklimmen, maar gedurende de maand Maart was de menigte overgroot. De bedevaart werd eene gewoonte voor de godvruchtigen. Overvloedig waren de verkregene genaden, en zij werden steeds overvloediger.

Eindelijk nam een jong priester — nederige dienaar der goddelijke Voorzienigheid — de belangen der bedevaart ter harte. Wegens eene bijzondere godsvrucht tot den heiligen Joseph van jongs af, gevoelde hij zich gedrongen de vereering van den Heilige te verspreiden en te bevorderen.

Zonder moeite verkreeg hij van Pelagie Séjalon dat zij de

grot geheel aan den heiligen Joseph inruimde. Dientengevolge begon men in den winter van 1872 den wand, waartegen de bedstede stond, met schop en houweel te bewerken. De edele timmerman van Nazareth zou voortaan zijn eigene woning hebben, en in de nu ruimere grot werd een altaar van hout geplaatst, eenvoudig, maar net. En steeds talrijker kwamen de pelgrims naar het ruimere heiligdom.

In 1876 verkreeg de jeugdige priester het eigendom der grot. Zij ging van toen af in het bezit van den heiligen Joseph over. Voor Maria's bruidegom werd nu eene ruimte bereid, hem meer waardig en groot genoeg voor zijne vereerders. De jonge kapellaan boorde altijd dieper in de rots en zette ieder jaar zijn onderaardsch werk voort. Langzamerhand boorde hij vensters, holde de opening uit, opende toegangen. Zachtkens aan en geheimzinnig werd de grot in eene kapel veranderd. De giften vloeiden toe, de *ex-voto's* vermeerderden. Niemand weigerde zijn aandeel in de benoodigdheden en versierselen. Het kleine heiligdom van Sint Joseph werd sierlijk en rijk.

Achter in de kapel nam een prachtig altaar van witten, gebeeldhouwden steen — een geschenk van eene godvruchtige familie van Puy — de plaats in van het houten altaar. Glasvensters, eenige gebeurtenissen uit het leven van Sint Joseph voorstellende met de wapens van eene jonge markiezin, verlichtten de grot met tooverachtigen glans. Eene nis, boven het altaartabernakel uitgehouwen in de rots, is in een lijst van gouden harten gevat en rechts en links omgeven van marmeren *ex-voto's*. In die nis staat het gepolychromeerde beeld van *Saint-Joseph-de-Bon-Espoir*. Overal hangen steeds brandende lampen aan het gewelf. Langs de wanden prijken altijd bloeiende leliën.

Edelmoedigheid en godsvrucht waren opgewekt en zouden niet meer ophouden.

Het volgend jaar werden alle nissen, binnen en buiten de grot-kapel, met beelden bezet, die al de leden der heilige familie van Nazareth voorstellen. Een eenvoudig bouwkunstig portaal is aan den ingang toegevoegd, en platen van wit marmer, die verworven gunsten dankbaar vermelden, vormen er als een stralenkrans omheen. In 1878 schreven verschillende gods-

dienstige bladen: „De rots van Espaly is geheel ingenomen „door eene menigte volks, die gestadig hernieuwd wordt". Zoo moest men in 1879 op een nieuwe vergrooting bedacht zijn.

De kapel werd in den Paaschtijd de gewone plaats van retraite voor de mannen van het gehucht, en steeds zag men novenen en afzonderingen aldaar in dankzegging eindigen, onder het zingen van gezangen, begeleid door een harmonium. Een gedeelte der menigte, te talrijk om in haar geheel toegang tot de kapel te vinden, vulde de rots tegenover den ingang en zag en bad daar van verre.

Anna Maria was vol vreugde bij de opluistering der kapel en bij den steeds toenemenden toevloed der pelgrims. Zij vouwde de handen en weende van aandoening.

De jeugdige priester, vriend van Sint Joseph, verlangde en hoopte altijd beter. Hij maakte steeds nieuwe plannen en volvoerde ze onvermoeid. Reeds had hij boven op de rots een groot kruis van gesmeed ijzer geplaatst, om van verre den pelgrim den weg te wijzen. Weldra dacht hij aan een toren met klok en zag weldra zijn wensch door de vele giften vervuld. Welk een blijdschap, toen de klok voor het eerst luidde en aan de bedevaart een stem gaf? Nu sprak de bedevaart, kondigde zich van verre aan en noodigde uit om te komen. Anna Maria vond die klok grootsch. Zij sloeg hare oogen met aandoening omhoog en sprak zacht: „Kom aan, „Sint Joseph roept mij, wij moeten gaan".

Zij beschouwde haar werk als voltooid en bereidde zich voor den dood. Echter was er iets, dat zij zeer vurig wenschte te zien, en dat zij met onderworpen geduld afwachtte, ofschoon de geestelijke overheid wijselijk meende de vervulling nog te moeten uitstellen. Dit was de Heilige Mis, de eerste H. Mis in de grot aan de voeten van Sint Joseph. Zij wilde die H. Mis bijwonen en geloofde vast, dat zij dit geluk zou hebben. Pater Dupuy had haar gezegd: „Gij zult niet sterven, voor „men de H. Mis op de rots heeft opgedragen en voordat God „u daar Zijn Zoon Jesus gegeven zal hebben".

Den 19en Maart 1880 was het vijf en twintig jaren geleden, sedert de bedevaart van *Saint-Joseph-de-Bon-Espoir* een aanvang

had genomen met het armoedige, in de straat opgenomen prentje. Men verkreeg eindelijk van den hoogwaardigen bisschop van Puy, Mgr. le Breton, verlof, om op dit jaarfeest eene H. Mis, de eerste, in de kapel op te dragen. Toen men haastig de tijding daarvan aan Anna Maria bracht, werd zij bleek van aandoening en zeide, zich aan het woord van Pater Dupuy herinnerende: „Nu zal ik sterven".

Op den feestdag des Heiligen was de geheele rots met witte en blauwe vlaggen versierd. Het kleine klokje klingelde vroolijk en zonder ophouden in de kleine toren en de zon verlichtte dit alles met hare schitterendste stralen. De deur der grot was onzichtbaar onder de slingers van groen en rozen. Van binnen vermengden duizende bloemen en honderde kaarsen hare geuren en vonkelingen met de wierookwolken. Een groote toevloed van pelgrims — van de rijkste tot de eenvoudigste toe — vulde de kapel en de geheele rots, waar de broeders van Paradis met hunne schetterende instrumenten antwoordden op de liederen, rondom het altaar gezongen.

De jeugdige priester droeg deze eerste H. Mis op en hield de eerste preek met treffenden eenvoud en met eene aandoening, die allen medesleepte. Maar toen men aan het hoofd der communicanten de tachtigjarige Anna Maria de communiebank zag naderen, klopten alle harten, en weenden alle oogen. Haar verjongd voorhoofd schitterde van hemelsche blijdschap. Het was voor haar de hoogste eer en belooning, dat zij daar het eerst aan de communiebank haren God mocht ontvangen, dien haar arme Joseph in zijne armen had gedragen.

Het *Magnificat* van dankzegging werd tegelijk binnen en buiten de kapel gezongen. Den ganschen dag stroomde een ontelbare menigte toe; de genootschappen en vereenigingen van de stad Puy verdrongen zich in de kapel, om hunne vurige eerbewijzen aan het gelukzalig hoofd van de Heilige Familie te brengen.

Des avonds was de rots verlicht en schitterde van duizenden lichten, hoog in den duisteren nacht als wedijverend met de lichten des hemels. De zon had den eersten groet aan het

feest gebracht, de sterren van het firmament gaven den afscheidsgroet.

De roep van de bedevaart was de bergen van Velay overgetrokken. Uit de naburige departementen kwamen de pelgrims reeds naar *Saint-Joseph-de-Bon-Espoir* van Espaly. Zelfs uit verre streken van Frankrijk wendde men zich daarheen.

Op zekeren dag ontmoetten twee vreemdelingen, die uit het Zuiden van Frankrijk kwamen, op den drempel der kapel een oude boerin, gebogen onder den last der jaren en gerimpeld van gelaat.

Zij vroegen haar: „Waar heeft men de overblijfselen van „die heilige vrouw, de stichtster der bedevaart, gelegd?" Zij dachten dat Anna Maria overleden was — en zij was het zelf. Beschaamd en stamelend antwoordde zij met nederigheid: „Ach, mijne vrienden, men heeft u bedrogen! Hier „is geene heilige vrouw. Ach, hoe heeft men u misleid!"

De bedevaart schonk steeds overvloediger genaden en ontving vele voorrechten.

Den 8sten Maart 1881 verleende een breve van Z. H. Leo XIII honderd dagen aflaat voor ieder bezoek, een aflaat van zeven jaren en zeven *quadragenen* op het verlovingsfeest van den heiligen Joseph en een vollen aflaat op de feesten van 19 Maart en van den 3den Zondag na Paschen of onder het octaaf.

Den 17en Mei 1881 verleende de H. Vader zijn apostolischen zegen aan alle weldoeners der bedevaart. En deze zijn talrijk. [1])

C. L. R.

---

[1]) Naar de *Annales du culte de S. Joseph* par R. P. Huguet, Juin 1884.

DE VOORUITGANG VAN HET KATHOLICISME IN AUSTRALIË.

Onze H. Vader, Paus Leo XIII, heeft bepaald, dat binnen twee jaren de aartsbisschoppen en alle bisschoppen van Australië en Nieuw-Zeeland tot het houden van eene algemeene Synode zullen bijeenkomen. De nieuw benoemde aartsbisschop van Sidney is tot delegaat van den H. Stoel aangewezen en heeft in last de vergadering bijeen te roepen en het voorzittersambt waar te nemen. Deze blijde tijding heeft eene groote beteekenis: vooreerst getuigt de verordening van de vaderlijke zorg van Paus Leo, ten tweede is zij een bewijs, dat de Katholieke Kerk in Australië reeds groote uitgebreidheid heeft gekregen. Bovendien vinden wij welsprekende cijfers, die ons insgelijks van den bloei der Kerk in het vijfde werelddeel een goeden dunk en nog beter verwachting geven.

Australië is reeds verscheidene jaren, evenals Amerika, in zekere mate een algemeen toevluchtsoord geworden voor landverhuizers. Engelschen en Ieren trekken er in grooten getale heen. Beginnen wij met een vluchtigen blik te werpen op het land en wel op het zoogenaamde vasteland van Australië, wij bedoelen Nieuw-Holland, dat van het Oosten naar het Westen over de grootste breedte 4.000 kilometer lang is, terwijl de middellijn van het smalste gedeelte nog 1000 kilometer heeft. De eerste ontdekking van Australië is gedaan door de Hollandsche bemanning van het schip: *Het duifje* [1]). Het uitgestrekte veld der Australische koloniën: Victoria, Nieuw-Zuid-Wales, Zuid- en West-Australië had volgens de telling van

---

1) In de 17e eeuw; volgens anderen zou reeds in de 16e eeuw een Fransch schip aan die kusten geland zijn.

1857 eene bevolking van 833.000 zielen, een getal, dat men thans minstens verdubbeld kan rekenen [1]). Het getal inboorlingen, dat zich toen eenigszins aan de beschaving onderworpen had, werd op 55.000 geschat.

Om de vele trekken van overeenkomst, die de inboorlingen van Australië met de bewoners van Afrika gemeen hebben, heeft men hun ook den naam van negers gegeven. Hun huid is roetkleurig getint, en hun magere, ongeëvenredigde lichaamsdeelen, kleine diep liggende oogen, breede mond, kromme neus en kleine gestalte schenken hun een onaanzienlijk voorkomen. Ook het uiterlijk der vrouwen is terugstootend. Huwelijkstrouw kennen zij nagenoeg niet; polygamie is algemeen. De kustbewoners zijn geen menscheneters, doch volgens de getuigenis der kolonisten voeden de wilden van het binnenland zich nog met menschenvleesch en zouden zij eenige Engelschen, waaronder den reiziger Cunningham, tot slachtoffers hebben gemaakt. De wilden dragen bijna geen kleeding; in het gure jaargetij dekken zij zich evenwel met een mantel van kangoeroevel. Voor lijfsieraden nemen zij schubben van visschen, beenderen van vogels en bontgekleurde pluimen, alsook een soort van plantaardige haarpruiken en tanden van dieren, die zij op een soort van hoed vasthechten. Bijna allen dragen een klein been door het midden van den neus en voor bijzondere plechtigheden of, als zij ten oorlog gaan, beschilderen zij hunne lichamen met roode, zwarte en witte kleuren. Inderdaad Macauly sloeg wel zijn blik in een *verre* toekomst, toen hij zich den inboorling van Australië voorstelde, als gezeten op een der vervallen pijlers van de *London bridge*, om een schets te maken van Londen's ruïnen.

De taal en de gewoonten der wilden van Australië zijn voor alle stammen schier dezelfden, de tongval echter is zeer verscheiden, zelfs zoo, dat de bewoners van de kust die van het binnenland volstrekt niet verstaan kunnen. Hunne opperhoofden komen niet aan het bewind door volkskeuze of erfrecht, maar de sterkste en sluwste van den stam maakt zich tot bewindvoerder.

1) Volgens de nieuwste opgaven bedraagt het ongeveer 2.000.000.

Zij gelooven aan een goeden geest, die zij *Koyan* en aan een boozen geest, die zij *Potoyan* noemen en vertrouwen vastelijk, dat de eerste hen beschermt tegen de listen van den andere en helpt om de verloren kinderen terug te vinden, die door *Potoyan* geroofd worden met het doel om ze te verslinden.

Over de koloniale regeering zullen wij hier niet spreken, maar in herinnering brengen, dat het grootste gedeelte van Australië, het geheele zoogenaamde *continent*, aan Engeland behoort, en door een gouverneur-generaal bestuurd wordt. Evenals in alle Engelsche koloniën is de Anglicaansche kerk ook in Australië sterk vertegenwoordigd. Men vindt er zes Anglicaansche bisschoppen, terwijl de verleden jaar benoemde bisschop van Sidney, door de keuze van vijf Engelsche bisschoppen en bij de gratie van Gladstone en koningin Victoria, den titel voert van primaat van Australië.

De pogingen, door de Engelschen aangewend, om de inboorlingen te beschaven, hebben deerlijk schipbreuk geleden. Alleen de Katholieke Kerk werkt in Australië met verblijdend gevolg. Als de waarachtige moeder der beschaving volbrengt zij ook aan deze arme verlaten menschen haar zending en zal hun met het heilwoord van vrede en zaligheid langzamerhand ook alles leeren, wat den mensch veredelen kan en verbeteren. Reeds mogen wij schoone uitkomsten der Katholieke werkkracht vermelden.

Op dit oogenblik is de nieuw benoemde Katholieke aartsbisschop van Sidney, Mgr. Moran, waarschijnlijk reeds op de plaats zijner bestemming aangekomen [1]). Sedert verleden jaar Augustus was de kerk van Sidney verweesd door het onverwacht afsterven van haar hooggevierden herder Dr. Vaughan O. S. B, een van de steunpilaren der Kerk in Australië. Hij was een man van overwegenden invloed, een groot kanselredenaar, een geleerd en godvruchtig schrijver, een kerkvoogd, die zijn gezag met minzaamheid wist te voeren, in één woord, een man, geboren om te bestieren. Onder zijn opperherderlijk bestuur is het Katholicisme in het vijfde werelddeel met snelle schreden voor-

[1]) Z. D. Hoogw. is in Augustus ll. scheep gegaan, doch een bericht van aankomst hebben wij tot heden (10 September) nog niet aangetroffen.

uitgegaan. Wij zullen dit duidelijk maken door eerst eene korte schets van de geschiedenis der Kerk in Australië te geven en daarna met vergelijkende cijfers aan te toonen, in welk een toestand de prelaat, bij zijn aankomst te Sidney in 1873, den Katholieken godsdienst aantrof, en hoe Z. D. Hoogw. het aartsbisdom aan zijn opvolger heeft achtergelaten.

De eerste Europeanen, die naar Australië kwamen, waren bijna allen uit het land gejaagde of verbannen boosdoeners, en tot over de helft dezer eeuw bleef Australië eene Engelsche strafkolonie. Wanneer men vergelijkingen maakt tusschen het Nouméa, de Fransche strafkolonie van den tegenwoordigen tijd, en het Australië van vroeger zal men menig punt van overeenkomst vinden. De strenge tucht kon het plegen van misdrijven niet beletten; voorwaar een slecht vooruitzicht voor de beschaving en dit te meer, omdat de Protestantsche zendelingen zich het meest om zichzelven bekommerden en weinig werk maakten van Evangelie-verkondiging.

Met 1805 zou een beter tijd voor de arme Australiërs beginnen: het eerste morgenrood brak door de dikke duisternissen, als de dageraad van een schoonen, helderen dag. Twee Katholieke priesters, Dixon en Harold, wegens overtreding van de onrechtvaardige wetten der Engelsche staats-kerk tot deportatie veroordeeld, kregen van den gouverneur vergunning, om tot bevordering der beschaving hun heilig ambt uit te oefenen. Drie jaren van vruchtbaren arbeid waren spoedig heengesneld en, toen zij in 1808 naar het moederland teruggekeerd waren, trok de Ierssche priester Flynn naar deze onbeschaafde landen, waar hij zooveel goed deed, dat de Protestanten, door ijverzucht aangezet, zijne verbanning wisten te bewerken. Doch de Katholieken van Nieuw-Zuid-Wales protesteerden uit alle macht tegen deze verregaande onrechtvaardigheid, en de regeering, toegevende aan hunne billijke eischen, zond hun in 1820 twee priesters, Connolly en Therry. Aanstonds begonnen beide werklieden de goede zaden van godsdienst en deugd weder op Gods akker uit te strooien en het Katholicisme schoot weldra diepen wortel op dezen vruchtbaren grond. Alras hadden zij

den moed afzonderlijk te gaan arbeiden. Rev. Connolly ging naar Van-Diemensland, waar later nog twee priesters tot medehelpers aankwamen.

Het tijdperk van krachtige ontwikkeling begon evenwel voor goed in het jaar 1832, toen Rev. Ullathorne O. S. B. met zijne broederen, de Benedictijnen, zich in Sidney kwam vestigen. Hij vond er op eene bevolking van 70.000 bewoners reeds 14.000 Katholieken. Hij stichtte binnen korten tijd 3 kerken en eenige scholen, waarbij zelfs de Protestanten hem door geldelijke bijdragen tegemoet kwamen. Hij ondervond zooveel zegen, dat hij te Rome een bisschop aanvroeg, ten einde de kudde beter aaneengesloten te houden. Reeds in 1835 benoemde Paus Gregorius XVI den HoogEerw. Heer Polding, Benedictijner abt, tot bisschop en daardoor was de bloeitijd voor het Katholicisme in Australië aangekomen: *Deus incrementum dedit.* Zelfs de Protestantsche gouverneur Burke leende zijne medewerking door de R. K. priesters met staatsinkomsten te begiftigen.

Onder Gods wonderbaren zegen groeide de kudde voorspoedig aan. Sedert de koloniale regeering weigerde de boosdoeners uit het moederland op te nemen, zochten vele landverhuizers, inzonderheid Ieren, een nieuw vaderland in Australië. De vicaris-generaal Ullathorne ondernam twee reizen naar Europa en wist de eerste maal 20 priesters te winnen. De tweede maal keerde de ijverige missionaris niet meer naar de kolonie terug. Sedert dien tijd, 1850, staat Mgr. Ullathorne aan het hoofd van het bisdom van Birmingham in Engeland.

De bisschop van Sidney, Mgr. Polding, won intusschen duizende zielen voor de Katholieke Kerk. Z. D. Hoogw. bouwde achtereenvolgens 15 kerken en kapellen, een seminarie en eenige religieuze gestichten. De opkomende bloei der Kerk maakte spoedig eene uitbreiding der hiërarchie noodzakelijk, en Sidney werd een aartsbisdom met vijf suffragaan-zetels. Behalve de Benedictijnen begaven zich nu ook de Maristen naar Australië.

De wilde inboorlingen waren door het gedurig voorwaarts dringen der kolonisten allengs naar het binnenland getrokken en wel naar de omstreken van Swan River.-Perth, dat van 1829

tot 1841 zonder geestelijke hulp was geweest, ontving in zijn bisschop, Mgr. Brady, een ijverig, doortastend man, die van het gouvernement zeer veel ondersteuning wist te verkrijgen. In dit gedeelte van Australië vinden wij ook Spaansche Benedictijnen met vrucht werkzaam onder de negers. Op 36 mijlen afstand van Perth stichtten de paters Salvado en Serra eene abdij met omwonende gemeente, Nieuw-Nursia genoemd, ter gedachtenis aan den H. Benedictus, en bij de stichting van het bisdom Port Victoria werd eerst pater Serra en na diens aftreden pater Salvado tot bisschop benoemd. Na veel tegenwerking van den kant der regeering en een geheele verstrooiing zelfs, is alles thans in vollen bloei. Hooren wij eenige bijzonderheden uit den mond van Mgr. Salvado:

„Nieuw-Nursia is niet meer een kolonie van wilden, maar „een Engelsche stad gelijk; men ziet er het klooster der paters „missionarissen met een kerk en eene communiteit van meer „dan 60 Benedictijnen. Twee gestichten herbergen de neger-„kinderen van beider sekse; zij bevatten scholen en werk-„winkels, waar de Australische jeugd met de kennis van God „ook nog een eenvoudig ambacht leert, om later in hun „tijdelijke behoeften te kunnen voorzien."

Mgr. Salvado had aanvankelijk een harden kamp te strijden. Gebrek aan de meest noodzakelijke dingen heeft hem vindingrijk gemaakt. Met eigen hand heeft hij hout gehakt en huizen gebouwd; zijne kennis van de muziek heeft hij gebruikt, om onderricht te geven en tevens concerten, waarvan de opbrengst zijn negers ten goede kwam. Hij heeft de wilden tot boeren, ambachtslieden, muzikanten, ja zelfs tot telegrafisten gevormd. Hij heeft de Engelschen beschaamd, die altoos in den waan waren, dat de negers niets konden leeren; want met al de stoffelijke middelen, die de Protestanten ter beschikking hebben, is onder hun leiding nog geen enkele wilde tot een beschaafd man gemaakt. Nauwelijks heeft er een het college verlaten, of hij keert naar de bosschen terug. De koude adem van het Protestantisme kan aan de kiem der beschaving geen wasdom geven. Alleen de Katholieke Kerk houdt haar kinderen vast aaneengesloten en koestert ze met weldadige, moederlijke be-

zorgdheid in de levenwekkende zon der goddelijke waarheid. Van Rome uit, waar de hiërarchie in den plaatsbekleeder van Christus hare eenheid vindt, zorgt de Kerk voor hare kinderen; daar geeft en verdeelt men den arbeid en wordt geen enkel missionaris uit het oog verloren; door middel van de congregatie *di propaganda fide* blijven de draden van het bestuur gemakkelijk vereenigd. Toen het Katholicisme dan ook zooveel veld gewonnen had, dat de last voor de schouders van Mgr. Polding te zwaar begon te worden, werd er in 1874 naast de aartsbisschoppelijke zetel van Sidney nog eene tweede metropolitaan-zetel te Melbourne gevestigd.

Werpen wij thans een blik op de zegenrijke vruchten der werkzaamheid van Mgr. Vaughan, den onlangs overleden aartsbisschop van Sidney.

Toen Mgr. Vaughan in 1873 te Sidney, als coadjutor van den eersten aartsbisschop Mgr. Polding, aankwam, telde de kudde 46.828 Katholieken. Voorwaar Mgr. Polding had met vrucht gearbeid de 14.000 Katholieken van 1832 waren onder zijn bestuur, sedert 1834, reeds tot bijna 47.000 aangegroeid. Mgr. Vaughan vond er 82 Katholieke kerken en kapellen, 53 scholen met 7267 leerlingen.

Na den dood van den ijverigen Mgr. Polding in 1877 trad Mgr. Vaughan zelfstandig op, en sedert maakt zijn loopbaan een voornaam deel uit der kerkelijke geschiedenis van Australië. Voor de scholen had Z. D. Hoogw. een geweldigen strijd te doorstaan; de Anglicaansche bisschop van Sidney kwam openlijk tegen hem in het veld, doch de moedige prelaat wist alle bezwaren te boven te komen. Het is ons onmogelijk, om den vooruitgang van het Katholicisme onder het opperbestuur van Mgr. Vaughan in zijn geheelen omvang af te teekenen. Eenige getallen zullen evenwel welsprekend zijn [1]).

Toen de beroemde kerkvoogd in 1883 overleed, waren er in Sidney 60.000 Katholieken op eene bevolking van 220.000

---

1) Deze getallen zijn ontleend aan *La propaganda católica*, van Juni 1884, welke ze overgenomen heeft uit de *Missiones católicas*

zielen en in de aan Sidney onderhoorige bisdommen [1]) 22.000 te zamen 82.000 Katholieken; eene vermeerdering dus sedert zijne komst van 35.000. De kerken vermeerderden tot 126; de scholen tot 108, de leerlingen tot 15.026: derhalve in 10 jaar eene verdubbeling bijna. Het getal priesters klom tot 101, waaronder 11 inboorlingen. Twaalf jongelingen doen de studiën voor den priesterlijken staat op kosten van het aartsbisdom in Ierland te *All Hallows College*. Het getal liefdezusters is vermeerderd tot 220, en meest allen zijn van Australische geboorte.

Niettegenstaande Mgr. Vaughan eene nieuwe kathedraal gebouwd en vele scholen heeft gesticht, verkeeren de geldmiddelen in zeer gunstigen staat. Toch kostte de kathedraal £ 200.000; voor de scholen werd meer dan £ 250.000 opgebracht. Daarenboven vindt men te Sidney als Katholieke gestichten: het Vincentius-hospitaal, door de liefdezusters bediend, en een weeshuis voor Katholieke kinderen, dat door het gouvernement onderhouden en door zusters van den Barmhartigen Samaritaan verzorgd wordt; laatstgenoemde zusters hebben ook een verbeter-huis, en eindelijk hebben de zusters van St. Joseph nog een huis van de Voorzienigheid.

De Jesuïeten, Franciscanen en Maristen hebben noviciaten ingericht ook voor de opneming van negers; de Congregatie des Allerh. Verlossers is door den aartsbisschop zelven in Australië binnengeleid, en Benedictijnen zijn er, zooals wij zagen, in groot getal aanwezig.

Zoo heeft Mgr. Vaughan met noesten vlijt gearbeid, gezaaid en geoogst. Helaas na een tienjarig verblijf in Australië werd Z. Hoogw. op reis naar Rome, terwijl hij een enkelen dag op zijne geboorteplaats in Engeland vertoefde, door God ter eeuwige belooning opgeroepen.

De opvolger van Mgr. Vaughan is Mgr. Moran, bisschop van Ossory in Ierland. Zoo ooit, zal deze bisschop te Sidney *the*

---

1) Tot de kerkelijke provincie Sidney behooren thans volgens de beschikking der *Propaganda* de bisdommen Brisbane, Bathurst, Maitland, Goulbourn, Armidale en Rockhampton.

right man on the right place zijn. Mgr. Moran is in den vollen mannelijken leeftijd, 54 jaar oud, was in 1856 vice-president aan het Iersche college te Rome en kort daarna professor in de Hebreeuwsche taal aan de *Propaganda*; in 1866 werd hij tot particulier secretaris van zijn oom, kardinaal Cullen, en 5 Maart 1872 tot coadjutor van den bisschop van Ossory benoemd, welken hij weldra opvolgde. Z. D. Hoogw. is een even geleerd als godvruchtig man en een kundig schrijver van werken over Iersche geschiedenis en Iersche oudheden [1]).

In Australië werd de benoeming van dezen prelaat zeer gunstig opgenomen; men schrijft uit Sidney: „Het is duidelijk „dat de benoeming van den bisschop van Ossory voor den „metropolitaan-zetel van Sidney algemeenen bijval heeft ge„vonden. Niet alleen verheugen zich zijne landgenooten over de „vervulling hunner wenschen door het kiezen van een Ier, maar „ook zij, die niet tot de Kerk behooren, zijn het allen eens „over het oordeelkundige der keuze en over de waardigheid van „Mgr. Moran, om de plaats van den betreurden aartsbisschop „z. g. in te nemen."

Mgr. Moran zelf schreef aan den bisschop van Maitland als antwoord op de gelukwenschen der suffragaan-bisschoppen:

„Monseigneur. Ik heb uw telegram met de gelukwenschen „der bisschoppen van de provincie Sidney op het feest van „St. Joseph ontvangen, en ik dank U allen hartelijk voor uwe „welwillendheid. Het heeft den H. Vader behaagd mij naar „Sidney te verplaatsen, en zoo ik de taak, mij op de zwakke „schouderen gelegd, aanvaard heb, dan is het alleen in het „vertrouwen, dat Hij, die mij zendt, om in de verre missie „te arbeiden, ook zijn armen werkman zal zegenen en te hulp „komen."

Men ziet het, de nieuwe aartsbisschop steunt niet op zich-

---

1) Onder de werken, door Dr. Moran uitgegeven, zijn de voornaamste: *Memoir of the most Rev. Oliver Plunkett. — Essays on the Origin etc. of the early Irish church. — History of the bishops of Dublin. — Historical sketch of the persecutions under Cromwell and the Puritans. — Irish Saints in Great Britain. — Acta Sancti Brendani.*

zelven, hij verwacht de hulp van boven. Met Gods hulp zal de wijngaard des Heeren in Australië onder dit nieuwe bestuur steeds rijker vruchten dragen. Alles belooft een overvloedigen oogst voor het Katholicisme.

Een der gewichtigste werkzaamheden van den nieuwen aartsbisschop zal, zooals wij reeds hoorden, het oproepen van eene algemeene synode zijn. Daardoor zal de kerk van Australië nog krachtiger georganiseerd worden; de geestelijkheid zal eendrachtig samenwerken voor het ééne doel: de verheerlijking van God en de zaligheid der onsterfelijke zielen; de verkondiging van het H. Evangelie zal steeds verder verspreid worden en zoo zal in die verre streken de Roomsch-Katholieke kerk door hare zonen Christus' lastgeving op waardige wijze ten uitvoer blijven leggen: *Euntes in mundum universum praedicate Evangelium omni creaturae.*

E. M.

BEKNOPTE GESCHIEDENIS DER KATHOLIEKE MISSIE IN SURINAME, DOOR EEN PATER REDEMPTORIST [1]).

Ofschoon het getal boeken en geschriften, die uitsluitend over de kolonie Suriname handelen, ten minste 160 bedraagt, aarzelen wij niet te zeggen, dat bovenstaand werk onder die vele een waardige en eenige plaats inneemt, en dat het zal geraadpleegd worden door iedereen, die voortaan een volledige kennis wil maken met Surinaamsche geschiedenis en toestanden.

Dit is het eerste werk, dat zich de behandeling der kerkelijke geschiedenis van Suriname tot hoofdtaak stelt. Het verhaalt, onder wat moeilijke omstandigheden door de Katholieke missionarissen het geloof aldaar werd geplant, en hoe er na eeuwen van verdrukking en lijden een bloeiende kerk verrees.

---

1) Uitgegeven ten voordeele dier Missie en meer bepaald der R. K. weeshuizen aldaar. Gulpen. M. Alberts. 1884.

Hoezeer dit verhaal belangstelling weet op te wekken, en welk een diepen indruk het maakt, konden wij reeds opmaken uit de aanhalingen, die het dagblad *De Tijd* daarvan gegeven heeft. En wanneer wij daarbij weten, dat voor dit boek de beste bronnen beschikbaar waren, en dat de begaafde en gunstig bekende schrijver aan de bewerking daarvan met groote vlijt zijne talenten besteedde, dan mogen wij ons reeds vooruit overtuigd houden, dat wij hier niet alleen een boeiend verhaal, maar ook een degelijke en volledige geschiedenis voor ons hebben. Die overtuiging wordt ook door de lezing van het werk ten volle bevestigd.

Reeds een overzicht van den inhoud is voldoende om te zien, hoe ordelijk en geleidelijk die geschiedenis in al haren rijkdom behandeld is. En wanneer men het boek doorleest, is het een waar genoegen de breede en krachtige trekken te bewonderen, waarmede de helden des geloofs zijn geteekend, en den krachtigen ijver, den stalen moed, de onbezweken volharding te waardeeren, waardoor zij hebben uitgemunt. Daar vervolgens de belangen van den staat nauw samenhangen met die van den godsdienst, moest de algemeene geschiedenis van Suriname, althans wat hare hoofdpunten betreft, in die van de missionarissen en van hunne prediking worden ingeweven, iets dat aan het boek van pater Wulfingh nog meer belangrijkheid bijzet.

De stijl van het werk beantwoordt aan de degelijkheid van den inhoud. Men kan wel is waar enkele vlekjes aanwijzen: b. v. *een bepaalde onnauwkeurigheid* in plaats van: *dit is zeker* een onnauwkeurigheid; *besmetteling* in plaats van *besmette*; verder zal men wellicht bezwaar maken tegen woorden als: *toename*, *bemerking*, enz ; — maar wie dergelijke kleine *lapsus calami* enkele malen wil voorbijzien, zal ook aan den stijl van den schrijver geenszins verdiensten ontzeggen.

Onder alle opzichten dus achten wij het werk van den eerw. pater Wulfingh aanbevelenswaardig. Onzen innigen dank aan den schrijver.

A. H.

Levensschets van Cornelius van Boesdoncq.

Ruim vier eeuwen was 's-Hertogenbosch tot den rang eener stad verheven, toen er de man geboren werd, wiens levensschets wij hier te boek stellen naar de nog restende handschriften der Norbertijner abdij van Postel, omdat die levensbijzonderheden licht werpen op de kerkelijke toestanden in ons vaderland gedurende de 17e eeuw.

De grijze hertogstad schonk den 14den Mei 1594 het levenslicht aan Cornelius van Boesdoncq [1]). Tot welken stand zijne ouders behoorden, en waar deze Cornelius zijne Latijnsche studiën begon, vermelden de archieven met geen enkel woord. Waarschijnlijk zullen in zijne geboortestad de eerste letterkundige zaden in zijn geest uitgestrooid zijn, daar immers was goede gelegenheid, beter dan op veel andere plaatsen.

Toen hij nu de Latijnsche studiën voltrokken had, zag hij de groote wegen voor zich uitgestrekt, waarlangs de mensch naar het toekomend leven moet voortwandelen. Lang had hij gebeden, ten einde verlicht te mogen worden, om dien weg in te slaan, waarop hij het best de eer

1) Zijn naam wordt op verschillende manieren geschreven; wij volgen de schrijfwijze van den abt zelf in zijne handteekenin

van God zou bevorderen en het gemakkelijkst zijne ziel kon zalig maken. Dit dubbel doelwit oordeelde hij het veiligst te zullen treffen door in de Norbertijner Orde zijnen Schepper te dienen. Hij ondernam daarom de reis naar Postel, dat te dien dage onder het bisdom van 's-Hertogenbosch (thans onder dat van Mechelen) behoorde; hier liet hij den klopper op de aloude poorten vallen, en zoodra de overste, Rumoldus Colibrant, uit adellijken bloede te Leuven geboren, van 's jongelings verlangen ingelicht en van zijne geschiktheid en roeping voor het Norbertijner kloosterleven overtuigd was, werd de vurige wensch van den candidaat vervuld en tot zijne aanneming besloten.

Een nieuwe dageraad was te dien tijde voor Postel opgegaan; de zelfstandigheid van dat klooster, waartoe de kern der geestelijkheid van het bisdom van 's-Hertogenbosch en de bisschoppen G. Masius en zijn opvolger M. Zoesius de behulpzame hand geleend hadden, was reeds grootendeels verkregen, toen onze Cornelius den. 4den Juni 1616 als derde novice aanvaard werd. Wel had het filiaal-huis toen nog geen volkomene onafhankelijkheid van zijne moeder-abdij Floreffe verkregen, doch het was o. a. reeds gevolmachtigd tot aanneming en vorming van novicen, hetgeen tot dusverre in de abdij te Floreffe, thans het seminarie van Namen, geschied was.

De candidaat verwisselde den 3den Juli 1616 zijne wereldsche kleeding tegen het witte kloostergewaad en begon toen als derde novice zijn proeftijd. Ofschoon de tijd van het noviciaat meestal twee jaren duurde, werd Cornelius reeds na één jaar tot de plechtige professie toegelaten; hij verbond zich dan den 6den Juli 1617 door

de drie kloostergelotten nauwer aan zijnen Schepper [1]). Die inniger verbinding met God diende hem slechts tot een nieuwen spoorslag, om sneller op het pad der deugd voort te wandelen en de glorie van zijn Schepper meer en meer uit te breiden. Om zijn voorbeeldig gedrag werd hij reeds het volgend jaar tot de priesterlijke waardigheid verheven, en in 1618 had hij het geluk het vlekkelooze Lam voor den eersten keer aan God op te dragen.

Wegens zijne nauwgezetheid in het onderhouden der regels, werd hij voor verschillende officiën der Orde geschikt bevonden, zoodat zijn oversten hem de posten van *circator*, *cellier* en *provisor* opgelegd hebben. Daar wij het juiste tijdstip van de bekleeding dezer posten niet kunnen bepalen, vermogen wij slechts mede te deelen, dat hij aan Ernest Bellequin als *circator* opgevolgd is, doch niet vóór den 30sten April 1629; *cellier* is hij geweest tusschen 1619 en 1629 en *provisor* van 1619 tot 1633. Als provisor wordt hij in Mei 1626 door den Abt van Heeswijk, Joannes Moors, gevolmachtigd „om t'ageren metten Abt van Epternach over 't vercoop van syne goederen" d. i. van de goederen, die de abdij van Epternach in de Meierij van Den Bosch en voornamelijk te Oerle en omliggende plaatsen bezat. Hieruit ziet men, dat Cornelius het vertrouwen van den Norbertijner Abt J. Moors volkomen genoot.

Ten jare 1629 werd van Boesdoncq tot de pastoreele bediening van Arendonck geroepen. Toen hij hier slechts weinige jaren in den wijngaard des Heeren gearbeid had,

---

1) Een andere van Boesdoncq (Henricus), wellicht tot dezelfde familie behoorend, is te Postel den 8sten Februari 1656 geprofest

werd hem de zware last van het bestuur als Abt op de schouders gelegd.

Keuze tot Abt: 11 *Juli* 1636.

Joannes du Chesne was den 7den Juli 1636 als tweede Abt van Postel's klooster, sedert dezes onafhankelijkheid van Floreffe, in den Heer ontslapen, en Cornelius werd nu de bekwaamste geoordeeld, om die vacature aan te vullen. Als een man, die niet alleen voor het geestelijk, maar ook voor het tijdelijk bestuur goed beslagen was, werd hij den 11den Juli 1636 naar den uitslag van de keuze zijner kanunniken tot derden Prelaat van Postel verheven, in het college van Premonstreit te Leuven, onder het voorzitterschap van Joannes Fraisinne, Prelaat der abdij te Wezel, Proost van het St. Gerlacus-klooster en gevolmachtigde van Joannes Roberti, Vicaris-Generaal en Pater-Abbas van Postel.

Om de geheele toedracht dezer zaak in alle bijzonderheden voor oogen te stellen, laten wij hier het kiezingsverslag volgen, waaruit men ook verneemt, dat er drie Norbertijnen voorgesteld waren, en welke hunne persoonlijke hoedanigheden waren. Het klooster telde toen 17 leden, die voor den nieuwen Abt gekozen hebben.

Anno Domini 1636, undecima Julii.

Reverendus Dominus Joannes Fraisinne, Abbas de Wezel, Praepositus Sancti Gerlaci Ordinis Praemonstratensis, ex commissione speciali Rmi in Christo patris Joannis Roberti, Abbatis Floreffiensis Ordinis Praemonstratensis, Vicarii Generalis necnon monasterii Postellensis Patris-Abbatis et Visitatoris immediati, transtulit se Lovanium ad praesidendum electioni

novi Abbatis praedicti monasterii Postellensis modo vacantis per mortem D. Joannis du Chesne, dum viveret, dictae abbatiae Abbatis atque in collegio Floreffiensi assumpti.

Venerabilibus Dominis f. Aegidio Taxillis notario Apostolico et pastore de Gromelieve ac f. Norberto Piermans dicti collegii Praeside, invocata Sancti Spiritus assistentia in Sacrificio Missae et cantato hymno *Veni Creator*, venerandi DD. Prior, Supprior totusque conventus dictae abbatiae exhortationem audierunt, quam ad illos habuit praedictus R. D. Joannes Fraisinne, qui illos induxit ad officium suum debite et propter Deum exequendum, prout et per litteras fecit praefatus Rmus D. Floreffiensis. Quo facto, recitatae sunt litterae permissionis factae a Rmo D. Floreffiensi.

Hierna volgt dit letterlijk kiezingsverslag met de stemming op de 1e, 2e en 3e plaats [1]).

I. Venerabilis Dominus prior, praestito juramento supra sanctum Dei Evangelium de eligendis iis et ordidandis, quos maxime idoneos et expertes judicaverit, declaravit omnium maxime capacem fratrem Cornelium van Boesdoncq, pastorem de Arendonck, quia est bonae vitae et valde versatus in regimine, cum praefuit provisor pluribus annis, et cum saecularibus novit agere in hac conjunctura temporis. Secundum nominat fr. Aegidium Janssen, pastorem in Veldhoven, qui est etiam valde zelosus, pius et intelligens. Tertium nominat fr. Bartholomeum Buyens, pastorem in Reusel: commendatur doctrina et pietate, non habet tamen experientiam in temporalibus ut primus. Hanc denominationem suam lectam et virgulatam signavit fr. Norbertus Adriani, prior.

---

[1]) De stemmen, voor de candidaten uitgebracht, waren in *eerste, tweede*, en *derde* verdeeld volgens de orde, waarnaar de candidaten waren aangeduid. Wie door twee kiezers aangewezen was als eerste candidaat verkreeg twee *eerste* stemmen. Indien drie kiezers hem op de tweede plaats of als tweeden candidaat voorstelden, dan erlangde hij drie *tweede* stemmen, enz. Bij het stemmingsverslag gold een *eerste* stem zooveel als twee *tweede* en als drie *derde* stemmen.

II. Ernestus Bellequin, supprior, praemisso juramento ut supra, denominat pro 1° maxime idoneo fr. Corn. van Boesdoncq, pastorem de Arendónck, quia est bonae vitae et maxime idoneus hoc turbulento tempore ad regimen pacificum et zelosus pro disciplina, quod habeat omnia dona, quae in praelato possint desiderari. Secundum nominat fr. Norbertum Adriani, priorem, qui est etiam zelosus pro disciplina, pacificus, fuit etiam cellarius, supprior, provisor et modo est prior bene regens conventum. Tertium nominat fr. Aegidium Janssen, qui est vir zelosus et exemplaris, qui bene praeest ovibus suis, pacificus et zelosus disciplinae; dicit autem se praeferre primum, quia est affabilior et magis idoneus ad agendum cum hominibus in hoc turbulento tempore. Hanc depositionem suam lectam et virgulatam signavit Ernestus Bellequin, supprior.

III. Ludovicus Gaiffier, cellarius, absens propter morbum, chartam clausam misit hujus tenoris: Rdi fratres in Christo, detentus morbo, coactus sum scribere votum; 1um votum do priori nostro, 2um pastori Arendoncano et 3um pastori Veldhoviensi. Fr. Ludovicus Gaiffier, cellarius.

IV. Aegidius Janssen, pastor Veldhoviensis, misit clausam chartam, cujus tenor sequitur: Cum absentiam meam non sinat cura pastoralis, hinc est quod absens reverendo Praelato futuro do 1um suffragium fr. Norberto Adriani, priori; 2um fr. Cornelio van Boesdoncq, pastori; et 3um Bartholomaeo Buyens, pastori, et hoc quia mihi videntur apti. Actum Veldhoviae hac 10 Julii 1636.

V. Cornelius Van Boesdoncq, pastor, praemisso juramento ut supra, denominat maxime idoneum 1° loco Norbertum Adriani, priorem, qui omnibus officiis, cellarii, supprioris, provisoris, prioris reddidit se commendabilem in spiritualibus et temporalibus, non habet sui similem, ita ut optaret 1um, 2um et 3um votum eidem datum; attamen quum ex consuetudine tres denominentur, nominat 2um pastorem Veldhoviensem, quia bonae vitae est, commendabilis, zelosus pastor et doctor; tertium nominat pastorem in Reusel, qui etiam commendatur doctrina et zelo, et laudabiliter praefuit in officio supprioris. Hanc depositionem etc.

VI. Bartholomaeus Buyens, pastor in Reusel, praemisso juramento ut supra, nominat 1um magis idoneum C. Van Boesdoncq, qui commendatur notitia status monasterii, in qua notitia laudabiliter sese gessit et multum profuit, ita ut duo praedecessores in rebus maximis nihil fecerint sine ejus consilio; quoad doctrinam: videtur ipsi sufficiens; nominat 2um priorem Norbertum, qui est valde amans disciplinae, temporalium etiam habet bonam notitiam, sed non ita conversabilis hoc tempore videtur cum hominibus; 3um Aegidium Janssen, qui est zelosus et bene doctus et in pastoratu bene praefuit. Hanc depositionem etc.

VII. Martinus Dridonck, praemisso juramento ut supra, 1um nominat Corn. Van Boesdoncq, quem invenit bonae vitae exemplarem in spiritualibus et temporalibus, et habet bonos amicos, qui in hac conjunctura temporis possint juvare monasterium, bene fovere hospitalitatem; 2um Norbertum, priorem, commendatum pietate, bono regimine, excepto quod non tam bene novit agere cum hominibus externis; 3um pastorem in Reusel, qui est modestus, exemplaris et bonae conversationis. Hanc depositionem etc.

VIII. Dominicus Smeyers, praemisso juramento, 1um nominat magis idoneum C. Van Boesdoncq et magis versatum in temporalibus et est humilis; 2um Aegidium Janssen, qui est discretus, prudens et doctus; 3um priorem, qui est commendabilis ob modestiam et disciplinam, fuit magister novitiorum, vigilans et intelligens in temporalibus, postponitur autem duobus prioribus. Hanc depositionem etc.

IX. Ignatius Edelheer, praemisso juramento, 1um nominat Aegidium Janssen, quia est amans justitiae et pacis, excellens in doctrina et in disciplina monasterii; 2um praefatum Cornelium, quia diu exercuit officium provisoris, est bonus religiosus et piae conversationis; 3um priorem Norbertum, qui etiam est valde diligens in observatione disciplinae et in obedientia exigenda. Hanc depositionem etc.

X. Bartholomaeus Dirix, praemisso juramento, nominat 1um priorem, qui est vir amans disciplinae, humilis et proficuus pro monasterio, multum commendatus a praelato bonae memo-

riae; 2um C. van Boesdoncq, qui est bonae vitae et multum laboravit in Domino et fidelitate; 3um Aegidium Janssen, ut virum doctum et pium. Hanc depositionem etc.

IX. Bernardus de Liege, praemisso juramento, nominat 1um pastorem in Arendonck, quia est instructus in negotiis domus, habet bonum modum agendi cum magnatibus tam Bruxellis quam in Hollandia, satis etiam instructus ad regendas conscientias; 2um Aegidium Janssen, bonae vitae et satis doctum; 3um priorem Norbertum, qui est bonae vitae et instructus in negotiis domus tam spiritualibus quam temporalibus; postponitur autem duobus prioribus, quia non habet modum conversandi cum externis. Hanc depositionem etc.

XII. Nicolaus Rijssens, praemisso juramento, 1um nominat praefatum Cornelium, quia est in hoc turbulento tempore maxime utilis et necessarius, ut regat monasterium et religiosos, est integrae famae et bene novit agere cum saecularibus hocce tempore; 2um Norbertum Adriani, etiam bene versatum in spiritualibus et temporalibus; bonae famae existit et observator disciplinae, sed posthabetur priori, qui magis aptus videtur ad conversandum hoc tempore et magis suavis; 3um Aegidium Janssen, qui fuit bonus pastor, conscientiosus, valde laudatur. Hanc depositionem etc.

XIII. Rumoldus Van der Loocke, praemisso juramento, nominat 1um Aegidium Janssen, quia est vir pius, doctus, amans disciplinae, novit modum agendi cum hominibus et amat conventuales; 2um praedictum Cornelium, etiam pium et noscentem modum conversandi cum hominibus, qui multa jam beneficia monasterio praestitit, sed Aegidio postponitur, quia non tam diu fuit sub disciplina, sed statim vocatus a conventu ad negotia externa; 3um Norbertum Adriani, pium et exemplarem, qui praefuit exemplariter novitiis et multa incommoda propter monasterium sustinuit, postponitur autem priori, quia non habet tam bonum modum agendi cum saecularibus et in tractandis rebus seriis aliquando perturbatur. Hanc depositionem etc.

XIV. Norbertus van den Bemde diaconus, praemisso juramento, 1um Cornelium Van Boesdoncq nominat, qui laudabi-

liter sese semper gessit; 2um Aegidium Janssen, virum bonum, pium et doctum, sed praefert Cornelium ut doctiorem; 3um priorem Adriani, disciplinatum et zelosum pro monasterio, sed minus aptum ad agendum cum omni genere hominum. Hanc depositionem etc.

XV. Joannes Rutger, praemisso juramento, 1um Aegidium Janssen nominat, qui est bonae vitae; 2um pastorem de Arendonck, pium et devotum et valde versatum in exterioribus; 3um priorem, virum valde disciplinatum, pium devotumque, sed non ita conversabilem et affabilem quam priores. Hanc depositionem etc.

XVI. Hieronymus van den Ancker, praemisso juramento, 1um nominat C. Van Boesdoncq, pium, humilem et in omnibus idoneum, hocce tempore maxime necessarium monasterio; 2um Aegidium Janssen, qui laudatur ab omnibus et bene praefuit ovibus; postponitur autem priori, qui videtur magis versatus; 3um priorem Norbertum Adriani, bonae disciplinae virum, qui etiam laudabiliter praefuit et strenue laboravit pro bonis monasterii, sed aliis postponitur, quia non est ita conversabilis. Hanc depositionem etc.

XVII. Siardus de Witte, praemisso juramento, 1um nominat Cornelium van Boesdoncq, virum pium, qui officio suo functus est irreprehensibiliter et aptus est ad regendum monasterium; 2um Aegidium Janssen etiam pium et bene doctum; postponitur autem priori, quia non est ita industrius; 3um Norbertum Adriani, qui in diversis officiis semper laudabiliter processit et a praelato piae memoriae semper commendatus fuit; posthabetur autem aliis, quia non videtur ita aptus ad regendum hoc tempore. Hanc depositionem lectam et virgulatam signavit fr. Siardus de Witte.

Concordat cum originali, quod attestamur:

Fr. JOANNES FRAISINNE,
qui supra, et
Fr. AEGIDIUS TAXILLIS,
notarius Apostolicus.

Bij de opening der stembriefjes zag men alzoo Cornelius tot de abbatiale waardigheid aangewezen. Volgens het

loffelijk verslag, door zijne zestien medebroeders nopens hem gegeven, kon men in die hachelijke tijden geen trouweren wachter op dien post plaatsen. Cornelius was immers een man van gegronde deugd en van practische ervarenheid zoowel in het geestelijk als tijdelijk bewind; op beider gebied had hij aller lof verdiend, gelijk in dit Latijnsche stuk herhaalde malen gemeld wordt.

De vorstelijke benoeming: 12 *Juli* 1636.

Door de vrije stemming zijner medebroeders was C. van Boesdoncq alzoo tot hoofd van Postel aangesteld; dit was echter nog niet genoeg, want de benoeming van den vorst des lands werd eveneens vereischt.

De aartshertog Karel van Oostenrijk, later keizer Karel V geworden, had van Paus Leo X den 12den Juni 1515 een indult verkregen, dat niemand tot overste eens kloosters in de Nederlanden zou verheven worden zonder de toestemming van den souverein des lands. Die Pauselijke vergunning was aan den vorst geenszins verleend, om de vrije keuze der kloosterlingen te dwarsboomen, maar enkel en alleen toegestaan, om hun beter de noodige vrijheid te verzekeren. Indien een of ander souverein de vrije keuze wilde beperken of aan een onbekwame het hoofdbestuur van het klooster poogde op te dringen, heeft men zich tegen die wederrechtelijke handelwijs altijd verzet. Over de handelwijs van koning Philips echter had men geenszins te klagen: deze hertog van Brabant wist

verdiensten naar waarde te erkennen; getuige hiervan is de benoeming van C. van Boesdoncq tot Abt.

Zijne vorstelijke brieven van den 12den Juli 1636 luiden, behalve eenige woorden, die door stipjes aangevuld zijn, omdat het perkament daar beschadigd is:

Philippe par la grâce de Dieu Roy de Castille, d'Arragon, de Leon, des Deux Sicilles, de Jerusalem, de Portugal, de Navarre, de Grenade, de Tolede, de Valence, de Galice, de Maillorques, de Seville, de Sardaigne, de Cordube, de Corsicque, de Murcie, de Jahen, des Algarbes, d'Algezire, de Gibraltar, de Iles de Canarie, des Indes tant Orientales qu' Occidentales, ... Archiducq d'Autriche, Ducq de Bourgoigne, de Lothier, de Brabant, de Limbourg, de Luxembourg, de Gueldres et de Milan, Comte de Habsbourg, de Flandres, d'Arthois, de Bourgoigne, Palatin de Thirol, de Haynaut, de Hollande, de Zelande, de Namur et de Zutphen, Prince de Souabe, Marquis du St. Empire de Rome, Seigneur de Frise, de Salins, de Malines, des villes et pays d'Utrecht, d'Overyssel et de Groeningue, et Dominateur en Asie et en Africque.

Aux vénérables nos chers et bien aimez les Prieur, Religieux et Convent de l'abbaye de Postel. Comme a nous comme Ducq de Brabant assiert et appartient d'avoir soigneux esgard, que les Prélatures, Abbayes, Prieurez et autres dignitez estant-en icelluy duché soyent pourveues de gens Catholicques, doctes, de bonne vie et conversation..... et de Chrétienne religion, et par Indult Apostolique, droict de patronage et autrement nous compète, et ayons droict de nommer auxdites Prélatures et dignitez, quand elles vaquent, personnes souffisantes, idoines et a Nous agréables et il soit, qu'estant par le trespas ..... vacante, Nous ayons faict informer de l'idonéité et capacité des Religieux d'icelle, entre lesquelz nous seroit esté reputé fr. Corneille de Boesdoncq, Pasteur d'Arendonck, SCAVOIR VOUS FAISONS, que pour le bon rapport que faict Nous a esté dudit Corneille de Boesdoncq..... Nous avons icelluy denommé et denommons par ces présentes a ladite

Abbaye de Postel, vous consentans et requérans, que procédant a l'élection de votre nouveau et futur Abbé, vous elisiez et acceptiez a icelle dignité ledit Corneille de Boesdoncq ..... consentons et permettons par ces présentes de pouvoir sur ce obtenir de N. S. Père le Pape, de l'Evesque diocésain, ou autre supérieur telles Bulles Apostoliques et provisions de confirmation, qu'il appartiendra, et icelles mettre a due exécution, et au surplus actuelle possession de ladite abbaye, et des droictz, fruictz, prouffictz et émoluments d'icelle, pour d'oresenavant la tenir, régir et administrer tant au spirituel que temporel, du ce gardées et observées les solemnitez en tel cas requises et accoustumées. Si donnons en mande.... Présidens et gens de nos Privé et Grand Conseilz, Chancelier et gens de notre Conseil en Brabant, et a tous nos autres Jufticiers, Officiers et subiectz, qui ce regardera, qu'a vous en ce que dict est ils assistent, si besoin en avez, et en outre facent ledit Corneille de Boesdoncq.... pleinement et paisiblement jouir et user. Cessans tous contredicts et empêschemens au contraire. Car ainsi Nous plaist il.

Donné en notre ville de Bruxelles le douzième de Juillet, l'an de grâce mil six cent trentesix et de notre règne le.....

Par le Roy.

Eedaflegging in handen van den Abt Joannes Fraisinne, gevolmachtigde van den Abt van Floreffe:
17 *en* 18 *Juli* 1636.

Koning Philips had alzoo gevolg gegeven aan de groote meerderheid van stemmen, die de religieuzen der abdij uitgebracht hadden voor van Boesdoncq's verheffing tot Prelaat.

Zoodra de nieuwe Prelaat eerbied, gehoorzaamheid en hulde aan Joannes Roberti, als Vader-Abt van Postel, en tevens getrouwheid in het beheer van zijn klooster

volgens de statuten der Orde beloofd en gezworen had, werd hij door voornoemden Joannes, Abt van Floreffe, den 17den Juli 1636 gevolmachtigd tot de aanvaarding en tot het reëel en daadwerkelijk bezit van al de rechten en voordeelen der abdij. De kanunniken beloofden nu ook eerbied en gehoorzaamheid aan hun nieuwen overste.

De reeds gemelde Abt, Joannes Fraisinne, schrijft den 13den Augustus 1636 uit Visé, dat onder zijn voorzitterschap, namens den Abt van Floreffe, die om ziekte nog altijd belet was, voornoemde plechtigheid den 8sten Juli van het laatstgenoemde jaar heeft plaats gehad.

Veiligheidsbrief van 9 *Augustus* 1636.

Om den chronologischen inhoud der archieven zooveel mogelijk te volgen, moeten wij hier een geleibrief of veiligheidsakte mededeelen, die door de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden aan van Boesdoncq den 9den Augustus 1636 verleend is. Blijkens dit gezegeld handschrift, mocht Cornelius drie maanden met zijn secretaris en twee of drie medebroeders te 's-Hertogenbosch en omstreken met rijtuig en bagage vertoeven. Het paspoort luidt letterlijk:

De Staten-Generael der Vereenichde Nederlanden. Allen Gouverneurs, Admiralen, Overſten, Colonnellen, Lieutenanten ende Vice-Admiralen, Ritmeeſters, Capiteynen, Lieutenanten, Bevelhebberen ende gemene Soldaten, te peerde, te voet, te water ende te lande, voorts allen Magiſtraten, Juſticieren, Officieren ende anderen in onſe dienſte ende onder onſe gehoorſaemheyt weſende, SALUYT. *Doen te weten*, dat wy aen

d' heer Cornelis van Boeſdoncq, Abt van Poſtel, den 31ſten July leſtleden, volgens de paſpoort daervan onder hem ſynde, geconſenteert ende geaccordeert hebben, dat hij met ſynen Secretaris ende twee off drie dienaers herwaerts binnen deſe landen ſoude mogen comen ende wederkeeren binnen den tijt van drie maenden. Alſoo de voornoemde heer Cornelis van Boeſdonck middelertijt nootſaeckelyck te doen heeft ſoo binnen d'Abdye van Poſtel als ter plaatſe, daer ſynen predeceſſeur van contagieuſe sieckte is overleden, als oock elders, om op alles orde te ſtellen, ſoo hebben wy nae voorgaende deliberatie bij ons voorſ paſpoort ēn conſent van den XXXI July voornt geconſenteert ende geaccordeert, gelyck wy conſenteren ende accorderen by deſen, dat de meergenoemde heer Cornelis van Boeſdoncq met een van de monicken van voorſ Abdye, ſynen Secretaris, en twee off drie dienaers, mitſgaders ſijn caros ende peerden, oock bijhebbende bagagie in crachte deſes ſich ſal mogen begéven en verblijven binnen den voorſ tyt van drie maenden, inganck genomen hebbende met den 31ſten July leſtleden, ſoo tot Poſtel als ter plaetſe, daer 't sterfhuys van voernoemden ſynen predeceſſeur is gevallen, als oock elders ten platte lande, daer d'affairen van meergen Abdye van Poſtel ſulx ſullen mogen vereyſchen, ende ook binnen de voorſ tyt van drie maenden voor eene reiſe alleenlyck in voege als vooren binnen de stadt S'hertogenboſch in crachte deſes in te mogen comen ende daer naer wederkeeren t' ſy tot Poſtel, t' sy elders ten platten lande, ende verstaende nochtans dat wy door deſe onſe conceſſie, geenſints voor alnoch en advoyeren de verkieſinge gedaen in den persoon van den gemelten heer Cornelis van Boeſdonck als abt van meergemelte Abdye van Poſtel, maer verstaen wel expreſſelyck onse gerechticheyt en hoocheyt dienaengaende, niettegenstaende deſes, te ſyn en blyven ongeprejuditieert ende in ſyn geheel, ende al onder decſel van deſen niet te mogen worden geattenteert dat tot deſer landen nadeel ſoude mogen strecken. Waeromme wij laſten en bevelen uluiden t'samen ende besonderlyck den meergemelten heer Cornelis van Boeſdoncq met een van de monicken van de meergemelte Abdye, ſynen Secretaris,

twee off drie dienaers, bijhebbende bagagie, als oock caros ende peerden, vry en onverhindert te laten paſſeren, frequenteren, verblijven, en repasseren, ſoo wel ten platten lande voornt als voor een reyſe alleenlyck gedurende de voors tyt binnen de stadt S'hertogenbosch ſonder hem off den ſynen daerin eenigerley hinder off belet te doen, maer veeleer allen behulp ende bystant, des verſocht ſynde.

Gedaen in den Hage den IX Augusti 1636.

† Plaats des zegels [1]).

NICOLAAS VAN DER TOUSHORST vt.

Ter ordonnantie van hoochgemelte
Heeren Staten-Generael.

CORN. MUSCH

1636.

Goedkeuring der benoeming door de Staten-Generaal der Nederlanden: 10 *October* 1636.

In dit vrijgeleide zien wij dat de Staten-Generaal zich de goedkeuring der benoeming nog uitdrukkelijk voorbehouden. De officiëele erkenning en goedkeuring van Van Boesdoncq's verheffing volgde echter weldra op den 10den October van hetzelfde jaar. Het stuk luidt:

De Staten-Generael der Vereenichde Nederlanden. Allen dengeenen, die deſen ſien ofte hooren, SALUYT. *Doen te weten* alſoo, de voorgaende heer Abt van POSTEL overleden weſende, heer CORNELIS BOESDONCK volgens de inſtitutie vande abdye van POSTEL by de riligieuſen van deſelve abdye is genomineert, geëligeert ende vervolgens geconfirmeert tot Abt van deſelve Abdye by den Pater-Abbas van FLOREFFE, soo iſt dat wy nae voorgaende rype deliberatie goet gevonden hebben mits

1) Dit zegel is hierna, bij den 10en October 1636 beschreven.

deſen te conſenteren ende toe te ſtaan den gemelten heer CORNELIS BOESDONCK, dat hy sal mogen blyven gebruycken alsulcke nominatie, electie ende confirmatie, als hy volgens de voorſ. inſtitutie heeft geobtineert, oock deſelve ſtellen oft doen ſtellen ter behoorlicker executie ende voorts continueren de reele en de actuele poſſeſſie ende gebruick vande voorſ. Abdye van POSTEL, mitsgaders vande vruchten, proffyten ende andere rechten daertoe ſtaende ende behoorende, om deſelve Abdye te houden, regieren ende administreren, ſoo int geeſtelyk als int wereltlyck. Ontbieden ende beveelen daeromme alle onſe Rechteren, Juſticieren, Officieren, soo politycq als militair, oock laſten mits deſen expreſſelyck alle soldaten te voet en te peerde ende voorts allen anderen van onſe ingeſetenen, oft die in onſen dienſt ſouden mogen ſyn, die dit souden mogen aengaen ofte vertoont worden, den meergemelten heer CORNELIS BOESDONCK de voorſ. nominatie, electie ende confirmatie ruſtelyck en volcomentlyck te laeten genieten en gebruycken. Ceſſerende alle beletten ende wederſeggen ter contrarie. Gedaen ter vergaderinge vande hoochgemelte heeren Staten-Generael in den HAGE X October XVIc seſendertich.

A. PLOOS VAN AMSTEL vt.

Ter ordonnantie van de hoochgemelte
Heeren Staten-Generael.

† Plaats van het zegel. CORN. MUSCH.

1636.

Het zegel, op dit perkamenten handschrift geplaatst, is: in een blauw veld, bezaaid met gouden blokjes, een leeuw van hetzelfde over alles heen, gekroond met een gouden koningskroon, houdende in den opgeheven rechterpoot een zilveren zwaard met gouden gevest, en in den linkerpoot een bundel gouden pijlen, gebonden aan zilver.

Over deze goedkeuring van de Staten behoeven wij ons niet te verwonderen. Voor zulke brieven moest aan de landsregeering een aanzienlijke som betaald worden,

die evenwel niet altoos even groot was. Ditzelfde geldt van de vorstelijke brieven, hierboven aangehaald: de vorstelijke benoemingsbrief voor den Abt J. Du Chesne in 1627 kostte een jaargeld van 300 gulden tot onderhoud van den hofkapellaan, en de koninklijke akte voor den Prelaat Isfridus van den Broeck in 1726 kostte aan de abdij 728 Oostenrijksche gulden [1]); hoeveel men voor C. van Boesdoncq aan de landsregeering betaalde, blijkt niet uit de archieven van het klooster. Men beraamde de som naar den hoogeren of lageren stand van den finantiëelen barometer. Daar echter Postel's goederen niet zoo aanzienlijk waren als die van vele andere kloosters, was de abdij gevrijwaard tegen de tusschenkomst van koninklijke commissarissen bij de verkiezing van een nieuwen Prelaat. Aangaande dit laatste punt lezen wij in een handschrift van P. D. Drugman, gedateerd 26 September 1788: »Quoique Postel étoit une abbaye indépendante, elle con„tinua cependant à reconnaître l'abbé de Floreffe pour „Père-abbé, et de ce chef elle étoit tenu à un hommage „qu'elle lui rendoit à certains temps déterminés. Lorsque „la dignité abbatiale de Postel venoit à vaquer, l'abbé de „Floreffe alloit y receuillir les voix des religieux sur le „choix d'un futur abbé. Si l'abbé de Floreffe ne pouvoit „pas s'y rendre, soit pour cause d'incommodité ou au„trement, le gouvernement nommoit a cet effet un autre „abbé du même ordre à la proposition de Floreffe. Jamais „il n'intervenoit des commissaires séculiers à l'élection;

1) Voor de perkamenten akte met het groot zegel van den keizer 200 gulden.
Voor de rechten van den Hoogen Raad . . . . 456 „
Voor het Weener-gasthuis . . . . . 30 „
Voor het transport dezer som naar Weenen . . . . 42 „
Te zamen. . 728 gulden.

„elle ne se faisoit donc pas comme dans les autres abbayes „des Pays-Bas en présence de deux ou plusieurs com- „missaires d'élection de la part du souverain."

Inzegening tot Abt: 16 *September* 1636.

Intusschen had men de goedkeuring van de Staten-Generaal niet behoeven af te wachten, om tot de inzegening van den nieuwen Abt over te gaan. Die plechtigheid werd den 16den September 1636 te Luik in de St. Cornelius-kerk voltrokken. De bisschop van 's-Hertogenbosch, Michael Ophovius, was er bij tegenwoordig en, hoewel de archieven niet uitdrukkelijk vermelden, dat hij de wijding verrichtte, zijn wij nochtans zeer geneigd zulks te gelooven: de kerkvoogd was zeer bevriend met Postel en verbleef er dikwerf, vooral toen de hatelijke plakkaten tegen den Katholieken godsdienst in de Meierij van 's-Bosch scherper toepast werden.

Het volgend jaarschrift is voor die plechtigheid vervaardigd:

CorneLIVs Van BOESDONCQ CONSECRATVR
tertIVs abbas POSTELLENSIS
festIVItate s. CorneLII
In eCCLesIa s. CorneLII [1]).

Van oudsher is het gewoonte in de Norbertijner Orde, dat elke nieuwbenoemde Abt voor zich een zegel kiest,

---

1) Cornelius van Boesdoncq wordt gewijd
tot derden Abt van Postel
op den feestdag van den H. Cornelius
in de kerk van den H. Cornelius.

om de stukken, die zijn bestuur betreffen, te stempelen. Deze Abt koos voor zich het volgende: op *zilver* een *gouden* klaverkruis, beladen met een vlammend hart van *keel*, doorstoken met twee *gouden* pijlen, de punten naar onder, met de spreuk: *omnia vincit amor* d. i. *de liefde overwint alles*. Dit wapen zien wij nog op verschillende kostbaarheden van het klooster afgebeeld: op den staf van den Abt, kunstig in koper gedreven in den stijl van Rubens' tijdperk, op twee prismavormige reliquiekasten, op een zilveren plaat, bij de *pax* gebruikelijk, op een ciborie en op een zeventigtal folianten, onder zijn bewind in fraaien band gebonden.

Als Abt van Postel was C. van Boesdoncq ook heer van eenige heerlijkheden, die aan Postel toebehoorden. In een schepenakte van de stad Bree, gedateerd 6 Maart 1637, wordt deze Prelaat genoemd: heere van Reusel, Netersel, Kerk-Oerle en Lierop. Krachtens hun recht van grondheer der heerlijkheid Reusel, hadden de Abten niet alleen het recht aldaar schepenen aan te stellen en hen, wanneer zij het nuttig oordeelden, tot neêrlegging van hnn ambt te verplichten, maar reeds in het jaar 1434 was hun door hertog Philips het recht vergund een eigen zegel als grondheer te gebruiken. Vandaar dat het zegel der schepenen van Reusel's heerlijkheid telkens bij het optreden van een nieuwen Abt hernieuwd en van diens bijzonder zegel voorzien werd, zooals ook bij de verheffing van Cornelius in 1636 geschied is.

Beschermingakte van Frederik Hendrik, Prins van Oranje: 17 October 1636.

Behalve boven aangehaalde erkenning der Staten-Ge-

neraal van de Vereenigde Nederlanden treffen wij in de archieven nog de volgende beschermingakte aan, die de Abt C. van Boesdoncq en zijne onderdanen op den 17den October 1636 van Frederik Hendrik verkregen hebben:

Frederick Hendrick, byder gratie Godes Prince van Oranje, Grave van Nassau, Catzenellebogen, Vianden, Diets, Lingen, Moeurs, Bueren, Leerdam; Marquis van der Rere, ende van Vlissingen; Heere ende Baron van Breda, der stad Grave ende landen van Cuyck, Diest, Grimbergen, Herstal, Cranendonck, Warneston, Arlay, Voseroy, St. Vyt, Daesborch, Polanen, Willemstad, Viervaert, Isselsteyn, St. Maertensdyck, Geertruydenbergh, Chasteau, Reguard, de hooge en lage Swaluwen, Naeldwyck; Erftburchgrave van Antwerpen ende Besançon; Erffmaerschalck van Hollandt; Gouverneur van Gelderlandt, Hollandt, Zeelandt, Westvrieslandt, Zutphen, Uytrecht ende Overyssel; Capiteyn-Generael ende Admirael der Vereenichde Nederlanden.

AEN ALLEN onsen Gouverneurs, Colonellen, Ritmeesters, Capiteynen, Officieren, gemeene crychsluyden te peerde ende te voet, allen anderen in deser landen in onsen dienst ende gebiede wesende, SALUYT.

DOEN TE WETEN dat wy om seeckere goede consideratien, ons daertoe moverende, genomen hebben en nemen mits deesen in onse bysondere protectie den abt, prior en alle andere religieusen van POSTEL, den doctor, advocaet, chirurgyn, dieners ende gansche familie van deselve abtdye, de kercke, klooster, huysen, stallen met de aenliggende hoeven: Spreeuwel, Veehuis, Heybloem enz., voornaemelyck de pastoren van ARENDONCK, REUSELE, LEGEMIERDE ende VELTHOVEN, derselver thiendenaeren, winners ende pachteren aller familien, huysingen, peerden, bestialen, groot en kleyn vee, landen, vruchten, waegens en andere bouwgereetschappen, bosschen, water-wintmoolens, alle roerende ende onroerende goederen, geene daervan uytgesondert, om voor alle gewelt, plunderinge, brantschattinge, dreygementen en andre overlast be-

ſchermt te blyven. Ordonneren wy oock aen allen en yegelycken, als boven expreſſelyck verleent is, den voorn. abt, prior ende andre religieuſen van POSTEL met den doctor, advocaet, chirurgyn, dieneren, alſoock de voorſ. paſtoren enz., om hen vry, vranck ende ruſtelyck te laeten paſſeren, repaſſeren in caroſſen, te peerden, ende waegens ten platte landen en in ſteden, ſoo onder 't gebied van den vyant gelegen, als neutrael weſende, ook in de Vereenichde Provintien. Oock beſchermen ende beſchutten wy hen en hunne goederen tegen moleſtatien, rooveringen, enz.: nyemant ſal er logeren ſonder onſe patenten ende ordonnantien op peene daerover anderen ten exempel gestraft te worden. Interdicerende aen alle jaegeren op den bodem van POSTEL het wilt te ſtooren met laweyen, clopperen, foretteren [fretten] of andre onbehoorlycke jachte. Interdicerende aen de tamboers of trompetters, gaende of kom nde met gevangenen of anderſints aldaer nyet ſullen mogen logeren, peysteren [spys of drank gebruiken], dan mits betaelende tgeen ſy ſullen verteren: alles op peene als boven. Conſenterende aen den abt en syne riligieusen, dat ſy thunner meerdere verſeeckeringe onſe waepens van ſauvegarde ſullen mogen op- of aenslaen daer en ſoo hen het beſt geduncken ſal, midts thoonende copye authentique deſer, by een van onze ſecretariſſen onderteeckent, willende wy deſelve van ſoo goede weerde te ſyn, als deſe onſe principaele.

Gedaen in 't leger te SPRANG [in Noordbrabant] 17 October 1636 [1]).

---

[1]) Prins FREDERIK HENDRIK heeft nog in vier andere handschriften zijne bescherming aan POSTEL verleend, drie dezer stukken dagteekenen als volgt: 23 Jan 1603; 16 Juni 1626; 30 Apr. 1635, alle geteekend in 's GRAVENHAGE, het vierde is van 14 Sept. 1633 en te DOMMELEN [vier uren van POSTEL] in het leger door voornoemden prins geteekend. De ongeschonden zegels dezer handschriften zijn gevierendeeld: 1° in *azuur*, bezaaid met *gouden blokjes*, een leeuw over alles heengaande van 't zelfde, genageld en getongd van *keel*. 2° in *goud* een geleeuwde luipaard van *keel*, genageld, getongd en gekroond met *azuur*. 3° in *keel* een *zilveren* dwarsbalk 4° in *keel* twee boven elkander gaande leeuwen van

Het bewind van C. van Boesdoncq. Zijne inhechtenisneming op het fort Crevecoeur: de kwestie der paspoorten: 1641—1643.

De benoeming van den nieuwen Abt door koning Philips, zijne erkenning door de Staten-Generaal, de bescherming van Frederik Hendrik schenen een rustig bestuur te waarborgen, maar toch blijkt het, dat de Abt C. van Boesdoncq woelige tijden beleefd, en in moeilijke omstandigheden zijn bewind gevoerd heeft.

Reeds bij den aanvang van zijn bestuur was hij genoodzaakt de vlucht te nemen. Op den 2den Januari 1637 zocht hij met zijne medebroeders een schuilplaats in het toevluchtshuis van Postel te Bree in Belgisch Limburg Welke de reden van die vlucht was en hoelang hij in zijne schuilplaats verbleef, vinden wij niet vermeld.

Vier jaren later echter zien wij hem in ernstige en langdurige moeilijkheden gewikkeld ter gelegenheid, dat hij voor de zaken der abdij naar 's-Gravenhage was gereisd en onder weg in hechtenis werd genomen door den commandant van het fort Crevecoeur bij 's-Hertogenbosch. Wij zullen den geschiedkundigen draad dezer gebeurtenis

---

goud, genageld en getongd met *azuur*. Op het *snijpunt* gevierendeeld 1 en 4 in *keel* een *gouden* schuinbalk, 2 en 3 in *goud* een blauwen roodgesnoerden en beslagen jachthoren, benevens een hartschildje op het *snijpunt*, beladen met vijf *gouden* vakken, grenzende aan vier *blauwe*. Op de eereplaats van het groote schild, in een schild van *sabel*, een *zilveren* dwarsbalk. Op het punt een schild van *keel*, beladen met een dwarsbalk, beurtelings gekanteld Werkelijk prijkte het wapenschild van den prins als „wapen van sauvegarde" op de poorten der abdij, doch in het uur der bestorming en plundering verbraken de woestaards het wapen en trapten de vergulden stukken onder den voet.

met behulp der archieven trachten te volgen en daardoor beter leeren inzien, dat de welwillendheid, waarop de Abt van Postel in de Vereenigde Provinciën rekenen mocht, niet onverdeeld was.

Men schreef het jaar 1641. In dien tijd was er een vrijgeleide of paspoort noodig, om „uyt vyanden landt „in dese Vereenichde Landen te mogen komen ende saecken „verrichten ende daerna wederom na vyanden landt te „mogen keeren." De paspoorten moesten in de „secretarie der frontiersteden" ter inzage getoond worden, om ze te laten „endosseren" of onderteekenen. Die onderteekening bij de aankomst in de eerste grensstad werd zoo streng gevorderd, dat de geleibrief bij nalatigheid dezer formaliteit zijn waarde verloor.

Aan den Abt was 15 Juni 1641 een geleibrief, geldig voor vier maanden (in vorm gelijk aan het boven medegedeelde paspoort) afgegeven te 's-Gravenhage en geparapheerd: *S. V. Haersolte vt. Ter ordonnantie van H. M. Heeren Staten-Generael, Corn. Musch.*

Met dit paspoort had de Abt aanvankelijk rustig gereisd, maar in de maand October kwam hij door een ongelukkige reisvertraging in aanraking met Maximiliaan de Sanders, commandant van het fort Crevecoeur. Ziehier bij welke gelegenheid. Toen de Abt zich den 7den October 1641 van 's-Hertogenbosch, waar hij zich toen bevond, met het marktschip naar 's-Gravenhage wilde begeven, had hij zijne papieren volgens voorschrift aan de Vughterpoort den beambten getoond en was zonder hinderuis scheep gegaan. Spoedig echter stak er een zoo vreeselijk onweder op, dat de beurtschipper het niet geraden vond den tocht verder voort te zetten, maar bij

het fort Crevecoeur het anker uitwierp. Hier meldde de Abt zich bij voornoemden bevelhebber aan. Deze bemerkte echter spoedig, dat de reispapieren niet in orde waren, omdat de vereischte afteekening of verificatie in 's-Hertogenbosch verzuimd was. Of dit soms met opzet gebeurd was, om den Abt later een som gelds te kunnen afpersen — een vermoeden, dat uit het vervolg der geschiedenis niet al te gewaagd zal blijken — is ons niet bekend, doch een verzuim der beambten was het ongetwijfeld, zooals blijkt uit het volgende handschrift van 9 October:

Ick · ondergescreven verclaer ende attesteer, dat die heere Cornelis Boesdoncq, prelaet van Postel, tot synder incompste binnen de stad 'Shertogenbosche syn paspoort ende syn persoen aen my heeft verthoent ende gepresenteert, ende dat hetselve op de voors. pasporte nyet en is aangeteeckent, is door myne ende myns secretaris omissie geconsteert.

Datum et actum binnen 'Shertogenbosche desen 9 October 1641.

P. THIENEN.

De advocaat Herlaer te 's-Hertogenbosch, wiens bijstand de Abt had ingeroepen, schreef den 10den October aan den Abt van Berne [1]): „Ghisteren hebbe op Greve„ceur geweest, alwaer die Eerw. Heer Prelaat van Postel „inde herberghe, genaempt het Herdt, gevangen sit, ende „met soldaeten wordt bewaert. Hij is daer op Maendach „t savonts, mits contrarie wint den geheelen dach was, „uytte schepen op Greveceur gaen logeren inde herberge, „ende heeft de werdt, soo het schynt, dat aen den Com„mandeur te kennen gegeven, die hem syn paspoort heeft

1) Deze en meer andere bijzonderheden zijn ontleend aan het archief der Norbertijner abdij te Heeswijk

„affgeeyst en verder gevangen genomen". Zoo werd de Prelaat eerst in het logement: *Het loopend hert* bewaakt en daarna op het fort Crev-coeur [1]) gevangen gezet.

Gedurende deze inkerkering werd hij zoo streng bewaakt, dat de rentmeester der domeinen te Heusden, G. Fockestaer, hem niet eens mocht spreken, zooals blijkt uit een brief van 22 November 1641, waarin genoemde rentmeester die weigering, welke hem den 14den October geschiedde, attesteert:

† Klein zegel van
twee stuivers

Attestere ick ondergescreven rentmeester van de domeynen van Heusden, dat ick op Manendach den XIII October voorleden naar Crevecoeur gegaen sy geweest om myne kinderen te besoecken, ende alsdoen aldaer verstaen hebbe, dat de Prelaet van Postel, die door den Commandeur Sanders acht dagen tevorens gedetineert was, aldaer in de herberge noch werde bewaect, ende voorn. Commandeur om die saecke naer den Hage was vertrocken, hebbe voorts my vervoeght naer den Lieutenant Hanecrot, omme consent te hebben den voorm. Prelaet eens te mogen aenspreecken en van wege vorige kennisse een dronck te doen, versoeckende aen den Lieutenant en myn schoonzoon den Vendrich, dat se souden willen medegaen, dat ick niets scheefs hadde te besoigneren, welcke my dit afsloeg met verclaeringhe, dat hem van den commandeur ten allerhoochsten was belast nyemandt ter werelt by hem te laten comen, ende daerop by my gerepliceerd synde, datter er geen galgen aen hingen, en met gelt wel te komen sou syn, indien Prelaets paspoort nyet souffissante werde bevonden, soo heeft mij voorn. Lieutenant noch verscheyden malen aengeseyt, dat hy my om geen gelt ter werelt wilde

1) De handschriften hebben nu eens Greveceur, dan weer Crevecoeur.

laten by hem comen, maer dat het hem leet was, doch synen laste moest volgen; waerop ick des anderendaegs wederom sy vertrocken, laetende den Prelaet in syne vorige detentie, alhoewel de commandeur savents te voren thuys gecomen was.

Actum onder myne signature
den XXIIen November XVIc een en veertich.

P. FOCKESTAER.

Zulk een gevaarlijk man werd de Prelaat van Postel geacht, ofschoon aan zijn paspoort niets dan de laatste afteekening ontbrak, doch wij zullen spoedig zien, wat de hoofdzaak was, en hoe de wakkere commandeur zijn gevangene dacht uit te plunderen.

Daar niets hoegenaamd, wat straf baar was, aan den Abt omtrent zijn paspoort kon ten laste gelegd worden, diende de advocaat W. A. Cuylenburgh, die de zaak te 's-Gravenhage behartigde, aan de Staten-Generaal in October van hetzelfde jaar een beklag in, waarbij uit naam van den Prelaat verzocht werd, dat men „den suppliant „met synen dienaer rustelyck ende schadeloos naer den „Hage sal laeten vertrecken, omme syne saecke alhier te „verrichten, ende in cas deselve Commandeur enige „actie meent te hebben, d'selve alhier voor UEd. Mo. „(naer de ontslaeginge van den suppliant ende syn dienaer) „te doen justitieren voorts in behooren forme". Dit verzoek was te billijk, om geen gehoor te vinden, en reeds den 19den October kon de agent Noordinghen uit 's-Gravenhage aan den reeds vroeger genoemden Herlaer schrijven: „Op huyden wort syn relaxatie by de Hoochmoghende „Heeren Staten-Generael in den Rade van State hem „toegesonden onder cautie, ende op gisteren syn affge- „gaen brieven aen den Commandeur Sanders, ten eynde

„hy hem in persoon datelyck in den Hage sal hebben „te vervoegen". Werkelijk ontving de Prelaat deze invrijheidsstelling op den 20sten October, nadat hij van den 7den October in hechtenis was geweest.

De advocaat Herlaer, die, zooals hij aan den Abt van Berne schrijft, juist den vorigen dag, Zaterdag 19 October, met den President Cuysten ontboden was „ten eynde „wy de saecke souden affmaecken [1])" raadde thans den Prelaat nog een paar dagen te vertoeven, maar deze wilde naar dien raad niet luisteren en vertrok Zondags, den 20sten October, den eigen dag, waarop hij zijne invrijheidsstelling ontvangen had, naar den Haag. Volgens het gevoelen echter van Herlaer zou hij aldaar nog meer gevaar kunnen loopen dan op het fort Crevecoeur „synde „wel een goet, heylich Prelaet, maer en dient nyet met „dit volk, veel minder in den Haeghe, te converseren". In weerwil alzoo van Herlaer's raad zien wij den Prelaat, blijkens de afteekening van zijn paspoort door P. van Kessel, op den 25sten October te 's Gravenhage aangekomen.

Hier liet van Boesdoncq aanstonds zijn beklag inleveren over de onverantwoordelijke wijze, waarop de commandeur Sanders zich tegenover hem gedragen had, en wij laten dit stuk hieronder volgen als een merkwaardig staaltje van de onbeschaamde knevelarij, welke de commandeur van Crevecoeur gemeend had straffeloos tegenover een hooggeplaatst geestelijke der Roomschen te kunnen plegen.

---

1) Op welke fraaie wijze blijkt uit het stuk, dat wij hierachter bldz. 272 geven

Aen de Ed. Mo. Heeren Raden van Staten der Vereenichde Nederlanden.

Klein zegel van twee stuivers

Vertoont reverentelyck d'heer prelaet van Poltel, dat hy, voorſien met behoorlyck pasport, tot verrichten van ſyner Abdye ſaecke hier te lande gecomen is, van hier weder vertrocken ſynde naer Shertogenboſch omme volgende d'ordre van UEd. Mo. te halen advys van den ontfanger du Treſne ende andere beſcheyden tot ſyne ſaecke nodich,

J . eſer.

Sy deſe geſtelt in handen van Capitein Sanders, om daerop te ſeggen binnen vier dagen naer inſinuatie. Actum, eerſten November 1641

M. HUYGENS

meynende met het martſchip van Shertogenbosch weder te comen alhier in Sgravenhage, by den commandeur van Creveceur, onder frivole pretexten, aldaer aengehouden, ſonder enich acces scherpelyck bewaert ende met verſcheyde dreygementen ende onbehoorlycke manieren van doen ſoo verre gebracht is, dat hy datelyck aan den commandeur of ſyne huyfvrou heeft getelt de ſomme van vierhondert ende twintich gulden, ende dat bovendien de advocaet Herlaer, ten behoeve van den voorſ. commandeur, op 19 October leſtelede, verleden heeft een obligatie van aen hem binnen den tyt van ſes weken te betalen de ſomme van dertien hondert ende tachentich gulden, om d'welcke weder te restitueren ofte goet te doen aen den voorſ. Herlaer hy ſuppliant gepaſſeert heeft ſyne acte van indemniteyt, boven alle 't welcke hy ſuppliant noch in de herberge voor hem ende ſyn dienaer ende voor die hem bewaert ende op hem geteert hebben betaelt heeft de ſomma van ſeventich gulden; 't welck gedaen ſynde, heeft de voorſ. commandeur op ſyns ſuppliants paſport getekent, dat hy den 7den October met ſelve paſport gecomen was op Creveceur, ende 'tſelve daernaer aen den commandeur getoont hadde, volgende d'ſelve aenteyckeninge gedateert den 8sten October, voorts gegeven eene acte van den 19den October, inhoudende

D'inſinuatie van deſen is by mynen deurwaerder onderſtaen Capitein Sanders gedaen en copie van deſen gelevert, die my voor antwoort gegeven heeft, ſeggende: dat is wel, ik ſal mergen daerop antwoorden. Actum Hage, 5 November 1641

L. V. BERCHEN.

1641.

dat deſelve commandeur hadde geſuſtineert de ſuppliant te weſen van goeden priſe, omdat op ſyn pasport niet getekent was ſyne aencomste ter eerſter frontierplaetſe, ende ter contrarie dat de ſuppliant hadde geſuſtineerd ende beweſen, dat hy by synder aencomste te Shertogenboſch ſyn perſoon ende paſpoort hadde vertoont aen den heer commandeur Thienen, ende dat om te voorcomen vordere proceduren, die alrede voor UEd. Mo waeren begoſt, hy suppliant met den voorſ. commandeur van Creveceur d'ſelve queſtie int minnelyck hadden afgemaeckt ende daerover geaccordeert, dat hy commandeur op ofte tegens den ſuppliant niet en hadde te pretenderen, en hem verclaerde voor liber ende vry, en bovendien noch gegeven heeft een derde acte van den 20sten October, inhoudende dat hy te Creveceur den ſuppliant hadde aangehouden van 7 tot 20 October en ſoo in ſyne reyſe verlet, dat men hem vry ende ongemoleſteert ſoude laten paſſeren ende repaſſeren gedurende den tyt van drie weken; dat hy ſuppliant nu alhier in Sgravenhage gekomen weſende bevint, dat ſyn gemachtichde, die hy van de voorſ. ſyne detentie hadde geadverteert, d'ſelve by reqte heeft te kennen gegeven aan UEd. Mo. die verstaen hebben, dat hy suppliant hem voor deſelve ſoude hebben te rechte te ſtellen en by provisie uyt syne detentie ontslagen ſoude worden, onder ſuffiſante cautie, van ſynentwege geſtelt; ende alſoo hy alnoch bereyt is, gelyck hy van den beginne aen geweeſt heeft, ſich te onderwerpen aen de judicature van UEd. Mo.; ende dat de voorſ commandeur, naer dat hij kennisse hadde vande voorſ. clachten van wege den suppliant gedaen, voor hem secreet houdende, hoe de ſaecke alhier was ſtaende, den suppliant in vouge als voren afgegaen heeft t'voorſ. gelt en obligatie: versouct appoinct op de marge van deſen, daerby de voorſ. commandeur werde belast de voorſ. obligatie te caſſeren en aenden ſuppliant gecaſſeert over te leveren met interdictie van ter ſaecke van de penningen, daerinne begrepen, den voorſ. Herlaer te moeyen ofte te mogen moleſteren, om aen den voorſ. commandeur ofte iemant van ſynentwege te betalen, ende hem voorts belaſt aen den ſuppliant te reſtitueren de voorſ. vierhondert twintich gulden en ſeventich gulden reſpectieve,

en te vergoeden de verdere schaden en interessen by hem ſuppliant door de voorſ. ſyne detentie gehadt en geleden. Ende indien hy commandeur meynt enige actie te hebben jegens den ſuppliant, dat hy d' selve binnen acht dagen naer de inſinuatie ſal hebben te juſtitieren voor UEd. Mo. op pene van versteken, en dat hem geimponeert ſal werden euwich swygen ende filentium.

Dit doende, etc.

Blijkens de randteekeningen was deze handelwijze den Hoogmogenden Heeren wat kras, en de commandeur moest zich verantwoorden. Toch liep de Prelaat groot gevaar het gelag te moeten betalen. De advocaat Herlaer althans schrijft aan den Abt van Berne, 9—11 November: „Hoewel „de saecke nyet slecht en staet ende Dreyschort (?) hem „seer goede diensten heeft hierinne gedaen, vreeze „nochtans, dat 't met eenen stert sel affloopen, als dese „saecke gedetermineert sal worden; en conste hy swyghen, „soude genoch te doen syn, *sed hoc opus hic labor est.* „Dat de Commandeur van Grevecoeur quellinghe in den „Haeghe heeft is de waerheyt, maer en is dusdanighe „quellinghe nyet, off die Heere Prelaet van Postel ende „syne burse sal den meesten last draeghen."

De commandeur had namelijk gezorgd de zaak van de paspoorten op een terrein te brengen, waar hij de sterkste stelling kon innemen en knevelarij door de „placcaten" gewettigd was. Want bij het proces, thans te 's-Gravenhage tegen den Abt ingesteld, werd hij beschuldigd de Nederlanden te bezoeken, om er den Roomsch-Katholieken godsdienst uit te oefenen en dien verder te verbreiden; de zwaarlijvige akte behelst o. a.: „Ende alhoewel „hy geensints hadde vermogen in dese landen te comen, „veel min deselve te frequenteren door reysen en alles

„door te snuffelen, hy zich verstout de Roomsche religie „t'excerceren en deselve religie souckt voort te planten, „alles strydende tegens de placcaten, statuyten en or- „donnantien van dese landen". Dat de Prelaat bij zijn reizen het heil der zielen niet uit het oog verloor en aan God meer gehoorzaamde dan aan de menschen, kan hem in de achting van weldenkenden slechts verheffen; met het oog echter op de placcaten, kreeg de zaak door die beschuldiging een bedenkelijk aanzien. In weerwil van dit alles lezen wij in een brief van den Berner Norbertijn Meyndaerts, gedagteekend van 20 November 1641: „dat „er een gerucht liep, dat te Sgravenhage voor van Boes- „doncq alles naar wensch uitviel".

Dat dit gerucht met de waarheid overeenstemde, vinden wij in de stukken niet bevestigd, maar uit een schrijven van den advocaat Herlaer, gedateerd 28 December 1641, blijkt dat van Boesdoncq, hangende het proces, althans een paspoort verkreeg, dat hem veroorloofde met zijne drie priesters naar de abdij van Postel terug te keeren — waar hij op Kerstavond van het jaar 1641 aankwam — en daar te verblijven, „soo sy sich sullen gedraeghen „naer de placcaten des lands".

De zaak schijnt ten laatste in 1643 in zooverre ten gunste van den Prelaat beslist te zijn, dat hij den 28sten December van dat jaar op nieuw een vrijgeleide ontving, waarbij hem veroorloofd werd gedurende drie maanden in de Vereenigde Nederlanden te vertoeven, maar als wij dit stuk vergelijken met de hierboven aangehaalde vrijgeleiden, dan zien wij dit opmerkenswaardig verschil, dat thans het uitdrukkelijk voorbehoud wordt gemaakt: „sonder hem met eenige kerckelyke ofte geestelyke be-

„dieninge aldaer te mogen bemoeyen, maer hem te re-
„guleren naer slants placcaten".

De advocaat Cuylenburgh, die de zaak van den Prelaat met ijver ter harte genomen had, schrijft uit 's-Gravenhage aan Herlaer den 25sten Februari 1644: „Postel is „geluckich en heeft tegenwoordich een pasport, om in „de Meyerye te gaen. Aengaende syne sententie, die „hebbe ick hem geprouveert, niettegenstaende de saecke „al bij een ander vertroetelt was. Met soeticheyt is best „ten respecte van Thienen [1]), maar d'anderen en meri-
„teren 't niet".

Dat echter de 420 gulden, die onder bedreigingen op het fort Crevecoeur afgevorderd waren, ooit teruggeven zijn, vinden wij nergens vermeld; de voorspelling van Herlaer, dat de beurs van den Abt den meesten last zou moeten dragen, zal wel uitgekomen zijn; verdere bijzonderheden echter verschaffen ons de archieven niet.

Laatste levensbijzonderheden 1644—1650.

Na afloop van deze zaak, die zulk een nasleep van onaangenaamheden, bezwaren en onkosten had medegebracht, vinden wij in de archieven nog de volgende bijzonderheden omtrent van Boesdoncq's bestuur.

De Abt woonde den 10den Juli 1644 de mijtering bij van Augustinus Wichmans, Prelaat der Norbertijner abdij van Tongerloo.

In het jaar 1645 vereerde Joseph Bergaigne, bisschop

---

1) De commandeur, die verzuimd had den pas te 's-Hertogenbosch af te teekenen, zie bldz. 268.

van 's-Hertogenbosch, de abdij van Postel met een bezoek. Blijkens een schrijven van Cornelius van Boesdoncq aan den Abt van Berne, Leonardus Bosch, gedagteekend 11 December 1845, had voornoemde kerkvoogd den Abt en pastoor Janssen [1]) verzocht eenige zaken voor hem in orde te brengen, vermoedelijk geestelijke zaken in de Meierij, die eene onderhandeling met de Staten vereischten en dringend van aard waren: *res non patitur moram*, zegt de Abt; vóór Kerstmis moest de bisschop weder te Munster zijn, waar hij tijdens de onderhandelingen over den vrede meestal vertoefde.

Dat de invloed der Norbertijnen bij de landsregeering niet gering werd geacht, blijkt uit een brief, dien de secretaris van gemelden bisschop, J. Baach, op last van den kerkvoogd uit Antwerpen aan den Abt van Boesdoncq schreef. In dezen brief van den 12den Februari 1646 wordt de Abt aangespoord: „dat hij of de Abt van Berne of „een hunner onderdanen te 's-Gravenhage hun best zou„den doen, ten einde de vrije uitoefening van den Roomsch„Katholieken godsdienst in de Meierij zou toegestaan „worden, waartoe geldelijke bijdragen een machtige hef„boom zouden wezen".

In het jaar 1649 liet van Boesdoncq, volgens eene oorkonde, het aandeel, dat de abdij in de de tienden van Netersel had, voor 110 gulden verpachten, ook zond hij hetzelfde jaar den vermaarden raadsheer Stockmans naar 's-Gravenhage, om er de wederrechtelijke handeling in 't volle daglicht te stellen, waarbij een vijftigtal hoeven

---

1) Egidius Janssen was toen pastoor te Veldhoven en werd in 1647 Prelaat.

allen in Noord-Brabant liggende, aan de abdij van Postel ontnomen en door het land genaast waren, onder voorwendsel, dat de abdij niet onder het markgraafschap van Antwerpen, maar wel onder de Meierij van 's-Hertogenbosch behoorde. De langdurige geschillen echter en de ingewikkelde processen, betrekkelijk het aanslaan dezer goederen, ter gelegenheid van het vredesverdrag van Munster begonnen, bleven ten laste van zijne opvolgers [1]).

Nadat Cornelius van Boesdoncq gedurende veertien jaren als een voorbeeldige Abt voor het geestelijk en stoffelijk welzijn der abdij, te midden van zoo woelige dagen en afwisselende bezwaren, met onverdroten ijver gewerkt en gezwoegd had, gaf hij te Brussel in het toevluchtshuis der abdij van Tongerloo, den 22sten Juni 1650, zijne ziel in de handen van haren Schepper over.

TH. IGN. WELVAARTS.
Archivaris der abdij van Postel.

---

1) Vlg. *De Katholiek*, Dl. LXXXII bldz. 184 vv.

Het onderricht der twaalf Apostelen.

(*Vervolg van bldz.* 211 *vv.*)

De tien hoofdstukken, waarvan wij thans de vertaling geven, richten zich niet meer tot de doopelingen, maar tot alle geloovigen te zamen en bevatten verschillende voorschriften, die voor de kennis van het kerkelijk leven in de eerste eeuwen van groot belang zijn en ook getuigenis afleggen van het geloof der Christenen uit dien tijd.

Het zevende hoofdstuk handelt over het Doopsel. Uitdrukkelijk wordt – in overeenstemming met *Matth.* XXVIII, 19 — voorgeschreven, dat het Doopsel in ieder geval moet toegediend worden: „in den naam des „Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes". Dit verdient daarom te meer onze aandacht, omdat na dit uitdrukkelijke voorschrift later in het negende hoofdstuk gezegd wordt: „Niemand ete of drinke van uwe Eucha„ristie, behalve die gedoopt zijn *in den naam des Heeren*". Wij vinden daarin eene opheldering van die plaatsen uit de *Handelingen der Apostelen* (*Act.* VIII, 16; XIX, 5), waar insgelijks een Doopsel „in den naam van den Heer „Jesus" vermeld wordt. Van dogmatisch belang is ook, dat naast het Doopsel *per immersionem*, bij indompeling,

ook het Doopsel *per infusionem*, en wel door *drievoudige* uitgieting van water op het *hoofd* des doopelings, erkend wordt. Bryennios merkt wel aan, dat het laatstgenoemde alleen in geval van nood toegelaten wordt, maar omtrent de geldigheid van zulk een doopsel, die in de Grieksch-Russische kerk bestreden wordt, bestaat in dit *Onderricht* niet de minste twijfel; wij hebben hier waarschijnlijk de oudste *schriftelijke* getuigenis voor de traditie en de praktijk der Latijnsche kerk.

Het volgende hoofdstuk geeft voorschriften omtrent vasten en bidden. Niet als de Phariseën op Maandag en Donderdag, maar 's Woensdags en Vrijdags moeten de Christenen vasten. De Joden vastten op genoemde dagen, omdat Moses volgens hunne overleveringen 's Maandags den Sinaï was opgegaan en op Donderdag vandaar was teruggekeerd. Bij de eerste Christenen daarentegen waren Woensdag en Vrijdag *dies stationarii*, dagen des wachthoudens, waarop zij zich tot drie uur van voedsel onthielden, en de *Constitutiones Apostolorum* geven daarvoor als reden aan, dat op Woensdag, na het aanbod van Judas, de vergadering werd gehouden, waarin tot den dood des Heeren besloten werd, en dat de Zaligmaker op Vrijdag den kruisdood stierf [1]). Als gebed wordt driemaal daags het *Onze Vader* aanbevolen, dat letterlijk overeenkomt met *Matth.* VI, 9—14; een paar onbeduidende afwijkingen hebben wij in de noten aangeteekend; aan het slot vinden wij een gedeelte der *doxologie*, die in sommige Grieksche handschriften van het Mattheus-

---

1) *Const. Apost.* VII, 23. Vgl. W. Moll. *Geschiedenis van het kerkelijk leven gedurende de zes eerste eeuwen*, D. II, bldz. 105.

evangelie voorkomt, maar niet in de Vulgaat is opgenomen [1]); opmerkenswaardig echter is, dat dezelfde *doxologie* in denzelfden of eenigszins gewijzigden vorm telkens ook de gebeden, die in de volgende hoofdstukken voorkomen, besluit. Wij zien daaruit hare eerbiedwaardige oudheid en hoe veelvuldig zij in de eerste eeuwen gebruikt werd, maar worden tevens door den vrijen vorm in onze overtuiging bevestigd, dat de lezing der Vulgaat de ware is.

De twee volgende hoofdstukken, IX en X, alsook hoofdstuk XIV zijn aan de Eucharistie gewijd. Het negende hoofdstuk bevat een dankgebed na de *consecratie* en vóór de *communie*. Dit is, dunkt ons, duidelijk uit de woorden zelven, in verband met het dertiende hoofdstuk, waar eerst het „breken des broods" en daarna de dankzegging vermeld wordt. Dr. Bickell zegt: „Dasz K. IX ein Vorcom-„muniongebet enthält, ergibt zich theils daraus, dasz „die Brechung darin vorausgesetzt und die Communion „unmittelbar nachher erwähnt wird, theils daraus, dasz ein „langes, der Präfation und dem Canon entsprechendes, „eucharistisches Gebet durch Clemens von Rom, Justin „und Irenäus sicher bezeugt ist [2])". Daardoor kunnen wij ons ook beter verklaren, dat de dankzegging voor den kelk op de eerste plaats komt. Ook in de dankzegging van de *Constitutiones Apostolorum* (VII, 25) vinden wij het „kostbare bloed van Jesus Christus" vóór het „kostbare lichaam" vermeld. Eene verwijzing naar *Luc.* XXII, 14– 19 doet niet ter zake, omdat daar niet gesproken wordt over den kelk van 's Heeren bloed, zooals blijkt uit v. 20 en

---

1) Evenmin in de *Editio VIII critica major* van C. de Tischendorf.

2) *Zeitschrift fur katholische Theologie*, VIII Jahrgang, II Heft, S. 405.

21. Beter opheldering vinden wij I *Cor.* X, 16 — waar ook de kelk op de eerste plaats door den Apostel genoemd wordt — in verband genomen met de uitdrukkelijke onderrichting omtrent het „eten van het avondmaal des Heeren", die de Apostel in het onmiddellijk daaropvolgende hoofdstuk geeft (I *Cor.* XI) als de leer, „welke hij van den Heer heeft ontvangen". Het tiende hoofdstuk van het *Onderricht* behelst eene dankzegging na de *communie*, zooals uit den aanhef duidelijk blijkt. Het veertiende spreekt over de viering van den „dag des Heeren" door de Eucharistie als offer.

In het *Zeitschrift für katholische Theologie* [1]) worden deze drie hoofdstukken uitvoerig besproken door Prof. Dr. G. Bickell, onder den titel: *Die neuentdeckte „Lehre der Apostel" und die Liturgie.* De schrijver tracht daaruit de nauwe aansluiting te bewijzen van de oorspronkelijke liturgie der Kerk aan de viering van het laatste Avondmaal in verband ook met het Joodsche Paasch-ritueel. Wij zullen daarover niet uitweiden: sommige beweringen van den geleerden schrijver moeten nog nader toegelicht worden, want dit artikel is slechts een onderdeel van de omvangrijke studiën over de oorspronkelijke liturgie der Kerk, welke den schrijver nog bezighouden en waarvan hij later de resultaten zal mededeelen. Wij meenen te kunnen volstaan met de opmerkzaamheid onzer lezers er op te vestigen, hoezeer deze twee dankgebeden doordrongen en bezield zijn door het geloof aan de wezenlijke tegenwoordigheid, en van welk hoog

---

1) Jahrgang VIII, Heft II, S. 400—413.

belang het veertiende hoofdstuk is als eene getuigenis voor het Offer van het Nieuwe Verbond, eene getuigenis, die nog aan waarde wint door de aanhaling van de bekende plaats uit den profeet Malachias en door het voorschrift, om zich door belijdenis van zonden tot deelneming aan dat offer voor te bereiden: in dit geschrift, dat na zooveel eeuwen weder aan het licht komt, vinden wij de taal des geloofs terug, die wij heden nog spreken.

Het elfde hoofdstuk handelt over de apostelen, de profeten en de leeraars en over de wijze, om hun goddelijke zending te onderscheiden, het vijftiende over de bisschoppen en diakenen en over hunne aanstelling. Deze optelling herinnert ons aan de plaats uit den brief van den H. Paulus aan de Ephesiërs (IV, 11 en 12): „En „hij gaf sommigen tot Apostelen en sommigen tot Pro„feten, en anderen tot Evangelisten, en anderen tot „Herders en Leeraars, ter voltooiing der heiligen, voor „het werk der bediening, voor de opbouwing van het „lichaam van Christus [1])". Het blijkt echter, dat de *namen* der buitengewone en gewone bedienaren der Kerk ook in het *Onderricht* nog niet de scherp omgrensde en uitsluitende beteekenis hebben, die zij door het gebruik moesten verkrijgen; ook hier vinden wij bevestigd: *verba valent usu.* Apostel wordt nog in den algemeenen zin van het oorspronkelijke woord als *zendeling* of rondgaande evangelie-prediker gebruikt, en ofschoon de apostelen van de profeten onderscheiden worden, is die onderscheiding toch niet scherp, zooals daaruit blijkt, dat in het elfde hoofd-

1) Vgl I *Cor.* XII, 28. Kerkelijke bedieningen en genadegaven worden daar te zamen opgenoemd, maar noch van deze noch van gene is de optelling voltallig.

stuk gezegd wordt: „Wanneer een *apostel* geld vraagt, „dan is hij een valsche *profeet*"; van den anderen kant worden in de twee opschriften *de twaalf Apostelen* op geheel bijzondere wijze vernoemd. De profeten worden duidelijk aangewezen als mannen, die met buitengewone voorlichting en buitengewone gaven van den H. Geest bevoorrecht zijn; uit het dertiende hoofdstuk blijkt, dat zij niet in elke gemeente worden aangetroffen; waar zij zich echter bevinden, daar moeten de eerstelingen aan hen gegeven worden; in hoofdstuk veertien worden zij opperpriesters genoemd; het tiende hoofdstuk gelast aan de profeten over te laten, bij de viering van de Eucharistie zooveel dank te zeggen als zij willen. De leeraars vinden wij hier en daar slechts ter loops vermeld. Over de bisschoppen en diakens en hunne aanstelling spreekt het vijftiende hoofdstuk afzonderlijk: onder den naam ἐπισκόποι worden daar de twee hoogste *ordines*, bisschoppen en priesters, samengevat, want het woord πρεσβύτεροι, waarmede de H. Schriftuur soms beide aanduidt [1]), komt in dit onderricht niet voor. Deze nog min of meer zwevende beteekenis der namen, bij verschil in de bediening zelve en in de waardigheid, is mede een bewijs voor de hooge oudheid van het *Onderricht.*

Dat het geschrift niet op volledigheid aanspraak maakt, blijkt uit de slotwoorden van het vijftiende hoofdstuk: „Verricht uwe gebeden en uwe aalmoezen en al uwe „handelingen, gelijk gij het hebt in het evangelie van „onzen Heer".

---

1) Vgl. *Act.* XX, 17. In de boven aangehaalde plaats uit den brief aan de Ephesiërs worden de bisschoppen en priesters *herders* en *leeraars* genoemd.

Daarna wordt dit onderricht besloten met een krachtige vermaning, die zich nauw aansluit aan *Matth.* XXIV en de geloovigen opwekt, om waakzaam te zijn en zich bereid te houden voor de verdrukking der laatste tijden, het verschijnen van den Antichrist en de wederkomst des Heeren.

Ziedaar de zakelijke inhoud der laatste hoofdstukken van dit *Onderricht*, welke wij thans in woordelijke vertaling laten volgen. Onze lezers zullen daaruit zien, hoe ongegrond de bewering is, dat hier „niets hoe„genaamd wordt aangetroffen van hetgeen naar dogma„tiek zweemt". Immers het Doopsel „in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes", de belijdenis der zonden, de treffende dankzegging voor de „geestelijke spijs en drank en het eeuwig leven" der Eucharistie, de viering daarvan als het reine offer, door Malachias voorspeld, vooronderstellen zulk een dogmatisch onderricht noodzakelijkerwijze en laten ons omtrent den inhoud daarvan niet in twijfel.

Juist daarom hechten wij des te meer waarde aan dit eerbiedwaardig document, dat wel niet van Apostolischen oorsprong is, maar toch om zijn hooge oudheid een getuigenis van overwegend belang aflegt. In deze dagen van ongeloof en afbrekende critiek zien wij met vreugde, dat, terwijl de steenen, in het verre Oosten uit eeuwenoud puin opgegraven, luide hun stem verheffen, om het Oude Testament tegen de overmoedige beweringen van het ongeloof te verdedigen, ook dit *Onderricht* weder aan het licht werd gebracht als een getuige voor het Nieuwe Testament en voor het geloof, de hoop en de liefde der eerste Christenheid.

A. M. C. VAN COOTH.

ONDERRICHT DER TWAALF APOSTELEN.

(*Vervolg van bldz.* 216 *vv.*)

VII.

Wat nu het doopsel betreft, doopt aldus: nadat gij dit alles eerst gezegd hebt [1]), doopt in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes [2]) in levend water [3]). Indien gij echter geen levend water hebt, doop dan in ander water; en indien gij het niet kunt in koud, dan in warm [4]). Zoo gij echter beide niet hebt, giet dan driemaal water op het hoofd uit in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes. En vóór het doopsel vaste de dooper en de doopeling en eenige anderen, als zij kunnen; den doopeling echter zult gij bevelen [5]) te voren een of twee dagen te vasten [6]).

VIII.

Uw vasten zij echter niet met de huichelaars [7]); want zij vasten op den tweeden en vijfden dag van iedere week [8]); maar vast gij op den vierden dag en op den voorbereidingsdag [9]). Bidt ook niet gelijk de huichelaars; maar, gelijk de Heer bevolen heeft in zijn evangelie [10]), bidt aldus: Onze Vader, die in den hemel [11]) zijt, geheiligd zij uw naam, uw rijk kome, uw wil geschiede [12]) gelijk in den hemel zoo ook op

---

1) Alles namelijk, wat in de eerste hoofdstukken als levensonderricht is voorafgegaan.

2) *Matth.* XXVIII, 19. 3) d. i. *vlietend* water: bij indompeling.

4) Dr. Wünsche teekent hierbij aan: „Daraus lässt sich nicht schliessen, „dass der Verfasser in einer kalten Gegend wohnte; die Taufpraxis käl„terer Gegenden konnte ihm aber bekannt sein". Ook kunnen in betrekkelijk warme streken de omstandigheden zulk een gebruik, althans bij uitzondering, genoegzaam verklaren.

5) Het handschrift heeft: κελεύεις. 6) Vgl. *Constit. Apost.* VII, 22.

7) *Matth.* VI, 17. 8) *Luc.* XVIII, 12.

9) Gr. παρασκευήν: vgl. *Marc.* XV, 42: Vrijdag.

10) *Matth.* VI, 5—13; *Luc.* XI, 2—4.

11) Matth. en Luc. hebben beiden het meervoud: *in de hemelen.*

12) Het handschrift heeft: γενηθήτω.

aarde [1]); geef ons heden ons dagelijksch brood, en vergeef ons onze schuld [2]), gelijk ook wij vergeven aan onze schuldenaren, en leid ons niet in bekoring, maar verlos ons van den kwade. Want u is de macht en de eer in eeuwigheid [3]). Bidt aldus driemaal daags.

IX.

Wat nu de Eucharistie betreft, zegt aldus dank: vooreerst wat den kelk betreft: wij zeggen u dank, onze Vader, voor den heiligen wijnstok [4]) van David, uwen dienaar [5]), welken [wijnstok] gij ons hebt leeren kennen door Jesus, uwen Zoon [6]); u is de eer in eeuwigheid. En wat het gebrokene [7]) betreft: wij zeggen u dank, onze Vader, voor het leven en de kennis,

---

1) De *textus receptus* heeft hier het lidwoord: *op de aarde*, maar in de *editio VIII critica major* van C. de Tischendorf is het lidwoord weder weggelaten

2) Matth. en Luc. hebben beiden het meervoud: Matth. *schulden*, Luc. *zonden*.

3) Vgl. hierboven bldz. 282.

4) Deze uitdrukking herinnert aan *Joan.* XV, 1.

5) Gr. παιδός; wij vertalen hier *dienaar* volgens *Act.* IV, 25: *per os patris nostri David, pueri tui;* hetzelfde woord, onmiddellijk daarna meer dan eens van den Zaligmaker zelf gebruikt, vertalen wij met *Zoon* volgens *Act.* l. c. 30: *per nomen sancti filii tui Jesu*; verg. *Act.* III, 13 en 26. Het woord heeft beide beteekenissen, voor al laatstgenoemde. Dat het hier, evenals *Act.* IV, 25, 30 in zijn dubbele beteekenis achtereenvolgens zoowel van David als van Christus gebruikt wordt, is voor Dr. Stricker grond genoeg voor de algemeene bewering: „Hij [Christus] wordt niet Zoon „maar knecht Gods geheeten en als zoodanig met David op één lijn ge„plaatst". Het eerste is onbewezen en het laatste is voor ieder, die onbevooroordeeld leest, met geest en letter van dit *Onderricht* in volslagen strijd.

6) Zie bovenstaande noot 5.

7) De gebroken broodsgedaante. Dr. Bickell zegt: „Das *Brechen* ist „im neuen Testamente, bei den apostolischen Vätern und in der Didache „sogar der technische Ausdruck für die ganze eucharistische Feier; die „sich daran anschlieszende Antecommunio liegt uns nun im ursprünglichen „Wortlaute vor". Over de woorden der consecratie vgl. Justinus *Apol.* I, 66.

die gij ons hebt leeren kennen door Jesus, uwen Zoon; u is de eer in eeuwigheid. Gelijk dit gebrokene verstrooid was boven op de bergen [1]) en, te zamen gebracht, één is geworden [2]), zoo worde uwe kerk van de uiteinden der aarde in uw rijk te zamen gebracht; want u is de eer en de macht door Jesus Christus in eeuwigheid. Niemand echter ete of drinke van uwe Eucharistie behalve die gedoopt zijn in den naam des Heeren [3]); want daaromtrent heeft de Heer gezegd: Geeft het heilige niet aan de honden [4]).

X.

Na de voltrekking [5]) echter dankt aldus: Wij zeggen u dank, heilige Vader [6]), voor uw heiligen naam, aan welken gij een woonplaats gegeven hebt in onze [7]) harten, en voor de kennis, en het geloof, en de onsterfelijkheid, die gij ons hebt leeren kennen door Jesus, uwen Zoon; u is de eer in eeuwigheid. Gij, almachtige gebieder, hebt alles geschapen om wille van uw naam, hebt spijs en drank aan de menschen ter genieting gegeven, opdat zij u dank zeggen, maar ons hebt gij beweldadigd met geestelijke spijs en drank en eeuwig leven door uwen Zoon; vóór alles zeggen wij u dank, omdat gij mach-

---

1) In graankorrels. 2) Vgl. I *Cor.* X, 17.

3) Deze uitdrukking, vergeleken bij het uitdrukkelijke voorschrift van hoofdstuk VII, is een voortreffelijke toelichting van *Act.* VIII, 16 en XIX, 5.

4) *Matth.* VII, 6.

5) Gr. μετὰ τὸ ἐμπλησθῆναι, waarvoor de *Const. Apost.* lezen: μετὰ τὴν μετάληψιν: na de communie. Dr. Wünsche teekent hierbij aan: „Nach „meiner Meinung ist der Sinn: *nach vollendeter Handlung*... Die Ueber„setzung von Dr. Harnack: *nachdem ihr euch gesättigt habt* trifft wohl „den Sinn, ist aber nicht wörtlich". Intusschen vinden wij laatstgenoemde vertaling ook bij Dr. Funck en bij Dr. Bickell, en zeker is de beteekenis van het Grieksche woord daarmede niet in strijd. Wij laten aan onze lezers de keus: de bedoeling blijft dezelfde.

6) Verg. *Joan.* XVII, 11.

7) Het handschrift heeft ὑμῶν.

tig zijt; u [1]) is de eer in eeuwigheid. Gedenk, Heer, uwe kerk, om haar te bevrijden van alle kwaad en haar volkomen te maken in uwe liefde [2]), en breng haar te zamen van de vier winden [3]), haar, de geheiligde, in uw rijk, dat gij haar bereid hebt [4]); want u is de macht en de eer in eeuwigheid. De genade kome en deze wereld ga voorbij. Hosanna, den Zoon van David [5])! Indien iemand heilig is, hij kome; indien iemand het niet is, hij bekeere zich. Maranatha [6]). Amen. Maar laat aan de profeten over dank te zeggen zooveel zij willen.

XI

Wie derhalve komt en u dit alles, wat te voren gezegd is, leert, neemt hem aan; doch wanneer de leeraar, zelf afgeweken, een ander onderricht leert, om af te breken, luistert niet naar hem [7]), maar [indien hij leert] om gerechtigheid en kennis des Heeren te vermeerderen, neemt hem aan als den Heer. Handelt ten opzichte van de apostelen [8]) en profeten [9]) overeenkomstig de verordening [10]) van het evangelie [11]) aldus. Ieder apostel, die tot u komt, worde aangenomen als de Heer; maar hij zal slechts één dag verblijven [12]); is het echter noo-

---

1) Het handschrift heeft σύ. 2) Verg. I *Joan.* IV, 18.

3) *Matth.* XXIV, 31. 4) *Matth.* XXV, 34.

5) Het handschrift heeft ὡς ἀννὰ τῷ θεῷ.

6) I *Cor.* XVI, 22; Prof. Beelen teekent op die plaats aan: „Maran „Atha zijn twee Chaldeeuwsche of, juister gesproken, Arameesche woorden; „zij beteekenen: *de Heer komt.*" Dr. Bickell beweert, dat de juiste vertaling is: *Domine noster, veni!* onder verwijzing naar *Apoc.* XXII, 20.

7) Vgl. II *Joan.* 10.

8) In den zin van *zendelingen* te verstaan, rondgaande verkondigers van het Evangelie. *Apoc.* II, 2. 9) Zie hierboven bldz. 285.

10) Gr. δόγμα: vgl. *Act.* XVI, 4, waar Prof. Beelen *verordeningen* vertaalt, Allioli: *Satzungen.*

11) *Matth.* VII, 15–23; X, 5–12; *Luc.* IX, 1–6; X, 4–21; *Joan.* XIII, 20.

12) Dit is waarschijnlijk de zin van den Griekschen tekst, waar εἰ μή weggevallen is.

dig, dan nog een tweeden; doch wanneer hij drie dagen verblijft, dan is hij een valsche profeet [1]). Heengaande zal de apostel niets medenemen behalve brood [2]) tot waar hij overnacht; doch wanneer hij geld vraagt, dan is hij een valsche profeet. Stelt geen profeet, die in den Geest [3]) spreekt, op de proef noch weigert hem geloof [4]); want iedere zonde zal vergeven worden, maar deze zonde zal niet vergeven worden [5]). Doch niet ieder, die in den Geest spreekt [6]), is een profeet, maar wanneer hij den handel en wandel [7]) des Heeren heeft [8]). Aan den handel en wandel alzoo zal de valsche profeet en de profeet gekend worden [9]). En geen profeet, die in den Geest een maaltijd verordent [10]), eet daarvan, of anders is hij

---

1) Uit I *Cor.* XVI, 5—10 blijkt, dat dit *cum grano salis* te verstaan is.

2) Dit woord is in de uitgave van Prof. Prins weggevallen, waardoor de zin onverstaanbaar wordt.

3) Door ingeving van den Heiligen Geest, vgl. I *Cor.* XII, 3.

4) Wij vertalen hier *διακρίνω* volgens *Matth.* XXI, 21; *Marc.* XI, 23; *Act.* X, 20.

5) De zonde van iemand, die, na zich overtuigd te hebben — zooals uit het volgende blijkt — dat een profeet een ware profeet is en door ingeving van den H. Geest spreekt, hem toch op de proef stelt en hem geloof weigert, wordt hier in den ergsten graad opgevat als gelijksoortig met de lastering tegen den H. Geest waarvan de Zaligmaker spreekt: *Matth.* XII, 31; *Marc.* III, 28—30; *Luc.* XII, 10. — Past. J. C. H. Muré teekent omtrent deze Evangelie-plaatsen aan: „Evenals er voor eene ziekte, die „uit haren aard de *noodzakelijke* middelen tot genezing uitsluit, geene ge„nezing is, zoo is er voor de door Christus genoemde zonde, die ook uit „haren aard de *noodzakelijke* middelen tot bekeering uitsluit geene be„keering en dus geene vergiffenis, maar van den anderen kant: evenals „God eene ongeneeslijke ziekte *door een wonder* genezen kan, zoo kan „Hij ook zulk eenen onbekeerbaren zondaar *door een wonder* bekeeren; „met dit onderscheid, dat het laatste wonder, wanneer het geschiedt, „veel grooter wezen zal dan het eerste". *Bijbelsche Geschiedenis* D. III, bldz. 218.

6) Die voorgeeft in den Geest te spreken, vgl. I *Cor.* XII, 3.

7) Gr. *τρόπους*. 8) *Matth.* VII, 21—25. 9) *Matth.* VII, 15, 16.

10) *ἐρίζων* als verbetering van de oorspronkelijke lezing *ὁ ἐρίζων*.

een valsche profeet [1]). En ieder profeet, die de waarheid leert, is, wanneer hij niet doet wat hij leert, een valsche profeet. Ieder beproefde, ware profeet, die ..... [2]), maar niet leert te doen al wat hij zelf doet [3]), zal niet door u geoordeeld worden; want hij heeft zijn oordeel bij God; eveneens immers deden ook de oude profeten. Wie echter in den Geest zegt: geef mij geld of andere dingen, naar hem zult gij niet luisteren; maar, wanneer hij ten behoeve van anderen, die gebrek lijden, beveelt te geven, oordeele hem niemand.

XII.

Ieder, die komt in den naam des Heeren, worde aangenomen, vervolgens echter zult gij hem op de proef stellen en leeren kennen, want gij zult inzicht hebben [4]) rechts en links. Indien hij, die komt, een voorbijreizende is, helpt hem dan, zooveel gij kunt, doch hij zal bij u niet langer blijven dan twee of drie dagen, als het noodig is [5]). Indien hij zich echter bij u wil nederzetten als handwerksman, dan werke hij en ete [6]); doch indien hij geen handwerk heeft, overlegt dan overeenkomstig uw inzicht, hoe hij, zonder werkeloos te zijn, als Christen onder u leven zal. En zoo hij niet aldus wil han-

---

1) De zin is: wie liefdemaaltijden verordent met het doel zich zelf daardoor het onderhoud te verschaffen is een valsche profeet.

2) Het Grieksch heeft hier: *ποιῶν εἰς μυστήριον κοσμικὸν ἐκκλήσιας*. Dr. Funk vertaalt: „der in der Versammlung geheimniszvolle weltliche „Dingen verrichtet" en beroept zich op Duchesne *Bull. crit.* 1884, p. 93. Dr. Bickell stelt voor: „für das kosmische Mysterium der Kirche han„delnd". Dr. Wünsche geeft: „der Versammlungen zu einem Geheimniss „vor der Welt macht". Wij moeten erkennen noch den Griekschen tekst noch deze vertalingen te begrijpen.

3) Ook van deze woorden is de bedoeling niet helder. Dr. Bickell ziet er eene toespeling in op het celibaat en verwijst naar de briefwisseling tusschen Dionysius van Corinthe en Pinytus van Enosus bij Eusebius: *Hist. eccl* IV, 21.

4) Het handschrift heeft *ἔξεται*.

5) Vgl. hierboven hoofdstukI X.

6) II *Thess* III, 8 - 12.

delen, dan is hij een Christen-handeldrijver [1]); neemt u in acht voor dezulken.

XIII.

Ieder ware profeet echter, die zich bij u wil nederzetten, is zijn levensonderhoud waardig. Evenzoo is een waar leeraar insgelijks, evenals de arbeider, zijn levensonderhoud waardig [2]). Iederen eersteling alzoo der opbrengsten van wijnpers en dorschvloer, van runderen en schapen, zult gij nemen en aan de profeten geven; want zij zijn uwe opperpriesters. Indien gij echter geen profeet hebt, geeft ze dan aan de armen. Wanneer gij spijs [3]) bereidt, neem dan den eersteling en geef dien volgens het gebod. Evenzoo wanneer gij een kruik wijn of olie geopend hebt, neem den eersteling en geef dien aan de profeten. Neem van geld en van kleeding en van iedere bezitting den eersteling, naar u goeddunkt, en geef dien volgens het gebod.

XIV.

Komt op den dag des Heeren [4]) te zamen, breekt brood en zegt dank [5]), nadat gij eerst uwe zonden beleden hebt [6]), opdat uw offer rein zij. Niemand echter, die twist heeft met zijn naaste, kome met u samen, totdat zij zich verzoend hebben [7]), opdat uw offer niet verontreinigd worde; want dit is

---

1) χριστέμπορος: *dann treibt er mit Christus handel.* Funk.

2) *Matth.* X, 10; *Luc.* X, 7; I *Cor.* IX. 13, 14; I *Tim.* V, 17, 18

3) Gr. σιτίαν.

4) De Grieksche uitdrukking is dubbel κυριακὴν Κυρίου.

5) Gr. εὐχαριστήσατε.

6) Het handschrift heeft προσεξομολογησάμενοι, door Prof. Prins verbeterd in προεξομολογησάμενοι.

7) *Matth.* V, 23, 24.

[het offer] [1]), waarvan door den Heer [2]) gezegd is: op iedere plaats en iederen tijd [zal men] mij een rein offer brengen; want ik ben een groot koning, zegt de Heer, en mijn naam is wonderbaar onder de heidenen [3]).

XV.

Stelt [4]) derhalve [5]) bisschoppen en diakenen voor u aan, die den Heer waardig zijn, mannen, die zachtmoedig en niet geldzuchtig en aan de waarheid getrouw en beproefd zijn, want ook zij verrichten voor u de bediening [6]) der profeten en

---

1) Dr. Funk vertaalt: „Denn das ist das [Wort], was der Herr ge„sprochen hat"; daar echter in het Grieksch een vrouwelijk *pronomen* staat en het *participium* in het *passivum* αὕτη ἐστι ἡ ῥηθεῖσα, meenen wij, overeenkomstig een dergelijke zinswending in het vierde hoofdstuk, tot onze vertaling gerechtigd te zijn

2) Dr. Stricker, die — zooals wij reeds aanteekenden — de opmerking maakt, dat de „gewone titel" van Christus in dit *Onderricht* „de Heer" is, verzuimt daarbij op te merken, dat diezelfde titel geheel op dezelfde wijze aan God wordt gegeven, zooals uit deze plaats blijkt.

3) *Malach.* I, 11, 14.

4) Gr. χειροτονήσατε ἑαυτοῖς. Dit woord komt tweemaal in het N. T., voor: vooreerst *Act.* XIV, 22, waar de Vulgaat vertaalt: „cum [Paulus et Barnabas] „*constituissent* illis per singulas ecclesias presbyteros"; bij die aanstelling is te denken aan handoplegging onder vasten en bidden en niet aan een keuze door de geloovigen: vgl. de aanteekeningen van Prof. Beelen Op de andere plaats (II *Cor.* VIII, 19) vertaalt de Vulgaat: „*ordinatus* „*est* ab ecclesiis comes peregrinationis nostrae"; daar wordt eene aanstelling of verkiezing tot reisgenoot van Paulus bij het inzamelen der liefdegiften bedoeld: vgl. de aanteekening van Prof. Beelen op vers 18.

5) Prof. Prins zou hier δὲ in plaats van οὖν willen lezen: dit zou den zin wezenlijk veranderen; volgens den grondtekst bestaat er verband tusschen de reinheid van het offer en de waardigheid, die in bisschoppen en diakenen gevorderd wordt.

6) Gr. λειτουργίαν. In het N. T. wordt dit woord én van de bediening des offers én van de bediening des woords én van andere liefdediensten gebruikt. Vgl. *Hebr.* VIII, 6; *Philip.* II, 17; II *Cor.* IX, 12.

leeraars. Acht hen derhalve niet gering, want zij zijn de geeerden onder u met de profeten en leeraars.

Wijst elkander terecht, niet in toorn maar in vrede, zooals gij het hebt in het evangelie [1]). En niemand spreke tegen een, die zich vergrijpt aan een ander, en hij hoore geen woord van u, totdat hij zich bekeere. Verricht uwe gebeden en uwe aalmoezen en al uwe handelingen, zooals gij het hebt in het evangelie van onzen Heer [2]).

XVI.

Waakt over uw leven; laat uwe lampen niet uitgebluscht en uwe lendenen niet ontgordeld worden [3]), doch maakt u bereid, want gij kent het uur niet, waarop de Heer komt [4]). Komt dikwerf te zamen, zoekende wat voor uwe zielen nuttig is; want de geheele tijd van uw geloof zal u niet baten, zoo gij in den laatsten tijd niet vervolmaakt wordt. Want in de laatste dagen zullen de valsche profeten en verdervers zich vermeerderen, en de schapen zullen in wolven verkeeren, en de liefde zal in haat verkeeren; want bij het toenemen der ongerechtigheid zal men elkander haten en vervolgen en overleveren [5]), en dan zal de wereldverleider verschijnen als zoon van God en teekenen en wonderen doen, en de aarde zal overgeleverd worden in zijne handen, en hij zal ongerechtigheden bedrijven, die van eeuwigheid nimmer geschied zijn [6]). Dan zal het geslacht der menschen in de vuurproef komen der beproeving, en velen zullen geërgerd worden en verloren

---

1) *Matth.* V, 22; XVIII, 15—17, 21—35.

2) B.v. *Matth.* VI en VII; *Luc.* XI en XII. Deze verwijzing, die ook hierboven reeds voorkwam, vooronderstelt de algemeene verspreiding van een schriftelijk evangelie.

3) *Luc.* XII, 35. Opmerking verdient, dat deze woorden niet bij Matth. maar alleen bij Luc. gevonden worden. Vgl. *Ephes.* VI, 14; I *Petr.* I, 13.

4) *Matth.* XXIV, 42, 44; *Apoc.* III, 3.

5) Vgl. *Matth.* XXIV, 10, 11.

6) Vgl. *Matth.* XXIV, 24; II *Thess* II, 3, 4.

gaan [1]); zij echter, die in hun geloof volharden, zullen gered worden [2]). En dan zullen de teekenen der waarheid verschijnen: vooreerst het teeken van het uitspansel aan den hemel [3]), vervolgens het teeken van de stem der bazuin, en ten derde de opstanding der dooden [4]), niet echter van allen [5]), maar zooals gezegd is: de Heer zal komen en alle heiligen met hem [6]). Dan zal de wereld den Heer zien, komende op de wolken des hemels [7]).

---

1) *Matth.* XXIV, 10.

2) *Matth.* X, 22; XXIV, 13. In het Grieksch volgt hier: ὑπ ἀνιοῦ τοῦ καταθέματος, wat onvertaalbaar is en waarvoor verschillende verbeteringen voorgesteld worden: de bedoeling blijft onzeker.

3) Gr. ἐκπετάσεως ἐν οὐρανῷ; Dr. Funk vertaalt „Oeffnung am Himmel"; Dr. Wünsche volgens een andere afleiding: „Auffliegen in den Himmel".

4) Vgl. *Matth.* XXIV, 30, 31; I *Thess.* IV. 13—27; I *Cor.* XV, 51, 52.

5) De bedoeling schijnt, dat de uitverkorenen *eerst* zullen opstaan en den Heer bij Zijne komst, om allen te oordeelen, zullen begeleiden. Vgl. I *Thess.* IV, 15 en de beide uitleggingen, die de H. Thomas op die plaats mededeelt: sommigen meenen, dat *primi* een *ordo temporis* aanduidt, anderen leggen het uit als een *ordo dignitatis*.

6) *Zach.* XIV, 5.

7) *Matth.* XXIV, 30.

VERSCHEIDENHEDEN.

IMMORTELLEN EN ROZEN. GEDICHTEN VAN ANT. L. DE ROP [1]).

Sommige beoefenaren van schilder- of beeldhouwkunst schijnen éénzelfde model gekozen te hebben ter afbeelding der dichtkunst, meer bijzonder der lyrische poëzie.

Hoewel uit artistiek oogpunt misschien onberispelijk van uitvoering, geven toch die figuren en beelden, met het weemoedig gelaat ten hemel gericht, meestal den indruk van iets zóó sentimenteels, dat slechts een zeer toegevend oog in haar de zangster kan herkennen, welke in de ruischende tonen van haar speeltuig den stroom der verrukking uitstort, die haar bezielt.

Toch kan een dergelijke voorstelling soms eene plaats vinden, waar zij niet ongepast is. Bij het verschijnen van de Rop's nieuwen dichtbundel deed de voorrede, ofschoon eenigszins hoop gevend, mij vreezen, dat ik den uitgever niet had mogen laken, wanneer hij met een dergelijke beeltenis als titelblad deze *Immortellen en Rozen* gesierd had. Immers deze gedichten worden ons aangeboden als een immortellenkrans, door den dichter „saâmgestrengeld" ter nagedachtenis zijner echtgenoote. Er was dus wel reden beducht te zijn voor de gevaarlijke klip, waarop de poëtische uiting zelfs eener ware smart dikwerf stranden moet.

Doch de vrees, door de voorrede verwekt, is na het lezen

---

1) Amsterdam, C L. van Langenhuysen 1884.

dezer gedichten geheel geweken. Heeft innige smart hier naar de luit gegrepen, zij heeft evenmin schreiende tonen voortgebracht, om een kunstmatig medelijden te wekken, als verwilderde jammerklachten, die den lezer ongevoelig laten. Daarbij gaf de dichter, ons ter wille, ook eenige rozen nevens de immortellen, wel wat schaarsch hier en daar ingevlochten, doch wie zal het wraken, dat de rozen den treurenden echtvriend soms uit de hand vielen op de grafzerk? Hierdoor kwam er meer afwisseling in deze zangen, en is het Virgiliaansche: *Te, veniente die, te, decedente, canebat*, niet de eenige lof, welke aan den dichter der *Immortellen en Rozen* kan worden toegekend.

De korte inhoud van dezen bundel schijnt ons vrij juist samengevat in deze drie strophen van Ludwig Frankl, dien de Heer de Rop in zijn *Toevluchtsoord* nazingt:

Hebt gij een vreeslijk leed te dragen,
Diep smartlijk, onuitspreeklijk bang,
Dan moet gij 't niet den menschen klagen,
Neen, richt naar woud en veld uw gang.

De bergen en de bosschen weten
Te spreken ook van felle smart:
En storm én vuur heeft opgereten
Der rotsen borst, der wouden hart.

Zij zullen — komt ge een troostwoord vragen —
Niet woordrijk zijn als maag of vrind;
Maar met u zal hun echo klagen,
En zwijgen, zoo gij rust weêr vindt.

Werkelijk klaagt dikwijls onze dichter zijn leed aan de natuur; doch hierdoor geraakt de sombere stemming van den auteur meer op den achtergrond, en vinden zijne gedichten meer instemming bij den gewonen lezer: het rouwfloers, om de schilderij gehangen, blijft onopgemerkt, zoolang het oog door een liefelijk natuurtafereeltje wordt geboeid.

Vroeger is reeds door een meester in het vak opgemerkt, dat onze dichter „met een levendige, vroolijke verbeelding, een zacht en frisch gevoel, een verkwikkelijke natuurlijkheid [1])" begaafd is. Trouwens de Rop heeft een open oog en een warm hart voor alles, wat rondom hem leeft en beweegt en „bezit het talent om de natuur als idealist te zien en weêr te geven". Als proeve volge hier het begin van zijn *October-morgen* in rijmlooze verzen:

Een vlottend kleed van zilvergrijzen damp
Plooit over 't golvend landschap sluirend heen,
En hult in blauwend waas den zoom van 't woud —
Maar als een vuurbal rijst de Octoberzon.
Nu lost de nevel zich in parels op,
Als diamantstof fonklend tusschen 't gras
En schittrend aan de draden van den herfst;
En met zoo rijk gemengde verven kleurt
Zich 't ijler loof, of Rembrandts Simeon
Zijn mantel uitgespreid had over 't bosch.

En zóó zijn er meer. Over het geheel genomen, worden in dezen bundel geen schetsen of breede penseelstreken gevonden, maar landschapjes tot in de fijnste bijzonderheden afgewerkt, zonder al te kleurig of te weelderig te zijn.

Gij wordt niet opgevoerd door bezielende Oden, maar getroffen door zangen uit het hart, waarin de vorm geëvenredigd is aan de gedachte, die wederkeerig zich gemakkelijk beweegt in het passend gewaad, waarin zij te voorschijn treedt. Dit geldt in het algemeen van dezen geheelen bundel, en als wij in bijzonderheden treden, vinden wij slechts enkele uitzonderingen, welke dien regel bevestigen.

Wat nu de techniek dezer verzen betreft, schijnt mij de opmerking, in het weekblad: *De Amsterdammer* gemaakt, niet zonder grond, hoewel ik haar liever in meer beperkten zin

---

1) Dr. Schaepman in *Onze Wachter*, Februari 1877.

zou opvatten, en in plaats van te beweren, dat *geen* van de Rop's gedichten „bestemd schijnt om deze of gene maatsoort te doen uitkomen [1])", slechts van *enkele* in den bundel zulks zou willen gezegd hebben.

Een in het oog vallend bezwaar gaven mij de sonnetten. Immers Prof. Alberdingk Thijm schrijft hierover: „Fraayer sonnetten heeft onze literatuur niet aan te wijzen [2])"; terwijl bovenvermelde kunstrechter in *De Amsterdammer* — die de dichterlijke eer heeft van in een sonnet, in zuiveren kunstvorm, een poëtisch syllogismus ontdekt te hebben — beweert: „dat deze veertienregelige gedichten in het geheel niet de allures hebben van sonnetten [3])." Aldus *to be or not to be, that is the question.*

Tusschen deze twee uitersten schijnt op het eerste gezicht geen middenweg te ontdekken. En toch, dacht mij, zou men zich wellicht mogen vleien dien gevonden te hebben, door te vooronderstellen, dat b. v. prof. Alberdingk Thijm het veertienregelige *rijmlooze* stukje niet als sonnet heeft beschouwd, en de andere criticus de in dien vorm *berijmde* gedichten over het hoofd heeft gezien. In dit geval zou ik mij met beider uitspraak kunnen vereenigen.

Het zal mij aangenaam zijn, indien deze aankondiging menig lezer van *de Katholiek* met den in zooveel opzichten aanbevelenswaardigen en keurig uitgegeven bundel van den Heer de Rop mocht in kennis brengen. Het meest, naar mijn bescheiden oordeel, zullen deze inderdaad verdienstelijke *Immortellen en Rozen* worden gewaardeerd en genoten, wanneer ze niet allen in één adem, doch stuksgewijze en *con amore* worden gelezen. In eene verzameling van fijn gepenseelde tafereeltjes komt elk stuk beter tot zijn recht, wanneer het in zijn eigenaardigen toon en kleurschakeering door het kunstlievend oog wordt beschouwd.

CH. L.

---

1) In het weekblad *De Amsterdammer* van 3 Augustus 1884.
2) In de *Wetenschappelijke Nederlander.*
3) In het weeklad *De Amsterdammer* van 3 Augustus 1884.

HET MAANDSCHRIFT DE ROZENKRANS [1]).

De godvruchtige oefening van het Rozenkransgebed heeft in onze dagen een nieuw leven gekregen: de onvermoeide werkzaamheid der Paters Dominicanen; de Breven van Z. H. Paus Leo XIII, waarbij bevolen wordt de maand October, aan Maria van den Rozenkrans toegewijd, bijzonder te vieren, op feestdagen in de kerk het Rozenhoedje te bidden, bij de Litanie van Lorette de bede: *Regina sacratissimi Rosarii, ora pro nobis* te voegen; boven alles de vurige ijver van de Katholieken, die aan het verlangen van den H. Vader gaarne voldeden, zijn de duidelijke bewijzen van dat nieuwe leven.

Daarom mogen wij de uitgave van een maandschrift, getiteld *De Rozenkrans*, als een zeer tijdige begroeten. Meerdere kennis toch is voor iedere degelijke devotie bevorderlijk. Zij neemt de vooroordeelen weg, voorkomt misbruiken en wekt door de voordeelen, aan die devotie verbonden, de geloovigen op, haar vlijtig en gaarne te beoefenen. Dit nu doet het maandschrift op eenvoudige wijze. Daarin vinden wij de *Algemeene geschiedenis van den H. Rozenkrans* en het leven van *Paulina Maria Jaricot, stichtster der vereeniging tot voortplanting des geloofs en van den Levenden Rozenkrans*, en hieruit begrijpt het volk beter, dat wij in onze dagen gelijk ten tijde van den H. Dominicus den H. Rozenkrans moeten bidden, om dwaling en ongeloof met goed gevolg te bestrijden; daarin worden de boeken, welke op eenige wijze over het Rozenkransgebed handelen, aanbevolen, en worden tevens tot opwekking de bekeeringen vermeld zoowel van geheele parochiën als van bijzondere personen door middel van den H. Rozenkrans; daarin eindelijk geeft de schrijver — een allernuttigst werk — de aflaten op, welke in die maand door *de leden van de Rozenkrans-broederschap en van de vereeniging van den Levenden Rozenkrans* kunnen verdiend worden. De opsomming alleen van den inhoud maakt alle verdere aanbeveling overbodig.

---

1) Onder redactie van een Pater der Predikheeren-Orde. Met kerkelijke goedkeuring. 's Hertogenbosch, W. van Gulick. 1884. 6e Jaargang.

De waarde van dit maandschrift zou verhoogd worden, als van tijd tot tijd — niemand zal beweren, dat herhaling hier niet allernuttigst is — eene korte verklaring van de algemeene voorwaarden, welke noodzakelijk moeten vervuld worden, om de aflaten van het Rozenkransgebed te verdienen, gegeven werd, omdat die voorwaarden, niet altoos even gemakkelijk te begrijpen, spoedig vergeten worden, en toch van dezer stipte vervulling het verdienen of niet-verdienen van de aflaten afhankelijk is.

Moge het maandschrift *De Rozenkrans* meer en meer verspreid worden, en moge zoo de godvruchtige en heilzame oefening van het Rozenkransgebed onder de Katholieken van ons vaderland toenemen.

TH. L. K.

CURIOSUM OVER DE LOTGEVALLEN VAN DE ACTA SANCTORUM.

In de bijdragen tot de geschiedenis van den Nederlandschen boekhandel [1]) lezen wij dit: „Door het continentale stelsel was „door Napoleon alle handel met Engeland verboden. Enkele „groote handelshuizen wisten echter van de regeering eene zoo- „genaamde *license* te verkrijgen, nl. een verlof om van sommige „waren voor een gelijk bedrag in te voeren als er aan andere „goederen uitgevoerd werd. Ten einde nu die zaak zoo winstgevend „mogelijk te maken, was het raadzaam hooge facturen voor „weinig waarde te maken, en alzoo des te meer van de zoo „gewenschte koloniale en andere waren te kunnen invoeren. „De groothandelaars kochten dan bij den boekhandel voor ge- „ringen prijs groote seriën van goedkoope boeken, factureerden „ze tot de origineele prijzen en wierpen ze, buitengaats gekomen, „in zee, om ruimte te maken voor den gewenschten invoer.

„Op die wijze is toen menig exemplaar van de nu zoo zeld-

---

1) *Levensschetsen* enz. Amsterdam. P. N. van Kampen en Zoon. 1884. Blz. 116 en 117.

„zame en herdrukte werken *Acta Sanctorum* 53 vol. folio, A „LAPIDE *Commentaria* 10 vol. folio .... in zee geworpen, maar „ook andere boeken zijn bij scheepsladingen verdwenen."

De verhaler dezer bijzonderheid is niemand minder dan Frederik Muller, wiens naam steeds onder de eersten zal genoemd worden, waar er spraak is van den Nederlandschen antiquarischen boekhandel.

Hij verhaalt verder dit, wat vooral ziet op den tijd na de opheffing van het continentale stelsel: „In Engeland was sedert „1810 de beoefening der classieke letterkunde en theologie zeer „toegenomen; de zucht voor zeldzame boeken en handschriften „was door de veilingen van ROXBURGHE en anderen in 1812 „en 1813 sterk geprikkeld; de prijzen waren juist door die vei- „lingen enorm gestegen — men hongerde en dorstte in Engeland „naar boeken en handschriften, en aan de overzijde, hier, lag „dat beloofde land, waar alles, wat voor een bibliomaan of ge- „leerde slechts begeerlijk kon wezen, opgetast lag. Classici en „theologi, curiosa en handschriften vond men in iedere stad, „overal rijke bibliotheken, overvulde magazijnen, lage prijzen! „Wat wonder, dat Engelsche verkoopers en liefhebbers in aantal „hierheen stroomden! Boekhandelaars als LONGMAN, H. G. BOHN, „DEIGHTON, COCHRANE en anderen bezochten vijf tot tien malen „'s jaars ons land; de boeken, voor de vreemdelingen, op auctiën „gekocht, waren dikwijls reeds met winst afgezet, eer ze te huis „waren, ja aan het ongeloofelijke bijna grenst het, wat ik dikwijls „gehoord heb van aantal der koopers, bedrag van facturen, „lijsten van commissiën, en niet minder van de grootheid der „winsten.

„Die omwenteling begon in 1815 en hield aan tot 1830 à „1835, en toen was ons land nagenoeg leeggeplunderd."

Het is te denken, ook menig exemplaar der Bollandisten heeft in dat tijdvak onzen Nederlandschen grond verlaten om voor hoogen prijs naar Engeland te worden overgebracht en daar voor lang te blijven.

H.

DOM BOSCO EN DE KATHOLIEKE MISSIEN IN PATAGONIË.

Op den 8sten Mei van dit jaar werd te Rome eene vergadering gehouden over de stichtingen van Dom Bosco, den vromen Italiaanschen priester, die niet alleen door geheel Europa bekend is, maar zijne werkzaamheid ook buiten ons werelddeel ontwikkelt. De Kardinaal-Vicaris heeft die vergadering gepresideerd en de eenvoudige priester had de voldoening daar te kunnen mededeelen, dat hij reeds 100,000 verlaten kinderen in zijne gestichten had opgenomen. Ook sprak hij over zijne missionarissen, de paters Salesianen in Patagonië, die aldaar aan meer dan 15,000 volwassenen en kinderen het H. Doopsel hebben toegediend.

Wij kunnen deze mededeeling van Dom Bosco met eenige bijzonderheden aanvullen, die wij ontleenen aan een schrijven van den Hoogeerw. Heer Antonius Espinosa, het eerbiedwaardig hoofd der missiën van Patagonië, aan den aartsbisschop van Buenos-Ayres. Hij spreekt daarin over het resultaat der jongste missiereizen in het district Patagonië, dat het zuidelijkste deel van het aartsbisdom vormt.

Onder meer lezen wij daar: „Op een lange reis van 3 maanden „hebben wij 500 mijlen te paard afgelegd, dikwijls in de buiten„lucht geslapen en alle ontberingen ondervonden, die een reis „door een woestenij medebrengt; wij hadden het voorrecht „om 354maal het H. Doopsel toe te dienen, 1180 personen „het H. Vormsel te geven en 33 huwelijken in te zegenen, „waardoor 62 kinderen gewettigd werden. Eindelijk hebben „wij 200 menschen tot de H. Communie zien naderen, die „nog eerst onderricht moesten worden, omdat zij òf in langen „tijd niet òf nog nooit het H. Sacrament ontvangen hadden.

„Nog meer werd gedaan door den onvermoeiden ijver der „paters Salesianen, die niet tevreden met het goede, dat zij „onder de bevolking van Patagones en Viedma stichten, hun „weldadigen arbeid uitstrekken tot deze verre streken, die zij „van tijd tot tijd doorreizen."

Hier noemt de Hoogeerw. Espinosa drie paters, die respec-

tievelijk 190 en 230 mijlen in het binnenland doordrongen, terwijl er een, die hem ook nu vergezelde, tot Malbarco, een afstand van 250 mijlen, was gegaan.

„Een groot getal Indianen", schrijft de missionaris, „werd „op deze missiën in de geloofsleer onderwezen. Vele wilden „vroeger niets van het Christendom weten, doch zijn heden „Katholiek, evenals de Kasike [opperhoofd] Villamain, wiens „stam in de omstreken van Norquin zetelt en geheel en al Katho„liek is geworden. Wij zijn overtuigd, dat er veel meer zou „kunnen gedaan worden, indien er in plaats van één kapellaan „voor elke afdeeling, soms 300 mijlen in den omtrek, er een „ware voor elke gemeente.

„Niet alleen hebben de Christenen groot voordeel gehad van „onze bediening, maar ook de Indianen hebben ons altoos „goed ontvangen; zoodoende hebben wij de HH. Sacramenten „kunnen toedienen onder de stammen van Reuquecura, Manquel, „Cagnahuel, Villamain en andere Indiaansche onderhoorigheden. „Behalve geestelijke hulp hebben wij hun nog aalmoezen in „geld en kleederen verstrekt, die deels door de St. Josephs„vereeniging geschonken waren, deels door ons werden aan„gekocht."

Na nogmaals hulde te hebben gebracht aan de paters Salesianen alsook aan de St. Josephs-vereeniging, wenscht Z.Hoogeerw. ook den president der republiek en den gouverneur van Patagonië te danken voor hun aanbevelingsbrieven en betuigt zijne erkentelijkheid voor de alom genoten gastvrijheid.

Uit dit schrijven, dat gedagteekend is van Buenos-Ayres, 21 Juni 1884, zien wij hoeveel arbeid en vermoeienis, de zegenrijke vruchten, welke Dom Bosco vermelden kon, aan zijne missionarissen, de Salesianen, gekost hebben: de vrome stichter heeft hun zijn eigen geest van alvermogende liefde medegedeeld.

E. M.

DE TTERLOOVER.

PROEVE EENER DICHTERLIJKE VERTOLKING VAN ISAÏAS.

Eerste Hoofdstuk.

Het gezicht van Isaïas, Amos' zoon, hetwelk hij zag over Juda en Jerusalem, in de dagen van Ozias, Joathan, Achaz en Ezechias, koningen van Juda.

Hoor, hemel, hoor!
En neig het oor
Gij aardrijk! want de Heere spreekt:
'k Heb kinderen gevoed, gekweekt;
Maar zij, in blinde hoovaardij,
Maar zij helaas, versmaadden mij!
Het reed'loos rund zijn meester kent
En de ezel zijnes heeren tent;
Doch Isrel, hoe 't begunstigd werd,
Is blind van hoofd en hard van hart;
En, wat ook liefdewondren 't ziet,
Helaas, mijn volk erkent mij niet!

Wee den volke, met zonden en misdrijf beladen!
Wee het kroost van de boozen, 't boosaardig geslacht,
Dat den Heere verliet, dat den Heere durft smaden
En den Heil'ge van Isrel als vreemde veracht!
Ach, wat baatte 't u meer nog gestreng te kastijden
U, die misdaden telkens op misdaden hoopt? ....
Gansch het hoofd is u krank van de boosheid der tijden,
Gansch de kracht van uw harte door ondeugd gesloopt!

Geen gezondheid wordt meer in het lichaam gevonden:
Van de voetzolen af tot de kruin van het hoofd
Zijn het zwellende builen en striemen en wonden,
Door geen windsels verzacht, door geen balsem gestoofd!
En uw land is verwoest, en verbrand zijn uw steden,
Uwer akkeren vrucht wordt door vreemden geplukt;
Voor uw oog wordt uw grond door de rossen vertreden,
Wien uw vijand, vol trotschheid, de lendenen drukt.
En de dochter van Sion is overgebleven
Als een hutje in den wingerd na 't garen van d'oest,
Als een tente in 's meloenhofs verlatene dreven,
Als een vesting, door 't vuur van den vijand verwoest.
Had de Heer niet der Heeren een zaad ons gelaten,
In het niet waar geheel ons geslachte gekeerd,
En een zee had gebruist over 't puin van de straten,
Als Gomorrha en Sodom door zwavel verteerd.

Luistert naar het woord des Heeren,
Vorsten gij van Sodoma!
Volgers van Gomor's brageeren
Slaat de wet des Heeren ga!

Wat baat mij, zegt de Heer, de menigte der dieren,
Die daag'lijks gij, op mijn altaar, ten offer biedt?
Mij walgt van rammenbloed, van vette runderspieren,
En kalf en var en lam en bok gelust mij niet.
Wanneer gij komt om voor mijn aanzicht te verschijnen,
Wie vraagt die van uw hand, als ge in mijn voorhof treedt?
Neen, laat geen leugengaaf in 't offervuur verdwijnen:
Uw wierook is me een vloek, mij, die uw boosheid weet!
Ik mag geen Nieuwe Maan, geen Sabbath, geen vergâring,
Vergeets uit boozen mond zingt gij uw lof mij toe;
Uw vastenplechtigheên, uw feesten van verjaring
Ze zijn mij tot een last, ik ben ze dragensmoe!
Als gij uw handen breidt, zal ik mijne oogen sluiten;

Als ge uw gebed vermeert, ik hoor uw smeeken niet:
Uw handen zijn vol bloed; wilt eerst de golving stuiten
Van 't kwaad, dat als een stroom u door het harte vliet!
Wascht, reinigt u, neemt weg de boosheid der gedachten,
Leert goed doen en betracht wat billijk is en recht;
Herstelt het ongelijk en laat geen weezen smachten,
En worde langer niet der weêuw haar eisch ontzegd.
Dan komt en uit uw klacht, zoo spreekt de Heer der Heeren,
En was dan ook uw hart van zonde en boosheid vol,
Gelijk scharlaken rood, het zal in sneeuw verkeeren;
En was 't als karmozijn, het wordt als blanke wol.
Indien gij wilt en hoort naar mij, zult ge ondervinden,
Hoe zoet de vruchten zijn, die u de vore biedt;
Doch weigert gij en wekt ten toorn mij op, verslinden
Zal u het zwaard: het woord des Heeren weifelt niet.

Hoe werd tot zedelooze vrouwe
De stad, den Heer eens zoo getrouwe!

Gerechtigheid woonde in haar muren,
Thans moet zij moordenaars verduren!

Uw zilver wordt als schuim vertreden,
Met water is uw wijn versneden!

Uw vorsten handlen naar believen,
Gezellen zijn zij van de dieven.

Zij durven, azend op geschenken,
Het recht van arme weezen krenken.

En stoppen hun begeerige ooren,
Om niet der weêuwen klacht te hooren!

Dies spreekt de Heer, de Heer der Heeren,
De Machtige van Israël:
Ha, 'k wil mijn hart ter wrake keeren,
Den snoode straffen, den rebel!

Mijn hand zal tegen u zich wenden:
In vuur zal ik uw schuim ontschenden
  En zondren al uw tinstof af;
Ik geef u richters als te voren,
En gij zult naar de raadsliên hooren,
  Die 'k eenmaal u als leiders gaf!

Dan heet gij weêr de trouwe stede,
  De stede der gerechtigheid!
Mijn oordeel schaft aan Sion vrede,
  Zoo ras het om zijn wandaên schreit.
Doch wee die zich halstarrig toonen
In 't Godetergend hemelhoonen,
  Doch wee den zondaars al te zaâm!
De donder van mijn wraak zal knallen,
En zengend zal mijn bliksem vallen
  Op 't hoofd der spotters van mijn naam!

Dan schamen zich de goddeloozen,
  Om hunner afgoôn ijdle macht;
De wouden doen uw aanschijn blozen,
  De wouden, waar ge uw offers bracht,
Wanneer gij, mijner macht ten blijk,
Den waterloozen tuin gelijk,
  Den eik des wouds gelijk zult worden,
  Wiens frissche bladertrossen dorden!

Dan zal de kracht, waarop voordezen
Gij rustig sliept, een stoppel wezen,
  Verworpen door de korenwan;
Uw werk een vonk; en beide branden
Zoo fel, dat kracht van menschenhanden
  Het flakkrend vuur niet blusschen kan!

G. JONCKBLOET.

AAN DE DOORLUCHTIGE NAGEDACHTENIS

VAN

MGR. H. VAN BEEK,

BISSCHOP VAN BREDA.

Kerkvader van weleer, in staat om op te treden
Als een Chrysostomus, met de echte Koningstaal
Van eenvoud en van kracht, nooit met geleende praal,
Zoo kinderlijk, zoo groot, vol heilge teederheden;

Kerkvader van weleer, met diepen blik in 't heden,
In geestdrift voor uw doel en wenkend ideaal,
Doorgloeid van 't Pinkstervuur uit Sions opperzaal,
En toch straks afgedaald tot 't minste hierbeneden;

Die voor ons 't levensboek van priestervreugde en smart
Doorzien had en doorleefd ten rijkdom voor ons hart,
Oorspronklijk, jeugdig, frisch, nooit dor of afgemeten:

Zoo rijst uw beeltenis uit de uren van voorheen;
Zoo leiddet Ge aan uw hand onze eerste, zwakke schreên:
Neen, Hageveld zal U, uw grootheid nooit vergeten.

J. A. DE RIJK, Pr.

De twee oude Biographieën van den H. Norbertus.

I.

Alvorens den strijd te bespreken tusschen den H. Norbertus en Rupertus, vraag ik nog eens de aandacht voor eene beoordeeling van de biographieën, welke de voornaamste bronnen zijn van de geheele Nobertus-litteratuur. In mijn voorgaand artikel durfde ik daaromtrent mijn gevoelen niet volkomen en duidelijk uitspreken; thans echter heb ik de zaak grondiger onderzocht, met geleerde mannen van gedachten gewisseld en meerdere bibliotheeken geraadpleegd, zoodat ik het waag partij te kiezen, en wel voor het stelsel, tot hetwelk ik reeds den laatsten keer eenige geneigdheid toonde.

Doch eerst moet ik eene verbetering aanbrengen omtrent een punt, waarin ik onbedacht de Duitsche geschiedvorschers naschreef, die in den laatsten tijd van deze litteratuur veel studie gemaakt hebben. Argeloos hun voetspoor volgende, zeide ik, dat de oudste nog bestaande biographieën — waarvan de eene, door hen *Vita* B geheeten, reeds lang bekend is, terwijl de andere, onder den naam van *Vita* A, eerst in 1856 is uitgegeven — beide vervaardigd of liever voltooid zijn tusschen de jaren 1157 en 1161. Een afdoend bewijs daarvoor meende men ge-

vonden te hebben in het verhaal van de inwijding der kerk van Premonstreit, alwaar, zoo dacht men, duidelijk werd te verstaan gegeven, dat de bisschop van Laôn overleden was, toen dit geschreven werd. Nu had men ergens gelezen, dat die bisschop stierf in 1157, waaruit dan werd afgeleid, dat beide levens, die dezelfde woorden: *qui quamdiu vixit* bevatten, in of na 1157 zijn afgewerkt [1]).

Men had echter niet opgemerkt, dat genoemde kerkvoogd nog in 1158 een brief heeft geschreven [2]) en, wat nog erger is, Dr. Wilmans, die deze bewering het eerst staande hield [3]), had op de vorige bladzijde verzekerd, dat de Premonstratenser, die het *Chronicum Sigeberti Gemblacensis* tusschen 1146 en 1155 voortzette, van *Vita* B reeds gebruik heeft gemaakt [4]). Dr. Rosenmund, die dat alles aanneemt, voegt er nog het overigens zeer zwak bewijs aan toe, dat de beschrijving van de abdij van Ververs: — lees Viviers [5]) — moet gegeven zijn vóór 1153, omdat er geen melding wordt gemaakt van hare verplaatsing in genoemd jaar [6]). Ook volgde uit die tijdsbepaling, zooals Rosenmund zelf erkent [7]), dat drie verschillende biographieën binnen vier jaren zouden vervaardigd zijn of, volgens het systeem van Wilmans, dat er twee in dat kort tijdsbestek en meer dan 20 jaren

---

1) De geheele tekst is deze: „*Resumptis* denique *in Domino viribus*, „qui hujusmodi tentationes haurire et sorbere consueverat, *denuo Ecclesiae* „*dedicandae in octavis beati Martini diem secreto cum Episcopo constituit.* „*Et sic factum est. Qui quamdiu vixit, ob hanc causam innovationem* „*aliam futuris temporibus asserebat esse gerendam*". A heeft alleen de onderschrapte woorden. A, cap. XII; B, cap. XXVIII.

2) *Ann. Praem.* I prob. col. XIX. Hefele, *Conc.* bei 1158.

3) Pertz, XII, p. 664.

4) *Ibidem* p. 663 et 447.

5) A, cap. XV; B, cap. XXXV

6) Rosenm. S. 59

7) S. 59, 63.

na Norbertus' dood zouden zijn afgewerkt, terwijl men in alle vroegere jaren daaraan niet zou gedacht hebben.

Alle tegenspraak en moeilijkheid verdwijnt, als men de woorden: *qui quamdiu vixit* niet laat terugzien op den bisschop, die in den voorgaanden volzin wel op de laatste doch niet op de voornaamste plaats wordt genoemd, maar op Norbertus, den hoofdpersoon in dezen volzin, „*die* de herwijding zijner kerk aan den „bisschop opdroeg .... *die*, zoolang hij leefde, verzekerde" enz.

J. C. van der Sterre, welken de schrijvers der *Monumenta* echter niet gelezen hebben, merkte reeds in de 17e eeuw op, dat niet de bisschop maar de H. Norbertus hier eene voorspelling doet [1]). Zijne uitlegging wordt gesteund door de vergelijking van andere plaatsen [2]), ja door denzelfden volzin, waarin, zooals men hier zien kan, nog eenmaal een pron. rel. *qui* voorkomt, dat niet slaat op het voorlaatste woord *Domino*, maar op het hoofdonderwerp: *Norbertus* [3]). Uit deze plaats kan dus niet afdoende bewezen worden, dat de biographieën niet vóór 1157 voltooid zijn. Dat zij, voor een gedeelte ten minste, reeds vroeger bestonden, is uit het bovenstaande waarschijnlijk en wordt nog bevestigd door het volgende.

Bartholomeus, bisschop van Laôn, en Theobaldus, graaf van Blois en Champagne, waren evenzeer groote vrienden van den H. Norbertus als weldoeners van de

---

1) *Vita S. Norb.* p. 125 in margine.

2) B, cap. XXIII.

3) Dr. van Reeth heeft mij op dit belangrijk punt gewezen, zonder nog te weten, dat zijne verklaring op dezelfde plaats gerechtvaardigd wordt.

Premonstratensers, waarom deze ook niet nalieten in het *Chronicum Sigeberti* den dood des graven, welken zij als een groot verlies beschouwden, op het jaar 1151, en de aftreding des bisschops, die zij als een heldendaad prezen, op het jaar 1150 aan te teekenen In de biographieën nochtans, hoe dikwijls daar ook van beide personen gewaagd wordt, is geen enkel spoor van die voor hen zoo belangrijke gebeurtenissen te vinden [1]), waaruit men moet afleiden, dat zij vóór dien tijd geschreven zijn. Bovendien worden de meeste feiten, welke tusschen 1120 en 1134 zijn voorgevallen, zoo omstandig medegedeeld en worden namen van personen en plaatsen zoo stellig en nauwkeurig genoemd, dat zij ontegenzeggelijk weinige jaren na datum moeten zijn opgeteekend [2]), tenzij men de schrijvers, ja de geheele opkomende en in heiligheid bloeiende Premonstratenser Orde, voor moedwillige leugenaars en bedriegers houde.

Voor *Vita* B komt daar nog bij, dat bij de verheffing des Heiligen tot aartsbisschop van Maagdeburg van een kardinaal wordt gesproken zonder de opmerkenswaardige bijvoeging, dat deze in 1144 Paus is geworden. Toch wist men dit te Premonstreit zeer goed, zooals wederom blijkt uit de *Continuatio chron. Sig.* welke bij het verhaal derzelfde gebeurtenis diens naam en verkiezing aanvult, zooals

---

1) A, cap. IX, XIV, XV, XVI. B, cap. XVIII, XIX, XXXIII, XXXIV, XLII. Van den graaf zegt B, cap. XXXIII: „*Erat*... homo prudens et bene doctus"; doch uit den samenhang schijnt dit slechts te beteekenen, dat Norbertus hem als zoodanig bevond.

2) B. v. de uitdrijving van een duivel te Viviers bij A, cap. XV; de reis naar Rome, cap. XXI; de vinding der relieken te Keulen, cap. X; het oproer te Maagdenburg, A, cap. XIX, XX en B, cap. XLVI, LI.

ook *Vita* A heeft gedaan [1]). Den bisschop van Kamerijk noemt B *piae ac reverendae memoriae virum*, A integendeel *virum honestum* [2]), en beide geven te kennen, dat keizer Lotharius († 3 Dec. 1137) niet meer in leven is [3]).

De auteur van *Vita* B heeft uit vrees voor de geduchte hekelingen van Abeilard en zijn aanhang veel verzwegen, zooals hierna zal blijken [4]). Nu heeft echter die partij door de veroordeeling en bekeering van haren coryphee in 1140 veel van hare macht en van haar ontzag verloren, 't geen alweer ten bewijze strekt, dat dit leven niet lang na 1140 bewerkt is [5]).

Van den anderen kant vond ik niet weinige, gewichtige bewijsgronden voor een lateren datum. Zoo zegt *Vita* B, dat Albero († 1152) aartsbisschop van Trier *geweest* is [6]), 't geen, als de schrijver nauwkeurig is in zijne uitdrukking, wederom naar 1152 terugwijst. Ook schijnt hij in den aanhef van zijn eerste en in zijne laatste hoofdstukken, waar hij veel verzwijgt wat den keizer hinderen kon, kennis te dragen van het kinderachtig bevel van 1159 [7]). Toen *Vita* B was voltooid, werd het ter proeve

---

1) Cap XVIII; Pertz, ib. p. 449.

2) A, cap. VI. B, cap XII.

3) A, cap. XXI: „*Fuit* enim ... timens Deum" etc. B, cap. LII: „*Erat* „enim vir ille strenuus". Ook zijn beide geschreven na de eerste overbrenging van het lichaam des Heiligen; zie de laatste hoofdst.; wanneer dit geschiedde, is nog niet bekend.

4) Zie daarover ook Rosenm. S. 12, 13.

5) Hergenröther I, S. 963. Hefele V, S. 535 spreekt toch van een Berengarius, die *einem etwas Spatern Zeit* zijn meester door een heftig schotschrift verdedigde, en de Carthuisers om dezelfde zaak lastig viel.

6) Cap. XLII: „Ille, qui postea Trevirensis Ecclesiæ Archiepiscopus *fuit*". De *Cont. chron. Sig.* zegt bij dezelfde plaats: „... *factus est*". A zwijgt daarvan.

7) Zie mijn voorgaand artikel: bldz. 158 vv.

en aanvulling opgezonden aan de witheeren van Cappenberg, bij wie de H. Norbertus een paar jaren (1123—1125) gewoond had Het bijvoegsel, dat zij samenstelden, bevat bijna niets anders, dan hetgeen zij uit het leven van hun heiligen stichter, Godefridus, hebben overgenomen, met eenige bescheiden van twee oude paters, die Norbertus nog gekend hadden. Nu is het leven van den zal. Godefridus van Cappenberg reeds eenige jaren na Norbertus' dood vervaardigd, en het bijvoegsel doet verstaan, dat er weinige broeders meer over waren, die met hem hadden geleefd [1]).

Behalve dat *Vita* A reeds gewaagt van Paus Lucius II, spreekt de schrijver in cap. XII ook nog van een diaken, die, omtrent St. Nicolaasdag 1120 geboren, ten zijnen tijde reeds overleden was. Daar nu voor het diakonaat een leeftijd van 25 jaren werd vereischt [2]), moet dit verhaal, in de veronderstelling, dat geen dispensatie is verleend, na 1145 zijn opgesteld. Ook is het duidelijk, dat deze schrijver minder bevreesd is voor de aanvallen van Abeilardus.

Dit alles samengenomen heb ik, dunkt mij, genoegzame gegevens voor de veronderstelling, dat geen van beide levens achtereenvolgens door éénen schrijver zijn samengesteld; dat het eene gedeelte vroeger, het andere later is geschreven; dat omtrent het jaar 1140 reeds eene biographie bestond, welke later op verschillende manieren door verschillende personen is uitgebreid en aangevuld,

---

1) Dit bewijs is niet doorslaande, omdat niet alle exemplaren van B. den *Appendix* bevatten, en eenige dus reeds vroeger kunnen zijn geschreven en verspreid.

2) *Decr. Grat.* Dist. LXXVII, c. V; Lantmeter, *De vet cler. et mon victu et disciplina*, II, c. XIII.

en uit welke *Vita* A in zijn tegenwoordigen vorm omtrent 1150 en *Vita* B omtrent 1155 of 1160 zijn voortgekomen [1]).

II.

Hetgeen ik gezegd heb van de *oudheid* der biographieën kan ik bevestigen door hetgeen ik thans in het midden wil brengen omtrent de *oorspronkelijkheid*.

Geen der twee bekende levens is oorspronkelijk. Dit werd reeds door Dr. Rosenmund verdedigd, doch op onvoldoende gronden, zooals uit het laatste gedeelte van dit artikel blijken zal. Behalve 't geen uit het voorgaande is af te leiden, vinden wij voor de niet-oorspronkelijkheid een sterk bewijs in *Vita* A, waar de auteur spreekt over de kerk van Antwerpen (*eadem* ecclesia [2]), maar meer bewijzen levert *Vita* B in de voorrede, waar gezegd wordt: „Ik moet veel *overslaan*": „*Velen hebben Norbertus' leven* „*of daden beschreven*, maar niemand hunner volledig en „ordelijk": „Ik zal in 't kort een weinig mededeelen van „'t geen *door anderen verhaald is*" [3]). Anderen dus, en zij waren velen, hadden reeds vóór hem over den heiligen stichter geschreven.

---

1) Het is voor *Vita* B van groot gewicht, dat in de voorrede gewezen wordt op de aanwezigheid van *eenige* Norbertijnen, die met hun stichter *van den beginne af* (van 1120) hadden omgegaan. Zie den Latijnschen tekst daarvan hierachter.

2) Dat ook dit bewijs niet geheel afdoende is, merkte ik reeds op, en ik voeg er bij, dat de schrijver zich kan vergist hebben, te gemakkelijker, daar juist *eodem oppido* voorafgaat.

3) „Cogor multa praetermittere" — „Quae ab aliis narrata didici et scio, „pauca summatim perstringam" — „Cum multi hujus vitam et (alii: vel) gesta „conscripserint, nullum omnino invenerim" etc De schrijver zal van zijne voorgangers verschillen door ordelijk en volledig te zijn volgens den zin der Premonstratensers en door eene goede verdeeling en betiteling der hoofdstukken. Aldus de *Prologus*.

Daarvoor pleiten ook het gebrek aan logische en chronologische orde, in *Vita* B sterk in 't oog loopend, alsmede de omstandigheid, dat men er verscheidene fouten aantreft, die wel door een lateren uitgever, maar bezwaarlijk door den eersten auteur kunnen gemaakt zijn. Zoo spreekt o. a. *Vita* B van Hugo's roeping in 1118, van meer Prioren in ééne abdij, van de belofte van bestendigheid (*stabilitatis in loco*), volgens hem door Norbertus zelven in 1121 afgelegd, van eene *altijddurende* vasten, die hij zou gevorderd hebben [1]).

Phil. Jaffé zal hiertegen inbrengen, dat de Norbertijn, die in 1150—1155 het leven schreef van den zal. Godefridus te Cappenberg, geene levensbeschrijving van den H. Norbertus heeft gekend, dat deze dus destijds nog niet bestond [2]). Ik antwoord daarop, dat de eerste elf hoofdstukken van de biographie, waaruit Jaffé zijne opwerping trekken kan, een tiental jaren vroeger kunnen vervaardigd zijn, zooals ook Bollandus op goede gronden verdedigt [3]). En *ad hominem* voeg ik daarbij, dat wederkeerig ook onze auteur de levensbeschrijving van den zal. Godefridus niet heeft gekend; anders zou hij er gebruik van gemaakt hebben en ware de later geschreven *Appendix*, voor het meerendeel daaruit genomen, overbodig geweest. Het blijft dus waar, dat in 1140 eene biographie van den H. Norbertus kan bestaan hebben, waarop A en B zijn gegrondvest.

---

1) B, cap. XIII, XXIV, XXV, XXIX. Le Paige, p. 419—421. Lantmeter, *De regula*, p. 52, 53. Hugo, *Vie de S Norb.* p. 153—157.

2) Pertz, XII, p. 513.

3) Ad 13um Januarii, p. 117 2^{ae}. editionis.

Allen erkennen dat *Vita* B tijdens het leven van Hugo († 1161) is voltooid en door hem is goedgekeurd.

Ziedaar wat mij omtrent de oudheid en oorspronkelijkheid der twee bekende biographieën het waarschijnlijkst voorkomt. *Lectores judicent.*

III.

Rest nu nog de verhouding te bespreken van *Vita* A tot B en aan te toonen, waarom B zoovele belangrijke gebeurtenissen, welke hij in A kon vinden, niet heeft overgenomen. Wij kunnen hier het stelsel van Dr. Rosenmund volgen, die volhoudt, dat noch A van B, noch B van A heeft gebruik gemaakt, maar dat beide afzonderlijk uit eene oudere bron geput hebben. Dit nu is niet onmogelijk, daar *Vita* A blijkbaar in Duitschland en *Vita* B in Frankrijk is geschreven [1]), zoodat de tweede schrijver, al voerde hij de pen ook een tiental jaren later, zeer goed onkundig kan geweest zijn van het geschrift in Duitschland. Dit wordt zelfs waarschijnlijk doordien in Frankrijk geene exemplaren van A zijn ontdekt en doordien het niet weinig moeilijkheid oplevert de oorzaak te vinden van sommige leemten in B, als men aanneemt dat A door B is geraadpleegd.

Toch meen ik hier de voorkeur te moeten geven aan het stelsel van Dr. Gust. Hertel, die — zonder echter de bewijzen te leveren — zegt, dat B bewerkt is naar A, welk laatste ook volgens hem uit verschillende oudere stukken

---

1) Pertz, XII, p. 667. Rosenm. S. 63, 96. Van A is dit slechts waarschijnlijk.

is samengesteld [1]). In allen gevalle is het de moeite waard eene verklaring te beproeven van het feit, dat *Vita* A met al zijne geschiedkundig belangrijke bijzonderheden op den achtergrond is gedrongen, zelden is overgeschreven en in vergetelheid is geraakt. Die verklaring is vervat in het hierna volgende betoog, waarmede ik zal trachten aan te toonen wat de Premonstratensers, die den aard en de inrichting van het tweede werk bepaalden [2]), moet belet hebben, zoovele kostbare episoden uit *Vita* A over te nemen.

Ik kan toch geen genoegen nemen met de onderstelling van den overigens zoo scherpzinnigen en vindingrijken Dr., als hij stoutweg beweert, dat *Vita* A, hetwelk onlangs door de Protestanten met zooveel ophef in de wereld is gezonden, slechts een verkort afschrift zou zijn van *Vita* B, en dat het exemplaar van de 13e eeuw, namens Pertz gedrukt, misschien het autographische en éénige is [3]).

Mij is het onbegrijpelijk, hoe dan de schrijver van A zoovele feiten [4]) tot in de kleinste bijzonderheden kon

---

1) *Einleitung zum Leben des H. Norb.* S. IV.

2) B zegt immers in zijne voorrede, dat hem verschillende Norbertijnen in zijn arbeid bijstonden: „Procuratum est ut, convenientibus in unum „*quibusdam, qui ab initio jugiter cum eo conversati sunt*, eo modo et „ordine conscribantur singula, quemadmodum plurium assensio comprobasset". Dit pleit ook voor de oudheid daarvan Zie boven.

3) Dat er meer exemplaren bestaan hebben verdedigt ook Wilmans p. 667; Le Paige schijnt er een gezien te hebben, want hij citeert p. 366 de woorden van A: *ætatis mediæ*; en het *Liber Lenynensis* bij Pertz p. 668 kan, één mirakel uitgenomen, aan A gelijkvormig geweest zijn.

4) Aldus over Furstenberg en Liudolphus in cap. III — over Drogo en eene rede van Norb. in cap. IX — over eene vrouw van Soissons in cap. XI — over relieken in cap. XII — over twee bezetenen te Premonstreit in cap. XIII en een te Viviers in cap XV — eene rede van 's Pausen gezant in cap. XVIII en de reis naar Rome met hetgeen daar en op de terugreis geschied is in cap. XXI

mededeelen — feiten, die noch in B noch elders te vinden zijn — feiten, zoo menigvuldig, zoo nauwkeurig, specifiek en omstandig beschreven en zoo goed met de geschiedenis strookend, dat zij onwedersprekelijk moeten zijn opgeteekend door iemand, die ze zelf heeft bijgewoond of van ooggetuigen vernomen heeft. Het uitgegevene exemplaar heeft bovendien zoodanige fouten als wel een afschrijver, maar geen schrijver maken zal: *capitolio* voor *capitulo* [1]), *veritatis* voor *virtutis* [2]), *vilta* voor *villa* [3]) enz.

Vita B spreekt van den dood eens broeders, die bij het schrijven van A nog in leven moet geweest zijn, daar dit er van zwijgt [4]). Voeg daarbij de betere orde van A, welke in B door redekunstige uitbreidingen en inlasschingen van zedelessen en bijbelteksten op vele plaatsen zoodanig verstoord is [5]), dat zij slechts door een tijdgenoot kon hersteld worden. De schrijver van B beroept zich herhaalde malen op eigen ervaring of op het gezag van anderen; de schrijver van A is zeker van zijne zaak, hij vreest geen tegenspraak en acht zulk een beroep onnoodig [6]). Om deze en reeds vroeger vermelde

---

1) Cap. II. 2) Cap X in fine. 3) Cap. XIV in fine.

4) *Boll.* p. 836. A, cap. XIV in medio.

5) Men neme den volzin ten voorbeeld, die hierboven is geciteerd, en waarin de woorden *qui quamdiu vixit* voorkomen.

6) B, cap IV, VI, LIV in fine, cap XXIII, XXIX in medio. Voor het systeem van den aangewezen Dr. ken ik geen andere bewijzen dan: 1°. dat nog slechts één exemplaar van A uit de 13e eeuw met zekerheid bekend is; 2°. dat dit in vroegere jaren geen opgang gemaakt heeft; 3°. de woorden: EADEM *ecclesia*; 4°. dat A Burchardus niet noemt als iemand, die kortelings gestorven is, maar deze was ook reeds lang overleden, en bij Paus Honorius zegt hij: *beatae memoriae*, en bij Calixtus: *dignae recordationis*.

redenen staat het bij mij vast, dat A door een tijdgenoot is geschreven en dat dit leven veel meer overeenkomst hebben moet met het oudere, waaruit beide hebben geput. De schrijver kan zijn model op ettelijke plaatsen verkort of verbeterd hebben, blijkens de bekende woorden *eadem ecclesia*, maar overigens heeft hij het, naar mijn inzien, overanderd overgenomen en door vele nieuwe bescheiden aangevuld, terwijl de tweede auteur datzelfde model tegelijk met *Vita* A heeft gebruikt, het op oratorische wijze heeft uitgebreid, door bijbelcitaten en zedelessen heeft opgeluisterd, en aldus veeleer eene *lange lofrede en schoone zedenpreek dan eene degelijke geschiedenis* heeft samengesteld. Nochtans ziet men, dat *Vita* A, 't welk uit zijn aard en om zijne oudheid in 't algemeen meer geloof verdient, in den grond der zaak met B overeenstemt, ja tot groote spijt van de moderne ongeloovigen en gewis ook van hen, die het ontdekten, zelfs meer mirakelen bevat dan B, dat heet gemaakt te zijn, om den Heilige door leugens te verheerlijken [1]). Hoe schoon zien wij hier wederom bewaarheid, wat Mr. P. Guerin in 1860 schreef [2]):

„Qu'on recherche avec le plus grand zèle *les actes „primitives*; qu'on préfère, parmi les biographes d'un saint, „ceux qui vivaient de son temps, rien de mieux. Mais, „à défaut de ces documents contemporains, on a tort de „refuser toute certitude, toute vraisemblance aux écrits „plus récents, aux traditions locales; car, à mesure *que „les savants découvrent ces sources antiques, ils sont*

1) Rosenm. S. 133.

2) *Préface des petits Boll.* I, p. XXIII.

„*émerveillés de voir avec quelle exactitude elles se re-*
„*trouvent* dans les traditions locales et dans les relations
„postérieures, où d'ordinaire on *ne remarque d'autre*
„*amplification que dans le style, souvent enflé, et dans*
„*les éloges, parfois outrés, sans altération ni pour le*
„*fond ni généralement pour la forme du récit original,*
„*qui peut se recueillir intégralement par lambeaux.* Voilà
„ce dont nous sommes témoins chaque jour."

(*Wordt vervolgd.*)

23 Oct. 1884. Fr. G. VAN DEN ELSEN,
Ord. Praem.

De Beul Vrijmetselaar.

Deze nieuwe beulsoort, geteeld in de Loge der Fransche regeeringsmannen, toog in den aanvang van dit jaar te Parijs aan den arbeid. De leer der *reine Menschenliebe*, de theorie van *Nathan der Weise*, bereikte bij de terechtstelling van den moordenaar Campi haar hoogste ideaal.

Na een dubbelen manslag gepleegd te hebben, viel deze ellendeling in de handen der Parijsche politie. Onder het getuigenverhoor gaf hij geen enkel teeken van berouw, en zijn doodvonnis vernam hij met akelige koelbloedigheid.

Naar de gevangenis *la Roquette* gevoerd, onderging hij de onteerende behandeling der gemeene misdadigers. Het hoofdhaar werd hem afgeknipt, de baard geschoren; en, in het armelijk wambuis gestoken, stapte hij zijne cel binnen. Daar vervaardigde hij aanstonds zijn smeekschrift om gratie, dat weldra aan het *Elysée* berustte, waar de man woont, die het souvereine recht van leven en dood in zijne handen draagt.

Jules Grévy doorbladert het dossier der rechtbank en neemt het onveranderlijk besluit, om het zwaard der gerechtigheid niet in de scheede te steken, maar de doodstraf aan Campi te doen voltrekken.

Maar — van dit oogenblik af zal de *sensibilité précieuse* der Loge de grondregel wezen, waarnaar Campi tot aan zijne terechtstelling toe zal worden behandeld.

Om hem de angsten der laatste levensuren en de verschrikkingen des doods te besparen, mag geen sterveling hem het geheim „verraden", en moet het noodlottig besluit van den President der Republiek voor den ongelukkige verborgen blijven tot op het oogenblik, waarop de beulsknechten gereed staan hun bloedig werk te voltrekken. Ook de priester, met de troostelooze bediening der gevangenen belast, mag niet weten of vermoeden wat op het *Elysée* onherroepelijk werd besloten; hij mocht anders den veroordeelde wijzen op een leven hierna, hem spreken over den ontzaglijken rechterstoel van Gods wraak, hem zielsangsten aanjagen, die bij den verstokten zondaar het berouw voorafgaan. De mannen der „humaniteit" wilden den veroordeelde die wreede foltering sparen. De onbarmhartigen! Voor hen zijn de onuitsprekelijke geneugten van een rouwvol hart een geheim; zij kennen de zielsverrukking niet van de tranen der boetvaardigheid.

Inmiddels leeft de moordenaar, die voor de rechtbank geen bewijs van rouw had gegeven, in onboetvaardigheid voort, rekenende op gratie; want zijne moorden waren geen sensatie-moorden, het dynamiet was zijn wapentuig niet geweest. Met een gewoon mes had hij een paar gewone menschen om het leven gebracht. Waarom zou hem de gunst worden geweigerd, die in zoodanig geval bijna altijd geboden werd?

In die zoete hoop wordt hij versterkt door den cipier, die het geheim vernemende, tevens van hooger hand de lastgeving ontving, om het vertrouwen op genade bij den veroordeelde levendig te houden en hem de gevangenisstraf zoo dragelijk mogelijk te maken. Tengevolge daarvan mag Campi bij zijn maaltijd het voorgeschreven *menu*

wijzigen en met eene *omelette* aanvullen. Aan zedelooze lectuur ontbrak het hem niet. In het *Journal amusant*, in het *Journal pour rire*, in de pikante tafereelen van *grisettes* en *cocottes*, van *pirouetteuses* en *cascadeuses* mocht zijn diep bedorven hart nog misdadig voedsel zoeken.

Maar den priester, die hem spreekt over berouw en boete, wijst hij beslist af. Zóóver is het nog niet. Zijne verbeelding schept hem luchtkasteelen, en zijn geest houdt zich onledig met de vermoedelijke kansen, die hem wellicht in de nabijzijnde toekomst aan de vrijheid en de fortuin zullen hergeven. Wie weet, hoe spoedig de omwenteling en de Commune hare rol gaan hervatten, en dan leveren de gevangenissen de eerste rekruten. Zoo dikwijls het akelig schrikbeeld des doods zich aan hem poogt op te dringen, zoekt hij verstrooiing in de reddende gebeurtenissen, die zijne verbeelding hem voor den geest toovert.

Maar het noodlottig uur der terechtstelling ging slaan. De laatste zon, die over het hoofd van den ongelukkige haren loop voltooide, zonk in het Westen. De niets vermoedende Campi strekte zich uit op zijne legerstede en sliep den slaap der argeloozen. Middelerwijl traden de beulsknechten *la Roquette* binnen en brachten in doodsche stilte de guillotine op de binnenplaats der gevangenis in gereedheid en beproefden den gang der valbijl. Campi sliep.

Bij het aanbreken van den dag ontstond er in de aangrenzende straten eene meer dan gewone levendigheid, want aan het Parijsche volk was in de avondbladen het uur der terechtstelling bekend gemaakt. Twee rijtuigen voerden de rechters aan, onder wier oogen het vonnis moest worden voltrokken. Achter hen volgen de *reporters*,

om de laatste trillingen en stuiptrekkingen van het slachtoffer te tellen. De vrienden van beul en cipier komen mede op de binnenplaats der gevangenis en scharen zich rondom de guillotine, om van de machinale onthoofding getuigen te zijn.

Alles is gereed — Campi slaapt.

Nu treden de dienaren des gerechts de cel van den veroordeelde binnen, om hem uit den slaap te wekken met de verpletterende tijding, dat genade hem is geweigerd en het doodvonnis zonder uitstel moet volvoerd worden. De rampzalige rijst overeind. Hij slaat een wilden blik in het rond, niet wetende, of hij met een droom dan wel met de werkelijkheid te doen heeft. Beurtelings staart hij op zijne legerstede en op de onverbiddelijke beulsknechten, die den gerechtsdienaar vergezellen. In zijne verbijstering staat hij als vernageld aan den grond, en sprakeloos laat hij zich kleeden door de knechten, die geen oogenblik in werkeloosheid mogen verspillen. Zij reiken hem een teug bouillon en onmiddellijk daarop een glas wijn. Hoe meer spoed, hoe meer humaniteit. Tot bezinning kan en mag de ongelukkige niet komen. De halsboord wordt hem doorgeknipt en in weinige seconden is heel het werk in de cel afgelopen.

Onder het kommando: *Aux armes* gaat de deur der cel open, en onder wapengekletter treedt de veroordeelde tusschen de dubbele rij van soldaten te voorschijn. Daar wacht hem de priester, voor wien men de terechtstelling had verborgen gehouden en die zijn verheven ambt niet naar behooren mocht vervullen. Wat zal hij vermogen op het gemoed van den moordenaar bij diens tocht naar de strafplaats? Hij spreekt over Gods oneindige barm-

hartigheid en toont het heilig kruisbeeld. Maar de veroordeelde staart zwijgend voor zich heen; hij is als versteend. Nog verkeerende onder den verpletterenden indruk der doodstijding schijnt alle menschelijk gevoel bij hem te zijn uitgedoofd. Het gebruikelijk ceremoniëel laat hij zich welgevallen en ontvangt de omhelzing van den priester; maar geen zweem van gemoedsbeweging. Eerst toen hij tot aan de binnenplaats was genaderd en daar de toebereidselen voor zijne terechtstelling aanschouwde, scheen het gemoedsleven in hem terug te keeren. Maar het openbaarde zich met een spotlach. Wijzende naar de guillotine riep hij: *C'est tout ça .... Ah bien!* en hij stapte met haastigen tred voorwaarts, beklom als een theaterheld de treden van het schavot en schouwde een oogenblik in den emmer met water, waarin een groote spons dreef. Maar de beulen legden hem op de plank der machine. Een oogenblik daarna viel het mes, en .... aan de gerechtigheid was voldaan.

Neen; aan de gerechtigheid was niet voldaan! Daar was onrecht gepleegd, het wreedste onrecht, dat men denken kan. Deze terechtstelling was een zedelijke moord. Zoo diep kan geen sterveling ooit vallen, zoo talrijk en afschuwelijk kunnen zijne misdaden nooit wezen, dat hij het recht verbeurt, om zijne arme ziel te redden. Maar de middelen, die aan Campi redding moesten brengen, werden hem door de valsche humaniteit eener maconnieke regeering onthouden.

Belangstelling, bezorgdheid voor hetgeen den ongelukkige aan het aardsche bond; maar aan zijn onsterfelijke

ziel, die in gevaar verkeerde, mocht niemand de reddende hand toesteken.

Zoo meedoogenloos, zoo wreed, zoo misdadig is de humaniteit der Loge!

B. H. KLÖNNE.

De Paus en de Wetenschap.

Slechts weinige jaren zijn er verloopen, sedert Z. H. Paus Leo XIII door zijne van de geleerde wereld toegejuichte Encycliek *Aeterni Patris*, van Augustus 1879, alle Katholieke geleerden tot een ijverige studie van den H. Thomas opriep, en door zijn Breve *Saepenumero*, van Augustus 1883, de grootendeels nog onbekende schatten van de Vaticaansche bibliotheek openstelde voor de beoefenaars vooral van de historische vakken.

„De wijsheid strekt zich krachtig uit van het eene „einde [der wereld] tot het andere en bestuurt alles met „zachtheid [1])." Deze woorden der H. Schriftuur zullen menigeen voor den geest gekomen zijn, die met aandacht de door voorzichtige wijsheid bestuurde, maar ook met kracht doorgezette werkzaamheid van den thans roemvol regeerenden Paus heeft gadegeslagen. Zelf een geleerde van den eersten rang, wil hij ook anderen den weg der ware wetenschap doen inslaan; zelf voorganger, tracht hij zoo velen mogelijk met een heilige geestdrift te bezielen voor de wetenschap, die hem om haar verband met den godsdienst des te dierbaarder is; hij zelf heeft het licht der waarheid in zijn vollen glans aanschouwd en kent geen edeler streven voor den menschelijken

1) *Sap.* VIII, 1.

geest dan eerst zelf zoo diep mogelijk door te dringen in de geheimen der ware wetenschap en dan anderen in den uitgestreksten kring voor te lichten op den moeilijken weg van wetenschappelijken vooruitgang, van verstandelijke ontwikkeling. Dien wensch koesterende, en met dat doel voor oogen, heeft zijne zorg allerwege veilige bakens opgericht. Op bewonderenswaardige en onovertroffen wijze heeft zijne hand het hoogste doel der wetenschap aangewezen, ook hare methode en hare hulpmiddelen aangegeven. Nauwelijks op den Pauselijken stoel verheven, gaf hij den *Doctor Angelicus* tot schutspatroon aan de studeerende jeugd en drukte, met kristalheldere uiteenzetting der voortreffelijke eigenschappen van den H. Thomas van Aquino, aan alle bisschoppen der wereld op 't hart, om vooral zorg te dragen, dat de theologie en philosophie in alle scholen, welke onder hunne leiding staan, geleerd worde naar de beginselen van den „Engel der school". Om tevens den wijden omvang, waarin de wijsbegeerte, ook in hare betrekking tot de natuurkunde, moest onderwezen worden, nader aan te duiden, verklaarde hij: „Ook de natuur„kundige wetenschappen, aan welke in den tegenwoor„digen tijd eene zoo hooge waardeering ten deel valt „en welke om hare gewichtige ontdekkingen de bewon„dering van allen gaande maken, zullen in geenen deele „door het herleven der oude wijsbegeerte schade lijden, „maar integendeel op menige wijze ondersteund wor„den [1])". Doch de Paus stelde zich niet tevreden met de studie van den H. Thomas aan te bevelen, evenals

1) Leo XIII, Encycliek *Aeterni Patris*.

zijn beroemde voorgangers op den Pauselijken stoel herhaaldelijk gedaan hadden: Leo XIII deed meer, zijn doel lag verder. Aan de bespiegelende studiën wilde hij een hechten, zekeren grondslag geven. Zijne Encycliek *Aeterni Patris* moest een lichtbaak zijn voor de Katholieke wetenschap. Met den hem eigen scherpen blik geeft hij juist omschrevene voorschriften, wijst hij bepaalde maatregelen aan welke genomen dienen te worden, om de studie van den „Engelachtigen Leeraar" te bevorderen en de groote voordeelen, daaruit voortvloeiende, te verzekeren. Om bovendien aan zoogenaamde geleerden, welke hunne individueele meeningen, scheeve voorstellingen en dwaalbegrippen door een of ander uit zijn verband gerukt woord van den H. Thomas denken te verdedigen, een teugel aan te binden, gaf hij bevel, dat de commentaren van Cajetanus en van Franciscus de Sylvestris zouden herdrukt worden, en wees daardoor als met den vinger de richting aan, waarin de herleving der Thomistische studiën op de Katholieke scholen geleid moest worden. Hiermede nog niet tevreden, liet hij eene nieuwe uitgave van al de werken des H. Thomas voorbereiden en openbaar maken en stichtte ter bevordering der studie van dien grooten kerkleeraar eene academie te Rome.

De meer speculatieve wetenschap was alzus op de veilige baan geleid der grondstellingen, die door eeuwen beproefd en door de besten onder de geleerden gevolgd zijn, en tevens werden maatregelen beraamd en reeds ten deele in 't werk gesteld, om aan het wetenschappelijk denken een rustigen en veiligen werkkring te verzekeren. Onder de zorgvuldige hoede van den Opperherder konden nu alle genieën en alle mannen der wetenschap in den edelen

wedstrijd ter toelichting en verdediging der waarheid op een ruim veld hunne krachten beproeven in de volle zekerheid, dat hun pogen met rijke vruchten zou bekroond worden.

De goddelijke Voorzienigheid heeft het zóó bestuurd, dat de hand van Leo XIII zich in het wetenschappelijk leven van onzen modernen tijd op het rechte oogenblik deed gevoelen. Voor een halve eeuw had de Encycliek *Aeterni Patris* waarschijnlijk niet uitgevaardigd kunnen worden; althans zij zou minder gewaardeerd zijn geworden. De diepzinnige *Opera S. Thomae* werden toen nog door velen verouderd geacht en niet meer met die aandacht bestudeerd, welke zij vereischen. Zelfs vond een Duitsch hoogleeraar, die zich veel op zijne geleerdheid liet voorstaan, geene woorden, om zijne bevreemding uit te drukken, dat een schrijver, als Thomas, die zichzelven zoo menigmaal tegenspreekt, nog als een wetenschappelijk auteur kon aangehaald worden. „Want — aldus staafde hij zijne bewering omtrent de vermeende tegenstrijdigheid in de leer van den H. Thomas — „in elk artikel verdedigt hij in het „begin eene andere meening dan aan het slot daarvan." *Tout comme chez nous*, zijn wij geneigd uit te roepen, bij de herinnering aan den befaamden flater, eenmaal door professor Hofstede de Groot begaan. Het was dan wel dienstig, dat menig vooroordeel werd weggeruimd, eer de Stedehouder van Christus zijn machtig woord deed hooren, om aan den naar waarheid dorstenden geest des menschen den H. Thomas als leidsman op den waren weg ter bespiegeling aan te bevelen.

Doch nauwelijks was dat woord ook uitgesproken, of verbazingwekkend en veelzijdig was de arbeid, welke

allerwege de geesten bezig hield, om de leerstellingen van den grooten kerkleeraar ingang te doen vinden. De vruchtbare bodem was omgewerkt, en het goede zaad, daarin ter ontkieming neergelegd, schoot weldra ten rijken oogst op. Men behoeft slechts een vluchtigen blik te werpen in een of anderen catalogus van Katholieke boekwerken, om de ontzaglijke uitbreiding der theologische en philosophische litteratuur, gegrondvest op de leer van den H. Thomas, te bewonderen, en tevens het doorzicht en de hooge wijsheid te eerbiedigen van den grooten Paus, die niet slechts met krachtige hand de Kerk bestuurt en op elk terrein hare vijanden den handschoen toewerpt, maar evenzeer de fakkel der ware wetenschap ontsteekt en door zijn bezielend woord anderen aanprikkelt, om de nieuwe, door hem aangewezene baan voor de beoefening der kerkelijke wetenschap moedig te betreden, onder voorlichting van het helder schijnend licht, dat hij op den luchter geplaatst heeft. De *Summa* kon dan ook, hetzij met of zonder commentaar, niet dikwijls genoeg herdrukt worden; binnen korten tijd verschenen twee nieuwe compleete uitgaven van de *Opera omnia Sancti Thomae*, en nog is eene derde compleete uitgave, op last van Z.H. zelf aan de beste bronnen ontleend, in bewerking; verschenen tijdschriften, welke zich ten doel stelden, om de leer van den H. Thomas meer ingang te doen vinden; tevens werden de reeds oudere *compendia* van de leer des H. Thomas opnieuw uitgegeven of andere in verbeterden vorm verspreid. Wij kunnen beseffen, met welk eene zoete voldoening de H. Vader op het werk zijner geliefde kinderen neder ziet, hoe vurig hij God dankt voor het welslagen van

zijne bedoelingen, hoe menigmaal hij den Gever van alle goede gaven bidt, dat het eens ontstoken licht in altijd wijderen kring zijne koesterende stralen moge uitschieten.

De vergelijking is niet gewaagd, als wij beweren, dat de Paus op zuiver historisch terrein een even omvangrijken en gezegenden invloed heeft uitgeoefend. Voor eenige jaren nog — dertig of veertig jaar geleden — was de beschrijving van vele gebeurtenissen der altijd belangrijke geschiedenis hoofdzakelijk door Protestantsche handen geleverd. Partijdige voorstelling, verdraaiing van feiten, verminking of vervalsching van authentieke oorkonden, misduiding van bedoelingen, onware karakterteekening, scheeve en zelfs leugenachtige beschrijving van feiten waren — in meerdere of mindere mate — bij velen dezer geschiedschrijvers schering en inslag. Erfelijke voor oordeelen, door opvoeding en onderricht versterkt, en somtijds zelfs haat tegen alles, wat Katholiek heette, bestuurden de vlugge pennen van de meeste onkatholieke schrijvers. Ter nauwernood konden enkele eervolle uitzonderingen aangewezen worden. Over het algemeen kon en durfde men zich niet losmaken van de verderfelijke richting, door de Maagdeburgers *Centuriatores* aangegeven, welke met opzet de geschiedenis tot eene dienstmaagd van partijschap en dientengevolge dikwerf van onwaarheid en van leugen vernederd hadden.

Sedert echter is tegen die verderfelijke richting eene krachtige reactie ontstaan; het zedelijk waarheidsgevoel kwam bij rechtschapene schrijvers tegen dit onzalig drijven in verzet. Men begon te gevoelen en verzweeg het niet,

dat de geschiedenis der Katholieke Kerk minstens recht had op eene onpartijdige beoordeeling. De pamfletten der geschiedenis-verknoeiers begonnen walging te wekken, en mannen als Dr. von Sybel met zijn aanhang werden door een beter gezind publiek van lezers als niet ontvankelijk in hunne valsche beweringen afgewezen. Die beweging ten goede — wij vermelden dit verblijdend feit met rechtmatige waardeering — ging, voor een gedeelte althans, van Protestanten uit, en sommige van de uitstekendste onder hen, mannen, alom geroemd om hun uitgebreide kennis en waarheidsliefde, werden door hun historische studiën tot de Katholieke Kerk teruggebracht.

Een ieder kent en roemt de eerbiedwekkende namen van een Gfrörer, Hurter, Vogt, Klopp, die aan de grootste Pausen eerherstel gaven en de veelvuldige lasteringen wederlegden, waarmede de felste partijhaat hun nagedachtenis bezoedeld had. Die schrijvers, wien het meer te doen was om de waarheid dan om de nietswaardige toejuiching van bevooroordeelden, werden een krachtige steun voor de moedige en talentvolle strijders uit het Katholieke kamp, die zich als levenstaak hadden gekozen de eer hunner Moeder te verdedigen. Er ontstond een edele wedijver tusschen geschiedschrijvers van alle landen. Een rijke bibliotheek zouden de geschiedkundige werken vormen, welke in de laatste twintig of dertig jaar zoowel hier als elders in alle talen het licht zagen, om den laster te doen verstommen en der waarheid hulde te brengen. En het zijn werken van grooten omvang, van diepe geleerdheid, van vloeienden stijl. Namen te noemen is hier overbodig; zij leven immers in ieders geheugenis, en door eenigen te noemen zouden wij den schijn op

ons laden van aan anderen mindere waarde toe te kennen.

In het midden van die beweging, welke reeds veel goeds opgeleverd heeft en nog meer belooft, wierp de Paus zijn machtig, geestdriftwekkend woord door middel van zijn Breve *Saepenumero*, waarin hij uitsluitend over de historische studiën handelt. Het was een veelbeteekenend woord, ter juister tijd gesproken en ten aanhoore der geheele geleerde wereld. De onpartijdige geschiedvorsching moest eene hoogere wijding ontvangen, welke zij zich reeds waardig gemaakt had; zij moest ook geholpen worden, om haar hoog en heilig doel — de verdediging der waarheid — des te zekerder en gemakkelijker te kunnen bereiken.

Vooreerst slaat Z. Heiligheid een terugblik op den aard en de wijze van het moderne, partijdige onderzoek der geschiedkundige feiten en personen, en legt den vinger op de verderfelijke gevolgen, welke uit zulk eene onhistorische manier van schrijven noodzakelijk moesten voortvloeien; doch tegelijk wijst hij in duidelijke omtrekken de vereischten van een ware, echt historische bewerking aan en somt de groote voordeelen op, welke van een onpartijdige en degelijke behandeling der geschiedenis te verwachten zijn.

Ook hier ontbreckt in het schrijven des Pausen de practische zijde niet; de daad bij het woord voegende, opende hij de kostbare archieven van het Vaticaan en kondigde de spoedige verschijning aan én van grootere geschiedkundige werken én van kleinere uittreksels voor het gebruik op de scholen. Bij een *Motu propio* van Mei ll. gaf hij daarenboven een algemeen geldend reglement voor het gebruik der Vaticaansche geschiedkundige schatten en stelde te

gelijk eene school in voor *paleographie* en voor *vergelijkende historie*. De uitvoering van zijne besluiten vertrouwde hij, bij een volgend schrijven, toe aan den kardinaal Hergenroether, een der meest beroemde geschiedkundigen van den laatsten tijd. Dit schrijven luidt als volgt:

„Mijnheer de Kardinaal! Het bijzonder gewicht der histo-„rische studiën voor de verdediging van de Kerk en van „den Apostolischen Stoel heeft ons doen besluiten, reeds „sinds het begin van ons Pontificaat, om de archieven „van het Vaticaan open te stellen voor de nasporingen „der mannen van studie. Wij hebben al dadelijk beslist, „dat een kardinaal der heilige Kerk de leiding daarvan „op zich zou nemen met de lastgeving, om een krachtigen „stoot te geven aan het bestudeeren van de historische „gedenkstukken en aan de apologetische methode. Aan „den kardinaal, die het toezicht over de archieven heeft, „hebben wij machtiging verleend, om ten gerieve der „geleerden eenige verzachting te brengen in de oude „disciplinaire voorschriften ten opzichte van het gebruik „dier archieven des Pausdoms, en wij hebben bevolen, „dat eene nabijgelegene studiezaal zou worden geopend ten „gebruike van hen, die er prijs op stellen, om zich toe te „leggen op het critisch onderzoek van die oude oorkonden.

„Dit is nog niet alles. Getuigen van het misbruik, dat „van de geschiedenis gemaakt wordt ten nadeele van den „godsdienst, hebben wij ons ten doel gesteld tot de „onpartijdige studie daarvan aan te zetten, en door onzen „rondgaanden brief van Augustus 1883 hebben wij een „beroep gedaan op den ijver en op de wetenschap der „roemrijke leden van het Heilig Collegie, opdat zij, in „vereeniging met uitstekende mannen, hunne krachten aan

„apologetische studiën zouden wijden, zich grondende op „de authentieke akten van het Pontificaat en van de Kerk, „nagevorscht in hare bron zelve.

„Maar, om die studie nog vruchtbaarder te maken, „hebben wij besloten, om nabij die archieven zelven eene „bijzondere school van *paleographie* en van *vergelijkende* „*historie* te openen, door middel van welke de jongere „geestelijkheid zich, zooals passend is, zal kunnen ver- „rijken met de schatten van eene degelijke geleerdheid „en zich vervolmaken in de beoefening van eene gezonde „critiek. Ter zelfder tijd heeft het ons toegeschenen, dat „het geschikte oogenblik was aangebroken, om aan onze „archieven eene regeling, welke beter aan hun doel be- „antwoordt, te geven, en wij hebben daarom gelast, „dat een nieuw reglement zou worden opgemaakt.

„Dat reglement, door ons bijzonder *Motu proprio* van „deze loopende maand Mei bekrachtigd, stelt de regels „vast, welke van nu af de archieven zelven zullen be- „heerschen alsmede de studiezaal en de school voor „*vergelijkende historie* en *paleographie*, en wij rekenen „op u, Mijnheer de Kardinaal, om de volledige tenuitvoer- „legging daarvan te verzekeren."

Deze krachtige aansporing des Pausen, in woord en daad, om de historische studiën met verhoogden ijver te beoefenen wint nog in belangrijkheid, als wij de volgende omstandigheden in aanmerking nemen. Nauwelijks waren de Romeinsche catacomben door den stalen ijver van den ridder de Rossi doorzocht, en had hij zijn reuzenwerk voltooid — waarin schatten van oudheidkunde aan de belangstellende weetgierigheid van kunstminnaars worden aangeboden, onwaardeerbare bewijsstukken voor de eeuwen-

oude waarheden des Christendoms aan de verdedigers der Katholieke Kerk in handen gegeven worden — of zie, in nog meer verwijderde streken, waar eertijds het vermaarde Ninive en Babylon stond, en in het raadselachtige Aegypte opende zich de grond onder de werkzame hand van oudheidkenners, om geheimen, eeuwen en eeuwen in zijn schoot bedolven, aan de verbaasde navorschers te openbaren.

Al die uitgravingen en al die ontdekkingen van de oudste gedenkteekenen der wereldgeschiedenis, de ontcijfering van hiëroglyphen en van vroeger onleesbaar letterschrift, de nieuwe studie van uitgestorven en geheel vergeten talen zijn niet alleen van een verreikenden en nog onberekenbaren invloed voor de geschiedenis der eerste tijden, zij verwijden ook den blik des geschiedvorschers en stellen hem in staat, om de tot nog toe bijna onbekende drijfveeren van die uitgestorven volkeren in hun doen en laten, in hun streven en in hun vooruitgang als met den vinger aan te wijzen. Doch — wat voor ons, Katholieken, vooral van het hoogste belang is — de feiten en tijdsopgaven, in de H. Schriften des O. Verbonds opgeteekend, vinden op verrassende wijze eene bevestiging door die voor duizenden jaren in steen gegrifte oorkonden; het Katholieke dogma b. v. van 's menschen eersten zondeval, de zedelijke verwoesting, door de zonde aangericht, het algemeen strafgericht, door den zondvloed over de in het booze verzonkene wereld gekomen, vele hoogst belangrijke gebeurtenissen der Bijbelsche Geschiedenis vinden in ontcijferde opschriften, in opgedolvene, zinnebeeldige voorstellingen verrassende bevestiging en opheldering. Aldus wordt de geschiedenis der oudheid voor den navorschenden

geest des menschen meer toegankelijk gemaakt, en wordt hij door het verrassende der nieuwe ontdekkingen sterker aangetrokken. Daarenboven is de geschiedenis uit haren aard bevattelijker en aantrekkelijker dan de ernstiger en veel moeilijker studie der wijsbegeerte. Niet iedereen vermag den H. Thomas te studeeren, maar geschiedenis lezen kan een ieder en doet het in den regel gaarne. Des te gevaarlijker wordt daarom zulk een lezing, wanneer de geschiedschrijver in waarheidsliefde of in grondig onderzoek te kort schiet.

Wie dit alles in rekening brengt, kan zich niet verwonderen, dat de algemeene Vader der Christenheid zooverre zijne heilvolle zorg uitstrekt, om ook de belangen der historie, welke slechts door onverstandigen aan zijn werkkring vreemd kan genoemd worden, te behartigen. Waarlijk de *paleographie*, dat is: de wetenschap, om oude handschriften en opschriften te ontcijferen en te verklaren volgens de regels van eene degelijke critiek, mag niet overgelaten worden aan vooringenomene en partijzieke lezers; neen: ernstige, waarheidminnende en voorzichtige mannen moeten hun vernuft, hun doorzicht en hunne krachten ten koste leggen aan een gezette studie van al het merkwaardige, dat de reeds lang verloopene eeuwen ons ter lezing en ter bestudeering hebben nagelaten. Zóó en zóó alleen worden die overblijfselen der oudheid van onschatbare waarde en zullen zij hunne sluimerende getuigenissen ten voordeele der eeuwige waarheid verstaanbaar en luide doen weerklinken. Eer en dank zij daarom toegebracht aan onzen beminden Heiligen Vader Paus Leo XIII, dat hij in zijne wijsheid en alzijdige bezorgdheid voor het verbreiden van het schitterend licht

der waarheid ook hierin wederom een onschatbaren dienst aan de Katholieke wetenschap heeft bewezen. Mochten velen — dat is zeker de vurige wensch van allen — aan wie God kracht en talent daartoe geschonken heeft, zich door zijn opwekkend woord aangespoord gevoelen, om de hand aan het werk te slaan en, de aangewezen baan volgende, de schatten der oudheid dienstbaar te maken aan de verkondiging der waarheid. Nemen wij een voorbeeld. De ridder de Rossi, de Columbus van de onderaardsche wereld in en bij Rome, heeft in zijn *Roma Sotterranea* eene goudgroeve geopend, waaruit ieder, die slechts een weinig van de kerkelijke geschiedenis en van de theologie weet en de Italiaansche taal machtig is, de sprekendste bewijzen kan opdelven voor al de fundamenteele waarheden van de leer der Katholieke Kerk, bewijzen, die krachtig getuigen van het geloof der eerste jaren des Christendoms, van den dag af, waarop de eerste Paus zijn voet op Rome's grond gezet had.

Rijk aan vrucht en hoogst nuttig zou de arbeid van hem zijn, die al ware het slechts een kort overzicht wilde geven van de vele inscriptiën, welke in genoemd werk ten bewijze van het geloof der eerste Christenen aan de onveranderlijke leer der Kerk in menigte gevonden worden. Daardoor zouden allen tot zwijgen worden gebracht, welke uit onwetendheid of uit haat tegen de Katholieke waarheid het geloof aan de leerstukken der Kerk met opzet naar latere eeuwen verschuiven.

Doch genoeg hierover; keeren wij tot ons onderwerp terug. De *paleographie* is slechts een onderdeel van de geschiedkundige wetenschap. Dit is zeker de reden, waarom de Paus *paleographie* en *vergelijkende historie*

in ééne school wil vereenigd hebben. Ook pleiten voor de studie van de eene even krachtige beweegredenen als voor de andere. „Met veel geweld en sluwheid" — zegt de Paus in bovengenoemd schrijven — „keeren zich de af-„dolingen der geschiedenisbeschrijving tegen de geschie-„denis van den Christelijken naam en vooral tegen dat „gedeelte van de geschiedenis, hetwelk de Roomsche Pau-„sen betreft." En in het koor van de haters der Roomsche Pausen stemmen bijna allen samen, die buiten de Katholieke Kerk staan. Zeker, er zijn eervolle uitzonderingen; er is zelfs, zooals wij hierboven zeiden, in de laatste jaren eene reactie ten goede ontstaan, maar toch blijft een vijandige gezindheid tegen het Pausdom, een algemeene karaktertrek van alle dwaalgeesten onzes tijds. De loochenaar van Christus' Godheid reikt hierin de hand aan den belijder eener vage Protestantsche rechtzinnigheid; de naturalist, aan hem, die nog zegt aan eene openbaring te gelooven; de deïst aan den godloochenaar; van hen allen zien wij er in bondgenootschap vereenigd, als er spraak is, om den Apostolischen Stoel en daarmede den drager der hoogste geestelijke macht te verguizen. De geleidelijke ontwikkeling der ontkenning heeft het Protestantisme allengs zoo ver doen afdolen, dat zelfs zijne meest getrouwe belijders zich somtijds vereenzelvigen met de ongeloovigen en in de rijen van hen, die wars zijn van al wat godsdienst is, plaats nemen, als het geldt den eeuwenouden en altoos vergeefschen strijd tegen de Pauselijke macht te hernieuwen. Dan is elke medestrijder, ook anders verafschuwd, welkom; dan wordt soms elk middel geoorloofd geacht, elk wapen gebruikt, al is het een edelmoedigen kampvechter onwaardig; zelfs het zedelijk

gevoel voor den zegenrijken invloed van de leerstukken des Christendoms op het zedelijk gehalte des volks toont zich afgestompt, als de Paus der Katholieke Kerk kan aangevallen en bespot worden. Het verzet tegen de geestelijke macht des Pausen is de diepste en algemeene grondslag van alle moderne dwalingen; de verzwakking van de tijdelijke macht des Apostolischen Stoels, de bekroning van het moderne revolutionnaire sloopingswerk, is er mede een gevolg van. Vandaar dat ook de geschiedenis al te dikwerf naar de eischen van een onredelijk vooroordeel, zelfs van een ingekankerden haat, verwrongen wordt; dat er zoogenaamde geschiedtafereelen worden opgehangen, waarin de Paus voorgesteld wordt als een baat- en eerzuchtige, die geen ander streven kent, dan om lichtgeloovigen ten zijnen voordeele en ter bereiking van politieke doeleinden te misbruiken. Nog ergerlijker en nog schandelijker verhalen worden niet zelden verzonnen, om wat voor anderen dierbaar en heilig is door het slijk te halen en in een bespottelijk of afschuwelijk daglicht te plaatsen.

Onze Heilige Vader klaagt bij herhaling over het schandelijk misbruik, dat op die wijze van de geschiedenis, die anders zoo trouwe getuige der verloopene eeuwen, gemaakt wordt. Om door de bestrijding van den Apostolischen Stoel — zegt Z. H. — de dwaling te verbreiden, werden zelfs de minste overblijfselen der oudheid doorvorscht, alle hoeken der archieven nagezocht, onwaardige fabelen op nieuw verbreid, leugens, reeds honderdmaal weerlegd, nog eens opgehaald; men verminkte of verduisterde de hoofdlijnen der gebeurtenissen, men verzweeg glorierijke en gedenkwaardige daden; wat echter maar in een of ander opzicht lakenswaardig scheen,

werd met alle inspanning breed uitgemeten en overdreven, alsof het vermijden van kleine misslagen de krachten der menschelijke natuur niet te boven ging. Nietswaardige en daarbij nog geheel onbewezene voorvallen verhaalde men uit het bijzonder leven, om zoo aan den spotlust van de groote menigte voedsel te geven. De Pausen, wier deugd heeft uitgemunt, werden uitgemaakt voor trotsche, heerschzuchtige, geldgierige mannen, en was het ondoenlijk om hunne daden te hekelen, dan werden hunne bedoelingen belasterd en werd er van de Kerk gesproken als van eene vijandin van allen vooruitgang en van alle beschaving.

Met het volste recht komt Z. Heiligheid er met kracht tegen op, dat zulk eene geschiedbeschrijving, op bijna elke bladzijde vol van lichtzinnige oordeelvellingen en lasterlijke aantijgingen, aan een onbezonnen jeugd wordt voorgehouden, die op zoodanige wijze een vergift opneemt, dat niet gemakkelijk meer onschadelijk kan gemaakt worden. Treuriger nog is het — aldus gaat de Paus voort — dat dit misbruik in de behandeling der geschiedenis zelfs in de scholen ingeslopen is. Zeer dikwijls worden aan knapen leerboeken in de hand gegeven, welke met scheeve voorstellingen opgevuld zijn. Komt daarbij nog de bedorvenheid of de lichtzinnigheid der onderwijzers, dan valt het gemakkelijk, om aan de harten van zulke kinderen reeds in hunne jeugdige jaren afschuw in te boezemen voor de eerbiedwaardige oudheid en verachting van de heiligste zaken en personen. Hebben zij echter reeds de eerste beginselen der wetenschap doorloopen, dan wordt het gevaar meestal nog grooter. Immers, gaan zij over tot de studie van hoogere wetenschappen, dan zal het niet bij het eenvoudig verhaal der gebeurtenissen

blijven, maar begint het uiteenzetten van de oorzaken dier gebeurtenissen, en worden in overeenstemming met vermeende oorzaken, ook beginselen systematisch ontwikkeld, welke tot overijlde en onhoudbare oordeelvellingen leiden — tot oordeelvellingen, welke zoo dikwijls in schreeuwende tegenspraak met de goddelijke openbaring zijn, en wier eenigst doel is, om den zaligenden invloed des Christendoms op de inrichting en ontwikkeling der menschelijke maatschappij te verbergen. Bovendien bekommeren de onderwijzers er zich weinig om, hoe gering de samenhang tusschen hunne beweringen is, hoe dikwijls de eene met de andere in tegenspraak is, met hoe vele en dikke duisternissen zij de zoogenaamde philosophie der geschiedenis omhullen. Met één woord: hun onderricht in de geschiedenis doelt slechts daarop, dat zij de Kerk verachtelijk maken en vijanden kweeken van het Roomsche Pausdom. —

De geschiedenis — zoo lezen wij wat verder — welke aan zulk een streven dienstbaar gemaakt wordt, is niet meer de leermeesteres des levens in het licht der waarheid, wat zij volgens de leer der ouden zijn moet, maar de dienstmaagd des verderfs vooral voor de jeugd, wier zin zij met dwaze beschouwingen vervult, en wier geest zij van deugd en gematigdheid vervreemdt; want het is eene eigenaardigheid der geschiedenis, dat zij de vurige, jeugdige harten gemakkelijk als met één slag kan verleiden; gretig nemen zij het beeld van hetgeen vroeger geweest is in zich op en inzonderheid het beeld van die mannen, welke door het verhaal als uit de dooden opgewekt worden; en is het gift eens in teederen leeftijd hun binnenste ingedrongen, dan bestaat er in lateren leeftijd

nauwelijks eenig hulpmiddel meer, om het uit te drijven. Men mag zich niet met de meening bedriegen, dat het eene gemakkelijke taak is, om in rijpen leeftijd de valsche indrukken, welke de school geleerd heeft, uit te wisschen en door betere te vervangen; want gering is het aantal van hen, die later grondig en met ijver zich aan de studie der geschiedenis wijden; veeleer zal degene niet dwalen, die beweert, dat de latere omstandigheden des gewonen levens in de meeste gevallen de verkeerde meeningen, welke in jeugdigen leeftijd ingezogen zijn, niet zoo zeer verbeteren als bevestigen en bestendigen.

Bij dit gevaar, dat de studie der geschiedenis in het algemeen en de geschiedkundige ontwikkeling der jeugd in het bijzonder bedreigt, wil de H. Vader niet werkeloos blijven toezien, zonder de maatregelen te nemen, waardoor aan dat gevaar het hoofd geboden en het zooveel mogelijk afgeweerd wordt. De geheele brief *Saepenumero* is de luid sprekende getuige van 's Pausen bezorgdheid voor de toekomst en verdient al onze aandacht, om de wenken, welke hij daarin geeft, en om de voorzorgen, welke hij in zijn hooge wijsheid meent te moeten nemen. Wij hebben reeds aangestipt, welke doeltreffende maatregelen Z.H. heeft voorgeschreven: opening der Pauselijke archieven voor alle geleerden, die ze voor hunne studiën wenschen te raadplegen; instelling van eene school voor *paleographie* en *vergelijkende historie*; de uitgave van nauwkeurig bewerkte *compendia* der geschiedenis; eindelijk het schrijven van grootere, uit authentieke bronnen geputte, historische werken. Niemand minder dan een kardinaal der Roomsche Kerk, dan een der eersten onder de Katholieke geschiedschrijvers, staat aan het hoofd van dat alles en wordt

gesteund in zijn moeilijke en omvangrijke taak door mannen van geleerdheid, die zich op wetenschappelijk gebied reeds naam gemaakt hebben.

Het uitgeworpen zaad begint dan ook reeds rijke vruchten op te leveren. Om niet tot te veel bijzonderheden af te dalen, zullen wij slechts twee werken aanhalen, welke nog in dit jaar verschenen zijn en door de geleerde wereld met toejuiching begroet werden.

Kardinaal Hergenroether zelf, de nieuw benoemde archivaris van den Apostolischen Stoel, gaf de *Regesta Leonis X* uit [1]). Reeds waren de *Regesta* van den beroemden canonist, Paus Innocentius IV, en ook van Paus Benedictus XI gedeeltelijk in 't licht verschenen, toen de genoemde archivaris met zijne uitgave begon. Het werk zal van grooten omvang worden, want nog elf *fasciculi* zijn door den geleerden auteur beloofd, en niet minder dan vier jaren zullen hem met dien moeilijken arbeid bezig houden. Geen wonder ook: het pontificaat van Leo X is een der gewichtigste uit de geheele kerkelijke geschiedenis; onder hem namen kunst en wetenschap een nieuwe vlucht, en met het volste recht droeg hij zelf den eerenaam van Maecenas zijner eeuw, maar tevens wordt hij zelfs van kerkelijk gezinde mannen niet zelden in een ongunstig licht geplaatst en als een begunstiger van een naar het heidendom riekend humanisme gehekeld; daarenboven leefde hij in den rampzaligen tijd, toen de

---

1) *Leonis X Pontificis Maximi Regesta gloriosis auspiciis Leonis XIII PP. feliciter regnantis e tabularii Vaticani manuscriptis voluminibus aliisque monumentis, adjuvantibus tum eidem Archivio addictis tum aliis eruditis viris, collegit et edidit* Jos. S. R E Card. Hergenroether, S. Apost Sedis Archivista. Fb. Herder, 1884. Fasc. I. gr. 4°. X et 136 p. M. 7. 20.

van geloof en van zedelijkheid afvallige Luther de fakkel des opstands over Duitschland zwaaide en helaas! een groot deel der Westersche Christenheid van de eenheid met de Kerk van Christus afscheurde. Het loont alzoo de moeite, om de verschillende handelingen en uitspraken en bedoelingen van den belasterden Paus aan een nieuw en grondig historisch onderzoek te onderwerpen; die eerlijke revisie was ook des te noodiger, omdat de Reformatoren de valschelijk beweerde wereldschgezindheid van den Apostolischen Stoel als voorwendsel misbruikten voor hun verzet tegen de geestelijke macht des Pausen. Reeds in de voorrede teekent de kardinaal een welsprekend protest aan tegen die vervalsching der geschiedenis en aarzelt niet als zijne diep gevestigde overtuiging uit te spreken: „De brieven en andere gedenkstukken van den Paus be-„wijzen, hoezeer de ijver om den heiligen godsdienst te „verdedigen, te bewaren en uit te breiden hem ter harte „ging; hoezeer hij de schoonheid van Gods huis bemind „heeft alsmede de reinheid der zielen, welke kostbaarder „is dan elke andere, uitwendige praal". Nog is het omvangrijke werk in zijn eerste begin, en toch zien wij nu reeds de gezegende werkzaamheid des Pausen zich over bijna alle landen van Europa uitstrekken, en de lezing van den eersten bundel der bescheiden moet omtrent de persoonlijke hoedanigheden en de vroomheid van Paus Leo X op iederen onbevooroordeelde een zeer gunstigen indruk maken.

In denzelfden geest en met eene even prijzenswaardige strekking zag insgelijks in dit jaar een ander geleerd werk het licht. De Hoogwaardige Prelaat, Mgr. Balan, een der talentvolste medearbeiders van kardinaal Hergen-

roether gaf zijne *Monumenta Reformationis Lutheranae uit* [1]). Zijn naam was reeds met roem bekend in de geleerde wereld door vroeger uitgegeven historische bescheiden. In dit nieuwe werk maakt hij 267 gedenkstukken openbaar, welke alle betrekking hebben op het begin van Luther's verzet tegen de Katholieke geloofsleer en tegen de geestelijke macht des Pausen. Niet elk van die stukken is onbekend: meerdere daarvan waren al vroeger uitgegeven, b. v. door Raynald, door den Protestantschen Professor Münter van Kopenhagen in zijne *Vermischten Beiträgen zur Kaiser-Geschichte*, vooral echter door den beruchten *Friedrich* te München in de *Abhandlungen der historischen Classe der königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften.*

Doch waardeloozer nog dan het werk van Münter was de arbeid van Friedrich. De eerste gaf slechts brokstukken, voor zooverre zij zijne Protestantsche zienswijze gunstig schenen te zijn; de andere gebruikte eene leugenachtige en hoogst oppervlakkig samengestelde copie van de berichten des Pauselijken legaats Aleander, welke in de staatsbibliotheek te Trente bewaard wordt; bovendien liet hij uit dat onvolledige afschrift nog vele bescheiden weg, welke van hoog gewicht waren en ten gunste van den Apostolischen Stoel getuigden; van hetgeen hij mededeelt, is het eene verdraaid, het andere onjuist teruggegeven. Dit heet Protestantsche geschiedenisbeschrijving, maar

---

1) *Monumenta Reformationis Lutheranae ex tabulariis secretioribus S. Sedis* 1521—1525. *Collegit, ordinavit, illustravit* Petrus Balan, Praelatus domesticus Suae Sanctitatis. Ratisbonae 1883—1884. Sumptibus Fred. Pustet. 2 fasc in 4°, 320 p.

bewijst tevens, hoe dringend noodzakelijk het is, dat ook Katholieke schrijvers in het strijdperk treden en niet aan Protestantsche alleen het terrein overlaten.

Een voorbeeld moge hier ter bevestiging van boven geuite beschuldigingen eene plaats vinden. In de werken van Luther is ook een brief van Paus Leo X aan den Hertog Frederik van Saksen van 8 Juli 1520 opgenomen. In dien brief is veel ten gunste zoowel van Luther als van Frederik en ten nadeele van den Paus ondergeschoven, uitgelaten en vervalscht, zooals Balan bewijst uit een authentiek stuk des Pausen, door Aleander uit Duitschland mede gebracht, dat in het Pauselijk archief neergelegd werd en nu door Balan geraadpleegd is. Volgens den brief des Pausen, in Luther's werken medegedeeld, zou Frederik een vijand van den aartsketter geweest zijn, maar Balan's tekst stelt hem daarentegen voor als een partijganger en beschermer van Luther. Ook het schrijven van keizer Karel V, waarbij hij Luther uitnoodigt, om op den rijksdag te verschijnen, luidt in de werken van Luther veel gunstiger voor den hervormer dan in de authentieke stukken.

Aldus zien wij uit de geschiedkundige bewijsstukken, door den Hoogeerw. Balan aan de publiciteit overgegeven, hoe de vijanden der Katholieke Kerk niet geaarzeld hebben de geschiedenis ten dienst van partijbelangen te vervalschen. De geleerde verzamelaar daarentegen geeft echte stukken en laat, wat hij in geloofwaardige bronnen geput heeft, met historische getrouwheid afdrukken. Hij maakt de geschiedenis niet, zooals hij ze wenscht, maar hij geeft haar, gelijk hij ze vindt. Hij kent geene andere bronnen, dan die authentiek zijn en, opdat een

ieder in staat zij, om zich van zijne waarheidsliefde spoedig en gemakkelijk te vergewissen, schroomt hij niet in eene verbeterde tijdsorde den tijd, waarin, en de plaats, waar zijne bescheiden geschreven zijn nauwkeurig aan te geven, alsook waar en onder welk nummer zij in de verzameling der archieven te vinden zijn. Hij behoeft geen ernstig nazoeken te duchten; nauwgezet in zijne beweringen, durft hij in gerustheid des gewetens iedereen uitdagen, om de door hem medegedeelde gegevens aan een onpartijdig, maar dan ook streng onderzoek te onderwerpen.

Zoo zien wij door de wijze en veelomvattende zorgen van onzen H. Vader Paus Leo XIII voor een gedeelte reeds het edele en openhartige woord van den Protestantschen geschiedvorscher Pertz verwezenlijkt: *Opent uwe archieven, en gij hebt de beste verdediging voor uwe Kerk.*

H. J. H. RUSCHEBLATT.

Een Brief van Johannes van Schoonhoven.

(*Vervolg van bldz.* 199 *vv.*)

De pugna adversus diabolicas suggestiones.

Sed quia iam te ad tolerantiam laborum, adversitatum et temptationum animavi, operae pretium existimo te docere, qualiter per gratiam Dei adversus insidias ommium inimicorum tuorum possis paevalere et quomodo in his te debeas habere. Inprimis ergo scire debes, quod vita nostra in peregrinatione hac non potest esse sine peccato et temptatione; quia, ut dicit B^tus^ Job, militia est vita hominis super terram. Nec debes conturbari, si temptationibus impugnaris, quia profectus noster per temptationes fit. Unde dicit Gregorius: „Temptatio, cui non „consentitur, non est vorago vitiorum sed materia exercendae „virtutis". Item Prosper: „Ad magnam utilitatem reservata est „materia certamini, ut non superbiat sanctitas, dum pulsatur „infirmitas". Nam ad virtutis exercitium Jerosolymitis relictus est Jebusaeus, et Paulo angelus Satanae datus est, ne revelationibus extolleretur. Nullus etiam sibi innotescit nisi temptatus. Unde dicit Gregorius: „Nemo quantum profecit, nisi inter „adversa, cognoscit". Item idem: „Sola poena interrogat, an „quis quietus veraciter diligat". Item idem: „Nemo vires suas „in pace cognoscit". Item Gregorius: „Plerumque contigit, ut „qui plus in contemplatione rapitur, amplius in temptatione fati„getur". Sicut quibusdam bene proficientibus saepe contingere solet, quorum mentem dum aut compunctio afficit, aut contemplatio super semetipsam rapit, statim etiam temptatio sequitur, ne deliciis de his, ad quae rapta est, extollatur. Ex istis ergo patet, quod gravissima temptatio est nulla tempta-

tione pulsari, ut dicit B^tus^ Augustinus; quia, teste Paulo, virtus in infirmitate perficitur. Scire etiam debes, quod in initio conversionis acriores stimuli temptationum insurgunt, quia mundus adversus desertores suos fortius pugnat, et egredientes vitae saecularis illecebras gravior egressus exspectat. Nam et in exitu Israel de Aegypto Pharao vehementius excandescit, et Satanas egrediens ab homine, quem ab infantia tenuerat, ipsum gravius in egressu discerpit. Unde dicit Gregorius: „Hostis „noster, quanto nos magis sibi rebellare conspicit, tanto am„plius nos expugnare contendit". Illos autem pulsare negligit, quos quieto iure se sentit possidere. Si ergo conturbantur principes Edom et robusti Moab et habitatores Philistiim i. e. diaboli, et ascendunt irati, ut fugitivum suum persequantur, moventes adversum te praelia: noli timere, sed hoc sit tibi signum in bonum, quia evasisti de captivitate eorum, nec putes a Domino despici, quamvis permittat te tribulationibus et temptationibus fatigari, sed multo credas te specialius ab eo amari. Ipse enim ait: „Ego quos amo arguo et castigo". Et Sapiens ait: „Fili noli negligere disciplinam Domini neque fatigeris, „quum ab eo argueris; quem enim Dominus diligit, corripit, „flagellat autem omnem filium, quem recipit". Unde B^tus^ Jacobus: „Beatus vir, qui suffert temptationem, quoniam quum „probatus fuerit, accipiet coronam vitae, quam repromisit Deus „diligentibus se". Item Gregorius: „Electorum iter Deus aspe„rum facit, ne, dum delectarentur in via, obliviscerentur eorum, „quae sunt in patria". Non apprehendes bravium nisi curras, non coronaberis nisi legitime certaveris. Esto ergo fortis in bello et pugna cum antiquo serpente. Ad vesperum autem demorabitur fletus et ad matutinum laetitia, ut dicit Psalmista. Per vesperum intelligitur adversitas tribulationis seu temptationis, per matutinum autem exortus novae gratiae et consolationis. Ad vesperum autem demorabitur fletus, quia quando Deus animam ad tempus derelinquit et eam tribulationibus et temptationibus exponit, tunc languet ipsa et dolet. Sed ad matutinum redit laetitia, quia, nubilo temptationis recedente et Christo animam suae consolationis gratia refocillante, statim miro gaudio repletur et in amore sui sponsi,

cuius praesentiam sentit, vehementer accenditur, quia recolit, quod nulla bona ex se habet sed ex Deo, dicens cum B^to^ Augustino: „Quid sum mihi sine te nisi dux in praeceps, et „quid sum, quum mihi bene est, nisi sugens lac tuum et „fruens te, cibo, qui non corrumpitur?" Sicut rubus, quem viderat Moyses, ardebat et non comburebatur, sic iusti viri, quamvis igne tribulationis ardeant et probentur, tamen non comburuntur, i. e. non supplantantur aut deiiciuntur, sed potius convalescunt et de bello temptationis fortiores et validiores redduntur, ut ait Paulus: „Cum infirmor, tunc fortior sum et potens". Unde quilibet iustus in ardore temptationis positus est sicut tres pueri positi in fornace regis Babylonis. Et sicut ministri regis Babylonis fomenta apposuerunt in fornacem, quibus mediantibus foveretur et augeretur ignis, ita ministri diaboli non cessant apponere fomenta in fornacem, quae est ardor temptationis, ut ardor ille magis inflammetur. Sed angelus Domini descendit cum Anania et sociis eius in fornacem, i. e. gratia Dei adiuvat iustos in temptatione laborantes et excutit flammam ignis de fornace, i. e. cohibet consensum peccati in fervore temptationis. Est enim gratia Dei vox intercidentis flammam ignis, i. e. consensum temptationis, non permittens temptationem pervenire usque ad consensum. Et fecit medium fornacis, i. e. fervorem temptationis, quasi ventum roris flantem. Gratia enim Dei est quasi ventus refrigerans et irrigans, ne exuratur positus in fervore temptationis, sed ut potius proficiat et probetur.

Adhuc contra diabolicas insidias ponit aliqua remedia.

Ut autem omnes diabolicas temptationes et insidias possis evadere et superare, haec tria summo conamine stude conservare. Primum est, ut statim principiis temptationum toto nisu resistas nec aliquem hostem contra te per morosam delectationem invalescere permittas iuxta doctrinam poetae dicentis: „Principiis obsta, sero medicina paratur — Cum mala per longas „convaluere moras". Parvuli Babylonis suffocandi sunt, antequam crescant, ut legitur in Psalmo: „Beatus, qui tenebit et allidet

„parvulos tuos ad petram". Per petram intelligitur Christus; per parvulos primi motus ad peccatum designantur. Ergo parvulos suos ad petram allidit, qui principia temptationum in Christo et fide Christi superat atque eius auxilium continue implorat. De hoc dicit B^tus^ Hieronymus: „Lubricus est antiquus „serpens et, nisi teneatur, totus statim illabitur". Antiquus serpens, ut legitur in Genesi, calcanea nostra semper observat, i. e. insidiatur exitui nostro et usque ad finem vitae nostrae nos supplantare conatur, sed nos iubemur caput eius conterere, i. e. principia temptationum mox eis resistendo confringere. In morte primogenitorum filii Israel liberati sunt de po testate Pharaonis; sic, si vis esse immunis a potestate et servitute Pharaonis infernalis, primos eius conatus destrue.

Secundum est, quod totam spem et fortitudinem tuam debes in Deum ponere nec de viribus tuis aliquid praesumere. Sed potius clama cum Psalmista: „Quoniam in te", i. e. per te „eripiar a temptatione et in Deo meo transgrediar murum ", i. e. omnia obstacula et impedimenta peccatorum, quae mihi in via Dei obiiciuntur. Unde dicit idem Psalmus: „Petra refugium est herinaciis". Per petram signatur Christus, ut iam dictum est. Per herinacium, qui natura providente semper armatus incedit, intelligitur verus poenitens, quia semper armatus debet incedere armis poenitentiae. Unde dicit Hieronymus: „Cinis et cilicium arma sunt poenitentium". Petra ergo refugium herinaciis, i. e. Christus est refugium poenitentibus. Si ergo navis animae tuae quatiatur fluctibus temptationum et tribulationum, excita Jesum, qui dormit in te, quando remisse et negligenter agis, et dum dormitat, i. e. torpescit anima tua prae taedio, clama: Domine, salva me, ne peream, quia tempestas temptationis demergit me! Et si hoc feceris, statim aderit ipse, et imperabit mari et ventis sedabitque omnes fluctus temptationum te infestantium. Licet enim mirabiles sint elationes maris, et licet poenae tribulationum et adversitatum sint graves et mirabiles: mirabilis tamen in altis Dominus, cui facile est, quum voluerit, omnia gravantia tribulationum mitigare et tolerabilia facere. Maxime autem memoria passionis Christi liberat fideles suos ab aestu temptationis. Unde in signum huius legitur, quod filii Israel aspicientes serpentem aeneum,

quem Moyses erexit, sanabantur a morsibus serpentum ignitorum. Ita quicunque Christum in cruce levatum oculis amoris et compassionis aspexerit a cunctis iaculis diaboli liberabitur et salvus erit. Hinc dicit B^tus^ Bernardus super Cantica, quod nihil tam efficax ad curandum conscientiae vulnera necnon ad purgandum aciem mentis, quam Christi vulnerum sedula meditatio. Item B^tus^ Augustinus: „In omnibus adversita-„tibus meis non invenio tam efficax remedium sicut vulnera „Jesu Christi; ibi securius dormio et intrepidus requiesco". Item Gregorius: „Si passio Christi ad memoriam revocetur, „nihil tam durum, quod non aequo animo toleretur". Ad haec autem vulnera recogitanda invitat sponsus sponsam in Canticis Canticorum dicens: „Surge, propera, amica mea, formosa mea, „in foraminibus petrae, in cavernis maceriae". Petra Christus est: foramina petrae sunt in manibus pedibusque eius fixurae clavorum. Caverna vero maceriae est vulnus illud, quod pio pectori hasta militaris infixit, unde pretium nostrae redemptionis emanavit. Ad haec ergo vulnera tamquam ad locum munitissimum a facie imimici fuge et ibi te in abscondito faciei sponsi tui Christi absconde, donec pertranseat iniquitas.

Tertium est, quod summa cum diligentia debes otium vitare et aliquo utili opere te occupare, quoniam, ut dicit Scriptura, multam malitiam docuit otiositas. Unde Bernardus ad fratres de monte Dei: „Omnium temptationum et malorum cogitati-„onum incentiva est otium". Mens enim otiosi nihil aliud cogitare novit, quam de escis aut de ventre. Item Alanus: „Quaeritis, „Aegisthus quare sit factus adulter — In promptu causa est: „desidiosus erat". Item idem: „Neglectis urenda filix innasci-„tur arvis". Et hinc dicit B^tus^ Hieronymus: „Semper aliquid operis „facito, ut te diabolus inveniat occupatum. Non enim facile „capitur a diabolo, qui semper bono vacat exercitio". Item in Collationibus Patrum legitur, quod monachum laborantem tantum unus impugnat diabolus, otiantem vero innumeri. Praecipue autem, si cupis de hostibus tuis triumphare, debes mentem tuam ad coelestia elevare et orationi et lectioni summopere insudare, ut legitur in libro Exodi, quod quum venissent filii Israel in desertum, pugnavit çum eis Amalec. Et factum est,

quum elevaret Moyses manus, superior fiebat Israel; quum autem manus remitteret prae lassitudine Moyses, superabat Amalec. Amalec interpretatur populus lambens et significat immundas cogitationes et inutiles, quae lambunt, i. e. perdunt suavitatem unguenti, i. e. consumunt unctionem Spiritus Sancti. Hae nobiscum pugnant, quando intramus desertum, quia tales cogitationes intrantes vitam spiritualem seu religionem maxime infestant. Sed si volumus hunc Amalec, i. e. has malignas cogitationes et temptationes diabolicas superare, tunc oportet nos manus cum Moyse elevare, i e. actus et opera nostra ad Deum elevare et non habere actus deorsum iacentes, sed Deo placitos et ad coelum erectos, ita ut super terram ambulantes conversationem habeamus in coelis. Si autem cessemus elevare manus et coeperimus segnius agere et otio vacare, tunc superabit Amalec, quia immundae cogitationes mentem nostram occupabunt, quae nos devotione et spirituali vita privabunt. Verum si manus tuae fuerint graves, pone eas in lapide adiutorii, i. e. in firmitate Christianae fidei et sustentent eas Aaron, qui interpretatur mons fortitudinis, et Ur, qui interpretatur ignis. Viriliter autem cum fervore insistendum est bonis operibus, qui fervor intelligitur per ignem. Si enim actio tua sublevata fuerit his duobus, scilicet constantia sive fortitudine et fervore sive devotione, absque dubio de hostibus tuis triumphabis. Sacra etiam lectio maximum nobis remedium praestat contra diabolicas temptationes. Unde ipsa signatur per citharam David, quae spiritum Saulis refocillabat, quando eum malignus spiritus invasit. Sic nimirum lectio Sacrae Scripturae in omni deiectione spiritus nostri nos recreat ac contra omnem temptationem nos munit ac roborat. Unde Psalmista: „Parasti in „conspectu meo mensam", supple lectionis sacrae, „adversus „eos, qui tribulant me". Ideo saepius lege, immo nunquam sacra lectio deponatur de manibus tuis. Concupiscentia enim carnis domatur a viris studiosis, ut dicit S. Hieronymus. Qualiter autem oratio debeat esse refugium temptatione laborantibus, satis declarat S. Isidorus dicens: „Hoc est remedium eius, „qui vitiorum temptamentis aestuat, ut quotiens quolibet „modo temptatione tangitur, totiens orationem fundat, quia

„fervens oratio impugnationem vitiorum extinguit". Item idem: „Orationibus mundamur, lectionibus instruimur. Utrumque bonum „est, si liceat, et si utrumque non licet, melius est orare quam „legere". Item Augustinus: „Oratio oranti est subsidium, Deo „sacrificium, daemonibus autem est flagellum". Scire etiam debes, quod mentis evagatio in oratione summe est vitanda; unde dicit Bernardus: „Illam orationen Deus non exaudit, cui ille, „qui eam fundit, non intendit". Item quidam versificator: „Si „mens non orat, in vanum lingua laborat". Haec autem mentis evagatio tribus de causis solet evenire. Prima est: ex poena peccati, quod non habemus, in quo mens in Deo delectetur et in illa delectatione in Deum figatur, sed quasi in lubrico huc et illuc labitur, quaerens in quo delectetur. Secunda causa est consuetudinaria libertas, quod nos cordi nostro illam vim facere nolumus, quod ab otiosis et curiosis cogitationibus illud restringere consuescamus, unde etiam quum volumus, illud in aliqua bona cogitatione figere non valemus. Exemplum de aviculis nondum bene domitis, quae ad consuetam libertatem, quum possunt, revolant. Tertia causa est ex curiosa praecedenti occupatione, cui nimium intenti fuimus vel ex aliqua inutili confabulatione, quam libenter audivimus, quae in corde suis imaginationibus nobis illabitur. Et ideo dicitur in Collationibus Patrum: „Quales orantes volumus inveniri, tales oportet „nos ante tempus orandi existere".

Specialior doctrina contra temptationes.

Nunc autem descendendo ad specialia cupio te docere, qualiter temptationes diabolicas et immissiones per angelos malos possis reprimere et cohibere. Si ergo de praedestinatione aut praescientia Dei diabolus tibi aliquam temptationem immiserit, sic respondeas ei: Quidquid sit de me, rectum est te esse damnatum. Sed si ego perditus sum et Deum meum habere non debeo post hanc vitam, tamen totis viribus meis laborabo, ut saltem habeam eum in praesenti et ipsum possideam, quantum possum, ne in utroque statu caream tanto bono. Momentum igitur temporis non dimittam de cetero, quin

secundum posse meum totaliter fruar ipso, et semper in ipso delectabor, ex quo si miseriam assequi aeternam debeam in futuro et si cum diabolo debeam esse, non ita cito incipiam conversari cum eo. Sic ergo conclude diabolo: Quidquid de me futurum sit, non desistam a Dei servitio, sed vae tibi, qui non potes tanto Domino ministrare. Si tibi irrepserit ambiguitas vel temptatio de fide nostra, pensa sententiam huius auctoritatis et pondera eam in corde tuo, quam Richardus de S. Victore scripsit: „Utinam attenderent Iudaei, utinam „adverterent pagani, cum quanta securitate pro fide nostra „ad divinum iudicium poterimus accedere! Nonne cum omni „confidentia Deo dicere poterimus: Domine, si error est, per „te decepti sumus, quia ista fides tantis signis et prodigiis „et talibus, quae nonnisi per te fieri possunt, confirmata „est, et certe a summae sanctitatis viris nobis tradita et cum „summa et authentica attestatione probata est, te cooperante et „sermonem confirmante sequentibus signis?" Attende etiam, quod illi, qui huic fidei firmius adhaeserunt, sanctiores prae ceteris fuerunt et maioribus miraculis coruscaverunt. Si senseris te de nocte, quando venis ad lectum, luxuriae inquinamentis impugnari, recurre ad dilectum tuum positum supra lectum doloris et considera eum pendentem in cruce dicque in corde tuo: Deus meus pendet in crucis patibulo, et ego voluptati operam dabo? Absit hoc a me! Sicque, crucis signaculo ante pectus tuum facto et invocato nomine Salvatoris, cessabit quassatio.

Temptatio-cogitatio.

Praeterea scire debes, quod nec cogitatio, quantumcunque immunda, nec sensus peccati sive temptationis, quantumcunque ferveat, hominem maculat aut a caritate deiicit, quamdiu ratio non consentit. Est enim duplex voluntas in homine, scil. carnis et spiritus sive rationis; modo non iudicatur homo secundum voluntatem carnis, sed secundum voluntatem spiritus et consensum rationis. Nunquam igitur te deiiciat carnis voluntas, si ratio et voluntas spiritus Deo adhaereat et non

cedat. Sed tene exemplum mulieris nequam, quam nunquam vir suus cogere potuit, ut sileret; quam proiectam in coeno, coopertam totam et inclusam quum requireret, an adhuc non sileret, respondit, versa ad eum facie, se adhuc non silere. Ita tu totus convolutus et coopertus temptationis coeno dic: adhuc non sileo ab adhaerendo Deo, et retine bonitatem, sicut illa retinuit nequitiam.

Amplius dico, si temptaris desperatione, invidia aut superbia aut aliquo alio peccato sive carnali sive spirituali, quantum prae aliis temptaris, tantum prae aliis mereris, si legitime certas, et temptatus duplex praemium habebis, quum alius non temptatus simplex sit habiturus; et quantum aliquod peccatum temptatus amplius sentis et eius delectatione fatigaris, tantum magis remuneraberis, si non consentis. Et quia in tali statu, scil. quum aliquis temptatur, contingit, ut multa venialia peccata committat, ex ipsa temptatione e contrario contingit, ut poena illa, quam sustinet in resistendo, deleat poenam debitam venialibus ex una parte, et ex altera parte meritum crescat per intentionem resistendi et pugnam. Itaque, carissime, mulierem tuam, i. e. sensualitatem tuam subditam semper habe nec eam tibi dominari permittas, quia si mulier haec potestatem habuerit, contraria erit viro suo, i. e. rationi. Quam si non vales cogere, ut omnino taceat et subdita sit, semper ei resiste, et pugna haec reputabitur tibi pro victoria. Semper enim obviare malo vicisse est, immo magis utile est interdum pugnam diutius exercere, quam citius praevalere, quia amplius remunerabitur qui diutius et laboriosius decertaverit. Quanto enim pugna est periculosior, tanto victoria est gloriosior. Haec de temptatione sufficiant.

De custodia.

Conclusio ergo omium praedictorum haec est, ut custodias te ab anathemate Jericho, hoc est dicere: caveas, ne quid saeculare in te habeas, sed anathema sit tibi omnis conversatio saecularis, et ne reaedifices Jericho, quam destruxisti. Maledictus enim homo, qui reaedificat Jericho. Jericho reaedi-

ficat, qui post conversionem iterato ad conversationem saecularem redit. Egredere ergo cum Abraham de terra tua — i. e. terrenorum delectatione — et de cognatione tua — i. e. abscide a te omnem carnalem affectionem — et de domo patris tui — i. e. pristinae conversationi, in quantum minus laudabilis fuit, renuntia — ut sic tandem possis possidere terram melle et lacte manantem, h. e. aeternam patriam in futuro, et quietam et tranquillam conscientiam in praesenti, quae melle et lacte manat, quia dulcedinem divinae contemplationis saepissime degustat. Disce etiam praesentis vitae onera aequanimiter portare et ineffabili apud Deum libertate et fiducia gaudebis, ut sic possis esse imitator Aioch [Aod: *Jud.* III, 15] ambidextri, de quo legitur in libro Judicum, quod utraque manu utebatur pro dextra. Aioch ambidexter interpretatur et est: quicunque inter adversa et prospera inconcussus permanet nec statum mentis suae mutat. Utraque manu dextra utitur, quia omnia, quae sibi occurrunt, ad lucrum suum convertit, sive sunt adversa sive prospera. Gregorius: „Quisquis in solo aeternitatis „desiderio figitur, nec prosperitate attollitur nec adversitate „quassatur, quia, dum nihil habet in mundo, quod appetat, „nihil est, quod de mundo pertimescat". Idem: „Qui nulla „propria appetit, nulla adversa pertimescit". In aedificatione templi Salomonis omnes lapides prius malleis tundebantur, ne in illorum positione sonus mallei audiretur. Sic et vivi lapides, qui ponendi sunt in illa coelesti Jerusalem, quae aedificatur ut civitas, variis infortuniorum concussionibus poliuntur, antequam in aedificio coelestis habitaculi collocentur. Omni ergo tempore benedic Dominum, tam adversitatis quam prosperitatis, quia nulla nocebit adversitas, si nulla dominetur iniquitas.

(*Word vervolgd.*)

VERSCHEIDENHEDEN.

TRAITÉ DE DROIT NATUREL THÉORIQUE ET APPLIQUÉ [1]).

Dit wetenschappelijk werk, waarvan het eerste deel weldra in den handel zal verschijnen [2]), en dat opgedragen is „à la „glorieuse mémoire de Pie IX, qui daigna bénir les premiers „essais de ce travail", werd ons door den geleerden schrijver, Prof. T. Rothe, toegezonden met verzoek er in dit tijdschrift de aandacht op te vestigen van de vaderlandsche geleerden en van allen, die belang stellen in de sociale vraagstukken.

Gaarne voldoen wij aan dit verzoek; want deze uitvoerige verhandeling, die het antwoord tracht te geven op vragen van het hoogste belang vooral voor onzen tijd, nu de sociale kwestie zoozeer de aandacht eischt, is de vrucht eener grondige studie van vele jaren; zij is geschreven door een man, wiens bevoegdheid niemand in twijfel zal trekken, een doctor en hoogleeraar in het recht, die bij zijn onderzoek van de grondslagen, waar de menschelijke maatschappij op rust, terecht gemeend heeft zijn oog niet te mogen sluiten voor het hooger licht der openbaring; zijn arbeid getuigt van groote eruditie en van veel scherpzinnigheid, en ofschoon de schrijver geen godgeleerde van professie is, blijkt hij toch volkomen op de hoogte te zijn van de godsdienstige zijde der behandelde vragen; eindelijk, wat voor ons vooral van belang is,

1) Par Tancrède Rothe, Docteur en Droit, Professeur aux Facultés Catholiques de Lille. Tome Premier. Paris, L Larose et Forcel, Libraires-Éditeurs, 1885.

2) Wij schrijven dit in de eerste dagen van November; wellicht is het werk reeds verschenen als onze lezers deze aankondiging ter hand nemen.

levert elk hoofdstuk doorslaande bewijzen, dat deze hoogleeraar met hart en ziel een overtuigd Katholiek is.

Reeds het voorbericht neemt ons voor den schrijver in; wij zien den hoogleeraar optreden met de gematigdheid en de bescheidenheid, die den waren geleerde kenmerken, als een man van rustig en nauwgezet onderzoek, wars van het marktgeschreeuw, waarmede zoovele luidruchtige moderne theorieën en systemen de wereld onder trommelslag ingevoerd worden. Daar uit dit voorbericht tevens de edele bedoelingen van den schrijver het duidelijkst blijken, willen wij een gedeelte daarvan aan onze lezers mededeelen:

„Je dédie cet ouvrage à toutes les personnes qu'intéressent „les questions de morale ou de politique. On y verra posés „les grands problèmes sociaux de notre temps.

„Dieu m'a-t-il accordé la faveur, par moi tant de fois sol„licitée, de les résoudre? Mes lecteurs expérimentés en jugeront. „Je n'ai nulle prétention à l'infaillibilité. Aussi reconnaîtrais-je „volontiers les erreurs qu'on serait assez bon de me signaler, „et je remercie d'avance ceux qui me rendraient ce service. „Surtout je regretterais d'avoir amoindri les droits de l'Église „ou de l'autorité civile, et je proteste immédiatement contre „la qualification de fils ou de citoyen insubordonné. Assuré„ment, ce n'est point en affirmant que ces deux pouvoirs et „particulièrement le dernier ne sont pas sans limites, que je „puis avoir mérité un tel reproche. Ceux qui de nos jours „paraissent croire à l'omnipotence des souverains, permet„tent aussi d'être matérialiste et de se déclarer tel; comment „dès lors refuseraient-ils à la conscience que l'on pourrait nier „impunément, le droit de rester quelquefois libre devant les „ordres de l'autorité?

„Que mes lecteurs me permettent de leur adresser une prière. „Si la doctrine que j'ai exposée leur paraît vraie, qu'ils la „propagent par la presse et par la parole. Qu'ils ne se con„tentent pas d'affirmer de temps à autre les principes: il faut „à la lumière de ceux-ci, sans négliger les données expéri„mentales, aborder les questions que les faits, les mesures „administratives et les projets de loi soulèvent à chaque instant.

„Unissons-nous, pour que l'assaut à l'erreur soit général et „continu. Soyons les hommes de la *Vérité Sociale.*"

Van zulk een geestdrift voor de *Vérité Sociale* bezield, gaat de schrijver tot de behandeling van zijn omvangrijke stof over, welke hij, na een inleidend woord *à MM. les Étudiants des Facultés de Droit*, in vier deelen splitst: *I. Préliminaires*; — *II. Des devoirs naturels de l'homme envers Dieu*; — *III. Des devoirs naturels de l'homme envers lui-même*; — *IV. Des devoirs naturels de l'homme envers ses semblables.* Men ziet, dat het hier de grondslagen der menschelijke maatschappij geldt, en om den geest, waarin deze gewichtige vraagstukken behandeld worden, duidelijk te laten uitkomen, kunnen wij niet beter doen dan hier in te lasschen wat de schrijver zegt van de *Loi éternelle* als grondslag van alle andere wetten:

„Dieu est le Créateur de toutes choses. Il ne peut rien faire „que pour lui ou pour sa gloire. Il est, en effet, trop sage „pour ne pas assigner à ses actes un but digne de lui; or, „comme il est le seul être par essence, rien n'est digne de „lui que lui-même. C'est donc pour lui ou pour sa gloire qu'il „a créé toutes choses. Il veut, par conséquent, que toutes ses „créatures le servent ou lui soient soumises, et comme c'est „de lui qu'elles tiennent tout leur être, elles n'ont aucun titre „à résister à cette direction. C'est donc une règle établie par „Dieu Créateur, que tout doit suivre sa volonté. Cette règle „est ce qui porte le nom de loi éternelle. On peut encore „dire que la loi éternelle est la règle par laquelle Dieu, parlant „comme Créateur, prescrit que l'ordre soit conservé. Ou bien „c'est la loi de l'ordre. En effet, qu'est-ce que l'ordre? C'est „la conformité de toutes choses à ce qu'il faut qu'elles soient. „Or, elles doivent être soumises à Dieu, parce qu'il les a „tirées du néant. L'ordre, c'est donc la soumission de toutes „choses à Dieu, et par conséquent, dire que l'ordre doit être „conservé, revient à ceci: tout doit rester soumis à la volonté „du Créateur. La seconde et la troisième manière de parler „sont donc équivalentes à la première. Celle-ci est plus claire, „nous a-t-il semblé; mais il faut connaître aussi les autres qui „sont souvent employées. On peut dire encore avec saint Thomas:

„Lex æterna nihil aliud est quam ratio divinæ sapientiæ, „secundum quod est directiva omnium actuum et motionum" (I, II, q. 93, a. 1.).

Bovendien heeft de schrijver het vierde gedeelte zoo breed opgevat, dat ook de rechten der Kerk en de verhouding tusschen Kerk en Staat binnen den kring van zijn onderzoek worden getrokken. „Ofschoon onze titel", zegt de hoogleeraar, „alleen van natuurlijke verplichtingen spreekt achten wij ons „toch niet ontslagen ook te spreken over de verplichtingen, „waartoe de menschen onderling gehouden zijn ten gevolge „van bovennatuurlijke feiten, die voornamelijk tot twee terug „te brengen zijn: de Openbaring en de instelling der Kerk; „anders zou onze studie van de toepassingen der natuurwet „niet volledig en niet practisch zijn." Dientengevolge komt de hoogleeraar dikwerf op theologisch gebied, maar aan de hand van veilige leidslieden. De beslissingen van het bevoegde Kerkelijke gezag worden op de eerste plaats in het oog gehouden, en van de godgeleerde schrijvers vinden wij vooral den H. Thomas en Suarez grondig bestudeerd en vlijtig aangehaald.

Of de geleerde schrijver bij het behandelen van zooveel hoogst gewichtige en ingewikkelde vraagstukken altoos en zonder uitzondering het rechte heeft getroffen, willen wij aan meer bevoegde juristen en canonisten ter beoordeeling overlaten; maar zeker is dit werk, dat van zoo ernstige studie getuigt, ook ernstige studie waardig, en het verdient van onzen kant vooral waardeering, omdat wij daarin een hoogleeraar van het recht met volle overtuiging en met uitgebreide kennis van zaken zien opkomen voor de rechten der Kerk, welke in onzen tijd het meest en het felst bestreden worden.

Wij bevelen dit voortreffelijk werk derhalve aan de studie onzer lezers aan, en voegen daarbij den wensch, dat de hoogere zegen, welken de schrijver bij het te boek stellen daarvan heeft afgeroepen zich ook moge vertoonen in de vruchten, die het zal voortbrengen.

F.

LATIJNSCH-NEDERLANDSCH WOORDENBOEK VAN J. B. KAN EN H. P SCHRÖDER [1]).

Laborem parricida quam homine honesto digniorem: aldus heeft men wel eens het maken van een woordenboek genoemd. Maar hetzelfde kan men zeggen van den arbeid, die vereischt zou worden om, tot het vormen van een gegrond oordeel, zulk een boek geheel en al door te lezen en aan alle eischen te toetsen. Wij moeten bekennen, dat wij ons dien arbeid niet getroost hebben, maar na inzage van die woorden, welke, gelijk de ondervinding leert, om hunne uiteenloopende beteekenis en verschillend gebruik den jongelieden de meeste moeilijkheid verschaffen, durven wij bovenstaand woordenboek gerustelijk aan te bevelen. Op de plaatsen, die wij hebben ingezien, zijn beknoptheid en volledigheid op verdienstelijke wijze vereenigd. Hier zij nog bijgevoegd, dat een handige vorm, alsmede een nette en duidelijke letter dit lexicon zeer geschikt maken voor zijne bestemming.

A. H.

PETITES LECTURES ILLUSTRÉES [2]).

Het zal wel overbodig zijn, onze Katholieke landgenooten

---

1) Tweede druk, herzien door J. B. Kan. Utrecht, Kemink en Zoon.

2) On souscrit: 6, rue de Furstenberg, à Paris.

Si l'on fait prendre les *Petites Lectures*, 6, rue de Furstenberg, le prix est de 8 fr. pour 10 souscriptions de 48 livraisons; 16 fr. pour 25 id ; 24 fr. pour 50 id.; 44 fr. pour 100 id. On ne peut en prendre moins de 10. Les frais d'envoi sont à la charge des destinataires.

Si l'on désire recevoir les *Petites Lectures* par la poste, *franco*, le prix est ainsi établi pour la France et pour tous les pays qui sont unis à elle par le traité postal:

10 souscript. de 48 livraisons,	10 fr.	50 souscript. de 48 livraisons,	34 fr.
25 — —	20 fr.	100 — —	63 fr.

Les 33 première séries ou années se vendent	11 "
Franco par la poste	17 60
Les mêmes, cartonnées, en 22 volumes	17 60
Franco par la poste.	22 "
Les 33 premières séries brochées se vendent séparément .	" 25
Franco par la poste	" 40

S'adresser pour les souscriptions à M. Dauchez, 6, rue de Furstenberg. Paris.

er op te wijzen, hoe de Fransche pers, behoudens enkele loffelijke uitzonderingen, op het gebied van bellettrie en lichtere lectuur weinig meer voortbrengt, wat veilig onder de oogen onzer kinderen kan gebracht worden. Van het deftig tijdschrift, de *Revue des deux mondes* af — dat in zijne wetenschappelijke artikelen niet zelden het grofste materialisme huldigend, in zijne romans de glacé-handschoenen-gemeenheid uit boudoir of salon in eene om hare keurigheid verleidelijke taal opdischt — tot aan het geringste straatpamflet, dat door het revolutionnair gepeupel verslonden wordt, is daar meest alles niet alleen vol gevaar voor de onschuld, maar dikwijls cynisch ongeloovig en walglijk onrein. Slechts met huivering kunnen wij ons de toestanden, daar geteekend, voorstellen. Wel het allerminst aan ons jongere geslacht mag men dergelijke lectuur in handen geven.

En toch is Fransche lectuur dikwerf eene behoefte. Het is ons dus een genoegen de lezers van *De Katholiek* te kunnen wijzen op een tijdschrift, *Petites Lectures* genaamd, dat om zijne geloovige strekking, zijn solieden inhoud en zijn geringen prijs onze warmste aanbeveling verdient. Na kennismaking met deze bundeltjes, die in een eenvoudig kleed verschijnen, beaamden wij ten volle het gunstige getuigenis, dat ons van zeer achtingswaardige zijde over dit tijdschrift gegeven was. Wellicht is het niet ondienstig hier de inhoudsopgave van een jaargang te laten volgen naar de verschillende rubrieken, waarin de leesstof is afgedeeld:

Agriculture, Horticulture . .	1	Locutions proverbiales . .	8
Avis et recettes	2	Maximes, pensées	9
Histoires diverses, descriptions	3	Médecine	10
Histoires édifiantes	4	Morale	11
Histoire naturelle, sciences . .	5	Mots, plaisanteries, reparties	12
Industrie	6	Poésies	13
Instruction religieuse	7	Statistiques	14

Taal en stijl zijn flink; hier en daar ontmoet men kleine illustraties tusschen den tekst, van welke men echter, met het oog op den geringen prijs, geene modellen van graveerkunst

moet verwachten. Jongelieden en ook meer bejaarde lezers, voor wie de klassieke Fransche litteratuur niet altijd eene verpoozing is, zullen veilig, voordeelig en ook zeker aangenaam met deze *Petites Lectures* kennis maken. M.

UIT HET LEVEN VAN Z. H. PIUS IX Z. G. EN ANDERE VERHALEN VOOR DE R. K. JEUGD [1]). AGNES, HET BRUIDJE VAN HET ALLERHEILIGSTE SACRAMENT [2]).

Deze twee werkjes zijn de eerstelingen eener reeks, welke de boekhandelaar F. H. J. Bekker achtereenvolgens hoopt uit te geven, om de keus te vergemakkelijken van hen, die aankomende kinderen met een boekgeschenk willen verblijden, dat een aantrekkelijken en sierlijken vorm met een gepasten inhoud vereenigt. Tegenover de talrijke werkjes voor kinderen, welke of in Protestantschen geest, of in een soort van neutrale braven-Hendrik's-manier, of in modernen, ongodsdienstigen trant geschreven zijn, verdient deze onderneming aanbeveling en welslagen. Wij mogen daarbij voegen, dat deze eerstelingen ook zichzelven aanbevelen en bij feestelijke gelegenheden zeker de aandacht verdienen. Tegen zeer matigen prijs bieden zij in hun kartonnen omslag en vooral in hun sierlijk linnen stempelbandje een aantrekkelijk boekgeschenk aan, dat door een paar getinte plaatjes wordt opgeluisterd en — wat het voornaamste is — in godsdienstigen, Katholieken geest geschreven en van kerkelijke goedkeuring voorzien is.

Het eerste werkje bevat een zestiental kleinere verhalen: de twee eersten zijn ontleend aan het veelbeproefde leven van den onvergetelijken Pius IX; daarop volgen er eenige

---

1) Door Bernard v. d. Bosch. Amsterdam, F. H. J. Bekker, 1884.

2) Naar het Engelsch van Cecilia Mary Caddell, door J. M. Vincent. Amsterdam, F. H. J. Bekker, 1884.

van telkens afwisselenden inhoud, en zij worden besloten door eene herinnering aan de gevangenschap van Pius VII. Alle zijn in zeer bevattelijken en tevens goeden stijl geschreven, en zij weten door een vluggen verhaaltrant en levendige samenspraken de aandacht niet alleen op onderhoudende, maar ook op nuttige wijze bezig te houden.

Het tweede werkje is uit het Engelsch vertaald en geeft, zooals de titel aanduidt, een aaneengeschakeld verhaal, dat zich ten doel stelt aan de kinderen in te prenten, dat „niemand „te jong is om Jezus te beminnen, niemand te klein noch te „gering om door Hem bemind te worden"; om deze godsdienstige strekking is het ook de opdracht „aan het Goddelijk „Hart van Jezus", den grooten kindervriend, niet onwaardig. Het verplaatst de jeugdige lezers deels onder Italië's zonnigen hemel, deels naar het „groene Erin", ten tijde dat de bitterste onderdrukking en vervolging der Katholieke Kerk daar heerschte. Om zich in deze streken en toestanden te kunnen verplaatsen, wordt alzoo reeds eenige rijpere ontwikkeling voorondersteld; maar het liefelijk beeld van de blinde Agnes, „het bruidje van het Allerheiligste Sacrament", haar diepe en eenvoudige godsvrucht, haar zachtmoedig geduld, haar offervaardige liefde, zullen ongetwijfeld een diepen indruk op het jeugdig gemoed maken; en al laat de verwikkeling en opeenvolging der gebeurtenissen soms aan doorzichtigheid en geleidelijkheid wat te wenschen over, er worden vele bladzijden in gevonden, die waarlijk schoon mogen genoemd worden.

Uit deze korte opgave blijkt genoegzaam, dat hier niet alleen het: *maxima debetur puero reverentia* in het oog is gehouden, maar ook de aankweeking van het godsdienstige gevoel in de jeugdige gemoederen bedoeld en bevorderd wordt. Wij meenen alzoo aan deze werkjes een ruime verspreiding te mogen toewenschen.

C.

LETTERLOOVER.

PROEVE EENER DICHTERLIJKE VERTOLKING VAN ISAÏAS.

Tweede Hoofdstuk.

Het woord dat Isaïas, Amos' zoon, gezien heeft [d. i. de godspraak] aangaande Juda en Jerusalem.

Geschieden zal 't in 't laatst der dagen:
De berg des huizes van den Heer
Wordt op der bergen top gedragen
En schouwt op alle heuvlen neêr!
De naties zullen tot hem stroomen;
Daar zullen vele volkren komen
En zeggen: „Laat ons opwaarts gaan
Ten berg des Heeren en ter woning
Van Isrels God, van Jacobs koning;
Hij zal Zijn weg ons doen verstaan
En wij, wij wandlen in Zijn paên!"

De wet toch zal van Sion uitgaan,
Gods leering van Jerusalem!
En wie met afgoôn thans ten buit gaan,
Zij keeren in geloof tot Hem!
Hij zal de wereldnaties rechten,
Hij veler volkren pleit beslechten:
Hun roof- hun krijg- hun moordlust zwicht:
Tot kouters smeên zij 't zwaard; de lansen
Tot sikkels, die door 't koren dansen;
Op, huis van Jacob, in de glansen
Laat wandlen ons van 's Heeren licht!

Want Heer, Gij hebt Uw volk, hebt Jacobs huis verstooten,
Dewijl het als voorheen met afgoôn is gevuld:
Het laadde in wichelaars op zich der heid'nen schuld
En heeft zich kinderen van vreemden aangesloten.

Zijn land is vol van goud, van zilver en van schatten,
Van rossen, die de hand met gulden toom beknelt;
Ontelbaar is zijn heer van waagnen; maar wie telt
Ook de afgodsbeelden, die de woningen bevatten!

Helaas, men buigt de knie voor 't werk van eigen handen;
Voor wat de vinger wrocht werpt men in 't stof zich neêr;
De groote kromt zich en de dienaar volgt den heer:
Moet eindlijk dan het vuur der wrake niet ontbranden!

Ga henen ter ravijn, ga ter spelonken duister;
Ga schuil in 's aardrijks schoot, verberg u in de rots
Voor 't aanschijn van den toorn des oppermachten Gods
En voor de majesteit des Heeren en haar luister!

Die zal de hoogheid van des menschen oog verneêren:
Der stervelingen trots, die thans verachtend staart
Op wat Jehova's is, wordt neergedrukt ter aard;
En groot is op dien dag alleen de Heer der Heeren!

Want de dag van den Heer is bestemd tegen al
Wat hoovaardig is, hoog en verheven:
Tegen Libanons ceders en de eiken van 't dal,
Die de roem zijn der Basansche dreven!

Tegen bergen en heuvels en torens, die prat
Hun plantsoen of hun wimpels doen ruischen;
Tegen alle de Tharsische schepen, die 't nat
Met gebeitelde snebben doen bruisen!

Dan wordt der menschen trots gebogen,
Des stervlings hoovaardij verneerd:
De Heer alleenig in den hoogen
Als Koning en als God vereerd!
Vergruizeld liggen alle idolen;
Men vliedt in rotsen en in holen,
Spelonken, groeven en ravijn,
Om voor den arm, die 't land ontheistert,
Om voor de hand, die boozen teistert,
Om voor den Heer beschut te zijn!

Dan werpt men goude' en zilvren goden,
Het sieraad en den trots van 't huis,
Wien eens de vingren wierook boden,
De mollen weg, de vledermuis!
Men vliedt in rotsen en in holen,
Men houdt in kloven zich verscholen,
Spelonken, groeven en ravijn,
Om voor den arm, die 't land ontheistert,
Om voor de hand, die boozen teistert,
Om voor den Heer beschut te zijn!

Vertrouwt dan niet op 's menschen krachten!
Zie wat zijn ijdle trots vermocht:
Helaas, wat is hij waardig te achten
Wiens leven is een ademtocht!....

G. JONCKBLOET.